

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО БОГОСЛОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ІМЕНІ СВ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО

«ДОБРИЙ ПАСТИР»

Богослов'я

Збірник наукових праць

Випуск 8

Науковий вісник ІФБУ «Добрий Пастир» засновано у березні 2007 р. Івано-Франківською Теологічною Академією як періодичне наукове фахове видання за галузями «богословські науки», «філософські науки», «історичні науки» та «соціологічні науки».

Видається з 2007 року.

Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію засобу масової інформації
Серія ІФ № 580-53-р від 03.03.2008 р.

Адреса редакції: Івано-Франківський богословський університет
імені св. Івана Золотоустого
вул. Гарбарська, 22, м. Івано-Франківськ, Україна, 76019

Тел. (0342) 72-47-30 - головний редактор, відповідальний секретар

Редакція наукового вісника може публікувати статті й матеріали, не поділяючи позиції авторів.

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та назв несуть автори.

Подані рукописи рецензуються і не повертаються.

Редакція залишає за собою право виправляти мову і редагувати матеріали.

Редакція не вступає у листування з авторами.

При передруку посилання на «Науковий вісник ІФБУ «Добрий Пастир» обов'язкове.

Усі права застережено ©.

Івано-Франківськ

Івано-Франківський богословський університет

2015

УДК 215
ББК 87.215
Н-34

Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я / Гол. ред. Р. А. Горбань. - Вип. 8: до 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького. - Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. - 358 с.

Збірник підготовлений за результатами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Митрополит Андрей Шептицький в релігійно-церковному та громадсько-культурному житті України» (до 150-річчя з дня народження), що відбулася у м. Івано-Франківську 26 листопада 2015 р.

Для фахівців з соціально-гуманітарних та богословських наук, докторантів, аспірантів і здобувачів, студентів вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться проблемами теологічних наук, зокрема історії УГКЦ.

Редакційна рада:

Кир Володимир Війтишин - доктор богословських наук, професор Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого, Архієпископ і Митрополит Івано-Франківський УГКЦ, Великий Канцлер ІФБУ (голова редакційної ради).

прот. Річард Горбань - доктор богословських наук, професор ІФБУ (головний редактор).

прот. Олександр Левицький - доктор східного канонічного права, професор ІФБУ.

прот. Олег Каськів - доктор східного канонічного права, професор ІФБУ.

прот. Іван Козовик - кандидат філологічних наук, професор ІФБУ.

Редакційна колегія:

Василь Костицький - доктор юридичних наук, професор.

Людмила Филипович - доктор філософських наук, професор.

Вікторія Ларіонова - доктор філософських наук, професор.

Михайло Марчук - доктор філософських наук, професор.

Володимир Возняк - доктор філософських наук, професор.

Микола Сидоренко - доктор філософських наук, професор.

о. Святослав Кияк - доктор філософських наук,

доктор богословських наук, професор.

Володимир Шеремета - доктор богословських наук, професор ІФБУ.

кс. Чеслав Станіслав Бартнік (Польща) - доктор богословських наук, професор.

Кароль Клявза (Польща) - доктор богословських наук, професор.

кс. Кжиштоф Гудзовскі (Польща) - доктор богословських наук, професор.

кс. Мірослав Ковальчик (Польща) - доктор богословських наук, професор.

кс. Лешек Адамовіч (Польща) - габілітований доктор канонічного права, професор.

Дмитро Степовик - доктор богословських наук, професор.

Василь Балух - доктор історичних наук, професор.

Василь Марчук - доктор історичних наук, професор.

Ігор Пилипів - доктор історичних наук, професор.

Олег Єгрешій - кандидат історичних наук, доцент (відповідальний секретар).

Друкується за ухвалою редакційної ради Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого

© Р. А. Горбань, 2015

© Івано-Франківський богословський університет імені св. Івана Золотоустого, 2015

© Автори статей, 2015

*Збірник наукових праць
Івано-Франківського богословського університету
імені св. Івана Золотоустого
«Добрий Пастир». Богослов'я. - Випуск 8
видано за сприяння Івано-Франківського Архієпархіального Управління
Української Греко-Католицької Церкви
та Фонду імені Блаженного мученика Симеона Лукача*

*Збірник присвячено
150-річчю з дня народження
Митрополита Андрея Шептицького*

ЗМІСТ

Від Редакції

Передмова до видання7

**Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Митрополит Андрей Шептицький
в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України
(до 150-річчя від дня народження)»
(м. Івано-Франківськ, 26 листопада 2015 р.)**

Доповіді на пленарному засіданні

о. Святослав КИЯК

Архипастирська діяльність митрополита Андрея Шептицького
в першій половині ХХ століття10

Андрій КЛІШ

Суспільно-політичні орієнтації Митрополита Андрея Шептицького
на початку ХХ ст.18

Любов СОЛОВКА

Документи Державного архіву Івано-Франківської області на
пересувній виставці «Митрополит Андрей Шептицький - Мойсей
українського народу»28

Секція I

Митрополит Андрей Шептицький — великий праведник України

Наталія ВИННИК

Постать Андрея Шептицького в оцінці сучасних
українських істориків40

Галина ГЛАДКА

Українізація духовного життя в Станіславській єпархії
в період єпископства Андрея Шептицького (1899 - 1900 рр.)47

Михайло МОСКАЛЮК

Митрополит Андрей Шептицький та ідеологічні течії в українському
християнсько-суспільному русі міжвоєнної Галичини54

Олег ОГІРКО

Митрополит Андрей Шептицький - славетний український педагог,
опікун і меценат освіти61

Оксана ПАСІЦЬКА

Андрей Шептицький у контексті суспільно-економічного розвитку
Галичини 20-30-х років ХХ ст.71

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

Митрополит Андрей Шептицький і лівий радикалізм
в українському національному русі (1919-1939 рр.)78

Секція II

*Роль Греко-Католицької Церкви в українському національному відродженні
(XIX - першої половини ХХ ст.)*

Олена ГАЙДУКЕВИЧ

Маєтності Греко-Католицької Церкви в Галичині
у 30-х роках ХХ століття89

Любов ГЕНИК

Ідеї Андрея Шептицького в історичних реаліях Станиславова та Івано-Франківщини в XIX-XX століттях100

Тетяна ГОРАН

Духовні навчальні заклади Перемишльської єпархії (1919-1939 рр.)117

Ігор ДРОГОБИЦЬКИЙ

За мир у часі війни: Греко-Католицька Церква в умовах розгортання національного збройного руху Опору в Галичині (1943 - 1944 рр.)125

Дмитро КАВАЦЮК

Пастирські послання митрополита Андрея Шептицького про участь духовенства і вірних у виборах до австрійського парламенту і Галицького сейму на початку XX ст.130

Андрій КОРОЛЬКО

Українські радикали і греко-католицьке духовенство на Покутті наприкінці XIX - на початку XX ст.: світоглядне протистояння та пошук діалогу і примирення136

Віра КОЧКОДАН

Періодичні видання про діяльність релігійних жіночих товариств Східної Галичини у 1900 - 1939 рр.144

Софія ПРЕДКА

Формування греко-католицького парафіяльного духовенства в Галичині у 1930-х роках (за матеріалами щоденника Юрія Процюка)154

о. Орест СМІЦНЮК

Боротьба за збереження святості життя в діяльності митрополита Андрея Шептицького доби Другої світової війни162

Володимир СТАРКА

Релігійне життя західноукраїнського селянства в умовах суспільно-політичних трансформацій (вересень 1939 - червень 1941 рр.)169

Лідія ФЕДИК

Греко-католицька церква у системі етнічних відносин у Галичині175

Василь ФУТАЛА

Національно-патріотична діяльність Греко-Католицької Церкви у міжвоєнний період XX ст.: сучасне українське бачення185

Секція III***Греко-католицьке духівництво в підпіллі та еміграції*****Іванна ГАВРИШ**

Особливості підпільної діяльності духовенства і вірних УГКЦ на теренах Станиславівської єпархії у 40-60-ті роки XX століття197

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ

Відновлення та реорганізація структури Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви (1989 - 1993 рр.)204

Степан КОБУТА

Роль і місце Комітету захисту УКЦ в процесі легалізації УКЦ у 1987 - 1991 рр.234

Наталія КОНЦУР-КАРАБІНОВИЧ

Постать митрополита Андрея Шептицького в антиунійній політиці радянської влади243

Олег МАЛЯРЧУК

Відродження національно-релігійного життя у західних областях
Української РСР у другій половині 1980-х років..... 250

с. Андрея (Ольга) МАСЛІЙ, ЗСМ

Жіночі чернечі спільноти Галичини в контексті легалізації УГКЦ
наприкінці 80-х рр. ХХ ст..... 264

Діана СЕМКОВИЧ

Становище Римо-Католицької Церкви у Галичині в 1944 - 1964 рр..... 273

Секція IV*Українська Греко-Католицька Церква перед викликами ХХІ ст.***Олег ЄГРЕШІЙ**

Суперечності навколо відкриття пам'ятника митрополиту
А. Шептицькому у Львові, 2015 р.: організаційне непорозуміння
чи ідеологічне протистояння?..... 283

Василь ОСТАП'ЯК

Політичне партнерство України в релігійних вимірах..... 293

Ігор ПИЛИПІВ

Питання української державності у діяльності митрополита
Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина..... 298

Марина САБАДУХА

Проблема справедливості в пастирських посланнях
митрополита Андрея Шептицького..... 306

Олег САВЧУК, Наталія СКРИННИК

Філософія національної ідеї у поглядах
митрополита Андрея Шептицького..... 315

Секція V*Постать митрополита Андрея Шептицького
в українській літературі та мистецтві***Галина ЛИТВИН**

Роль Митрополита Андрея Шептицького
у розвитку мистецтва Галичини..... 324

Надія РУСКО

Роль Митрополита Андрея Шептицького у збереженні
сакральної спадщини Галичини..... 330

Марія ФЕДУНЬ

Андрей Шептицький і західноукраїнська література..... 338

Марія ФЕДУЩАК

2015 рік: ностальгія за Велетами, або Рахмани, де Ви?..... 346

Відомості про наших авторів..... 353

До відома авторів..... 356

ПЕРЕДМОВА ДО ВИДАННЯ

«Не потоком шумних і галасливих фраз,
а тихою й невтомною працею любіть Україну»
(А. Шептицький)

Постать Митрополита Андрея Шептицького, безумовно, належить до числа тих Великих Українців, які свого часу і своєю працею суттєво вплинули на формування національної та релігійної самосвідомості українського народу, що лишень упродовж ХХ століття перебував під владою різних державних утворень - Австро-Угорщини, УНР і ЗУНР, Польщі, Німеччини та СРСР, й сьогодні своїми ідеями сприяють кристалізації української нації. Очевидно, різні напрями діяльності Великого Митрополита - архіпастирська, богословська, суспільно-політична, культурно-просвітницька та меценатська - мали спільний знаменник: дбаючи про спасіння душ ближніх, він допомагав своєму народові усвідомити своє місце на Богом даній землі й стати активним творцем історії. Спираючись на християнське вчення, А. Шептицький постійно наголошує на можливості поєднання релігійного та національного начала - любові до Бога і любові до Батьківщини. Власне, «правдивий патріотизм - це правдива любов до ближнього», - наголошував архієрей. У відомому посланні «Як будувати Рідну Хату?» митрополит підкреслював, що «в християнських народах немає більшої виховної сили, ніж сила Церкви», яка «виховує народи, прищеплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять із неї доброго патріота і мудрого громадянина»¹.

З огляду на ці особливі заслуги ієрарха перед народом і Церквою, Блаженніший Святослав Шевчук 1 листопада 2014 р. проголосив на патріаршому рівні УГКЦ відзначення Року Митрополита Андрея Шептицького, а Верховна Рада України прийняла окрему постанову про відзначення ювілею 150-ліття з дня народження митрополита Андрея Шептицького.

У рамках відзначення Року Митрополита Андрея Шептицького та ювілею 150-ліття з дня його народження на базі Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого УГКЦ у співпраці з Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника було організовано та проведено 26 листопада 2015 р. Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Митрополит Андрей Шептицький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України (до 150-річчя від дня народження)». У рамках роботи конференції проведено пленарне засідання, на якому, крім виступів провідних науковців, відбулася презентація науково-просвітницької пересувної виставки, а також п'ять секційних засідань, де

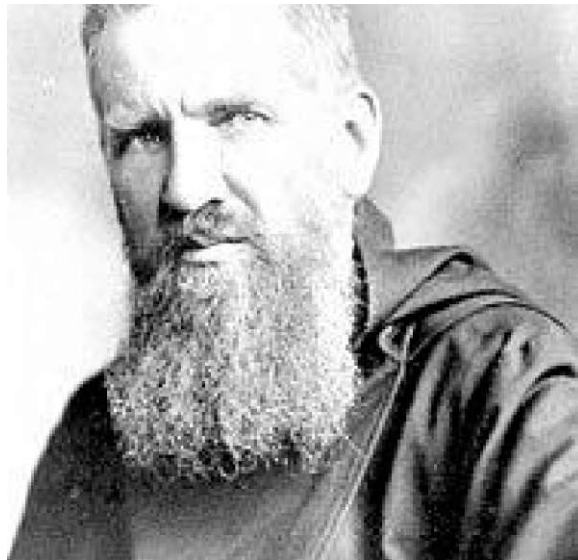
¹ Митрополит Андрей Шептицький. Як будувати Рідну Хату... - Львів, 2003.

обговорено понад 50 доповідей за тематичними напрямками: «Митрополит Андрей Шептицький - великий праведник України», «Роль Греко-Католицької Церкви в українському національному відродженні (XIX - першої половини XX ст.)», «Греко-католицьке духівництво в підпіллі та еміграції», «Українська Греко-Католицька Церква перед викликами XXI ст.», «Постать митрополита Андрея Шептицького в українській літературі та мистецтві».

За підсумками роботи конференції співробітниками Інституту історії Церкви ІФБУ зібрані та зредаговані матеріали, які публікуємо в черговому, восьмому випуску «Наукового вісника Івано-Франківського Богословського університету «Добрий Пастир».

Від Редакції

**Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
«Митрополит Андрей Шептицький
в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України
(до 150-річчя від дня народження)»
(м. Івано-Франківськ, 26 листопада 2015 р.)**

Доповіді на пленарному засіданні

УДК 260.1: 261.6: 281.5: 282 (477)

о. Святослав КИЯК

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника***АРХИПАСТИРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА
АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

В статті розглядаються церковно-історичні, суспільно-політичні і архипасторські особливості діяльності митрополита Андрея Шептицького в першій третині ХХ століття. Розкриваються церковно-організаційний, духовно-суспільний і душпастирський вклад митрополита Андрея в становлення і розвиток УГКЦ в першій половині ХХ століття.

Ключові слова: митрополит Андрей Шептицький, архипастирське служіння, благодійна діяльність УГКЦ, консолідація українства, культурно-просвітницька діяльність митрополита, церковне і національно-державне будівництво.

Життя УГКЦ в першій половині ХХ століття нерозривно пов'язано із її першоієрархом - митрополитом і архієпископом Андреем Шептицьким (1901 - 1944), який вніс неоціненний вклад в інституційно-єклезіологічну розбудову українського католицизму, заклавши підвалини його сьогоденного стану та вивівши її на новий, історичний рівень, витворивши із неї цілком національне, українське релігійне об'єднання, зробивши її не лише чинником духовного і національного відродження українства, але й національного державотворення.

Подвижницька діяльність митрополита Андрея Шептицького стала важливим чинником зростання національної свідомості галичан, а його культурно-просвітницька діяльність була скерована на піднесення моралі та духовності народу до рівня готовності служіння національно-державному будівництву. Митрополит став взірцем самопожертви служінню Богові і ближнім, що засвідчила, зокрема, його меценатська діяльність, щедра допомога митцям, молоді, сиротам, шкільництву, просвітнім і спортивним товариствам, газетам і часописам, в якій були нероздільно поєднані два начала - релігійне і національне. Його стараннями та коштами була заснована духовна семінарія і перша дівоча гімназія василіянок в Станіславі, народну лічницю безкоштовної медичної допомоги та український музей у Львові, його маєток в Миловані був відданий для літнього відпочинку дітей з бідних родин, а пізніше в ньому було засновано господарчу рільничу школу. Цей перелік добродійств і подвижництва митрополита Андрея має початок, але не має кінця, оскільки його прижиттєві добродійства були незліченними, як і незліченними є його сьогоденні добродійства через вислухані молитви до нього українських католиків.

Загальноцерковний та богословський доробок цього визнаного світом генія українського католицизму вже ґрунтовно й спеціально досліджується

десятки років, як у церковно-богословській, так і релігієзнавчій літературі¹, та, очевидно, в недалекому майбутньому його постать і діяльність отримають найвище визнання в Католицькій церкві - великий митрополит-праведник буде проголошений блаженним, а тому в нашому дослідженні ми не ставимо собі за ціль всебічно проаналізувати його богословсько-філософську спадщину, але маємо на меті узагальнююче оцінити його доробок в інституційно-еклезіологічне та духовно-національне становлення ідентичності українського католицизму до часу початку другої світової війни, оскільки з нею пов'язаний початок трансформацій українського католицизму в другій половині ХХ століття.

На початку ХХ ст. до Львівсько-Галицько-Кам'янецької архієпархії разом з іншими єпархіями УГКЦ належало 1,44 млн. вірних у 725 парафіях під проводом майже тисячі священиків², що вимагало від Львівського архієпископа і митрополита великої пастирської праці для блага вірних. Тому митрополит майже щороку видавав пастирські послання до духовенства і вірних щодо духовних, церковних, культурних і загальнонаціональних проблем, а також захищав інтереси церкви і народу в крайовому та віденському сеймах.

Перше десятиліття архіпастирської праці митрополита Андрея було ознаменоване найперше опікою над духовними потребами церкви, зокрема, - над оновленням чернецтва: жіночої василіянської гілки та над заснуванням монастиря отців-студитів, а пізніше і сестер-студиток, а також над запровадженням в УГКЦ східної гілки отців-редемптористів, які незабаром активно долучились до виховання молоді та оновлення релігійного життя народу. В 1906 році митрополит організував історичну прощу українських католиків до Святої Землі в кількості 500 осіб, яка спричинилась до активізації духовного життя в Галичині. Окрім того в 1906 - 1907 роках митрополит Андрей відкриває семінарії в Перемишлі та Станіславі, а здібних студентів - майбутніх провідників церкви, висилає на закордонні студії, чим він не лише подбав про виховання добрих пастирів для церкви, але й про підготовку її архіпастирів. Так, 1904 року митрополит висвячує на Станіславського єпископа ректора Львівської семінарії Григорія Хомишина, який більш ніж 40 років управляв Станіславською єпархією, засвідчуючи особистою архіпастирською працею та життям всієї єпархії вірність католицькій і помісно-національній ідентичності аж до 1945 року і помер як мученик-ісповідник за католицьку віру 28 грудня того ж року.

¹ Див.: Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. - Львів: Свічадо, 2001. - 607 с.; Історія релігії в Україні: у 10-ти томах. - К.: Світ знань, 2001. - Т. 4: Католицизм. - 598 с. та ін.; Марчук В. „Люди - се наша сила...”, его добро - се наша будучність" (початок доби митрополита Андрея Шептицького) // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - 2002. - №8. - С. 47-53; Жуковський А. Митрополит Андрей Шептицький і православ'я // Науковий збірник Українського Вільного Університету. - Мюнхен, 1992. - С. 37-57; Гайковський М. Українська Греко-Католицька Церква в часи митрополування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - № 2-3. - С. 32-48.

² Див.: Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. Нарис історії церкви в Україні. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. - С. 446.

Наступним українським католицьким ієрархом, призначеним митрополитом, був перший єпископ для українців-католиків Америки Сотер Ортинський, номінований Апостольським Престолом 1907 року. Це призначення було особливо характерним для українського католицизму, адже воно сприяло збереженню українцями в Америці не лише своєї церковної, але й національної ідентичності, бо більшість емігрантів 1880 - 1900 років склали українці-католики, які гуртувалися біля українських церков. Однак призначений владика не мав всієї повноти влади, оскільки мав статус генерального вікарія латинського єпископа, а латинський єпископат взагалі був проти призначення східного єпископа. Тому лише з 1913 року на підставі булли папи Пія Х (1903 - 1914) владика С. Ортинський стає екзархом Філадельфійським для східних католиків, вихідців з Галичини і Закарпаття. Однак триваючі непорозуміння з місцевим латинським клиром та між українцями і несподівана хвороба спричинились до скорої смерті екзарха 24 березня 1916 року, після якої екзархат вісім наступних років залишався вакантним, а адміністрування ним здійснювали два генеральні вікарії - один для галичан, інший для закарпатців. Цей поділ був остаточно закріплений Римом через призначення в 1924 році окремих екзархів: Константина Богачевського для українців з Галичини і Василя Ткача для закарпатців.

У Канаді душпастирювання для українців-католиків мало іншу особливість - канадські єпископи намагались самі і через Рим та митрополита А. Шептицького налагодити духовну опіку над українськими емігрантами, допустивши до неї ряд священників і монахів-місіонерів. Митрополит прибув до Канади в 1910 році, де полагодив з місцевою ієрархією проблему надання українським католикам свого єпископа. Папа Пій Х розв'язав цю проблему в 1912 році, призначивши отця Микиту Будку єпископом до Канади з осідком у Вінніпезі, а цей єпископ домігся державної легалізації для УКЦ в країні. В 1918 році церква в Канаді нараховувала 47 священників, 299 парафій та місій, новіціяти отців-василіян та редemptористів, сестер Служебниць та понад 100 тис. вірних ¹.

Вже від початків і впродовж всієї діяльності митрополит А. Шептицький приділяє особливу увагу налагодженню єкуменічних зв'язків спершу з російськими католиками, а пізніше через них і з православними як в Росії, так і в Польщі, оскільки, на його переконання, історія відвела Українській греко-католицькій церкві особливу роль - посередника поєднання Сходу і Заходу. Ця ідея примирення і порозуміння українських католиків і православних бачилась ним як шлях до єдності всіх українських церков, а також католицького Заходу і православного Сходу, але, розуміючи складність і труднощі здійснення цієї єкуменічної ідеї, він вбачав у ній не нову унію, але єдино реальний спосіб оздоровлення духовного і національного стану українського народу через зближення обох гілок не лише українського, але й всього слов'янського християнства. Саме для цього

¹ Див.: Там само. - С. 454.

з ініціативи митрополита відбулося у моравському Велеграді (Чехія) декілька екуменічних зустрічей та з'їздів православних і католиків слов'янського світу: в 1907, 1909, 1911, 1924, 1927, 1932 і 1937 роках, а також митрополит Андрей провадив широку унійну акцію під час своїх поїздок до Італії, Голландії, Бельгії, Німеччини й Англії, зокрема, заснувавши в Голландії «Голяндський Унійний Апостолят».

Однак перша світова війна перервала плідну працю митрополита Андрея, якого російська влада вважала символом українського сепаратизму й католицизму, а тому російські війська заарештували його і 19 вересня 1914 року вивезли в Росію, де він перебував як царський в'язень до 1917 року. Після свого звільнення митрополит на синоді російських католиків в Петербурзі призначає екзарха Леоніда Федорова, генеральних вікаріїв для депортованих галичан та пароха для українців-католиків у Києві, а 28 серпня 1917 року після повернення до Львова він висвятив нового єпарха Перемишльського Йосафата Коциловського, який правив єпархією як ісповідник віри аж до своєї смерті в 1947 році.

Лихоліття першої світової війни нанесло болючі втрати не лише українству Галичини, Буковини і Закарпаття, але й всій Українській Католицькій Церкві. Зокрема, до них особливо спричинилося москвофільство. В цей неспокійний час саме українська ієрархія всіляко згуртовувала і скеровувала народ. Так, 21 листопада 1918 року митрополит А. Шептицький та владика Г. Хомишин і Й. Коциловський написали до народу спільне пастирське послання, в якому настановляли вірних як долати духовні і моральні втрати того часу та як здобувати свою державність і суверенність в умовах нової польської експансії, котра завершилась окупацією Галичини.

Ще одним підтвердженням характерної риси українського католицизму - його національно-патріотичної зорієнтованості, була активна участь УГКЦ в національно-визвольному русі в Галичині 1918 - 1919 років, яка дала підстави історикам визнати митрополита як правдивого українця і щирого патріота. Це підтвердила і його турбота про долю Східної Галичини та старання проти включення її до складу Польщі, для чого він в грудні 1920 року навіть виїздить на Захід з метою пошуку захисту УГКЦ та української державності від нової польської влади. Цій поїздки передувало звернення єпископату церкви до Світової конференції проти злочинних дій польського війська на Східній Галичині, прийняте на єпископській конференції в Перемишлі 25 серпня 1919 року, в якому засуджено «профанацію храмів, численні вбивства мирного населення, закриття українських культосвітніх, економічних і комерційних товариств»¹.

Польський уряд вкрай вороже поставився до цих ініціатив УГКЦ, а тому у вересні 1923 року при поверненні митрополита Андрея на Україну його затримує та інтернує, а польські шовіністичні кола навіть виносять йому

¹ Історія релігії в Україні: у 10-ти томах. - К.: Світ знань, 2001. - Т. 4: Католицизм. - С. 414.

смертний вирок. Саме в цей надзвичайно складний для українського католицизму і всього українства час митрополит склав історичний заповіт, який став маніфестом католицьких, екуменічних й національно-патріотичних переконань його та всього українського католицизму, в якому першоієрарх виявляє готовність віддати своє життя «.за з'єднання Церков та щоб випросити в Бога Христовий мир між католиками наших країн (України і Польщі - *прим. автора*) - на жаль, розділених несправедливостями та віковою ненавистю», засвідчуючи, що його єпископським обов'язком завше було «.провадити своїх вірних до вічного спасіння по через віру католицьку» у вірності Апостольській Римській Столиці, для чого митрополит намагався «все утверджувати моїх братів у цій вірності», віруючи «в усі правди віри католицької»¹.

У повоєнний час на ієрархію УГКЦ лягли великі обов'язки відновлення та налагодження нормального церковного життя на Україні та в діаспорі. Зокрема, митрополит разом із єпархами активно протидіяли москвофільству, запровадивши в церковне життя живу українську мову, на противагу псевдоцерковнослов'янській мові, за яку ратували москвофіли, чим, як слушно підкреслюють сучасні церковні історики та релігієзнавці, було завершено перетворення Греко-Католицької Церкви в Галичині в українську національну Церкву². Стараннями митрополита Андрея УГКЦ набула рис інституції з чітким національним обличчям, яка багато зробила для розвитку українського національного життя, найперше в сфері культури, освіти, медицини й землеробства. Так, в 1903 році митрополит заснував Народну Лічницю, яка розвинулась у модерний шпиталь, відкритий в 1930 році; митрополит надав свої землі для садівничої школи у Миловані та хліборобської школи в Коршові, заснував Земельний Банк у Львові (1910). В 1921 році папа Бенедикт ХУ (1914 - 1922) за стараннями митрополита відновлює закриту в 1915 році папську семінарію св. Йосафата в Римі, в 1923 році митрополит засновує Богословське Наукове Товариство і його друковані органи «Богословія» та «Праці Богословського Наукового Товариства», а після закриття польською владою в 1925 році Львівського університету, першоієрарх домігся відкриття в 1928 році Богословської академії, яка стала єдиним українським вищим навчальним закладом у тодішній Польщі, в якій викладало майже 40 професорів та нараховувалось 2750 слухачів, а за перше десятиліття її закінчило 415 майбутніх священиків та світських діячів³. Заснований митрополитом церковний музей з 1911 року почав функціонувати як український національний музей, який займався

¹ Слуга Божий митрополит Андрей Шептицький. Календар 2004. - Львів: Місіонер, 2003. - С. 24.

² Див.: Історія релігії в Україні: у 10-ти томах. - К.: Світ знань, 2001. - Т.4: Католицизм. - С. 405;

Бубенчиков В., Кралуок П. Греко-католицька церква в етнічному розвитку українського та білоруського народів. - Львів: Сполом, 2004. - С. 146.

³ Див.: Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. Нарис історії церкви в Україні. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1999. - С. 470.

збереженням, примноженням, популяризацією та дослідженням української культурної спадщини.

Після першої світової війни митрополит також звернув пильну увагу на відновлення чернечого життя: отців-студитів, котрі від 1918 року оселились і взяли під свою опіку відпустовий центр в Зарваниці, а також - численні сиротинці, бібліотеки, мистецькі школи у Львові, Уневі; отці редемптористи від 1920 року поселяються у Станіславі, де займаються місійною працею, а у Львові - виховною і навчальною діяльністю; василіяни в 1920 році відкрили новіціат в Крехові, богословський ліцей в Лаврові та розпочали цього ж року духовне оновлення Закарпаття, яке принесло великі духовно-церковні та національно-культурні плоди. З 1924 року починають виходити «Записки Чину св. Василя Великого», в яких висвітлювались ґрунтовні дослідження церковно-історичних проблем європейського Сходу.

Митрополит всіляко підтримував і світські українські вищі навчальні заклади та закордонні інституції, де навчались українці: Львівський університет, заснований 1921 р.; Український Вільний Університет, заснований 1922 р. у Відні, перенесений пізніше до Праги, а звідти - до Мюнхена; Сільськогосподарську Академію в Подебрадах біля Праги.

Укладення конкордату між Польщею і Апостольською Столицею в 1925 році посприяло відродженню українського католицизму, оскільки ним всі обряди були зрівняні, було дано право вільного розвитку духовно-просвітницьким і національно-культурним організаціям, церква була звільнена від державного оподаткування, а Ватикан навіть позбавив польську владу права вільно втручатися у вибір єпископів, у призначення парохів УГКЦ, було гарантовано християнське навчання і виховання в школах та семінаріях. В цих умовах стало можливим подбати ієрархії про призначення єпископів-помічників для Львівської архієпархії, Перемишльської та Станіславської єпархій та апостольського візитатора для Волині в особі Миколи Чарнецького, що дозволило церковному проводу краще управляти єпархіями та надавати духовну допомогу вірним.

Національний потенціал українського католицизму в Галичині з особливою силою проявився в 30-х роках ХХ століття, що засвідчило остаточну кристалізацію його національного характеру, який викликав негативну реакцію в усіх поневолювачів українського народу. Зокрема, УГКЦ на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким була стійким і незмінним оборонцем свого народу перед польськими окупантами. У 1930 році митрополит у Варшаві особисто стає в обороні українства під час так званих пацифікацій, а також він разом із єпископами Г. Хомишиним і Й. Коциловським в цій справі шукали підтримки у папи Пія IX (1922 - 1939), звернувшись з листом до нього.

Не стояла УГКЦ і осторонь національної української трагедії - штучного голоду 1933 року, довершеного більшовизмом на Східній Україні. 24 липня 1933 року українська католицька ієрархія в Західній Україні з ініціативи Слуги Божого митрополита Андрея Шептицького видала в обороні

беззахисного населення Східної України в час голодомору історичне послання «Україна в передсмертних судорогах. До всіх людей доброї волі». Це послання в жахливий час геноциду українського народу було єдиним голосом серед усіх представників християнських конфесій України на захист жертв голодомору. Воно засвідчило правдиву християнську гуманність і патріотичність українського католицизму, котрий не міг не стати в обороні чесних українських землеробів, бо «кров робітників, що в голоді орали чорнозем України, кличе про пімсту до неба, а голос голодних жінок дійшов до ушей Господа Саваота», - йдеться в посланні. Вже від весни 1933 року з ініціативи Митрополита Шептицького тривала активна підготовка цього пастирського послання, а одночасно відбувалась широкомасштабна акція УГКЦ з організації допомоги голодуючим в Україні, зокрема із залученням всього християнського світу на чолі зі Святішим Отцем папою Пієм XI, до якого митрополит звернувся спеціальною відозвою, розіславши її в усі інформаційні агентства світу англійською, італійською, іспанською, німецькою і французькою мовами¹.

Послання галицької ієрархії УГКЦ отримало прихильні відгуки на Заході та зініціювало проведення архієпископом Відня кардиналом Інніцером міжнародної конференції, яка прохала цілий світ про всебічну допомогу голодуючим в Україні та домоглася дозволу у радянського уряду для надання цієї допомоги. Кардинал Й. Інніцер звернувся насамперед до Міжнародного Червоного Хреста, щоб він здійснив негайну акцію допомоги для потреб голодуючих.

2 серпня 1936 року митрополит Андрей видав окреме послання проти комунізму - «Осторога перед загрозою комунізму», засудивши його антигуманну та антилюдську суть і дії як ворога Бога і церкви, підкреслюючи, що він перетворився «в якусь матеріалістичну і поганську релігію, а брехня, обман, насильство, терор і гноблення обрав принципами свого панування (коли большевики говорили про свободу - розуміли неволю, коли говорили про добробут - тим словом називали голод. А коли говорили про владу пролетаріату, то пролетаріатом називали касту, що кров з народу висисає)». Симпатизуючих комунізму і їх прислужників митрополит називає зрадниками церкви, народу і цілого світу, застерігаючи їх від загрози неволі від комунізму, «.від якої вже може не врятується, .станете чужими для свого народу, його зрадниками, .перейдете на службу тиранів, що захотять уживати вас до служби кривавої Москви»².

В 1938 році архиєрей виступив з листом осуду нищення польським урядом православних парафій та храмів на Холмщині, Підляшші, Поліссі і Волині, який польська поліція конфіскувала, однак лист був опублікований в українській пресі на Буковині й у Франції та став, таким чином, відомим в

¹ Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність: Документи і матеріали 1899-1944. - Львів: Місіонер, 1999. - Том II: Церква і суспільне питання. - Кн. 2: Листування. - С. 845-846.

² Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність: Документи і матеріали 1899-1944. - Львів: Місіонер, 1998. - Том II: Церква і суспільне питання. - Кн. 1. - С. 487.

Україні та в світі. Окремо митрополит звернувся про допомогу в цій справі навіть до Ватикану, інтервенція якого припинила переслідування Православної Церкви.

Перша більшовицька окупація Галичини восени 1939 року спричинилася до наступу більшовицького тоталітаризму і атеїзму на Українську Греко-Католицьку Церкву, в час якого митрополит, як завжди, стає в обороні Церкви і українського народу, протестуючи проти сфальсифікованих ухвал «народних зборів» в Галичині, які несли кривду Церкві і народу, проти конфіскації церковних земель та грабунку монастирського майна, проти непосильного оподаткування духовенства і селян, проти насилля та безбожництва.

За цією першою більшовицькою хвилею терору проти українського католицизму в скорому часі прийшли нові, фашистська та друга більшовицька, хвилі переслідувань і гонінь на нього, котрі спричинились до нових випробувань католицько-помісної ідентичності УГКЦ.

Загалом за 44 роки митрополичого служіння Андрія Шептицького, завдяки його далекоглядності, непохитним католицьким і українським християнським переконанням, церковно-політичному і дипломатичному генію, щедрій благодійності, УГКЦ успішно перейшла через австро-угорську, російську, польську і радянську окупацію Західної України та злигодні еміграційного життя українців-католиків, а її першоієрарх зробив історичний внесок в зміцнення і розвиток Церкви, причинився до захисту релігійно-національних потреб як вірних-католиків, так і православних, відіграв величезну роль в консолідації українства. Митрополит заклав підвалини його сьогоднішнього стану та вивів УГКЦ на новий, історичний рівень, витворивши із неї цілком національне, українське релігійне об'єднання, зробивши її не лише чинником духовного і національного відродження українства, але й національного державотворення, а його подвижницька культурно-просвітницька діяльність стала визначальним джерелом зростання національної свідомості галичан і була скерована на піднесення моралі та духовності народу до рівня жертвенного служіння церковному й національно-державному будівництву.

Sviatoslav KYIAK

ARCHPASTORAL ACTIVITY OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY IN THE FIRST THIRD OF THE TWENTIETH CENTURY

The article deals with church-historical, socio-political and features archiepiscopal ministry of Metropolitan Andrey Sheptytsky in the first third of the twentieth century. Church revealed organizational, spiritual, social and pastoral Metropolitan Andrey contribution to the formation and development of the Church in the first half of the twentieth century.

Keywords: *Metropolitan Sheptytsky archiepiscopal ministry, charity Church, consolidation of Ukrainians, cultural and educational activities of the Metropolitan, church, national and state building.*

УДК 94(477)

Андрій КЛІШ

*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка***СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ МИТРОПОЛИТА
АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Проаналізовано участь митрополита А. Шептицького у суспільно-політичному житті Галичини на початку ХХ ст. Досліджено його роль у боротьбі за відкриття українського університету в Львові та реформування виборчого законодавства до Віденського парламенту та Галицького сейму.

Ключові слова: *Східна Галичина, суспільно-політичне життя, А. Шептицький, пастирське послання.*

У Східній Галичині, де більшість населення була греко-католиками, відбулася адаптація соціальної доктрини Католицької Церкви до місцевих умов. На початку ХХ ст. греко-католицька ієрархія загострювала увагу на національних та соціальних питаннях, а священники активно брали участь у суспільно-політичному житті громад через діяльність культурно-просвітніх та економічних товариств.

Метою цієї публікації є з'ясування ролі А. Шептицького у суспільно-політичному житті Східної Галичини на початку ХХ ст.

Науковий доробок дослідників із задекларованої проблематики обмежується публікаціями Е. Бистрицької¹, Я. Біласа², О. Волинець³, А. Кліша⁴, Л. Крупи⁵, У. Кошетар⁶ та інших дослідників. Зазначені автори в основному звертають увагу на аналіз діяльності А. Шептицького, узагальнено аналізують його суспільно-політичну інституції або ж характеризують окремі аспекти тієї чи іншої проблематики.

¹ Бистрицька Е. Участь митрополита А.Шептицького у суспільно-політичному житті Галичини початку ХХ ст. / Е. Бистрицька // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія. - 2005. - Вип. 1. - С. 68-74.

² Білас Я. Парламентська діяльність митрополита А.Шептицького / Я. Білас // Українське релігієзнавство. - 2002. - № 23. - С. 66-73.

³ Волинець О.О. Митрополит Андрей Шептицький про участь духовенства у суспільно-політичному житті / О. О. Волинець // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. - К.: ВІР УАН, 2012. - Випуск 65 (№10). - С. 5-9.

⁴ Кліш А. Б. Суспільно-політична діяльність вищого греко-католицького духовенства на початку ХХ ст. / А. Б. Кліш // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. - К. : "Видавництво "Гілея", 2015. - Вип. 101 (10). - С. 125-130.

⁵ Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ - першої половини ХХ століття / Любомир Крупа // Українська історична біографістика: забуте і невідоме / За ред. М. М. Алексієвця. - Тернопіль : Лілея, 2005. - Ч. 1. - С. 101-116.

⁶ Кошетар У. П. Соціальні аспекти діяльності Української греко-католицької церкви в контексті сприяння розвитку галицького консерватизму (кінець ХІХ - перша третина ХХ ст.) / У. П. Кошетар // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. - Запоріжжя: Просвіта, 2003. - Вип. ХVІ. - С. 69-75.

Основою джерельної бази слугують пастирські послання владик, видані упродовж 1900-1914 рр. Кожне пастирське послання, скероване до духовенства та мирян, піднімало низку суспільно-політичних питань.

На початку ХХ ст. перед галицькими українцями постала низка важливих питань, які потребували негайного вирішення. Це, насамперед, питання заснування українського університету, реформування виборчого законодавства до Віденського парламенту та Галицького сейму та соціальної консолідації. Греко-католицький єпископат не залишився осторонь цих проблем.

Криза в економіці, загострення політичної боротьби, високі податки, низька освіченість населення призвели до посилення міжкласових конфліктів¹. Завдяки позиції Греко-Католицької Церкви (ГКЦ) послаблено соціальну напругу під час селянських страйків 1902 р.². Соціальна доктрина Церкви скеровувалася на захист найбідніших верств населення шляхом забезпечення їм гарантованого права на працю та її гідної оплати³.

Слід зазначити, що зазначені питання знайшли підтримку у широкого загалу. Зокрема, І. Франко опублікував у «Літературно-науковому віснику» рецензію на послання митрополита п. з. «Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм», у якій відзначив новаторство послання, оскільки попередники А. Шептицького видавали такі звернення шаблонною, запліснявілою лексикою, а це - написане живою народною мовою, на конкретних прикладах, «річ, - як зазначав І. Франко, - нечувана у наших церковних достойників...». Проте І. Франко доповнив та поглибив послання А. Шептицького, критикував, особливо трактування проблем приватної власності, сім'ї та соціальної справедливості⁴.

А. Шептицький виступав виключно за законні методи політичної боротьби. Зокрема, під час селянського страйку 1902 р. він звернувся до духовенства Львівської архієпархії з вимогою утримувати селян від насильницьких дій⁵. 12 квітня 1908 р. український студент М. Січинський застрелив галицького намісника А. Потоцького. Цю подію засудило вище греко-католицьке духовенство, видавши спеціальне пастирське послання до духовенства та вірних⁶. Владики вважали, що шляхом екстремізму, заперечуючи християнські засади, не можливо досягти вагомих політичних результатів, а лише ускладнити етнополітичну ситуацію в Галичині. У

¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914 р.: На підставі споминів / К. Левицький. - Львів : з друкарні ОО Василіан у Жовкві, 1926. - С. 369-371.

² Шептицький А. О квестії соціальній / А. Шептицький. - Жовква, 1904. - С. 7.

³ Там само. - С. 20-23.

⁴ Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм / Іван Франко // Літературно-науковий вісник. - 1904. - Т. 28, кн. 10. - С. 1-23.

⁵ 1902 р., липня 28, Львів. - Розпорядження митр. Андрея Шептицького до духовенства Львівської Архієпархії з вимогою утримувати селян від насильницьких дій під час загального страйку // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність: Документи і матеріали 1899-1944. Том II: Церква і суспільне питання. Кн. 2: Листування. - Львів: Місіонер, 1999. - С. 576.

⁶ Красівський О. Галичина у першій чверті ХХ ст. Проблема польсько-українських стосунків / О. Красівський. - Львів, 2000. - С. 74-75.

посланні наголошувалося, що будь-який злочин у політичній площині «шкодить справі народній, бо понижає чесноту любові вітчизни, підкопує моральні підвалини народної роботи, - згіршенем псує людей, псує їх совість, псує їх душу»¹. Це послання мало продемонструвати солідарність священиків у духовних справах, виконання християнських законів та обов'язок стримувати парафіян від радикальних методів боротьби.

А. Шептицький закликав галичан до солідарності. ГКЦ повинна їй сприяти шляхом допомоги мирянам у створенні християнських крамниць, кооперативних установ тощо². Соціальна доктрина ГКЦ мала забезпечити добробут всіх прошарків населення. У цьому контексті А. Шептицький звертався до різних прошарків галицького суспільства. Багатих закликав до ощадності та допомоги біднішим, як матеріально, так і порадами. Незаможним надавав моральну підтримку, зазначаючи на необхідності усвідомлення тимчасовості земного буття³.

Важливе значення у соціальній доктрині ГКЦ займала інтелігенція. А. Шептицький поділяв її на три групи (беручи за основу виконання законів Божих): 1) займається просвітництвом серед народу, співпрацюючи з Церквою; 2) має віру, проте байдужа до практичного виконання Божих заповідей та церковних канонів; 3) стоїть на атеїстичних принципах⁴. Поділяючи інтелігенцію на певні групи та підготувавши для кожної з них окремі поради, А. Шептицький розробив основу для консолідації українського суспільства.

А. Шептицький зазначав, що греко-католицькі священики своєю самопожертвою та працею для українського народу мають бути прикладом патріотизму. Окрім того, він закликав їх не створювати значної кількості політичних партій, оскільки це спричинить до розколу та знищення нації⁵. Участь у суспільно-політичному житті, на думку А. Шептицького, вимагала виключення ненависті, помсти, несправедливого використання авторитету. Натомість запровадження християнських засад щодо політичних опонентів надасть можливість галицьким українцям захищати свої права та свідомо відноситися до обрання депутатів⁶.

¹ Спільне Пастирське послання митр. Андрея Шептицького та ін. єпископів до народу з приводу вбивства ц. - к. Намісника А.Потоцького з долученою інструкцією до духовенства // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук ; ред. А. Кравчук ; Центральний держ. історичний архів України, Львів, Львівська богословська академія. - Л. : Місіонер, 1998 . Т. 2, кн. 1 : Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність (Кн. 1). - [Б. м.] : [б.в.], 1998. - С. 427.

² Пастирське послання Станіславівського єп. Андрея Шептицького до вірних Християнська Робота. 1899 р., серпня 2, Станіславів // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук ; ред. А. Кравчук ; Центральний держ. історичний архів України, Львів, Львівська богословська академія. - Л. : Місіонер, 1998 . Т. 2, кн. 1 : Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність (Кн. 1). - [Б. м.] : [б.в.], 1998. - С. 6.

³ Там само. - С. 9.

⁴ Там само. - С. 12-13.

⁵ Там само. - С. 15.

⁶ Пастирське послання митр. Андрея Шептицького та ін. єпископів до народу О виборах до парламенту 1907 р., січень, Львів // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук ; ред. А. Кравчук ; Центральний держ. історичний архів України, Львів,

Згадані пастирські послання позитивно сприйнялися у галицькій суспільності та покращили політичне становище Митрополита. Зокрема, відомий письменник А. Чайковський у листі до А. Шептицького від 30 травня 1901 р. писав, що «листами сими з'єднали собі Високопреосвященний руский народ, котрий Вашу номінацію, як і кожний факт загального значення, прийняв недовірливо... Ваші листи мусіли розвіяти ті сумніви і спричинити для Вас щиру симпатію. Такі патріотичні заяви Владики в листах пастирських успокоюють і будять довіре, а се підстава до порозуміння і дальшої праці»¹.

Слід зазначити, що парафіяльне духовенство було неоднорідним у своїх політичних поглядах. Частина священників підтримувало народовську течію, інші - москвофільську, а були й такі, яким були близькі соціалістичні та радикальні ідеї. Це, на думку А. Шептицького, шкодило не лише Церкві, але й національній ідеї. Єпископи намагалися об'єднати священників навколо спільної мети. Зокрема, у спільному посланні «О солідарності», вони відзначали, що солідарність священників на християнських засадах сприятиме авторитету Церкви у суспільстві².

У наступному єпископському посланні «Про солідарність у громадському житті» акцентовано увагу на участі духовенства у суспільно-політичному житті. Зокрема, зазначалося, що «тут не може бути і бесіди о політиці»³. Також у посланні чітко розмежовуються громадянські та душпастирські обов'язки священника, зазначається, що він лише за межами Церкви може брати участь у суспільно-політичному житті та категорично забороняється нав'язувати власні політичні переконання у проповідях та під час сповідей .

На знак підтримки української освіти А. Шептицький у 1901 р. вирішив закрити семінарію у Львові та за власні кошти направити студентів-богословів навчатися за кордон⁵. Ця подія стала першим політичним виступом митрополита.

Львівська богословська академія. - Л. : Місіонер, 1998 . Т. 2, кн. 1 : Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність (Кн. 1). - [Б. м.] : [б.в.], 1998. - С. 406.

¹ 1901 р., травня 30, Бережани. - Лист письменника Чайковського Андрія до митр. Андрея Шептицького про оцінку інтелігенцією Пастирських послань митрополита до народу та про потребу перекладу Святого письма // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність: Документи і матеріали 1899-1944. Том II: Церква і суспільне питання. Кн. 2: Листування. - Львів: Місіонер, 1999. - С. 572.

² Спільне Пастирське послання митр. Андрея Шептицького та ін. єпископів до духовенства О Солідарности // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук ; ред. А. Кравчук ; Центральний держ. історичний архів України, Львів, Львівська богословська академія. - Л. : Місіонер, 1998 . Т. 2, кн. 1 : Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність (Кн. 1). - [Б. м.] : [б.в.], 1998. - С.338-339.

³ Спільне Пастирське послання митр. Андрея Шептицького та ін. єпископів до духовенства про солідарність у громадському житті // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук ; ред. А. Кравчук ; Центральний держ. історичний архів України, Львів, Львівська богословська академія. - Л. : Місіонер, 1998 . Т. 2, кн. 1 : Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність (Кн. 1). - [Б. м.] : [б.в.], 1998. - С.349.

⁴ Там само. - С. 349-350.

⁵ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. - С. 368.

У 1902 р. українські депутати внесли подання щодо заснування української гімназії у Станіславові. А. Шептицький підтримав цю ідею, проте польська більшість провалила голосування з цього питання. Українські депутати на знак протесту оголосили про сецесію, яку підтримав А. Шептицький¹.

Проти заснування українського університету у Львові виступали польські викладачі, студенти та влада. Згідно зі спогадами М. Бобжинського, поляки вимагали надати Львівському університету виключно польського характеру, а їх фракція у Віденському парламенті прийняла постанову, що заблокувала відкриття двох нових українських кафедр. Також припинялися габілітації українських доцентів через погляди польської молоді².

28 червня 1910 р. А. Шептицький виступив у Віденському парламенті з вимогою відкриття українського університету. Зокрема, він зазначав: «Задоволення всіх культурних потреб націй, що належать до зв'язку монархії, має для них велику важливість, однак воно є ще важливіше для самої монархії в її цілості так, що той, хто заступається в того роду справі,... виступає як громадянин, який турбується добром Австрії»³. Окрім того, у зверненні наголошувалося на тому, що «що нарід з кількістю три і пів мільона - отже займає четверте місце серед націй імперії, нарід, що його національний і культурний розвиток вимагає річно цілих рядів священників, учителів середніх шкіл, урядовців суддів та інших академічно освічених фахівців, не може довгий час обійтися без університету й мусить відчувати це, як пекучу потребу, щоб такий університет був заснований»⁴.

Врешті-решт, цісар у 1913 р. видав декрет, згідно з яким український університет у Львові мав відкритися 1 вересня 1916 р. Це рішення набуло значного міжнародного резонансу. Російський посол у Відні висловив протест щодо прийняття цього декрету, як «неприятного акту проти Росії»⁵.

Важливою для утвердження прав галицьких українців стала боротьба за реформування виборчої системи, що дозволило б їм до законодавчих органів влади більшу кількість своїх представників. Адже куріальна система виборів значно обмежувала українську репрезентацію в Віденському парламенті, українські депутати не могли впливати на політичну ситуацію в імперії загалом і місцеве законодавство та організаційну діяльність зокрема, тим більше, що постійно відчували спротив численнішої польської репрезентації.

¹ Білас Я. Парламентська діяльність митрополита А.Шептицького. - С. 67.

² Bobrzynski M. Z Moich pamietnikow / M. Bobrzynski. - Wroclaw-Krakow, 1957. - S. 308-309.

³ 1910 р., червня 28 (ст. ст.: червня 15), Відень. Промова Митрополита Андрея в австрійській Палаті Панів про потребу українського університету у Львові // Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр., т. 1 / Шептицький Андрей. - Львів: Видавництво «АРТОС» 2007. - С. 718-721.

⁴ Там само.

⁵ Ленчик В. Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицький патріот і державний діяч / д-р Василь Ленчик // Метрополія Нью-Йорку служі Божому Андреєві у п'ятидесятиріччя його смерті / [Зредагував Микола Голів]. - Нью-Йорк, 1996. - С. 57.

Не став осторонь цього процесу і А. Шептицький. Зокрема, вирішено, що митрополит та єпископи візьмуть участь у делегації, що мала зустрітися з імператором та урядовцями у Відні з метою справедливого розподілу депутатських мандатів у парламенті¹.

11 січня 1906 р. на конференції єпископату в Перемишлі прийнято рішення відрядити митрополита А. Шептицького та єпископів Г. Хомишина і К. Чеховича у Відень до імператора щодо запровадження загального виборчого права у виборах до австрійського парламенту та справедливого розподілу мандатів у ньому².

22 січня 1906 р. А. Шептицький як очільник делегації виголосив промову, аргументуючи право галицьких українців на рівні з іншими народами імперії виборчі права. До складу делегації увійшли також єпископи Г. Хомишин та К. Чехович. Вони, на тлі революції 1905 р. у Російській імперії, намагалися показати українців законослухняними громадянами. Імператор Франц-Йосиф запевнив делегацію у лояльності до українців.

На підтримку вимог цієї делегації Народна Рада 2 лютого 1906 р. скликала віче у Львові, участь у якому взяло близько 50 тисяч українців, переважно селян. Це свідчить про високу політичну активність населення⁴.

Результатом таких дій став закон про запровадження загального виборчого права під час виборів до Віденського парламенту, прийнятий 27 січня 1907 р., який в цілому задовільняв українців.

У травні 1907 р. відбулися перші вибори до австрійського парламенту на основі загального виборчого права, за результатами яких українці отримали 27 мандатів. Членами палати панів у Відні на правах вірилістів* стали митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин і К. Чехович.

Актуальним залишалось реформування виборчого законодавства до Галицького сейму. Вибори до сейму 1908 р. супроводжувалися численними зловживаннями та репресіями. Українські депутати вдалися до обструкції та на певний час паралізували роботу парламенту у 1909 - 1910 рр.

2 лютого 1910 р. під головуванням А. Шептицького та за участі К. Чеховича та Г. Хомишина відбулася спільна нарада українських парламентарів Галичини та Буковини. На ній ухвалено програму дій українських політиків, згідно з якою проголошувалася необхідність національно-територіальної автономії Східної Галичини та Північної Буковини. Пріоритетними завданнями визнавалися реформа шкільної освіти, протидія москвофільській пропаганді, розширення участі українців у владних інституціях.

¹ Протокол Конференції єпископату дня 11-го січня 1906 в Перемишлі // Конференції Архидієїв Української Греко-Католицької Церкви (1902-1937). - Львів, 1997. - С. 15.

² Львівська національна наукова бібліотека імені Василя Стефаника, відділ рукописів, ф. 9, спр. 1069, арк. 6.

³ Бистрицька Е. Участь митрополита А. Шептицького у суспільно-політичному житті. - С. 69.

⁴ Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії / Т. Гунчак. - К.: Либідь, 1993. - С. 53, 59.

* отримали депутатський мандат не шляхом вибору, а через свій статус у суспільстві

Реформування виборчого законодавства до Галицького сейму стало предметом розгляду конференцій греко-католицьких єпископів у 1911 та 1913 рр. У спільному посланні «О виборчій реформі» вони закликали «обдумати таке сформульоване виборчих прав, такий поділ мандатів чи округів, щоби по змозі було виключене і перекупство»¹.

Проте, попри домагання А. Шептицького, українських парламентарів у 1913 р. проект реформування виборчого законодавства до Галицького сейму зазнав краху. Однією із причин цього стала, за словами М. Бобжинського, глибока ненависть польського архієпископа до греко-католицьких владик².

Справа реформування виборчої системи знову загострилася на межі 1913-1914 рр. Посередниками у розв'язанні спірних питань між українцями та поляками були А. Шептицький та К. Чехович, яких очільник австрійського уряду Штюрк неодноразово запрошував до Відня.

У січні 1914 р. А. Шептицький виголосив промову на польській та українській мовах, у якій запропонував компромісний проект. 28 січня 1914 р. підписано документ, згідно з яким поляки погодилися на негайне відкриття українського університету, а згодом ухвалити зміни до виборчого законодавства. Вирішальну роль у досягненні порозуміння відіграв А. Шептицький.

А. Шептицький високо оцінював значення парламентаризму та напередодні виборів звернувся до віруючих, наголошуючи на пріоритеті християнського морального критерію при виборі депутатів. Зокрема, у посланні «О виборах до парламенту» наголошувалося на тому, що хорошим представником народу стане людина, яка буде одночасно патріотом та християнином: «Патріот, котрий не єсть християнином, єсть злим патріотом. Русин не віруючий, безбожний шкодить народові і міг би зробити нам і встид перед цілим християнським світом, і страту, і шкоду не до обчислення»³.

Також зазначалося, що атеїстична риторика й войовнича передвиборча агітація соціалістів та радикалів не сприяли суспільній консолідації. Одночасно заборонялася передвиборча політична агітація священником у межах Церкви⁴.

Парламент розглядав важливі питання суспільно-політичного життя. Зокрема, владики навели приклад обговорення у законодавчому органі проблеми запровадження цивільних розлучень, т.зв. «вільної» школи на противагу християнській. Вони, на прикладі Франції, доводять, що такі

¹ 1913 р., травня 29, Львів. - Спільне Пастирське послання митр. Андрея Шептицького та ін. Єпископів до духовенства й вірних О виборчій реформі // Документи і матеріали 1899-1944. Том II: Церква і суспільне питання. Кн. 1. - Львів, 1999. - С. 434.

² Bobrzynski M. Z Moich pamietnikow. - S. 369-370.

³ Пастирське послання митр. Андрея Шептицького та ін. єпископів до народу О виборах до парламенту // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук ; ред. А. Кравчук ; Центральний держ. історичний архів України, Львів, Львівська богословська академія. - Л. : Місіонер, 1998 . Т. 2, кн. 1 : Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність (Кн. 1). - [Б. м.] : [б.в.], 1998. - С.407.

⁴ Там само. - С. 409-410.

нововведення призвели до того, що «молодіж востає дико, що люди так виховані не суть вже християнами, не мають ніякої релігії, ніякої віри, ніякої совісті»¹.

Виходячи з важливості парламентської діяльності, єпископи вважали за необхідне сформулювати певні вимоги до кандидатів у депутати. Насамперед це мали бути національно-свідомі українці, патріоти, практикуючі греко-католики.

Єпископат вважав, що громадяни мали самостійно пропонувати кандидатів, а вже під час виборів приймати рішення спільно з священниками. Радикали та соціалісти, на думку владик, проводили передвиборчу агітацію за допомогою атеїстичної літератури, пропагували віронетерпимість та алкоголізм, поширювали думки, що греко-католицьке духовенство не відстоювало інтереси народу.

Натомість А. Шептицький та єпископи зазначали, що практично усі крамниці, каси ощадності, читальні засновані за безпосередньої участі священослужителів .

Участь у суспільно-політичному житті, на думку владик, вимагала виключення ненависті, помсти, несправедливого використання авторитету. Натомість запровадження християнських засад щодо політичних опонентів надасть можливість галицьким українцям захищати свої права та свідомо відноситися до обрання депутатів³.

Констатовано факт, що частина греко-католицьких священників виступила проти більшості духовенства з іншою політичною орієнтацією⁴.

Частина священнослужителів фінансувала часописи, які пропагували соціалістичні ідеї. На думку А. Шептицького, це свідчило про партійну заангажованість, нехтування церковної єдності та душпастирської роботи священниками⁵. У посланні засуджувалися ті священнослужителі, які покликання змінили на партійну політичну діяльність.

При цьому зазначалося, що духовенство не мало наміру очолювати політичний провід, залишаючи це світським лідерам.

А. Шептицький вбачав греко-католицизм єдиним шляхом для об'єднання українства, а священник повинен створити такі умови, за якими галицькі українці стануть свідомими греко-католиками у приватному та суспільно-політичному житті⁶. Водночас, А. Шептицький не вважав за потрібне утворювати окрему клерикальну партію, що могло б розглядатися як протипага вже існуючим політичним силам.

¹ Там само. - С. 406.

² Там само. - С. 409.

³ Там само. - С. 406.

⁴ Спільне Пастирське послання митр. Андрея Шептицького та ін. єпископів до духовенства про їхню участь у суспільно-політичному житті // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук ; ред. А. Кравчук ; Центральний держ. історичний архів України, Львів, Львівська богословська академія. - Л. : Місіонер, 1998 . Т. 2, кн. 1 : Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність (Кн. 1). - [Б. м.] : [б.в.], 1998. - С. 411.

⁵ Там само. - С. 412.

⁶ Там само. - С. 419.

Єпископи закликали реалізовувати суспільно-політичні права згідно зі християнськими засадами, священники мали вчити парафіян свідомо відноситися до голосування, не спокушатися фінансовою винагородою та голосувати лише за українських кандидатів клерикального скерування. Водночас, за нанесену депутатом шкоду Церкві чи українському народу відповідальність мала ділитися між обраним кандидатом, його виборцями та душпастирем¹.

Слід зазначити, що греко-католицькі єпископи достатньо сильно впливали на тогочасну суспільно-політичну ситуацію в краї. Зокрема, у листі К. Чеховича до А. Шептицького від 19 листопада 1913 р. обговорювалася інформація щодо підготовки українських партій до виборів, яку Перемишльський єпископ отримав від К. Левицького. Також у листі зазначалося, що партії мали порозумітися щодо реформ виборчого законодавства, яке регулювало співвідношення українців та поляків у Галицькому сеймі².

Врешті-решт, 14 лютого 1914 р. Галицький сейм затвердив нове виборче законодавство, згідно з яким українцям надавалося 27,5 % місць у сеймі, що становило 62 депутатські мандати із 288. у Трьох куріях зберігався принцип куріальності, проте у сільській місцевості передбачалося проведення загальних, рівних, безпосередніх та таємних виборів, що давало можливість для українців у перспективі добитися політичної автономії. Незаперечною у прийнятті цього закону була заслуга А. Шептицького³.

К. Левицький, оцінюючи роль А. Шептицького у реформуванні виборчого законодавства, зазначав: «Митрополит граф Шептицький вступив був на владичий престол в часі заострення відносин між Українцями і Поляками в краю, та хоча безпосередно не займався політикою, та почував у собі післанництво до наближення обох народів. Колиж прийшла нагода стати миротворцем, він радо піднявся сего завдання як священник і український громадянин...».

Таким чином, А. Шептицький на початку ХХ ст. намагався покращити життя галицьких українців. Діючи виключно мирними методами він ставив за мету заснувати український університет у Львові та реформувати виборче законодавство. Варто зауважити, що незважаючи на активну протидію польської влади краю, Митрополиту вдалося домогтися певних поступок для українців.

¹ Спільне Пастирське послання митр. Андрея Шептицького та ін. єпископів до духовенства про вибори до парламенту 1911 р., травня 10, Львів // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / упоряд. О. Гайова, А. Кравчук ; ред. А. Кравчук ; Центральний держ. історичний архів України, Львів, Львівська богословська академія. - Л. : Місіонер, 1998 . Т. 2, кн. 1 : Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність (Кн. 1). - [Б. м.] : [б.в.], 1998. - С. 431-432.

² 1913 р., листопада 19, Перемишль - Лист Перемишльського єпископа Костянтина Чеховича до митр. Андрея Шептицького про підготовку галицьких партій до виборчої реформи // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: Документи і матеріали 1899-1944. - Т. II: Церква і суспільне питання; Кн.2: Листування / За ред. А. Кравчука. - Львів: Місіонер, 1999. - С. 604.

³ Білас Я. Парламентська діяльність митрополита А.Шептицького. - С. 73.

⁴ Левицький К. Українські політики. Сильвети наших давніх послів і політичних діячів 1907-1914 рр. - Львів: Діло, 1936. - С. 25.

Andriy KLISH

**SOCIO-POLITICAL ORIENTATIONS OF METROPOLITAN
ANDREY SHEPTYTSKY AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH
CENTURY**

Abstract. *Metropolitan Andrey Sheptytsky's participation in social and political life of Galicia in the early twentieth century is analyzed. His role in the struggle for the opening of the Ukrainian university in Lviv and for the reform of the legislation on elections to the Vienna Parliament and to the Galician Sejm is studied.*

Keywords: *Eastern Galicia, socio-political life, A. Sheptytsky, pastoral letter.*

УДК 262.12:929

Любов СОЛОВКА

*Державний архів Івано-Франківської області***ДОКУМЕНТИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ НА ПЕРЕСУВНІЙ ВИСТАВЦІ «МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ
ШЕПТИЦЬКИЙ - МОЙСЕЙ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ»**

У статті проаналізовано групу джерел Державного архіву Івано-Франківської області про Андрея Шептицького, зокрема, про його в'їзд, урочисту зустріч та інтронізацію на Станиславівській престол, служіння Станиславівським єпископом у 1899-1900 рр. та внесок у розвиток Прикарпаття на посаді митрополита.

Ключові слова: *Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО), джерельна база, Митрополит, перші пастирські послання, Станиславівський єпископ Андрей Шептицький, о. Михайло Ганушевський.*

Із нагоди 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького працівники Державного архіву Івано-Франківської області (далі - ДАІФО) у 2015 р. здійснили науково-дослідницьку роботу з тематичного виявлення документів архіву про А. Шептицького. Ці матеріали лягли в основу підготовлених спільно парафією Свв. Кирила і Методія в Івано-Франківську - Крихівцях (парох о. Йосафат Бойко, Згромадження Волоченого Слова, голова комісії у справах монашества Івано-Франківської єпархії УГКЦ) інформаційно-просвітницьких банерів «Преосвященний Кир Андрей Шептицький - Станиславівській єпископ (1899 - 1900 рр.)» та «Основні віхи біографії українського Мойсея - предстоятеля УГКЦ Андрея Шептицького - митрополита Галицького». У підготовці виставки також були використані матеріали із фондів Наукової бібліотеки Івано-Франківського Богословського Університету імені Св. Івана Золотоустого та Інституту історії Церкви ІФБУ, які надали науковці-релігієзнавці О. Єгрешій та Р. Делятинський.

З ініціативи заслуженого працівника культури України К. П. Мицан, держархів області об'єднав свої зусилля з Центральним державним історичним архівом України у м. Львові (далі - ЦДАЛІ України) і виставка суттєво поповнилась за рахунок цифрових копій матеріалів, наданих його співробітниками О. Гайовою та М. Мицан. Держархівом області, за сприяння директора І. І. Гриника, було виготовлено об'ємну пересувну виставку «Митрополит Андрей Шептицький - Мойсей українського народу».

Окремий підрозділ виставки «Галицька преса про приїзд Андрея Шептицького до Станиславова та інтронізацію на єпископа Станиславівської єпархії», підготовлений на основі видань з фондів науково-довідкової

бібліотеки ДАІФО¹. У наведеній нижче статті та на банерах цитати з видання «Галичанинь» подані в перекладі з т. зв. язичія² сучасною українською мовою.

У тогочасній офіційній пресі (зокрема, *Wiener Ztg*) повідомлялося, що 17.02. 1899 р. імператорським рішенням Андрей Шептицький іменованій на єпископа Станиславівського³, а 17.06. 1899 р. вийшла булла Папи Лева XIII про призначення 34-річного А. Шептицького главою Станиславівської єпархії⁴. У фондах бібліотеки ДАІФО вдалося виявити тогочасні джерела, які буквально щохвилино відтворюють події від того моменту, коли стопи Шептицького, тоді ще молодого монаха і священника, торкнулися станиславівської землі. 20.09. 1899 р. відбувся урочистий в'їзд єпископа А. Шептицького в Станиславів. Зі Львова, де його проводжало духовенство, він виїхав о 15.00 год. На кордоні Станиславівської єпархії в Галичі його очікували крилошани І. Литвинович і С. Ткачунік, які виїхали йому на зустріч зі Станиславова. В Єзуполі на пероні єпископа зустрічала процесія з духовенством, а коли поїзд зупинився і єпископ вийшов на перон, селянські хори заспівали йому «Многая літа». У Станиславові для зустрічі нового єпископа було створено оргкомітет, який уклав програму урочистого прийняття нового владики.

«Почнемо з хвилини приїзду високодостойного гостя, - писав очевидець. - Двірець [вокзал] переповнений різношерстою публікою. Поїзд зупинився і із вагону виходить ВІН, на якого спрямовані погляди всіх»⁵. Духовенство Станиславівської капітули вітає преосвященного єпископа та проводить його до залу I класу. Спочатку хліб-сіль підносить делегація української громади та говорить привітальні слова, далі єпископа вітають о.-мітрат В. Фацієвич (від імені капітули), голова повітової ради, бургомістр та інші представники офіційних установ. «Давно не бачив Станиславів такого здвигу народу, як сьогодні 8(20) вересня 1899 р. Більше 20 тисяч осіб різного стану й віку, від малого до великого, заповнили вулиці, якими відповідно до програми повинен був проїжджати від двірця новий єпископ. Особливо багато людей зібралось біля тріумфальних воріт»⁶, - продовжував описувати миті історії очевидець. Ці тріумфальні ворота були спеціально споруджені на вул. Сапєжинській [нині - вул. Незалежності]. Біля них Шептицького зустрічало духовенство різних конфесій - греко-католицьке, латинське й вірменське, представники єврейської громади, церковні братства,

¹ Новинки // Галичанинь. - 1899. - 13(25) февралія; Новий станиславівський єпископ // Галичанинь. - 1899. - 8(20) сентября; Торжественний въезд єпископа Шептицького въ Станиславовъ // Галичанинь. - 1899. - 11(23) сентября; Дописи. Изъ Станиславова (Интронизация єпископа Шептицького)// Галичанинь. - 1899. - 16(28) сентября.

² Язичіє — один з типів штучно витвореної книжної мови, яка вживалася в Галичині, Буковині та Закарпатті наприкінці XIX — початку XX ст., створена як поєднання місцевої народної мови з церковно-літературною. Язичіє не мало усталених правил, ним зазвичай писали москвофіли.

³ Новинки // Галичанинь. - 1899. - 13(25) февралія.

⁴ Новий станиславівський єпископ // Галичанинь. - 1899. - 8(20) сентября.

⁵ Торжественний въезд єпископа Шептицького въ Станиславовъ // Галичанинь. - 1899. - 11(23) сентября.

⁶ Там само.

міська репрезентація, військові воєначальники, а заступник бургомістра підніс хліб-сіль. Єпископа облачили в мантию і мітру.

Зауважимо, що в цей період в Станиславові проживало 45 365 осіб, у тому числі 19 782 єврея, 15 939 поляків, 8 632 українці та ін.¹ Згодом, вже на посаді митрополита, всі відзначають шанобливе ставлення Андрея Шептицького до єврейської громади, його пожертви на її благодійні цілі. І у відповідь, як писав Курт Левін, «єврейські старійшини вітали його під час візитацій, несучи сувої Тори». Шанобливе ставлення до молодого ієрарха УГКЦ, який тільки-но вступає на престол однієї з єпархій, можливо пояснити його ж девізом служіння, який він висловив у своєму «Першому слові Пастиря» 02.08.1899: *«Я би хотів стати всім для всіх, щоби всіх спасти...»*².

Привітання від духовенства єпархії озвучив о. В. Ленкавський з Угорників:

*«Ми, русини [українці], матеріально злиденні, не в змозі блиском золота та срібла вітати нашого Вседостойнішого князя церковного, але те єдине, що маємо стелимо у апостольських Ваших стоп - любов нелицемірну та відданість синівську... Станьте нам ангелом миру, охоронцем нашого церковного обряду, який як найдорожчий спадок був переданий нам нашими батьками, і який з нашим народом нерозривно з'єднаний! ...Щоб у свій час не мармуровий і не металічний пам'ятник став свідком Вашої слави, але щоб на картинах народно-церковної історії засяяв благовонний вінець із вдячних руських [українських] сердець, від яких сьогодні несеться моління: «Нехай благословить Тебе Господь від Сіону і нехай побачиш Ти благий Єрусалим!»*³.

Від тріумфальних воріт багатотисячна хресна хода супроводжувала єпископа до катедри. *«А посередині, оточений духовенством і братством йшов новий владики, юний, красивий, ступав урочисто, перевищуючи всіх зростом»*⁴.

Перед катедральним храмом приходський крилошани Богонос із сердечними вітаннями вручив владиці ключі від церкви. Відбувся молебень. Потім знову ж таки у супроводі хресної ходи відправився Шептицький до єпископської резиденції, йдучи маршрутом: вул. Карпінського [нині - вул. Галицька] - Казимирівська [нині - вул. Гетьмана Мазепи] - Собеського [нині - вул. Січових Стрільців] - Липова [нині - вул. Шевченка]. Із яскраво освітленого балкону палат поблагословив Шептицький вірних і духовенство, які прийшли його зустріти в престольному місті початку його єпископства. Після чого всі заспівали йому знову «Многая літа».

У четвер 21.09. 1899 р. відбулося представлення новому єпископу «влад і урядів», зокрема українських товариств «Просвіта», «Руська бесіда», «Боян», «Бурса св. Миколая» та ін., представник від яких Баранович

¹ Копчак С. І., Мойсєнко В. І., Романюк М. Д. Етнічна структура і міграції населення українського Прикарпаття. - Львів, 1996. - С. 181.

² Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр. - Т. 1. - Львів: «Артос», 2007. - С. 4.

³ Торжественный въезд епископа Шептицького въ Станиславовъ // Галичанинъ. - 1899. - 11(23) сентября.

⁴ Там само.

відзначив заслуги предків владики для нашої церкви й народу і просив преосвященного про допомогу в національній роботі, «вказавши на те, що у Станиславівській Русі вже є і чого не вистачає». Особливо просив про сприяння у заснуванні української гімназії і «Народного дому». У відповідь Шептицький сказав: *«У монашестві я міг діяти тільки як проповідник та ісповідник..., але тепер, коли воля святішого Отця поставила мене на владичий престол, діяльність моя буде обіймати ширший горизонт... Хочу знати, що болить наш народ..., і у злагоді будемо всі діяти для блага нашого народу»*¹. У цих словах була висловлена програма його майбутнього служіння як на єпископському, так і на митрополичому престолах УГКЦ. На підтвердження його слів і роздумів 21.09. 1899 р. були розіслані пастирські послання А. Шептицького «Перше слово пастиря» (до вірних), «Наша програма» (до духовенства).

24.09. 1899 р. відбулася урочиста інтронізація Андрея Шептицького на престол Станиславівської єпархії, і єпископ відслужив першу Архієрейську Службу Божу в катедрі Станиславова. *«Народ у святковому одязі заповнив катедральний храм і всі вулиці, а на всіх обличчях помітна радість. Розноситься перелив дзвонів, чути в церкві подячний гімн, а в очах учасників урочистостей помітні сльози радості, розчулення і віри в майбутнє. Народ охоче стоїть на вулиці, уступаючи місце інтелігенції, своїм очільникам... Сьогодні свято всім! Це владика наш в катедральний храм гряде зі славою! Слався, слався! Ти в смиренні не хотів прийняти високе звання..., але святіший Отець наказав Тобі бути пастирем за словами Христа: «Якщо любиш мене, паси вівці мої». Дякуємо тобі, владика доблесний! Ти своїм прикладом зробив багато... І вже моляться грішники: «Ми навернемося до лона матері, нашої руської церкви. Се обітниця наша тут. Боже всемогутній, нагороди того, хто нам вказав шлях істинний, нагороди Андрея Шептицького! З новим владикою засяло сонце кращої долі для нашого бідного народу. Такі думки хвилювали мою душу, коли в 9 год. ранку я наближався до катедрального храму»*², - писав один із вірних.

Описуючи далі події інтронізації сучасник зазначав, що дві площі біля катедри та прилягаючі вулиці знову були наповнені людом, а з представників інтелігенції Галичини та Буковини на інтронізації були присутні професор др Смаль-Стоцький, д-р Кульчицький, д-р Дембіцький, професор Кузьма, д-р Дарницький, д-р Коцюба, посол о. Танячкевич. Духовенство та маленькі дівчатка з хоругвами у їх зріст під удари дзвонів зустрічають Андрея Шептицького. Крилошани вводять його в церкву. Він одягнений в мантію, поверх якої надів монаший чорний каптур (на знак того, що не перестає бути монахом). Владика ступає до царських воріт, читає перед ними молитву, спочатку стоячи, потім стаючи на коліна. Після цього його підводять до трону, облачають у єпископські ризи.

¹ Торжественный въезд епископа Шептыцкого въ Станиславовъ // Галичанинъ. - 1899. - 11(23) сентября.

² Дописи. Изъ Станиславова (Интронизация епископа Шептыцкого) // Галичанинъ. - 1899. - 16 (28) сентября.

Народ заходить в церкву й милується новим владикою: *«молодий, високий, міцний, стоїть величаво в новеньких ризах, в лівій руці жезл, в правій хрест золотий, осяяний аметистами»*¹. Далі вручають преосвященному трисвічник і ведуть знову до царських воріт, а хор співає «Многая літ». Він сідає на трон, а канцлер читає булли. Потім інший священник із амвона оголошує декрети Папи про призначення Шептицького Станиславівським єпископом спочатку латинською, а потім в українському перекладі. Члени капітули вклякають перед владикою, він благословляє їх і починається Літургія, під час якої прекрасно співає хор вихованців бурси св. Миколая. На літургії владика уділяє другі дияконські свячення восьми клірикам. Після літургії о.-мітрат В. Фацієвич звернувся до єпископа зі словами: *«Прийміть нас під свій батьківський покров, а ми обіцяємо Вам синівську любов, вірність і послух»*². Владика підвівся з трону, всі вірні підняли на нього свої очі, й полилася наступна, повна сили і натхнення промова юного архієрея:

*«Провидіння призначило мене провідником Вашим, всечесні отці і дорогі браття, і як ваш провідник я повинен турбуватися про ваше спасіння. Успішність кожної спільної справи залежить від того, який провідник. Провідник добрий є запорукою доброго успіху; провідник злий - то є нещастя для тих, у кого такий провідник є. Я повинен повести вас до спасіння, я повинен бути посередником між вами і Богом... І подумати страшно, що прийдеться перед Всевишнім відповідати за тисячі душ... Я буду вашим провідником щирим, справедливим, але де буде потреба і строгим. Будьмо добрими пастирями, добрими провідниками, щоб повірені нам душі повести туди, куди Бог нам повеліває!»*³.

Опісля почалась зворушлива церемонія: *«старі крилошани, сивенькі як голуби священники припадали до юного архієрея, і без будь-яких незручностей й тіні сорому, з повною щирістю давали обітницю послуху тому, кому влада дана від Бога»*⁴. І знову після літургії вірні супроводжували процесією його до палат на вул. Липовій, з балкону яких він подякував їм і поблагословив. Після обіду для духовенства в єпископській резиденції була приготована святкова трапеза, на якій зі словом до владики звернувся о. Струтинський із Ямниці, порівнюючи його життєвий шлях зі св. Миколаєм: *«Ти, преосвященний Кир Андрей покинув сім'ю, відірвався від світу і, відчувши в собі поклик, обрав монашу келію... Але Всевишній наказав тобі залишити тишину монашого життя..., і Ти став єпископом, і єпископом греко-руським. Ти прийшов до нас бідних, але Ти русин [українець] з діда-прадіда і не цурався цього бідного, але колись славного народу, у якого були свої князі, бояри... »*⁵. У відповідь владика сказав: *«Я протягаю руку до згоди і приязні»*¹.

¹ Там само.

² Дописи. Изъ Станиславова (Интронизация епископа Шептыцкогo)// Галичанинъ. - 1899. - 16 (28) сентября.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ Дописи. Изъ Станиславова (Интронизация епископа Шептыцкогo)// Галичанинъ. - 1899. - 16 (28) сентября.

Посол о. Даниїл Танячкевич у своєму привітанні наголосив, що не випадково інтронізація Андрея Шептицького припала на неділю, коли в церкві читали Євангеліє про «шлюб», який створив Господь своєму єдинородному сину, про шлюб як нерозривний союз нашого Спасителя зі своєю возлюбленою нареченою Церквою: *«А нинішній день радісний - то є наслідування тому заповіту, то є з'єднання Вашого преосвященства з Вашою церквою... Нинішній радісний день - то є оновлення, освячення правдивої унії, того sacramentum unitatis... Був то напевно перст Божий... він ваше преосвященство вибрав органом тієї унії... Я глибоко переконаний, що тій унії віддасть преосвященство всі свої сили цілого життя, і тим самим спричиниться до здобуття на нашій народній ниві сторічних пожитків на славу Бога і тим увіковічить своє ім'я з роду в рід!»*².

У фондах архіву за 1899 р. збереглася, на жаль, лише одна газета «Галичанинь». Але тим важливішим є возвеличення прикладу переходу Шептицького з латинського на візантійський обряд, навернення до лона матері - руської церкви, яка водночас перебуває у єдності зі Святішим Апостольським Престолом у Римі. Возвеличення Шептицького як Мойсея, який вказав істинний шлях своєму народові, саме в москвофільській газеті звучить відповіддю історичного джерела нинішнім фальшивим витворам російської пропаганди про т. зв. «русский мир», апологети якого не знають, або, скоріш за все, свідомо нівелюють різницю між тремінами «русський» та «русский» і т. д.

Діяльність Андрея Шептицького як Станиславівського єпископа документально проілюстрована у підрозділі «Андрей Шептицький за час єпископства (14 місяців)». Зокрема, у протоколі засідання Станіславської греко-католицької єпископської консисторії (Єпископська Консисторія Станіславовска) в період єпископства і головування на засіданнях Преосвященного Кир Андрея Шептицького 14.10. 1899 р., мова йде про візитацію парафій³. Загалом за час свого відносно короткотермінового єпископства Шептицький встиг провізитувати всі парафії Косівського (22), Сучавського та Чернівецького деканатів, окремі парафії в Жуківському, Коломийському, Снятинському та Тисменицькому деканатах⁴, познайомився з життям селян, проблемами інтелігенції, відвідував навіть в'язнів Станіславівської в'язниці.

Із приводу реставрації катедри, яка почала набувати сучасного вигляду, галицька преса писала: *«Два єпископи Шептицьких - Атанасій і Лев спорудили у свій час у Львові Собор Св. Юра, велику фортецю своєї віри. В Бозі спочивший митрополит Юліан Сас Куїловський з третім Шептицьким*

¹ Там само.

² Там само.

³ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 504, оп. 1, спр. 600а, арк. 18.

⁴ Осмотр каноничній отбувшійся въ поодинокихъ парахіяхъ Епархіи Станіславовской въ літахъ 1871-1900 включно // Шематизмъ всего клира греко-католической епархіи Станіславовской на рокъ Божій 1902. - Станіславовъ, 1902. - С. 194-195.

Кир Андреем піднесли до належної величі таку ж фортецю в Станиславові»¹.

Як відомо, саме з Шептицького розпочалася історія Станиславівської духовної семінарії, адже саме він купив для семінарії за свої кошти земельну ділянку на вул. Липовій [нині - Шевченка], домогся від австрійського уряду виділення коштів для її побудови. Відкрита ним у 1906 р. семінарія, відроджена в 1990 р. після виходу УГКЦ з підпілля. Нині тут плідно працює Івано-Франківський Богословський Університет імені Св. Івана Золотоустого, а побудоване за сприяння митрополита приміщення на вул. Шевченка в 2006 р. передане католицькій школі. Серед професорів семінарії, за документами ДАІФО, у 1930 р. значаться Блаженні новомученики УГКЦ - о. д-р Іван Лятишевський (з 1929 р. - єпископ-помічник Станиславівської єпархії), о. Симеон Лукач (духівник, викладач морального богослов'я), о. д-р Миколай Чарнецький (Апостольський адміністратор для українців греко-католиків на Волині), а також о. д-р Яків Медвецький (викладач історії біблійної Старого Завіту), о. д-р Аксентій Бойчук (ректор семінарії в 1923-1945 рр.), о. д-р Василь Баран (викладач канонічного права)².

У Станиславові А. Шептицький заснував бібліотеку Станиславівської Капітули, подарував бібліотеці семінарії 4 тис. книг із особистої бібліотеки (цінні стародруки тощо) та призначив фонд на утримання і збільшення бібліотеки. У часи радянського тоталітаризму, який ліквідував УГКЦ, бібліотека капітули потрапила до секретної частини обласного архіву, який як й інші архівні установи, входив до 1960 р. у систему органів НКВС - МВС. На підставі розпорядження Представника Президента України в Івано-Франківській області № 163 від 22.04. 1993 р. про повернення Івано-Франківському єпархіальному управлінню УГКЦ релігійної літератури, яка була вилучена з духовних семінарій і церков, держархів області згідно акту № 1 від 15.06. 1993 р. передав бібліотеці Богословського катехитично-теологічного інституту 1 991 найменування (в кількості 2 861 прим.) літератури. Серед них були й перші друковані видання в Україні (кінця ХУІ - початку ХУІІІ ст.): знаменита «Острозька Біблія» (1581), «Євангеліє» (Вільно, 1600), «Часослов» (Львів, 1600) та ін. Крім цього, А. Шептицький подарував Станиславову велику збірку музейних експонатів, картин, ікон, організував паломництво до Риму в 1900 р. та очолив делегацію вірних і духовенства єпархії.

Саме Станиславівському періоду єпископа Шептицького ми завдячуємо появі семи перших із колекції відомих (більше 150-ти) його пастирських послань, в яких він виклав програму діяльності Церкви загалом, яка «приєднала йому серця всіх»: «Перше слово Пастиря» (до вірних Станиславівської єпархії, 01.08. 1899), «Наша Програма» (до духовенства,

¹ Галичанинь. - 1900. - 25 октября (7 ноября).

² Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 2, спр. 933, арк. 7.

01.08. 1899), «Правдива віра» (до вірних на Буковині, 19.11. 1900), «Християнська родина» (до духовенства та вірних Станиславівської єпархії, 1900), «До моїх любих гуцулів» (написане гуцульським діалектом, 20.11. 1900), «На грані двох віків» (13.12. 1900), «Найбільша Заповідь» (17.01. 1901, Станиславів - Львів)¹. На виставкових банерах зокрема представлені титульні сторінки, виданих у той час послань, які зберігаються нині у фондах Наукової бібліотеки Івано-Франківського Богословського Університету імені Св. Івана Золотоустого та Інституту історії Церкви ІФБУ².

Благословивши новостворене в 1899 р. у Станиславові Українське педагогічне товариство, згодом А. Шептицький поставив питання про відкриття в третьому місті Галичини української гімназії. Він був членом майже всіх українських товариств Станиславова, а згодом у чині Митрополита підтримував діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка, «Просвіти», «Рідної школи», «Сільського господаря» та ін. Документи підтверджують, що Митрополит Андрей не забув про край, в якому він розпочинав своє служіння як церковного ієрарха, і чимало доклався до розвою Прикарпаття: сприяв становленню і розвитку хліборобської школи в с. Коршів³, садівничої школи в с. Милування, відкриттю перших природних заповідників у Західній Україні - кедрових лісів біля урочища Підлюте на Рожнятівщині, степової рослинності біля с. Пуків на Рогатинщині, курорту в с. Черче та постійного табору «Пласту» в горах у районі Сокаля. У фондах ДАІФО збереглося листування Станіславського воеводського управління з комісаром охорони лісів про затвердження плану розробки лісу в с. Посіч релігійним товариством імені митрополита Шептицького «Захист для сиріт у Львові»⁴.

19.11. 1900 р. в офіційному виданні «*^іепег Zeitung*» опублікована інформація про призначення єпископа станиславівського Андрея Шептицького митрополитом Галицьким. Галицька преса з цього приводу писала: *«Призначення преосвященного Андрея, в миру графа Александра Шептицького митрополитом передбачалось та очікувалось давно, власне з тих пір, як він, великосвітський юнак, перейшов із латинської церкви в греко-уніатську і з широкого світу - в скромну монашу келію. Вже ті незвичайні обставини надають особливе значення особистості нового архієрея та його призначенню главою греко-уніатської церкви в Галичині... Високі завдання [відновлення нормальних відносин в митрополії, примирення духовенства з народом і усунення небезпеки радикалізму] випали в уділ новопризначеному*

¹ Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр. - Т. 1. - Львів: «Артос», 2007. - С. 3-143.

² Християнська робота. Зь І Пастирского листа ихъ Преосвященства Андрея Шептицкого Єпископа Станиславовского. - Жовква, 1900. - 31 с.; Християнська родина. Зь ІІ Пастирского листа ихъ Преосвященства Андрея Шептицкого Єпископа Станиславовского. - Жовква, 1900. - 32 с.; О Вірі. Листъ пастирській Преосвященного Андрея Шептицкого, Єпископа Станиславовского до русиновъ на Буковині. - Жовква, 1901. - 42 с.; О Любві. V. Листъ пастирській Високопреосвященного Андрея Шептицкого, Митрополита Галицкого до вірнихъ Єпархій Станиславовской. - Жовква, 1901. - 49 с.

³ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 3, спр. 248, арк. 49.

⁴ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 2, оп. 9, спр. 1820, арк. 3, 5.

митрополиту, і ось чому його вступ на митрополичий престол відбувся серед незвичайних обставин. Вітаємо нового митрополита словами св. Писання: «Благословен, хто йде в ім'я Господнє!»¹.

Окремий підрозділ виставки присвячений учневі Шептицького - відомому церковному та громадському діячеві Станіславівщини о. Михайлу Ганушевському. Його постать висвітлено виявленими документами з фонду Станіславської греко-католицької консисторії, в якому зокрема збереглася справа під назвою «Листування з окремим священиками з питань заміщення вакантної посади священика в селі Дора (13.05. 1910 - 03.03. 1913)»². Документи цієї справи, як й інші такого роду справи фонду, свідчать, що вакантні посади парохів у часи служіння Андрея Шептицького як єпископом, так і митрополитом заміщалися на основі проведення відкритих конкурсів, іспитів. Зокрема, на посаду пароха с. Дора із 15-ти кандидатів було обрано як найбільш достойного о. Михайла Ганушевського, який полишає престижну службу у Львові та за власним бажанням іде служити священиком у народ³. Відновлення практики призначення парохами на конкурсній основі та після складання відповідних іспитів, на нашу думку, сприяло б розвою духовного зростання парафій і в наш час.

У справі зберігається грамота, видана 13.05. 1910 р. о. Михайлу Ганушевському за здачу іспитів з наук богословських, за підписом Андрея Шептицького, печатка Андрея Шептицького - митрополита Галицького⁴. Документ про кандидата під назвою «Табеля статистична», видрукуваний вже за часів Митрополита Шептицького, відрізняється тим, що в графі «край» зазначено «Галичина», на відміну від попередніх бланків, в яких вказувалось «Галіція». У документі вписаний витяг із похвального декрету про Архієрейське благословення душпастирської діяльності о. Михайла Ганушевського у Болехові⁵, оціненої під час канонічного огляду. Похвальний декрет був виданий митрополитом Андрієм в Архикатедральному храмі св. Великомученика Георгія 03.09. 1909 р.⁶. На священика о. Михайла Ганушевського особисто висвячував митрополит Андрей 28.01. 1906 в каплиці Митрополичих Палат, про що є запис у названому вище таблиці⁷. У майбутньому Ганушевський відомий не тільки як ревний душпастир (парох Дори та Яремчі, Надвірнянський декан та ін.), але й як галицький громадський діяч, кооператор, організатор «Гуцульської сотні», в'язень

¹ Благословень грядый! // Галичанинь. - 1900. 7(20) ноября.

² Держархів Івано-Франківської обл., ф. 504, оп. 1, спр. 767, 23 арк.

³ Отець Михайло Ганушевський народився 5 грудня 1880 року в селі Суховоля на Львівщині, у багатодітній селянській родині. Студіюючи теологію, одночасно вивчав філософію і право у Львівському університеті, брав участь у студентській акції за відкриття українського університету 1901 р., через що змушений був покинути Львів і продовжити студії у Віденському університеті. Після закінчення студій 1905 р. митрополит Андрей Шептицький висвятив його на священика і призначив своїм капеланом. Через рік отець Ганушевський з дозволу митрополита дістав парафію в Гошеві на Долинщині.

⁴ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 504, оп. 1, спр. 767, арк. 6.

⁵ Фото з фондів Музею міста Болехова ім. Романа Скворія (осн. фонд, № 5018).

⁶ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 504, оп. 1, спр. 767, арк. 18-19.

⁷ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 504, оп. 1, спр. 767, арк. 18 зв.

польських тюрем (1919, 1921 рр.), посол польського сейму (1928 - 1930 рр.), виселений радянською владою разом із родиною в Хабаровський край за відмову прийняти православ'я. Постаті Шептицького, Ганушевського та ін. є яскравими прикладами наслідування для молодого покоління семінаристів - майбутніх священиків.

Із матеріалами виставки семінаристи мали змогу ознайомитися на презентації, яка відбулася в рамках Всеукраїнської науково-практичної конференції «Митрополит Андрей Шептицький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України (до 150-річчя від дня народження)», організованій Івано-Франківським Богословським Університетом імені Св. Івана Золотоустого та Прикарпатським національним університетом імені Василя Стефаника за підтримки Івано-Франківського Архiepархіального управління УГКЦ та Іванно-Франківської облдержадміністрації (26.11. 2015 р.). Крім того, презентації експозиції пересувної виставки були проведені у рамках відзначення в області Дня української писемності і мови та 150-річчя від дня народження Митрополита Андрея Шептицького у фортечній галереї «Бастіон» (06-07.11. 2015 р.); на парафії Святих Кирила і Методія (Івано-Франківськ - Крихівці, 08-15.11. 2015 р.); для членів третього чину Згромадження Воплоченого Слова в церкві Різдва Христового (м. Івано-Франківськ, 10.12. 2015 р.).

Крім цього, пересувна виставка «Митрополит Андрей Шептицький - Мойсей українського народу» була представлена на конференції «Слуга Божий Митрополит Андрея Шептицький і його чернецтво» (21.05. 2015 р., м. Івано-Франківськ - Крихівці); на VI сесії Патріаршого Собору Української Греко-Католицької Церкви (25-27.08. 2015 р., м. Івано-Франківськ), де з нею мали змогу ознайомитися понад 300 делегатів та гостей Собору, які прибули з 57-ти країн світу, виставку оглянув Отець і Глава УГКЦ Блаженніший Святослав Шевчук та ін.; на Синоді Єпископів УГКЦ (30.08-06.09. 2015 р., м. Івано-Франківськ); на засіданні інтелектуально-філософського клубу «Вершини» на тему «Франко і Шептицький - великі галичани у величі України» (26.08. 2015 р., м. Івано-Франківськ); у Молодіжному християнському центрі ім. Св. Дона Боско (13-27.10. 2015, м. Івано-Франківськ); у Донецькому екзархаті УГКЦ на круглому столі, присвяченому 150-річчю з дня народження А. Шептицького за участі Департаменту культури, туризму, національностей та релігій Запорізької облдержадміністрації, завідувача сектору релігієзнавства Центрального Державного історичного архіву України у м. Львові О. Гайової, д. і. н. О. Ігнатуша, владики Фотія (УПЦ КП), єпископа Яна Собіло (РКЦ) та ін. (м. Запоріжжя, 29.09. 2015 р.); на семінарі вчителів основ християнської етики, який проходив на базі Навчально-виховного комплексу «Загальноосвітня школа-ліцей № 23 Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника» (29.10. 2015 р.) та для учнів НВК ЗШЛ № 23 (02-05.11. 2015 р.); на святочній академії з відзначення 150-річчя з дня народження Митрополита Андрея Шептицького, організованій

Центром духовного розвитку «Апостол», Головним управлінням культури, національностей та релігій Івано-Франківської облдержадміністрації, Івано-Франківською Архієпархією УГКЦ та ін. у Івано-Франківському академічному обласному українському музично-драматичному театрі ім. Івана Франка (08.11. 2015 р.); у комплексі Василіанського монастиря Царя Христа в Івано-Франківську (15-24.11. 2015 р.); на Міжнародній науковій конференції «Митрополит Андрей Шептицький та єврейські громади в часи Другої світової війни. Друга світова війна та долі мирного населення у Східній Європі», організованій Міністерством культури України, Центром дослідження історії та культури східноєвропейського єврейства та Центром європейських гуманітарних досліджень Національного Університету «Києво-Могилянська академія», Асоціацією єврейських громад та общин (ВААД) України та Польським інститутом в Києві (м. Київ, 30.11-01.12. 2015 р.); в Патріаршому соборі УГКЦ (м. Київ, 02.12. 2015 р. - 14.02. 2016 р.).

Загалом архівні джерела ДАІФО та ЦДІАЛ України, представлені у формі інформаційно-просвітницьких банерів на пересувній виставці, дозволили широкому колу громадськості ознайомитися з біографією, документами і світлинами про більш як півстолітнє служіння Митрополита Андрея своєму народові і Церкві.

Lyubov SOLOVKA

**DOCUMENTS OF THE IVANO-FRANKIVSK REGION'S STATE
ARCHIVE ON THE TRAVELING EXHIBITION "METROPOLITAN
ANDREY SHEPTYTSKY - MOSES OF UKRAINIAN PEOPLE"**

The article analyzes the group of sources of the State Archives of Ivano-Frankivsk Oblast concerning Andrei Sheptytsky, in particular, his entry, ceremonial reception and enthronement to Stanyslaviv throne, serving as Bishop of Stanyslaviv in 1899-1900 and his contribution as Metropolitan to the development of the Precarpathian region.

Key words: *State Archives of Ivano-Frankivsk Oblast (DAIFO), source base, Metropolitan, first pastoral letters, Bishop of Stanyslaviv Andrei Sheptytsky, p. Mykhailo Hanushevsky.*

Секція І

Митрополит Андрей Шептицький - великий праведник України

УДК 94. (477. 83 (86): 271.4 (092)

Наталія ВИННИК

*Івано-Франківський національний медичний університет***ПОСТАТЬ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В ОЦІНЦІ СУЧАСНИХ
УКРАЇНСЬКИХ ІСТОРИКІВ**

Стаття присвячена дослідженню суспільно-політичної діяльності Андрея Шептицького сучасними українськими науковцями та дослідниками. Здійснена спроба узагальнити їх доробок. Основний акцент робиться на необхідності уникнення заідеологізованості та подолання усталених стереотипів у висвітленні зазначеної теми.

Ключові слова: *Андрей Шептицький, сучасна історіографія.*

Сучасний етап української історичної науки характеризується посиленням інтересу з боку фахівців до одного напрямків історіографічних досліджень - біоісторіографії. Комплексне дослідження світогляду громадсько-політичних діячів, їх політичної спадщини, не тільки наповнює конкретним змістом наші уявлення про розвиток подій минулого, а й дозволяє посилити вивчення багатьох аспектів щоденного життя тогочасного суспільства: від проблемного до кадрового та організаційного. Сюди цілком справедливо можна віднести дослідження життя і діяльності провідних діячів церкви, її митрополитів. Серед найбільш досліджуваних постатей є, звичайно, митрополит Андрей Шептицький. Митрополит Андрей Шептицький - одна з найвпливовіших, найкolorитніших постатей історії західноукраїнських земель першої половини ХХ ст. Саме він сфокусував у собі всю велич і трагедію Української Греко-Католицької Церкви. Андрей Шептицький займає в сучасній історії роль людини, що стала помостом між Західною і Східною Церквами, підтримувала відновлення Української державності та піклувалася про розвиток української культури, яка своєю півстолітньою працею сприяла відродженню самосвідомості українського народу цієї доби. Дослідженню життя Андрея Шептицького присвячено чимало праць, що стосуються його церковної, громадської та суспільно-політичної діяльності.

Величезна кількість праць, присвячених півстолітній церковно-релігійній і національно-політичній діяльності митрополита А. Шептицького, дозволяє говорити про оформлення в українській суспільній думці та історіографії окремого шептицькознавчого напрямку¹. Різні за характером і рівнем аналізу дослідження засвідчують науковий ступінь вивчення цієї проблеми. Зважаючи на чималу кількість такого роду історіографічних праць й оглядів, зупинимося на головних із тих, що стосуються й теми нашого

¹ Великочий, В. Українська історіографія про життєдіяльність митрополита Андрея Шептицького за доби визвольних змагань 1914 - 1919 рр. / В. Великочий. // Схід: аналітико-інформаційний журнал. - 2008. - № 5. - С.95.

дослідження. Йому присвячено ряд дисертаційних та інших досліджень. Серед них можемо відзначити наступних авторів - С. Гнот¹, Г. Гладку², Я. Заборовського³, Р. Делятинського⁴, П. Кам'янського⁵, І. Чорновола⁶, Я. Біласа⁷, Л. Крупу⁸, О. Шеремет⁹, В. Ідзьо¹⁰ та інших.

Важливим фактором цього процесу є аналіз праць з даної тематики у сучасній вітчизняній історіографії, яка у вивченні цього питання має ряд особливостей. Першою з них є те, що з самого початку і майже до середини 90-тих її досліджували переважно особи «духовного сану» та релігієзнавці, що заважало відтворенню проблематики в загальноісторичному контексті і не додавало їй науковості. Другою було використання та ідеалізація як базової основи робіт діаспорних істориків, які, незважаючи на той позитив, що вони принесли, грішили відсутністю та недостовірністю архівних даних та публіцистичним стилем написання. Третьою стали безсистемність і надмірний регіоналізм праць, який полягав у аналізі тільки окремих аспектів тематики без врахування зовнішніх та внутрішніх чинників, а також тогочасних часових реалій. Переломний момент намітився наприкінці 1990-х і початку 2000-х рр., який ознаменував собою появу низки досліджень, що якісно відрізнялися від попередніх, оскільки їх автори намагалися цілісно та комплексно узагальнити вивчення проблем функціонування греко-католицької церкви та в цьому контексті постаті митрополита А. Шептицького. До даних праць можемо віднести праці, присвячені Греко-Католицькій Церкві загалом, і уже в її контексті її беззмінного провідника протягом майже півстоліття митрополита Андрея Шептицького. Серед них

¹ Гнот С. Митрополит А. Шептицький і розвиток національної культури Галичини в міжвоєнний період // Історія релігій в Україні. Праці XII міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). / С.Гнот - Книга 1. - Львів: Логос, 2002. - С. 113-117;

² Гладка Г.Л. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899 - 1939) : Автореф. дис ... канд. іст. наук. / Г.Гладка - Чернівці, 2000. - 17 с.

³ Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький: нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865 - 1944рр.) / Я.Заборовський - Івано-Франківськ, 1995. - 64 с.

⁴ Делятинський Р. Історія Станіславської єпархії (1885 - 1900 рр.). / Р.Делятинський. - Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. - 96 с.

⁵ Каменський П. Митрополит Андрей Шептицький і суспільно-політичні рухи в Галичині на початку ХХ століття / П.Каменський // Культура народів Причорномор'я. - 2004. - №56. - С.21 - 26.

⁶ Чорновол І. Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського / І.Чорновол // Київська церква. - 2001. - №2-3. - С287 - 293.

⁷ Білас Я. І. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: Дис... канд. іст. наук: 09.00.11 / Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Відділення релігієзнавства). / Я Білас. - Київ, 2003. - 18 с.

⁸ Крупа Л. Вплив митрополита Андрея Шептицького на суспільне і культурно-просвітницьке життя в Галичині кінця ХІХ - першої половини ХХ століття. Автореф. дис ... канд. іст. наук. / Л.Крупа - Чернівці, 2003. - 17 с.

⁹ Шеремета О. Етичні ідеї митрополита Андрея Шептицького у релігійно-філософському контексті кінця ХІХ - першої половини ХХ ст. Автореф. дис ... канд. філос. наук. / О Шеремета - К., 2010. - 18 с.

¹⁰ Ідзьо В.С. Митрополит Андрій Шептицький на шпальтах російської преси та часопису українців Росії «Украинская Жизнь» у 1914 - 1917 роках [ХХ століття] [Текст] / в. Ідзьо; НДІ українознавства. - Львів: Сполом, 2007. - 52 с. - Бібліогр.: в кінці розділів.

можна виділити наступних авторів В.Марчука¹, І.Андрухів, І.Пилипіва, О.Лисенка², В. Пащенко³ та інших.

Першою в Україні щодо зазначеної теми була захищена дисертація Галини Гладкої в 2000 році. Темою її дослідження стала суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899 - 1939 рр.). Зокрема, вона відзначає, що очолюючи протягом сорока чотирьох років греко-католицьку церкву, митрополит А.Шептицький (1865 - 1944 рр.) здійснював безпосередній вплив на релігійні, національно-культурні та суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Україні і в цілому у Східній Європі в першій половині ХХ століття. В його практичних діях та теоретичних надбаннях відобразилась ціла епоха боротьби українського народу за державну незалежність, досягнення релігійної та національної єдності .

Дослідниця особливо акцентує увагу на позиції митрополита щодо ставлення духовенства до політичних подій. На її думку, А. Шептицький надавав перевагу легітимним формам та методам політичної боротьби. Його категоричний осуд терору базувався на принципі неухильного дотримання етико-моральної доктрини християнства⁵.

Релігійну та ідейну толерантність у цих питаннях виявляють польські історики, а також представники молодшої генерації російських науковців. Спостерігаємо явище, коли сучасні українські дослідники, ігноруючи здобутки останніх, активніше використовують напрацювання своїх польських колег. Між тим, постать митрополита А. Шептицького давно вийшла за межі національних історіографій, що спонукає ширше використовувати їхні здобутки, які мають слугувати джерелом для творчого взаємозбагачення та давати підстави для здорових наукових дискусій.

На думку В. Великочия, одну з перших серйозних спроб узагальнити напрацювання пострадянської української та польської історіографії суспільної діяльності митрополита А. Шептицького здійснила Л. Гентош⁶.

Згідно з історіографічною традицією, вивчаючи Греко-Католицьку Церкву в усіх сферах як релігійної, так і світської діяльності, неможливо не висвітлювати її очільника. Це стосується таких складових цього різнопланового явища, як репресії проти греко-католиків з боку російських,

¹ Марчук В.В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В.Марчук. - Івано-Франківськ: Плай, 2004. - 464 с.;

² Андрухів І. Галицька Голгофа. Ліквідація ГКЦ на Станіславщині в 1945 - 1961 рр. / І. Андрухів . - Івано-Франківськ: Нова зоря, 1997. - 84 с.; Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія. / О.Лисенко, І. Пилипів - Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. - 500 с.;

³ Пащенко В. Греко-католики в Україні (від 40-х років ХХ століття до наших днів). / В.Пащенко. - Полтава: Полтава, 2002. - 615 с.

⁴ Гладка Г.Л. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899 - 1939) : Автореф. дис ... канд. іст. наук. / Г.Гладка - Чернівці, 2000. - С. 3.

⁵ Гладка Г.Л. Суспільно-політична діяльність ... - Чернівці, 2000. - С. 14.

⁶ Гентош Л. Постать митрополита Шептицького в українських та польських наукових виданнях останнього десятиріччя / Л.Гентош // Україна модерна. - К. - Львів, 2003. - Ч. 3. - С. 179-210.; Великочий В. Релігійні взаємини в Галичині воєнно-революційної доби: українська історіографія / В. Великочий // Проблеми історії України ХІХ — початку ХХ ст. Історіографічні дослідження. - Вип. ХІХ . - С.472.

австро-угорських, польських властей; насаджування православ'я в Галичині; участь українського духовенства в державотворчих процесах ЗУНР і творенні національних військових формацій тощо.

У сучасній історіографії найбільш вірогідною є теза про гостре ідейно-політичне протистояння між радянськими та зарубіжними українськими науковцями, що проявилось в різних, часом діаметрально протилежних оцінках певних історичних явищ, подій, осіб. Така розбіжність виявилася й у поглядах на церковно-релігійні процеси в Галичині за доби Першої світової війни та Української революції. Кидається у вічі усталений «набір» ярликів-епітетів, навішаних радянськими авторами на УГКЦ та її першоієрарха. Так, зі всього видно, що, з'ясовуючи це питання, І. Компанієць¹ не пішов далі В. Осечинського², який, у свою чергу, хоча й показав поінформованість при його висвітленні, але за відсутністю наукового апарату можна лише здогадуватися про походження джерел, якими він користувався. Даної думки дотримується івано-франківський історіограф Володимир Великочий у своїй статті, присвяченій висвітленню окремих років діяльності митрополита в історіографічній думці³.

На тлі такого розмаїття підходів й оцінок постаті А. Шептицького та його ролі в доленосних для українського народу подіях видаються «закономірними» й відмінності в з'ясуванні обставин та чинників, що уможливили звільнення митрополита. Світські як українські, так й особливо російські дослідники ці події пов'язують з курсом Тимчасового уряду на лібералізацію релігійної політики (особисту ініціативу й рішення в цій справі приписують його главі О. Керенському) та протестами прогресивних російських діячів - В. Короленка та ін. Однак католицькі історики, позицію яких виразно представив А. -Г. Великий,⁴ при висвітленні цієї справи наголошують на «заступництві» Апостольського престолу, іспанського та німецького урядів та європейських монарших родин, які, на їхню думку, відіграли вирішальну роль у визволенні «царського в'язня» з неволі.

Цікавим є висвітлення екуменічної діяльності митрополита Андрея Шептицького. Узагальнити дану проблематику в своїй розвідці спробувала Любов Генік. Дана дослідниця вважає, що найдетальніше на висвітленні даної проблематики зупинився пошукач із Ватикану М. Вавжонек в праці «Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького в Україні та в Росії», що вийшла друком в Римі в 2006 році, де дослідник робить висновок,

¹ Компанієць І. І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини і Закарпаття на початку ХХ ст. (1900-1919 рр.) / І.Компанієць - К., 1960. - 372 с.

² Осечинський В. К Греко-католицька церква на службі у австронімецького імперіалізму фашистських загарбників / В.Осечинський // Наукові записки Львівського університету. - 1948. - Т. 10. - Серія історія. - Вип. 3. - С. 5-21.

³ Великочий, В. Українська історіографія про життєдіяльність митрополита Андрея Шептицького за доби визвольних змагань 1914 - 1919 рр. / В. Великочий. // Схід: аналітико-інформаційний журнал. - 2008. -№ 5. - С.95-102.

⁴ Великий А. Г. З літопису християнської України. Т. ІХ. - ХХ ст. / А.Великий - Рим: Вид-во Василін, 1977. - 304 с.

що в екуменізмі А.Шептицький хотів досягти одного важливого пункту - визнання примату Папи Римського.¹

Щодо практичних питань втілення ідеї екуменізму митрополитом Андреем Шептицьким, то Л. Генік наводить наступне:

- збереження національно-культурної духовної спадщини в її різних формах та проявах;

- започаткування ще з 1908 р. екуменічних Велеградських з'їздів, що сприяли особистим контактам та спілкуванню священнослужителів та вірних різних християнських церков;

- особистий приклад, який ієромонах та митрополит показував при спілкуванні зі своїми опонентами .

Дослідниця робить висновок про те, що екуменічні ідеї і практична діяльність митрополита Андрея Шептицького лягли в основу багатьох рішень XXI Вселенського (II Ватиканського) собору 1962 - 1965 рр.³.

Цікаве трактування здобутків митрополита Андрея Шептицького подає публіцист та дослідник Роман Івасів. Він позначає спадок Шептицького як капітал у трьох складових: капітал у слові, капітал у фінансах та капітал у людях.⁴ Дослідник зазначає, що діяльність Греко-Католицької Церкви на чолі з митрополитом А. Шептицьким в здобутках соціального капіталу в першій половині ХХ століття була до певної міри революційним явищем⁵. Автор робить висновок, непересічний досвід не так давно минулих поколінь наших предків може бути цікавим і для сучасного українського соціуму⁶.

Таким чином, незважаючи на суто історичний зміст, дослідники звертають увагу на те, що з праці митрополита Андрея Шептицького можна робити і суто практичні висновки, які актуальні і на сьогоднішній день.

Сьогодні, поряд з політичними проблемами, як ніколи актуальними стають проблеми охорони довкілля. Цим питанням також активно займався і митрополит. Даний сегмент в роботі Церкви з активної ініціативи митрополита Андрея Шептицького досліджує О. Гайдукевич. Вона відзначає, що одним з аспектів різнобічної діяльності митрополита Андрея була широка природоохоронна діяльність. Вона, насамперед, зводилась до всебічної підтримки різноманітних наукових проектів за поданням провідних українських науковців, заповідання цінних природних об'єктів - цілих

¹ Вавжонек М. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького в Україні та в Росії / М. Вавжонек. - Рим: Вид-во оо. Василіян, 2006. - 230 с.

² Генік Л. Основні богословські питання в екуменічній діяльності єпископа та митрополита Андрея Шептицького / Л. Генік // Спадщина Андрея Шептицького : духовність, діяльність, мораль. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького (Тлумач, 9 серпня 2015 р.) / упорядник А.А. Білас. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. - С. 21-22.

³ Генік Л. Основні богословські питання.. - С.24.

⁴ Івасів Р. Капітал митрополита Андрея Шептицького / Р. Івасів // Спадщина Андрея Шептицького : духовність, діяльність, мораль. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького (Тлумач, 9 серпня 2015 р.) / упорядник А.А. Білас. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. - С. 61-66.

⁵ Івасів Р. Капітал митрополита . . . - С.61.

⁶ Івасів Р. Капітал митрополита . . . - С.66.

лісових масивів та окремих вікових дерев¹. Таким чином, митрополит як людина високоосвічена приділяв значну увагу охороні природи рідного краю.

У зв'язку з широкомасштабним відзначення 150-річчя від дня народження А. Шептицького планується провести та уже проведено ряд науково-практичних конференцій, присвячених цій неординарній постаті першої половини ХХ століття. А саме: Міжнародний симпозіум присвячений 150-річчю від дня народження митрополита Андрея Шептицького, який відбувся у 29 жовтня - 1 листопада 2015 р. у Львові в Українському католицькому університеті, ряд заходів у Львівському національному університеті імені І.Франка в ході яких, зокрема планується презентація видання Верховного архієпископа Любомира Гузара «Андрей Шептицький Митрополит Галицький (1901-1944) - Піонер екуменізму», Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Митрополит Андрей Шептицький в релігійно-церковному і громадсько-культурному житті України» на базі Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого, та ряд регіональних наприклад: Всеукраїнська наукова конференція «Митрополит Андрей Шептицький - великий праведник України, фундатор національно-культурного відродження в Україні» в місті Коломия; науково-практична конференція «Спадщина Андрея Шептицького: духовність, діяльність, мораль» в місті Тлумач та інші.

Отже, підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що сучасна вітчизняна історіографія перебуваючи в стані пошуку нових парадигм, переживає цілком логічний еволюційний етап, який дістав назву «націоналізація історії». Намагання переважної більшості дослідників опрацювати тематику здебільшого історії греко-католицької церкви, карально-репресивні акції проти неї, залишає без уваги аналіз важливих суспільних обставин, в умовах яких проходило духовне життя західноукраїнського населення, до яких, крім уже перелічених, слід віднести питання релігійної свідомості населення, взаємовідносини між віруючими різних конфесій, діяльність уповноважених у справах релігій, роль силових структур та громадських організацій у боротьбі з релігійними впливами та інші.

Таким чином, проблема особи митрополита А. Шептицького та його різнопланової діяльності отримала достатньо широке відображення в українській історіографії, хоча чимало її аспектів залишаються дискусійними й потребують подальшого вивчення.

¹ Гайдукевич О. природоохоронна діяльність митрополита Андрея Шептицького / О.Гайдукевич // Спадщина Андрея Шептицького : духовність, діяльність, мораль. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького (Тлумач, 9 серпня 2015 р.) / упорядник А.А. Білас. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. - С. 47-48.

Nataliya VYNNYK

**FIGURE OF ANDREY SHEPTYTSKY IN MODERN HISTORIANS'
ESTIMATIONS**

The article is devoted to the investigation of the public and political activities of metropolitan Andrey Sheptytsky: the modern historiography of this problem. According to the aim of the article I'll try to solve the next tasks: to generalize the experience of modern historians about metropolitan Andrey Sheptytsky to expose the main trends in the modern historiography.

Key words: *A. Sheptytskiy, modern historiography.*

УДК 94. (477. 83 (86): 271.4 (092))

Галина ГЛАДКА
Івано-Франківський національний медичний університет

**УКРАЇНІЗАЦІЯ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ
В СТАНІСЛАВСЬКІЙ ЄПАРХІЇ В ПЕРІОД ЄПІСКОПСТВА
АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО (1899 - 1900 РР.)**

Стаття розкриває діяльність Андрея Шептицького в період єпископства в Станіславській єпархії. Акцентується увага на розвитку духовності і значення Єпископа Андрея Шептицького в процесах становлення та подальшого розвитку греко-католицької єпархії в м. Станіславі.

Ключові слова: *Андрей Шептицький, Станіславська Єпархія.*

Митрополит Андрей Шептицький - одна з найвизначніших та найнеординарніших постатей новітньої історії України, яка своєю безперервною піввіковою працею привела до відродження самосвідомості українського народу цієї доби. Андрей Шептицький є яскравим прикладом того, що і одна людина може змінити хід історії. Він зміг стати тією ланкою, яка змогла знайти рівновагу між західною і східною церквами і її підтримувати; відстоювати одночасно ідеї відновлення Української державності та піклуватись про розвиток української культури.

Щодо пастирської та громадської діяльності митрополита Андрея Шептицького, то за роки незалежності України з'явилося чимало статей, наукових розвідок та дисертаційних досліджень присвячених цій неоднозначній особистості. Серед них можемо відмітити наступних авторів І. Андрухів, О. Лисенка, І. Пилипіва, С. Гнот, Я. Заборовського, Р. Делятинського, П. Кам'янського, І. Черновола, Я. Біласа та інших¹.

Однак, малодослідженою залишається діяльність А. Шептицького на посаді єпископа Станіславської греко-католицької єпархії. Він був єпископом Станіславської єпархії всього один рік з 1899 по 1900 рр., але і тут вніс значну лепту в розвиток цієї єпархії.

¹ Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія. / О.Лисенко, І. Пилипів - Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. - 500 с.; Гнот С. Митрополит А. Шептицький і розвиток національної культури Галичини в міжвоєнний період // Історія релігій в Україні. Праці XII міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). / С.Гнот - Книга 1. - Львів: Логос, 2002. - С. 113-117; Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький: нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865 - 1944рр.) / Я.Заборовський - Івано-Франківськ, 1995. - 64 с.; Делятинський Р. Історія Станіславської єпархії (1885 - 1900 рр.). / Р.Делятинський. - Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. - 96 с.; Каменський П. Митрополит Андрей Шептицький і суспільно-політичні рухи в Галичині на початку ХХ століття / П.Каменський // Культура народів Причорномор'я. - 2004. - №56. - С.21 - 26.; Черновол І. Митрополит Андрей Шептицький у спогадах Олександра Барвінського / І.Черновол // Київська церква. - 2001. - №2-3. - С287 - 293. ; Білас Я. І. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: Дис... канд. іст. наук: 09.00.11 / Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Відділення релігієзнавства). / Я Білас. - Київ, 2003. - 18 с.

Призначення єпископом А. Шептицького, на думку колективу монографії «Станіславська єпархія..» розпочало процес українізації духовного життя¹

У зв'язку з призначенням Станіславського єпископа Ю. Сас-Куїловського на митрополичий престол до Львова, у квітні 1899 р. Президія Галицького намісництва повідомила громадськість про те, що Станіславським митрополитом буде призначено 34-річного ченця ЧСВВ Андрея Шептицького².

Призначення А. Шептицького ЧСВВ третім Станіславським єпископом різко змінило розвиток Станіславської єпархії. Як зазначає д-р Г. Лужницький, «після такого науковця, як єпископ Ю. Пелеш, та хворого і розчарованого ідеаліста, яким був єпископ Юліан Куїловський, молодий, повний ініціативи, Кир Андрей Шептицький був Божою благодаттю нової і ще не зорганізованої як слід Станіславської єпархії»³.

При посвяченні в єпископи А. Шептицький «порушив» одну «добру» традицію. Оскільки тоді українці мали тільки одного митрополита у Львові та одного єпископа у Перемишлі, то третім святителем звичайно був львівський римо-католицький владика. Єпископ-номінант А. Шептицький вчинив дещо по-іншому. Він поїхав на Закарпаття (яке належало до Транслейтанії-Угорщини, хоч і в межах Австро-Угорської монархії), щоб попросити тутешніх греко-католицьких єпископів (ужгородського чи прашівського) взяти участь у його висвяченні. Вони радо дали згоду, але несподівано під час висвячення їх було закликано на з'їзд угорських єпископів. Тому довелося запросити львівського римо-католицького єпископа. І хоч все відбувалося за встановленою традицією, але саме єпископ, а пізніше митрополит А. Шептицький встановив тісні канонічні зв'язки з Закарпаттям, що тривало аж до його смерті. Таким чином, вже перші кроки єпископа-номінанта свідчили про його український характер, що було цілковитим запереченням тверджень радикалів про поляка-графа Андрея Шептицького⁴

Одним з першочергових завдань єпископа А. Шептицького було зміцнення авторитету Церкви в галицькому суспільстві шляхом зміцнення впливу на національний рух, підвищення ролі християнської моралі і релігійних почуттів і консолідації навколо церкви всього суспільства. Цій же меті підпорядковувалися інші завдання - розбудова єпархії та заснування духовної семінарії.

¹ Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ. - С. 113.

² Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДІАУЛ). - Ф. 146. - Оп. 50. - Спр. 164. - Арк. 1.

³ Лужницький Г. о.д-р. Українська Церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви / о. д-р Г. Лужницький.-Філадельфія,1954.- С.531 - 532.

⁴ Делятинський Р. Історія Станіславської єпархії (1885 - 1900 рр.). / Р.Делятинський. - Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. - С.36-37.

З приходом до Станіслава єпископа А. Шептицького були порушені старі традиції, пов'язані з інсталяцією єпископів на Станіславську єпархію, та розпочався процес українізації духовного життя.

По-перше, владика Андрей вперше, на відміну від його попередників, домігся, щоб запрошення на його висвячення та інтронізацію були видрукувані не лише офіційною державною німецькою, але й українською мовою.

По-друге, вислухавши під час інтронізації, яка відбулася у храмі Св. Воскресіння у Станіславі 20 вересня 1899 р., привітання польською мовою міського старости Прокопчиця та коломийського повітового маршалка Пузини, владика відповів їм українською, при цьому наголосивши, що обидва посадовці походять «з руського роду», і висловив надію на тісну співпрацю з ними «для церкви і свого народу». Така відповідь спричинила деякий конфуз серед спольщеної української інтелігенції та незадоволення польських представників влади.

По-третє, після інтронізації єпископ А. Шептицький відвідав всіх достойників своєї єпархії, а також наніс візити трьом українським вчителям місцевої гімназії і вчительської семінарії, що було сприйнято поляками і москвофілами Станіслава як порушення «доброго тону».

По-четверте, єпископ зустрівся з І. Франком і М. Павликом, з якими тогочасна громадськість майже не підтримувала ніяких зв'язків через «соціалістичні» ідеї. Але саме цей крок, за словами д-ра Юліяна Олесницького, «з'єднав йому молодь, що все була на стороні І. Франка».

По-п'яте, велику прихильність серед української громадськості Станіслава викликав вчинок єпископа, який не прийняв декларації податкового уряду лише через те, що документ був написаний німецькою мовою. Як пише д-р Ю. Олесницький, владика повернув декларацію «з допискою, що йому прислуговує право діставати письма в українській мові»¹.

Це викликало збентеження в міському уряді, оскільки «в урядах не було тоді українських друків». І все ж єпископ А. Шептицький добився свого, бо після цього інциденту «стали всі станіславські уряди зноситися з ним із капітулою в українській мові».

Цікавим фактом, який підтверджує особливе відношення митрополита до Станіслава є те, що уже ставши митрополитом, він поховав свою матір (померла 17 квітня 1904 р.) не на Личаківському цвинтарі у Львові, а на кладовищі у Крилосі, тобто у першій галицько-крилоській і київській митрополічій столиці, якою він став у 1301 р.³

Крім традиційних канонічних візитацій, єпископ А. Шептицький зробив ще кілька незвичних візитацій. Зокрема відвідав в'язнів

¹ Олесницький Ю. Великі Роковини Станіславщини / Ю. Олесницький // Станіславські вісті. - 1935. - 12-13 грудня.

² Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії / В.Полек // Шематизм Івано-Франківської єпархії. - Івано-Франківськ, 1995. - С. 127 - 128.

³ Полек В. Нарис історії - С.125.

Станіславської тюрми (що було не дуже приємною новиною для властей), а також проживання молоді в бурсах¹.

З приходом на місце свого служіння розпочинається знайомство владики з життям окремих деканатів та парафій. Така лінія поведінки була вибрана у зв'язку з тим, що попередник А. Шептицького на цьому посту Ю. Сас-Куїловський у зв'язку з поважним віком відвідав парафії тільки в п'яти деканатах².

За час свого єпископства завдяки візитаціям А. Шептицький знайомився з духовенством, паствою, знайомився з потребами громади на місцях.

Проблеми, які мав вирішувати молодий єпископ стосувались не тільки церковних справ, а й змушували реагувати на виклики часу, особливо в умовах складних політичних процесів, які відбувались на зламі ХІХ та ХХ століть. Це був час створення нових політичних партій, політизації життя і А. Шептицький розумів, що треба йти в ногу з часом. В кінці ХІХ століття радикальна та націонал-демократична партії розгорнули активну боротьбу за впливи на суспільність краю, що не могло не позначитись на становищі УГКЦ. Ці партії своїми ідеями могли відвернути молодь від Церкви, що найбільше турбувало новообраного єпископа. Крім того, ще відбувалась боротьба між представниками «старих» культурно-просвітніх течій - народовців і москвофілів, кожна з яких хотіла бачити в єпископі «свою людину». Все ж головне завдання А. Шептицький бачив у зміцненні авторитету УГКЦ серед віруючих та їх консолідації на основі християнських цінностей.

Одним з останніх діянь А. Шептицького на посту глави Станіславської єпархії було організоване ним в 1900 р. паломництво до Рима з нагоди ювілею християнської віри. У пастирському листі «На грані двох віків» він відзначав: 1900-річчя християнства повинно стати «зворотною точкою в житті людства», яке повинно змінити «поганські суєвір'я» на «правду... і тепло Божого світла», відносини на всіх рівнях - від родини до держави³.

Дбав єпископ і про розвиток ЧСВВ в єпархії. Так, з 1900 р. почав діяти чоловічий василіанський монастир у Бучачі та жіночий у Станіславі. Також завдяки праці та ініціативі сестер Василіянок з березня 1900 р. у місті почав діяти «Інститут для дівчат», який пізніше отримав назву «Інститут Марії», де виховувались дівчата-сироти.

Про важливість християнських моральних цінностей владики наголошує і в «Слові до інтелігенції», яку називає «природним провідником

¹ . Заборовський Я. Ю. Митрополит Андрей Шептицький: Нарис про життя і служіння Церкві та народів (1865-1944 рр.) / Я. Заборовський - Івано-Франківськ, 1995. - С.15.

² о. Лятишевський І. Митрополит Андрей Шептицький як єпископ Станіславський від 24 вересня 1899 - 13 січня 1901 / І. Лятишевський // Богословія. - Львів, 1926. - Т. VI - Кн. 1-4. - С. 133.

³ Твори Слуги Божого Митрополита А. Шептицького. Пастирські листи (2. VOL 1899 р.- 7. X. 1901 р.). - Торонто. - Т. 1, 1965. - С. 108 - 109.

⁴ Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станиславова) перша половина ХХ ст. Історико-бібліографічне видання / М. Вуянко. - Івано-Франківськ: Нова зоря, 1998. - С.18.

народу». Одночасно, просить їх, коли йдеться про поширення різних ідей, не відбирати в нього віри в Бога та християнської моралі, «не підкошувати поваги до Церкви та її слуг», бо «тим самим знищите лише, що вже існує, а натомість не збудуєте нічого нового». Тому закликає утриматися від багатопартійності, оскільки багатопартійність руйнує націю і закликає об'єднуватись навколо УГКЦ та молитися про з'єднання Святих Божих Церков» і не словами, а «християнськими чеснотами.. Доказати правдивість нашої віри»¹.

Слова сказані і написані єпископом ще на зламі століть як ніколи актуальні сьогодні для збереження української національної ідентичності та державності.

Владика був людиною практичною. Зокрема, у серпні 1899 р. він за власні кошти (10 тисяч злотих) купив навпроти консисторії земельну ділянку для будівництва духовної семінарії (сьогодні це вул. Шевченка, 4). При переїзді до Львова передав єпархіальній Капітулі власну бібліотеку, що налічувала понад 4 тис. примірників, загальною вартістю кілька тисяч злотих². Для її утримання створив фонд, виділяючи з власних заощаджень 1200 крон щорічно. Крім того подарував для української громади міста кілька десятків картин, ікон та стародруків

А вже 31 жовтня 1900 р. його було призначено митрополитом. У своєму пастирському листі «Найбільша заповідь» владика попрощався з вірними й духовенством єпархії, наголошуючи, що «півтора року тому вітав я Вас словом любові... Нехай же й останнє слово у хвилі розлуки буде словом "люби"»⁴.

Щодо висвітлення постаті Андрея Шептицького на даному посту, то їй значну увагу приділяє монографічне дослідження колективу авторів серед яких І. Андрухів, О. Лисенко та І. Пилипів. Дана праця присвячена утворенню та діяльності Станіславської єпархії в умовах Австро-Угорщини (1885 - 1918 рр.) В другому розділі саме йдеться про політичну та релігійну ситуацію в Галичині напередодні утворення єпархії та аналізується діяльність єпископів Юліана Пелеша, Юліана Сас-Куїловського, Андрея Шептицького, Григорія Хомишина⁵.

Хронологічно раніше побачила світ праця краєзнавця і дослідника історії церкви Р. Делятинського. Він присвятив свою працю саме історії Станіславської єпархії, хронологічно охопивши 1885 - 1900 рр. Його дослідження стосується передісторії Станіславської єпархії (1790 - 1885) та

¹ Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ. - С. 118.

² Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.128.

³ Грабовецький В. «Пам'ять его во благословеніє»: Андрей Шептицький і Станиславівщина / В. Грабовецький // Галичина . - 1994. - 27 жовтня.

⁴ Твори Слуги Божого....- С. 123.

⁵ Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія. / О.Лисенко, І. Пилипів - Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. - 500 с.;

висвітлює діяльність трьох перших єпископів - Юліана Пелеша, Юліана Сас-Куїловського та Андрея Шептицького¹.

Автор обґрунтовує тезу про те, передісторія Станіславської єпархії, а зокрема період, з 1790 по 1885 роки був значно триваліший, ніж власне історія від її заснування до її ліквідації на Львівському Соборі в 1946 році. Таке співвідношення, на думку автора, є цілком закономірним, а не парадоксальним, зважаючи на умови, в яких розвивалась Українська Греко-Католицька Церква. Дана праця розпочала вивчення історії Станіславської єпархії саме через призму вивчення діяльності єпископів, що перебували на владичому престолі.

Величезна кількість праць, присвячених півстолітній церковно-релігійній та національно-політичній діяльності митрополита А. Шептицького дозволяє говорити про оформлення в українській суспільній думці та історіографії окремого шептицькознавчого напрямку. Різні за характером і рівнем спроби його аналізу засвідчують науковий ступінь вивчення цієї проблеми³.

З перших днів свого єпископства єпископа А. Шептицький зарекомендував себе в очах української громадськості як український церковний діяч. Своїми пастирськими листами він окреслив коло питань які намагався вирішити протягом свого єпископства. Дбаючи про посилення впливу Церкви на галицьке суспільство, він робить акцент на піднесенні впливу церкви у сфері моралі. На цій же основі він намагається протиставити Церкву радикальним впливам. Таким чином єпископ А. Шептицький повністю виконав свої завдання, які ставив перед собою на початку свого єпископства в Станіславі.

Отже, за єпископства А. Шептицького у Станіславській єпархії були закладені міцні основи національно-духовного відродження українського громадянства краю на засадах християнської моралі.

Причетність владики до історії Станіславської єпархії мала велике значення не лише для розвитку релігійного, а й політично-громадського та культурно-освітнього життя. А набутий тут досвід значною мірою пригодився йому в його подальшому управлінні УГКЦ. Дбаючи про посилення впливу Церкви на галицьке суспільство, владики робив акцент на піднесенні впливу Церкви у сфері моралі. На цій же основі він намагається протиставити Церкву політичним впливам, які призводили до політизації та розколу українського громадянства краю.

¹ Делятинський Р. Історія Станіславської єпархії (1885 - 1900 рр.). / Р.Делятинський. - Івано-Франківськ: Нова зоря, 2001. - 96 с.

² Делятинський Р. Історія Станіславської єпархії. С. 11.

³ Винник Н. Роль Греко-католицької церкви в українському відродженні (XIX - першої половини XX ст.) в українській історичній думці / Н.Винник // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»: Збірник наукових праць / Гол. ред.. Р.А. Горбань. - Вип. 6. Богослов'я: до 130-річчя з дня народження блаженного Миколая Чарнецького. - Івано-Франківськ: Івано-Франківський богословський ун-т, 2014. - С. 105.

Halyna HLADKA

**UKRAINIANIZATION OF SPIRITUAL LIFE
IN STANISLAVIV DIOCESE IN THE EPISCOPATE PERIOD ANDREY
SHEPTYTSKY (1899 - 1900 YEARS)**

The article is about the the activity of the Bishop of the diocese of Stanislaviv A. Sheptytskiy was directed to organizational registration and developement of the diocese, and also on strengthening of the positions of Greek-Catholic Church in Galician society and national movements in Stanislaviv.

Key words: *A. Sheptytskiy, diocese of Stanislaviv.*

УДК 329.3.28

Михайло МОСКАЛЮК*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В.Стефаника***МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ ТА ІДЕОЛОГІЧНІ ТЕЧІЇ В
УКРАЇНСЬКОМУ ХРИСТІЯНСЬКО-СУСПІЛЬНОМУ РУСІ
МІЖВОЄННОЇ ГАЛИЧИНИ**

У статті проаналізовано діяльність українського християнсько-суспільного руху Галичини в міжвоєнний період у контексті його розмежування на орієнтальну та окцидентальну течії. Зокрема розглянуто інституціоналізацію християнсько-суспільного руху, релігійно-обрядові та політико-орієнтаційні відмінності в діяльності українських католицьких політичних партій та організацій. Автором досліджено вплив митрополита А. Шептицького на суспільно-політичні процеси міжвоєнної Галичини взагалі та християнсько-суспільний рух зокрема.

Ключові слова: *християнсько-суспільний рух, Греко-Католицька Церква, католицькі політичні партії та організації, орієнталізм, окциденталізм, celibat.*

Розбудова незалежної Української держави та становлення багатопартійності актуалізували історико-політологічні дослідження суспільно-політичних процесів минулого, особливості їх протікання в окремих регіонах країни, сприяли вивченню досвіду українських партій та рухів.

Під цим кутом зору значний інтерес становить дослідження українського християнсько-суспільного руху Галичини у міжвоєнний період. Християнсько-суспільні структури відіграли помітну роль у формуванні ідеології національного руху. Тому історико-політологічний аналіз даної проблематики має важливу наукову цінність, пізнавальне і практичне значення.

Інтерес до цієї теми посилюється ще й тим, що, по-перше, в радянській історіографії спотворювалася діяльність українських католицьких політичних партій та організацій, по-друге, ознайомлення з їх історичною спадщиною сприяє одночасному вивченню ролі греко-католицького духовенства (в тому числі митрополита А. Шептицького) в громадсько-політичному житті краю, по-третє, в партійній системі сучасної України відновлено партії християнсько-суспільного спрямування, котрі за сприятливих умов можуть перетворитися у впливову політичну силу, нарешті, по-четверте, окреслена тематика сьогодні не стала предметом комплексного наукового дослідження.

Мета статті - дослідити вплив митрополита А. Шептицького на діяльність українського християнсько-суспільного руху міжвоєнної Галичини та його поляризацію на орієнтальну та окцидентальну течії.

Християнсько-суспільний рух як особливий клерикально-консервативний напрям в українському суспільно-політичному житті Галичини виник наприкінці ХІХ ст. в контексті політичної структуризації та становлення партійної системи краю¹. У австрійський та польський періоди історії Галичини його інституціоналізація здійснювалася насамперед через Католицький русько-народний союз (КРНС, 1896 - 1907 рр.), Українську християнсько-суспільну партію (1911 - 1924 рр.), Українську християнську організацію (УХО, 1925 - 1929 рр.), Українську католицьку народну партію (УКНП, 1930 - 1939 рр.), Український католицький союз (УКС, 1931 - 1939 рр.). У персоніфікованому вигляді український християнсько-суспільний рух Галичини представляли відомі громадсько-політичні, культурні та релігійні діячі, зокрема О. Барвінський, А. Вахнянин, Р. Цеглинський, К. Студинський, В. Охримович, Г. Хомишин, О. Назарук, Г. Костельник та ін.

У процесі свого функціонування в християнсько-суспільному русі Галичини в 20-х рр. ХХ ст. виокремилися дві ідеологічні течії (орієнтальна та окцидентальна), які мали чітко окреслену релігійно-обрядову специфіку, а в політичній діяльності орієнтувалися на різні моделі польсько-українських взаємин². Захищаючи східну (візантійську) обрядовість в греко-католицькій церкві та її підпорядкування Ватикану як важливої засади конфесійної самобутності галичан, орієнталісти виступали за об'єднання всіх українців у соборній незалежній українській державі, поширення християнської етики і моралі на всі сфери суспільно-політичного життя краю. Також вони відкидали ймовірність справедливого польсько-українського співробітництва. У другій половині 20-х рр. ХХ ст. християнські суспільники орієнтального спрямування брали активну участь в діяльності найбільш впливової та релігійно-толерантної партії краю - Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). У 1931 - 1939 рр. орієнтальна течія християнсько-суспільного руху була представлена Українським католицьким союзом, який тісно співпрацював з УНДО, у ставленні до Польщі відстоював політику поміркованої опозиції³. Очолював орієнтальне крило християнсько-суспільного руху відомий вчений-богослов Г. Костельник. Активними діячами зарекомендували себе В. Децикевич, М. Каратницький, З. Лукавецький, редактор друкованого органу УКС газети «Мета» В. Кузьмович.

¹ Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст. / Михайло Москалюк.- К.,1998. - с.3.

² St^pien S. Zycie religijne spolecznosci ukrainskiej w Drugiej Rzeczypospolitej // Polska-Ukraina 1000 lat s^siedztwa. -Т. 1. - Przemysl, 1990. - S. 213.

³ Москалюк М,Ф. Український християнсько-суспільний рух у Галичині (1920 - 1939рр.) / Михайло Москалюк. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. - К.,1998. - с.9, 11.

Окциденталісти, очолювані станіславським єпископом Г. Хомишиним, навпаки - сприймали східний обряд «чисто синодально російським», виступали за латинізацію Греко-Католицької Церкви. Не відкидаючи існування в майбутньому соборної незалежної Української держави, вони пропагували ідею автономію Галичини, надану властями взамін за лояльний до Польщі курс, що отримав назву «реальна політика»¹. З окцидентальних позицій діяла УХО, очолювана священником Т. Галушинським, у 30-х рр. ХХ ст. - УКНП. Реальне керівництво католицькою партією здійснювали Г. Хомишин, О. Назарук, С. Томашівський, В. Охримович. Пресовим органом окциденталістів стала газета «Нова Зоря» (головний редактор О. Назарук).

Започаткувала процес розмежування християнсько-суспільного руху на поч. 20-х рр. ХХ ст. обрядова дискусія, а в її центрі - проблема целібату. Значний вплив на формування целібатної проблеми справили дії двох галицьких греко-католицьких єпископів: станіславського Г. Хомишина, який у 1920 р. запровадив у підвладній дієцезії обов'язковий целібат, та перемишльського - Й. Коциловського. Останній у 1925 р. виступив з подібною пропозицією. Г. Хомишин як основний ідеолог поширення целібатних настроїв серед греко-католицького кліру напругу пов'язував заборону на одруження для священників із обрядовим питанням. У пастирському листі «Про візантійство» він розглядав східний обряд «чисто синодально російським». У зв'язку з цим всі атрибути східної (візантійської) традиції, в тому числі одружений стан духовенства, сприймалися ним як ворожі католицькій церкві². У іншій за своїм характером праці - «Українська проблема», - Г. Хомишин продовжив критику одруженого духовенства. «Жонатий клир, - писав станіславський єпископ, - не може як слід виховувати народ духово., не може придбати належного собі авторитету., не може цілковито вrostися в католицьку церкву і зжитися вповні з її життям»³.

Найближче оточення станіславського єпископа розвинуло концепцію обов'язкового целібату. Розглядаючи Греко-Католицьку Церкву важливим чинником поширення католицизму на Східну Україну, християнські суспільники окцидентального спрямування надавали західним (латинським) обрядовим традиціям пріоритетне значення. «Все, що католицьке, отже й свяченича безженність, - писав один з ідеологів целібатного руху в Галичині П.Мартинюк, - мусить найти місце і у нас і у свому часі - у цілім зєдиненнім сході»⁴. «Якщо українська громадськість прагне якнайкращого єднання із західною цивілізацією., - твердили прихильники окцидентальної течії, - то

¹ Москалюк М,Ф. Там само. - с.9 - 10.

² Хомишин Г. Пастирський лист "Про візантійство" / Григорій Хомишин // Нова Зоря. - 1931. - Ч.29.

³ Хомишин Г. Українська проблема / Григорій Хомишин. - Станіслав,1933. - с.99.

⁴ Мартинюк П. Неподільне серце священника в службі Бога і церкви / П.Мартинюк. - Жовква,1935. - с.323.

важко припустити щоб в релігійно-церковній справі мала іншу мету і залишалася вірною східно-візантійській культурі»¹.

З метою пропаганди целібатних настроїв у 1923 р. в Станіславі засновано Товариство Безженних Священиків імені св. Йосафата. Його члени звернулися до Ватикану з пропозицією запровадити обов'язковий целібат. Цю ідею підтримали василіани - члени монашого ордену св. Василя Великого. Серед греко-католицького духовенства поширювалася анонімна праця, авторство якої приписувалося Г. Хомишину, - «Жонатий клир а безженство клиру», що вийшла в Станіславі в 1924 р. Целібатну політику єпископа Г. Хомишина підтримала частина української інтелігенції. Найбільш відомими її представниками були історик С. Томашівський, літературознавець Я. Гординський, письменник і педагог А. Лотоцький, львівський адвокат О. Надрага.

Також окциденталісти гостро критикували одружене духовенство за те, що воно, на їхню думку, не здатне ефективно протидіяти атеїстичним та православним впливам у Галичині. Як аргумент наводилися дані про збільшення кількості православних парохій з однієї напередодні Першої світової війни до 43-х станом на 1928 р. З них Перемишльська дієцезія нараховувала 40, Львівська - 2, Станіславівська - 1².

Противники такого курсу з числа значної частини священиків, здебільшого Львівської архієпархії та широких кіл української громадськості виступили з концепцією збереження інституту одруженого духовенства. Її основу складали тези, що одружений стан священиків має тисячолітню історію і притаманний для всієї Церкви періоду раннього християнства, у Греко-Католицькій Церкві він є пріоритетним оскільки сприяє зближенню православ'я та католицизму. Кінцевою метою своєї діяльності священики-візантійці передбачали об'єднання Церкви на засадах І. Потія та Й. В. Рутського і утворення українського патріархату з осідком у Києві під зверхністю папи³. Також одруженому духовенству відводилася важлива роль у формуванні української національної інтелігенції. «Священнича сім'я, - писав відомий громадський діяч і журналіст Ф. Федорців, - була тією першою клітиною, звідки безпосередньо бере свій родовід, поширення і розріст українська інтелігенція взагалі» .

Противники релігійного курсу Г. Хомишина розпочали цілеспрямовану кампанію критики примусового целібату, не відкидаючи, водночас його добровільного характеру та за сприятливих умов доцільності впровадження в

¹ Lubienski H. Kosciol katolicki w wojewodztwach Poludniowo-Wschodnich // Sprawy Narodowosciowe. - Warszawa, 1934. - S.543.

² Розмах православ'я // Нова Зоря. - 1928. - Ч. 140.

³ Москалюк М. Проблема целібату в християнсько-суспільному житті Галичини 20-х - 20-х років ХХ століття / Михайло Москалюк // Галичина . Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - 1997. - №1. - с.59.

⁴ Федорців Ф. В напруженому стані / Ф.Федорців // Діло. - 1925. - Ч.34.

майбутньому¹. Вони об'єдналися навколо редагованого Г. Костельником журналу «Нива». Виразником антицелібатних настроїв серед духовенства стало також Товариство св. апостола Павла.

Різко негативну позицію до целібатної реформи та її ініціаторів зайняла значна частина української громадськості, національні партії Галичини. Орган УНДО газета «Діло» писала: «Целібатна реформа ведена на приказ згори,... ломить і нехтує не лише викорінені традиції, але й заперечує, нівелює увесь світогляд нашого народу, . тому інспіратори целібатної реформи є люде чужі нашій традиції і психіки»².

Гострота проблеми посилювалася тодішньою етнополітичною обстановкою, а саме значним напруженням українсько-польських стосунків. У цьому контексті целібатна реформа розглядалася широкими колами української громадськості як важливий чинник не тільки латинізації східного обряду, а й посилення польських впливів у Галичині. «Суспільність відхрещується від латинства, - писала газета «Діло», - латинство є для неї символом поневолення. А єпископи йдуть саме в сторону латинщення»³.

В інший час та при інших суспільно-політичних умовах запровадження целібату, напевне, не викликало б такої гострої реакції. Натомість у тодішніх умовах питання заборони одружень для священників набувало важливого національного та політичного значення.

8 лютого 1925 р. у Львові відбулося багатолюдне віче, на якому прийнято рішення утворити Головний церковно-народний комітет Галицької Землі для пропаганди антицелібатних настроїв, збирання підписів та складання заяви-протесту до Ватикану⁴. Продовженням протистояння стали березневі події 1925 р., коли стіни перемишльської духовної семінарії залишили богослови перших двох років навчання. Через тиждень, 11 березня, станіславські семінаристи вручили віце-ректору І. Слезюку лист з вимогою припинити целібатну реформу⁵. На кінець 1925 року із 43 богословів-першокурсників продовжили навчання у Станіславській семінарії лише 15⁶.

На 1929 р. активне протистояння стихло. Однак невирішеність целібатного питання постійно вносило напругу у взаємини двох християнсько-суспільних течій протягом др. пол. 20-х - 30-х рр. ХХ ст.

Розглядаючи проблему целібату в контексті обрядової дискусії, не можна обминути ставлення до неї А.Шептицького. Як глава греко-католицької церкви він, на нашу думку, в цілому займав виважену позицію. Однак, аналізуючи його діяльність, можна зауважити, що симпатії митрополита були на стороні орієнталістів. Свідченням цьому була його згода в березні 1925 р. підтримати в папській курії громадський меморіал,

¹ Костельник Г., Лаба В. *Respire finem*. З приводу замірів впровадження обов'язкового целібату в нашому духовенстві / Г.Костельник, В.Лаба // *Нива*. - 1924. - Ч. 14. - квітень. - с. 128.

² *Tertius qatens*. Наслідки целібатщини // *Діло*. - 1925. - Ч.59.

³ На розстайній дорозі // *Діло*. - 1925. - Ч.24

⁴ Проти латинщення церкви // *Діло*. - 1925. - Ч.31.

⁵ Наслідки целібатщини. - // *Діло*. - 1925 - Ч.57.

⁶ Під обухом "святого декадентизму" // *Діло*. - 1925. - Ч.154

підписаний галичанами-орієнталістами. З цього приводу газета «Діло» писала: «Витаємо цей важний, глибоко продуманий, згідно з громадськими інтенціями крок о. митрополита в глибокім пересвідченні, що й станіславський та перемиський владика вступають в сліди керманіча галицької, української провінції і засвідчать, що разом з о. митрополитом вміють вичитувати громадські настрої й поступати по лінії національного інтересу»¹. Не відкидаючи в принципі ідею запровадження обов'язкового celibату, А. Шептицький вважав її передчасною. Загалом celibатне питання він розглядав у руслі екуменічних ідей об'єднання Греко-Католицької та Православної Церкви під зверхністю папи. У пастирському листі «Про обрядові справи» А. Шептицький зазначав: «Католицький дух, послух для Католицької Церкви і потреба бути готовими на поклик, коли прийдеться працювати для незєдинених наших братів, вимагають від нас, щоб ми були обрядовцями і не лише вірно заховували досі приписане й обов'язуюче, але й відновляли наші питомі традиційні звичаї» .

На середину 30-х рр. у Львівській дієцезії, очолюваній А. Шептицьким, нараховувалося 101 священик, що прийняв celibат³ (Для порівняння - у Станіславській дієцезії - 190⁴).

У celibатній дискусії А. Шептицький опирався на монаший орден студитів, який очолював його брат Климентій та на засноване в 1928 р. за його активною допомогою Товариство священиків «Єдність».

Погляди митрополита підтримали учасники унійного з'їзду духовенства з нагоди 300-ліття смерті Й. В. Рутського. У прийнятій заяві вони заявили, що «збереження східної традиції стало найважливішим завданням у діяльності широких кіл духовенства та світської інтелігенції»⁵.

У політичній площині протистояння між орієнталістами та окциденталістами відбувалося на тлі вже згаданих відмінностей у ставленні до Польщі. «Реальна політика», з якою наприкінці 20-х рр. ХХ ст. виступали прихильники Г. Хомишина і яка кінцевою метою передбачала національно-територіальну автономію західноукраїнських земель у Польщі, сприймалася орієнталістами як прояв політичного угодовства, що несе загрозу колонізації краю. Прикметно, що митрополит А. Шептицький не підтримав клерикалів-автономістів, тому відмовився надавати С. Томашівському матеріальну допомогу для підтримки часопису «Політика»⁶.

На протигагу політичному проводу окциденталістів - УКНП, митрополит А. Шептицький 22 жовтня 1930 р. виступив із закликом до української громадськості утворити Український католицький союз⁷. 1 січня

¹ На переломі. Кінець celibатщини? // Діло. - 1925. - Ч.65.

² Шептицький А. Про обрядові справи / А.Шептицький // Діло. - 1931. - Ч.85.

³ St^pien S. Zycie religijne spolecznosci ukrainskiej w Drugiej Rzeczypospolitej // Polska-Ukraina 1000 lat s^siedztwa. -Т. 1. - Przemysl, 1990. - S. 214.

⁴ На переломі. Кінець celibатщини?// Діло. - 1925. - Ч.65.

⁵ Унійний з'їзд духовенства // Мета. - 1937. - Ч.1.

⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України, Ф.6, оп. 1, спр.278, арк.2.

⁷ Митрополит Кир Андрей. До українського народу // Мета. - 1931. - Ч.1.

1931р. у Львові в приміщенні духовної семінарії він відкрив установчі збори УКС. Ця організація ставила собі за мету об'єднання всіх верств українського суспільства на національно-християнських засадах¹. Нова католицька структура була надпартійним утворенням, не вписувалася в строго визначені рамки політичної партії, оскільки не висувала конкретної політичної програми та шляхів її реалізації. Орієнтально настроєна частина духовенства та української громадськості повністю підтримала УКС. Вже на 1932 р. ця католицька організація нараховувала 80 повітових осередків, 416 організаційних комітетів .

УКНП (в 1932 р. змінила назву на Українська народна обнова) попри формальну толерантність критично сприйняла появу УКС. Читач «Нової Зорі» з міста Кути М. Городецький у листі до редакції газети 6 травня 1932 р. писав: «Я виробив собі погляд, що у редакції часопису «Нова Зоря» співпрацюють люде, котрі свідомо серед нашої суспільності підкопують авторитет Католицького Союзу, а посередньо також і авторитет нашого Преосв. Митрополита, основателя і фактичного голови УКС»³. Несприйняття католицькою організацією автономістичних планів УКНП та підтримка ідеї соборності Української держави виробили у польських властей, що виникнення УКС - це «прояв українського націоналізму»⁴.

Протягом 30-х рр. УКС під патронатом митрополита А. Шептицького залишався потужною консолідаційною силою галицьких українців у збереженні східного обряду в греко-католицькій церкві та боротьбі проти колонізаційної політики влади.

Mykhaylo MOSKALYUK

METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY AND UKRAINIAN IDEOLOGICAL TRENDS IN THE CHRISTIAN SOCIAL MOVEMENT OF INTERWAR GALICIA

***Abstract.** The present article deals with the activities of Ukrainian Christian-social movement in Galicia during the interwar period in the context of its separation for Orient and Occident flows. Special attention is paid to the institutionalization of Christian social movements, to the religious ritual and political differences in the activity of Ukrainian Catholic political parties and organizations. The author examines the influence of Metropolitan A. Sheptytsky on the socio-political processes of interwar Galicia in general and on the Christian social movement in particular.*

***Keywords** Christian social movement, the Greek Catholic Church, Catholic political parties and organizations, Orientalism, occidentalism, celibacy.*

¹ Статут Українського Католицького Союзу // Мета. - 1931. - Ч.1

² Дрохобицкий М. Украинский Католический Союз // Политические партии в Польше, Западной Белоруссии и Западной Украине. - Минск, 1935. - с.331

³ Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф.406, оп.1, спр.22, арк..25.

⁴ Мета. - 1932. - Ч.22.

УДК 94(477.83(86):271.4(092)

Олег ОГІРКО

*Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького***МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ - СЛАВЕТНИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ ПЕДАГОГ, ОПІКУН І МЕЦЕНАТ ОСВІТИ**

В статті аналізується постать митрополита Андрея Шептицького, відомого релігійного та національного діяча як славетного українського педагога, опікуна та мецената освіти. Він залишив нам численні послання і пастирські листи виховного змісту, які і сьогодні не втратили своєї актуальності. Був опікуном і покровителем українських шкіл та молоді, яким допомагав не тільки порадами але й матеріально.

Ключові слова: *митрополит Андрей Шептицький, педагог, опікун, меценат, виховання, декрет про виховання, християнське виховання, пастирське послання.*

Відомим діячем Української Греко-Католицької Церкви в Україні та світі був митрополит Андрей Шептицький (1865 - 1944). За титанічні заслуги митрополита визнають етнархом (батьком народу), князем української Церкви, Слугою Божим, українським Мойсеєм (головною ідеєю якого була єдність Церкви і народу), праведником, Апостолом правди та єдності, який провадив народ дорогою віри та свободи. Він був правдивою «homo religiosus» - людиною, яка спроможна заглянути поза межі власного тілесного виміру та віддавалася осмисленню трансцендентного, надприродного Божественного буття. Митрополит Андрей - славетний християнський гуманіст та педагог XIX - XX ст., планетарна постать.

В умовах ідеологізації, атеїстичної, матеріалістичної, марксистсько-ленінської системи виховання та відсутності реальної свободи совісті в колишньому радянському суспільстві славетну постать Митрополита Андрея Шептицького не тільки не вивчали, але й несправедливо всіляко зневажали і очорнювали, називаючи його ворогом українського народу і фашистським колабораціоністом. Будь-які публікації, що об'єктивно висвітлювали роль і місце Церкви та її провідників в суспільно-політичному житті, були заборонені. Тільки внаслідок загальної демократизації суспільства, відродження Церкви в 1989 р. появилися можливості об'єктивного висвітлення постаті князя української Церкви Митрополита Андрея. Тому в цьому 2015 році одночасно відзначаємо як 150-річний ювілей від дня народження Митрополита Андрея, так і 25-річчя повернення українському народові правдивого, історичного, національного, виховного значення його постаті.

Сромонах Василянського чину владика Андрей був духовним сином святого Василя Великого (329-379), Архиепископа м. Кесарія

Каппадокійська, засновника християнської системи виховання, перших шкіл, сиротинців, лікарень, притулків, які будувались при монастирях, де здійснювалось навчання й опіка над потребуючими. Він жив згідно християнської віри, моралі та Закону Божого, а також ділився набутим досвідом з іншими.

Граф Андрей Шептицький - правдивий аристократ (не визнавав над собою жодного володаря окрім Господа Бога) духу і тіла. Прекрасну освіту і виховання дали йому матір графиня Софія Фредро та батько граф Іван Шептицький. Навчався в Львівській та Краківській гімназіях. Вищу освіту здобував на теологічному та юридичному факультетах Вроцлавського і Краківського університетів, а в 1888 р. отримав титул доктора права Ягеллонського університету в Кракові. Навчався на юридичному факультеті в Мюнхені та філософському у Відні, а також в Єзуїтській колегії у Кракові. Став доктором права, теології та філософії.

Святий Іван Золотоустий (344 - 407) повчав: «Немає жодного вищого мистецтва, ніж мистецтво виховання», а тому митрополит Андрей, як великий педагог і опікун української молоді дбав за її християнське і патріотичне виховання, повчаючи: «Пам'ятайте, що християнське виховання є більшим добром, ніж усе добро світу». Він писав: «Християнин має любити всіх людей, але се не перешкоджає, що найпершою любов'ю має любити свою родину і свою вітчизну. І як любов до ближнього не противиться любові до родини, так не противиться і любові вітчизни. Християнин може і повинен бути патріотом, але його патріотизм не може бути ненавистю ані не сміє накладати обов'язків, противних вірі. Те, що видавалося б патріотизмом, а було ненавистю або противилося би вірі, не є правдивим патріотизмом» (Послання до вірних Станіславівської єпархії, 1899) [1, с.4]. В Посланні до педагогів славетний Митрополит наголошував, що у християнському вихованні молоді християнська наука має пронизувати увесь навчальний процес.

Митрополит Андрей Шептицький - доктор права, теології та філософії писав: «Найважливіша справа для Церкви, народу й родин, щоб діти були добре виховані... Щоб той обов'язок виховання дітей як слід виконати, пам'ятайте на мою так часто повторювану раду: спільно молитися рано й увечір вголос, по змозі з Молитвослова. При вас і мала дитина, яка ще нічого не розуміє, привикне до молитви, вслухаючись в слова Отче нашу і Символу віри. А кожне слово важливе, кожне слово є дверима до неба; воно підносить душу з болота матеріального життя і повсякденної злоби, біди й нужди до чогось вищого, святого, чистого, - до Бога, до того життя, що нам його дає Благодать Ісуса Христа. Тому кожне слово молитви нехай буде проказане голосно, виразно, з страхом Божим, з глибоким переконанням, з душею, зверненою до неба та відверненою від гріха» (Лист до вірних єпархії, 1939 р.) [2, с.110].

«Метою кожного виховання є такий розвій дитини, щоби з неї стався дорослий чоловік з розвиненими і старанно плеканими усіма способностями

ума, волі й серця. Той розвій зависить, очевидно, від поняття про людину, яка є провідною гадкою виховання. Те поняття зависить знову від цілого світогляду, серед якого приходиться людині жити. Для кого життя не є нічим іншим, як заспокоюванням природних потреб, тоді у цьому матеріялістичному світогляді виховання дитини буде прямувати до того, щоби виробити в чоловіка ті спосібності й сили, які в першому ряді служать заспокоєнню його матеріяльних потреб. Ті ж люди, що для них людина є найвищим автономним еством, спосібним до безконечного розвою науки; мистецтва, культури, будуть у вихованні шукати розвою цілої людської природи зі всіма її прикметами і владами, щоби виплекати носіїв найвищої та найвсестороннішої цивілізації; будуть плекати всесторонне знання, поезію і всякого роду мистецтва, творчого або критичного, себто будуть прямувати до мети гуманістичного розвою людства й одиниць. Для нас же виховання прямує до вироблення всіх чеснот християнського життя. Для нас людина - це Божа дитина, яку треба виховати на вірного і доброго слугу, на доброго сина Всевишнього Бога, достойного, о скільки це можливе, до того достоїнства, що переходить найвищі думки самих небесних ангелів. Виховання має зробити з чоловіка святого громадянина небес, товариша ангелів і усіх святих у небі. Саме виховання, очевидно, всього не може зробити; велику участь має воля чоловіка і його праця над собою самим. Але заохотити його до тої праці, навчити правильно над собою працювати, вщепити в його серце любов до тої праці й ум його збагатити знанням усього, що до тої праці потрібне, - це завдання виховання» (Декрет «Про виховання») [3, с.231].

«Думаю, що одною з найважливіших справ, то плекання в молоді високих ідеалів. Виховання, яке даємо, повинно виробляти героїв, бодай так, щоби деякі з вихованих церквою молодих ставали великими християнами. Можна і треба плекати різні великі Ідеали, ідеал наукової праці, ідеал витривалої консеквентної і ідейної праці для родини й для народу, як хто хоче стати учителем молоді, виховником, провідником громади, тощо. Але кожному із молодих треба безумовно ідеалу бути добрим, а то і звершеним, великим християнином. До певної міри мусить молодь зрозуміти, що від того зависить успіх в осягненні усіх інших ідеалів. Усі інші ідеали життя, коли не є просвічені світлом християнської віри і Божої благодаті, легко викривляються і стаються висказом не тільки самолюбства, але нераз і грубого матеріяльного самолюбства. Під плащиком якоїсь ідеї може скриватися просте бажання вигідного і приємного життя. Найвищі і найкращі патріотичні ідеали, коли сам патріотизм не є по-християнськи понятою любов'ю свого народу, може бути тільки матеріяльним бажанням робити на патріотизмі якнайліпші інтереси!» [3, с.232].

« . як довго батьки не дбатимуть про виховання дітей, як довго діти не навчатся шанувати своїх батьків - так довго і чоловік, і жінка, і діти не будуть добрими християнами, хоч би і до церкви ходили та й інші християнські обов'язки сповняли!» (1900 р., Жовква. - Із пастирського листа

Митрополита Андрея до духовенства і вірних «Християнська родина») [4, с.17].

«Добра матір розуміє, що виховання дітей - велика і трудна річ і що треба добре працювати над дітьми. А передусім християнка знає, як то треба діти всіма способами стеречи від злого, а частою молитвою випрошувати ласку з неба, бо добрі діти - то дар із неба, і даром з неба є знати, як поступати з дітьми, як їх добре виховувати» [5, с. 28].

В посланні до сповідників в 1940 р. митрополит закликав: «Щоб вберегти дітей від великої небезпеки, нехай батьки впроваджують у родинне життя спільні молитви, і то співані. Нехай читають вголос Святе Письмо і побожні книжки, нехай кожна дитина на грудях носить хрестик чи медалик, нехай віддадуть хату під опіку Пречистої Діви, нехай благають Пресвяте Серце Спасителя, щоб допомгло їм сповнити важкі обов'язки щодо дітей».

«На мою думку, треба дитині від перших літ, як тільки приходить до розуму, говорити про святість душі і про молитву до Всевишнього. Думаю, що і ми маємо ум Христовий, - у всіх виховних інституціях треба вчити молодь, щоб до щоденних молитов додавала благання: Зроби нас святими!» [3, с.232].

«Молодь треба виховувати в щирій любові до Вселенської Церкви і Батьківщини. Недостойний Христа той, хто патріотичні обов'язки ставить вище від релігійних обов'язків» [3, с.233].

Як кваліфікований педагог та катехит князь Церкви наголошував: «Не вистачить однак навчати і старанно навчати, треба надто і добре навчати. Треба уміти з дітьми зблизитися, стати хоч трошки до них подібними лагідністю, добротою, зичливістю. Треба дітей любити, любов їм дарувати і вибрати спосіб розмови з ними відповідний до способу мислення дітей і уживати висловів і порівнянь, наближених до уявлень дітей; а щоб зуміти це все зробити, треба над собою працювати, в собі самім виробити риси доброго катехита. Треба стерегтися блудів, що можуть відштовхнути від катехизи та катехизації Не можна собі достаточо з'ясувати того, як важною є наука катехизму для дитини на ціле її життя... Просто цілий напрям життя, найосновніші поняття життя, усі чесноти християнина, а звідти й ціла вартість його праці, зависить від того, чи він замолоду перейнявся наукою віри. Священик, навчаючи дітей релігії, працює над найкращим та найліпшим ділом, над яким лише людині дано коли-небудь працювати. Він на душі дитини, що має бути горожанином Церкви Божої і горожанином своєї вітчизни, виробляє, витискає знаки Христових чеснот, виробляє в ній християнське життя,... неначе малює Христову ікону... Діти, ... які не знають катехизму, не знають нічого про Боже Об'явлення, не знають нічого або дуже мало про Благодать Божу, гріх і Св. Тайни та не можуть ніяким способом жити по-християнськи...».

В Посланні до педагогів славетний Митрополит наголошував, що у християнському вихованні молоді християнська наука має пронизувати увесь навчальний процес. Він писав: «Катехит (вчитель основ християнської віри

та моралі) мусить, очевидно, знати всі приписи катехитики й методики та пристосовувати їх до життя. Без того він не буде усе наражений на багато помилок. Але крім того мусить вложити у катехизм цілу свою душу і своє серце. Наука катехизму не може в його руках бути мертвою бюрократчиною. Вона мусить бути мистецьким твором... До знання, методики, власного ентузіазму мусить катехит додати ще багато молитви. Бо не що інше, а тільки Божа Благодать промостить словам катехита дорогу до сердець... Якою ж радістю буде для вас вітати у небесних просторах душі тих, що Вам завдячуватимуть це, що були добрими християнами і спаслись... Катехит мусить науку катехизм так цінити, щоб її вести не інакше, як переважне, пресвяте і найважливіше завдання цілого життя, яке разом мусить бути і наймилішим заняттям».

Митрополит звертався до вчителів: «Ви, що працюєте безпосередньо над вихованням молодіжи, старайтеся о просвічене їх розуму, но не менше о ублагороднене їх сердець. Давайте молодіжи таку просвіту, котра би їх научила не лиш теорії, але також і практики житя. Учть їх жити. Нехай вже молоді діти учаться любити свою землю, нехай учаться діти при ній працювати. Виробляйте в молодіжи самостійність, індивідуальність, учть їх на себе більше числити, ніж на других, не оглядатися на поміч правительства і краю, але власною ініціативою дороблятися самостійного биту» [6, с.193].

У християнській педагогіці, як зазначав послідовник митрополита Андрея Шептицького, галицький педагог і священник Юліян Дзерович (1871 - 1943), є три чинники виховання: сім'я, Церква й держава. Сім'я здійснює індивідуальне виховання, Церква - моральне і релігійне виховання, а держава, зокрема, навчальний заклад - національне й громадське виховання. Сім'я реалізує таке виховання за природним правом, Церква - за Божим правом, а держава - за історичним правом.

Християнська сім'я є підставою всякого суспільного ладу, його джерелом та найважливішою клітиною. Наголошуючи на цінності християнських родин, Митрополит Андрей Шептицький навчав: «На ніщо не здається одиницям і цілому народові заможність, просвіта та патріотизм, коли не буде в ньому ладу. І так, як той, що хоче збудувати собі хату, кладе насамперед підвалину, - бо від тієї підвалини залежить, чи хата буде сильна, чи зараз розвалиться, - так само той, що дбає про суспільний лад, мусить насамперед подбати про родину» [4, с.18].

Митрополит Андрей завжди порівнював подружжя із Пресвятою Трійцею, яка є першим прототипом родини. Християнська родина, за його словами, є, а радше повинна бути відблиском неба.

«Найважливіша справа для Церкви, народу й родин - аби діти були добре виховані» - наголошував великий Пастир. Тому саме вихованню дітей у християнській сім'ї Митрополит приділив багато сил та уваги.

«Душа маленької дитини - як та незаписана картка паперу, на ній кожне враження записується сильно. Якщо воно святе і добре, то лишиться

дитині щось із християнського життя на ціле життя. Якщо воно погане, гидке, то воно на душі дитини може лишити поганий слід на ціле життя». Тому для малих дітей, як ні для кого іншого, є важливою здорова атмосфера у сім'ї, у рідній хаті, яка є першою та найважливішою школою, де між всіма родичами панують згода і любов. Де батьки дають добрий приклад своїм дітям, застерігаючи їх від злого, можуть вважати, що вже таким чином зробили найбільшу частину у вихованні своєї малечі.

Вся родина, зокрема батьки дитини, ніколи не повинні жаліти дітям своєї любові, адже чим більше її подарують в дитинстві, тим більше отримають її у відповідь на старості своїх літ.

Чинниками сімейного виховання є: любов, яка повинна бути діяльною і вимогливою, а також розважливою, справедливою і шляхетною; дисципліна, основою якої є пильність та послух разом з довірою; покарання, які мають бути справедливими, педагогічними, моральними, що застосовуються у разі необхідності (ніколи не слід карати дітей в моменті гніву, а слід спочатку добре розібратися у даній ситуації); нагороди як вираз задоволення, що мають бути справедливими і не викликати в дітей почуття заздрості, ненависті до інших, а, навпаки, радість за інших.

Важливим аспектом, за словами великого Митрополита, є дбання батьків про науку своїх дітей, зокрема у державних школах: «Ви, родичі, пам'ятайте, що єсть вашим святим обов'язком перед Господом Богом працювати над добрим вихованням своїх дітей і посилати їх до школи, де лишень можливе. Дбайте про них, бо від того залежить ваше щастя на старі літа, від того залежить і щастя ваших дітей». Якщо ж батьки випустять з-під уваги цей, не мало важливий елемент, існуватиме небезпека того, що діти виростуть злими християнами та не стануть чесними людьми, готовими колись, борони Боже, проклинати пам'ять своїх вихователів.

Найважливіше, що Митрополит Шептицький як славетний український педагог не тільки навчав молодь словами, а виховував прикладом власного життя і особливо ділами, бо як повчає відома латинська приповідка: «Verba docent, exempla trahunt» - «Слова навчають, приклади потягають». Він проявляв милосердя і турботу до бідних, знедолених, покривджених, переслідуваних, несправедливо засуджених, закликав бачити у ближньому самого Христа.

Вважаючи справу розбудови освіти й культури засобом національної оборони поневоленого народу, Митрополит заснував Український Національний Музей (1905 р.), відстоював необхідність утворення українського університету у Львові, підтримував приватні народні школи ім. Б. Грінченка, князя Данила, єдину міську українську школу ім. М. Шашкевича, товариства «Просвіта», «Рідна Школа», Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, читальні, школи для ремісничої і гімназійної молоді, організації «Пласт», «Луг», «Сокіл-Батько», «Українська Молодь Христові», сприяв видавництву журналів для молоді «Наш Приятель»,

«Поступ», «Українське Юнацтво». В його особі знайшли надійного покровителя і мецената молоді художники, музиканти.

Матеріально допомагав багатьом школам. Здібним дітям та молодим перспективним богословам сприяв у навчанні у вищих навчальних закладах, семінаріях Риму, Відня, Інсбруку, Фрібургу, Кракова. Він був фундатором лічниці, Богословської Академії, надавав грошову допомогу різним релігійним, культурним та освітнім установам. З його ініціативи засновано Львівську греко-католицьку богословську академію (1928 р., ректор о. Йосиф Сліпий), Богословське наукове товариство (1923 р.), Український католицький інститут церковного з'єднання ім. Йосифа-Веніаміна Рутського (1939 р.). Як педагог, філософ і богослов був магістром новиків (кандидатів до монастиря) у Добромилі (1892 - 1896 рр.), професором теології у Христінополі (Червоноград, Львівська область) [7, с.235].

Щороку своїм коштом митрополит утримував 20 бідних юнаків та 20 дівчат, даючи їм можливість отримати найрізноманітнішу освіту. На свій кошт у Львові збудував середню школу на вул. Замкненій (теперішня СШ № 34), допомагав грошима приватним школам. Митрополит допомагав і дитячим установам. Після першої світової війни зібрав сиріт, щоб дати їм опіку. Для них влаштував декілька «Сиротинців».

Митрополит жертвував на виховання молоді величезні суми, завдяки чому у Львові зразково діяли «Бурса Товариства педагогічного» і жіноча гімназія. Крім того, стараннями українського Мойсея вчителям виплачувались стипендії, а Церква утримувала близько 1600 шкіл. Митрополит був також великим опікуном молоді, для якої засновував школи, бурси, інститути. Завдяки князю Церкви було відкрито Дівочу гімназію сестер Василіанок, якій владику подарував один з найбільших будинків у Львові. Опікою Шептицького було збудовано велику «Бурсу рідної школи» на 120 учнів у Львові. Пізніше аналогічні бурси будувались по всій території Галичини і Волині. У 20-х роках ХХ ст. у митрополичих будинках св. Юра працювала Українська народна школа ім. Грінченка, а у передмісті Львова Шептицький закупив три будинки під приміщення Української народної школи імені князя Лева та читальню «Просвіти». За кордоном на кошти Слуги Божого навчались молоді богослови і художники [8, с.235].

В 1933 р. Митрополит Андрей провів з'їзд «Українська молодь Христові» за участю 100.000 молоді, а також збирав і передавав кошти та зерно для голодуючих Сходу України. Зокрема, різко виступив проти голодомору 1932-1933 рр. (Пастирське послання «Україна в передсмертних судорогах»). В той час, коли молодь нацистської Німеччини присягала на вірність біснுவатому фюреру Адольфу Гітлеру (Шикльгуберу), а радянська молодь присягала на вірність «вождя народів» Йосифа Сталіна (Джугашвілі) і комуністичної партії, українська молодь завдяки славетному Митрополиту і українському Мойсею склала присягу на вірність Господу нашому Ісусу Христу. Ніхто з єпископів у цілій Європі не виступав так відкрито й беззастережно проти нацизму та фашизму. Засуджуючи переслідування

євреїв, звернувся (грудень 1941 р., лютий 1942 р.) з протестом до рейхсфюрера СС нацистської Німеччини Генріха Гімmlера проти нищення єврейського населення у Галичині. За згодою Шептицького значна кількість євреїв переховувалася у монастирях та митрополичій резиденції у Львові. В лютому 1942 р. Митрополит звернувся до самого Адольфа Гітлера з різким осудом акції знищення євреїв. За свідченням тогочасного оточення Гітлера, він попав у страшну лють, але згодом висловився, що «графа Шептицького за це варто б повісити, але Митрополит Шептицький може собі на таке дозволити».

Владика Андрей критикував ідею марксистсько-ленінського вчення про те, що відносини між людьми побудовані на протистоянні між класами. Він засудив ідеї комуністичної ідеології. В 1942 р. в листі до Папи Пія XII Митрополит Андрей засудив нацизм.

Осторонь такої важливої справи виховання молоді, яку так ретельно плекав Митрополит Андрей Шептицький, не може бути українська школа, яка повинна забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом християнської моралі та національної духовності, який би допомагав формувати свідомих українців, для яких первинними є Бог і Україна, спонукав би учнів та студентів у співпраці з Богом вирости корисними своєму народові.

Педагогічна спадщина Митрополита Андрея Шептицького є неоціненним скарбом української національної педагогічної думки, яка повинна належно використовуватися у вихованні молоді, формуванні та підготовці педагогічних кадрів.

У християнському вихованні молоді найважливішими завданнями є: формування розуму і творення на основі розуму та віри власних ідеалів та чеснот.

Християнське виховання базується на житті людини: у вірі, яка все прощає і зносить; у надії, яка ніколи не розчаровує та у любові, яка взамін нічого не вимагає. Найважливішим у вихованні молоді український етнарх вважав наслідування Христа та його чеснот: великої любові до ближніх і ворогів; покори, лагідності, терпеливості, милосердя, ревності, справедливості та мужності. Наголошував на важливості чеснот як моральних (мудрість, мужність, справедливість, стриманість), так і богословських (віра, надія, любов).

Головним принципом виховання згідно вчення Митрополита Андрея був принцип теоцентризму, згідно якого Бог у Пресвятій Трійці має бути центром всієї системи виховання. Найважливішим у вихованні молоді Митрополит вважав дотримання основного морального закону людства - Десяти Заповідей Божих.

Засобами християнського виховання молоді український Мойсей вважав: участь молоді у Святій Літургії, молитви, слухання Слова Божого та його наслідування, важливість жити згідно Євангелія, приймання Святої Євхаристії, пильнування чистоти душі, очищуючи її у Святій Сповіді, а

також правильне розуміння вчення Церкви, яка закликає бути практикуючими християнами.

Особливо у християнському вихованні молоді Митрополит наголошував на розумінні гріха, як найбільшого зла. Серед головних гріхів, Слуга Божий виділяв наступні: «гордість, лакізмство, безстидність, гнів, непомірюваність, заздрість, лінивість» [9, с.115]. Шляхами звільнення від гріха митрополит вважав невинність, покаєння, чеснотливість, прийняття Пресвятої Євхаристії. Український Мойсей вказував на найбільший гріх - вбивство у декількох його проявах: так зване й досить поширене «заказне» вбивство; вбивство дітей в утробі матері; самогубство; політичне вбивство тощо. Він засуджував політичні вбивства (Послання «Не убий», 1942 р.) [10, с.265]. Наголошував: «Любов ближнього є основою цілого християнського життя» (Про злочин чоловікоубійства, 1942 р.). «Не потоком шумних, галасливих фраз, а тихою, невтомною працею любіть Україну!» - закликав Митрополит Андрей Шептицький.

Найважливішим у вихованні молоді український єтнарх вважав наслідування Христа та його чеснот: великої любові до ближніх і ворогів; покори, лагідності, терпеливості, милосердя («Я милосердя хочу, а не жертви» (Мт. 9, 13)), ревності, справедливості та мужності.

У своїх численних посланнях Митрополит Андрей залишив нам свої навчання і заповіді на майбутнє, які актуальні й сьогодні. І для нас, педагогів християн ХХІ століття, постать Слуги Божого Андрея, його пастирське служіння, особиста духовність, велика любов до Бога та людей є прикладом для наслідування.

Список використаних джерел і літератури

1. Шептицький А. Пастирське послання Єпископа Андрея до вірних Станіславівської єпархії. Перше слово Пастиря // Шептицький Андрей. Документи і матеріали 1899-1944 рр. В 3 т. - Львів, 2007. - Т. I. - С. 4.
2. Шептицький А. До вірних // Шептицький А. Твори (морально-пасторальні). - Рим. 1983. - С. 110.
3. Шептицький А. Про виховання (24 жовтня 1942) // Письма-послання митрополита Андрея Шептицького, ЧСВВ з часів німецької окупації. - Йорктон: Голос Спасителя, 1969. - С. 231-253.
4. Шептицький А. Християнська родина (Жовква, 1900) // Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. - Т. II: Церква і суспільне питання. - Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність / Упор. А. Кравчук. - Львів: Місіонер, 1998. - С. 17-36.
5. Шептицький А. Божа сійба / Андрей Шептицький. - Жовква: Печатня оо. Василян, 1913. - 133 с.
6. Шептицький А. Про четверту Божу заповідь (31 жовтня 1941) // Протоколи засідань Львівських архиєпархіальних соборів 1940-1944 рр. / Упор. А. Баб'як. - Львів: Місіонер, 2000. - С. 168-198.

7. Назарко Іриней. Київські і Галицькі митрополити. - Торонто, 1962. - 271 с.
8. Кравченко О. Хроніка життя і діяльності митрополита Шептицького // Патріархат. За єдність церкви і народу. - 1991. - С. 234-237.
9. Шептицький А. Заклик до Покаяння // Шептицький А. - Львів, 1939. - С. 15.
10. Шептицький А. Не убий // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність: Церква і суспільне питання: Документи і матеріали, 1899-1944. Т. 2., Кн. 1. - Львів, 1998. - С. 265.

Oleh OHIRKO

**METROPOLITAN ANDREI SHEPTYTSKY - RENOWNED UKRAINIAN
TEACHERS, GUARDIANS AND PATRONS OF EDUCATION**

In the article the figure of Metropolitan Andrey Sheptytsky, famous religious and national figure as renowned Ukrainian teacher, guardian and patron of education. He left us many messages and pastoral letters of educational content that today are still relevant. He was the guardian and protector of Ukrainian schools and youth who helped not only advice but also financially.

Key words: *Metropolitan Andrey Sheptytsky, teacher, guardian, patron, education, the decree on education, Christian education, pastoral message.*

УДК [94(477.83/.86):334.734]:271.4-726Л-66А.Шептицький]"192/193"

Оксана ПАСІЦЬКА

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України***АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ У КОНТЕКСТІ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ГАЛИЧИНИ 20-30-Х РОКІВ ХХ СТ.**

Проаналізовано роль Андрея Шептицького в організаційних процесах галицьких українців. Висвітлено діяльність митрополита в контексті економічного розвитку регіону.

Ключові слова: митрополит Андрей Шептицький, Галичина, суспільство, економіка, товариство, галицькі українці.

Діяльність та роздуми Андрея Шептицького про самовизначення українців, державотворення, історичний та культурний розвиток, християнські моральні орієнтири досі актуальні. Тогочасні суперечливі та складні реалії спонукали митрополита пильно відстежувати тенденції політичного, економічного, культурного розвитку, брати в них активну участь. Чимало уваги Андрей Шептицький приділяв суспільно-організаційним та господарським ініціативам. Архієрей ініціював створення та підтримував діяльність українських міщанських товариств, селянських спілок, навчальних і культурно-освітніх закладів, різних підприємств, кооперативів, які вважав запорукою стабільності, соціального та економічного поступу.

Митрополиту Андрею Шептицькому як особистості присвячено чимало наукових праць. Однак такий важливий аспект, як соціально-економічна місія митрополита ще потребує ґрунтовного дослідження. Цю тему висвітлювали побіжно Р. Августин [1], О. Волинець [2], Н. Колб [3], Н. Мисак [4] тощо.

Мета статті - охарактеризувати роль митрополита Андрея Шептицького у суспільно-економічному розвитку Галичини 20-30-х років ХХ ст.

У міжвоєнний період у Галичині функціонувала мережа різноманітних громадських організацій (релігійні, політичні, професійні, жіночі тощо). Митрополит Андрей Шептицький підтримував «Просвіту», «Сільський господар», «Союз українок», молодіжні спортивні організації («Пласт», «Луг», «Сокіл»), професійні купецькі і промислові інституції, ремісничі товариства. У царині соціального розвитку митрополит виступав за «оборону тих, хто не вміє себе боронити», підтримку всіх соціальних верств, піднесення «вартості їх праці» [5, с. 412] та неодноразово наголошував, що серед галицького громадянства є актуальною проблема об'єднання українців на основі соціально-християнської національної ідеології.

Як людина високоосвічена й харизматична, Андрей Шептицький дбав про моральність, добробут і солідарність українців. 3 листопада 1929 р. з

його ініціативи засновано товариство греко-католицьких робітниць «Будучність» під покровом Пречистої Діви Марії при церкві св. Юра у Львові, яке об'єднувало понад 1000 українських робітниць. Організація отримала статус гуманітарно-християнського католицького товариства, яке діяло згідно з нормами Греко-Католицької Церкви і державних законів [6, с. 280-285]. Товариство «Будучність» брало активну участь у церковно-релігійному житті. «Будучність» організовувала виклади на релігійні, освітні, суспільні, наукові теми, допомагала українським робітницям із працевлаштуванням, надавала матеріальну та правову допомогу. Неодноразово митрополит брав участь у заходах товариства. У 1936 р. митрополит Андрей пожертвував 25 600 злотих для придбання будинку товариства українських робітниць «Будучність» у Львові [7, арк. 72].

Митрополит Шептицький велику увагу приділяв об'єднанню ремісників, вихованню робітничої молоді. Зокрема архієрей матеріально підтримував галицьке товариство українських ремісників, промисловці і торговців «Зоря» [8, с. 25-27]. У структурі цього товариства діяла Секція опіки над ремісничою молоддю ім. В. Нагірного та мережа ремісничо-промислових бурс, які опікувалися українською молоддю, виховували фахових ремісників та промисловців, допомагали талановитим учням у навчанні та стажуванні за кордоном, сприяли естетичному вихованню, а також впливали на розвиток господарства в краю [9, арк. 50]. Про роль та завдання цих організацій Андрей Шептицький у 1903 р. писав: «Одною з головних основ майбутности українського міста та містечка - то справа освідомлення та збагачення міщанського стану. Митрополичий Ординаріат поручає усім священикам звертати увагу нашої сільської молоді на те, що під сучасну пору може вона добути фахову освіту в різних ділянках ремесла та промислу. Йдучи саме назустріч потребам нашої ремісничої молоді зобов'язується Українське Ремісничо-Промислове Товариство «Зоря» у Львові (Вірменська, 25) подавати так усно, як і письменно, всякі інформації в справі спрямування молоді до відповідних шкіл і варстатів. Це товариство дбає теж про приміщення та про харчування напливаючої молоді чи то за харчі (з близьких сіл), чи то за готівку (з дальших околиць). Кошти удержання скузькульовані мінімально» [5, с. 117]. У 1909 р. з нагоди 25-ліття ювілею товариства «Зоря» за сприяння та матеріальної підтримки митрополита «зоряни» придбали невеликий будинок на вул. Личаківській, 20 [10, арк. 89]. У 1929 р. митрополит з нагоди 25-ліття вступу на митрополичий престол купив за 110 000 злотих для бурсаків товариства «Українська ремісничо-промислова бурса» одноповерховий будинок із земельною ділянкою на вул. Пасічній, 2, який перебував у власності церкви св. Юра. Митрополит також фінансово допомагав іншим бурсам, зокрема Ремісничо-промисловій бурсі у Станиславові [10, арк. 45].

На рубежі 1920-1930 рр. у Галичині загострилися соціальні проблеми, зокрема посилювалося безробіття. У 1931 р. митрополит видав пастирське послання «На поміч безробітним і вбогим», у якому закликав і духовенство, і

вірних до добродійних акцій для безробітних і убогих, що зазнали скрути внаслідок світової економічної кризи. Для координації зусиль Андрей Шептицький зорганізував крайові комітети допомоги у кожній парохії, архієрей дав розпорядження створити Союз милосердя, який мав би об'єднати людей для різних допомогівих акцій [11, с. 469-474]. Митрополит Андрей прихильно ставився до діяльності Комітету допомоги українським безробітним товариства українських робітників «Сила» та надавав йому матеріальну допомогу. Комітет організував тимчасову польову кухню. Крім цього, безробітним допомагали фінансово, продуктами, одягом, надавали медичну допомогу тощо. У 1937 р. на прохання директора товариства П. Музики митрополит пожертвував українським безробітним 550 злотих [7, арк. 88].

Андрей Шептицький підтримував об'єднання українських дозорців і домову прислугу та не був байдужий до створення і діяльності їхніх професійних організацій, зокрема товариства «Воля». Митрополит пожертвував навіть землю під будівництво дому на Личаківському передмісті для цієї організації [7, арк. 81]. Товариство боронило професійні та економічні інтереси членів організації. Спільчани займалися вирішенням актуальних питань: оплата найманої праці, покращення умов проживання, юридична допомога, організування Бюро посередництва праці, обстоювали дотримання умов трудового договору, організували культурно-освітні заходи. Неодноразово члени товариства «Воля» зверталися до архієрея про допомогу та захист перед власниками підприємств, які порушували умови трудового договору та ганебно поводитися з робітниками, на які митрополит завжди реагував [12, арк. 24-25].

Андрей Шептицький у своїх посланнях торкався окремих аспектів трудового законодавства, акцентував на необхідності підписання контракту між працедавцем та робітником: «Робітник бере на себе обов'язок своєю працею, своїми відомостями, і силою, і своїм часом принести працедавцеві той хосен, якого му потреба в єго продукції. Працедавець же обов'язуєся за роботу дати справедливе умовлене винагородженне» з цією метою, «щоби була захована рівність між працею а зарплатою, то є між тим, що робітник працедавцеві а тим, що той робітникови дає» [13, с. 530]. Зокрема, митрополит стверджував, що кожна працююча людина має право на зарплату та на власний розсуд розпоряджатися нею, а зарплата за працю має бути справедливою. Крім цього, митрополит зазначав, що зарплата повинна бути такою, щоб вистачало на «утриманне єго життя», тобто на харчування, житло та одяг. Робочий день, на думку Андрея Шептицького, мав бути врегульований та становити 6 днів. Відпрацювавши, робітник мав право на вихідний день - недільний, а також святкові дні [13, с. 523, 528].

Митрополит Андрей піклувався не лише про те, щоб згуртувати українців, а й про економічний розвиток Галичини. Він наголошував, що «рішучо фальшивим і шкідливим єсть напрям занедбування сторони суспільно-економічної» [13, с. 547]. Насамперед архієрей дбав про

покращення економічного добробуту населення. Андрей Шептицький створив соціально-економічну доктрину економічного персоналізму. Економічний добробут народу він вважав підвалиною Української держави, без нього «навіть найсвітліше політичне положення завжди буде безосновне і безхосенне». Економічне стабільність важко уявити без приватної власності, яку А. Шептицький вважав природним правом людини [13, с. 525].

Економічний добробут митрополит пов'язував із Законом Божим та моральністю Христовою: «Але наука Ісуса Христа не лиш для одиниць, але і для цілої суспільности є дорогою до доброго бити, є найліпшою підставою економічної сили суспільности, котру становить не сума маєтків, але пересічна заможність всіх. Лиш та суспільність багата і сильна, в котрій всі або майже всі відповідно до свого положення суть заможні. Неможливий є бит економічний без моральности, бо є неможливий без суспільного ладу, а ладу суспільного нема, де нема рівноваги прав і обов'язків. А сеї рівноваги нема, де нема етики» [13, с. 8].

Вважаючи справу розвитку національної економіки засобом оборони та стабільності недержавного народу, Андрей Шептицький допомагав розбудовувати різні економічні установи, зокрема Іпотечний банк, товариство взаємного страхування «Дністер», де був почесним президентом [14, арк. 16]. Також він підтримував господарське товариство «Сільський господар». Про авторитет митрополита Андрея Шептицького свідчить лист керівника філії «Сільський господар» у Коломиї митрополиту з нагоди іменин: «Ваша Ексцеленція є найбільшим і самотнім Оборонцем і Опікуном не тільки нашої Віри й Церкви, але також і цілого українського народу, а тим самим і цілої маси українських хліборобів» [15, арк. 44]. Керівники товариства «Сільський господар» інформували митрополита Андрея про кооперативний рух у Галичині, про напрями діяльності товариства та надсилали звіти організації, запрошення на загальні збори [15, арк. 11].

Митрополит фінансово підтримував українських промисловців, кооперативи та підприємства, які функціонували без державної підтримки і вели конкурентну боротьбу на тогочасному ринку. Наприклад, Андрей Шептицький надав бізнес-леді Климентині Авдикович - власниці фабрики солодоців «Фортуна нова» позику та віддав в оренду власну нерухомість на вул. Кордецького. Митрополит інвестував у підприємство загалом 46 тис. доларів. У 1925 р. куратором фабрики митрополит призначив свого брата Климентія, а у 1928 р. подарував Климентині Авдикович її борг [16, с. 9-10]. У матеріальній допомозі митрополит не відмовляв і керівникам текстильної торговельно-промислової спілки «Шовк» у Самборі, пекарні «Золотий колос» у Львові, видавництвам «Новий час», «Нива», «Червона калина» тощо [17, арк. 87].

Андрей Шептицький та значна частина священнослужителів пропагували ідею закупівлі предметів церковного вжитку в українського товаровиробника. Митрополит підтримував гасло «свій до свого по своє» та замовляв потрібну продукцію насамперед на українських підприємствах [18,

арк. 5, 22-23]. Крім цього, митрополиту постачали товар із різних фірм Варшави, Катовіце, Познані, Відня, Будапешта, Лондона, Парижа [19, арк. 1-56; 20, арк. 1-59; 21, арк.].

Митрополит Андрей був переконаний у необхідності піднесення добробуту селян: «Лучіться разом, заведіть по ваших селах крамниці християнські, шпіхліри громадські і всякі інші пожиточні установи. У нас, священиків, знайдете завсігди не лиш пораду , але оскільки оно буде в наших силах, також і поміч. Пам'ятайте, що лишень тримаючись з нами, Вашими витцями духовними, зможете по Божому жити та по Божому дороблятися маєтку. Як будемо разом триматися, то в кождім ділі будемо сильніші. А противно, коли поділимося, ослабіємо і до нічого не дійдемо" [13, с. 7]. Митрополит радив священикам долучатися до створення та діяльності економічних спілок, складів, позичкових кас, крамниць, зокрема церковних крамниць та піднесення добробуту сільського населення.

У 20-30-х роках ХХ ст. Андрей Шептицький відіграв надзвичайно важливу роль у суспільному розвитку галицьких українців. Митрополит Андрей був ініціатором створення та підтримував діяльність низки професійних організацій, економічних інституцій, підприємств, кооперативів. Така позиція митрополита відповідала запитам значної частини українського населення краю та сприяла суспільно-економічній модернізації українців.

Подальших досліджень потребує проблема впливу Української Греко-Католицької Церкви на суспільно-економічні процеси у Галичині у міжвоєнне двадцятиліття ХХ ст.

СТИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. *Августин Р.* Економічний персоналізм Митрополита Андрея Шептицького / Р. Августин // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: збірник науково-технічних праць. - Львів: РВВ НЛТУ України, 2013. - Вип. 23. - С. 385-393.
2. *Волинець О.* Митрополит Андрей Шептицький про участь духовенства у суспільно-політичному житті / О.Волинець // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. - Київ, 2012. - Випуск 65 (№ 10). - С. 5-9.
3. *Колб Н.* Греко-католицьке парафіяльне духовенство Східної Галичини початку ХХ ст. / Наталя Колб // Український Мойсей: до 150-ліття від дня народження митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького. Статті та матеріали. - Львів, 2015. - С. 16-32.
4. *Мисак Н.* Митрополит Андрей Шептицький про роль української інтелігенції в націєтворчих процесах у Галичині наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст. / Наталя Мисак // Український Мойсей: до 150-ліття від дня народження митрополита Української греко-католицької церкви Андрея Шептицького. Статті та матеріали. - Львів, 2015. - С. 33-38.

5. *Шептицький А.* Письма-послання (1939-1944 рр.). Передрук із Львівських Єпархіальних Відомостей (АЄПВ), рукописів та "Логосу" [Підгот. до друку І. Стефанюк]. - Львів, 1991. - 828 с.
6. *Пасіцька О.* Львів і львів'яни: український соціум та промисел (20-30-ті роки ХХ ст.). - Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014. - 400 с.
7. Центральний державний історичний архів у м. Львові (далі - ЦДІА України, м. Львів). - Ф. - 358 (Шептицький Андрей, 1865-1944). - Оп. 1. - Спр. 126 (Статут торговельної і ремісничо-промислової спілки «Рідна школа» в Боднарівці, листи українських кооперативів «Будучність», «Зоря» та ін. у Жовкві, Коломиї, Косові до Шептицького А. про діяльність та надання грошової допомоги, 1924-1938). - 118 арк.
8. *Пасіцька О.* Львівська «Зоря» - товариство українських ремісників, промисловців і торговців (1884-1939): історичний нарис. - Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013. - 88 с.
9. Державний архів Львівської області. - Ф. 1 (Львівське воєводське правління, 1921-1939). - Оп. 54. - Спр. 2490 (Справа про реєстрацію українського ремісничо-промислового товариства «Руська бурса» у Львові, б. р.). - 64 арк.
10. ЦДІА України у м. Львові. - Ф. - 358. - Оп. 2. - Спр. 46 (Листи культурно-освітніх і господарських товариств у Галичині до Шептицького А. про діяльність та надання матеріальної допомоги, 1906-1914). - 89 арк.
11. *Митрополит Андрей Шептицький: Життя та Діяльність.* Документи та матеріали 1899-1944. Церква та суспільне питання. - Львів, 1998. - Том.ІІ. - Кн. 1. - 572 с.
12. ЦДІА України у м. Львові. - Ф. - 358. - Оп. 2. - Спр. 47 а (Листи торговельно-промислових, господарських організацій і комітетів у Відні, Львові та ін. до Шептицького А. про діяльність та надання грошової допомоги, 1903-1917). - 47 арк.
13. *Шептицький А.* Пастирські послання. - У 4 т. - Т. 1. 1899-1914. - Львів: Фундація «Андрей», видавничий дім «Артос», 2007. - 1014 с.
14. ЦДІА України у м. Львові. - Ф. - 358. - Оп. 2. - Спр. 42 (Запрошення кредитного товариства «Дністер» у Львові Шептицькому А. взяти участь у засіданнях загальновиборчих зборів, 1902-1914). - 41 арк.
15. ЦДІА України у м. Львові. - Ф. - 358. - Оп. 1. - Спр. 125 (Листи краевого господарського товариства «Сільський господар» у Львові, Луцьку, Коломиї та ін. до Шептицького А. про діяльність, 1912-1938). - 50 арк.
16. *Авдикович К.* Перша українська фабрика цукерків «Фортуна нова». - Львів: «Тріада плюс», 2010. - 48 с.
17. ЦДІА України у м. Львові. - Ф. - 358. - Оп. 1. - Спр. 112 (Листування з українськими кооперативними товариствами «Дністер», «Карпатія» та ін. у Львові про діяльність, 1919-1936). - 102 арк.
18. ЦДІА України у м. Львові. - Ф. - 358. - Оп. 1. - Спр. 134 (Листи промислових і торговельних фірм у Львові «Фортуна нова», «Бібльос»,

«Керос» та ін. до Шептицького А. про діяльність та надання грошової допомоги, 1929-1938). - 133 арк.

19. ЦДІА України у м. Львові. - Ф. - 358. - Оп. 1. - Спр. 141 (Листи промислово-торговельних фірм у Відні до А.Шептицького про постачання товарів та розрахунки, 1902-1934). - 56 арк.

20. ЦДІА України у м. Львові. - Ф. - 358. - Оп. 1. - Спр. 142 (Листи промислово-торгівельних фірм у Будапешті, Лондоні, Парижі та ін. до Шептицького А. про постачання товарів та розрахунки, 1913-1938). - 59 арк.

21. ЦДІА України у м. Львові. - Ф. - 358. - Оп. 1. - Спр. 143 (Листи промислово-торговельних фірм Берліна, Лейпціга, Мюнхена та ін. до Шептицького А. про купівлю-продаж антикваріату і стародруків, 1906-1937). - 160 арк.

Oksana PASITSKA

**ANDREY SHEPTYTSKY IN THE CONTEXT OF SOCIO-ECONOMIC
DEVELOPMENT OF GALICIA IN THE 20-30-th century**

The role of Andrei Sheptytskyi in organizational processes of Galician Ukrainians is analyzed. Metropolitan's activity in the context of economic development is highlighted.

Key words: *Metropolitan Andrei Sheptytskyi, Galicia, society, economy, company, Galician Ukrainians.*

УДК 94(477.8)" 1918/1939"

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника***МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЛІВИЙ РАДИКАЛІЗМ
В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ РУСІ (1919-1939 РР.)**

У статті висвітлюється ставлення митрополита А. Шептицького до ідеології і діяльності українських соціалістів і комуністів на Західній Україні. Виступаючи як загальнонаціональний лідер, він відстоював пріоритет християнських, загальнолюдських цінностей над вузькопартійними і класовими інтересами. У пастирських посланнях міжвоєнного періоду А. Шептицький викривав тоталітарну суть комунізму, піддав аргументованій критиці політику комуністів, Комуністичної партії Західної України. Водночас митрополит критично ставився до «лівих», соціалістичних партій в українському національно-державницькому таборі - Української соціалістично-радикальної партії (УСРП) та Української соціал-демократичної партії (УСДП). У свою чергу, українські соціалісти і комуністи послідовно виступали проти клерикалізму, створеної з ініціативи А. Шептицького партії - Українського католицького союзу.

Ключові слова: *Андрей Шептицький, Український Католицький Союз (УКС), радикалізм, Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП), Українська соціал-демократична партія, Комуністична партія Західної України.*

Розбудова української державності активізувала дослідження творчої спадщини митрополита Андрея Шептицького - видатного церковного, громадського й політичного діяча, мецената української культури й освіти. Важко переоцінити його внесок у розвиток національної самосвідомості українського народу. Як слушно зауважив о. Василь Лаба, «митрополит Андрей своєю всебічною і невсипущою працею» піднімав українців «до рівня зрілості і гідності» самостійного народу із власною державністю [14, с. 306]. Очолюючи протягом 40 років Греко-Католицьку Церкву (далі - ГКЦ), митрополит мав значний вплив не лише на релігійні, а й на національно-культурні й політичні процеси у Східній Європі, послідовно обстоював політичну самостійність і соборність України. Після падіння Західно-Української Народної Республіки він зайняв критичну позицію до політики польського уряду на Західній Україні. Дотримуючись принципів християнської моралі, яка ґрунтувалася на рівності всіх перед Богом, митрополит не визнавав класової боротьби та ненависті до інших націй чи рас. Політична орієнтація А. Шептицького передбачала пріоритет християнських, загальнолюдських цінностей над вузькопартійними і класовими інтересами. Виступаючи за право українського народу на

самостійне національно-державне існування, він закликав до духовної єдності різних прошарків суспільства.

Для реалізації своїх вимог у політичній площині А. Шептицький виступив ініціатором створення у Львові в січні 1931 р. Українського католицького союзу (далі - УКС), що мав на меті сконсолідувати широкі верстви українського суспільства на засадах християнської ідеології, підтримував діяльність УНДО - партії українських націонал-демократів. Водночас група політиків, що гуртувалися навколо Станиславівського єпископа Григорія Хомишина, заснувала в 1930 р. Українську народну обнову (УНО). Обидві партії, незважаючи на певні релігійні й політичні розбіжності, мали спільну мету - посилення впливу церкви на громадсько-політичне життя. У ставленні до Польщі УКС відстоював політику поміркованого лоялізму, виступав за об'єднання етнічних українських земель у незалежну соборну Українську державу [12, с. 69, 70]. Ідейний світогляд і практична діяльність А. Шептицького суперечили політичній платформі українських соціалістів й, особливо, комуністів на Західній Україні. У пропонованій статті автор поставив за мету розкрити ставлення А. Шептицького до лівого радикалізму в українському національному русі міжвоєнного періоду. Обрана тема викликала певний інтерес у сучасних дослідників [12-15; 16-19 та ін.], але й досі має наукову і суспільно-політичну актуальність.

«Ліва» течія в політичному спектрі Галичини була представлена кількома партіями: від лівоцентристських Української соціал-демократичної партії (далі - УСДП) та Української соціалістично-радикальної партії (далі - УСРП, до 1926 р.- Українська радикальна партія) до комуністів-інтернаціоналістів, що представляли ліворадикальний табір. Щоправда, між «лівими» партіями існували розбіжності як стратегічного, так і тактичного характеру. УСРП і УСДП входили до легальної частини національно-державницького табору, що виступав під гаслом парламентської боротьби проти польської окупації, за незалежну соборну українську державність (для соціал-демократів - за винятком початку 20-х рр., коли відбулася еволюція УСДП, завершенням якої став перехід партії на комуністичні позиції, вона була заборонена в 1924 р.). Базуючись на принципах народницького соціалізму, програма УСРП як переважно селянської партії засудила співпрацю з українськими «буржуазними партіями» і комуністами. Водночас УСДП, соціальною базою якої було українське міське робітництво, намагалася поєднати національну ідею і марксизм. УСРП і відновлена УСДП періодично йшли на зближення, як правило, напередодні виборів під тиском загальнонаціональних небезпек: політики «пацифікації» польського уряду в 1930 р., сталінського погрому українства на початку 30-х рр., наближення Другої світової війни. Обидві партії по-різному ставилися до радянської України: УСРП займала послідовно критичну позицію, тоді як УСДП мала до неї певні симпатії до погрому «українізації» і голодомору 1932-1933 рр. [19].

Водночас в умовах зростаючих радянофільських настроїв у Галичині на тлі успішного здійснення «українізації» на радянській Україні в 1920-х рр., що виступала контрастом до нищення українського національного життя під Польщею, активізувала діяльність нелегальна Комуністична партія Західної України (далі - КПЗУ). Комуністи виступали за підготовку пролетарської, соціалістичної революції в Польщі і возз'єднання західноукраїнських земель з Українською СРР у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік. КПЗУ стала ініціатором утворення в жовтні 1926 р. і спрямовувала діяльність легальної політичної партії - Українського селянсько-робітничого об'єднання («Сельробу»). Однак наприкінці 1920-х рр. більшовицька партія на Великій Україні, з укріпленням при владі Й. Сталіна, проголосила курс на утвердження воєнно-комуністичного тоталітарного режиму. Комуністична влада згорнула політику «українізації», здійснила централізацію державного управління і масові репресії української інтелігенції і селянства, компартійні чиновники стимулювали русифікацію, російський шовінізм. Відомості з України підірвали радянофільські настрої і мобілізували західноукраїнське населення на захист нації, впливи комуністів у краї в 1930-х рр. стрімко зменшилися.

Обґрунтовуючи необхідність заснування УКС, А. Шептицький писав: «Важкі часи наближаються. Ще чорніші хмари змушують нас згуртуватись суцільніше, ніж досі, обороняти те, що нам усім найдорожче і святе. Тому звиваємо всіх католиків українців до зорганізування католицького Союзу. Всестороннє добро українського народу, в християнському розумінні цього слова, се ціль, до якої в політичному житті прямуємо» [12, с. 69]. В умовах кризи парламентсько-демократичної системи в Європі кінця 20-х - 30-х років ХХ ст., що мала глибокі наслідки (посилення тоталітаризму, фашизму в ряді країн світу, а з іншого боку - зміцнення сталінської партійно-тоталітарної системи державного устрою в Радянському Союзі та ін.), митрополит намагався утверджувати в суспільній свідомості ідеали християнства, демократизму. Однак політичні умови для такої діяльності були дуже несприятливими. З приходом до влади в Німеччині 1933 р. А. Гітлера націонал-соціалісти для територіального перерозподілу світу розгорнули підготовку до нової світової війни, водночас політичний курс радянського керівництва передбачав експорт революції в інші країни, нависла реальна загроза зіткнення двох тоталітарних систем. Тенденція до фашизації суспільного життя, обмеження демократичних інститутів посилилася в міжвоєнній Польщі, де антиукраїнські заходи властей на Західній Україні викликали посилення протидії з боку Організації українських націоналістів. Газета «Діло» справедливо писала про «трагедію демократії», котру «торощать з обох сторін - і комунізм, і націоналізм» [3]. Газета УСДП «Робітничий голос» зауважила: «Як пошесть, як масове божевілля поширилася серед українського громадянства ... ненависть до демократичної думки» [4].

За цих умов українські соціалісти вступили в конфронтацію з УКС А. Шептицького, що домагалася посилення ролі церкви в громадсько-політичному житті та вела боротьбу проти соціалізму й комунізму. Зокрема, УСДП обстоювала ідеологічний догматизм, промарксистське доктринерство. Один із лідерів УСДП Володимир Темницький наголошував, що нація має «ріжні суспільні кляси», між якими точиться «невпинно клясова боротьба». У зв'язку з цим говорилося про неможливість існування «понадклясової всенаціональної солідарности» [2]. Іншим разом він писав, що «темні хмари клерикалізму» закрили «сонце правди, знання, поступу та вільної думки, окутують щораз густішим туманом усе суспільне життя українського народу в Польщі...» [7]. Виступаючи з доповіддю «Проект програми і організаційного статуту» на Українському соціалістичному конгресі 8-9 грудня 1928 р. у Львові, на якому було відновлено УСДП, В. Темницький піддав критиці ідею створення одноцілого національного фронту в боротьбі проти польської окупації Західної України. Він вважав, що співпраця УСДП, зокрема, з партіями клерикального спрямування ставила українське робітництво «на службу капіталістично-клерикальній реакції» [1, арк. 3; 6]. Соціал-демократ В. Козицький заявляв про критичне становище «українського робітничого руху перед українською буржуазією і клерикалізмом» [11]. Засідання ширшої управи УСДП від 22 березня 1931 р. ухвалило резолюцію, в якій партія, звинувативши УКС у захисті «загибаючого капіталістичного світу», закликала «виступити до рішучої боротьби проти цієї офензиви українського клерикалізму» [5].

А. Шептицький вважав, що соціалістичне вчення несе загрозу руйнування української нації. «Боїмося науки соціалістів, - писав він, - тих, що підкопують основи християнської родини, що не приймають приватної власності, а релігію вважають приватною справою кожної людини зокрема» [14, с. 106]. Однак найбільш критично митрополит ставився до комуністів - Компартії Західної України та Комуністичної партії (більшовиків) України (КП(б)У) на Наддніпрянщині, що була невід'ємною складовою ВКП(б) - Всесоюзної комуністичної партії (більшовиків). Він викривав антигуманність комуністичної ідеології і політики більшовиків на радянській Україні. Єпископат ГКЦ 22 липня 1933 р. підписав відозву «Україна в передсмертельних судорогах», що мала міжнародний резонанс. Протестуючи проти голодомору в Україні 1932-1933 рр., А. Шептицький спільно з іншими владиками виступив за проголошення 29 жовтня днем національної жалоби і протесту проти сталінських репресій. У розумінні митрополита комуністи були «найзавзятішими ворогами людства» [14, с. 107]. Душпастирі спільно з Українським громадським комітетом рятунку України у Львові збирали гроші та продукти голодуючим на Великій Україні [13, с. 24].

У пастирському посланні до духовенства «Про поборювання ворожої Церкві пропаганди» 25 травня 1927 р. А. Шептицький наголошував на шкідливості комуністичної пропаганди, що активізувалася в умовах антиукраїнської політики польської влади на Західній Україні та успіхів

більшовицької «українізації» в УСРР. Він наголошував, що «комуністичні агітатори ... використовують кожне непорозуміння між священиком і народом, аби підкопати вплив священика., всюди переводять свою розкладову роботу». Митрополит бачив велику загрозу для національного руху в акції, яку розгорнула КПЗУ в середині 1920-х рр. з метою опанування українських осередків просвітницької та економічної роботи серед селянства - «Просвіт», Українського педагогічного товариства та ін., у молодіжних товариствах «Сокіл» і «Луг». «.Ті агітатори, - писав А. Шептицький, - у своїй шкідливій праці вишколені й зорганізовані, . большевики є незвичайно звинними й хитрими (в пропаганді. - І.Р.), а до того не в'яжуться ніякими етичними зглядами..., щоби людей переконувати, що всему винна Церква чи священик, . аби всюди засіяти зерно незгоди, ненависти, бунту против авторитету Божого і людського - авторитету церковної влади». «Найстрашнішою» в цьому з точки зору митрополита була «несвідома допомога» для комуністів у їх агітаційній діяльності від «деяких священиків-матеріялістів», які «з захланности на гріш» забувають про свої безпосередні душпастирські обов'язки і відповідальність перед Богом і людьми [8, с. 45].

А. Шептицький висловив готовність рішуче боротися з деякими священиками, які зловживали «пересадними жаданнями церковних требів» (тобто платами за виконання релігійного обряду, який здійснюється священиком на замовлення віруючих), що ставало «тягарем для народу». Владою, наданою йому церковним правом, митрополит був готовий «усунути їх адміністраційною дорогою з парохії», бо вони «Церкві шкодять більше, чим найзавзятіші агітатори большевизму». Для посилення контролю за діяльністю священиків на місцях мала бути започаткована «практика канонічних візитів», «без повідомлення декана», спеціально призначених делегатів ординаріату - інстанції, що допомагала єпископові в управлінні єпархією. Делегати, за словами А. Шептицького, об'їжджатимуть «села, щоби наочно пересвідчитися про успіх праці священика» [8, с. 45, 46]. Не меншими «шкідниками» у справі розвитку духовної віри і національної самосвідомості українців, вважав митрополит, були «такі священики, що цілком байдужні на всякі потреби народу» і не проявляли належного інтересу до діяльності українських громадських організацій, корисних для народу (зокрема, до «Просвіти», кооперативних спілок та ін.). А. Шептицький радив священикам брати активну участь у діяльності українських громадських організацій, «вписуватися у члени всіх добрих народних товариств, . подбати про те, щоби на загальних зборах і самі явилися, і до участі своїх вірних добрих християн заохочували.». Митрополит був змушений визнати, що «у боротьбі з агресивним атеїстичним комунізмом ми маємо ще небагато вправи, брак нам популярної літератури.» [8, с. 47, 48].

А. Шептицький усвідомлював небезпеку поширення в українському суспільстві комуністичних впливів і закликав греко-католицьке духовенство рішуче боротися з ними як загрозливими для існування національного

організму. Більш детально про «переслідування християнської віри в Радянській Україні, Білорусі, Росії» митрополит писав у пастирському посланні від 25 лютого 1930 р., щоб розкрити духовенству і віруючим реальний стан справ під більшовицькою владою. Це було вкрай важливо, бо до сталінського погрому українства в УСРР на початку 30-х рр. значна частина населення Західної України мала радянофільські ілюзії. «Святотатська боротьба на Радянщині проти Всевишнього Бога й усякої релігії, - наголошував А. Шептицький, - а передусім християнської віри збільшується майже з кожним роком і доходить до так шаленого нехтування всяких Божих правд і людських приписів етики, приличности чи навіть людяности.». Митрополит різко критично висловився проти ідеології і практики російського більшовизму, що отруювала людські душі: «Горстка злочинців, що змогла захопити в свої руки всяку владу в Москві, а відтак воєнною силою зайняла цілу Велику Україну, поставила собі задачу боротися проти Бога, проти людської совісти.». Власті нищили «всяку церковну й релігійну організацію», «допровадили християнський нарід до крайної розпуки» [10, с. 73, 74]. А. Шептицький закликав провести 16 березня 1930 р. (за новим стилем) в усіх церквах Греко-Католицької Церкви урочисті Богослужіння, під час яких спільно молитися «за наших братів - жертв переслідувань, за закінчення їх.» [10, с. 75].

Найбільше за обсягом пастирське послання А. Шептицького до духовенства і вірних, в якому піддано нищівній критиці ідеологічні засади і діяльність комуністів, вийшло 2 серпня 1936 р. під назвою «Острога перед загрозою комунізму». Митрополит прямо заявив: «Хто помагає комуністам у якій-небудь їх роботі, зраджує тим самим свій нарід» [9, с. 315]. Більшовицьку ідеологію він вважав найбільш небезпечною «для релігії Ісуса Христа і Його святої Церкви . від початку християнства». А. Шептицький вважав комуністів «безбожниками», «ціла їх система опирається на засадничій, усесторонній і безнастанній брехні». Він пророчо писав про перетворення більшовизму «в якусь матеріалістичну й поганську релігію», для якої його вождь В. Ленін і йому подібні вважалися «неначе півбогами.». За словами А. Шептицького, «досвід виказав, як на долоні, що коли большевики говорили про свободу, розуміли неволю, коли говорили про добробут, тим словом називали голод, коли говорили про ради ., тим словом назвали систему, в якій нікому не вільно висказувати своєї думки, коли говорили про владу селян, розуміли систему, в якій селянин змушений до безплатної роботи. А коли говорили про владу пролетарську, то пролетаріатом розуміли касту, що кров з народу витискає.» [9, с. 312, 313].

Далі в пастирському посланні А. Шептицький показав облудливість тактики «єдиного народного фронту», яку проголосив Комуністичний Інтернаціонал у 1934 р. після приходу до влади в Німеччині А. Гітлера. На зміну дотеперішньої стратегії рішучої боротьби з «соціал-угодовством», лівими течіями некомуністичного спрямування, проголошена комуністами концепція «єдиного народного фронту» передбачала створення тактичного

союзу з соціалістами, «дрібнобуржуазними і буржуазними» партіями на принципах антифашизму. Керуючись постановами Комінтерну, комуністи на Західній Україні в середині 1930-х рр. змінили свою тактику у ставленні до лівих партій в українському політичному таборі - соціал-демократів і соціалістів-радикалів. З цього приводу А. Шептицький писав у пастирському посланні, що комуністи «досі відносилися . до давніх своїх товаришів, соціалістів-демократів і соціалістів-радикалів, із такою безоглядною погордою, . соціалісти й радикали видавалися найбільшими противниками комуністів». За новою тактикою, проголошеною в Москві, комуністи ставали нібито більш «умірковані, терпимі.» [9, с. 315]. Однак митрополит застерігав, що насправді ідея «народного фронту» «мусить виключно служити цілям комунізму, себто мусить іти до накинення народові ярма». Як наслідок, той, «хто помагає і співпрацює з комуністами в зорганізуванні «народного фронту», зраджує свою Батьківщину, віддаючи її руки найзавзятіших і найнебезпечніших її ворогів» [9, с. 318, 319].

Окремо в пастирському посланні А. Шептицький зупинився на загальній характеристиці політичної програми українських соціалістичних партій у національно-державницькому таборі - УСРП і УСДП. «Соціалісти-демократи й соціалісти-радикали, - писав митрополит, - з комуністами мають теоретичну програму спільну. Усі вони є учениками Маркса. Усі заперечують приватну власність, а середники продукції хотіли би зробити власністю цілого суспільства чи держави. Різняться, однак, в дуже засадничих точках. Соціалісти й радикали є марксистами, примінені до демократичних понять, що царили в Європі перед війною. Тому обі ці партії (УСРП і УСДП. - *І.Р.*) змагають до перевороту, але . через працю в парламенті, через нові закони, через повільну еволюцію суспільства з капіталістичного до соціалістичного». Лідери УСРП і УСДП виразно відмежовувалися від комуністів, з їх безкомпромісно радикальною програмою «революції, терору, нетерпимости, браку всякої дискусії та переведення свого пляну перевороту найкрайнішими середниками. Тактика терору, агресивности не лицювала з їх (соціалістів-радикалів і соціал-демократів. - *І.Р.*) демократизмом.» [9, с. 316, 317]. Водночас у митрополита не було сумніву в тому, що здійснювана КПЗУ тактика «єдиного народного фронту» на Західній Україні не принесе очікуваного комуністами результату, попри можливість деяких локальних успіхів. Причина цього, за словами А. Шептицького, полягала в наявності серед членів УСРП і УСДП «національних почувань. Їм ляхно лучитися з людьми, яких руки закривавлені ще теплою кров'ю мільонів наших земляків на Великій Україні» [9, с. 317].

А. Шептицький переконливо стверджував у пастирському посланні: «Хто помагає большевикам у творенні «народних» чи «людових фронтів», той зраджує не тільки Церкву й Батьківщину, але зраджує справу вбогих, терплячих і кривджених». Він був переконаний у тому, що «комунізм не тільки не є обороною слабих і кривджених, але є найбільшим їх нещастям,

пхає їх у безодню терпінь» [9, с. 320]. Митрополит дав ґрунтовне пояснення суті економічної політики більшовиків як антинародної, що «своїм монополем . ссуть кров цілого народу, загрожують й іншим народам.» [9, с. 322]. Завершуючи серпневе 1936 р. пастирське послання до духовенства та вірних, що застерігало перед загрозою комунізму, А. Шептицький висловив Боже благословення: «Всевишній Бог . нехай стереже Вас перед обманом, нехай стереже Вас перед наукою фальшивих пророків, нехай дасть Вам ласки бути вірними синами Ісуса Христа і Його св[ятої] Церкви» [9, с. 327]. Загалом пастирське послання А. Шептицького 2 серпня 1936 р. було найбільшим за обсягом та ідейним змістом серед духовних звернень митрополита до своєї пастви, в якому було піддано аргументованій критиці комуністичні ідеї та спроби їх втілення в Радянському Союзі, зроблено аналіз взаємин комуністів на Західній Україні, КПЗУ, з українськими соціалістичними партіями краю - УСРП та УСДП.

Таким чином, митрополит А.Шептицький у першій половині ХХ ст. виступав як загальнонаціональний лідер, що відстоював пріоритет християнських, загальнолюдських цінностей над вузькопартійними і класовими інтересами. У своїх пастирських посланнях і діяльності міжвоєнного періоду він викривав тоталітарну суть комунізму, піддав аргументованій критиці ідеологію і практичну діяльність комуністів-інтернаціоналістів, ВКП(б) на радянській Україні та Компартії Західної України під владою Польщі. Водночас А. Шептицький критично ставився до соціалістичної ідеї, яку парламентським, демократичним шляхом намагалися втілити українські соціалісти-радикали (УСРП) та соціал-демократи (УСДП) на Західній Україні. Обидві партії митрополит піддав критиці за безперспективні, в його розумінні, спроби поєднати національну ідею з марксизмом, соціалізмом, але визнав належність УСРП і УСДП до національно-державницького табору, на відміну від комуністів, що обстоювали принцип «пролетарського інтернаціоналізму». УСРП, УСДП і КПЗУ, хоч і мали серйозні розбіжності ідеологічного характеру (особливо, з одного боку, комуністи, а з іншого - українські соціалісти), з атеїстичних позицій рішуче виступали проти клерикалізму, діяльності заснованої з ініціативи А. Шептицького в 1931 р. політичної партії - Українського католицького союзу. Митрополит передбачав з утворенням УКС посилення своїх впливів у політичному житті краю, ставив завдання сконсолідувати широкі верстви українського суспільства на засадах християнської ідеології.

Література.

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф. 6, оп. 1, спр. 470.
2. Вперед. - 1931. - травень.
3. Два фронти // Діло. - 1936. - 2 серпня.
4. Демократія // Робітничий голос. - 1938. - березень.
5. Засідання ширшої управи УСДП // Вперед. - 1931. - квітень.

6. У конгрес // Вперед. - 1929. - 20 січня.
7. Темницький В. Завдання української соціал-демократії // Робітничий голос. - 1938. - травень.
8. Шептицький Андрей Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства «Про поборювання ворожої Церкви пропаганди» / Андрей Шептицький // Шептицький Андрей Пастирські послання 1918-1939 рр. - Т. 2. - Львів: Вид-во "Артос", 2009. - С. 44-48. (XII + 1248 с.).
9. Шептицький Андрей Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та вірних «Осторога перед загрозою комунізму» / Андрей Шептицький // Шептицький Андрей Пастирські послання 1918-1939 рр. - Т. 2. - Львів: Вид-во "Артос", 2009. - С. 312-327. (XII + 1248 с.).
10. Шептицький Андрей Пастирське послання Митрополита Андрея про переслідування християнської віри в Радянській Україні, Білорусі, Росії та оголошення з цього приводу торжественного Богослуження / Андрей Шептицький // Шептицький Андрей Пастирські послання 1918-1939 рр. - Т. 2. - Львів: Вид-во "Артос", 2009. - С. 73-75. (XII + 1248 с.).
11. Nowy glos przemyski. - 1934. - 28 pazdziernika.
12. Гладка Г., Кугутяк М., Москалюк М., Хруслов Б. У боротьбі за церкву, націю й державу / Галина Гладка, Микола Кугутяк, Михайло Москалюк, Борис Хруслов // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - Івано-Франківськ, 1998. - С. 67-72.
13. Литвин М. Мойсей українського народу. До 150-річчя від дня народження митрополита Андрея Шептицького / Микола Литвин. - Львів, 2015. - 31 с.
14. Спадщина митрополита Андрея Шептицького в національному й духовному відродженні України. - Івано-Франківськ, 2000. - 159 с.
15. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький і національні проблеми / Ришард Тожецький // Варшавські українознавчі записки. - Зошит 1. - Варшава, 1989. - С. 194-206.
16. Білас Ярослав Ігорович Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 09.00.11 / Я.І.Білас / Інститут філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. - К., 2003. -
17. Гладка Галина Любомирівна Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899-1939 рр.): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 / Г.Л.Гладка / Чернівецький державний університет ім. Ю.Федьковича. - Чернівці, 2000. - 18 с.
18. Міщук Мар'яна Богданівна Українська радикальна партія - Українська соціалістично-радикальна партія: ідеологія, організація, політика (1918-1939 рр.): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.02 / М.Б.Міщук / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Кураса НАН України. - К., 2007. - 21 с.
19. Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1918-1939 рр.): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.01 /

І.Я.Райківський / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. - Львів, 1996. - 20 с.

Игорь РАЙКОВСКИЙ

**МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦКИЙ И ЛЕВЫЙ
РАДИКАЛИЗМ В УКРАИНСКОМ НАЦИОНАЛЬНОМ ДВИЖЕНИИ
(1919-1939 ГГ.)**

В статье освещается отношение митрополита А.Шептицкого к идеологии и деятельности украинских социалистов и коммунистов в Западной Украине. Выступая как общенациональный лидер, он отстаивал приоритет христианских, общечеловеческих ценностей над узкопартийными и классовыми интересами. В пастырских посланиях межвоенного периода А.Шептицкий обличал тоталитарную сущность коммунизма, подверг аргументированной критике политику коммунистов, Коммунистической партии Западной Украины. В то же время митрополит критически относился к "левым", социалистическим партиям в украинском национально-государственном лагере - Украинской социалистически-радикальной партии (УСРП) и Украинской социал-демократической партии (УСДП). В свою очередь, украинские социалисты и коммунисты последовательно выступали против клерикализма, созданной по инициативе А.Шептицкого партии - Украинского католического союза.

Ключевые слова: Андрей Шептицкий, Украинский Католический Союз (УКС), радикализм, Украинская социалистически-радикальная партия (УСРП), Украинская социал-демократическая партия (УСДП), Коммунистическая партия Западной Украины.

Ihor RAJKIVSKYJ

**METROPOLITAN ANDRIY AND LEFT RADICALISM
IN UKRAINIAN NATIONAL MOVEMENT (1919-1939)**

The article shows the Metropolitan A. Sheptytsky attitude to ideology of Ukrainian socialists and communists in Western Ukraine. He was a national leader, he defended the Christian priority, basic human values of partisans and class interests. In the pastoral epistles in the interwar period A. Sheptytsky denounced totalitarian nature of communism subjected reasoned criticism of communist policy, the Communist Party of Western Ukraine. Meanwhile, Metropolitan has critical attitude towards the "left" socialist parties in the Ukrainian national statehood camp - Ukrainian Socialist-Radical Party (USRP) and the Ukrainian Social Democratic Party (USDP). In its turn, the Ukrainian Socialists and Communists consistently opposed clericalism, initiated by A. Sheptytsky party - Ukrainian Catholic Union.

Keywords: Sheptytsky, Ukrainian Catholic Union (UCU), radicalism, Ukrainian Socialist-Radical Party (USRP), Ukrainian Social Democratic Party, the Communist Party of Western Ukraine.

Секція II

*Роль Греко-Католицької Церкви
в українському національному відродженні
(XIX — першої половини XX ст.)*

УДК 94 (477.8)

Олена ГАЙДУКЕВИЧ

*Івано-Франківський національний медичний університет***МАЄТНОСТІ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
В ГАЛИЧИНІ У 30-х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ**

Стаття присвячена дослідженню Греко-Католицької Церкви як української національної Церкви: подається коротка історія Церкви, показана її роль в суспільному житті Галичини. В статті характеризуються маєтності ГКЦ у 1920 - 1930 роках, приводяться їх обсяги, доводиться той факт, що Церква в ХХ ст. мала реальну основу для ведення власної природоохоронної діяльності в краї.

Ключові слова: *Греко-Католицька Церква, національна ідея, українська організація, маєтності Церкви, природоохоронна діяльність.*

Впродовж віків Греко-Католицька Церква (ГКЦ), як народна, національна Церква, була провідником духовних, моральних, наукових, культурних і освітніх цінностей світогляду українського народу, виразником його потреб і надій. Як система цінностей любові до Бога та ближнього свого, ГКЦ своєю діяльністю несла в народні маси національну ідею, ідею любові до рідного краю та рідної землі. Охорона природи, довкілля, природних земельних, лісових та водних ресурсів, раціональне їх використання було важливим аспектом діяльності Церкви, направленим на посилення процесів національного відродження в Галичині.

Церква із давніх часів володіла в Галичині численними земельними угіддями - маєтностями, господарюючи на яких, одержувала відповідні прибутки, за рахунок чого могла проводити свою подальшу діяльність - духовну, наукову, культурно-просвітницьку, меценатську, природоохоронну тощо. У радянські часи стверджувалося, що ГКЦ із метою власного збагачення вела ворожу антинародну діяльність та жорстоко експлуатувала природні ресурси землі. Сучасні історики з 1991 року, в умовах державного відродження України, почали проводити детальне і всебічне дослідження різних аспектів діяльності ГКЦ - суспільно-політичної, культурно-просвітницької, душпастирської, добродійної, пам'яткоохоронної, природоохоронної. Однак, саме церковні маєтності, їх обсяги та використання, залишилися поза увагою науковців. У зв'язку з цим постала необхідність виявити маєтності церкви, вивчити їх обсяги, використання природних ресурсів, ведення господарства, що допомогло б об'єктивно довести природоохоронну діяльність ГКЦ у Галичині. Метою даного дослідження було дослідити ГКЦ як національну суспільну інституцію Галичини, охарактеризувати її маєтності у 1920 - 1930 роках та довести, що Церква в ХХ ст. мала реальну основу для ведення власної природоохоронної діяльності в краї.

Греко-Католицька Церква в Галичині має тисячолітню історію і своїми коренями сягає давніх часів [1, 2, 3, 4]. У кінці XII ст. перестала існувати Київська Русь і галицький князь Лев Данилович приклав немало зусиль, щоб створити Галицьку Митрополію, яка була б духовною твердиною нової держави. У 1303 р. його синові королю Юрію вдалося заснувати Митрополію в Галичі [5]. Проте вже в 1347 р., у часи польського короля Казимира, Галицька Митрополія була ліквідована, що викликало значне обурення серед духовенства та народу Галичини [5, с. 41]. У 1539 р. у Львові було створено Галицьке єпископство, що входило до складу Київської Митрополії. Першим єпископом був Макарій Тучанський [5, с. 67].

У Галичині в цей час панував повний розгул польської шляхти, яка грабувала церкви, монастирі, українських бояр та селян. Щоб спинити наступ колонізації на українську Церкву, урятувати її від занепаду та розгрому, і, за висловом князя Острозького як «...єдиний вихід з тяжкого положення нашої Церкви...» [5, с. 71], 6 жовтня 1596 р. Берестейський Собор ухвалив перехід української Церкви під опіку папи Римського з чітким застереженням щодо збереження свого грецького обряду. Польський король Зигмунд III 15 грудня 1596 р. затвердив рішення Берестейського Собору й надалі, хоч і оберігав українську Церкву від свавілля й нападів польських урядовців, проте не зрівняв її в правах із Католицькою Церквою [5, с. 45]. Фактично унія 1596 р. запобігла латинізації українського народу, сприяла збереженню його самобутності, що підтвердив у подальшому майже півтисячолітній період нашої історії.

Після розподілу Польщі (1772 р.) до Австрії відійшла Львівська єпархія української Церкви [5, с. 117]. Австрійський уряд припинив свавілля польської шляхти, зрівняв її в правах із римо-католицькою і надав тоді нашій церкві назву «греко-католицька», на що з гіркотою о. Кость Панас указує: «Темнота нашого духовенства і брак національної свідомості за часів польського панування довели до того, що аж некомпетентні австрійські бюрократи мусили давати назву нашій Церкві!» [5, с. 117]. Єпископами Львівськими в той час були представники родини Шептицьких, які доклали немало зусиль, щоб зміцнити українську церкву в Галичині. У цей час Церква була ще в складі Київської Митрополії. У 1805 р. помер митрополит Київський Т. Ростоцький, а у Львові - єпископ М. Скородинський, і після подолання ряду різних перешкод папа видав у 1807 р. декрет, яким відновив Галицьку Митрополію. Першим митрополитом Галицьким став Перемиський єпископ А. Ангелович і австрійський уряд у 1808 р. підтвердив його інтронізацію [5, с. 119].

Майже через 100 років, 17 січня 1901 р., главою Греко-Католицької Церкви в Галичині став Андрей Шептицький, який керував нею до 1944 р. У 1946 р. у Львові в храмі Святого Юра був скликаний Собор, який ліквідував ГКЦ і приєднав її до Московського патріархату [6]. Греко-Католицька Церква в Галичині на довгі роки перестала існувати й лише з відновленням

української незалежної соборної держави в 1991 р. відродилася на теренах краю і національна Греко-Католицька Церква [7, 8, 9].

Отже, упродовж багатьох віків провідником духовних, моральних, наукових, культурних і освітніх устремлінь українського народу, виразником його потреб і надій була ГКЦ. Як система цінностей любові до Бога та ближнього свого Церква своєю діяльністю несла в народні маси національну ідею та ідею любові до рідної землі.

20-30-ті роки ХХ століття - це складний міжвоєнний період в історії Галичини, час утвердження польської державності та гострої міжнаціональної конфронтації між двома етносами - поляками та українцями [10, 11, 12]. Після офіційного визнання міжнародним співтовариством анексії Польщею Східної Галичини польський уряд відкрито розгорнув тотальну боротьбу з українським національним рухом у краї. Українці змушені були боротися за свої національні права в усіх аспектах суспільного життя [13, 14, 15, 16]. У таких умовах ГКЦ виступила як впливова національна організація, яка підтримувала визвольні прагнення свого народу. Вона розгорнула в цей складний для українців час активну душпастирську, наукову, культурно-освітню, меценатську діяльність, завданням якої було виховання українського населення в релігійному та національному дусі [17, 18, 19, 20, 21]. Важливе місце серед загальнолюдських проблем церква відводила вирішенню екологічних питань: охороні природного середовища, збереженню цінних природних об'єктів, чистоті довкілля тощо.

Наприкінці 1930-х років Греко-Католицька Церква налічувала 4 млн. віруючих і мала близько 3 тисяч парафій, а також об'єднувала цілу мережу молодіжних організацій, жіночих товариств, дві політичні партії та Український Гіпотечний банк у Львові [22, с. 539]. Вона заснувала єдиний в Галичині український вищий навчальний заклад - Богословську академію у Львові, ректором якої був Йосиф Сліпий. Митрополит Андрей Шептицький докладав чимало зусиль, щоб відкрити у Львові Український університет, фінансував таємний Вільний Український університет. ГКЦ тісно співпрацювала з різноманітними науковими, культурно-освітніми, видавничими, господарськими та іншими українськими громадськими організаціями краю, які широкою мережею охоплювали край [19, 20, 23]. На той час уже було засновано такі національні економічні громадські організації, як «Народна торгівля» (1883), «Дністер» (1892), «Сільський господар» (1898), «Крайовий Кредитовий Союз» (1898), «Крайовий Ревізійний Союз» (1904), «Союз молочарських спілок» (1904) та інші. Освіту серед української громади поширювали «Рідна школа» й «Просвіта» (1868), фізичне виховання та вишкіл молоді проводили товариства «Сокіл», «Січ» [20] і «Пласт» [23]. Особливо масштабною була співпраця ГКЦ з діяльністю українських науковців, об'єднаних у Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка (1892). Церква підтримувала діяльність Товариства, надавала свої кошти та землі для його розвитку й укріплення, сприяла втіленню в життя різноманітних проектів науковців [14].

Таким чином, у складних суспільно-політичних умовах 20-30-х рр. ХХ ст. ГКЦ виступала як впливова консолідуюча українська організація, що була виразником національного духу в Галичині. Як суто українська організація, Церква інтенсивно підтримувала національні прагнення свого народу. У цей складний для українців час вона розгорнула активну природоохоронну діяльність, завданням якої було зберегти природу краю й утвердити серед українського народу національну ідею та ідею любові до рідної землі.

Здавна Греко-Католицька Церква як великий землевласник мала в Галичині свої маєтності, так звані «Столові добра». Тільки в Горганах площа лісів, які належали греко-католицькій консисторії, становила 75 тис. га [25, с. 7]. У 20-30-х роках ХХ століття до їх складу входили частина Свято-Юрської гори у Львові (Собор, митрополича палата, адміністративні та господарчі будівлі), земельні маєтності «Зарваниця», «Крилос-Галич», «Перегінсько-Лолин» і «Якторів-Унів» [25, арк. 81]. Управляла маєтностями Центральна адміністрація Столових дібр ГКЦ у Львові, генеральним адміністратором якої з 1913 до 1938 рр. був економіст, отець-митрат Тит Войнаровський. Керував кожною маєтністю управитель. У 1937 р. персонал Столових дібр складав 55 службовців [25, арк. 81].

Маєтність «Зарваниця» ввійшла до складу Столових дібр у 1913 р. Її закупив за 946 000 крон для Митрополії генеральний адміністратор о. Тит Войнаровський. У своїх мемуарах він згадував, що в момент купівлі маєтність «обіймала 900 моргів ріллі, 253 морги лісу, гуральню, млин і каменолом» [26, с. 63]. Пізніше, як бачимо з опису «Столових добр Митрополії», що зберігається в ЦДІАУЛ, «...по вивінуванні монастиря о.о. Студитів і Фондації «Захист для сиріт» остало при Столових добрах в Зарваниці 385 гектари, з того 230 га ріллі і 155 га ліса» [25, арк. 81]. Управителем маєтності "Зарваниця" був полковник Володимир Федорових.

Маєтність «Крилос-Галич» була власністю Митрополії ще з давніх часів і займала значні території, проте, як довідуємося з того ж опису, «по переведеній парцеляції в 1922 р. остало при Столових добрах в цій маєтності 681 га - 131 га ріллі і 550 га лісу. Домінуюча порода - дуб. Управитель - сотник Герчанівський Дмитро" [25, арк. 81].

Маєтність «Якторів-Унів» входила до складу Митрополії теж із давніх часів. Як доводить вищенаведений архівний опис, «по вивінуванні монастиря оо. Спудитів і парцеляції 1927 р. остали при Столових добрах 871 га - 76 га ріллі і 795 га ліса. Головна порода бук. Управитель П'ясецький Петро" [25, арк. 81].

Маєтність «Перегінсько-Лолин» - найбільша, найбагатша й основна маєтність Греко-католицької церкви. Згідно з тим же архівним документом «маєтність Перегінсько належала ще з надання руських князів до кафедральної церкви на Крилосі в Галичі. Докладної дати надання не можна устійнити, але можна на основі документів означити в приближенню вік. А

саме XII вік за часів панування князя Володимирка і його сина Ярослава Осмомисла» [25, арк. 81].

На початку XX століття територія маєтності займала верхів'я р. Лімниця та землі її лівобережних приток і на 1937 р. складала площу 34 217 га, у тому числі лісову - 30 355 га [25, арк. 82]. Проте процес формування перегінських Столових дібр мав свою довгу історію й супроводжувався виснажливою боротьбою Греко-Католицької Церкви з різноманітними чужоземними землевласниками [27, 28, 29].

Перша письмова згадка про власність перегінських лісів, як стверджував дослідник М. Марковський, міститься в грамоті князя Льва Даниловича від 1292 р., у якій ідеться про належність Перегінського разом із навколишніми землями та лісами Галицькій Митрополії [30, с. 5-6]. Далі, у період середньовіччя власність цих земель тісно пов'язується з церквами та монастирями селища Перегінсько [31, с. 497]. В середньовіччі тут було 2 церкви, а коли Перегінсько було загарбане Польським королівством, князь Федір Ольгердович у 1400 р. заснував на горі Сергій монастир, якому передав Перегінсько з навколишніми землями та лісами [31, с. 496; 32]. Далі, як указує о. Григор Лужницький, існувала грамота польського короля Казимира від 15 вересня 1475 р., згідно з якою Перегінський монастир разом із навколишніми селами, землями та лісами передавався митрополитові Андрієві Свистельницькому «для примноження Галицької адміністрації» [27, с. 276]. Але в тогочасних архівах не збереглася дана грамота короля Казимира про передачу монастиря Перегінська разом із землями Андрієві Свистельницькому, названому в актах «крилоським митрополитом» і «адміністратором у Крилосі» [27, с. 276].

Проте з плином часу деяка частина церковних земель перейшла в приватну власність польських магнатів і протягом XV - XVII ст. за перегінські землі та ліси точилася важка боротьба між багатими землевласниками й українським духовенством. Тоді, у XVII ст., землі маєтності Перегінсько вже займали значні території: сюди належали ще й села Купно, Ріпне, Дуба, Лецівка, Дубшара, Вільхівка, містечко Рожнятів, а також Лолин і Нягрин. Згодом до перегінської церкви стало належати ще й село Підгороддя [26, с. 61], яке за власні кошти (20000 злотих) придбав наступний Львівський єпископ і Київський митрополит Лев III (Шептицький, 1748 - 1779 рр.). Врешті, у 1690 р. Сейм постановив повернути Перегінсько Галицькій церкві. Цю постанову затвердив король Іван III Собеський, і Перегінсько 25 листопада 1690 р. перейшло у власність Галицького єпископату [25, арк. 8].

Таким чином, унаслідок позовних скарг єпископа Йосифа, усі землі Перегінсько колишньої Галицької Митрополії були визнані як власність Львівського єпископату української Церкви. Та, на жаль, тодішні судові рішення державних органів відверто ігнорувалися магнатами королівської Польщі й згодом ображена родина Конєцпольських самочинно зайняла перегінські церковні землі. Знову почався довголітній судовий процес із

польськими шляхтичами, що його вели єпископ Йосиф та його наслідники - Варлаам (Шептицький, 1709 - 1715), Атанасій (Шептицький, 1715 - 1746), та Лев III (Шептицький, 1748 - 1779). Судитися в той час із польськими магнатами Конєцпольськими та Скарбеками було нелегко, тим паче, що згодом до них приєднався ще й орден єзуїтів, який теж на той час вже володів частиною церковних земель. Процес вівся не лише в державних судах, але й у трибуналі Папської Нунціатури у Варшаві [27, с. 277].

Цей судовий процес із матеріальною шкодою для Церкви закінчився лише в кінці ХУІІІ ст., за часів єпископа Миколи Скородинського (1779 - 1805 рр.). І коли в 1806 р. було відновлено Галицьку Митрополію, то першому митрополитові Антону (Ангеловичу, 1806 - 1814 рр.) у 1807 р. дісталася лише частина земель Перегінсько - витоки, верхів'я і лівобережжя ріки Лімниця [25, арк. 8]. Решту земель (правобережжя р. Лімниця) було закріплено за польськими магнатами [27], частина яких із роками перейшла в державну власність. Такий розподіл власності перегінських земель зберігся до 1939 р.

З вересня 1939 р. тут було створено нову систему адміністративного поділу території, зокрема селища Перегінсько та Рожнятів стали районними центрами, які разом із Долинським районом увійшли до складу Станіславської області [31, с. 500]. Навколишні ліси були об'єднані в Осмолодський лісгосп, до складу якого входило 5 лісництв: Ангелівське, Гриньківське, Дарівське, Мшанське й Ризарнянське. Загальна площа території лісгоспу становила 48 557 га [33, с. 5]. Контора лісгоспу знаходилася в с. Осмолода. Ліси новостворених Ангелівського, Мшанського та Ризарнянського лісництв (лівобережжя р. Лімниця) - це були землі колишньої маєтності «Перегінсько» Столових дібр Митрополії.

30 червня 1941 р. німецько-угорські війська зайняли Перегінсько, Брошнів та навколишні села. Окупанти включили цю територію в дистрикт «Галичина», що став частиною генерал-губернаторства, утвореного на польських землях. Осмолодський лісгосп перестав існувати. Контора лісгоспу, як і само селище Осмолода, були знищені. Керуючим органом перегінських земель стало німецьке «Єдине управління лісової інспекції», контора якого знаходилась в м. Долина. Воно об'єднувало 14 лісництв, які раніше входили до чотирьох лісгоспів: Осмолодського, Вигодського, Долинського та Калуського [33, с. 5].

Після Другої світової війни в Карпатах повернуто радянський адміністративний поділ 1939 - 1941 рр. Перегінські землі знову увійшли до складу Станіславської області, перейменованої в 1962 р. на Івано-Франківську [31, с. 9]. Осінню 1944 р. було відновлено Осмолодський лісгосп, у складі тих же передвоєнних п'яти лісництв. Контора лісгоспу, заново побудована, знаходилася в с. Перегінсько [33, с. 5]. Наприкінці 1950-х років в УРСР була проведена реорганізація підприємств лісової та деревообробної промисловості. Осмолодський лісгосп у 1958 р. перейменовано спочатку на Перегінський, а наступного року - на

Брошнівський [34, с. 7]. У тому ж 1959 р. на базі Брошнівського лісгоспу, Перегінського ліспромгоспу та місцевого лісопильного заводу створено велике комплексне підприємство - лісокомбінат «Осмолода», який функціонував до 1996 р. [34, с. 7; 35, с. 5; 36, с. 5; 37, с. 5]. Першим українським лісовпорядкуванням у 1996 - 1997 рр. проведено реорганізацію карпатських лісів і територія колишніх Столових дібр греко-католицької Митрополії віднесена сьогодні до складу Державного підприємства «Осмолодське лісове господарство» Івано-Франківського обласного управління лісового господарства [38, с. 6].

Проте на початку ХХ ст., як згадує Головний адміністратор Столових дібр, отець-митрат Тит Войнаровський, маєтність «Перегінсько» була збитковою і митрополит А. Шептицький у 1906 р. доручив йому провести інспекцію господарства [26, с. 61]. Ознайомившись із станом справ у маєтку, Т. Войнаровський вніс в Центральну адміністрацію Столових дібр Митрополії пропозицію провести в цих непрохідних високогірних горганських лісах вузькоколісну залізницю, з допомогою якої можна було б розширити експлуатацію гірських лісів маєтності, включивши в розробку також частину непрохідних високогірних лісів [26, с. 61]. Адже, починаючи з 1874 р., у Карпатах будувалася залізниця, що перетинала горганський гірський хребет, а на початку ХХ століття поряд із нею почалося будівництво ряду гілок вузькоколієних лісових залізниць. Одна з них, лінія Брошнів - Осмолода, побудована в 1911 р. австрійсько-німецькою фірмою «Й.Ф.Глезінгер» за пропозицією економіста, отця-митрата Тита Войнаровського [26, с. 61], частково збереглася до наших днів.

Управа маєтності «Перегінсько» підпорядковувалася Центральній адміністрації Столових дібр греко-католицької Митрополії у Львові на чолі з Генеральним адміністратором. З 1913 по 1938 рр. цю посаду займав економіст, отець-митрат Тит Войнаровський, після смерті якого у 1938 р., Генеральним адміністратором став науковець-лісівник Андрій П'ясецький [25, арк. 83]. Сама Управа Перегінських Столових дібр знаходилася в селищі Перегінсько [26, с. 61]. Керував Управою спочатку директор-управитель - інженер Йосиф Сальц (1924 - 1935 рр.), пізніше - виконували обов'язки управителя інженер Юліан Левицький (1935 р.) та інженер Михайло Мартинець (1935 - 1939 рр.).

Подальший адміністративний поділ маєтності знаходимо в архівних матеріалах. Згідно з описом маєтності «Перегінсько», «господарський плян ділить ліси Перегінська на три окремі господарські округи, які вважаються за три самостійні господарські одиниці, поділені на три надлісництва з осідком в Осмолоді. В кожній окрузі зокрема управляє інженер лісничий, якому до помочі приділений кваліфікований лісничий з осідком: Гута в I окрузі; Мшана - в II окрузі; і Римарня - в III окрузі. Загальна кількість персоналу для виконання ... служби виносить 18 постійних штатних, по 6 на кожному окрузі» [25, арк. 83]. Керував першою округою інженер, надлісничий Юліан

Левицький, другою - інженер, надлісничий Володимир Кисілевський і третьою - інженер, надлісничий Микола Саєвич [39, арк. 14].

Крім наведених вище маєтностей, Греко-Католицькій Церкві на теренах Галичини належали інші невеликі господарства, які в різні роки закупила Центральна адміністрація для потреб Церкви.

Такою маєтністю на Станіславщині була, зокрема «Посіч». Як згадує Генеральний адміністратор Столових дібр отець-митрат Тит Войнаровський, «... в р. 1918 закупив митрополит Шептицький лісову маєтність «Посіч» з обшаром 3.800 моргів за ціну 2.400.000 авст. корон з тим призначенням, що дохід з неї має йти на утримання «Захисту Українських Сиріт»...» [26, с. 64]. Маєтність не давала значних доходів, проте стабільно сприяла діяльності благодійного митрополичого фонду «Захист Українських Сиріт»: «... під оглядом лісового господарства Посіч не представлявся корисно... молодняки, винищені мадярами є на укінченні залісення... Посіч дає коло 30.000 швайц. франків річно чистого доходу, який іде на Сирітський Захист» [26, с. 65].

Ще однією маєтністю Церкви на теренах Станіславщини, опис якої подав відомий галицький лісівник Роман Юркевич, було господарство «Богородчанські Добра»: «З приватних, більших лісових власностей треба найперше вирізнити «Богородчанські Добра» належні до українського Єпископства в Станіславові» [40, с. 230]. Р. Юркевич вказував, що цю маєтність закупив єпископ Григорій Хомишин від князя Шинборна; її площа становила понад 30 км².

Основними масивами дібр «Богородчани» були землі розташовані біля Станіслава вздовж річки Бистриця Солотвинська, навколо сіл Нивочин, Лесівка й особливо Горохолино теперішнього Богородчанського району Івано-Франківської області. Маєтність включала лісові комплекси, тартаки, хліборобські приміщення, а також багато будівель та споруд: палату, латинський монастир, різні службові будинки. Один із таких будинків було облаштовано під резиденцію єпископа Григорія, інший - під адміністрацію дібр. Керував маєтністю спочатку надлісничий, інженер Юрій Нападівич, пізніше - інженер-лісівник Богдан Лучаковський, який раніше працював у Столових добрах маєтності «Перегінсько» [40, с. 239-241]. Як указував Р. Юркевич, маєтність «Богородчанські Добра» не приносила значних доходів, проте слугувала за тихе місце для короткочасного літнього відпочинку священослужителів Церкви.

Окремі невеликі господарства були у власності церкви також у довкіллі с. Жаб'є (нині - Верховина), м. Рогатин, м. Заліщики та в інших районах краю.

Таким чином, ГКЦ в Галичині впродовж віків була національною, народною Церквою і відстоювала інтереси українського народу. Як система духовних, моральних, наукових, культурних, освітніх цінностей, Церква своєю діяльністю несла в народні маси національну ідею, ідею любові до рідного краю та рідної землі. Земельні маєтності Церкви були досить значними. У переважній більшості вони належали Митрополії з давніх

княжих часів, деякі з них вона закупила вже на початку ХХ ст. і у 20-30-х роках мала у своїй власності достатньо значні обсяги земельних угідь, які склали реальну основу для ведення власної природоохоронної діяльності в краї.

Джерела і література:

1. Грушевський М. Історія України-Руси / Грушевський М. - К.: Наукова думка, 1992. - Т. II. - 633 с.
2. Крип'якевич І. П. Історія України / Крип'якевич І. П. - Львів: Світ, 1990. - 519 с.
3. Історія релігії в Україні: у 10-ти томах / [Ред.: А. Колодний та ін.]- К.,1996. - Т. 1. - 384 с.; - К., 1997.- Т. 2. - 376 с.; - К., 2001.-Т. 4. - 446 с.
4. Лужницький Г. Нарис історії церкви / Григорій Лужницький // Стрийщина. Історико-меморіальний збірник. - Нью-Йорк-Торонто-Париж-Сидней, 1990. - Т. 1. - С. 275-277.
5. Панас К. Історія Української Церкви / К. Панас -Львів: Трансінтех, 1992. - 160 с.
6. Львівський церковний собор. Документи і матеріали. 1946-1981.- К., 1984. - С. 97.
7. Сергійчук В. Українська греко-католицька церква: страдницький шлях до відродження / Володимир Сергійчук // Галичина: Наук. і культ.-просв. краєзнавчий часопис.- 1997. - №1. - С. 63-68.
8. Українська Католицька Церква. Документи, матеріали // Мартирологія українських Церков: У 4 т. - Торонто-Балтимор: Смолоскип, 1985. - Т. 2. -839 с.
9. Мудрий С. Українська греко-католицька церква у ХХ столітті: триумф, трагедія, відродження / Софрон Мудрий // Етнокультурні процеси в українському урбанізованому середовищі ХХ ст.: Зб. наук.-теор. статей. - Івано-Франківськ: Нова зоря, 2004. - С. 58-60.
10. Комар В. Українське питання в політиці Польщі (1935-1939) / Володимир Комар // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - 1998. - №1(2). - С. 99-105.
11. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. - 1939 р.) / Микола Кугутяк - Івано-Франківськ, 1993. - 200 с.
12. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років ХХ ст./ М. Швагуляк // Записки НТШ. - Львів, 1991. - Т. СС XXII. - С. 111-145.
13. Райківський І.Я. Українське національне відродження кінця ХУІІІ - початку ХХ ст.в європейському контексті: витоки, зміст, періодизація / Ігор Райківський // Галичина. Наук. і культ.-просв. краєзнавчий часопис. - 1999. - №3. - С. 4-23.
14. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (XIX ст. - 30 р. ХХ ст.) / Б. Савчук. - Івано-Франківськ: Плай, 1999. - 136 с.

15. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919-1939 рр.) / М. Швагуляк // Сучасність. - 1994. - №2. - С. 77-82.
16. Москалюк М.М. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х рр. ХХ ст./ М.М.Москалюк - К.: Сиглос, 1998. - 56 с.
17. Костельник Г. Нова доба нашої Церкви / Г. Костельник. - Львів: БМВ, 1926. - 132 с.
18. Липинський В. Релігія: Церква в історії України / В. Липинський - Львів: Дружина, 1933. - 213 с.
19. Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Василь Марчук. - Івано-Франківськ: Плай, 2004. - 464 с.
20. Пилипів І. Державотворча політика греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20-30 років ХХ ст. / І. Пилипів // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи. - Львів, 2001. — Ч. 1. - С. 90-95.
21. Пилипів І. Культурно-просвітницька діяльність української греко-католицької церкви в 20-30-х роках ХХ ст./ І. Пилипів // Проблеми інтеграції науково-освітнього потенціалу в державотворчому процесі. - Тернопіль - Севастополь - Суми, 2002. - Вип. 2. - С. 279-283.
22. Субтельний О. Україна. Історія / Орест Субтельний. - К.: Либідь, 1993. - С. 522-547.
23. Савчук Б. Український Пласт. 1911-1939 / Б. Савчук. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1996. - 272 с.
24. Горошко М., Дудок В. Роль греко-католицької церкви у становленні природоохоронної справи та національного лісівництва у 30-ті роки та на початку 40-х років ХХ століття у контексті сучасних екологічних проблем. До 50-річчя від смерті митрополита Андрея Шептицького / М. Горошко, В. Дудок // Український ліс. - 1994. - №4. - С. 7-9.; - 1995. - №1. - С. 28-30.
25. ЦДІАЛ України, Ф. 409, оп. 1, спр.1443, 105 арк.
26. Войнаровський Т. Історичні постаті Галичини. Спогади з мого життя / Тит Войнаровський - Нью-Йорк, 1961. - 231 с.; (Адміністрація дібр Галицької Митрополії. - С. 61-62; Зарваниця. - С. 62-63; Посіч. - С. 64-65).
27. Лужницький Г. Нарис історії церкви / Григор Лужницький // Стрийщина. Історико-меморіальний збірник. - Нью-Йорк-Торонто - Париж - Сідней, 1990. - Т. 1. - С. 275-277.
28. Шанковський Л. Нарис історії Стрийщини / Лев Шанковський // Стрийщина. Історико-меморіальний збірник. - Нью-Йорк - Торонто - Париж - Сідней, 1990. - Т. 1. - С. 69-192.
29. Гайдукевич О.О. Маєтності УГКЦ в Перегінську / Олена Гайдукевич // Студії з архівної справи та документознавства.- К., 2003. - Т. 9. - С. 118—121.

30. Markowski M. Fortalicium w Perehinsku / M. Markowski - Lwow, 1937. - L. 5-6.
31. Історія міст і сіл Української РСР. Івано-Франківська область / [За ред.Тронько П.Т. та ін.] - К.: Голов. ред. Укр. рад. енциклопедії АН УРСР, 1971. - 640 с.
32. ЦДІАЛ України, Ф. 146, оп. 84, спр. 644, арк. 39.
33. Відомчий архів Осмолодського ЛГ, ф.1, оп. 1, спр. 220, 376 с.
34. Там само, спр. 324, 346 с.
35. Там само, спр. 387, 440 с.
36. Там само, спр. 429, 318 с.
37. Там само, спр. 504, 298 с.
38. Там само, спр. 627, 255 с.
39. ЦДІАЛ України, Ф. 409, оп. 1, спр. 1414, 237 арк.
40. Юркевич Р. Лісівництво Станиславівщини / Роман Юркевич // Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. - НТШ, Український архів. - Нью-Йорк - Торонто-Мюнхен, 1975. - Т. XXУШ. - С. 228-243.

Olena HAYDUKEVYCH
POSSESSIONS GREEK ORTHODOX CHURCH
OF HALYCHYNA IN THE 20-30-S OF THE XXTH CENTURY

The article is devoted to investigation of Greek-Catholic Church as Ukrainian national church: it presents the short history of Church and shows its role in the social life of Galicia. Also, the article characterizes the estate of Greek-Catholic Church in 1920-1930-ies, describes its size, and proves the fact that the Church in XX century had a real foundation for carrying out its own activity concerning ecological security in the region.

Key words: *Greek-Catholic Church, national idea, Ukrainian organization, church estate, ecological security activity.*

УДК 261.5: 254.5- Шептицький А.

Любов ГЕНИК

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
кафедра релігієзнавства, теології і культурології*

ІДЕЇ АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В ІСТОРИЧНИХ РЕАЛІЯХ СТАНІСЛАВОВА ТА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНИ В ХІХ-ХХ СТОЛІТТЯХ

Анотація. В статті розкрито вплив діяльності (в тому числі візитацій) та ідей Станіславівського єпископа, а згодом Галицького митрополита Андрея Шептицького на життя Станіславівської, а згодом Івано-Франківської єпархії в ХІХ-ХХ століттях.

Ключові слова. духовні та учительські семінарії, гімназії, ліцеї, бурси, сиротинці; політичні партії та їх періодика; ченці василіани, студити, редемптористи, сестри василіани, служебниці, вікентійки, мирносиці, йосифітки та їх діяльність.

В рік 150-го ювілею з часу народження такої великої й непересічної постаті як митрополит Галицький А. Шептицький варто не лишень проаналізувати його спосіб мислення, але й визначити актуальність його ідей для сучасності.

Будь-яка історична постать визнається всесвітньовідомою та визначною тоді, коли вона залишила видимі й визначні наслідки по собі, або її погляди, ідеї, бачення майбутнього випереджало час і є актуальним для пізніших поколінь. Постать Галицького митрополита УГКЦ почали вивчати згодом по його смерті перш за все ті люди, які знали його особисто: колишні священики, його студенти, професори Львівської Богословської академії в діаспорі, ієрархи Католицької Церкви (єпископи і священики) та його опоненти тощо. Всі вони, як і ми опиралися на **джерельну базу**, яку детально проаналізувала й систематизувала О. Ігнатюк у статті «Діяльність Галицького митрополита Андрея Шептицького в джерелах та їх класифікація» [74, с.77-97].

Серед наукових праць варто виділити шість напрямів історіографічних досліджень: а) матеріали, пов'язані із відкриттям беатифікаційної справи в комісії "Римська або Львівська: для інформативного процесу беатифікації й канонізації слуги Божого Андрея Шептицького, Архієпископа Львівського українців, Митрополита Галицького, Єпископа Кам'янця-Подільського: артикули для започаткування процесу" [60, с. 19];

б) друга група праць - це заперечення проти беатифікації митрополита А. Шептицького з боку примаса Польщі кардинала Стефана Вишинського до папи Івана ХХІІІ та заперечення Російської Православної Церкви, які надсилалися до Риму [60, с.16];

в) третя і четверта групи наукових праць - це монографічні дослідження іноземних авторів, що їх зацікавила постать Галицького

митрополита А. Шептицького, серед них: М. Вавжонек [27], К. Королевський (Гандюльф де Тернезен) [50], А. Кравченко [53] та праці істориків діаспори - сучасників митрополита, його сучасників і сподвижників - студентів і викладачів, священників і єпископів, що здійснювали свою діяльність під його опікою. Сюди можна віднести роботи М. Ваврика [28], А. Великого [29], Г. Лужницького [55], С. Мудрого [61], І. Нагаєвського [62], І. Назарка [63] І. Сохоцького [75], Д.-С. Цьорох [78].

г) п'ята група досліджень - це наукові роботи, що вийшли в незалежній Україні та поза нею на архівній джерельній базі й аналізують діяльність митрополита не лише як діяча Церкви, але й як історичну постать, тобто як політичного й державного діяча. Серед цих праць варто виділити роботи: І. Андрухів [23], Е. Бистрицької [25], Л. Генік [33, с.129-136; 52. с.18-20; 74, с.14-29], Я. Заборовського [41], В. Іванишина [42], В. Ідзьо [45], С. Кияка [49], А. Колодного [46], В. Ленцика [54], В. Марчука [56; 57], О. Недавньої [65], П. Парфентєва [82], А. Пекаря [67], І. Пилипіва [69], В. Сергійчука [73], Р. Тожецького [77], П. Шкарб'юка [79], П. Яроцького [47].

д) шоста група - це дослідження щодо визнання А. Шептицького «Праведником народів світу» К. Левіна [6] та професора Шимона Редліха із університету Бен-Гуріона в м. Беер Шева (Ізраїль), де він аналізує аргументи Яд-Вашему і пояснює з яких причин було відмовлено надати А. Шептицькому звання «Праведника народів світу» [60, с.18]). Більш детальний аналіз історіографічних праць привчених діяльності митрополита А. Шептицького подано у статті Л. Гентош [35].

Зрештою, вийшли публікації про історію Станіславівської єпархії (1885 - 1900) Р. Делятинського [38] і «Нарис історії (Івано-Франківської) Станіславівської духовної семінарії ім. священномученика Йосафата (1907 - 2007 рр.)» [64].

Тому **метою** даного дослідження - виділити актуальність **футуристичних поглядів** Шептицького та їх відповідність українським та європейським реаліям усіх сторін життя.

Об'єктом дослідження виступає творчість і діяльність єпископа й митрополита А. Шептицького, а **предметом** - погляди вченого, ієрарха, політика, професора, міжнародного діяча та його практичні кроки щодо відбудови окремої єпархії та УГКЦ взагалі.

Завдання дослідження:

- 1) Визначити уявлення Шептицького щодо ролі духовенства у формуванні та розвитку громадянського суспільства на українських землях.
- 2) Зрозуміти бачення А. Шептицьким соціально-економічного укладу майбутньої Української держави.
- 3) Призначення жінки в українській традиції та їх роль у формуванні світогляду свого народу.
- 4) Значення освітньо-наукового та культурного чинників у відродженні століттями пригнобленого українського народу.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивізму, толерантності та опубліковані та архівні документи

про А. Шептицького, згадані вище праці та методи аналітико-синтетичний, порівняння, архівно-пошуковий, інтерв'ювання, ретроспекції, що враховували ідеологію єдності християнства в його обрядових і конфесійних різноманітностях.

Перш за все, хотілось би звернути увагу на підготовку самого Романа-Олександра до духовного покликання. Очевидно, що його світогляд сформувався під впливом матері, яка була глибоко віруючою людиною, але водночас вона сама зазначає, що елементи священничого покликання проявилися в її сина Романа надто рано, що можна пояснити лишень містичним впливом (призначенням від Бога) [17]. Проте Роман старанно вивчає іноземні мови (німецьку, польську, французьку), історичне минуле своїх предків та свого народу, батько навчає його математики, економіки і бухгалтерської справи, а в університеті молодий Роман Шептицький старанно студіює правничі дисципліни. Поряд із цим мати вчить його малювати й писати, він детально вивчає релігію, культуру, мистецтво і етнографію. Під час навчання в гімназії продовжує вивчати іноземні мови (латинську, грецьку, німецьку, польську, французьку) всі релігійні (Біблія та історія біблійних народів; історія Христової Церкви; догматика, апологетика, християнська етика) [34] і природничо-математичні дисципліни (географія, математика, хімія, фізика, біологія) та вступ до філософії, логіки і психології [34]. Така різностороння і плюралістично-світоглядна підготовка давала для майбутнього ієрарха Української Церкви не лишень можливість вільно спілкуватися з усім європейським та американським світом, але й слідкувати за всіма подіями, що відбуваються навколо України, відчувати пульс політичного життя і йти в ногу з ним, при тому, що все це було в умовах іноземного панування на українських землях. Щоб зрозуміти особливості світогляду інших конфесій виїжджає таємно до Києва і Москви, щоб більш детально вивчити обряд, культуру, мистецтво, світогляд Сходу [41].

Вже під час новіціату та перебування в монастирі Роман Шептицький вивчає більш детально теологію, філософію, іноземні мови (вдосконалює французьку, російську, латинську, грецьку, вивчає давньоєврейську), захищає крім вже здобутого докторату з права, ще 2 докторські дисертації із філософії та теології. Ієрарх такого всестороннього наукового рівня, досвіду, світогляду й очолює спочатку Станіславівську єпархію, а згодом усю Українську Греко-Католицьку Церкву.

З чого почав свою діяльність єпископ Станіславівський А. Шептицький після приходу на посаду? Він об'їхав усю єпархію, вивчив ідеологію та призначення політичних партій та рухів, що діяли в краї, з'ясував матеріальне становище населення і священників, їх богословсько-проповідницький рівень та економічні перспективи розвитку краю, здійснивши візитацію усіх парохій, навіть найбільш віддалених у горах [7].

Зрозумівши, що крім священників тут ніхто не допоможе народові, він турбується про відкриття третьої духовної семінарії. Перше, що впало в поле зору практичної діяльності єпископа, а згодом митрополита, це теоретична і

практична підготовка священничих кадрів, бо двох семінарій, щоб охопити духовною опікою всю Галицьку митрополію, було явно замало. Згодом підбирає студентів і ченців, які навчаються в духовних семінаріях та на новіціаті, й направляє їх на навчання за кордон, щоб підготувати майбутніх професорів для викладацької роботи [38; 64]. З цією метою єпископ Станіславівський закладає проект будівництва і купує землю для цілого комплексу: споруда єпархіального управління, приміщення Станіславівської духовної семінарії, осідок єпископа та приміщення банку й кредитової спілки "Дністер" з готелем для українців, який згодом буде його наступник єпископ Григорій Хомишин (1867 - 1947) [41].

На жаль, час перебування А.Шептицького в Станіславівській дієцезії обмежився одним роком, але вже будучи митрополитом, він ніколи не забував про свою першу єпархію.

Досвід, винесений звідси, та набутий раніше прожитим життям, допоміг йому не лишень розвинути його організаторські здібності, але й проявити їх в практичній діяльності митрополита УГКЦ.

Другим предметом його постійного піклування став ідейно-політичний клімат в нещодавно створеній Станіславівській єпархії. Щоб зорієнтуватися в політичних реаліях треба було мати такий широкий світогляд, який був притаманний єпископу Шептицькому, бо в Галичині діяли ряд політичних партій, які певним чином впливали на населення. Але якщо в містах і містечках більшість населення схилилося до різномайття в партійних уподобаннях, то сільське населення було більше категоричним і політично зорієнтованим. Першою ідейно-політичною та освітньо-виховною силою, яка тісно працювала із Церквою і масово була поширена в селах, це - товариство "Просвіта" (з 1868р.). Сам граф А. Шептицький підтримував діяльність цього товариства, оскільки це була єдина позапартійна сила, яка дбала про інтереси українців [34; 40; 67]. Але крім цього товариства в краї діяли: радикальна партія (з 1890), народовська (1860-і рр.), а також вели активну агітацію москвофіли (з 1848р.), соціал-демократи (з 1899), націонал-демократи (з 1899р.) тощо [39]. Проблема полягала в тому, що якраз до москвофільської партії входив відомий історик - отець В. А. Дідицький і частина священників Східної Галичини, вона добре фінансувалася із-за кордону, поступово почала створювати філії "Общества Качковского", яке досягло своїми коренями аж до підніжжя Карпатських гір (див. І. Кузич-Березовський "Москофільство в Березовах") [52, с.238-241]. Тому єпископ Шептицький вирішив, що викорінювати москвофільство відозвами не можна: треба безпосередньо спілкуватися з людьми для того, щоб знайти корені цього явища. Як стверджують сучасники єпископа (А. Кузич), він робив візитації досить виважено й продумано, "говорив до людей з душі" (див. І. Кузич-Березовський "Приїзд до Березова графа А. Шептицького") [52, с.245], пояснюючи небезпеку москвофільства для українського народу, не оголошуючи його прихильників зрадниками чи ворогами, але попереджаючи про наслідки. Єпископ А. Шептицький робив це досить фахово, працюючи не

з загалом, а зустрічаючись із найавторитетнішими людьми: священиками, вчителями, лікарями, війтами та діячами українських громадських товариств і організацій, поважними господарями, не забуваючи про представників інших народів, що спокійно "вписались" у громади українських сіл.

Підтвердженням цьому є зустріч єпископа в с. Нижній Березів Косівського р-ну (тоді - Березів Долішний, Коломийського повіту). Хтось із уродженців Березовів, знаючи, що Шептицький належить староруського боярського роду, підкинув пропозицію о. Ласійчуку, щоб зустріти єпископа як шляхтича у козацько-боярському одязі. І хоч це не дуже сподобалося віце-керівнику місцевого деканату москвофілу о. Григорію Тим'якові (1830-1907), через діяльність якого Шептицький і їхав у Березови, з представників шляхти було створено загальноберезівський комітет, який розподілив доручення: одні мали запросити трембітарів із Верховинщини, інші збирали коней, шукали шляхетські сідла, прикрашали вуздечки, шукали по скринях пояси та смушеві шапки, ремонтували юхтові чоботи, жупани (опанчі) (див. фото). В означений день дві групи прибули до с. Люча, де березівська "кінна бандерія" (135 верхівців на конях)[31, с.28; 52, с.241] та церковний хор на чолі з дяком Пригородським, із шляхетським штандартом і хоругвами, газди з рушниками та тацею з хлібом-сіллю чекали на "князя Церкви". Єпископ їхав своєю власною бричкою. Біля Лючанської школи його чекала березівська делегація. Бричка зупинилася і єпископ вислухав привітання, яке від імені березувшв виголошував господар з Березова Середнього Петро Сулятицький (Олійників), а війт Березова Нижнього - Степан Ґеник-Березовський (зв. Тостюк; 1852-1932) вручив тацю із хлібом. Зворушений єпископ промовив усім зрозумілі слова подяки, які закінчувалися фразою: "Березівські бояри-шляхто, зробили Ви мені приємну і милу несподіванку!" [52, с. с.238]. Далі процесія рушила до Березова Нижнього. Попереду несли штандарт із зображенням гербу "Сас", що закінчувався хрестом, та хоругви, потім йшли дяки в шляхетському одязі, а за ними церковний хор, яким керував випускник Львівського університету дяк Іван Пригородський (24.12.1875-4.02.1950), що мав прекрасний оперної сили голос, далі їхала бричка єпископа оточена з обох боків почесною вартою із верхівців на конях, що розтягнулася по обох боках ходи від хоругов попереду аж позаду повозу єпископа Шептицького. Дяк І. Пригородський почав пісню, її підхопили хористи й верхівці.

В такому супроводі єпископ Станіславівський А. Шептицький в'їхав до центру Нижнього Березова. Там, неподалік біля церкви Перенесення мощів св. Миколая Чудотворця, їх вже чекала єврейська громада, що вийшла з Торою із синагоги зустрічати єпископа теж. Граф А. Шептицький не розгубився, зупинив свою бричку, встав, благословив Тору та євреїв знаком хреста, виголосив до них привітання давньоєврейською мовою. Євреї стояли з похиленими головами і Торою, на знак благословення, аж поки бричка з єпископом не зупинилася біля церкви. У цей час заграли трембіти, за ними -

дзвони, і пролунали постріли із гвинтівок. Громада рушила до церкви, дорогу до якої діти у віночках із барвінку встеляли квітами [52, с.238-241].

Учасник цієї зустрічі 1900 року в Березові Нижнім засновник товариства "Січ" та член осередку Радикальної партії Андрій Михайлович Кузич-Березовський (1880-1972) [24, с.376] згадував, що хоча в одній частині Березова - Бані Березівській священник активно підтримував "товариство Качковського", проповідь Станіславівського єпископа Шептицького дала свої наслідки, бо вже у часі Першої світової війни цей же пресвітер зробив все можливе, щоб його земляки активно вступили до УГА [52, с.238-251].

Третьою проблемою, з якою зіткнувся молодий єпископ Станіславівський, це був моральний занепад окремих сіл, особливо там, де не було дрібної української шляхти, яка вперто намагалася дотримуватись шляхетських ідеалів і протистояла розпусті, пияцтву, закриваючи шинки шляхом плебісциту [52, с.235; 72]. З дрібною українською шляхтою єпископ розмовляв як шляхтич, наголошуючи, що їм не можна впасти нижче своїх шляхетських моральних ідеалів та зламати лицарську присягу (І. Кузич-Березовський І. "Шляхта") [52, с.165-170, 187-190]. Важче було підібрати слова до людей, які не були морально прив'язані до християнських чеснот лицарською присягою і традиціями, а більше спрямовані до давніх оргій чи двоєвір'я. Після візитації таких окремих поселень єпископ пише спеціальне послання №5 від 20 листопада 1900 року "До моїх любих гуцулів" (Т.1), де детально аналізує наслідки деяких гріхів, зокрема: пияцтва, розпусти, ворожбитства тощо [7, с.72-98].

Окремої допомоги і підтримки вимагали українські навчальні заклади, зокрема гімназії, відкриття яких дуже гальмувалось ворожими до українців силами, як і відкриття державних учительських семінарій (чоловічих і жіночих) з українською мовою викладання. До прикладу, "Альманах Станіславівської землі" подає розповідь, як українська громадськість міста вела боротьбу за відкриття державної гімназії з рідною мовою викладання. Дійшло до того, що депутати-українці Крайового сейму в жовтні 1903 р. в знак протесту проти перешкод польської крайової адміністрації склали свої мандати й покинули крайовий сейм (депутатом Галицького крайового сейму був також і митрополит А. Шептицький). І тільки під тиском віденського уряду галицьке намісництво дало згоду на відкриття української гімназії в місті Станіславові з 1 вересня 1905 р. (22, с.261).

Тому згодом чоловічі **гімназії** були відкриті: у Коломиї - 1892, 1900рр., Станіславові - 1905 р., Городенці - 1910 р., Рогатині - 1909 р., Долині - 1911р.) [1; Л.Я], жіночі: у Станіславові - 1909р. при монастирі сестер Василянок, Коломиї (при товаристві "Рідна школа" - 1910р.) [22, с. 317-326; 34]. До того ж додамо, що **державних жіночих навчальних закладів** (гімназій, ліцеїв, захоронкових семінарій) в Австро-Угорщині на рубежі ХІХ-ХХ століть **взагалі не було**, і в Галичині на 33 повіти жодної жіночої учительської семінарії теж не існувало [36, с. 75].

Поряд із класичними навчальними закладами єпископ, а згодом Галицький митрополит, відкриває середні **навчальні заклади професійного спрямування**. Першою фаховою школою українців у Східній Галичині була садівничо-господарська школа в с. Милування (тепер - Тисменицький р-н, Івано-Фанківської області), яка 1909 р. почала свою роботу. Землю, ліс, двоповерховий будинок продав за дешеву ціну для товариства "Просвіта" митрополит Андрій, який і пізніше допомагав школі. Ця школа мала стати центром підготовки українських сільськогосподарських кадрів, які повинні були одержати не тільки добру фахову підготовку, але й загальну освіту та добре виховання, шляхом вивчення обов'язкових предметів для середніх шкіл [51; 68, с. 170-172].

Через те, що школа у Милуванні була чоловіча, при сприянні поміщика М. Малецького, який записав для "Просвіти" увесь свій 354 - морговий маєток (-198 га), в листопаді 1912 р. було відкрито в Угорцях Винявських жіночу фахову школу. Крім того, що там вивчали повний курс жіночого господарства, викладали і релігію, співи, українську мову, історію й географію України, рахунки, хімію, гігієну, годівлю домашніх тварин, ведення домашнього господарства, шиття, варення, прасування [68, с.174, 175]. До управи школи у Милуванні входив о. О. Бачинський, а в Угорцях Винявських - о. С. Кульчицький, які одночасно виконували роль шкільних катехитів та сповідників [34].

Про **духовні семінарії**, як навчальні заклади, що готують церковні кадри, єпископ, а згодом митрополит Шептицький дбав особливо ретельно. В Галицькому краї діяли духовні семінарії УГКЦ в Перемишлі (Дяковчительський інститут з 1817 р., а з 1912 - духовна семінарія) і Львові та Інститут отців Василіян у Бучачі [26; 40. Т.2, с.613], а з 1907 року була відкрита духовна семінарія у Станіславові [38; 40; 64]. Андрей Шептицький турбувався про духовні семінарії ще й через те, що випускники цих навчальних закладів були тою національно-релігійною елітою, яка підтримувала українців Східної Галичини в часи іноземного поневолення та становили основу духовного виховання населення Галичини на початку ХХ століття.

Ще один, дуже важливий напрям діяльності, який потребував не лишень у Станіславівській єпархії пильної уваги ієрарха, але й згодом у всій Галицькій митрополії - **це відновлення українського чернецтва** такого давнього, що вже у VIII ст. мало тут свій окремих "підкарпатський наспів" по василіанських монастирях, як стверджують музикознавці [58], але зруйнованого Петровською реформою монастирів [83, с.236] в Наддніпрянщині та Йосифінською - у Галичині [76, с.27]. Під час своїх візитацій, єпископ тільки з'ясував, де були закриті монастирі, а відновити їх за час свого короткого єпископства вже не встиг, оскільки цей процес дуже тривалий, але результат його - феноменальний.

Ми не будемо детально зупинятися на усіх напрямках діяльності митрополита А. Шептицького щодо відновлення **василіанського чернецтва**, оскільки це детально розкрито у спеціальних дослідженнях: сестри-василіянки Д.-С. Цьорох [78], М. Вуянко [30], П. Шкарб'юка [79] та дуже

коротко в роботі авторки статті [34, с. 63-65] лишень наголосимо, що духовні семінарії, Інститут Василіян у Бучачі, школи новіціату (у Крехові) та Дяко-вчительський інститут, Мала семінарія та філософсько-богословські студії в Голоску - це були ті середні спеціальні навчальні заклади, які готували при допомозі монашого чину отців василіян для українського суспільства майбутніх священників, ченців, вчених, професорів, дяків чи просто освічених людей. При монастирях василіян діяли згодом також і фахові школи.

Окремо слід зупинитися на діяльності ченців студитів у Галичині, оскільки цей монаший чин, що існував на території України із X ст., був повністю знищений, а монастирі забрані чужинцями після ліквідації Київської митрополії 1686 року. Студити відновлені стараннями вже митрополита А. Шептицького в 1906 р. у Скнилові біля Львова. У тому ж році "галицький єпископат прийняв і затвердив Типікон на своїй конференції у Перемишлі 30 жовтня" [34, с.66]. У 1911 р. до отців-студитів вступив брат митрополита Шептицького Казимир, що згодом став їх архімандритом під ім'ям Клемент, а вже на 1938 рік в Галичині були: дві Студитські лаври (в Уневі та у Львові), один скит (у Підлютім), парохіяльні доми в Коростові, у Фльоринці на Лемківщині, у Хуторах Мерлінських та Ольпені, а також у Дорі (біля Яремчі на Івано-Франківщині). Всіх ченців-студитів було 196 осіб.

Студити відкрили сиротинці й бурси (в Уневі і Львові), бібліотеку "Студіон" у Львові, малярську школу і палітурню в Уневі" [40.Т.8, с.3086].

Сестри Студитки були в Яхторові біля Унева (там був новіціат), на Тернопільщині у Гаях, у Буківцях біля Львова і в самім Львові [29.Т.IX.С.34]. На 1932 рік їх було майже 50. Займалися сестри теж рільництвом, шиттям церковних речей, обслуговували дитячі ясла, садки і сиротинці [40.Т.8, с.3086].

Монастирів сестер-студиток в Станіславівській єпархії не було відновлено й досі не має [34].

Не можна обминути увагою діяльність монахів-редемптористів, що належали до конгрегації Найсвятішого Ізбавителя (лат. C.S.S.R. - сучасною укр. м. - Спасителя (уточ. - Г.Л.)). Заснована Альфонсом Лігуорі в 1732 р. в Неаполі для проповідницьких місій і духовних вправ. Редемптористи прибули на прохання митрополита А. Шептицького з Бельгії в 1913р. І хоч до Другої світової війни вони мали: 50 священників-целєбсів, 20 студентів-богословів, 14 новаків і кандидатів, 115 учнів Малої семінарії [29.Т.IX, с.72], вони все ж встигли підготувати таких проповідників, які в час найжорстокіших випробувань не лишень вистояли самі, але й допомогли зберегти вірних УГКЦ від духовного знищення. Світлу пам'ять про себе залишили єпископи-редемптористи УГКЦ в підпіллі: Микола Чарнецький (1884-1959) - професор Станіславівської духовної семінарії та Василь Величковський (1903-1973) - ігумен Станіславівського монастиря отців-редемптористів до Другої світової війни [22. Т.1, с.379-381, 383-388].

Крім сестер Служебниць Пречистої Діви Марії (1892р., засновники отці Єремія Ломницький та Кирило Селецький і сестра Й. Гордашевська), що доглядали хворих у лікарнях, госпіталях, утримували сиротинці, виникають

інші численні жіночі чернечі згромадження: сестер Мироносиць (1914р., що опікувалися дитячими садочками та дітьми-підлітками, сестер Йосифіток (згромадження св. Йосифа Обручника) - працювали по догляду за старшими людьми в будинках перестарілих, дитячих садочках, сестер Йосафаток (згромадження св. Йосафата Кунцевича) - опікувалися дитячими садочками, сиротинцями, займалися вихованням важких підлітків, сестер Пресвятої Родини - допомагали сім'ям, особливо багатодітними; згромадження сестер Євхаристок (в Україні - з 1945р.; засновники: о. Дацій та єпископ Г. Хомишин (1910, 1928р.) та згромадження Отців Місіонерів (послідовників святого Вікентія де Поля - римо-католицьке згромадження, що мало гілку східного обряду). Згромадження сестер-вікентійок існувало в м. Івано-Франківську, мало монастир та лікарню (Червоного хреста).

Всі ці згромадження збереглися в підпіллі й зараз відновили свою роботу в Україні [47, с.557]. До них додалися нові згромадження, що виникли після Другої світової війни: Згромадження Воплоченого Слова (чоловіча та жіноча гілки, що появилися в Аргентині 1984 року, засновник о. Карлос Мігель. З 1988 року виникла жіноча гілка цього згромадження в католицькій Церкві. У 1991 році дане згромадження жіночої та чоловічої гілок появилася в Україні повністю пристосувавшись до українського обряду. Існує в ряді міст України (в т. ч. - в Івано-Франківську,) та Росії.

І один із найменш відомих сучасному українському суспільству напрям роботи єпископа А. Шептицького - це **народногосподарський**, який знайде свій прояв не лишень на теренах Галичини чи Буковини, але й за межами Європи.

Промисловість у краї була в руках іноземців: німців, євреїв, поляків, французів, англійців [48. Т.4, с.433]. Таке становище змушує населення Галичини створювати різні товариства і спілки: Сільський Союз "Господар" (1898 р.) [51], Крайовий Кредитовий Союз (1898р.), Союз Молочарських Спілок (1904 р.), страхове товариство "Дністер" (1905р.) (у Станіславові - фінансово-банківський центр і готель "Дністер") та українські банки і кредитові спілки, які захищають інтереси українських селян та виробників. А очолює цей рух духовенство та інтелігенція [29.Т^Ш, с195, 200; Т.IX, с.84].

Ми залишаємо поза предметом дослідження діяльність А. Шептицького уже як Галицького митрополита, оскільки цьому присвячено багато солідних монографічних досліджень [29; 41; 44; 45; 49; 50; 53; 54; 60; 74; 82].

Нас цікавитиме інше питання: який вплив мала діяльність А. Шептицького на Станіславів та Івано-Франківську єпархію вже по його смерті, хоча до цієї події ієрарх готував і Церкву, і духовенство, і народ. Про це згадує тодішній директор Середньоберезівської підпільної середньої школи в 1940-1944 рр. Іван Кузич-Березовський (1903-1985)[31, с.45], який в 1943 р. супроводжуючи своїх випускників школи до львівських навчальних закладів, разом із отцем Володимиром Тимощуком (1910-1978) вирішили провідати митрополита, розуміючи, що в час Другої світової війни ця зустріч може виявитися останньою. Два моменти найбільше вразили директора

школи Кузича І. у розмові із А. Шептицьким: а) митрополит пам'ятав імена і прізвища тих представників березівської дрібної української шляхти, які зустрічали його 43 роки тому (1900р.); б) духовний провидець чітко бачив і про це говорив своїм відвідувачам, що "грядуть важкі часи на наш народ і Церкву, будьте приготовані на великі терпіння. молімо Бога, щоб ми всі вистояли в доброму до кінця" [52, с.251].

З особистих розмов авторки статті з підпільними сестрами-черниціями згромадження Непорочної Діви Марії М. та Є. Дрогомирецькими випливало, що священники мали чіткі розпорядження свого очільника як діяти в різних випадках життя, були готові йти в підпілля, як і сестри-монахині чи брати-монахи. Велика частина студентів-семінаристів, згадував доктор права, проф. С. Мудрий (1928-2014), а також священників та єпископів, була заздалегідь скерована за кордон для продовження навчання, але в основному, для збереження церковної ієрархічної структури, на той випадок, якщо комуністична машина діятиме зовсім брутально на знищення, як і згодом сталося [73].

Смерть Галицького митрополита графа А. Шептицького стала особистою трагедією для багатьох священників і вірян. Протягом трьох років все, що так старанно майже 50 літ створював митрополит для Церкви і народу було розграбовано, конфісковано, зруйновано або знищено [73]. Здавалось би загинула Церква і люди. Ми не будемо детально зупинятися на долі УГКЦ в час підпілля, бо це тема окремого дослідження, лишень наголосимо, що Церква вистояла, і не лишень ієрархічно, але й із збереженням духовного потенціалу чернецтва, і це при тому, що вона мала лишень статус митрополії. Для порівняння додамо, що коли з підпілля у кінці 90-х рр. ХХ ст. вийшла Албанська Православна Церква, що має статус патріархату, то в її ієрархії було лишень 18 священників і жодного єпископа, а УГКЦ, на час легалізації, мала з десятків єпископів, сотні священників і мільйони вірних в останньому десятилітті ХХ ст. Більшість священників і єпископів, які вийшли із підпілля, це були колишні викладачі й студенти духовних семінарій: Львівської, Перемишльської, Станіславівської, Хустської і Львівської Богословської академії, або випускники підпільних семінарій, що діяли на Івано-Франківщині та Львівщині в 1946-1990рр. [47]; вони й зіграли важливу роль у становленні УГКЦ в 80-90-х роках на Івано-Франківщині та по всій Україні.

З підпілля вийшли майже всі чернечі чини, які діяли на українських землях протягом майже двох тисяч років (василіяни і студити), а також згромадження, що виникли в Україні в кінці ХІХ чи в середині ХХ ст. (як сестри-служебниці, сестри-йосифітки, сестри-євхаристки, сестри-вікентійки або отці-редемптористи). Саме чернецтво взяло на свої плечі катехизацію атеїзованої країни, яка жила майже 70 років в тотальному інформаційному вакуумі.

Таким чином, досить значна **джерельна база** [1-21; 74], що розкриває діяльність Галицького митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, дає підстави узагальнити:

1) Історіографічні дослідження - праці істориків діаспори та спогади сучасників митрополита Шептицького А. Вавжонека, А. Великого, Г. Лужницького, К. Королевського (Гандюльфа де Тернезена), А. Кравченюка, С. Мудрого, І. Нагаєвського, І. Назарка, Д.-С. Цьорох [22; 26; 27; 28; 29; 59; 61; 62; 63; 75; 78]; книги Бистрицької Е., Іванишина В., Ідзьо В., Кияка С., Колодного А., Ленцика В., Марчука В., Недавньої О., Парфентева П., Пилипіва І., Сергійчука В., Тожецького Р., Яроцького П. [44; 49; 56; 57; 64; 65; 66; 67; 69; 73; 74; 77; 79; 82], що вийшли в незалежній Україні й поза нею аналізують діяльність митрополита не лише як діяча Церкви, але й як історичну постать.

2) Використання методів порівняння, ретроспективного й компаративного аналізу, синтезу й узагальнення, врахування принципу конкретно-історичної обстановки (історизму) та об'єктивності, відкидання ідеологічних штампів та релігієзнавчого аналізу, що передбачає право на існування будь-якого світогляду в т. ч. і релігійного, якщо він не є людиноненависницький (принцип толерантності) дало можливість з'ясувати, що:

А) 3-х мільйонна Східна Галичина на 1910 р. мала 4799 державних початкових шкіл, з них державних з українською мовою викладання було 2457 [34], а приватних - 265 [15]. З 56 державних і приватних гімназій Східної Галичини на 1910 р. тільки 9 було з українською мовою навчання: 5 державних гімназій з українською мовою викладання, 3 утравістичні державні гімназії (з українською і польською мовами викладання), 7 приватних гімназій (з правами прилюдності), в тому числі у Дрогобичі, а без права прилюдності було 7 українських приватних гімназій у містах: Яворів (1908 р.), Рогатин (1909 р.), Городенка (1910 р.), Долина (1911 р.), Збараж (1910 р.), Чортків (1911 р.), Копичинці (1908 р.), Буськ (реальна гімназія, 1910 р.).

А вже на 1912 р. право прилюдності малі такі гімназії: Рогатинська ім. М.Шашкевича [13], Яворівська ім. О. Маковея [80], Городенківська ім. Т.Шевченка [37, с. 142; 34].

Всі жіночі гімназії і ліцеї у краї були приватними й існували на кошти товариств, Церкви та за оплату учнів. В 1910 - 1911 н. р. у краї працювало 15 приватних жіночих гімназій з правом прилюдності, в тому числі одна українська (сестер Василянок у Львові) і 12 жіночих ліцеїв (в т. ч. 1 український). Державних жіночих гімназій та ліцеїв Австрія на початок ХХ століття не мала [34].

Б) Важливу роль у підготовці національних учительських кадрів відіграла Українська Греко-Католицька Церква. При монастирях сестер Василянок в Яворові (1906 р.) [80, с.369-381] та Станіславові (1909 р.) [3; 22, с.317-326], згодом у Дрогобичі [4] були відкриті приватні учительські семінарії. Згодом відкрили ще й державні. Всього було: 2 духовні семінарії, 7

приватних учительських семінарій і 7 державних (чоловічих), 6 приватних жіночих учительських семінарій, які давали незакінчену вищу освіту [34].

В) У Східній Галичині діяли ВНЗ: Львівський державний університет (до ліквідації польською владою українських кафедр 1919р.) [40], Український підпільний університет (1919-1925) [34] та Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка (1903-1939)[34], Львівська Богословська Академія УГКЦ (1928-1944)[34], Львівський політехнічний (державний) та Львівський політехнічний (підпільний) інститути та Ветеринарна академія [40]. В той же час 35 млн. українців в царській Росії не мали жодного ні державного, ні приватного навчального закладу з українською мовою викладання.

Г)Тисячолітня українська традиція вчити хлопців і дівчат знаходить відгук єпископа, а згодом митрополита у відкритті одного за одним різних навчальних закладів при монастирях УГКЦ, але найбільше - жіночих: гімназій, ліцеїв, учительських семінарій (детально - Генік Л. Я. Релігійно-моральне виховання в навчальних закладах Галичини кінця ХІХ- початку ХХ століття), а поряд із навчальними закладами - бурс, інститутів (жіночий Інститут св. Ольги у Львові, жіночий Інститут ім. Княгині Ярославни в Тернополі, бурса св. Онуфрія у Ярославі, жіночий Інститут Марії в Станіславові, чоловіча бурса ім. святого Миколая в Сокалі та ін.) [12], сиротинців, де проживали учні цих закладів та здійснювалася значна виховна робота [34, с.29-159]. Станіславівську учительську семінарію сестер василіянок закінчувала і вчителька, а згодом - управителька приватної української школи в с. Березів Нижній Г. Волошук, про що згадували у своїх монографіях Г. Білавич, Б. Савчук та авторка статті [34].

Ґ) Галичина в умовах австрійського, а згодом польського панування мала досить велику періодику (54 видання), в тому числі й українською мовою, чому сприяли самі єпископи, видаючи нею єпархіяльні вісники ("Відомості Львівські єпархіяльні", "Вісник Перемиської єпархії", "Вісник Станіславівської єпархії), наукові ("Богословський вісник", кварталник "Богословія") та науково-популярні журнали (місячник "Нива"), та часопис василіанського чернецтва для дітей - "Малий Місіонарчик". Студити видавали місячник "Ясна Путь" (для самих монахів) і "Промінчик Сонця Любови" (для населення) українською мовою [34, с.188, 195; 40, с.195 - 206].

Кожна з цих політичних чи громадських організацій мала свої друковані органи. Українська націонал-демократична партія видавала газети "Свобода" і "Діло", Українська радикальна партія - газету "Громадський голос" і місячник "Січові вісті", Українська соціал-демократична партія - "Вперед" і "Робітник", а москвофіли - "Русская Рада", "Наука", "Галичанинь" та ін. [40, с.16]. Крім періодики політичних партій, варто назвати періодичні видання різних товариств: "Господар", "Економіст" "Рільничі Відомості", "Бескид". З 1900 р. НТШ видавало "Часопись Правничу і Економічну", з 1908 р. виходили часописи українського жіноцтва - "Мета", "Наше діло", "Наша доля", "Жіночий голос", "Жінка" та ін. [40, с. 691-692].

Звідси випливає, що незважаючи на те, що Андрей Шептицький був єпископом Станіславівським всього один рік, він започаткував відродження духовного, освітнього, культурно-просвітницького життя, політичного, економічно-господарського життя в цьому краї, яке зберегло певні традиції навіть в часи підпілля і переслідувань (збереглися кадри духовенства, чернецтва, викладачів) й сприяло відродженню Івано-Франківської та Коломийсько-Чернівецьких єпархій та усіх їх структур, в тому числі й у відкритті вищих духовних навчальних закладів, яким є Івано-Франківський богословський університет ім. святого Івана Золотоустого та кафедри релігієзнавства, теології і культурології в ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

Джерела та література:

Джерела:

1. Звіт Дирекції приватної гімназії з українською викладовою мовою в Чорткові за рік шкільний 1917 —1918. //ЦДІА у Львові Ф. 178, оп. 1, спр. 5144, арк. 7.
2. Звіт Дирекції ц. к. II гімназії в Коломиї за рік шкільний 1900 - 1901. Коломия, 1901.- 24с. // Приватний архів Володимири Пригородської в м. Коломиї.
3. Звіт Дирекції ц. к. гімназії з руською мовою викладання в Станіславові за рік шкільний 1912 - 1913. - Станіславів, Накладом наукового фонду. 1913. - 209 с. //Державний історичний архів Івано-Франківської області.
4. Звіт про діяльність приватного учительського семінара сестер Василянок в м. Дрогобичі (1921 - 1930 рр.) // ЦДІА у Львові Ф. 179, оп. 3, спр.1290, арк. 1-70.
5. Конференції Архієреїв Української Греко-Католицької церкви: 1902-1937 / Ред. А. Кравчук. - Львів: Свічадо, 1997. - 108с.
6. Левін, Курт. Мандрівка крізь ілюзії. - Львів: Свічадо, 2007. - 478с.
7. Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність (1899 - 1944). Т 1. Церква і церковна єдність. Документи і матеріали / Під ред. А. Кравчука.- Львів: Свічадо, 1995. - 522с.
8. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність (1899 - 1944). Документи і матеріали. Т. II. Церква і суспільне питання / Під ред. А. Кравчука. - Львів, 1998. - 570 с.
9. Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали (1899 - 1944). Т III. Пастирські послання 1939-1944 / Під ред. А. Кравчука.- Львів: Артос, 2010. - 827 с.
10. Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали (1899 - 1944). Т III. Спільні пастирські послання 1905-1944 / За ред. Михаїла Гринчишина та ін. - Львів: Артос, 2013. - ХТУ+1194 с.
11. Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії. Документи і матеріали. 1899-1917. У 2-х книгах. Кн. 1. / За ред. Ю. Аввакумова. - Львів, 2004. - 923 с.
12. Прохання про прийняття учениць до інституту св. Ольги у м. Львові // ЦДІА у Львові Ф. 206, од.зб. 1711, арк. 10.
13. Рогатинська земля /Зб. істор.-мемуарн. матеріалів. В 2-х тт.- Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто. Т.1. - 1989. - 998с.; Т.2. - 1996. - 845с.
14. Сергійчук В. Нескорена Церква: Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. Збірник документів. - К.: Дніпро, 2001. - 496 с.
15. Справа про заснування та діяльність приватного українського жіночого учительського семінара в м. Коломиї // ЦДІА у Львові Ф.178, оп.2, спр. 4748, арк. 122
16. Справа про заснування початкової школи в с. Березів Вижній, повіт Коломия // ЦДІА у Львові Ф. 178, оп.2, спр. 3028 , арк. 1-113 (пол. мовою).

17. Шептицька Софія з Фредрів. Молодість і покликання о. Романа Шептицького. - Львів, 2001. - 149 с.
18. Яворівщина і Краковеччина. Регіональний історико-мемуарний збірник. /Ред. В. Лев і В. Барагура. - Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто. - 1984. - 852 с.
19. Документи обвиняють // Атеистические чтения: Сборник. - М.: Политиздат, 1981. - С.221-226.
20. Document by type: Apostolic Constitutions // Gida-Catholic Information / Режим доступу: <http://www.gcatholic.com/documents/data/type-PEN.htm/> 21.01.2015/12:42
21. Document by type: Encyklicas // Gida-Catholic Information / Режим доступу: [http://www.gcatholic.com/documents/ data/type-PEN.htm /](http://www.gcatholic.com/documents/data/type-PEN.htm/)21.01.2015/12:31 .

Література:

22. Альманах Станиславської землі. Збірн. матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини. В 2-х тт. Т. 1. / Ред. - упоряд. Б. Кравців, М. Климишин. - Нью-Йорк - Торонто - Мюнхен - Париж, 1975. - 959 с.; Т.2. -1985. - 900с.
23. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станиславівська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія. - Надвірна: ЗАТ "Надвірнянська друкарня", 2010. - 500с.
24. Арсенич П. І. Нижній Березів // Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська область. — К.: Головред. УРЕ АН УРСР, 1968, — С.376-386.
25. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану у контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878-1964 рр.). - Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. - 416 с.
26. Бучач і Бучаччина. Історично-мемуарний збірник / Ред. М. Островерха. - Нью-Йорк -Лондон - Париж - Сідней - Торонто, 1972. - 943 с.
27. Вавжонек М. Екуменічна діяльність митрополита Андрея Шептицького в Україні та Росії. - Рим: Вид-во оо. Василіян, 2006. - 230с.
28. Ваврик М. По Василіанських Манастирях / Михайло Ваврик. - Торонто: Вид-во оо. Василіян, 1958. - 286 с.
29. Великий А. Г. З літопису християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану [Атанасій Великий, ЧСВВ]. В 9-и т.- Рим: Вид-во оо. Василіян: Т.УІ. - 1974. - 287с.; Т.УП. - 1975. - 279с.; Т.УІІІ. - 1976. - 275с.; Т. ІХ. -1977. - 304с.
30. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська. - Івано-Франківськ, 2011. - 214с.
31. Геник, Любов. Іван Кузич-Березовський - історик і педагог (до 100-річчя від дня народження) / Любов Геник // Рідна школа. - 2003. - №9. - С.43-46.
32. Геник, Любов. Митрополит А. Шептицький у боротьбі за український університет у Львові в І чв. ХХ століття / Любов Геник // Рідна школа. 2003. - №3 (878). - Березень. - С.18-20.
33. Геник Л. Я. Діяльність Галицького митрополита Андрея Шептицького під час Другої світової війни [Любов Геник] // Карпати: Людина, етнос, цивілізація. - 2012. - №4. - С.129-136.
34. Геник Л. Я. Релігійно-моральне виховання у навчальних закладах Східної Галичини кінця ХІХ - початку ХХ ст. / Любов Геник. Наукове видання. - Івано-Франківськ: Плай, 2000. - 272с.
35. Гентош, Ліліана. Постаць митрополита Шептицького в українських та польських наукових виданнях останнього десятиріччя // Україна модерна. - Число 8. - К. - Львів, 2003. - С. 179-210.
36. Герцюк Д. Д. Педагогічна освіта в Галичині в другій половині ХІХ - на поч. ХХ ст. // Вісник Львівського університету. - Львів: Світ, 1991. - С. 69-78.
37. Городенщина / Ред. М. Марунчак. - Нью-Йорк - Торонто - Вінніпег, 1978. - 871с.

38. Делятинський Р. Історія Станіславівської єпархії (1885-1900). - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2001. - 96с.
39. Енциклопедія Українознавства: Загальна частина. В 3-х кн. Кн. 1-3. / Перевид. в Україні. - К.: А.Т. Книга, 1994 - 1995. - 1221 с.
40. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. В 10-и тт. Т.1-11 / Гол. ред. В. Кубійович. - Нью-Йорк: Молоде життя, 1955 - 1984.
41. Заборовський Я. Ю. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865 - 1944 рр.). - Івано-Франківськ, 1995. - 62 с.
42. Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження [В. Іванишин В] // Бібліотека журналу "Пам'ятки України". Книга 2. Українське відродження і національна церква. - К.,1990. - С. 23-62.
43. Ігнатюк Василь. Парохи Березовів у ХІХ столітті [Василь Ігнатюк] // Голос краю. - 2007. - №1 (19). - Грудень. - С.5.
44. Ігнатюк О. В. Галицький митрополит УГКЦ Андрей Шептицький - провісник екуменічного руху в Європі [Ольга Ігнатюк] // Україні і Ватикан. Серія зб. наук. праць. Вип. VI: Проблеми екуменізму в сучасній Україні в контексті "Декрету про екуменізм" (21. 11. 1964 р.) Другого Ватиканського собору. - Івано-Франківськ: ПП Маргітич О. І., 2014. - С.137-156 (374с.).
45. Ідзьо В. С. Митрополит Андрій Шептицький на шпальтах російської преси та часопису українців Росії "Украинская Жизнь" у 1914-1917 роках [XX століття][Текст] / В. С. Ідзьо; НДІ українознавства. - Львів: Сполом, 2007. - 52с. - Бібліогр.: в кінці розділів.
46. Історія релігій в Україні: Навчальний посібник /А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; За ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. - К.: Товариство "Знання", КОО, 1999. - 735с. - (Вища освіта ХХІ століття).
47. Історія релігії в Україні. У 10 т. Редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Т.4: Католицизм / За ред. проф. П. Яроцького. - К., 2001. - 598с.
48. Історія Української РСР. У 8 тт. / Ред. колегія: А. Г. Шевелєв (відп. ред.). - К.: Наукова думка. Т. 3. -608с.; Т.4.- 532с.
49. Кияк С. Р. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи [Святослав Кияк]. Монографія. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. - 632с.
50. Королевський, Кирило. Митрополит Андрей Шептицький (1865-1944) / Кирило Королевський / пер. з фр. Я. Кравець. - Львів: Свічадо, 2014. -512с.
51. Крайове господарське товариство "Сільський господар" у Львові: 1889-1944. - Нью-Йорк, 600с.
52. Кузич-Березовський І. Березівське боярство на тлі історії України / Іван Кузич-Березовський. - Детройт: Universal Slavic Printers, 1962. - 320 с.
53. Кравченко О. Велетень зо Святоюрської гори: Причинки до біографії Слуги Божого Андрея на підставі чужомовних джерел. - Йорктон: Льогос, 1963. - 148с.
54. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий [В. Ленцик]. - Львів: Свічадо, 2001. - 608с.
55. Лужницький Г. Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви /Григорій Лужницький. - Філадельфія: Провидіння, 1954. - 723с.
56. Марчук В. В. Церква, духовність, нація. Українська Греко-Католицька Церква в суспільному житті України / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. - Івано-Франківськ: Плай, 2004. - 404с.
57. Марчук, Василь. Українська Греко-Католицька церква. Історичний нарис /Василь Марчук. - Івано-Франківськ: Плай, 2001. - С. 94-107.
58. Маценко П. Нариси до історії української церковної музики / Павло Маценко. - Репринт. вид. - К.: Муз. Україна, 1994. - 152с.
59. Метрополія в Нью-Йорку Служі Божому Андреєві Шептицькому у 50-річчя його смерті / Гол. ред. М. Галів, В. Никифорок та Ю. Штогрин. - Нью-Йорк, 1996. - 80с.

60. Митрополит Андрей Шептицький - великий праведник України, фундатор національно-культурного відродження в Україні. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю (м. Коломия, 20 травня 2015 р.) / за ред. М. Ковальчука, С. Михайлюк, О. Русакової. - Івано-Франківськ: НАІР, 2015. - 240с.
61. Мудрий, Софрон. Нариси історії Церкви на Україні.. - Рим: Папська колегія св. Йосафата, 1982. - 296 с.
62. Нагаєвський І. Нарис історії Галицької митрополії: У 150-річчя її відновлення. - Філадельфія: Америка, 1958. - 43с.
63. Назарко І. Київські і Галицькі Митрополити: Біографічні нариси 1590-1960. - Рим: Дид-во оо. Василян, 1962. - 269с.
64. Нарис історії (Івано-Франківської) Станиславівської духовної семінарії імені святого священномученика Йосафата (1907-2007рр.). - Івано-Франківськ: Івано-Франківська духовна семінарія імені священномученика Йосафата, 2007. - 139с.+ ХІІс.
65. Недавня О. В. Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців між християнським Сходом і Заходом [О.В. Недавня]. - К.: Гнозис, 2000. - 218с.
66. Пащенко В. Греко-католики в Україні. - Полтава, 2002. - 615 с.
67. Пекар А. Ісповідники віри нашої сучасності. 2-е вид. - Львів: Місіонер, 2001. - 288 с.
68. Перський, Степан. Популярна історія товариства "Просвіта" у Львові. - Львів: Накладом т-ва "Просвіта". - 1932. - 231 с.
69. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918-1939): монографія / І. В. Пилипів. - Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. - 440с.
70. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х т. Т. 1. До середини ХУІІ століття. - К.: Либідь, 1992. - 640 с.; Т. 2. Від середини ХУІІ століття до 1923 р. - К.: Либідь, 1992. - 608 с.
71. Рогатинська земля: Зб. істор.-мемуарн. матеріалів. В 2-х тт.- Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто. Т.1. - 1989. - 998с.; Т.2. - 1996. - 845с.
72. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. - кінець 30-х рр. ХХ ст.). - Івано-Франківськ: Плай, 1999. - 136с.
73. Сергійчук В. Нескорена Церква: Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. - К.: Дніпро, 2001. - 492с.
74. Спадщина Андрея Шептицького: духовність, діяльність, мораль. Матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю з дня народження митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького (Тлумач, 9 серпня 2015 р.) / упор. А. А. Білас. - Тлумач, 2015. - 105 с.
75. Сохоцький І. Що дали греко-католицька Церква й духовенство українському народові. - Філадельфія: Америка, 1951. - 105 с.
76. Стеблецький, Стахій. Переслідування української і білоруської католицької Церкви російськими царями. - Мюнхен: Українське Католицьке вид - во, 1954. - 103с.
77. Тожецький Р. Митрополит Андрей Шептицький // Ковчег: Збірник статей з церковної історії. - Чис. 1. - Львів: Інститут історії Церкви., 1993. - С.101-112.
78. Цьорох С. Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василянок. 2-е вид. - Рим: Вид-во оо. Василян. - 1964. - 255с.
79. Шкарбюк П. В. Монаший Чин Отців Василян в національному житті України. - Львів: ВВП "Місіонар", 2005. - 439с.+ 56 вкл.
80. Яворівщина і Краковеччина. Регіональний історико-мемуарний збірник. /Ред. В. Лев і В. Барагура. - Нью-Йорк - Париж - Сідней - Торонто. - 1984. - 852 с.
81. Нижній Березів <http://ukr.wikipedia.org/wiki/08.01.2015/19.07>.

82. Парфентьев, Павел. Слуга Божий Митрополит Андрей Шептицкий и русский ^кзархат католиков славяно-византийской традиции // **Режим доступу:** http://www.cerkva.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=37&Itemid=41//24.11.2014/12:27.

83. Русское православие: веки истории / Я. Н. Шапов, А. М. Сахаров, А. А. Зимин и др. - М.: Политиздат, 1989. - 720с.

**Одяг наречених (Я. Генік та О. Кузич),
дружки (в капелюсі) й дружби (Н. Арсенич та М. Геніка) в с. Н. Березів.**
Наречені і дружба з дружкою в жупанах (опанчах), прикрашених шовковими хустками,
запоясані поясами і в смушевих шапках-киянках із шляхетського одягу.
Фото, січень, 1959р.

Lyubov Yaroslavivna GENYK,
Department of Religious Studies, Theology and Culture, Faculty of Philosophy,
State higher educational institution (SHEI)
"Vasyl Stefanyk Precarpathian National University".

IDEAS ANDREY SHEPTYTSKY IN HISTORICAL REALITIES STANISLAVIV AND IVANO-FRANKIVSK REGION IN THE NINETEENTH AND TWENTIETH CENTURIES

Abstract. *In the article the impact of (including visitations) and ideas bishop of Stanislaviv and later Galician Metropolitan Andrey Sheptytsky on life Stanislaviv, and later in Ivano-Frankivsk diocese (yeparhyii) in the nineteenth and twentieth centuries.*

Keywords. *Spiritual Teacher and seminary school, high school, seminary, orphanage; political parties and their periodicals; Basilian Monks, Studyts Monks, Redemptorists Monks, Basilian Sisters, Servants, Sisters of Vikentiy de Paul, Sisters bearing sisters myrrh-bearing, Josephites Sisters and their activities.*

УДК 261.5:254.5- Шептицький А.

Тетяна ГОРАН

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника*

ДУХОВНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ ПЕРЕМИШЛЬСЬКОЇ ЄПАРХІЇ (1919 - 1939 РР.)

У статті проаналізовано діяльність духовних навчальних закладів Перемишльської єпархії у період між двома світовими війнами. Визначено, що функціонування Духовної семінарії у Перемишлі сприяло моральному вихованню молоді. Перемишльська духовна семінарія відіграла важливу роль у підготовці священничих кадрів, питання поповнення і оновлення яких гостро постало після Першої світової війни. Охарактеризовано діяльність Інституту дяків.

***Ключові слова:** єпархія, духовенство, духовні навчальні заклади, Духовна семінарія, Інститут дяків.*

Церковні греко-католицькі освітні заклади були одним із найважливіших елементів організаційної структури ГКЦ та визначальним чинником релігійного життя українців у період між двома світовими війнами. Греко-католицьке духовенство активно використовувало можливість викладати основи християнської релігії серед шкільної молоді. Навчання релігії здійснювали священники, підготовку яких проводила Перемишльська духовна семінарія. Тому досить актуальним є вивчення досвіду духовенства у питанні морального та духовного виховання майбутніх священників.

Діяльність духовних навчальних закладів Перемишльської єпархії у період Другої Речі Посполитої ще не набула достатнього наукового вивчення. Відсутнє комплексне дослідження функціонування Інституту дяків у період між двома світовими війнами. Окремі аспекти діяльності Духовної семінарії у Перемишлі частково висвітлювали у своїх працях С. Мудрий [12], В. Перевезій [13], о. др. І. Кашак [9], І. Пилипів [16], Я. Глистюк [8], Б. Прах [17], М. Козак [11] та інші.

Мета статті - проаналізувати роль духовних навчальних закладів Перемишльської єпархії у підготовці священничих кадрів.

В умовах міжвоєнної греко-католицьке духовенство, прагнучи не допустити ополячення української молоді, значну увагу приділяло вивченню релігії у школах. Навчання основ релігії здійснювали священники тих конфесій, представники яких відвідували даний навчальний заклад. Так, у парохії Устіянова Устрицького деканату «в 1931 - 1932 навчальному році в утраквістичній школі навчалася 198 дітей з греко-католицьких сімей, 34 сповідували латинський обряд та 11 жидів. Загалом в школі проводилося навчання для 243 учнів» [3, к. 85]. Оскільки у школі навчалися представники різних конфесій, то на уроки релігії вони повинні були ходити виключно до

«свого вчителя» - римо-католицького чи греко-католицького. Було встановлено, що на катехизацію у початкових і середніх школах відводилося дві та більше годин на тиждень. Для вивчення релігії у парохії Устіянова щотижнево виділяли 4 години. В спеціальних щоденниках зазначався рівень знань кожного з учнів цієї школи. Цікавою була замітка пароха про те, що діти «обучені в правдах св. віри відповідали сміло і добре». Парох, який вів навчання релігії в кількох парафіях, на навчання доїжджав своїми кінями: «за доїзд громада зобов'язалася платити та не платить» [3, к. 85].

Варто зазначити, що польська влада активно втручалася у процес навчання релігії, намагаючись визначити характер та спрямування «науки релігії», яку проводили греко-католицькі священники. Тому в школах, особливо утравістичних, поляки намагалися обмежити кількість катехитів-греко-католиків. Так, у польськомовній жіночій семикласній школі ім. Ядвіги у Дрогобичі «в 1933-1934 навчальному році навчалось 750 учнів, з них 150 греко-католиків, 180 римо-католиків та 420 жидів» [4, к. 42]. Серед учителів був тільки один греко-католик, 2 жида та 10 римо-католиків [4, к. 42]. Зовсім іншою була ситуація у Приватній шестикласовій школі сс. Василянок у м. Дрогобич, де навчання велося українською мовою. Станом на 1933 - 1934 навчальний рік у школі працювало 8 учителів, з них 4 монахині греко-католицького віросповідання. Як і в інших школах Дрогобича на навчання релігії виділяли 12 годин на тиждень, тобто по дві години у кожному класі [4, к. 46].

В сучасній Україні підготовкою майбутніх катехитів займаються катехитичні інститути, які діють практично в усіх єпархіях. Найважливішу роль у даній справі відіграє Катехитично-педагогічний інститут УКУ, директором якого є с. Луїза Цюпа. Окрім цього, в Україні працює ще два катехитичні Інститути УГКЦ: в Дрогобичі та Івано-Франківську. Однак, варто зазначити, що у Перемишльській єпархії у міжвоєнний період не існувало подібних наукових установ, а зважаючи на той факт, що функції катехита у школах виконували місцеві парохі, основна роль у підготовці священничих кадрів відводилася Духовній семінарії.

Питання створення богословських навчальних закладів активно обговорювалося на Замойському Синоді 1720 р., учасники якого прийняли рішення про організацію духовних семінарій у кожній єпархії [10]. Перша греко-католицька духовна семінарія була створена у Відні з ініціативи австрійського уряду та імператриці Марії-Терези. Семінарія отримала назву Королівська греко-католицька семінарія св. Варвари (так званий Барбареум). Проте, після смерті імператриці семінарія перестала існувати, а галицьких семінаристів разом із ректором о. Михайлом Щавлинським відправлено до Львова [16, с. 134].

Брак традиції і безперервності не сприяв розвитку студентського життя в Перемишлі. Від заснування Перемишльська семінарія мала тільки чотири студенти на одному курсі (1845 - 1920 рр.). Організацію навчального процесу у духовних семінаріях було визначено на установчому з'їзді

Українського Богословського Наукового товариства, який відбувся 29 вересня 1922 р. у Львові. 13 грудня 1921 р. перемишльський єпископ Йосафат Коциловський благословив цілком нову семінарію, що була побудована за рахунок коштів Галицького релігійного фонду. Він також освятив нижню каплицю Йосафата і верхню каплицю Христа Царя. Щоби фінансувати семінарію, єпископ призначив податок на парафії. Професорам в семінарії давали компенсацію, що була призначена парафії. Керівництво духовної семінарії у Перемишлі належало ректору, віце-ректором, духівнику та префектам студій. У досліджуваний період Перемишльську семінарію очолювали ректори о. д-р Григорій Лакота (1918 - 1926 рр.), о. Василь Пинило (1926 - 1929 рр.), о. Володимир Гмитрасевич (1929 - 1935 рр.) та о. Іван Кузич (1935 - 1945 рр.) [7, с. 29].

О. Василь Пинило розпочав свою діяльність у Перемишльській духовній семінарії задовго до початку Першої світової війни. Протягом 1908 - 1918 рр. був духівником у семінарії, одночасно займав посаду професора катехитики і методики, з 1915 р. по 1925 р. викладав семінаристам аскетичну та літургічну. У 1920-30-их рр. був професором морального богослов'я, пасторального богослов'я, гомілетики, годегетики, а у 1926 р. о. В. Пинило обраний ректором Духовної семінарії. О. Володимир Гмитрасевич душпастирську працю розпочав у 1912 р., ставши управляючим співробітником у Перемишлі. Упродовж 1914 - 1925 рр. він займав посаду катехита, а з 1925 р. по 1941 р. о. В. Гмитрасевич був парохом катедрального собору св. Йоана Христителя, деканом Перемишльського деканату та радником і референтом єпископської консисторії. У 1929 р. змінив о. В. Пинила на посаді ректора Духовної семінарії і опікувався підготовкою священничих кадрів до призначення його у 1935 р. домовим прелатом папи Пія XI [17, с. 472; 393]. Біографія наступного ректора о. Івана Кузича насичена цікавими фактами та подіями, тому потребує спеціального дослідження. Його ім'я поряд з Йосафатом Коциловським, Григорієм Лакотою, Миколою Грицеляком та Романом Решетиллом є серед священників УГКЦ, які були репресовані радянським режимом, а пізніше реабілітовані прокуратурою Києва.

Після закінчення Першої світової війни у Перемишльській духовній семінарії навчалася близько 100 осіб (1920 - 1921 рр. - 101, 1922 - 1923 рр. - 119) [19]. Навчання тривало 4 роки, а з 1931 р. богословську освіту здобували вже 5 років. Критично зменшилася кількість «питомців» протягом 1924 - 1926 рр., що було пов'язано, в першу чергу, із запровадженням єпископом Й. Коциловським целібату у 1925 р. На одному курсі в той час залишилося тільки двоє, а через рік - троє студентів. Целібатна реформа викликала не тільки протест семінаристів, але й широкий суспільний резонанс в українському суспільстві Східної Галичини [16, с. 134].

Варто зазначити, що духовна семінарія у Перемишлі у міжвоєнний період перебувала у важкому становищі. Про це свідчать часті звернення єпископа Й. Коциловського до вірних та духовенства «о складання датків на

духовний семінар» [14, с. 71]. У зверненні йшлося про те, що кожний парох повинен сплачувати на утримання семінарії по 100 мр. від одного морга орного поля (*автор: 1 морг - 0, 57 га*). Завідателі парохій сплачували за користування ґрунтами на користь Духовної семінарії суму, яка визначалася деканами відповідно до їх матеріального становища. Кожний деканат змушений був надавати 5-6 кірців зерна (*автор: 1 корець - 96-100 кг*) [14, с. 71]. Однак не всі парохії та деканати сприйняли з ентузіазмом дане рішення: «Одні цілком злегковажили собі повисше зарядження, другі менше або більше сповнили приказ» [2, к. 3-5].

Ситуація нормалізувалася у другій половині 20-их рр. Так, у 1928 р. на четвертому курсі в духовній семінарії навчалося 4 студенти, на третьому - 20 «питомців», на другому - 23, а на першому - 28 (загалом 75 осіб). На студіях у Римі в українській колегії (Урбаніанська папська колегія в Римі) навчалося 4 майбутніх богословів [20, с. 388-389]. У 30-их рр. кількість «питомців» збільшилася у 1,5 рази. У 1938 р. на п'ятому курсі навчалося 13 студентів, на четвертому - 33, на третьому - 25, на другому і першому - 29 і 33 відповідно. Збільшилася і кількість «питомців», які навчалися на богословських студіях у Римі: 1928 р. - 4 студенти, 1937 - 1938 рр. - 11 студентів [21, с. 18-19]. Навчання за кордоном у провідних закладах Риму, Відня чи Інсбрука створювало перед богословами більші кар'єрні можливості. Єпископ Й. Коциловський особисто цікавився навчальним процесом та рівнем виховання майбутніх священиків у семінарії, проводив часті реколекції та запровадив щомісячні богословські диспути.

В духовній семінарії основна увага приділялася вивченню біблійної історії, основ догматики, єврейської та церковно-слов'янської мов та літургії [2, S. 62-63]. Важливу роль у процесі навчання відіграло так зване самонавчання, яке було двох типів: колективне та індивідуальне. Реалізація різноманітних форм навчання здійснювалася під безпосереднім керівництвом священика-духівника. Завдяки цьому студенти мали можливість поглибити духовні знання. Випускникам семінарії видавалося «свідоцтво укінчення богословських наук» [2, к. 63].

Таким чином, функціонування духовної семінарії у Перемишлі сприяло моральному вихованню молоді та дало змогу постійно поповнювати та оновлювати священичі кадри. Протягом 20-ти років діяльності семінарії єпископ Й. Коциловський висвятив 400 священиків.

Спеціальною інституцією у Перемишльській єпархії був Інститут дяків, завданням якого була підготовка потрібної кількості церковних співаків, без яких не можливо було провести літургію. З ініціативи єпископа Михайла Левицького у Перемишлі у 1817 р. було створено Інститут дяків. Метою Дяко-вчительського Інституту було навчання дітей селян, дяків та священиків, які не мали власних коштів на здобуття вищої освіти. Інститут дяків надавав учительську та дяківську освіту. Греко-католицьке духовенство з ентузіазмом сприйняло створення нового навчального закладу, а першим його директором став І. Могильницький. На початку своєї діяльності

Інститут дяків зіткнувся зі значними труднощами, адже польська влада заборонила проводити навчання українською мовою. Зважаючи на наявність значної кількості польськомовної літератури, мовою викладання повинна бути польська. Значно ускладнює дослідження діяльності Інституту дяків той факт, що в Державному архіві Перемишля практично відсутні документи, які б проливали світло на особливості організації та функціонування даної установи. Жодним словом не згадується про Інститут дяків і у шематизмах Перемишльської єпархії 1920 - 1937 рр. У них вміщено інформацію тільки про діяльність Інституту взаємодопомоги дяків, участь у якій була обов'язковою умовою отримання дияконської посади у парохіях Перемишльської єпархії.

В Інституті дяків вивчали спів, логіку та мову (церковнослов'янську, українську, польську і німецьку), навчання тривало два роки. Після закінчення навчання призначення дияконів відбувалося на основі конкурсу, який оголошувався публічно у «Перемишльських Єпархіальних Відомостях». Участь у конкурсі могли брати тільки ті, яким виповнилося 21 рік і які успішно закінчили навчання, окрім того обов'язковою умовою була участь у Товаристві взаємної допомоги дяків. Здобута на основі конкурсу посада дяка була пожиттєвою, його могли усунути тільки у випадку не моральної поведінки. Варто зазначити, що Інститут готував не тільки церковних співаків, а також висококваліфікованих учителів для народних шкіл. Однак, у міжвоєнний період, зважаючи на деякі зміни шкільної системи, функції Інституту були звужені, а основна увага приділялася виключно навчанню дяків [5, с. 204].

Окрім навчальних закладів, які готували священничі кадри, діяли у Перемишльській єпархії також установи, якими опікувалося греко-католицьке духовенство. Зокрема, дві школи у Перемишлі, засновані з ініціативи Братства святого отця Миколая та Український інститут для дівчат. У 1911 р. за сприяння та фінансування братства було відкрито школу імені М. Шашкевича, яка знаходилася на вулиці Смольки, 10 у м. Перемишль. В історичній літературі, досить часто згадуючи про цю школу, вживають термін «Шашкевичівка». Школа ім. М. Шашкевича мала великий вплив на виховання молоді. Особлива увага приділялася вивченню релігії та участі шкільної молоді у церковних, загальнонаціональних та традиційних святкуваннях. Сьогодні у приміщенні цієї школи діє Комплекс загальноосвітніх шкіл імені Маркіяна Шашкевича, який включає гімназію, початкову школу № 17 та третю середню школу. Науковий і громадський діяч, професор Перемишльської гімназії Богдан Загайкевич так відгукувався про діяльність школи: «... Якою корисною була ця школа, свідчить ріст її фреквенції (*автор - відвідуваність*). В шк. році 1937 / 38 в сімох класах та чотирьох додаткових відділах доходила вона до понад пів тисячі дітей.» [15, с. 278].

В 1921 р. братство створило власну школу імені св. Миколая на Засянні, яка знаходилася на вулиці Св. Іоана (сьогодні вулиця Салезіянська).

В Державному архіві у м. Перемишлі збереглися документи, пов'язані з діяльністю даної школи: статут школи, план і кошторис її розбудови. Управителем школи імені Шашкевича був учитель Михайло Зубрей, управителем школи імені св. Миколая була учителька-монахиня Амалия Чабан. Виділ братства через Шкільну Раду повітову у Перемишлі звертався до Львівської шкільної кураторії у м. Львові: «Брацтво св. о. Миколая в Перемишлі яко власник приватної коедукативної вселюдної школи III степеню з українською мовою навчання ім. св. Миколая в Перемишлі має честь просити Високу Кураторію о затвердження управителькою цієї школи на 1933 / 34 рік Олени-Амалії Чабан, С. Службниці Пр. Д. М., дотеперішньої управительки цієї школи» [1, к. 23]. У 1946 р. вона переїхала до Варшави, де до 1974 р. жила і працювала в українському притулку оо. Василіян [18, с. 52]. Школа імені св. Миколая була приватною інституцією та користувалася великим авторитетом серед населення, адже протистояла колонізації Засяння.

Греко-католицьке духовенство опікувалося професійною та вищою школою. 8 листопада 1931 р. тижневик «Бескид» вмістив інформацію про діяльність Українського інституту для дівчат у Перемишлі, який святкував свій 50-літній ювілей. Український інститут для дівчат відіграв неабияку роль у розвитку національної самосвідомості галицького суспільства. Як зазначалося у статті, «справді є чим тішитись і величатись при огляданні 50-літньої праці і дорібку Товариства». Інститут давав ученицям великі знання та можливість вступити до вищого навчального закладу, а також сприяв формуванню активної громадської позиції [6].

Таким чином, діяльність церковних греко-католицьких освітніх закладів була націлена на відродження національної свідомості та високе культурне і патріотичне виховання українського суспільства. Церква завжди була важелем впливу на суспільно-релігійну свідомість. Досвід греко-католицького духовенства в питанні морального та духовного виховання української молоді має важливе значення для відтворення історичної картини минулого українського народу. Діяльність Перемишльської духовної семінарії, її роль у підготовці священних кадрів та нелегка доля випускників-богословів потребує подальшого дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Arhiwum Panstwowe w Przemyslu (APP), Zespol 1085, Sygn. 20 Prywatna koedukacyjna szkola powszechna z ukraińskim j[^]zykiem nauczynia im. sw. Mikolaja w Przemyslu (1929 - 1941). - 120 k.
2. Arhiwum Panstwowe w Przemyslu (APP), Zespol 142 ABGK, Sygn. 5339 (tom III) Rozmieszczenie duchowienstwa. Sprawy Seminarium Duchownego. (1922 - 1924). - 497 k.
3. Arhiwum Panstwowe w Przemyslu (APP), Zespol 142 ABGK, Sygn. 5615 (tom I) Sprawy nauki religii w szkolach. Sprawozdania z przebiegu miesi[^]ca dobrej prasy. Materialy do schematyzmu. (1934). - 732 k.

4. Arhiwum Panstwowe w Przemyslu (APP), Zespol 142 ABGK, Sygn. 5615 (tom III) Sprawy nauki religii w szkolach. Sprawozdania z przebiegu miesi^ca dobrej prasy. Materialy do schematyzmu. (1934). - 539 k.

5. St^pien Stanislaw. Organizacja i struktura terytorialna grekokatolickiej diecezji przemyskiej w latach 1918 - 1939 / Stanislaw St^pien // Polska - Ukraina. 1000 lat s^siedztwa. - Przemysl, 1996. - S. 191-218.

6. Бескид. - 1931. - 8 листопада. - Ч. 30 (107). - С. 2.

7. Блажейовський Д. Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828 - 1939) / Д. Блажейовський. - Львів : Каменяр, 1995. - 1008 с. - С. 29.

8. Глистюк Р. Греко-католицька духовна семінарія в Перемишлі та соціальне походження її випускників у середині XIX ст. / Р. Глистюк // Перемишль і Перемиська земля протягом віків. - 3 : Інституції. Збірник наукових праць та матеріалів Міжнародної наукової конференції. - Львів, 2003. - С. 294-296.

9. Кашак І. Виховання українського греко-католицького священика (1882 - 1946) / І. Кашак. - Львів : Свічадо, 2007. - 232 с.

10. Кобрин М. Замойський синод і формування традиційної ідентичності УГКЦ / М. Кобрин // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки, 2012. - Випуск 15. - С. 235-242.

11. Козак М. Духовно-інтелектуальні втрати Української Греко-Католицької Церкви Перемиської єпархії в 1940-х роках / М. Козак // Книга «Пом'яни, Господи, душі слуг Твоїх». - Львів : Свічадо, 2002. - 280 с.

12. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні / С. Мудрий. - Івано-Франківськ : Вид-во ІФТКДІ, 1999. - 528 с.

13. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30-х рр. XX с. / В. Перевізії. - К., 1998. - 46 с.

14. Перемиські єпархіальні відомості. - 1921. - 2 вересня. - Ч. III. - С. 71.

15. Перемишль - західний бастион України: [зб. матеріалів до історії Перемишля і Перемиської землі, зладж. ред. колегією під проводом проф. Б. Загайкевича]. - Нью-Йорк, Філадельфія, 1961. - 444 с.

16. Пилипів І. В. Греко-католицька церква у суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918 - 1939 рр.) : монографія / І. В. Пилипів. - Тернопіль : Економічна думка, 2011. - 440 с.

17. Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2-х томах. Том 1. Біографічні нариси / Б. Прах. - Львів, 2015. - LXXXVI + 722 с.

18. Шах С. Де срібнолентий Сян пливе. Історичний нарис державної української гімназії в Перемишлі / С. Шах. - Німеччина, 1977. - 141 с.

19. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1924. - Перемишль : Відбито в печатні греко-катол. Капітули, 1923. - 111 с.

20. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1928. - Перемишль : Відбито в печатні греко-католич. Капітули, 1928. - 420 с. - С. 388-389.

21. Шематизм греко-католицького духовенства злучених епархій Перемиської, Самбірської, Сяніцької на рік Божий 1937. - Перемишль : Накладом греко-католич. Капітули, 1936. - 164 с. - С 18-19.

Tetyana GORAN

RELIGIOUS SCHOOLS PRZEMYSL DIOCESE (1919 - 1939 YEARS)

The article analyzed the activities of religious schools Przemyśl diocese in the period between the two world wars. Determined that the operation of the seminary in Przemyśl contributed to the moral education of youth. Przemyśl Seminary played an important role in the preparation of priests personnel issue replenishment and renewal which acutely after the First World War. Characterized activities the Institute of clerks.

Key words: *diocese, clergy, religious educational institutions, Seminary, Institute of clerks.*

УДК 94(477)/27-42

Ігор ДРОГОБИЦЬКИЙ*Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти***ЗА МИР У ЧАСІ ВІЙНИ: ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В УМОВАХ
РОЗГОРТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗБРОЙНОГО РУХУ ОПОРУ В
ГАЛИЧИНІ (1943 - 1944 рр.)**

У статті окреслено визначальні складові ідеологічної основи соціально-політичної доктрини Греко-Католицької Церкви в умовах Другої світової війни. Означено ставлення церковної ієрархії до розгортання збройної боротьби під егідою Організації українських націоналістів у 1943 р.

***Ключові слова:** Греко-Католицька Церква, Друга світова війна, націоналізм, Організація українських націоналістів, молодь, терор, збройна боротьба.*

Існуюча дійсність, яка, окрім іншого, позначена протистоянням у інформаційному просторі, робить нагальною необхідність адекватного формування національно-ідеологічної платформи у розбудові українського державного організму. Однією з основних її підвалин є належне, незаангажоване, позбавлене ідеологічних нашарувань усвідомлення власної історичної дійсності. Такий підхід вимагає як дослідження визначальних аспектів вітчизняного минулого з метою творення «власної» історії, так і належного аналізу їхніх позитивних та негативних сторін.

Минуле Української Греко-Католицької Церкви (далі - ГКЦ), як також і вивчення особливостей постання окремих українських збройних формувань, зокрема, військових частин Організації українських націоналістів (бандерівців) (далі - ОУН (б)), у визначеному хронологічному періоді відносяться до малодосліджених тем вітчизняної історичної науки.

Належний аналіз означених аспектів уможливорює доповнення існуючих прогалів у розумінні історичного процесу, а, крім цього, за певних умов, здатен слугувати підґрунтям досвіду, який з успіхом може використовуватися у сьогоденні, зокрема у забезпеченні діяльності інституту військового капеланства тощо.

Метою представлено матеріалу, виходячи із вище сказаного, є окреслити загальні особливості ставлення визначних діячів ГКЦ, зокрема митрополита Андрея Шептицького, до подій обумовлених нацистсько-радянським протистоянням у 1943 р. та спонукуваного ними розгортання збройної діяльності ОУН (б).

Посилення активності ОУН (б) на ситуації в краї супроводжувалася зростанням терористичної діяльності. Такий стан викликав неоднозначні судження в середовищі сучасників. Кость Паньківський характеризує його як час «акції всіх проти всіх», що характеризувалася атмосферою, «яка

роздражнювала і розбуджувала найнижчі інстинкти, викликала шал ненависти й зажду вбивства ... Бездумний був німецький терор. На здоровий розум можна було розуміти дії большевиків і поляків, що підготовляли терен до дійсного, або вимріяного приходу свого війська, але трудно було дошукатися змислу акцій з українського боку» [6, с. 281-282]. Загалом К. Паньківський констатував, що «із всіх закутків Галичини вже й до того часу (початок осені 1943 р. - авт.) надходили вістки про збройні групові напади і вбивства. Ми мали також поодинокі ... відомості про виступи членів ОУН проти латинників» [6, с. 276, 278].

У цьому контексті варто відзначити намагання польської римо-католицької ієрархії налагодити взаємини із ГКЦ для використання її впливу на загал українського соціуму з ціллю припинення антипольських виступів ініційованих ОУН (б). Щоправда польська сторона в особі тодішнього архієпископа Львова Болеслава Твардовського досить однобоко трактувала причини міжетнічного протистояння, звинувачуючи у його ескалації тільки українських націоналістів [8, s. 380, 381]. Така позиція не могла слугувати належним підґрунтям для взаємодії. Зрештою, митрополит Андрей, як стверджують польські дослідники, під час зустрічі із згаданим польським ієрархом ще у серпні 1941 р. зазначив, що не має визначального впливу на середовище учасників ОУН (б) [8, s. 380; 9, s. 467-468].

У липні 1943 р. постання національних військових формувань під егідою ОУН (б) у межах Галичини ознаменувалося утворенням «Української народної самооборони» (далі - УНС) [5, с. 258]. До цієї справи був уповноважений один із тодішніх чільних функціонерів ОУН (б) - Олександр Луцький із «максимальним використанням ... людських резервів Станіславського, Тернопільського, Стрийського ... обласних «Проводів» ОУН» [3, арк. 36-37]. Формування цих збройних відділів не залишилося поза увагою сучасників. В. Яшан згадує, що «між тим по лісах вишколювалися невеличкі кадри Української Народньої Самооборони, що стала зав'язком Української Повстанської Армії» [7, с. 90].

Відзначимо, що розгортання збройних загонів під керівництвом ОУН (б) викликало неоднозначні відгуки у представників тодішнього українського суспільно-громадського руху. К. Паньківський, який на той час обіймав посаду заступника голови Українського центрального комітету (допоміжна структура у системі нацистської окупаційної влади - авт.), під час публічних промов у Самборі, Дрогобичі, Турці, Коломиї, Бібрці, Ходорові, Тернополі упродовж серпня - жовтня 1943 р. наголошував, що «якою героїчною і лицарською така боротьба українських партизанів не була б, вона не могла нічого дати. Кожен резистанс мусить рахувати на поміч іззовні. Без постачання зброї, амуніції, лікарських засобів, харчів - спротив не має ніяких виглядів ... Однак атмосфера не сприяла таким закликам і вияснюванню. До почуттів загалу більше промовляли слова ненависти, що закликали до помсти і вбивства, пригадуючи визиск і жорстокості» [6, с. 285].

Що ж до ГКЦ, то митрополит Андрей Шептицький, який в документах радянських військових структур характеризувався як «один із натхненників українського націоналізму» [4, с. 52], оцінюючи ситуацію, визнавав, що «маємо багато причин побоюватися такої катастрофи, якої наш нарід ніколи ще не переживав ... Видається, що великими кроками зближаємося до такої катастрофи. А ніхто з нас не знає, що робити, щоб її затримати. А ця катастрофа грозить нам не тільки ззовні, але і як наслідок нашого власного поступування! Зовнішня буря, що шаліє над Наддніпрянською Україною, зближається до нас. В ній пропадає там, може, більша й ліпша частина українського народу, - гине, фізично пропадає» [2, с. 583].

Водночас позиція ієрархів ГКЦ не засвідчує, що формування збройних загонів під егідою ОУН (б) сприймалося як відповідь, гідна викликам часу.

У «Спільному посланні...» (листопад 1943 р.) греко-католицької ієрархії Галицької церковної провінції на чолі із митрополитом Андреем Шептицьким констатувалося: «Злий приклад, уживання горілки, непослух для батьків, занедбання релігійних обов'язків і науки катехизму, гріх нечистоти, а передовсім жорстокість війни, яка ведеться не тільки на полях бою, але сягає далеко в глиб запілля і нищить на очах життя найневинніших людей, - усе те призвичаює до грабунку, проливання крові та навіть до убивств. Деякі, думаючи прилученням до банд своєвільним способом звільнитися від примусових тягарів війни, як робіт, данин і тим подібного, стягають не лише на себе, але й на увесь нарід іще страшніші репресії та кару смерті. Усе те разом складається теж на те нещастя, що Божа дитина, дитина християнських батьків і народу ... покидає хату і, віддавшись бандитам на службу, обкрадає з ними, грабує або, що недалеко від того, плямить, не дай, Боже руки кров'ю неповинно вбитих людей» [1, с. 249].

Особлива увага при цьому зверталася на молоде покоління, багато представників якого «поступають так, як коли б накази діставали від ворогів українського народу. На цілій лінії слідний вплив безбожників-комуністів. Чи той вплив випадково сходиться з впливом провідників молоді, чи між тими провідниками знаходяться укриті безбожники, котрі уміють цілій роботі проводу надати напрям, шкідливий народови, і під плащиком націоналізму ведуть до антинаціональних виступів, чи, впливаючи безпосередньо на низи, осягають те, що провідники опісля називають непослухом і самоволею, - годі в це входити. На всякий випадок не можна замикати очей і не годиться мовчати, коли бачиться молодих, як розтрачують більші національні добра і наражують увесь нарід на крайну небезпеку. Треба рішучо усім нам цьому протиставитись і освідомленням приводити до опам'ятання» [1, с. 252-253].

Ієрархи, вдаючись до риторичних запитань - «хто ж утягає шкільну молодь до політичних виступів ... Хто бунтує шкільну молодь проти шкільної влади? Хто сільську молодь розпиває і деморалізує?», - простежують дійсність того, що «безнастанно звідкись виходять фантастичні проекти, які може підсувати лише дуже спритний провокатор, що вміє себе прикривати

плащиком найзичливішого для народу і молоді провідника», знову ж риторично підсумовуючи: «Кому ж, як не ворогови, приписати роботу, якої цілком виразною хоч укритою, метою є збаламучення, знищення, опанування і, врешті, відізвання від батьків і Церкви? ... Кому приписувати намови до відступства від віри батьків для зовнішньої та матеріальної користі?» [1, с. 253].

Митрополит Андрей, покликаючись на представників діючих національних суспільно-політичних структур та організацій, закликав українців краю остерігатися «... перед роз'єднанням, перед анархією, перед впливом ворожих комуністичних сил, що удають українських націоналістів або на них впливають» для того, щоб усвідомити «пропасть, куди намагаються завести нас вороги та обманені люди, сіючи тривогу і намовляючи до протизаконних діл, до не виконання воєнних повинностей, до непослуху законам і наказам воєнного часу» [2, с. 583].

Підсумовуючи, варто відзначити, що позиція ієрархії ГКЦ у означеному періоді відображала її намагання пропагувати загалу українського суспільства Галичини основні цінності християнства. Вагомим аспектом діяльності Церкви був також пошук таких можливостей розвитку соціуму, який уможлиблював би збереження людського життя. Цим пояснюється проповідь ненасильницьких дій та конфронтація із силами, які поширювали у суспільстві ідеї боротьби та протистояння.

Список використаних джерел і літератури

1. 1943 р., листопад, Львів. Спільне пастирське послання митрополита Андрея та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства та вірних про важливість зберігати Божі заповіді в часах воєнного лихоліття // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899 - 1944 рр. В 4 т. - Львів: Фундація «Андрей», видавничий відділ «Артос», 2013. - Т. IV. Спільні пастирські послання 1905 - 1944 рр. - С. 246-254.
2. 1943 р., листопада 11, Львів. Звернення Митрополита Андрея з приводу завершення IV Архиєпархіяльного Собору // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899 - 1944 рр. В 4 т. - Львів: Фундація «Андрей», видавничий відділ «Артос», 2010. - Т. III. Пастирські послання 1939 - 1944 рр. - С. 581-584.
3. Галузевий державний архів Служби безпеки України. - Докладная записка по делу члена центрального «провода» ОУН Луцкого (1945 г.) // Сборник документов о структуре и характере антисоветской деятельности «Организации украинских националистов - ОУН» и «Украинской повстанческой армии - УПА»; о методах и приемах агентурно-оперативной работы органов государственной безопасности Украинь по ликвидации организованного подполья ОУН и вооруженных банд УПА на территории республики в период 1943 - 1954 гг. В 98 т. - Фонд печатных изданий № 13. - Архив № 372. - Т. 88 (Документи

характеризующие значение и приемы захвата бандитов, оперативное использование их в чекистских мероприятиях по ликвидации вооруженного бандоуновского подполья в 1944 - 1954 гг. В 88-89 тт.). - Арк. 36-37.

4. Доповідна записка про діяльність українських націоналістів на окупованій території України. Станом на 5 грудня 1943 р. № 001294 від 7 січня 1943 р. // Літопис УПА. Нова серія. - К., Торонто: НАН України, Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, вид-во «Літопис УПА», Державний комітет архівів України, ЦДАГО України, ГДА СБУ, 2002 - Т. 4. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ (1943 - 1959). В 3 кн. - Кн. I: 1943 - 1945. - С. 51-61.
5. Звернення Української народної самооборони на західних українських землях до місцевого населення із закликом створювати збройні загони для боротьби з радянськими партизанами на теренах Карпат // Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ ст. Документи і матеріали. В 2 т. - Івано-Франківськ: КПФ «ЛЖ», 2009. - Т. 2. - Кн. 1 (1939 - 1945). - С. 258.
6. Паньківський К. Роки німецької окупації 1941 - 1944 / Кость Паньківський. Вид. 2-ге. - Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто: НТШ ім. Шевченка, 1983. - Бібліотека українознавства. Т. 42. - 477 с.
7. Яшан В. Під брунатним чоботом. Німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні, 1941 - 1944 / Василь Яшан. - Торонто: New Pathway Publishers Limited, 1989. - 284 с.
8. Chajko G. Arcybiskup Boleslaw Twardowski (1864 - 1944). Metropolita Lwowski obrzadku lacinskiego. - Rzeszow: Instytut Pamieci Narodowej. Komisja Scigani Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu Oddzial w Rzeszowie, 2010. - 450 s.
9. Woczanski J. Korespondencja arcybiskupa Boleslawa Twardowskiego z arcybiskupem Andrzejem Szeptyckim w latach 1943 - 1944, «Przegląd Wschodni», 1992/1993, t. 2, z. 2.

Igor DROGOBYTSKY

**FOR A PEACE IN TIME OF A WAR: THE GREEK CATHOLIC CHURCH
IN THE CONDITIONS OF THE DEPLOYMENT OF THE NATIONAL
ARMED RESISTANCE MOVEMENT IN HALYCYNA (1943-1944 YEARS)**

The article outlines the components defining the ideological basis of socio-political doctrines of the Greek Catholic Church in the conditions of the Second World War. Author determined the attitude of the Church hierarchy to the deployment of the armed struggle under the auspices of the Organization of Ukrainian Nationalists in 1943 year.

Key words: *Greek Catholic Church, Second World War, nationalism, Organization of the Ukrainian Nationalists, youth, terror, armed struggle.*

УДК 262.14:28:328.1/.3(436)

Дмитро КАВАЦЮК

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

**ПАСТИРСЬКІ ПОСЛАННЯ МИТРОПОЛИТА
АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ПРО УЧАСТЬ ДУХОВЕНСТВА І
ВІРНИХ У ВИБОРАХ ДО АВСТРІЙСЬКОГО ПАРЛАМЕНТУ І
ГАЛИЦЬКОГО СЕЙМУ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.**

Стаття присвячена пастирській діяльності митрополита А. Шептицького стосовно виборів до австрійського парламенту та Галицького сейму. Особлива увага приділяється аналізу пастирських послань митрополита стосовно передвиборної кампанії 1907 та 1911 рр. до віденського рейхсрату. У статті також проаналізовано ставлення митрополита до політичної боротьби під час виборчих перегонів та участі у ній духовенства.

Ключові слова: митрополит, парламент, пастирське послання, духовенство, вірні.

Особливістю процесу українського національно-культурного відродження на західноукраїнських землях, які з 1772 року входили до складу Австрійської імперії (з 1867 р. - Австро-Угорської) була провідна роль греко-католицького духовенства у суспільно-політичному житті краю упродовж майже усього ХІХ-го ст. Священики брали участь у виборчих кампаніях як агітатори і навіть самі нерідко ставали послами (депутатами) австрійського парламенту та Галицького крайового сейму. З метою організації русинів-українців у складній політичній боротьбі в підавстрійській Галичині другої половини ХІХ - початку ХХ ст., головним чином, з місцевими поляками, митрополити разом з єпископами видавали пастирські послання, які стосувалися виборів.

Надзвичайною активністю парламентської діяльності серед духовенства відзначався Андрей Шептицький - митрополит Греко-Католицької Церкви (далі - ГКЦ) з 1901 до 1944 рр. Мета статті - проаналізувати пастирські послання митрополита про вибори до віденського парламенту і Галицького сейму та дослідити їхній вплив на виборчий процес у краї. Окремі аспекти досліджуваної проблематики порушували українські дослідники Я. Білас [1], О. Волинець [2], У. Яцишин та ін. [9], але вона й досі має наукову і суспільно-політичну актуальність.

Загалом А. Шептицький разом з єпископами Григорієм Хомишиним і Костянтином Чеховичем видав на початку ХХ ст. три спільні пастирські послання, які стосувалися виборів до представницьких органів Австро-Угорської імперії та були адресовані духовенству і вірним Галицької церковної провінції. Перше послання вийшло у січні 1907 р. під назвою «Про

вибори до парламенту» [4]. Наступне - 10 травня 1911 р. і мало назву «Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства про вибори до парламенту» [6], а останнє в австрійський період - 29 травня 1913 р., присвячувалося реформі виборчого законодавства до Галицького сейму [5].

Причиною видання першого послання стало затвердження цісарем Францом Йосифом I 26 січня 1907 р. «Закону виборчого до Ради державної», який надавав виборче право усім чоловікам віком від 24 років з австрійським громадянством, що привело до збільшення числа виборців. У такій ситуації митрополит гостро відчував необхідність участі Церкви у демократичному виборчому процесі. Як відомо, греко-католицькі священники були провідниками українського національного руху в Галичині протягом ХІХ ст. А. Шептицький зазначав, що «це ново набуте право накладає на кожного громадянина обов'язки, про котрі є нашою повинністю поучити вірних» [4, с. 298]. Крім того, він закликав священників бути «приміром стада, зразком для вірних у слові, поведінці, любові, бути для народа проповідниками і дорадниками» [6, с. 102].

Митрополит визначив основні якості, якими мав володіти депутат парламенту. По-перше, бути справжнім християнином, дотримуватися заповідей не тільки в Церкві, а й у щоденному житті - «держатися Божої науки не тільки у неділю і свята». По-друге, в особі посла вбачався щирий український патріот для того, щоб змогти бути представником і заступником «рідного народу». По-третє, «український народ має вибирати своїми послами українців», бо «чужа людина не знає його біди» і не може в парламенті працювати так, щоб вирішувати всі проблеми розвитку народу. Також Шептицький застерігав, що бувають люди, які вважають, що «в політиці немає гріха» і суспільно-політичне життя має бути позбавлене християнських догм. Таких людей особливо потрібно остерігатися, навіть якщо вони є українофілами - «патріот котрий не є християнином, є злий патріот» [4, с. 299].

Значною загрозою для українців А. Шептицький у 1907 р. вважав соціалістів та радикалів, які підступом затягують до себе людей і нав'язують їм своє вчення, яке направлене проти Бога і Церкви. Митрополит зазначав, що особливо молоді люди піддаються їхньому впливу. Водночас він визнавав, що, на жаль не всі священники є ідеальними як душпастирі, але заяви соціалістів нібито «усі священники в краї вороги народу» - звичайний наклеп. Особливо шкідливими для християн є книги соціалістів, які вони активно роздавали по селах, тому тримати «книжечку в себе є великим гріхом і жоден з духовних отців не може відпустити того гріха, по розрішення треба удаватися до єпископа, а часом і Папи римського». Отже, митрополит і єпископи всіма засобами намагалися відгородити українських селян від соціалістів, які «отруюють їхні голови ідеями рівності та перерозподілу землі», що на практиці, звичайно, не буде здійснюватися. Також у пастирському посланні простежувалася певна зневага до соціалістів: «Богу

дякувати, не багато тих людей (соціалістів), а ще менше між ними мудрих» [4, с. 300, 303].

У першому посланні про вибори від січня 1907 р. також зазначалося, що «шкільні установи у багатьох речах є дуже недобрими» і Церква бере на себе зобов'язання донести до послів, які зміни потрібно здійснити. Зрозуміло, що селянські депутати мають домагатися відкриття для себе шкіл «ніхто ліпше від селян того не розуміє, що християнам треба християнської школи». Митрополит А. Шептицький наголошував, що віра і Церква - найцінніше «добро» українців, тому «кожний, хто розумно дивиться на речі, мусить признати, що ГКЦ утримала наш народ». Таке зауваження митрополита було цілком справедливим, бо промотором українського національного відродження на західноукраїнських землях від початку Х!Х ст. було саме греко-католицьке духовенство [4, с. 302].

Проте, як показала практика, вибори до австрійського парламенту в 1907 р. були далеко не такими на які сподівався А. Шептицький. Тому у грудні 1907 р. виходить нове «Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства про їхню участь у суспільно-політичному житті», в якому говорилося, що священники нерідко боролися на виборах між собою, агітували за свої кандидатури, забувши про «принципи церковні» та підтримували одночасно різних кандидатів під час виборчої кампанії. Як наслідок, це привело до сильного падіння авторитету греко-католицького духовенства серед населення [7, с. 39].

Пастирське послання «Про вибори до парламенту» від 10 травня 1911 р. є набагато коротше за обсягом, ніж попереднє, й адресоване тільки до духовенства. Керівники ГКЦ застерігають духовну інтелігенцію, пам'ятаючи минулі вибори 1907 р., від «роздорів і суперечок між собою», що шкодило церкві сильніше, ніж вороги. У посланні наголошувалося, що, віддаючи голос за того чи іншого кандидата або навіть відкрито підтримуючи його у ході виборчої кампанії, священники, по суті, несуть відповідальність за свій вибір і «стають співвинними» у тому випадку, коли посол буде чинити шкоду для українського народу [6, с. 102].

Окремо хотілося б виділити пастирське послання «О виборчій реформі» від 29 травня 1913 р., що стосувалося реформування виборчого законодавства до Галицького сейму. Куріальна система виборів до сейму значним чином обмежувала права українців. Поляки залишалися панівною нацією у краї і всіма засобами пригнічували український національно-визвольний рух [1, с. 67].

Нова виборча система до Галицького сейму, на думку митрополита, мала бути побудована таким чином, щоб уникнути «ошуканства, нелегальності і підкупства», оскільки негативним було те, що суспільний лад у містах і селах «руйнується» партійною і міжнаціональною боротьбою під час чергових виборів. Тому послі Галицького сейму та віденського парламенту повинні прийняти такий закон, за яким можливість «легковажити

християнськими засадами» було б неможливо. Крім того, обов'язком духовенства є готувати українське населення до таких змін, пропагувати чесність та відкритість політичної боротьби, а також намагатися перешкоджати насильству та фізичним погрозам під час виборів. А. Шептицький вважав, що це мало здійснюватися через постійні проповіді духовенства та за сприяння австрійського уряду [5, с. 115].

На нашу думку, прагнення А. Шептицького до соціальної справедливості можна було пояснити не тільки християнською етикою, а й трагічними реаліями тогочасних виборів у Галичині. Як правило, під час виборчих кампаній і підрахунку голосів на зламі ХК - ХХ ст. не обходилося без участі поліції і пролиття крові. Наприклад, парламентські вибори у Дрогобичі 1911 р. загинув 31 виборець і близько сотні зазнало поранення. Характерним був підкуп виборців за допомогою грошей, горілки та ковбаси («ковбасні вибори»), залякування та ін. [8, с. 165].

У згаданому пастирському посланні 1911 р. митрополит А. Шептицький та місцеві єпископи висловили прагнення першочергового урегулювання складних українсько-польських відносин у Галичині. Увага акцентувалася на тому, що довготривала боротьба сильно нашкодила двом народам. Представники інтелігенції з обох сторін конфлікту мали вирішити, причому дипломатичним шляхом, проблеми національно-культурних і суспільно-політичних взаємовідносин між українцями і поляками. За словами А. Шептицького, саме тоді «мир між братами», нарешті, здійсниться. У пастирському посланні було зазначено, що «цілим серцем бажаємо щирої згоди обох народів» [5, с. 116].

А. Шептицького неодноразово робив спроби досягнення компромісу між українцями і поляками в стінах Галицького сейму. Проте постійні обструкції у парламенті та сеймі українських депутатів через незадоволення мінімальних національно-культурних прагнень, зокрема відкриття українського університету у Львові, стали каменем спотикання на шляху до міжнаціонального примирення [4, с. 43].

Наприкінці пастирського листа «О виборчій реформі» містилася теза про те, що виборча реформа буде корисною для українського народу і не принесе нічого поганого для авторитету Церкви, оскільки він серед населення дуже великий. Священики були зобов'язані у наступну неділю зачитати «вірянам» лист, затверджений 29 травня 1913 р. на спільній нараді митрополита А. Шептицького та єпископів К. Чеховича і Г. Хомишина у Львові, а в разі потреби «пояснювати та нагадувати» [5, с. 117-118].

Таким чином, пастирські листи А. Шептицького про участь греко-католицького духовенства і вірних у виборах до австрійського парламенту і Галицького сейму відіграли помітну роль у суспільно-політичному житті краю на початку ХХ ст. Митрополит А. Шептицький разом з єпископами обґрунтував позицію, яку мали займати священики під час виборчих кампаній. А. Шептицький дав чітке своє уявлення про моральні і професійні якості депутатів, що представляли український народ у парламенті та сеймі,

вказав на актуальні проблеми, що потребували першочергового вирішення на парламентській арені. Він застерігав від співпраці з соціалістами та зобов'язував священників роз'яснювати вірним, особливо селянам, про шкідливість їхнього вчення для «християнського українського народу». Щоправда, заклики А. Шептицького до толерантності й моральності в передвиборчій боротьбі не були втілені в життя в умовах загострення українсько-польського протистояння напередодні Першої світової війни.

Загалом пастирські послання А. Шептицького є надзвичайно цінним джерелом, що відображає ідейну позицію не тільки митрополита, а й усієї ГКЦ, що була одним з гравців на політичній арені тогочасної Габсбурзької монархії.

Список використаних джерел

1. Білас Я. Парламентська діяльність митрополита А. Шептицького [Електронний ресурс] / Я. Білас. - Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/14883>.
2. Волинець О. Митрополит Андрей Шептицький про участь духовенства у суспільно-політичному житті / О. Волинець // Гілея. - 2012. - Вип. 65 (№ 10). - С. 5-9.
3. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до Австрійського парламенту та Галицького сейму (кінця ХІХ - початку ХХ ст.) / Ю. Плекан. - Івано-Франківськ, 2008. - 210 с.
4. Про вибори до парламенту // Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899 - 1944. Церква і Душпастирство. Пастирські Листи і Послання 1901 - 1914. Т. III за ред. Єпископа Софона Мудрого. - Івано-Франківськ, 2000. - С. 298-304.
5. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства і вірних о виборчій реформі // Шептицький А. Пастирські послання 1905 - 1944 рр. Т. 4. - Львів, 2013. - С. 115-118.
6. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства про вибори до парламенту // Шептицький А. Пастирські послання 1905 - 1944 рр. Т. 4. - Львів, 2013. - С. 102-103.
7. Спільне пастирське послання Митрополита Андрея та єпископату Галицької церковної провінції до духовенства про їхню участь у суспільно-політичному житті // Шептицький А. Пастирські послання 1905-1944 рр. Т. 4. - Львів, 2013. - С. 39-50.
8. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом: нариси історії ХІХ - початку ХХ ст. / О. Сухий. - Львів, 1999. - 226 с.
9. Яцишин У. [Електронний ресурс] Роль митрополита Андрея Шептицького у розвитку парламентаризму в Західній Україні. Режим доступу: http://vlp.com.ua/files/33_26.pdf

Dmytro KAVACIUK

**PASTORAL LETTERS OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY
ABOUT THE PARTICIPATION OF PRIESTHOOD AND BELIEVERS IN
ELECTIONS TO THE AUSTRIAN PARLIAMENT AND GALICIAN SEJM
AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY**

The article is devoted to the pastoral activity of Metropolitan A. Sheptytsky concerning to election to the Austrian parliament and to the Galician regional diet. Special attention is paid to the analysis of the metropolitan's pastoral messages, concerning to the election campaign 1907 and 1911 to the Viennese Reichstag. The article analyzes the attitude of A. Sheptytsky to the political struggle during the election campaigns and to the participation of the Greek-Catholic clergy in it.

Keywords: *Metropolitan, parliament, pastoral message, clergy, faithful*

УДК 94(477.83/.86) : 291.61 "1890/1914"

Андрій КОРОЛЬКО

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

**УКРАЇНСЬКІ РАДИКАЛИ І ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКЕ ДУХОВЕНСТВО
НА ПОКУТТІ НАПРИКІНЦІ ХІХ - НА ПОЧАТКУ ХХ ст.:
СВІТОГЛЯДНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ТА
ПОШУК ДІАЛОГУ І ПРИМИРЕННЯ**

У статті висвітлені непрості відносини між українськими радикалами і греко-католицьким духовенством в кінці ХІХ - на початку ХХ ст. Проаналізовано перешкоди зі сторони греко-католицьких священиків у створенні і діяльності радикальних осередків «Коломийського товариства Народних Спілок» на Покутті наприкінці ХІХ ст.; показано приклади співпраці та протистояння греко-католицького духовенства та діячів радикального руху; розглянуто погляди Андрея Шептицького щодо діяльності українських радикалів.

Ключові слова: *греко-католицьке духовенство, радикали, Покуття, «Народна Спілка», Андрей Шептицький, культурно-освітня робота.*

Український радикальний рух у кінці ХК ст. отримав своє поширення на Покутті. Тут часто бували та жили Іван Франко, Михайло Павлик і його сестри, Кирило Трильовський, Остап Терлецький, Наталя Кобринська. До того ж Покуття - це аграрний край, тому представники радикальної течії особливу увагу приділяли селянській масі, вбачаючи в ній основу демократичного руху. Проти пропагування їхніх ідей виступили греко-католицькі священики та місцева влада, вбачаючи небезпеку проникнення соціалістичних впливів, які розхитували монархічні основи Австро-Угорщини наприкінці ХІХ - початку ХХ ст.

Мета статті - висвітлити непрості відносини між українськими радикалами і греко-католицьким духовенством в кінці ХК - на початку ХХ ст. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: проаналізувати перешкоди у створенні і діяльності радикальних осередків «Коломийського товариства Народних Спілок» на Покутті зі сторони греко-католицьких священиків наприкінці ХК ст.; показати приклади співпраці та протистояння греко-католицького духовенства та діячів радикального руху; розглянути погляди Андрея Шептицького щодо діяльності українських радикалів.

У 1890-х рр. ідеологічною опорою на місцях для розповсюдження радикальних ідей мали стати засновані осередки товариства «Народна Спілка», які в практичній роботі мали займатися створенням читалень, бібліотек, ощадних і позичкових кас, створенням рільничих і промислових шкіл, тощо. До створення товариства причетні низка відомих громадських

діячів Покуття: І. Гарасимович, С. Данилович, К. Трильовський, Т. Окуневський та інші.

«Народна Спілка» - це економічно-просвітне товариство, засноване українськими радикалами на Покутті на початку 1890-х рр.¹. В культурно-просвітній роботі на території краю ця організація мала замінити діяльність осередків «Просвіти», які на той час не мали популярності серед українських селян. На думку українських радикалів Коломийщини, діяльність читалень «Просвіти» і товариства ім. М. Качковського не підлягали будь-якій критиці. Їх праця підпорядковувалася партійно-політичній заангажованості керівників - народовців і русофілів. Редакція радикального часопису «Народ» стверджувала, що потрібно формувати вертикаль українських національно-культурних товариств не зверху вниз, цей процес створення осередків має йти паралельно - і в центрі, і на місцях: «[...] низ нехай устроює союзи читалень по краю, а верх [...] нехай їм віддають свої услуги [...]»².

Згідно першого статуту «Коломийського товариства Народних Спілок» 1891 р., центральним місцем його перебування була Коломия, а практичною роботою охоплював околиці міста і покутську частину Галичини (сучасна південно-східна частина Івано-Франківської області). Мета товариства - піднесення добробуту і просвіти народу. Перед собою ставили виконання таких завдань: закладання і опіка в містах, містечках і селах «Народних Спілок»; в культурно-світній сфері - «поучуване народу устно і письменно», створення читалень, бібліотек; в соціально-економічній царині - заснування ощадних і позичкових кас, зерносховищ, промислово-торгівельних спілок і склепиків, сприяння в організації збору доброго насіння, господарських машин, приладів і інших господарських потреб, упорядкування господарських і промислових виставок, закладання рільничих і промислових шкіл, взірцевих господарств і малих підприємств («верстатів»); у практичній площині розвою праці товариства - делегування членів для влаштування відчитів і практичних демонстрацій рільничо-промислових, наукових і забавних вечорниць у містах, містечках і селах Покуття, друкування популярних часописів і книжок неполітичного змісту .

На перешкоді створення цих культурно-просвітніх і економічних товариств українських радикалів у населених пунктах Покуття стояли греко-

¹ Народні Спілки // Отаман. Календар для народу на рік звичайний 1905. - Коломия, 1904. - С. 196-200; Королько А. «Коломийське товариство Народних Спілок»: ідеологічні засади і практична діяльність її осередків на Покутті (кінець ХІХ - початок ХХ ст.) / А. Королько // Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. - Чернівці : Технодрук, 2014. - Т. 17. - С. 68-82.

² Колесса О. Перестрій руских читалень на підставі зміни статута тов. «Просвіти» / Олександр Колесса // Народ. - 1890. - 15 серпня. - Ч. 16. - С. 237-239; Р. Я. Селяне на зборах «Просвіти» й «Общества Качковського» / Р. Я. // Народ. - 1890. - 1 жовтня. - Ч. 19. - С. 285-286.

³ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі - ЦДАІЛ України). - Ф. 146 Галиційское наместничество, г. Львов. - Оп. 58. - Спр. 951 Прошения основателей «Народна Спилка» об утверждени прилагаемых уставов и решения по ^тому вопросу. 1891 г. - Арк. 3; Руске економічно-просвітне товариство // Народ. - 1890. - 15 грудня. - Ч. 24. - С. 407; «Народні Спілки» // Хлібороб. - 1891. - 15 травня. - Ч. 2. - С. 12.

католицькі священники та місцева влада. Так, з огляду на поширення холери, староство Городенківського повіту 23 жовтня 1892 р. у с. Серафінці заборонило урочисті збори з нагоди заснування товариства. Для контролю над виконанням рішення у село приїхали урядовий комісар і жандарми. Українська громадськість Покуття була вкрай обурена таким рішенням влади, оскільки на це народне зібрання могло прийти близько ста українських активістів, прихильників радикальних ідей, - стільки ж, скільки по неділях і святкових днях з'являється людей у місцевих корчмах, а проте «ніхто не боїться, щоб таким чином розрослася в Серафінцях холера»¹.

У с. Жукові на заваді створення «Народної Спілки» стояв місцевий греко-католицький священник Андрухович і віце-маршалок Городенківського повіту, вїт села, місцевий багатій А. Теодорович. Останній пригрозив жителям села, що хто пристане до жуківської «Народної Спілки», то не прийме до себе на роботу, не видасть виробленого лісу на дрова та заборонятиме виводити худобу на пасовища. У недільний день квітня 1893 р., коли засновувалась «Народна Спілка», заставив місцевих селян зганяти худобу для ветеринарного огляду, влаштуваючи «худоб'яче віче». Проте це не було перепорою для 300 жителів, які, не послухавши вїта, зібралися на установчі збори і заснували «Народну Спілку»². Подібна ситуація виникла на установчих зборах «Народної Спілки» у с. Репужинці Городенківського повіту 18 березня 1894 р., коли на засіданню сиділи озброєні жандарми³. У с. Колінки Городенківського повіту місцевий пан побив одного селянина за те, що той вступив у «Народну Спілку»⁴, до того ж сільський голова перешкоджав діяльності місцевого осередку товариства⁵. У с. Гарасимів на Городенківщині при спробі заснувати на початку 1894 р. «Народну Спілку» тутешній священник А. Хойнацький давав 10 ринських тому, хто заборонить дати статут цього товариства селянам⁶.

Перешкоди у відкритті першої «Народної Спілки» на Товмаччині у с. Бортники в квітні 1892 р. здійснювалися місцевою жандармською владою і греко-католицькими священниками, зокрема о. Левицьким⁷. Зазнавав переслідувань зі сторони місцевих властей голова «Народної Спілки»

¹ Воля зборів у нас // Народ. - 1892. - 8 і 22 падолиста. - Ч. 20-21. - С. 229-230.

² Заложене «Народної Спілки» в Жукові. Допись від селян Жукова // Хлібороб. - 1893. - 1 мая. - Ч. 8 і 9. - С. 49-50.

³ ЦДІАЛ України. - Ф. 663 Павлик Михайло - український письменник і громадський діяч. - Оп. 1. - Спр. 153 Рукописи передплатників газети «Громадський голос». - Арк. 82, 82 зв.; Дописи. З Городенського повіту. Нову «Народну Спілку» в Репужинцях, городенського повіту, отворено ... // Хлібороб. - 1894. - 15 марта. - Ч. 6. - С. 40.

⁴ Дрібні вісти. Колінківський громадянин. З Колінок, Городенського повіту пишуть . / Колінківський громадянин // Хлібороб. - 1893. - Грудень. - Ч. 24. - С. 169.

⁵ Письмо з Городенщині. Подорожний. (Стягане податковъ. Лихи войти. Народъ рухає ся. Рускій язъкъ въ громадскомъ урядованю. Нерозумний звичай. Школи) / Подорожний // Батьковщина. - 1894. -16(28) січня. - Ч. 2. - С. 13.

⁶ Дописи. З Гарасимова, коло Незвиск // Хлібороб. - 1894. - 1 і 15 лютого. - Ч. 3 і 4. - С. 23.

⁷ Засноване «Нар. Спілки» в Бортниках // Хлібороб. - 1892. - 1 мая. - Ч. 9. - С. 72; Допись з Бортник коло Товмача // Хлібороб. - 1892. - 15 мая. - Ч. 10. - С. 81-82.

с. Гостів Товмацького повіту І. Романович, якому заборонили організувати радикальне віче у селі 3 березня 1894 р.¹.

На Коломийщині у с. Іспас наприкінці 1890-х рр. греко-католицький священик о. В. Баницький під час церковно-релігійних проповідей критикував місцевий осередок «Народної Спілки» за впровадження радикальної ідей серед селян, кажучи, «що хлопіві просвіти не треба, хлоп як навчить ся а, б, с, то рве ся і до сонця (не лиш до попа), думаючи, що вже не знати який учений»; називав радикальних активістів «посланцями пекла». До речі, питання непростих відносин між священиком і радикалами виклав керівник «Народної Спілки» с. Іспас М. Лаврук на дев'ятому з'їзді РУРП, який відбувся 17-18 грудня 1899 р. у Львові³.

Непростими були стосунки між українськими радикалами та Християнсько-суспільною партією, що виступала виразником інтересів греко-католицького духовенства. Незважаючи на те, що на початку ХХ ст. греко-католицьке духовенство відіграло, безсумнівно, позитиву роль в українському національно-визвольному русі, його стосунки з радикальними товариствами та його пожежно-гімнастичними осередками «Січами» були надзвичайно напруженими, а в багатьох випадках навіть ворожими. М. Гуйванюк стверджує, що причина полягала в несумісності ряду постулатів радикалізму з офіційною доктриною Церкви. Найбільшим каменем спотикання виявився пункт січового статуту, в якому говорилося про світський характер січових товариств і заборону вступу духовенства. З цієї причини Християнсько-суспільна партія надавала всіляку підтримку альтернативним товариствам - сокільським «Січам». У їхніх друкованих органах - газеті «Руслан» та журналах «Нива» і «Місіонер», що виходили у Львові, є чимало матеріалу, в якому інформація про січовий рух подається тенденційно і дещо викривлено. Підлягають осуду і дії окремих січовиків, які, взявши на озброєння принципи войовничого антиклерикалізму, вели непримиренну боротьбу з представниками Християнсько-суспільної партії, що ще більше ускладнювало напружені стосунки між обома таборами тогочасного українського суспільства.

Проте зустрічаються випадки співпраці українських радикалів та греко-католицького духовенства, зокрема в піднесенні національної свідомості українців Галичини, організації січового руху.

¹ Дописи. З Гостова. (Товмацького повіту) // Хлібороб. - 1894. - 15 квітня і 1 мая. - Ч. 8 і 9. - С. 63-64; Дописи. З Гостова. (Товм. Повіту. Конець) // Хлібороб. - 1894. - 15 мая і 1 червня. - Ч. 10 і 11. - С. 76-78; ЦДІАЛ України. - Ф. 663. - Оп. 1. - Спр. 208 Листи М. Павлику від кореспондентів з прізвищами на «Бл - Бу». 1887-1914 рр. - Арк. 70, 70 зв., 71, 71 зв.

² Новинки. Тактика попа В. Баницького проти радикалів // Громадський Голос. Орган русько-української радикальної партії. - 1899. - 15 липня і 1 серпня. - Ч. 14 і 15. - С. 129; ЦДІАЛ України. - Ф. 663. - Оп. 1. - Спр. 156 Архів редакції газет «Народ», «Громадський голос». Рукописи. - Арк. 524, 524 зв., 525, 525 зв.

³ Дев'ятий з'їзд русько-укр. радикальної партії // Громадський Голос. Орган русько-української радикальної партії. - 1900. - 1 січня. - Ч. 1. - С. 4.

⁴ Гуйванюк М. Січовий рух у Галичині й Буковині (1900-1914) / М. Гуйванюк. - Чернівці : Зелена Буковина, 2009. - С. 181-182.

Особливих зусиль у цій сфері докладав о. Тит Войнаровський (1856 - 1938), який народився у сім'ї священника. Навчався у Станиславівській гімназії. Богословські студії закінчив у Львові. Душпастирську діяльність розпочав 1881 р. у с. Олеша. З 1884 р. сотрудник (помічник пароха) с. Колодіївка Тисменицького деканату, 1884 - 1885 р. - сотрудник собору Святого Юра у Львові. 1885 - 1888 рр. - парох с. Кулачківці на Коломийщині, згодом - парох с. Топорівці на Городенківщині. З 1893 по 1910 р. завідував парафією у с. Балинці (нині село Снятинського району). У період перебування на цій посаді він налагодив приятні стосунки з місцевою «Січчю», надавав товариству цінні практичні поради щодо заснування і ведення власної крамниці. Отець Т. Войнаровський неодноразово виступав в обороні січових товариств під час переслідувань, звертаючись до Галицького намісництва зі скаргами на свавілля представників місцевої влади. Саме у цьому селі знаходилося найчисельніше товариство «Січ», яке в 1909 р. нараховувало 209 січовиків¹.

Інший греко-католицький священник о. Кирило Гаморак (1837 - 1909) належав до тієї частини української духовної інтелігенції, яка не обмежувалася виконанням своїх душпастирських обов'язків. Він радо займався громадсько-культурною діяльністю, зокрема підтримував освітній рух. К. Гаморак мав широкі контакти з багатьма діячами науки і культури: І. Франком, М. Павликом, О. Барвінським, К. Трильовським, Л. Бачинським та іншими. Був послом до Галицького сойму. Незважаючи на належність до поміркованого крила націонал-демократів, активно співпрацював з товариством «Січ» у с. Стецева, про що збереглися свідчення сучасників. Онука о. Кирила Гаморака Євгенія Данилович згадувала, що її дід був дуже гостинною людиною. Його відвідували гімназисти, члени «Покутської трійці», В. Стефаник (у майбутньому його зять) і Л. Мартович. Молоді люди мали свого захисника і прихильника в особі греко-католицького священника. Завдяки його старанням, українські письменники працювали на освітній ниві, засновували читальні «Просвіти». Новела Василя Стефаника «Камінний хрест» була присвячена о. Кирилу Гамораку².

Роки піднесення діяльності ГКЦ у Галичині припадають на часи керівництва нею Андрея Шептицького (1865 - 1944), якого у 1899 р. призначено на єпископський престол Станиславівської єпархії. Для ознайомлення зі станом єпархії владика проводив канонічні візитації своїх парохій на Покутті. З цією метою в 1900 р. побував на Коломийщині і Снятинщині³. Зокрема, був у Коломийському деканаті в с. Воскресінці, в

¹ ЦДІАЛ України. - Ф. 847 Головний січовий комітет у Львові. - Оп. 1. - Спр. 2. - Арк. 224.

² Львівська національна наукова бібліотека імені В. Стефаника, відділ рукописів. - Плеш. 38. Гаморак Н. Спогади про родину Гамораків: Семена, Кирила, Теодора. Євгенію, Ганну, Марію, Ольгу, Олену, Віктора, Нестора, Антоніну-Ольгу. Б. д., б. м. - Арк. 4 зв., 5.

³ Новинки. Ант. С. Зо Снятина пишуть намъ: Дня 1 лютого с. р. гостив у Снятині Преосв. Владика станиславовській Шептицькій ... / Ант. С. // Діло. - 1900. - 28 січня (9 лютого). - Ч. 22. - С. 3; Письмо зь Городенщини. Подорожний. (Стягане податковъ. Лихи войти. Народъ рухає ся. Рускій языкъ въ

Снятинському - селах Будилові, Карлові та Олешкові, в Тисменицькому - Марківцях¹. Українська радикальна преса негативно відізналася про його перебування з церковно-релігійною місією у с. Карлові (нині с. Прутівка Снятинського району). Під час характеристики поглядів американського філософа Дж. Дрейпера (1811 - 1882) зав'язалася дискусія між окремими радикалами і станіславівським єпископом, яка переросла у вирішення питання виборчого законодавства в Східній Галичині. Один розгніваний місцевий селянин запитав А. Шептицького, яке має право станіславівська консисторія відбирати можливість голосувати жителям краю до парохіяльного комітету. На це молодий єпископ не міг знайти відповіді. Тоді селянин гучно виголосив: «А бачите! Таки я собі своє право виборів, і не тільки щом голосував, але ще й зістав сам вибраний до комітету!». Зауважимо, що дописувач статті, прізвище якого ховається під криптонімом «Кл. Об.» (відомий український радикальний діяч Кирило Трильовський. - А. К.), Андрея Шептицького називав «польським графом». Автор статті був невдоволений тим, що «маєм зараз «Місіонара», руські монастирі в єзуїтських руках а польських графів на руських єпископських престолах!»².

Попри критику радикалами перших років діяльності на єпископському і митрополичому престолах, Андрей Шептицький твердо і непохитно відстоював ідею незалежності і соборності української нації. Постійно залучав до активної життєвої позиції і діяльності населення Галичини. Інтелігенцію і духовенство краю закликав до створення в селах будівельних груп для будівництва народних домів, читалень «Просвіти», радив створювати позичкові каси, кооперативи, відкривати школи з українською мовою навчання. Надавав кошти на розвиток культурно-освітніх закладів. Зокрема, у 1904 р. дав 50 австрійських корон на підтримку Снятинської бурси³. У своєму зверненні до священників «О квестії соціальной» (1904) митрополит зобов'язував священників очолювати в селах новостворені організації і заклади .

Андрей Шептицький вбачав небезпечним поширення радикальних часописів (мабуть, маючи на увазі львівські і коломийські газети «Громадський голос», «Радикал», «Народ» і «Хлібороб») з метою агітації місцевого населення, оскільки автори статей помічали помилки в священничій діяльності греко-католицьких парохів: «У часописах, які розкидують по наших селах «радикали» (...), підносять вони кожную похибку священника в

громадському урядованю. Нерозумний звичай. Школи) / Подорожний // Батьківщина. - 1894. - 16(28) січня. - Ч. 2. - С. 13-14.

¹ Єгрешій О. Релігійно-церковне життя на Покутті в історичному контексті / О. Єгрешій, Б. Гаврилів, М. Москалюк, І. Пилипів // Покуття. Історико-етнографічний нарис. - Львів : Манускрипт-Львів, 2010. - С. 276.

² Кл.[им] Об. [ух] Виправу на шкіру радикалів / Кирило Трильовський // Громадський Голос. Орган русько-української радикальної партії. - 1900. - 15 мая. - Ч. 10. - С. 86-87.

³ Подяка зі Снятина. Виділ товариства «Шкільна поміч» в Снятині складає отсим Єго Ексцеленції Високопреосвященому Митрополитови А. гр. Шептицькому горячу подяку за щедрий дар на снятинську бурсу ... // Додаток до чч. 39 і 40 «Діла». - 1904. - 20 лютого (4 марта). - Ч. 39 і 40. - С. 3.

⁴ Єгрешій О. Релігійно-церковне життя на Покутті в історичному контексті ... - С. 276.

його душпастирській праці та стараються вмовити у людей, що священник є ворогом народу». Проте такої «напасти» не потрібно боятися, бо головна мета ГКЦ - плекати любов до народу, дбати про нього¹.

Він наголошував, що тогочасних радикалів слід побоюватися через дві причини: «Боїмося безбожної науки, - зовсім противної науці Христа. Боїмося науки соціалістів, - тих, що підкопують основи християнської родини, - що не признають приватної власності, а релігію вважають приватною справою кожної людини зокрема». Він вказував, що частина радикалів, солідаризуючись з інтернаціональним соціалізмом, «приймає ці науки за свої, а в праці над народом намагається передовсім відтягнути народ від Церкви, - щоб тим способом склонити його до прийняття їхньої науки». Андрей Шептицький закликав не мовчати у тих громадах, де радикали розгорнули таку «акцію», і де «їх ложна, нехристиянська наука починає виходити вже наверх»².

У зверненні «Тактика супроти противників і заблуджених» пастирського листа до духовенства і вірних Станиславівської єпархії владика додав, що в тих населених пунктах краю, де активно діють радикальні діячі, «мусимо відкривати і збивати їхню ложну науку». Разом з тим, не потрібно відпихати тих, які відійшли від правильної дороги служіння Богові, противникам християнської віри «обов'язані ми від серця прощати образи... Бо нема сильнішої зброї на противника, - як справжня любов і щира праця для його добра!»³.

Андрей Шептицький радив, що в тих населених пунктах Станиславівської єпархії, де українські радикали ще не розгорнули своєї практичної роботи, «мусимо тим старанніше приготувляти людей на надходячу вже може соціалістичну агітацію». Щоб уникнути поширення радикальних ідей у кожній громаді, потрібно звернути увагу на організацію християнської родини. Багатших людей треба схилити до любові та милосердя супроти вбогих, а бідних застерегти від бажання розкрадати чуже майно. Станиславівський єпископ особливу увагу звертав на економічну працю кожної громади: доцільно людям допомагати закладати християнські крамниці, шпихлірі (зернохновища), позичкові каси, різні господарські і ремісничі спілки.

Отже, греко-католицьке духовенство переважно негативно ставилося до організації радикалами культурно-просвітницьких, соціально-економічних та пожежно-гімнастичних осередків, вбачаючи в їхній діяльності антиклерикальний характер. Проте відомі приклади співпраці знаних греко-католицьких священників з представниками українського радикального руху на економічно-просвітницькій ниві. Андрей Шептицький негативно ставився

¹ Твори слуги Божого митрополита Андрея Шептицького. Пастирські листи (2. УІІ. 1899 р. - 7. ІХ. 1901 р.). Том І. - Торонто, 1965. - С. 25.

² Там само.

³ Там само. - С. 25-26.

⁴ Там само. - С. 26.

до діяльності українських радикалів, вбачаючи в їхній діяльності поширення небезпечних соціалістичних ідей. Разом з тим, як і українські радикали, так і клерикали на чолі з А. Шептицьким, незважаючи на непереборні перешкоди, не переставали трудитися для користі українського громадянства та відновлення державності в період національно-визвольних змагань 1917 - 1923 рр.

Andriy KOROL'KO

**UKRAINIAN RADICALS AND GREEK CATHOLIC PRIESTHOOD
OF POKUTTYA IN THE LATE NINETEENTH - EARLY TWENTIETH
CENTURY: IDEOLOGICAL CONFRONTATION AND SEARCH FOR
DIALOGUE AND RECONCILIATION**

***Abstract.** The article highlights the complicated relations between the radicals and the Ukrainian Greek Catholic clergy in the end of XIX - early XX century. The obstacles in creation and work of radical branches of "Kolomiya Society of People's Unions" in Pokuttya in the late XIX century from the side of of Greek Catholic priests are analyzed. Examples of cooperation and confrontation between Greek Catholic clergy and activists of the radical movement are showed. Andrey Sheptytsky's views on the activities of Ukrainian radicals are examined.*

***Keywords:** Greek Catholic priesthood, radicals, Pokuttya, "People's Union", Andrey Sheptytsky, cultural and educational work*

УДК 930.2:050 - 055.2 - 052(477.83/86)"1930/1939"

Віра КОЧКОДАН

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЙНИХ ЖІНОЧИХ
ТОВАРИСТВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У 1900-1939 РР.**

Стаття присвячена висвітленню у основних українських та польських газетах Східної Галичини діяльності жіночих товариств даного регіону міжвоєнного періоду. Охарактеризовано форми, методи, результати їх праці. Здійснено порівняння відображення у періодиці діяльності українських і польських жіночих організацій.

Ключові слова: *релігійні жіночі товариства, періодика, Східна Галичина, «Діло», «Нова зоря», «Мета».*

Про релігійні жіночі товариства Східної Галичини у висвітленні періодичних видань не написано окремої монографії. Першими дослідниками праці релігійних жіночих організацій були самі дописувачі до католицьких газет. Як правило, це були священики О. Осташевський, І. Назарко, К. Янович¹ та ін. У радянській історіографії ця проблема не висвітлювалася, оскільки стосувалася «дорадянського буржуазного періоду» і влада пропагувала атеїзм. Тільки за кордоном, де панувала свобода слова, вийшла праця канадки М. Богачевської-Хом'як², українки за походженням.

Новий час для дослідження даної проблеми настав із розпадом СРСР. Окремі згадки про них, їх пресу, розглядалися науковцями у контексті діяльності світських товариств. Серед найвідоміших сучасних авторів таких праць є, О. Маланчук-Рибак³, М. Дядюк⁴, М. Павлюх⁵, З. Нагачевська⁶, О. М. Бежук⁷, Л. Потапюк⁸ (у контексті освіти), Б. Савчук⁹ та інші. Серед польських науковців це Р. Дмовський (R. Dmowski)¹⁰.

Марійське товариство пань, або Марійська дружина (далі - МД - В. К.) було одним з основних релігійних товариств у Східній Галичині. У зв'язку з цим багато газет згадувало про його діяльність. Розглянемо тільки найосновніші. Газета «Діло» — провідний часопис Галичини, її перший, найстаріший і впродовж багатьох років єдиний український щоденник, згадував у 1904 р. у про утворення у Львові «Марійського товариства пань». Головою стала Ольга Бачинська, духовним провідником — о. Тит Галущинський ЧСВВ¹¹.

Згодом містилося повідомлення, що у 1920-их рр. Марійські організації поширилися по школах, а о. Йосип Маркевич об'єднав їх у Марійське Товариство Молоді (МТМ) з центром у Львові, ставши його першим головою¹². На 1939 рік, за повідомленням газети «Діло», МТМ у Галицькій митрополії УГКЦ налічувало понад 10 000 членів у 50-ти Марійських дружинах, 35-ти Марійських кружках, 135-ти Марійських Союзах. Цікаво, бо

у газеті «Мета» під цим ж роком інформувалося, що в Галицькій митрополії УГКЦ діяли майже 250 осередків Марійських товариств (20 000 членів)¹³. Отже, половина учасників товариства припадала на молодь.

Протягом 1930-х рр. переважна більшість повідомлень про діяльність організації знаходилася у рубриці «Дописи» газети «Діло». Наприклад, вони стосувалися організації МТМ релігійних маніфестацій в честь Матері Божої у Бережанах¹⁴, Станіславові¹⁵ та багатьох інших містах.

У газеті «Мета» (український тижневик та орган Українського Католицького Союзу (УКС), який виходив у Львові між 1931-1939 рр.) була вміщена стаття про відзначення Марійською дружиною пань у 1934 р. 30-річчя свого заснування в Галичині. З цієї нагоди 2-4 листопада на базі першої західноукраїнської дівочої приватної середньої школи - рідномовної гімназії Сестер Василіянок - відбувся з'їзд Марійських дружин інтелігентного жіноцтва за участю 150 львівських і 52 «замісцевих» учасниць. Серед них були й активні члени громадських жіночих організацій краю, які представляли «Союз українок» (І. Лунева, О. Ціпановська), Товариство вакаційних осель (М. Парфецька), «Українську захоронку» (С. Ракова), а також репрезентанти жіночого католицького руху Волині. І хоч головною метою з'їзду, за словами голови, було «славлення Бога» та «поширення ідеї Марійської організації серед нашого жіноцтва», у його програмі знайшли відображення важливі для всього українського жіноцтва регіону проблеми виховно-освітнього та опікунчого характеру. Коротко подавався зміст виступів учасників. У доповідях А. Конрад («Харитативна акція»), Є. Тишинської («Історія жіночого руху та участь у ньому католицького жіноцтва»), І.-М. Янович («Марійська дружина й виховання молоді»). Найбільше уваги доповідач приділила родинному вихованню, запорукою результативності якого вважала створення в родині сприятливої для виховання атмосфери через забезпечення в ній «царювання Христа», утвердження «кріпкої віри» в Бога. Чільне місце відводила плеканню в родині братньої любові - до її членів, до свого народу, а також до людей, що «рідняться від нас поглядами, суспільним положенням, національністю»¹⁶.

Ще одним часописом, який висвітлив дану подію, стала газета «Нова зоря», заснована у Львові 1926 р. (її редактором був Осип Назарук з 1927 по 1939 рр.). Так, на сторінках газети у 1934 р. подавалася коротка історія товариства Марійських пань у світі та на українських землях. Зокрема, знаходимо цікаву деталь, що ще у 1884 році прелат о. І. Дольницький заснував М. Д. у дівочих інститутах СС. Василіянок. Потім згадувалася сьогодення кількість філій товариства (700), найчисельніша з яких знаходилася у Львові (150 осіб). Подавалися і напрямки діяльності Дружини: організація реколекцій, захоронок, участь у Службах Божих, проведення культу Євхаристійного Ісуса тощо¹⁷.

У листопаді газета розмістила статтю із детальним розпорядком святкування ювілею: Служба Божа, благословення єпископа Івана Бучка. Останній у своїй промові висловив необхідність заснування центральної

організації МД, яка має поширювати культ Пречистої Діви Марії. Потім прийшли привіти від 236 Марійських Дружин Молоді (представник о. Іриней Назарко), привіти з Перемишля, Станіславова, Золочева, Бучача, Марійських Дружин студенток у Львові. Були присутні члени із «Союзу українок», товариств «Обнови», «Просвіти», що свідчить про їх спільну діяльність із християнськими організаціями. Окремо в статтю виділена промова голови М.Д. Ольги Бачинської. Виступ був дуже інформативний, бо давав відомості про історію товариства (з 1904 р.), засновника о. Аристарха Крижанівського, кількість членкинь на початку існування (41 особа), діяльність у роки війни, складання статуту під редакцією провідника о. Тита Галушинського. Потім згадувалося заснування кількох секцій: Євхаристійної, добродійної, Дружин учениць, Дружин студенток, емісійної, рефератової (працює з дітьми), Комітет допомоги хворим, бібліотеки¹⁸.

Питання, які намагалися порушити священники на сторінках періодики щодо товариства, були як організаційними, так і стосувалися практичної сторони діяльності Дружини. Наприклад, під 1927 р. було повідомлення про 1-й з'їзд Марійських організацій у Львові. У наступних роках вміщувалися аналітичні статті про католицький жіночий рух. Їх автор о. Осип Осташевський вважав, що у сучасних умовах політизації життя, емансипації завдання християнських рухів полягає: 1) у вихованні доброї і побожної української матері, повести бій із думкою, що народжувати це зайвий тягар; 2) зміцнювати нові галузі жіночої діяльності: розробити плани господарської розбудови села, навчити жінок організованості, фаховості; 3) дозволити жінкам долучатися до політики, бо і серед жінок-святих такі були (княгиня Ольга, Катерина з Сіени та ін.), але, щоб не завдавати шкоди сім'ї¹⁹. До аналітичних можемо віднести і статтю о. Іриней Назарка ЧСВВ «Організаційні проблеми Марійської Дружини Пань». Тут він подавав короткі поради, послідовні кроки, як правильно організувати роботу товариства. Ось окремі з них:

- / гуртувати не масу, а еліту (ревних, активних, розумних жінок). Відібрати їх і обговорити на закритих «сходинах» цілі і завдання МД.;

- S зробити час кандидатури для бажаючих стати членкинями товариства. Тут іде їх вишколювання. Це досягається шляхом частих зібрань і читанням, обговоренням статуту Дружини. Під час цього вести хроніку подій та створити власний архів. Вишколення має проводити духівник спільноти;

- S наступним кроком є перехід з приватного існування у правно-публічне або акт канонічної ерекції, тобто акт церковної влади, що надає товариству характер церковної установи. Цей акт надає єпископ. Потім він іде на підтвердження до Риму, звідки приходить грамота злуки з Матірною Дружиною при колегії оо. Єзуїтів. Якщо заснована філія МД не має змоги здобути акт ерекції або не хоче цього, вона може існувати у формі кружка (молодь шкіл) або союзів (старша молодь);

•S приймати нових членкинь із кандидаток має обов'язково уповноважений представник Церкви своїм дозволом. Як вже розбудується організація, їх можна приймати на з'їздах;

•S потім треба вибрати виділ. Перший раз вибирає провідник спільноти, далі - з'їзди. Обирати потрібно тільки найкращих і час від часу змінювати їх ²⁰.

Про подальший розвиток товариства повідомляла газета «Діло». Так, у 1937 р. на сторінках газети йшла мова про з'їзд МД в Гошеві, де відбулася централізація усіх МД у т. зв. Секретаріят МД з окремим статутом (духовний провідник о. І. Назарко, голова Є. Шарко. Автор наголошує на важливості цієї події, оскільки товариство сприяло захисту прав українців²¹.

Газети «Діло», «Мета», «Нова Зоря» систематично також повідомляли своїх читачів і про діяльність товариства «Українська захоронка» (до 1912 — «Руська Захоронка»), яке було засноване 1901 р. у Львові з ініціативи Клубу Русинів для матеріальної допомоги, педагогічного нагляду й оборони від денационалізації дітей дошкільного віку з найбільш вразливих верств українського населення. Зі статей дізнаємося, що в різний час головами товариства були: В. Коцовська, Софія Рак, референткою дошкільного виховання — Марія Пастернакова. Однією з причин створення українських захоронок була спроба протистояти ополяченню українських дітей в польських дошкільних закладах. Упродовж 1920-1930-х років у рубриці «З діяльності наших товариств» дуже часто зустрічалися короткі повідомлення про участь у святах, підготовлених захоронкою²², маленьких дітей, які зачитували вірші, здійснювали вправи з рушниками.

Анонімні автори статей вказували, що це товариство працювало непомітно і тихо, а виконувало таку велику роботу в житті українського Львова. На з'їздах, які влаштовувалися щорічно, були присутні кількадесят членів, преса. Виступ голови Софії Ракової, який коротко узагальнив діяльність захорони, охопив ряд проблем: видання обідів, організація свят (матері, св. Миколая, Шевченка та ін.), створення бібліотек для учительок, влаштування півосель для дітей безробітних батьків на літо²³.

Численні повідомлення свідчать про співпрацю організації із такими товариствами як «Труд», СС Василіянками, кооперативом «Українське народне мистецтво», Товариством^{24,25} вакаційних осель, «Рідної школи» у влаштуванні передріздвяних свят.

Газета «Діло» часто подавала відомості про чисельність утримуваних захоронок. Так, до 1914 р. їх було двоє, у 1922 р. — вже 12 (переважно на передмістях Львова), а із середини 1920-х рр. «Українська Захоронка» поширила мережу стаціонарних дитячих садків на інші міста (Тернопіль, Золочів, Снятин та ін.)^{26,27}.

Отже, захоронки розвивали дитячі здібності, давали захист, опіку, а також матеріальну допомогу дітям малозабезпечених батьків та сиротам. При цьому використовувалися багаті традиції народної української педагогіки. Поле його діяльності було вужчим — стосувалося праці із дітьми

дошкільного віку, тому обсяг висвітлення менший, але мав чимало спільного з тим, як повідомляли про діяльність «Союзу українок». Наприклад, виступ голови Софії Ракової, відчит про кількість утримуваних захоронок, організаційних півосель, підготовка педагогів на курсах, організація свята Матері, св. Миколая. Кожного разу зазначалася подяка жертводавцям, особливо митрополитові А. Шептицькому²⁸.

Досить великий обсяг інформації дістаємо із вищезгаданих газет про Товариство Вакаційних Осель з осередком у Львові, яке діяло під патронатом митрополита А. Шептицького. У 1905 - 1939 роках товариство організувало для дітей у віці 7-14 років літні відпочинкові оселі у с. Милованні Товмацького повіту та в с. Коршеві Коломийського повіту. З осель щороку користалося понад 200 дітей. Головою товариства була Ольга Бачинська. Довголітні члени управи: Й. Паньківська, М. Ліщинська, М. Заячківська. Наявні статті дають змогу сказати, хто входив до управи, їх діяльність здійснювали освічені та передові жінки того часу, які склали Головний Виділ Вакаційних осель, а саме: Барвінська-Бачинська Ольга, Бережницька Олена, Вахнянинова Ольга, Левицька Софія, Макарушкова Євгенія, Федакова Марія, Цеглинська Марія. Вони ініціювали відпочинок, що базувався на засадах національного та релігійного виховання українських дітей, прищеплення почуттів поваги і любові до рідного краю, землі через використання рідної мови, поезії, пісні, ігор. Такий підхід сприяв формуванню національної свідомості наймолодших представників українського народу, а молитва та пісні духовного змісту служили основними засобами релігійного виховання дошкільнят.²⁹

Автор схвалює роботу товариства із дітьми, яке забезпечило безкоштовним відпочинком 140 українських дітей зі Львова. В Милованні (нині Тисменецький район - В. К.) була розташована «оселя», де проходили літні канікули. Ось її опис: «У великому господарському комплексі школи «Просвіти» їм відділено великий поверховий будинок. Це - сервітут, забезпечений «Вакаційним Оселям» ще тоді, коли митрополит Андрей дарував ґрунт і будинки під милованську школу. На партері кухні, харчівні, мешкання учительки, вмивальні, на поверсі спальні. Поверховий будинок увесь день, зокрема в дощ, коли на прогульку годі йти, ніби вулик. Вулик втихає тільки двічі: після сніданку й після обіду. Решту дня заповнюють дітворі забави, прогульки, руханка, спів. Діти вживають собі, кільки хочуть, харчу, чудового парку й городу господарської школи «Просвіти», прибувають за місяць по 2—6 кг. на вазі і зі сльозами в очах прощають Миловання». Газета наголошувала і на національній роботі із дітьми: навчання української пісні, мови, таким чином рятуючи їх «від денационалізації в чужих «пулкольоніях» і «орудках». Автор дуже промовистими словами завершує статтю: «Невже, коли гурт людей доброї волі помагає сотням, тисячі українців не допоможуть цьому гуртові? Варт над цим задуматись»³⁰.

Згадують на сторінках газети і співпрацю товариства з приватними особами, іншим організаціями. Зокрема, у подальшому фундаторами товариства Вакаційних осель стали відомі представники галицької інтелігенції: С. Федак, І. Боберський, М. Вахнянин, Р. Перфецький. Допомога надходила від чисельних українських громадських та фінансових товариств, як-от: «Дністер», «Краєвий Союз», «Просвіта», «Бесіда», Краєвий Соїм³¹.

Найменше у польській періодиці Східної Галичини («Kuryer Stanislaviskyy», «Gazeta Lwowska», «Kuryer Lwowsky», «Glos Kobiet Katolickich» та ін.) давалося висвітлення релігійним римо-католицьким товариствам: Содаліція Марійських пан (Sodalitoja pan Marian), Католицьке товариство жінок, (Stowarzyszenie Kobiet Katolickich). Товариство св. Соломії. Тут же зберігається цілком логічна тенденція, що про більш відомі товариства писалася багато, про менш відомі - менше. Так, відомості про них виключно інформаційного характеру — повідомлення. Наприклад, час і місце щомісячного зібрання, заклик взяти участь у Службі Божій або у виголошенні рефератів на теми: «Церква та її організація у суспільстві», «Пам'ятки про найкраще»³². Можливо, це пов'язано із світським характером газети та більшою закритістю даних товариств, діяльність виключно у своїй сфері, меншою чисельністю.

Подаємо одне з типових повідомлень: «14 листопада минулого року. Відбулися повна лекція про кооперації на 7-ми дневних епархіальних курсах Католицького товариства жіночої молоді. У курсах взяли участь 50 дівчат, в основному очільниць 12-х повітових філій. Лекції читала референтка відділу освіти і навчання кооперації Асоціації аграрної і господарської. На закінчення курсу єпископ вікарій Томака закликав³³ учасників включити кооперативний рух у християнське життя» .

У наступних номерах згадується про влаштування вечорів, які приносили значний дохід - 1446 злотих, 450 злотих чистого доходу. Гроші підуть на утримання вдів і сиріт, якими опікується^{34,35} товариство. У кінці завжди висловлювалася подяка усім учасникам заходу .

Багато зверталася уваги у періодиці на заснування «Католицької Акції» (далі — КА) — руху мирян для захисту основ віри і моралі, відновлення християнського розуміння родини і суспільства. КА повинна бути над усіма політичними партіями, в жодному випадкові не залежати від них. У статтях 1922 - 1925 рр. зверталася увага на енцикліку (особливий документ-звернення) папи Пія XI, який підвищив статус мирянських організацій, надаючи світським католикам право апостольської (проповідницької) праці у суспільстві нарівні з духовенством Церкви. Усі існуючі католицькі товариства увійшли як структурні підрозділи до КА. У листопаді 1930 р. кардинал А. Гльонд проголосив створення Генерального Інституту Католицької Акції (далі - ГІКА), який поширював свою владу і на Східну Галичину. Його друкованими органами стали часописи: «Ruch Katolicki» (Католицький Рух), «Misterim Christi» (Хрестове Таїнство) та «Kultura» (Культура). З них ми дізнаємося, що Директором ГІКА у Польщі обрано

єпископа С. Адамські, у Львові - Яна Поповича. Тут же містилася інформація про загальну структуру КА у Польщі, до якої входили чотири основні організації (інша їхня назва - «чотири колони»):

- Чоловіче Католицьке Товариство (Katolicki Zwi^zek M^zow - KZM);
- Жіноче Католицьке Товариство (Katolicki Zwi^zek Kobiet - KZK). Мали власний друкований орган під назвою - «Gazeta Kobiet: miesi^cznik ilustrowany»;
- Католицьке Товариство Чоловічої Молоді (Katolicki Zwi^zek Mlodziezy M^skiej - ОММ),
- Католицьке Товариство Жіночої Молоді (Katolicki Zwi^zek Mlodziezy Zenskiej - KSMZj).

Вони ж діяли на рівні церковного округу та парафії³⁶. Під 1934 р. згадується чисельність жіночих структур 250.000 осіб по всій Польщі. Вони проводили релігійну діяльність, культурні та освітні, благодійні та соціально-патріотичні заходи під гаслом «Будуємо Польщу Христа»³⁷.

Греко-католики теж долучилися до Католицької Акції у 1931 р. Із газети «Мета» дізнаємося, що створили свій керівний орган, — Генеральний Інститут Католицької Акції Греко-Католицької Галицької Церковної Провінції з центром у Львові. Його Генеральним асистентом спершу став єпископ Іван (Бучко), а згодом — єпископ Микита (Будка). Президентом Генерального Інституту КА був обраний доктор Маркіян Дзерович. Офіційним органом Генерального Інституту у Львові був журнал «Католицька Акція», який виходив у 1934 - 1939 рр. На його шпальтах публікували численні статті, що висвітлювали діяльність КА у міжвоєнний період. Редактором часопису був доктор Маркіян Дзерович³⁸.

У своїй «Хроніці» часопис подавав новини з релігійного й секулярного життя українського суспільства. «Хроніки» інформували про видавничу діяльність КА, новинки літератури та нові досягнення Акції. З часом колегія часопису Католицької Акції була розширена і до її складу ввійшли видатні українські католицькі письменники, публіцисти та журналісти, з метою провадження більш активного апостоляту серед мирян. Колегія часопису складалася з восьми спеціалізованих секцій, кожна з яких опікувалась певним напрямком 1) У справах родини; 2) У справах жінок; 3) У справах молоді; 4) У справах харитативних; 5) У справах виховання; 6) У справах преси; 7) У суспільних справах³⁹.

Католицька Акція інформувала про створення в парафіях Львівської архієпархії католицьких товариств для молоді, проведення реколекцій, лекцій та курсів для чоловіків і жінок, організованих Генеральним Інститутом. У 1934 р. виникла Католицька Акція Української Жіночої Молоді (КАУЖМ), яка наприкінці цього ж року нараховувала 48 секцій у Львівській архієпархії. Очолила КАУЖМ доктор Ксенія Захаріяевич¹.

Отже, аналіз періодики дав змогу виявити по-перше, у власне релігійних газетах («Нова Зоря», «Мета» та ін.) діяльність жіночих товариств християнського спрямування висвітлена більше, ніж у світських, загальноінформаційних, що цілком закономірно. У перших ми зустрічали не тільки повідомчі, але й аналітичні статті, які були покликані якісно розвинути діяльність організацій. По-друге, більші товариства (Марійська дружина пань, Українська захоронка) висвітлювалися на сторінках газет частіше. По-третє, як польські, так і українські газети акцентували більшу увагу на своїх релігійних жіночих організація, приділяючи меншу увагу або взагалі ігноруючи всі інші. По-четверте, завдяки статтям вдалося прослідкувати мету, структуру, форми діяльності товариств.

¹ Янович. К. Дещо про Католицьку Акцію Української Жіночої Молоді (КАУЖМ) / К. Янович // Католицька Акція. - 1934. - Ч. 1. — С. 10-12.

² Богачевська-Хом'як М. Біле по білому. Жінки в громадському житті України 1884 - 1939 / М. Богачевська-Хом'як. - К.: Либідь, 1995. — 434 с.

³ Маланчук-Рибак О. Ідеологія і суспільна практика жіночого руху на західноукраїнських землях ХІХ - першої третини ХХ ст.: типологія та європейський культурно - історичний контекст : Монографія / О. Маланчук-Рибак - Чернівці : Книги - ХХІ, 2006.- 500 с.

⁴ Дядюк М. С. Жіночі організації Східної Галичини в контексті польсько-українського протистояння під час Першої Світової війни і у повоєнний період / М. С. Дядюк // *Ucrainika Polonica*. — Вип. 1 — С. 221-235.

⁵ Павлюх М. Зародження польської жіночої преси у Львові та Галичині : політичні економічні суспільні умови та історіографічні особливості польського пресознавства (1840 - 1939) / Марія Павлюх // *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. — 2011. — Вип. 34. — С. 168—180.

⁶ Нагачевська З.І. Педагогічна думка і просвітництво у жіночому русі Західної України (друга половина ХІХ ст. - 1939 р.) / Зіновія Іванівна Нагачевська. - Івано-Франківськ : Підприємство Третяк І.Я., 2007. - 764 с.

⁷ Бежук О. М. Роль церкви та громадських інституцій у справі опіки дітьми в Галичині на початку ХХ століття / О. М. Бежук // *Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С.З. Гжицького*. - Том 13. - № 3 (49). - 2011. - С. 32-37.

⁸ Потапюк Л. М. Жіночий рух та освіта на Західній Україні: історико-педагогічний аспект / Лілія Миколаївна Потапюк // *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. - Вінниця, 2010. - № 6 (93). - С. 15 - 19.

⁹ Савчук Б. Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ ст. - 1939 р.) / Борис Савчук. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1998. - 280 с.

¹⁰ Dmowski R. «Podlaski Miesi^cznik Katolicki» Jako zrodlo do historii regionu / R. Dmowski // *Slavia Orientalis*. - 1994. — S. 171-181.

¹¹ Нове католицьке товариство // *Діло*. - 1904. - 11 листопада. - С. 4.

¹² Марійське товариство молоді // *Діло*. - 1925. - 2 грудня. - С. 3.

- ¹³ Дещо із діяльності Марійських дружин // Мета. - 1939. - 6 грудня. - С. 4.
- ¹⁴ Молебня Марійського товариства // Діло. — 1935. — 19 лютого.
- ¹⁵ Святочна академія в честь Матері Божої // Діло. — 1939. — 3 січня.
- ¹⁶ З'їзд Марійських дружин інтелігентного жіноцтва // Мета. - 1934. - 4 листопада. - С. 2.
- ¹⁷ Жіноча еліта // Нова зоря. - 24 червня. - 1934. - С.7.
- ¹⁸ Ювілейний з'їзд Марійських Дружин Пань у Львові // Нова зоря. - 8 листопада. - 1934. С. 3-4.
- ¹⁹ Осташевський О. Католицький жіночий рух / о. Остап Осташевський // Нова зоря. -1934. - 26 червня. - С. 4-5; 8 липня. - С. 3-6.
- ²⁰ Назарко І. Організаційні проблеми Марійських Дружин Пань / о. Іриней Назарко ЧСВВ // Нова зоря. - 1934. - 15 листопада. - С. 4; 18 листопада. - С. 4.
- ²¹ З діяльності Марійських Дружин // Діло. - 1937. - 3 червня. - С. 4.
- ²² Свято найменших. Загальні збори товариства «Українська захоронка» у Львові // Діло. - 23 червня - 1926.- С. 4.
- ²³ Як працюємо для наших найменших. Загальні збори Товариства «Українська Захоронка» // Діло. — 1935. — 13 квітня. - С. 3.
- ²⁴ Загальні збори Товариства «Українська Захоронка» у Львові // Діло. — 1933 . — 24 червня. - С. 4.
- ²⁵ З діяльності «Української Захоронки» у Львові. Свято найменших // Діло. — 1926. — 23 червня. - С. 3.
- ²⁶ Загальні збори товариства «Українська захоронка» у Львові // Діло. - 13 квітня. - 1935. - С. 3.
- ²⁷ Дещо із діяльності Української захорони // Діло. - 1926. - 18 травня. — С. 3.
- ²⁸ Перед відвіданими Св. Миколая // Діло. — 1938. — 18 грудня. - С. 3.
- ²⁹ Із діяльності Товариства Українська захоронка // Діло. - 4 липня. - 1921.- С. 4.
- ³⁰ Далекий О. Дві дитячі півоселі. Як 140 українських дітей віджило в сонці і повітрі / Остап Далекий // Діло. - 4 вересня. - 1938. - С. 3.
- ³¹ Співпраця наших товариств // Мета. - 8 листопада. - 1932.- С. 2.
- ³² Sodalitqja Pan Marian // Kurjer Stanislawowski. —1936. — 4 pazdziernika. — S. 5. Katolickie spoleczenstwo kobiety // Kurjer Stanislawowski. — 1936. — 15 listopada. — S. 4.
- ³³ Udzial kobiet w ruchu spoldzielczym wzrasta // Gazeta Lwowska. - 1905. - 5 stycznia. - С. 3.
- ³⁴ Z dzialalnosci Towarzystwa sw. Salomii // Gazeta Lwowska. - 1911. - 8 Lutego. - С. 3.
- ³⁵ Z dzialalnosci Towarzystwa sw. Salomii // Gazeta Lwowska. - 1920. -. 10 Grudnia - С. 4.

³⁶Беген О. Католицька Акція як мирянський рух в УГКЦ (1930-1939) [електронний ресурс]/ Олег Беген - Режим доступу: <http://www.laityugcc.org.ua/istoriia-mirianskiruxiv/articles/katolicka-akciia-iak-mirjanskij-rux-v-ugkc-19301939.html>.

³⁷Дзерович М. Праця Католицької Акції на нашій ґрунті / М. Дзерович // Католицька Акція 1 (6) (1936). - С. 1-5.

³⁸Дзерович М. Сучасні завдання української інтелігенції / М. Дзерович // Мета. - 17 (1934). - С. 7.

³⁹Хроніки // Католицька Акція. - № 21 (1936). - С. 4. Хроніки // Католицька Акція № 2 (7) (1936). - С. 3. Католицька самосвідомість // Мета. - 1934. - С. 7. Українська Католицька преса // Мета. - 1936. - С. 3.

Vira KOCHKODAN

PERIODICALS ABOUT THE ACTIVITIES OF RELIGIOUS WOMEN'S SOCIETIES IN EASTERN GALICIA 1900-1939.

The article is devoted to coverage of major Ukrainian and Polish newspapers Eastern Galicia of women's associations in the region interwar period. The characteristic forms, methods, results of their work. Comparison display in periodicals of Ukrainian and Polish women's organizations.

Keywords: *religious women's societies, Periodicals Eastern Galicia, "Delo", "New Dawn" "Meta".*

Вера КОЧКОДАН

ПЕРИОДИЧЕСКИЕ ИЗДАНИЯ О ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕЛИГИОЗНЫХ ЖЕНСКИХ ОБЩЕСТВ ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЦИИ В 1900-1939 ГГ.

Статья посвящена освещению в основных украинских и польских газетах Восточной Галиции деятельности женских обществ данного региона межвоенного периода. Охарактеризованы формы, методы, результаты их труда. Проведено сравнение отражение в периодике деятельности украинских и польских женских организаций.

Ключевые слова: *религиозные женские организации, периодика, Восточная Галиция, "Дело", "Новая заря", "Цель".*

УДК 271.4-726.3(477.83/.86) "193"

Софія ПРЕДКА

Львівський національний університет імені Івана Франка

**ФОРМУВАННЯ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО
ДУХОВЕНСТВА В ГАЛИЧИНІ У 1930-х РОКАХ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЩОДЕННИКА ЮРІЯ ПРОЦЮКА)**

На прикладі вивчення щоденника Юрія Процюка проаналізовано процес становлення греко-католицького духовенства на території Галичини у 1930-х роках. У статті здійснено джерелознавчий аналіз мемуарів автора, які відображають період навчання майбутнього священика у Львівській духовній семінарії. Стверджується, що представники священичого стану прагнули внести елементи релігійної стилістики в описи повсякдення. Навчання, робота та особисте життя Ю. Процюка зображалися крізь призму церковної дійсності. Співвідношення світського та сакрального виступає ключовою парадигмою внутрішнього пошуку автора впродовж життя.

Ключові слова: *Греко-католицька церква, парафіяльне духовенство, мемуаристика.*

Перша половина ХХ століття в історії Галичини була етапом, який докорінно змінив вектор історичного розвитку краю та на декілька десятиліть вперед визначив специфіку трансформацій новоутвореного суспільного простору. Церковна сфера, ядро якої становило духовенство, почала здійснювати невпевнені кроки до модернізації століттями сформованих парадигм. Вирішення релігійних протиріч потрапило у середовище священиків, від полеміки та діянь яких залежало встановлення ролі церкви у площині держави та ієрархії людських цінностей. Саме духовенство стало силою, яка в умовах бездержавності поступово переймала на себе роль провідника національних інтересів, поєднуючи це із першочерговим завданням церковного служіння. Молодь, перед якою відчинялися двері семінарій, формувалася під впливом повоєнних реалій. Ідеологічні трампліни, які з колосальною швидкістю поставали в Галичині, ставали випробуванням для моральної сили майбутніх священиків. Розпізнати власне покликання, не загубитися серед мороку буденних проблем та зберегти прагнення реалізувати себе саме у церковній сфері ставало першочерговою необхідністю. Підвищення освітнього рівня священика, проблема його національного вибору, оновлення моделі співпраці з парафіяльною громадою, - далеко не весь перелік вимог, що поставали перед представниками духовенства. У кожного шлях подолання труднощів був дуже індивідуальним і залежав не лише від особистих рис пароха, а й від матеріального статусу, походження, місцевості, де доводилося служити.

Греко-католицький священник Юрій Процюк (1907-1979 рр.), доктор богослов'я, походив із незаможної родини військового. У 1936 р. відбулося його рукоположення у священники і призначення на парафію у с. Грибовичі, згодом служіння він продовжив у с. Стоянів [8, арк.64]. Процес становлення відбувався досить типово як для майбутнього священника, однак для нього церква стала не лише інституцією релігійного спрямування, а й джерелом усвідомлення національної приналежності. У статті буде здійснено реконструкцію його життєвого шляху на основі аналізу щоденника та особистих документів, що зберігаються у відділі рукописів Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника.

В українській історіографії питанням вивчення греко-католицького духовенства в Галичині займаються Наталія Колб [5], Андрій Заярнюк, Василь Расевич [3], Ігор Пилипів [10, 11], Ліліана Гентош [2]. У своїх роботах дослідники опираються на використання широкого кола архівних матеріалів, зокрема так званих его-документів - щоденників, мемуарів, листувань. В контексті вивчення окремих персоналій чи суспільних груп, цей тип джерел виступає найбільш достовірним та інформативним.

У монографії Н. Колб представлено діяльність парафіяльного духовенства у 90-х роках ХІХ століття як окремої соціальної групи, проаналізовано чинники, що впливали на її формування та окреслено ключові правові та організаційні основи діяльності священників. Крізь призму Першої світової війни зобразив становище галицьких парохів А. Заярнюк. Дослідник проаналізував особливості їх діяльності в умовах воєнних дій та наголосив на проблемі співпраці між громадою та священником у непростий період матеріальної розрухи та людських втрат. Різноманітні аспекти, що стосуються розвитку греко-католицької церкви міжвоєнного часу та постаті Митрополита Андрея Шептицького як ключової постаті цієї доби, знаходимо у роботах І. Пилипіва, котрий досліджував практичну діяльність священників в окреслений період, Католицьку акцію та стосунки ГКЦ Галичини з Ватиканом. Тематика відносин з Апостольською столицею належить до наукових зацікавлень Л. Гентош, яка вивчала це питання, опираючись на архівні матеріали Ватикану. Дослідниця також стала автором монографії, що найбільш повно в українській історіографії розкриває біографію Митрополита Андрея Шептицького у період з 1923 до 1939 рр. В контексті залучення мемуарів до вивчення окресленої проблематики, Оксана Баран [1] здійснила спробу реконструкції життя сільської інтелігенції в Галичині на початку ХХ століття. Священників як одну з найвпливовіших суспільних груп авторка зобразила, опираючись на спогади не лише власне представників духовенства, а й на свідчення людей, котрі належали до парафії.

Залучення мемуарів у сферу досліджень релігійного спрямування є одним із найкращих способів висвітлення світоглядних аспектів окремих історичних постатей. Цей вид джерела містить доволі відверті оповіді, наповнений описами життєвих переживань та є найбільш повним відображенням внутрішнього світу людини. Перевагою мемуарів називають і

їх унікальну здатність відтворити на своїх сторінках колорит певної епохи, відновити факти, не зафіксовані у жодному іншому джерелі та більш повно зрозуміти, яким було життя людей в певну добу[4]. Основним критерієм у процесі розвитку мемуаристики називають історичну та національну свідомість автора. Його освітній рівень, вміння описувати та аналізувати події, професійний хист та суспільна позиція є тими поняттями, що зумовлюють створення мемуарів, які містять особливу історичну та літературно-культурну цінність. Спогади є емпіричним та у певній мірі теоретичним джерелом, що наповнений матеріалом культурологічного змісту, незамінним при вивченні як окремої особи, так й цілої соціальної групи [9, с.94].

Мемуари представників духовенства належать джерел, які вирізняються особливими ознаками. Специфічна мова викладу, переплетіння світського і сакрального та нестандартна літературна стилістика створюють сюжет минулого, що перебуває в площині духовності та чуттєвості. Однак, простежується чітка відмінність між щоденником, записи у якому автор робив у молодомі віці, та мемуарами, створеними у зрілих роках. Безпосередність, притаманна записам юнаків, котрі лише розпочинають входити у церковну сферу, змінюється на розважливість та стриманість у священників, котрі десятиліттями віддавали себе служінню. Щоденник Юрія Процюка у цьому контексті є яскравим прикладом першого типу мемуарів. Сторінки його спогадів переповнені особистими переживаннями, роздумами про необхідність життєвого вибору та пошуку себе у світі. Незважаючи на те, що хронологічно записи охоплюють лише 1928-1933 рр., період його навчання в Академічній гімназії та Львівській духовній семінарії, вони дозволяють достатньо повно зрозуміти процес формування майбутнього священика та мотивацію здійснення ним саме такого життєвого вибору.

Рукописні мемуари Юрія Процюка розмістилися на 235 аркушах, пронумерованих самим автором. У кількох місцях сторінки відсутні, що унеможлиблює відтворення окремих сюжетів із джерела. Автор додавав до записів фотографії, що робить це джерело більш інформативним та наповненим. Початок записів датується 1928 р., коли майбутній священник навчався у випускному класі Академічної гімназії у Львові. Мотивом створення щоденника він називає бажання згодом "пригадати колись усе, що я переживав, про що мріяв, що відчував і кого у своїх думках лелівав"[6, арк.3]. Записник стає для автора також способом зберегти на папері "проміння любови-кохання, яке вносить своєю невидимою рукою до життя вищого, надземного"[10, арк.4].

Періодичність записів досить нестабільна, що можна пояснити навчальним процесом, який відбирав досить багато часу в автора. Особливо важко ставало весною, коли романтична вдача брала гору і думки про навчання відходили на другий план: "Безділля краще людині як якась заняття, а наука...ух, аж страшно згадувати. Найкращі весняні дні, а ти над книжкою. Це, на мою думку, натяжча кара для молоді"[6, арк.7].

Тематика записів змінювалася з кожним роком, дорослішання та зміна оточення Ю. Процюка диктували новий характер роздумів та виносили на поверхню більш серйозні проблеми вибору навчального закладу, усвідомлення національної ідентичності та життєвої позиції загалом.

Традиційно обґрунтування вибору дороги священства майбутні парохі розпочнали із наймолодшого віку, писали про вплив родинного виховання та внутрішню необхідність служіння. У випадку Юрія Процюка ситуація відрізнялася, адже виріс він в родині, де питанням релігії і церкви не надавали особливого значення. Дитячі роки він провів на Волині, де греко-католицька церква впливу не мала. Вбачаючи загрозу для цієї території зі сторони більшовиків та польської влади, які "роблять тут каламутну воду та думають в ній ловити рибу" [6, арк.227], автор наголошував на необхідності "перейти на унію" [6, арк.228].

Навчання у львівській гімназії для нього поєднувалося з участю у найбільш масових церковних процесіях, які зазвичай розгорталися на Святоюрській площі. Вони зачаровували майбутнього священника своєю вечиллю та масштабністю. Одним із таких епізодів було святкування річниці Листопадового чину, що об'єднало понад п'ять тисяч людей навколо храму Св. Юра: "Началась панахида при участі всіх священників львівської округи, був і Митрополит. Його слова були розпуки, жалю, гніву. Вони майже приковували кожного слухача і викресували огонь якоїсь скаженої непогамовности, завзяття" [6, арк.159].

Не менш величаво описував Ю. Процюк святкування у Львові Зелених свят. Справжнім захватом для нього було спостерігати, як представники інших національностей спеціально виходили з будинків, щоб подивитися на кількатисячну ходу українців: "Коло костелу Св. Анни проходила процесія, людей повнісінько. Багато чужинців поставало на тротуари і з цікавістю дивилися на похід всіх українців міста. Трамваї задержались і стояли довго протягнутою стежкою вздовж цілої вулиці" [6, арк.51].

Необхідність вибору майбутньої професії збіглася у часі із його активним захопленням релігійною сферою. Митрополит Андрей Шептицький, постать якого здавалася такою недосяжною для Ю. Процюка у юних роках, згодом став для нього надійною підтримкою під час навчання у семінарії. Наявність стипендії, яка нараховувалася із фонду Митрополита, стала однією із причин вибору вивчення теології як професії [6, арк.123]. Однак, не тільки цей фактор вирішив долю майбутнього пароха. Він декларував своє дійсне бажання стати священником, в дусі юнацького романтизму писав про прагнення "бути вишкуленим на західному методі богословської науки, правдивим воїном хрестовим" [6, арк.92]. Та в діалозі із своїм другом Ю. Процюк назвав один негативний елемент у тому, аби присвятити себе служінню - "невигідний священницький одяг" [6, арк.92].

Про своє навчання у Львівській семінарії Ю. Процюк відгукувався дуже тепло. Там він захоплювався своїми наставниками, яких називав "високохарактерними та високоосвіченими людьми" [6, арк.228] та "вчився

любити Бога і називати Його паном світу" [6, арк.238]. У стінах семінарії він зайнявся науковою роботою і став автором історії Унівського монастиря [7]. Семінариста вражали побутові умови, в яких доводилося жити: "Я дістав свою чудову кімнату, де маю своє ліжко на пружинах, крісла чудові. Взагалі урядування в семінарії надзвичайно багате [6, арк.224]...запровадили центральне опалення, це розкіш" [6, арк.246]. Свою кімнату він називав "питательним пунктом", де він з однокурсниками любив "покурити та побалакати" [6, арк.409]. Загалом, налагодження побуту у Львові стало для нього справжнім подарунком долі, адже у ранньому віці, після закінчення Першої світової війни, він сповна відчув труднощі повоєнного часу: "Довго голод і нестатки дошкулювали нам, довго нещасні родичі вертали вичерпані з важких заробітків, а ми з поля, назбиравши колосків. Довго мучилисями"[6, арк.10].

Побут вихованців Львівської духовної семінарії.
ЛННБ ім. В. Стефаника, відділ рукописів. - Ф. 9 (Окремі надходження). -
Спр. 551 (Юрій Процюк). - Арк. 283

Та одним із найцінніших здобутків, який ввійшов в життя Ю. Процюка у процесі навчання, було переосмислення ролі національного фактору та авторитету духовенства у суспільстві. Він стверджував, що "став уже греко-католиком, бо переконався, що це одинока дорога до врятовання українського народу"[6, арк.227]. Дуже високою він оцінював представників кліру: "Уніятські священники - це високо характерні люди, всі з високою освітою, свідомі свого великого післанництва, працьовиті і невсипучі громадяне на народній ниві, провідники свого народу як духові, так і національні. Вони всі хочуть прихилити нарочові хліба і неба. Національна свідомість Галичини - це в першу чергу заслуга уніятського священства"[6, арк.227].

Після закінчення навчання у Львівській семінарії, Ю. Процюку довелося вирішити проблему і налагодженням особистого життя. Польське походження однієї із кандидаток на заміжжя стало перешкодою до продовження стосунків із дівчиною[6, арк.372]. Ще більшим розчаруванням для Ю. Процюка стало прагнення його коханої дівчини Марусі податися актрисою до російського театру: "Бачу, що ти україркою вже не будеш. А я не буду ніколи кацапом. Отже, в нас була б вічна дісгармонія. Мені тільки жаль тебе і твоєї шовіністичної засліплености. Що ж в тебе за серце? Де в нього та гідність жіноча? Боже, з якої ти родини? Батько поляк, мати грузінка! З того виходить, як співаєтьсся, отец турок, мама грек, а я русській человек"[6, арк.179].

Активна національна позиція та прагнення матеріального добробуту сформували перелік вимог до кандидатки у його дружини: "Я тільки тоді оженюся, коли найду жінку, яка б мала три прикмети: щоб була багата, розумна і гарна"[6, арк.300]. Однак, для кожної із претенденток на своє серце він знаходив час та теплі слова у численних листах. Фотографію однієї з них він коментував словами: "Немов пронизує мене острим зором своїх карих очей, немов хоче, вдивляючись у мене, переконатись, чи дійсно люблю її так, як колись"[6, арк.27]. Майбутній священник в останніх роках навчання був дуже розчарований у своїх почуттях, писав, що у кожній жінці вбачав щось, що змушувало його розривати з нею стосунки. Та останній запис у щоденнику, який стосується дівчини Галини, свідчить про протилежне. Характеризуючи її як "дівчинку, гідну великої любові", він зміг полюбити її "як ту, якій дарував свою першу любов"[6, арк.309].

Записи у щоденнику автора обриваються на 1933 р., однак про його подальшу долю дізнаємося із збереженого листування. Після закінчення навчання Ю. Процюк з великими труднощами облаштував своє подальше життя: "Міг серед чужих людей загинути від голоду та холоду", - писав він. Та навіть у таких умовах досить стримано сприймав такі проблеми і зазначав, що "всі прикrostи треба зносити терпеливо"[8, арк.106]. Важливу роль у цьому відіграла його внутрішня загартованість до проблем та дійсне бажання, незважаючи на все, присвятити себе служінню.

Реалії міжвоєнних років стали випробуванням внутрішньої міці релігійної сфери та людей, що безпосередньо належали до неї. Розуміння необхідності реалізації себе як церковного діяча змушувало людину переосмислити свої погляди та прийняти факт постійного церковного впливу на усі сфери приватного життя. Перелом свідомості на користь вибору такої професійної реалізації знаходив свій відгук у більшості спроб вияву власних поглядів, зокрема й у мемуарах. Серед інших історичних джерел, спогади виступають більш емоційно насиченими, відрізняються повнотою трактування сприйняття картини світу автором та містять інформацію про дуже особисті переживання. В той же час, потреба дотримуватися норм, притаманних представнику церкви, змушувало вкладати власні висловлювання у встановлені рамки релігійної риторики. Через такі особливості мемуарної літератури розуміння життя людини та її становлення на професійному рівні можна реконструювати більш повно та завершено. Приклад Ю. Процюка якнайкраще ілюструє, що священники, як і більшість людей, турбувалися про звичайні буденні проблеми, але в той же час були змушені більш глибоко сприймати національні, політичні та релігійні трансформації для подальшого налагодження діалогу із суспільством.

Список використаних джерел та літератури

1. Баран О. Мемуари як джерело до вивчення побуту галицької сільської інтелігенції // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. - Львів: Інститут українознавства НАН України ім. І. Крип'якевича, 2008. - Вип. 17. - С. 532-537.
2. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923-1939. Випробування ідеалів. - Львів : ВНТЛ - Класика, 2015. - 600 с.
3. Заярнюк А., Расевич В. Греко-католицьке парафіяльне духовенство у Першій світовій війні: політичні, культурні і соціальні аспекти // Ковчег. Науковий збірник з церковної історії. - Число 6. - Львів: Видавництво УКУ, 2012. - С. 160-192.
4. Єловських У. Загальнотеоретичні питання вивчення мемуарів як історичного джерела: історіографія проблеми. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.history.org.ua/JournALL/sid/13/2/10.pdf.
5. Колб Н. "З Богом за церкву і вітчизну": греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. - Жовква: Місіонер, 2015. - 372 с.
6. ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. - Ф. 9 (Окремі надходження). - Спр. 550, ("Мій записник"). - 235 арк.
7. ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. - Ф. 9. (Окремі надходження). - Спр. 552 (Процюк Ю. Історія Унівського монастиря). - 193 арк.
8. ЛННБ ім. В. Стефаніка, відділ рукописів. - Ф. 9. (Окремі надходження). - Спр. 552 (Процюк Юрій. Матеріали особистого архіву). -

110 арк.

9. Любовець Н. Вивчення мемуарів як історичого та біографічного джерела: історіографія проблеми. // Українська біографістика - Київ, 2010. - Вип. 7. - С. 66-104.

10. Пилипів І. Взаємини Української греко-католицької церкви та Ватикану в 20-30-ті рр. ХХ ст. // Україна -Ватикан: державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи: матеріали V Міжнародної наукової конференції. - Галич, 2011. - С. 177-184.

11. Пилипів І. Греко-католицька церква в консолідації української нації Східної Галичини у першій половині двадцятих років ХХ століття // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Кураса. - Київ, 2012. - С. 288-304.

Sofia PREDKA

GREEK-CATHOLIC PARISH CLERGY FORMATION IN GALICIA IN THE 1930th (BASRD ON YURIY PROTSYUK'S DIARY)

Greek-Catholic clergy formation on the territory of Galicia in the 1930th was analyzed through studying Yuriy Protsyuk's diary. The paper performed a source study analysis of the future priest's collection of reminiscences showing the period of his study at Lviv Theological Seminary. It is affirmed that representatives of the clergy tried to add the elements of the religious style portraying everyday life. Education, job and personal life of Y. Protsyuk were depicted in terms of a church reality. Correlation between the secular and the sacral is a key paradigm of the author's self-discovery throughout his life.

Key words: *Greek-Catholic Church, Parish clergy, reminiscences.*

УДК 262.12:94(100)«1939/1945»(477)

о. Орест СМІЦНЮК

*Коломийсько-Чернівецька єпархія УГКЦ***БОРОТЬБА ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ СВЯТОСТІ ЖИТТЯ
В ДІЯЛЬНОСТІ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО
ДОБИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

«Основою всякого суспільного ладу має бути ненарушена святість людського життя. Людська душа, - це ж твір у безконечність важніший і цінніший, ніж усі матеріальні добра чи дари Божі...».

Андрей Шептицький. «Неубий».

Коли говоримо про феноменальність Митрополита, бо це дійсно вселюдського планетарного масштабу постать, подарована Богом українському народові, то маємо на увазі багатогранність його обдарувань і діяльності. Але його духовний портрет відображається особливо на тлі трагізму доби, у якій у повній величі виявилися тотожність його слів і діл. Це подвиг - у час бездержавності твого народу, у найважчий період випробувань - бути духовним пастирем. На його долю випали дві світові війни, польська пацифікація, німецька окупація, радянська тоталітарна система з воюючим атеїзмом, численними концтаборами і масовим знищенням населення.

Але один із найболючіших моментів, а одночасно найменш об'єктивно висвітлених, або, точніше, спотворено висвітлених, - це питання щодо позиції Митрополита Андрея Шептицького та його діяльності в час німецької окупації Галичини.

Ішла Друга світова війна, нечувана за своїми розмірами і жорстокістю. Кругом вбивства. Український народ поставлений між ковадлом і молотом на грані двох світів. На Україні розігрувався театр воєнних дій. Народ, який з княжих часів не мав своєї держави, бо не дали добрі сусіди утвердитися козаччині, став, як писав Іван Франко, пішаком на політичній карті світу. Після кривавих і нечуваних у своєму звірстві злочинів радянських окупантів, які прийшли 1939 р. і, відступаючи, підвели, так би мовити, підсумок «своєї місії» у львівських тюрмах, на Бригідках і Лонцького, де залишили після себе криваве місиво, - людей, розіп'ятих на тюремних стінах, з кілками в животах та випущеними нутрощами, - прийшли на зміну нові військові в зелених мундирах уже з європейської високорозвиненої країни, називаючи себе спадкоємцями культури Гете і Гейне, прийшли з лозунгом «Got mit uns!».

І місцеве населення Галичини їх вітало як визволителів від тоталітарного комуністичного режиму. «В цьому немає нічого дивного», -

пише відомий кардинал Тіссеран, добре обізнаний з ситуацією в Галичині. Цю думку поділяв видатний американський дослідник політичної історії Джон Армстронг, стверджуючи, що, переживши період радянської влади, «українці вітали б будь-які війська, які протистояли радянському союзові». Його підтримує біограф Шептицького француз Жан Франсуа Шарон, відомий під іменем Кирило Королевський, який пише: *«Росіяни нарobili стільки лиха в Галичині, що були зненавиджені усіма без винятку»* [2, 237].

Була ще інша причина, чому на Західній Україні німців вітали як визволителів: на них покладали українські політичні сподівання, а саме - проголошення української автономії. Ідею її проголошення підтримували деякі високопоставлені особи «Третього Рейху» і серед них Альфред Розенберг - райхсміністр окупованих східних територій [2, 237].

Проте перше відчуття свободи, яке виникло внаслідок відступу радянських військ, було короткочасним, бо головною сутністю ладу, який прийшов на зміну комуністичному, залишилося насильство, тепер уже німецьке. З самого початку панування нацистів населення Західної України охопила атмосфера страху, яка глибоко пронизала всі верстви українського суспільства. Населення знову стало жертвою репресій: почалися арешти, розстріли і масове нищення євреїв. Шептицький, як духовний пастир, не міг бути задоволений нацистською політикою в Галичині - він розумів, що оця стримана прихильність місцевого галицького населення до німців більшою мірою зумовлена страхом перед поверненням радянської влади, ніж безпосередньою підтримкою націонал-соціалізму. Митрополит, як далекоглядний політик, був обізнаний з антикатолицьким законодавством рейху. Ставлення Митрополита до німецького режиму під час окупації Галичини пройшло певні стадії: наявні документальні джерела свідчать про три етапи сприйняття Шептицьким нацистської окупації, і ця зміна політичних поглядів була дуже драматичною в його житті. *Спочатку він трактував німецьке завоювання, як звільнення від радянського гніту, що переповнив уже чашу терпіння. Згодом критично підійшов до оцінки гітлерівської політики, і нарешті його висловлювання та дії стали абсолютною опозицією до нацистського режиму.*

Отже, Шептицький вітав навіть прихід німців в Галичину. Першого липня 1941 року митрополит написав пастирське послання, в якому підтримав проголошення незалежної Української держави, а німців трактував як таких, що дали можливість проголосити таку державу. За це найбільше його критикували і радянська влада, і поляки.

Чи треба було відмовитися від своєї держави?

Чому позиція Радянського Союзу з «Пактом Молотова-Рібентроппа» пояснюється, а позиція Шептицького - ні. Адже ж перед війною радянські солдати брatalися з німецькими воїнами, про що свідчать численні фотографії. Саме Радянський Союз показав тоді нацистам, як треба створювати концтабори. Радянський Союз із Німеччиною поділили Польщу.

З релігійного погляду, зміна радянської окупації на німецьку перш за все означала, що Греко-Католицька Церква в Західній Україні позбулася офіційного атеїзму і українці при німцях будуть мати релігійну свободу. І це почало справджуватися, оскільки німецька влада дозволила відновити релігійну діяльність, заборонену комуністами.

Те, що Шептицький закликав до послуху німецькій владі, було швидше за все умовним пристосуванням до нової ситуації, а не щирою підтримкою нацистської Німеччини, її ідеології і політики.

Тобто, підкреслюючи сказане, можна стверджувати:

- німці дали можливість проголосити свою автономію;
- дали можливість релігійної свободи та поширення унії на східні терени України, що було дуже важливо для Шептицького;
- за два роки Радянська влада так представила себе з негативної сторони, що місцевому населенню хотілося якнайшвидше звільнитися від цього тирана. Треба було прожити цих два роки, щоб так зненавидіти радянських «визволителів».

Однак лояльність Митрополита до німецької влади зникла, коли він зрозумів справжні наміри нацистів. Коли Західна Україна була приєднана до «Генерал-губернаторства» (1 серпня 1941 р.) й заарештовано українських політичних діячів, Митрополит Андрей заявив про свій протест. Він ще раніше (22 липня 1941 року) звертався телеграмою до Гітлера, Гімлера та Рібентроппа, де стверджував, що підтримка Німеччини українцями залежатиме від визнання Берліном українських політичних ідеалів. *«Українська нація - писав митрополит - з 1918 року веде криваву боротьбу проти польської та радянської держав заради свого ідеалу - об'єднаної вільної України, що є необхідним та очевидним. Знищення цього ідеалу державності підірве щирі симпатії та довіру до німецького уряду і негативно вплине на життєві інтереси українського народу й, особливо, на новий справедливий порядок в Східній Європі»* [3,238].

Подібні послання були надіслані різним німецьким урядовим інституціям Українською Національною Радою та Радою Мужів довір'я.

Шептицькому закидають те, що він звертався своїми посланнями до місцевого населення, закликаючи до послуху державній німецькій владі. Це був заклик до послугу християн справедливим наказам влади, які не противляться Божим законам. Прихований зміст цих послань полягав у тому, що в разі невиконання владою умов, а саме видання несправедливих наказів, і таких, що суперечать божим законам, християни не зобов'язані коритися такій владі.

Коли надії українців на автономію були вщент розбиті приєднанням Західної України до Генерал-Губернаторства й арештом українських політичних діячів, Шептицький висловлює протест. І не тільки виявленням претензій німецькій владі за нехтування українськими політичними прагненнями керувався владика Андрей. Він бачив все більші і більші

звірства німецької влади по відношенню до українського, польського та єврейського населення, і тому не міг не засудити окупаційну політику насильства та нищення людей, як таку, що суперечить християнській заповіді любові та загальнолюдським моральним цінностям. У листі до папи Пія XII від 29-31 серпня 1942 р. він пише: *«Ця система брехні, обману, несправедливості, грабунку, спотворення всіх ідей цивілізації та порядку; ця система егоїзму, перебільшеного до абсурдної межі, тотального божевільного націонал-шовінізму, ненависті до всього, що є красивим та добрим, ця система становить собою таке щось феноменальне, що найпершою реакцією при вигляді цього монстра є онімиле здивування. Куди заведе ця система нещасний німецький народ? Це може бути ніщо інше, як дегенерація раси, якої ще не було в історії»* [3, 240].

Якими в цій ситуації Митрополит бачив роль та обов'язок Церкви як духовний пастир і наставник? Утверджувати християнський обов'язок захисту святосі людського життя. Німців не переконаєш у злочинності офіційної політики винищення євреїв, але можна проявити громадянський непослух владі, організувавши нелегальні притулки для євреїв, щоб їх переховувати. Шептицький і сам переховував, а також доручав це робити духовенству, наражаючи себе та інших на явну небезпеку. Такі негласні розпорядження про переховування євреїв йшли по лінії Церкви, по єпархіях та деканатах. У Станіславі також переховували єврейські родини від масового тотального нищення. Шептицький розумів, що тривала війна, попередня радянська окупація та наступна німецька можуть привести до загальної деморалізації суспільства. Основна проблема полягала в тому, щоб захистити людське життя. Це один із найважливіших християнських обов'язків. На цьому святоюрський владика наголошував у посланні «Про милосердя» (червень 1942 р.). Святість людського життя ще яскравіше виражена в пастирському посланні «Не убий» (листопад 1942 р.). Він засуджує різні способи вбивства, включаючи санкціоновані німецькою державою, та політичні. Митрополит підкреслює, що *не можна йти на компроміс із християнською совістю, порушуючи Божі Закони заради згоди із німецькою владою.*

На Святоюрській горі сидів старець, якому, як колись біблійному Йову, випало побачити, як виплекану ним християнську цивілізацію в Галичині руйнував таран войовничого комуністичного безбожництва, коли Церква і народ входили в свою страсну п'ятницю, на свою Голгофу. Пізніше цю християнську цивілізацію продовжувала нищити система гітлерівського націонал-шовінізму, яка отруювала українське суспільство і несла на собі прокляття Каїна. І казав цей старець: «Не убий!» Не убий, не нарушуй святість людського життя. Бо сам Бог стереже тої святости. Бо голос крові брата твого кричить до Всевишнього із землі: *«Сьогодні ти проклятий еси над емлею, що розтворила уста пити кров твого брата з твоїх рук. Коли оратимеш землю, вона не дасть тобі плоду, будеш скитальцем і вигнанцем на землі»*[4, 224]. Саме про запобігання цій моральній деградації суспільства

та збереження виплеканої ним християнської цивілізації в Галичині, про роль і місію духовенства, як духовного проводу, в час воєнного лихоліття свідчать Собори УГКЦ, які проводилися з 1940 по 1944 р.р.

У ці важкі хвилини для Церкви й народу Митрополит скликає Собори, щоб пригадати людям про необхідність дотримання Божих Заповідей, аби дати їм надію, підтримати дух терплячого народу, щоб мати близький контакт і вірними через священиків. Це був єдиний можливий спосіб спілкування з вірними та спосіб їх захисту. Тому ця подія стала бажаною для народу і Церкви.

Ці тривалі, фактично безперервні впродовж усієї війни Архієпархіальні Собори своїми рішеннями підкреслювали, що пріоритетом є закон, який виключно належить Богові; завдання ж віруючих - це обов'язки перед Богом.

Хочеться звернути увагу на окремі рішення Собору, у яких ідеться про цінність людського життя. Зокрема, у декреті «Про п'яту заповідь Божу» від 10 грудня 1942 р. прийнято: *«Собор доручає духовенству з великою наполегливістю братися до лікування жахливих ран, завданих організму нашої Церкви і народу через численні факти людинобивства, якого допустилися наші вірні. Якщо в якійсь громаді є декілька таких випадків, треба організувати туди відповідну комісію з богослужіннями для запобігання таким випадкам. У проповідях мусять душ пастирі і місіонери працювати над тим, щоб злочинців довести до покаєння, а всіх вірних - до оцінки важкої ваги того злочину. Усі вірні мусять бути доведені до усвідомлення жахливої церковної кари екскомуніки і задержання гріха, що їх Церква накладає на людинобивство»*[5, 257].

Шептицький, як ніхто з його попередників і наступників, постійно писав послання духовенству та вірним. Це були звернення, що торкалися питань віри, моралі, освіти, тверезого способу життя, виховання, посту, милосердя, відношення до рідної землі та інших громадянських та християнських чеснот, до різних категорій громадян. Ці звернення кожної неділі і свята зачитувалися у всіх церквах розлогої архієпархії. Це був своєрідний спосіб формування світогляду галицьких українців. Та й не тільки українців. Цими численними зверненнями Митрополит Андрей Шептицький намагався стримувати суспільство в рамках моралі. Тому й називають цю епоху епохою Шептицького. Бо саме він поклав печать свого духа на усіх ділянках суспільного життя тогочасної Галичини. Наведемо уривки з декількох його послань.

«Яким болем для батька видіти сина, сплямненого неповинно проллятою кров'ю, від якого з обмерзінням відвертаються сусіди і знайомі! Але ж хто зможе, зрештою, описати чи зобразити всі тії терпіння, які з життя роблять хресну дорогу болю і смутку» [4, 167].

А ось цитата з відомого послання «Не убий», де Митрополит навчає, як відноситися до людей, які здійснюють вбивство: *«Уникати товариства з ними, нехай дадуть зрозуміти чоловіковбивцям, що вважають їх як заразу та*

небезпеку для села. Коли ніхто злочинця не привитає, ніхто його до хати не впустить, ніхто до нього не промовить, коли навіть і в церкві християни будуть вистерігатися біля нього стояти, тоді він навернеться і зачне життя покаяння і працю над поправою» [4, 226].

Очевидно, такою повинна бути реакція пастиря на тяжкий гріх людиноббивства чи інші тяжкі гріхи незалежно від того, коли вони вчинені: у мирний час чи воєнний. Митрополит не тільки сам засуджував гріх вбивства, але й спонукав до того духовенство, очолюваної ним Церкви.

Ці Собори, про які йдеться, відбувалися, а листи-послання писалися, коли ріками лилася кров, коли життя людське не мало ніякої цінності, коли Україна стала розмінною монетою в руках двох монстрів, що намагалися кривавим способом поділити світ на межі впливу. Як слушно зауважує єврейський діяч Юліян Бузганг у книзі «Митрополит Шептицький», «Митрополит погрожував «карою Божою» всім, що проливають неповинну кров і самі себе відчужують від людського суспільства, нехтуючи те, що в цьому суспільстві є найбільшою людською святістю, себто людське життя. Його голос - то був гучний голос протесту» [4, 46].

Тепер ХХІ ст. Але Україна й надалі перебуває в стані війни. Знову проливається невинна українська кров. І знову лунає застереження Слуги Божого Андрея «Не убий». Бо кров убитого брата волатиме про помсту, бо проклятий будеш на землі.

Хочеться вірити, Господи, що заступництво Слуги Божого Митрополита Андрея вічною нагородою святих у небі і прославою на Твоїх престолах тут, на землі, якнайшвидше припинить кровопролиття і дасть можливість Батьківщині Україні зайняти вистраждане достойне місце під сонцем.

Література:

1. Бусганг Юліян. Митрополит Шептицький. - Львів: Інститут релігії та суспільства Українського Католицького університету, 2009. - С. 15 - 50.
2. Кравчук Андрій, Християнська соціальна етика під час німецької окупації Галичини, 1941-1944: Митрополит Андрей (Шептицький) про солідарність, опір владі та захист святості життя, Науковий збірник із церковної історії «Ковчег», Ч.2, Львів - 2000, Інститут Історії Церкви Львівської Богословської Академії, с.224 - 269.
3. Шептицький Андрей, Про милосердя, Листи-послання, 1939-1944, Фонд духовного відродження ім. Андрея Шептицького, Львів - 1991, с.165 - 182.
4. Шептицький Андрей, Не убий, Листи-послання, 1939-1944, Фонд духовного відродження ім. Андрея Шептицького, Львів - 1991, с. 222 - 231.
5. Шептицький Андрей, Декрет «Про п'яту заповідь», Листи-послання, 1939-1944, Фонд духовного відродження ім. Андрея Шептицького, Львів - 1991, с. 257 - 258.

f. Smytsnyuk Orest

**THE STRUGGLE FOR THE SANCTITY OF LIFE PRESERVATION
IN ACTIVITY OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY DURING
THE DAYS OF WORLD WAR II**

УДК 94 477

Володимир СТАРКА*Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка***РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА В
УМОВАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
(ВЕРЕСЕНЬ 1939 - ЧЕРВЕНЬ 1941 РР.).**

На основі архівних джерел і документальних видань, а також попередніх напрацювань науковців, із сучасних концептуальних позицій висвітлено особливості релігійного життя західноукраїнського селянства у умовах суспільно-політичних трансформацій 1939-1941 років. Розглядаються особливості державної політики в сфері релігії радянського режиму. Аналізуються механізми адаптації селян для реалізації духовних потреб, а також розкрито особливості міжконфесійного співжиття сільського населення в умовах тоталітарного режиму.

Ключові слова: селянство, Західна Україна, релігія, суспільні трансформації, тоталітаризм, УГКЦ, РПЦ.

Суспільно-політичні перетворення, які розпочалися на західноукраїнських землях із встановленням радянської влади у вересні 1939 р. не могли оминати духовного життя місцевого населення. Адже більшовицька верхівка, у боротьбі за встановлення соціалістичного ладу, первинним бачила подолання "релігійних пережитків".

Актуальність дослідження зумовлена тим, що зміни котрі мають місце в сучасному українському суспільстві вимагають врахування попередніх здобутків і втрат у духовній сфері. Релігійне життя означеного періоду, пропонуємо розглянути на прикладі духовних життєвих орієнтирів західноукраїнського селянства, котре за визначенням Т. Шаніна, є доволі "незручним класом" для дослідників, проте, саме в цьому суспільному прошарку відображено всю палітру міжособистісних, соціокультурних, міжетнічних та міжконфесійних взаємин, які дозволяють розкрити процес духовних трансформацій.

Певні аспекти досліджуваної проблеми проаналізовано в наукових розвідках В. Войналовича, О. Лисенка та Я. Стоцького¹. Вплив і наслідки

¹ Войналович В.А. Партиїно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років: політичний дискурс / В.А. Войналович. - К.: Світогляд, 2005. - 741 с.; Лисенко О.Є. Церковне життя в Україні в 1943-1946 рр. / О.Є. Лисенко. - К.: Інститут історії України НАН України, 1998. - 404 с.; Стоцький Я. Держава і релігії в західних областях України: конфес. Трансформації в контексті держ. Політики 1944-1964 років: [Монографія] / Я.В. Стоцький. - К.: ФАДА ЛТД, 2008. - 510 с.

радянського тоталітарного режиму на життя західноукраїнського селянства висвітлено у монографіях Б. Яроша та О. Малярчука¹.

Процес включення західноукраїнських земель до складу УРСР супроводжувався тотальною радянізацією усіх сфер суспільного життя, включаючи духовно культурні взаємини між людьми. Подібна трансформація відчутно позначилася на долі багатьох людей, руйнуючи усталений спосіб життя, ламаючи столітні традиції, тощо². В таких умовах, частина населення. Здебільшого декласовані елементи та частина пристосуванців, вітали соціалістичні перетворення, інша частина, переважно прихильники радикального націоналізму, не сприймали радянської дійсності, домінуюча ж більшість сільського населення зайняло вичікувальну позицію та чекало на рекомендації церкви.

Домінантною у Східній Галичині була Греко-католицька церква, і саме від позиції її лідера, багато в чому залежали суспільно-політичні настрої населення³. Митрополит Шептицький у пастирському посланні до духовенства від 26 вересня 1939 р. зазначав: «Обернулася картка історії, настала нова епоха. Стрічаймо її покірною молитвою.». Далі настоятель просив священників продовжувати душпастирську діяльність, та принагідно готувати «добрих господарів», які «на випадок браку священника» могли посвятити дитину, тощо. Митрополит рекомендував: «повисуватися владі, слухати законів, оскільки вони не противні Божому законові», проте закликав духовних осіб: «не будемо мішатись до політики і світських справ».⁴

Із анексією території Західної України радянський тоталітарний режим розпочав втілювати в життя комплекс соціально-економічних та культурно-освітніх реформ, який супроводжувався агресивною антирелігійною кампанією.

Хоч в перші дні становлення радянської влади на території західноукраїнських земель відповідно до директиви наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії № 20177 від 15.09.1939 р. про завдання оперативних груп НКВС при вступі на територію Західної України, серед іншого рекомендували тимчасово не арештовувати духовних осіб і не було офіційно заборонено діяльність ГКЦ, проте місцеве духовенство та релігійно налаштоване населення постійно перебувало під певним тиском з боку органів влади. Проте, ситуація змінювалася блискавично, і вже 11 жовтня 1939 р., відповідно до наказу № 001225 НКВС СРСР, на облік за релігійними

¹ Ярош Б.О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях 30-50-ті роки ХХ ст. (історико-політологічний аспект) / Б.О. Ярош. - Луцьк: Надстир'я, 1995. - 176 с.; Малярчук О. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О.М. Малярчук. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2008. - 228 с.

² Радянські органи державної безпеки у 1939 - червні 1941 р.: документи ГДА СБ України / [Упоряд. Василь Даниленко, Сергій Кокін]. - К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 1311 с.

³ Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.). - К.: Українська видавнича спілка, 2005. - 480 с.

⁴ Шептицький Андрей. Пастирські послання 1939-1944 рр., т. 3. - Львів: Видавництво «Артос», 2010. - XXXII+828 с.

переконаваннями взято церковних діячів, сектантів та релігійний актив¹. Окремі про радянські активісти настільки активно розпочали антирелігійну кампанію, що органам місцевої влади доводилося обмежувати їх діяльність. Зокрема, голова тимчасового управління м. Скалат Тернопільського повіту у листі до секретаря ЦК КП(б)У тов. Бурмистренку зазначав: «Настрій в селах хороший. є ряд випадків що хрести з церков познімали, але це все ми виправили!»² Проте згодом, влада перестала чинити перешкоди і нищенні церковного майна. Так, у с. Збоїська Львівського деканату 15 травня 1940 р. місцеві комуністи повалили всі «фігури» (12-15 шт) при дорогах. Голову одної зваленої фігури кинули під двері приборства. Подібне вчинили місцевому цвинтарі, де повалили всі кам'яні фігури. Це викликало серед громади чимале занепокоєння .³

Разом з тим, 28 жовтня 1939 р. у проголошеній Народними Зборами Західної України декларації про конфіскацію поміщицьких земель, йшлося про безоплатне вилучення церковних земель⁴.

Експропріація церковних земель, та її подальший розподіл між малоземельними селянами викликали неоднозначну реакцію місцевого населення. Виховані в традиціях поваги до приватної власності, селяни, в переважній більшості, не наважувалися обробляти колишню церковну землю. Хоч і траплялися випадки, коли: «більшовицькі кличі поробили в релігійнім світогляді і в моральнім уровні значні і тріскі щілини: поняття приватної власності, релігійні практики (головно у чоловіків) улягли великому захитанню», що сприяло фактам розподілу церковного поля між «місцевим шумовинням» та ситуації, коли парафіяльні будинки переобладнували під амбулаторії, школи чи клуби⁵. Натомість парох с. Дуліби Новострілецького деканату Львівського повіту, тих хто взяв церковну землю відлучав від церкви, через, що навіть місцеві бідняки під погрозами голови сільради не хотіли брати «церковне поле».⁶ В с. Липиця Долішня Бурштинського деканату тих селян котрі ходили до церкви виганяли на важкі роботи в лісі, накладали на них більші податки⁷. Частина священиків самі роздавали селянам землю, щоб уникнути непорозумінь з представниками офіційної влади та платити менші податки.

Податки стали одним із засобів боротьби радянської влади із релігією. Зокрема, священики сплачували всі земельні податки і збори, так званий «культзбір», а також податок на нерухомість. Наприклад, у с. Княже Золочівського деканату на церкву наклали 6000 крб. податку, (коли добра

¹ Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. - Том. 2. - Книга 1 (1939 - 1945). - Івано-Франківськ: КПФ "ЛІК", 2009. - 600 с.

² Центральний державний історичний архів у м. Львів (Далі ЦДІАЛ). - Ф. 859. - Оп. 1. - Спр. 10. - арк. 30.

³ ЦДІАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1р. - Спр. 35. - арк. 25.

⁴ ЦДІАЛ. - Ф. 859. - Оп. 1. - Спр. 5. - арк. 25.

⁵ ЦДІАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1. - Спр. 34. - арк. 26, 28 зв.

⁶ ЦДІАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1. - Спр. 36. - арк. 49 зв.

⁷ ЦДІАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1а. - Спр. 31. - арк. 75.

корова коштувала 150-200 крб. - В.С.), і на священика у 1939 р. наклали 42 000 крб. податку і крім того 4 000 "культзбору". Як і у ситуації із розподілом землі частина селян, за допомогою церковних даток «на тацу» допомагали священикам сплачувати податкові платежі¹. Проте траплялися інші випадки, зокрема у пароха с. Ясенівці Зборівського деканату о. Николи Малого 7.06.1940 р. забрали % хати на сільську кооперативу, разом з тим наклали 10 000 крб. податку. Парафіяни зібрали лише 800 крб. щоб виплатити решту, священик продав власне майно². Інколи, селяни в священиків майно брали, а грошей не повертали.

Окремої уваги заслуговує роль церкви під час виборчих кампаній 1940 року. Так. Традиційно набожні селяни, на вибори йшли після відправи, що спричинювало низьку явку виборців у першій половині дня. Цієї обставини не врахували організатори перших виборів. Зокрема, у с. Мислів Золочівського району Львівської області політрук Бубнов, син священика, який радо слухав колядок, під час виборів рекомендував селянам: «... йдіть рано до голосування, а після того до церкви». Натомість подальші виборчі кампанії часто супроводжувалися забороною проведення богослужінь в день виборів, або залякуванням місцевих парохів. Траплялися і трагікомічні ситуації. Зокрема, залучений до святкування чергової річниці жовтневої революції 8 листопада 1940 р. церковний хор у с. Августівка Зборівського району Тернопільської області, замість виконання радянського гімну «Інтернаціонал», через незнання тексту, виконали український національний «Ще не вмерла Україна», при тому, за словами місцевого пароха о. П. Олійника: «Приявні на святі представники влади, щиро оплескували український гімн» .

Подібні ситуації зумовлювали і неоднозначне ставлення місцевої влади до служителів культу. Зокрема, голова сільради с. Миклашів Зборівського району Тернопільської області назвав місцевого пароха «пасажиром», якого потрібно позбутися, та рекомендував останньому перекваліфікуватися на вчителя. Не витримавши подібного роду тиску, частина служителів культу, залишали свої посади. Наприклад, парох с. Підгайчики Зборівського деканату А. Мізь, з приходом більшовиків покинув службу і поступив на державну роботу, а колишній дяк с. Поляни Щирецького деканату В. Дума, в час релігійних свят і неділь працював на полі, зловживав, як і більшість місцевих парафіян алкоголем, а під час святкування 1 травня 1941 р. ніс перед маніфестацією портрет Й. Сталіна, з відступом більшовиків намагався відновитися на посаді дяка .

Зазнала трансформацій і сфера сімейного життя. Відповідно до Указу Президії ВР УРСР «Про реєстрацію актів громадського стану.» з 5 травня 1940 р. реєстрацією всіх актів громадського стану (народження, шлюб,

¹ Як то було за часів більшовиків у Жовкві. // Місіонар. - 1941. - Ч. 1-2. Липень-серпень. - С. 9.

² ЦДІАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1р. - Спр. 34. - арк. 35, 43.

³ ЦДІАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1р. - Спр. 34. - арк. 25 зв, 82.

⁴ ЦДІАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1р. - Спр. 41. - арк. 30.

розлучення, смерть) має здійснюватися в органах запису актів громадського стану НКВС. Зроблені до цього числа записи в церковних метричних книгах залишалися чинними. Разом з тим, всі парафіяльні метричні книги мали передаватися до органів НКВС¹. Нові віяння знайшли, попри заклики отців церкви знайшли своїх прихильників. Зокрема в с. Заруддя Зборівського деканату 4 подружжя заключилися в ЗАГСі, без церковного вінчання, та 2 дитини народилися після народження залишалися без хрещення священиком². Від подібних практик церква застерігала своїх мирян від подібних вчинків, та наголошувала, що: «Право до неба мають тільки Божі діти. Лише діти, що вмерли без хресту, ніколи не ввійдуть до неба. Тому церква накладає на родичів обов'язок під смертельним гріхом, щоб якнайшвидше давали охрестити своїх дітей». Крім того церква відмовляла в похороні тим, хто перебував в «дикім подружжі»³.

Освітні реформи, крім закриття духовних семінарій та релігійних освітніх закладів, торкнулися і заборони викладання Закону Божого в загальноосвітніх школах. Із освітніх закладів виносили хрести та ікони, які замінювали портретами Й. Сталіна та В. Леніна, лекції безбожництва стали проводити на всіх предметах⁴. Місцевих вчителів на Рогатинщині напередодні Різдва та Великодня збирали на курси підвищення кваліфікації. Під час обідніх перерв, у час посту, у «Велику П'ятницю» вчителів примушували вживати м'ясні страви⁵. Разом з тим, дітей примушували ходити на уроки під час великих релігійних свят. Подібні дії викликали невдоволення як серед учнів, так і в середовищі батьків. Зокрема, у с. Загір'я Зборівського району Тернопільської області, діти часто відмовлялися ходити до школи, через заборону відвідувати храм⁶. На подібні дії радянської влади, митрополит А. Шептицький у посланні «Про виховання в родині», датованому листопадом 1939 р. рекомендував батькам навчати дітей: «як слід Божої науки, щоб ті вирости добрими мирянами, та патріотами своєї батьківщини»⁷.

Радянська влада заборонила душпастирську діяльність греко-католицьких священиків у лікувальних закладах. Поправити ситуацію А. Шептицький намагався, звернення до генерального прокурора СРСР А. Вишинського, в якому просив: «знаменитого правника, чоловіка благородного і великоможного» розтлумачити ст. 114 Кримінального кодексу СРСР та дозволити в лікувальних закладах відбувати: «потіхи релігійні, про які недужі і конаючі перед смертю просять», оскільки відмова:

¹ Указ Президії ВР УРСР Про реєстрацію актів громадського стану. // Вільна Україна. - 1940. - № 91 (172). - 17 квітня 1940 р. - С. 1.

² ЦДАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1р. - Спр. 34. - арк. 24.

³ Релігійні питання. // Місіонар. - 1940. - Травень. - Ч. 1. - С. 10; - Червень. - Ч. 2. - С. 28.

⁴ ЦДАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1. - Спр. 36. - арк. 49 зв.

⁵ ЦДАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1р. - Спр. 38. - арк. 48.

⁶ Олексюк В.С. Загір'я / В.С. Олексюк // Зборівщина: історія і сьогодення: історико-краєзнавчий нарис / [Укл. М.Б. Бігус]. - Тернопіль: Воля, 2008. - С. 282.

⁷ Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.). - К.: Українська видавнича спілка, 2005. - С. 9.

«викликає огірчиння людности та видається недужим і їх своякам дуже болючою кривдою»¹.

Адаптація до нових суспільно-політичних реалій змушувала чималу кількість селян масово звертатися до чарки, чого не спостерігалося у попередні періоди². На подібну ситуацію Митрополит Шептицький 15 лютого 1940 р. видав послання «Про небезпеку надуживання спиртних напоїв». Шептицький зазначав: «коли люди мають багато причин журитися і боятися про будучину, тоді є велика спокуса шукати потіхи чи сили в оп'янюючих напінках». Натомість розради потрібно шукати в: «молитві та пості». Тим, хто не дослухається до слів настоятеля ГКЦ, А. Шептицький наводив слова апостола Павла: «пияцтво належить до тих діл, котрі виключають з Божого царства»³.

Радянізація західноукраїнських земель значною мірою вплинула на зміну традиційного релігійного укладу життя селян. Хоча як зазначалося у релігійному часописі «Місіонар»: «Головними причинами байдужості християн є не освячення в релігійних справах і духовне вигадництво. Вони хотіли б бути християнами, але, щоб ніхто не пригадував їм їх обов'язків, щоб ніхто не домагався від них життя по писанням віри, не докоряв їм занедбанням в релігійному житті. Хочуть щоб церква не заколочувала їхнього милого спокою»⁴.

Volodymyr STARKA

RELIGIOUS LIFE OF WESTERN UKRAINIAN VILLAGERS IN THE AGE OF SOCIAL AND POLITICAL TRANSFORMATIONS (SINCE SEPTEMBER 1939 TILL JUNE 1941)

The peculiarities of religious life of western Ukrainian villagers in the age of social and political transformations since 1939 till 1941 are elucidated from the modern conceptual ideas based on archival sources, documentary publications and previous researches of scholars. The peculiarities of the state policy in the sphere of religion during Soviet regimes are considered. The mechanisms of villagers adaptation for realization of their spiritual needs are analyzed and the peculiarities of interchurch coexistence of rural population in the age of totalitarian regim are revealed.

Keywords: *peasants, Western Ukraine, religion, social transformation, totalitarianism, UGCC, ROC.*

¹ ЦДІАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1. - Спр. 104. - арк. 38.

² ЦДІАЛ. - Ф. 201. - Оп. 1р. - Спр. 35. - арк. 9 зв.

³ Шептицький Андрей. Пастирські послання 1939-1944 рр., т. 3. - Львів: Видавництво «Артос», 2010. - С. 18.

⁴ Більше мужності в релігійному житті. // Місіонар. - 1940. - Ч. 5. Вересень. - С. 65.

УДК: 39:271:94(477.83/.86)

Лідія ФЕДИК

*Івано-Франківський університет права
імені Короля Данила Галицького*

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА У СИСТЕМІ ЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН У ГАЛИЧИНІ

Розглядається місце Греко-католицької церкви у міжнаціональній взаємодії Галичини міжвоєнного періоду. Національні відносини розглядаються у політичній, економічній та культурній площинах з врахуванням особливостей конфесійної структури населення краю.

Ключові слова: *Греко-католицька церква, поляки - греко-католики, протестанти, А.Шептицький.*

Етнічні відносини є складним симбіозом, що поєднує внутрішньодержавні та міждержавні відносини, охоплює політичну, економічну, соціальну, етнокультурну, базується на етнічних міфах та стереотипах, які здатні тривалий час визначати характер міжетнічної взаємодії. Релігійний чинник у етнічних процесах може виконувати як мобілізуючу, так і дестабілізуючу роль, становлячи потужний конфліктогенний фактор. Роль релігійного чинника в етнічних процесах і відносинах визначається рядом факторів: особливостями структурування політичного життя, наявністю (чи відсутністю) політичної еліти та ідеології, соціальною структурою суспільства, правовим статусом етнонаціональної спільноти. Церква в Україні, тривалий період виконувала цілий ряд невластивих їй політично значущих функцій, що й визначало значимість релігійного фактора для політичного та етнічного життя України і передусім Галичини.

Дослідження історії Галичини міжвоєнного періоду неминує змушує дослідників звертатися до національної тематики, що обумовлюється політико-правовим статусом та національним складом цієї території. Проблему етнічних стосунків та місця у ній Греко-католицької церкви частково вивчали М.Гон, О.Єгрешій, В.Перевезій, І.Пилипів, Н.Стоколос. Проте етнічні процеси аналізуються переважно у контексті польсько-українських та державно-церковних відносин у політико-правовій сфері. Національні ж відносини завжди пов'язані з вирішенням певних етнічних проблем, які стосуються умов життя і розвитку етносів (проблеми території, політичної влади, мови, культури, традицій, збереження самотності тощо). Тому конфесійно-етнічні процеси у цей період в Галичині та місце у них Греко-католицької церкви розглядатимуться у політичній, економічній, культурній та інших площинах.

Метою дослідження є висвітлити роль Греко-католицької церкви (далі - ГКЦ) у системі етнічних відносин Східної Галичини міжвоєнного періоду, умови та фактори, які впливали на їх характер та динаміку.

Передумовою виникнення та розвитку національно-етнічних відносин є існування окремих етнічних спільнот, що відрізняються своїми етнокультурними особливостями. На території Галичини міжвоєнного періоду за переписом 1931 р. проживало 546 0240 чоловік (без урахування дев'яти західних польських повітів, приєднаних до Львівського воєводства). Найчисленнішою етноконфесійною групою були українці (греко-католики), які становили 64% всього населення. Другою за чисельністю етнічною групою залишалися поляки (римо-католики) - 25,3%, третьою - юдеї - 9,9%. Найінтенсивніший приріст спостерігався серед римо-католиків, а також представників інших віросповідань. Це було наслідком ряду факторів - осадницька колонізація, зміна віросповідання, «крадіжка душ», що не залишалось поза увагою Греко-католицької церкви.

Окрему групу населення Галичини становили латинники й греко-католики з польською розмовною мовою (їм був притаманний білінгвізм, що створювало певні труднощі з визначенням їх етнічної належності). Латинники і поляки - греко-католики зустрічались переважно на етнографічному прикордонні. Поява цих груп населення була результатом міжетнічних контактів, які проявлялись у формі мішаних шлюбів та акультурації. Матеріали, зібрані В. Кубійовичем, виокремлюють на 1939 р. 16 405 представників поляків - греко-католиків [1, с. 113]. Польський науковець Т. Ягмін, який присвятив цій проблематиці спеціальне дослідження, вказував на постійне кількісне зростання в Галичині цієї групи протягом міжвоєнного періоду [2, с. 5].

Ці групи населення були об'єктом уваги як Греко-католицької, так і Римо-католицької церков. У своєму "Пастирському посланні до поляків греко-католицького обряду" А.Шептицький проголошував: "... я хочу, аби Ви знали, що я шаную Ваші переконання, що я далекий від нав'язування Вам руського патріотизму. Мене можуть підозрювати в цьому лише ті, хто не знає, чим є пастирство, чим є влада єпископа. Тому тільки про то дбаю, аби життя Ваше було християнським, аби були Ви Христовими у повному сенсі цього слова. Ви такі ж дорогі моєму серцю, як усі віруючі, турботу про яких поручив мені Бог - усіх охоплюю я однаковою любов'ю. І ця любов наказує мені шанувати Ваші переконання і Ваші права». І далі у цьому ж посланні митрополит стверджує, що мова, переконання і національність є тими правами, яких ніхто і ніколи не може позбавити. Любити Батьківщину і дбати про добро свого народу є патріотичним обов'язком. Однак не допустимо під виглядом патріотизму ненавидіти чи ображати інших. Спільність віри це те, що єднає різні народи [3, с. 164, 168]. Однак уже у 1918 р. греко-католицький митрополичий ординаріат своїм розпорядженням заборонив греко-католицьким священикам виголошувати проповіді і співати під час богослужінь польською мовою [4, с. 35], а у 1931 р. А. Шептицький у своєму

пастирському листі «Вірність традиції» висловлював невдоволення тим, що «на захід від Львова», тобто саме там де здебільшого концентрувалися поляки - греко-католики, греко-католицьке духовенство виголошувало проповіді польською мовою і у греко-католицьких церквах найбільше було латинських проявів [5, с. 36]. У 1937 р. місячник "Греко-католик" оповістив лист до греко-католицьких владик з домаганням введення польської мови в церквах для греко-католиків, які вдома розмовляли польською [6, с. 3].

Важливим чинником, що впливав на формування національної структури населення Галичини міжвоєнного періоду, була зміна самоідентифікації мешканців краю або їх груп, яка реалізовувалася шляхом зміни віросповідання. Цей процес мав як природний, так і примусовий характер (його активно підтримувала держава). Поширеним явищем стала "крадіжка душ", коли дітей з мішаних шлюбів хрестили в церкві або в костелі всупереч прийнятим приписам. Поява цього явища зумовлювалася частково мішаним характером територій, у результаті чого на одній території функціонували церкви різних віросповідань і релігій [7, с. 179]. Найбільше суперечностей виникало між римо-католиками і греко-католиками (оскільки перша мала статус державної релігії, а другу сповідувала більшість місцевого населення).

Перехід на інше віросповідання як польська, так і українська сторони розглядали як національну втрату. Українські священники чинили перешкоди при переході на інше віросповідання переважно шляхом невидачі метрик [8, арк. 24].

У Тернопільському воєводстві за період 1919-1933 рр. греко-католицьке віросповідання на римо-католицьке змінило 8119 осіб, тоді як на греко-католицизм перейшло 186 осіб, на православ'я - вісім, на євангелізм - 104 [9, арк. 19]. У Львівському воєводстві за 1932-1935 рр. зафіксовано 121 випадок зміни римо-католицького обряду на греко-католицький і 4670 на римо-католицький. У Станиславівському воєводстві за період 1938-1939 рр. на римо-католицький обряд перейшло 1002 особи. Значно рідше траплялися випадки переходу з католицизму (обох обрядів) на інші християнські і нехристиянські віросповідання. Греко-католики найчастіше переходили на баптизм, євангелізм, штундизм. Росла чисельність українських протестантських громад. У 1930-х роках у Галичині було від 1500 до 5-10 тис протестантів [10, с. 121-123]. Цьому певною мірою сприяла місійна діяльність серед греко-католиків Церкви Євангельської Аугсбурзького і Гельветського сповідань. Результатом стало утворення громад українських лютеран і кальвіністів у ряді місцевостей Станиславівського воєводства [11, с. 273]. Зважаючи на неприхильне ставлення Греко-католицької церкви до поширення протестантизму, можна припустити, що такі акції з боку німецьких протестантів сприймалися негативно.

Один з лідерів західноукраїнського баптистського руху Л. Жабко-Потапович у праці "Життя церкви" дає своє розуміння несприйняття Греко-католицькою церквою поширення протестантизму: "Католицьке (уніятське)

духівництво, яке взагалі було проти протестантського руху, у російських виявах) побачило загрозу комуністичну, само насторожилося проти нього й спонукало й польську владу постати проти нього. Проти євангелізму почалася запекла боротьба, як проти руху чисто політичного, московсько-комуністичного. Натовпи католиків, і польських і українських, нападали на віруючих із нагоди похорон, хрищень і їх били, калічили, а навіть і забивали)" [12, с. 136].

У боротьбі з протестантизмом греко-католицьке духівництво в окремих випадках йшло на співпрацю з місцевою польською владою. Остання ж, була зацікавлена у поширенні протестантизму як засобу послаблення УГКЦ, але тільки до тієї межі, доки протестантизм не почав набувати національного забарвлення, або підозрюватися у співпраці з німецькими протестантами.

За даними перепису 1921 р. на території Східної Галичини проживало 44451 німців і вони займали четверте місце по чисельності серед інших національностей, що проживали на східногалицьких територіях [13, с. 93, 104]. При цьому 2/3 були лютеранами і кальвіністами, 1/3 католиками. За переписом 1921 р. в німецьких колоніях східногалицького регіону мешкали 6431 українець. У німецьких колоніях проживали також поляки та євреї. Таким чином даючи приклад мирного співжиття. Німецьке населення євангельського та католицького віросповідань толерантно відносилися до відвідування їхніх національних шкіл дітьми українців, поляків. Відомо, що катехизис українським дітям, які відвідували німецьку гімназію у Станиславові викладав греко-католицький священник Іван Горняткович [14, с. 255].

Напередодні Другої світової війни серед східногалицьких німців проживало 14026 осіб католицького віросповідання. У 1937 р. німці Східної Галичини католицького віросповідання мали 21 костел і 28 молитовних каплиць. Така їх кількість не давала можливість задовольняти релігійні потреби. Тому вони були змушені відвідувати храми інших національностей. Як стверджує П.Сіреджук за таких умов вони часто хрестили дітей, вінчалися і бували на Богослужінні у греко-католицьких церквах. Це стосувалося й польського населення. Аналогічно німецькі католицькі парафії відвідували селяни українських і польських сіл [15, с. 264-266]. Таким чином Греко-католицька церква не відмовлялася у наданні духовних послуг представникам інших національностей.

Таким проявам міжетнічної толерантності сприяв глава ГКЦ митрополит А.Шептицький, який був прихильником національного порозуміння та противником будь-яких проявів шовінізму.

Оскільки територія Східної Галичини у результаті міжнародних договорів потрапила у підпорядкування Другої Речі Посполитої, керівництво якої взяло курс на асиміляцію непольських елементів, найбільш актуальними стає позиція ГКЦ у польсько-українських відносинах. Вони виявлялися як у стосунках між державою та церковними інституціями, так і всередині окремих громад.

Митрополит Шептицький своїм прикладом прагнув показати, що польське походження зовсім не мусить означати антиукраїнства, і навпаки, українське походження не мусить ототожнюватися із ворожістю до поляків, їхньої держави та культури. Здавалося навіть, що, як особа, яка з походження єднає ці народи, він може відіграти значну роль у формуванні тривалого польсько-українського порозуміння. Однак, з об'єктивних причин досягти цього не вдалося, хоча спроби митрополит робив до кінця життя [16, с. 130]. Через це він зазнавав різкої критики, як з польського, так і з українського боку.

Політичні етнонаціональні відносини стосуються передусім рівної участі всіх етнічних утворень у реалізації політичної влади в країні та вирішенні найважливіших проблем державного життя. Вони спрямовані на реалізацію громадянських прав і свобод представників різних етнічних груп. Про невирішеність політичних проблем етнічних груп Другої Речі Посполитої свідчила обмеженість виборчих прав українського населення. Власне активна позиція митрополита А.Шептицького сприяла розширенню виборчих прав українців та їх представництва у австрійському парламенті та галицькому сеймі ще до початку Першої світової війни. 12 квітня 1913 р. в інтерв'ю кореспонденту газети «Ное Фрає Прессе» він зазначив, що виборча реформа має бути «основана на компромісі» і утвердити «національний мир і згоду між русинами та поляками» [17, с. 71]. Зрештою, саме за активної участі та сприяння митрополита 28 січня 1914 р. було підписано угоду в справі зміни крайового статуту й виборчої реформи, погоджено справу відкриття українського університету, що створювала підґрунтя якісно новим правничо-політичним взаємовідносинам польського та українського народів [18, с. 73].

Після рішення Ради Амбасадорів від 14 березня 1923 р. про передачу території Галичини Польщі і повернення з-за кордону А.Шептицький двічі намагався потрапити на зустріч із маршалом Ю.Пілсудським у справі польсько-української нормалізації. Безрезультатно. Митрополит, разом з іншими єпископами засудив пацифікацію 1930 року, бо застосована польською владою засада колективної відповідальності зміцнювала в української громадськості неприйняття польської держави і посилювала й без того численні терористичні акти з боку Організації українських націоналістів. Незважаючи на хворобу, він вчинив спробу польсько-українського порозуміння. Після зустрічі із львівським воєводою у вересні 1930 року, А.Шептицький поїхав до Варшави, де провів переговори із віце-прем'єром Юзефом Беком, міністром внутрішніх справ Феліціаном Славой-Складковським та найближчими співробітниками маршала Юзефа Пілсудського [19, с. 136].

Несправедливості у міжнаціональному спілкуванні, загроза етнонаціональним інтересам, збереженню самобутності, розвитку економіки, культури корінного українського населення та інших етнічних груп Галичини, сприяло поширенню націоналістичної ідеології в галицькому

суспільстві. Загалом проблеми націоналістичного рухів зводяться до вирішення національного питання, тобто постановки в суспільстві проблеми розвитку націй, національних відносин (територіальних, економічних, політичних, правових, мовних тощо).

У ставленні Греко-католицької церкви до українського націоналізму і національно-визвольній боротьби міжвоєнного періоду відобразилися непрості відносини, які склалися у її середовищі. Хоча Г.Хомишин і А.Шептицький солідаризувалися в оцінці небезпеки поглинання церкви національним рухом, їхні методи розв'язання цієї проблеми різнилися між собою.

У пастирському листі "Про політичне положення українського народу в польській державі" Г. Хомишин відзначав: "Між українцями і поляками є історична племенна ненависть і бездонна пропасть, українці більше тягнуться до туркменів, аніж до поляків. Поляки, як нація чи як держава, вважають українців як нарід другорядний, за плем'я, неспосібне до культурного розвою, що надаються до панських льокеїв, звірських форналів, розбишак, гайдамак, польський жебрак під костелом уважає себе за аристократа супроти українця" [20, с. 161]. Станіславівський владика дав зрозуміти полякам, що така політика не принесе добра і їхній державі, що "пацифікаційним" методом українську проблему не вирішити і це може призвести до подальшого загострення взаємин, спричинити збільшення кількості антипольських виступів й актів протесту. Знищити українців, за словами єпископа, поляки не зможуть через високий рівень їхньої національної самосвідомості [21, с. 134].

Г.Хомишин виступав за припинення конфронтації між українцями і поляками та за співпрацю Греко-католицької церкви з Римо-католицькою, українських громадсько-політичних організацій - з польською адміністрацією. Під кінець міжвоєнного періоду Г.Хомишин гостро виступав проти націоналістичного руху в Галичині, вбачаючи в ньому загрозу інтересам церкви. Він твердив, що українські націоналісти використовують греко-католицизм як інструмент для досягнення політичних цілей, а після досягнення мети церква їм не буде потрібною. Г.Хомишин погоджувався з націоналізмом тільки у його боротьбі з комунізмом [22, с. 37-39].

Політика А.Шептицького була складнішою. Він уявляв собі відновлену Церкву такою, що не тільки зберегла недоторканою, а й сильно розвинула свою духовність. Митрополит передбачав, що вона позитивно й активно втручатиметься у національні справи, не боячись при цьому засудити дії, які, можливо, є корисними для нації, але несумісні з принципами християнства. Митрополит намагався гальмувати розвиток екстремістського націоналістичного руху або принаймні впливати на нього. Він принципово не погоджувався з належністю священників до ОУН, але й не забороняв їм співпрацювати з нею [23, с. 37].

У переддень німецької агресії на Польщу А.Шептицький започаткував акцію, метою якої було не допустити до антидержавних виступів. 1 вересня

1939 року він видав пастирське послання "До духовенства", яким зобов'язав клір рішуче впливати на віруючих, аби вони не піддавалися на німецькі провокації. Він рекомендував, аби особливу увагу було звернуто на молодь. Шептицький до певної міри причинився до зірвання розрекламованого гітлерівською пропагандою антипольського повстання української громади.

Зусилля митрополита у напрямі національного порозуміння не залишилися без уваги. Багато поляків, висловлювало готовність публічно захищати А.Шептицького. Так, у 1938 році, коли на засіданні сейму 5 лютого посол Броніслав Войцеховський звинуватив митрополита у антипольській діяльності, майже одразу на це відреагував Адольф Бохенський, який на сторінках "Polityki" закинув польському парламентареві цілковитий брак знайомства з українським політичним життям, а греко-католицьку митрополиту курію окреслив як центральний осередок антитерористичної діяльності [24, с. 137].

Ставлення Митрополита до Польщі та поляків не обмежувалися виключно політичними аспектами польсько-українського співіснування. Він активно контактував із польськими організаціями та інституціями, представниками Церкви, монашими орденами, людьми науки й культури. Захищаючи автономію Греко-католицької церкви, А.Шептицький не ухилявся від залучення у роботу єпископату Польщі. Він листувався із багатьма польськими єпископами. Митрополит матеріально підтримував численні польські добротні, опікунські, інвалідські, освітні та наукові інституції й товариства. Поміж останніми - Католицький Люблинський Університет. На вияв вдячності багато із цих організацій надали йому почесне членство. Митрополит намагався допомагати безробітним та жертвам голоду, скажімо у 1934 році до рук архієпископа Адама Сапіги він склав особисту пожертву у 500 зл. на користь постраждалих від повені у Західній Малопольщі, такою ж сумою він підтримав Воєводський Громадський Комітет Зимової Допомоги Безробітним у Львові [25, с. 140].

Митрополит позитивно ставився до віруючих євреїв. Це проявлялося в моральній, так і матеріальній підтримці убогих та хворих [26, с. 204].

Економічні національно-етнічні відносини спрямовані на задоволення економічних потреб етнічних утворень. Український дослідник М. Гон вважає суперечності в економічній сфері однією з домінуючих тенденцій міжетнічної взаємодії на західноукраїнських землях другої половині 1920-х-1939 рр. [27, с. 242]. При цьому польська сторона користувалася підтримкою влади і законодавства, яке видозмінювалося відповідно до потреб місцевого польського населення.

Греко-католицьке духівництво брало активну участь у діяльності кооперативів, а також закликала населення до їх підтримки, застосовуючи санкції проти тих, хто цього не робив (відмовлялось на Великдень святити паски, на яких не було карточки кооперативу) [28, арк. 96, 200]. Греко-католицьке духівництво виступало проти заснування польських господарських організацій та критикувало тих українців, які вступали до

таких організацій [29, арк. 2]. Тим, хто користувався послугами польських кооперативів, греко-католицькі священики відмовлялись давати свічки і сповідати. В результаті таких дій священика в с. Острій (Бережанський повіт) 20 українців припинили носити молоко до польської молочарні [30, арк. 41]. Священик виключив з церковного братства чоловіка, дочка якого належала до польської господарської організації [31, арк. 40]. Поширеними були заклики греко-католицького духівництва до підтримки свого товаровиробника і продавця запроваджуючи серед населення гасла «свій, до свого, по своє», «торгівля в українські руки». Зважаючи на те, що сфера торгівлі перебувала у руках єврейського і частково польського національного елемента, подібні заклики отримували національного забарвлення, а державою сприймалися як антидержавні.

Таким чином, участь Греко-католицької церкви у міжнаціональних контактах визначалася суспільним, політичним та етнокультурним середовищем, яке склалося у Другій Речі Посполитій міжвоєнного періоду. Водночас вона ставала зразком можливості побудови стосунків між людьми різного етнічного походження та різної етнічної належності на принципах паритетності, толерантності, застосовуючи підхід - єдність віри є передумовою національного порозуміння. Водночас ГКЦ була втягнена у етнонаціональні суперечки і репрезентуючи національні інтереси української спільноти робила заходи для захисту її політичних, економічних та культурних прав.

Сп^ОК використаних джерел і літератури

1. Кубійович В. Етнічні групи південно-західної України (Галичини) на 1.1. 1939 р / Володимир Кубійович. - Вісбаден : [б. в], 1983. - 175 с.
2. Jagmin T. Polacy grekokatolicy na ziemi czerwienskiej / T. Jagmin. - Lwow : "Polska Zjednoczona", 1939. - 30 s.
3. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. - Т. III: Церква і душпастирство. Пастирські листи і послання 1901-1914 / упор. І. Костюк. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2000. - 446 с.
4. Стоколос Н. Етноконфесійні і національні проблеми греко-католицької церкви (1918-1939 рр.) / Н. Стоколос // Українське релігієзнавство. - 2002. - №23. - С. 34-44.
5. Там само.
6. Ще одна кривда // Нова Зоря. - Львів, 1937. - Ч. 26. - 8 квітня. - С. 3.
7. Стоколос Н.Г. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні (XIX - перша половина XX ст.) : [монографія] / Надія Стоколос. - Рівне : РІС КСУ - ППФ "Ліста - М", 2003. - 480 с.
8. Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО), Ф. 2, оп. 1, спр. 1462, 221 арк.
9. Державний архів Тернопільської області, ф. 231, оп. 6, спр. 1644, 48 арк.

10. Hryciuk G. Przemiany narodowosciowe i ludnosciove w Galigja Wschodniej i na Wofyniu w latach 1931-1948 / G. Hryciuk. - Torun : Wydawnictwo Adam Marszalek, 2005. - 424 s.
11. Сіреджук П.С. Соціально-економічне становище і культурне життя німецької меншини Східної Галичини (20-30-і рр. ХХ ст.). - Тернопіль: Економічна думка, 2008. - 752 с.
12. Леда А. Я. Протестантські течії в релігійному житті українців Галичини в міжвоєнний період (1919-1939 рр.): дис...канд. істор. наук. : 07.00.01 / Леда Андрій Ярославович. - Львів, 2006. - 208 с.
13. Сіреджук П.С. Соціально-економічне становище і культурне життя німецької меншини Східної Галичини (20-30-і рр. ХХ ст.). - Тернопіль: Економічна думка, 2008. - 752 с.
14. Там само.
15. Там само.
16. Стемпень С. Ставлення митрополита А.Шептицького до Польщі і поляків / С.Стемпень // Ї. - 1997. - № 11. - С. 128-142.
17. Білас Я. Парламентська діяльність митрополита А.Шептицького / Я.Білас // Українське релігієзнавство. - 2002. - №23. - С. 66-74.
18. Там само.
19. Стемпень С. Ставлення митрополита А.Шептицького до Польщі і поляків / С.Стемпень // Ї. - 1997. - № 11. - С. 128-142.
20. Хомишин Г. Українська проблема / Г.Хомишин. - Станиславів, 1932. - 161с
21. Нагірняк А.Я. Національне питання у програмних документах західноукраїнських християнських об'єднань 1920-х -1930-х рр. // / А. Я. Нагірняк // Вісник національного університету "Львівська політехніка". - 2010. - № 670. - С. 131-135.
22. Стоколос Н. Етноконфесійні і національні проблеми греко-католицької церкви (1918-1939 рр.) / Н.Стоколос // Українське релігієзнавство. - 2002. - №23. - С. 34-44.
23. Там само.
24. Стемпень С. Ставлення митрополита А.Шептицького до Польщі і поляків / С.Стемпень // Ї. - 1997. - № 11. - С. 128-142.
25. Там само.
26. Тожецький Р. Митрополит Андрій Шептицький і національні проблеми / Р. Тожецький // Варшавські українознавчі записки. - Варшава: друкарня оо.Василіян, 1989. - Зошит 1. - С. 194-206.
27. Гон М. М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період : [монографія] / Максим Гон. - Рівне : Волинські обереги, 2006. - 431 с.
28. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛ України), ф. 462, оп. 1, спр. 105, 163 арк.
29. ДАІФО, ф. 90, оп. 1, спр. 144, 87 арк.
30. ЦДАЛ України, ф. 205, оп. 1, спр. 955, 55 арк.

31. ДАІФО, ф. 226, спр. 417, 196 арк.

Lidiya FEDYK

GREEK CATHOLIC CHURCH IN THE ETHNICITY IN GALICIA

The place of the Greek Catholic Church in international cooperation Galicia interwar period. National relations are considered in the political, economic and cultural dimensions of the structure to the specific religious population of the province.

Key words: *Greek Catholic Church, Poles - Greek Catholics, Protestants, A. Sheptytsky.*

УДК 930.1(477.8) "1920/1939"

Василь ФУТАЛА

*Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка***НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ХХ СТ.: СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ БАЧЕННЯ**

У статті проаналізовано праці українських дослідників, що розкривають національно-патріотичну діяльність Греко-католицької церкви (ГКЦ) у міжвоєнне двадцятиліття. Автор виявив основні напрями та тенденції розвитку проблеми наприкінці ХХ - на початку ХХІ ст., показав процес накопичення історичних знань, визначив малодосліджені і не вивчені питання.

Ключові слова: історіографія, історіографічне джерело, Греко-католицька церква, християнсько-суспільний рух, національно-патріотична діяльність ГКЦ.

Суспільно-політичне життя українців у Другій Речі Посполитій перебувало під вагомим впливом Греко-католицької церкви. В умовах відсутності української державності вона перебрала на себе ряд суспільних функцій, що не стосувалися діяльності суто релігійної організації. Ця актуальна наукова проблема тривалий час привертає увагу вітчизняних істориків та представників інших соціогуманітарних наук, однак в історіографічному аспекті перебуває на початковій стадії вивчення. Вступні розділи до монографічних і дисертаційних робіт В.Марчука, І.Пилипіва, М.Москалюка, Я.Біласа, А.Васьківа, С.Гнот, Л.Гентош та ін. містять загальні оцінки фахової літератури, що стала предметом нашого аналізу. Тому метою статті є: 1) представити основні історіографічні джерела, що створені від 1990-х рр. до тепер і розкривають суспільно-політичну та культурно-просвітницьку діяльність ГКЦ у міжвоєнний період ХХ ст.; 2) виявити пріоритетні напрями досліджень; 3) персоніфікувати внесок учених у вивчення наукової проблеми та показати процес прирощування наукових історичних знань; 4) виокремити питання, що потребують подальшого розгляду.

Після 1991 р. увагу вчених материкової України почала все більше привертати церковно-релігійна тематика. На зміну заідеологізованій історичній літературі прийшли наукові дослідження, що написані на багатій і різноманітній джерельній базі. Великий вплив на вироблення сучасного бачення ролі ГКЦ у суспільно-політичному житті українців справили праці представників української діаспори - С.Барана, Д.Блажейовського, І.Гриньоха, О.Кравченюка, В.Лаби, М.Марунчака, М.Островерха, І.Патрила, близького співпрацівника митрополита Андрея француза Жана Франсуа

Шарона (Кирила Королевського) та ін. Вивчення задекларованої теми супроводжується результативною археографічною та джерелознавчою роботою. Унікальними є збірники, що містять пастирські послання, публікації на тему церковної єдності, морально-пасторські праці та листування А.Шептицького [20]. Варті уваги й інші організаційно-інституційні заходи. Скажімо, великого резонансу набув тиждень А.Шептицького у Києві (27 жовтня - 1 листопада 2015 р.), у рамках якого організовано фотодокументальну виставку, відкрито пам'ятний знак у центрі Києва, проведено міжнародну наукову конференцію "Як будувати рідну хату" - погляд з ХХІ століття" та урочисту академію в Національній опері України. Інший приклад: у Львівському музеї історії релігій традиційними стали наукові форуми, тематика яких охоплює широке коло питань релігійного розвитку від давнини до сьогодення.

Аналіз історіографічних джерел розпочнімо з праць узагальнюючого характеру, до яких належить, зокрема, монографія В.Марчука [18]. Нашу увагу привернули ті сюжети, в яких ідеться про зміст і характер дискусій у середовищі греко-католицького єпископату щодо державно-політичних орієнтацій церкви, діяльність її партій і громадських організацій. Це дослідження переконує, що у міжвоєнне двадцятиліття остаточно викристалізувався національний характер ГКЦ. Неухильно зростав її авторитет, вплив на релігійну і національну свідомість українства. Проаналізований документальний матеріал дозволив авторові ствердити, що розв'язання українського питання церковне керівництво вбачало в територіальній та духовній соборності українських земель [18, с. 436]. Формування та функціонування ієрархії та загалом церковної структури базувалися на демократичних засадах. Про це свідчили взаємини між станіславівським єпископом Г.Хомишиним і митрополитом А.Шептицьким, який не завжди сприймав нормалізаційні ініціативи першого. Однак, незважаючи на потуги Варшави, розколу в церкві не сталося: 1937 р. єпископ таки приєднався до заяви українських громадсько-політичних і релігійних діячів, що засуджувала польські репресії проти поневолених західних українців. Загалом безуспішною, на думку історика, виявилася ініціатива Г.Хомишина щодо створення окремої клерикальної партії консервативного спрямування - Української католицької народної партії (з 1932 р. - Українська народна обнова). Її діяльність лише розпорошувала український політикум як у щоденному громадському житті, так і в парламенті [18, с. 437].

Важливим історіографічним фактом є багатотомне київське видання "Історія релігії в Україні", створене колективом науковців на чолі з професором А.Колодним. Автори здійснили спробу комплексного аналізу життєдіяльності релігійних громад від давнини до сучасності. Проблемі діяльності ГКЦ у період митрополитства А.Шептицького присвячено розділ, написаний М.Гайковським у четвертому томі видання [13, с. 401-450]. Автор висвітлює діяльність церкви, спрямовану на організацію суспільної опіки.

Порушивши питання конфесійної єдності, він зробив наукове припущення: поділ на "восточників" (А.Шептицький, Й.Сліпий, Г.Костельник) і "західників" (Г.Хомишин та Й.Коциловський), який існував у ГКЦ міжвоєнного періоду, в своїх інтересах використали радянські спецслужби для організації Львівського псевдособору 1946 р.

Великій меті - допомогти різним гілкам Української Церкви взаємно пізнати себе та відновити єдність Володимирівського хрещення - покликана книжка владики Софрона Мудрого, яка вже витримала чотири видання [24]. Тут читач знайде достовірну інформацію про оновлення церковних інституцій і духовне життя на західних землях України у міжвоєнні роки ХХ ст., коротку історію Львівської архієпархії та митрополії, Станіславівської (Івано-Франківської) та Перемишльської єпархій.

Окрему групу наукових праць складають дослідження культурно-просвітницької діяльності греко-католицького духовенства. Зокрема, низку важливих теоретичних положень обґрунтував А.Васьків. У міжвоєнне двадцятиліття, відзначив дослідник, вплив ГКЦ на комплекс чинників, що творять головну детермінанту національного життя - національну свідомість, - не був монопольним і беззастережним, як у першій половині ХІХ ст., але доволі потужним. Сталою зберігалася тенденція до ототожнення національної та конфесійної приналежності українців Галичини. За допомогою обрядовості ГКЦ витворила особливу духовну інфраструктуру, яка відіграла захисну роль у протистоянні асиміляційним процесам. Митрополит А.Шептицький розглядав очолювану ним церкву як один із засобів збереження національно-культурної та релігійної ідентичності галицьких українців, їх духовного відродження [5]. Заслужують на увагу й наукові положення В.Перевезія, сформульовані ним у кандидатській дисертації. Одне із них звучить так: "Українське греко-католицьке духовенство у період між двома світовими війнами, так само як і в ХІХ ст. в часи "Руської трійці", вдруге відіграло першорядну роль у культурно-освітньому та соціально-економічному житті українців Галичини. Безперечно, просвітницька діяльність Церкви мала в першу чергу християнський, католицький характер, однак для галичан Греко-католицька церква залишалася і національною інституцією" [25, с. 15]. Цей аспект проблеми перебував у полі зору І.Пилипіва, О.Сидора, І.Кріпки та ін.

С.Гнот уперше на новій джерельній базі здійснила аналіз добродійної діяльності ГКЦ у зв'язку з соціально-економічними і політичними змінами у Польській державі в 20-30-х рр. ХХ ст. Зокрема, авторка дослідила систему заходів духовенства, чернечих об'єднань, церковних товариств, спрямованих на організацію соціального захисту галицьких українців, представників інших релігійних конфесій, висвітлила фінансово-господарську діяльність церкви, що створює уявлення про джерела та об'єм матеріальних фондів для здійснення благодійницьких заходів [10]. На переконання дослідниці, добродійною діяльністю ГКЦ підтримувала не лише вірних своєї конфесії, а,

виходячи із загальнолюдських принципів, надавала допомогу представникам інших релігійних конфесій [10, с. 17].

Окремий блок історіографічних джерел формують праці, в яких акцент зроблено на роль А.Шептицького в історії Церкви та України. Саме під таким кутом зору одним із перших почав вивчати це питання О.Красівський. Автор переконливо довів, що більшість греко-католицького духовенства разом із митрополитом брала активну участь у національно-визвольному русі, співпрацювала з політичними партіями та організаціями. Своїми проповідями в церквах, а також через культурно-освітні та релігійні організації священники пропагували ідею національного відродження, спротиву комуністичному атеїзму, засуджували антиукраїнську політику польської влади. Тобто, крім релігійної, ГКЦ добивалася і політичної мети, перетворившись таким чином на центр національно-патріотичної діяльності, стала духовною основою національних домагань українців [15; 16, с. 391-417].

Невдовзі з'явилася низка інших вартісних праць. Так, заслуговують на увагу зусилля Г.Гладкої розкрити державотворчу сутність суспільно-політичної діяльності А.Шептицького [9]. Проаналізувавши вплив духовного лідера на процес українського національного відродження кінця ХІХ - 30-х рр. ХХ ст., дослідниця з'ясувала: підтримка митрополитом державних інтересів українського народу базувалася на співпраці з центристськими та правими політичними партіями Галичини, причому, з обов'язковим дотриманням норм та принципів християнської моралі, що зумовило застосування ним легітимних засобів досягнення поставленої мети. Я.Білас узагальнив суспільно-політичні погляди і політичні кроки А.Шептицького, спрямовані на подолання комуністичних і праворадикальних впливів на соціум, національно-політичну консолідацію західних українців, узгодження теоретичних засад і практики національно-визвольного руху з християнською мораллю [4].

Вдалу спробу написати сучасну біографію А.Шептицького, зокрема висвітлити його життя і діяльність протягом 1923-1939 рр. зробила Л.Гентош [7]. Авторка намагалася охопити найважливіші аспекти цієї діяльності: Церкву, суспільство, культуру та освіту. Вибір хронологічних рамок висвітлення є глибоко продуманим. Л.Гентош справедливо вважає, що саме у міжвоєнне двадцятиліття активність митрополита набула найбільшого піднесення, а його плани стосовно реформи Греко-католицької церкви та бачення екуменічного діалогу з Православним світом повністю сформувалися. Вагоме місце у монографії посіли і такі питання, як взаємини митрополита з польською владою, його бачення сутності фашизму і комунізму, ставлення до ідеології і практики українського радикального націоналізму. У п'ятому розділі книжки дослідниця розглянула погляди митрополита на модерність, модернізацію та його плани змін, реформ ГКЦ, змістом яких були візантинізація та українізація.

В епіцентрі дослідницької уваги опинився український християнсько-суспільний рух. Найбільший внесок у цій царині зробив М.Москалюк, який висвітлив причини і наслідки ідейно-організаційної кризи цієї клерикально-консервативної течії західноукраїнського політичного спектру в 1920-1924 рр., процес формування й діяльність Української християнської організації у другій половині 1920-х рр. Автор правильно зауважив, що консолідація правих політичних сил стала неможливою через ідейну поляризацію в середовищі християнських суспільників. Розкол галицьких клерикалів за політичною орієнтацією на самостійників і автономістів поглибився через їх відмінності у релігійно-обрядових справах. У зв'язку з цим оформилися два крила українського християнсько-суспільного руху - орієнтальне та окцидентальне. Виступивши за збереження східних традицій, орієнталісти тяжіли до єднання всіх українців у соборній незалежній державі, тому користувалися значною підтримкою населення Галичини. Натомість консерватори-окциденталісти, пропагуючи курс на латинізацію обряду та автономію Галичини, протиставили себе громадськості краю. Створена в їхньому середовищі УХО опинилася в ізоляції від національного табору [22; 23]. Проте, зауважив історик, погляди орієнталістів та окциденталістів на майбутню українську державу у стратегічному плані не були протилежними. Відмінності полягали у тактичних способах їх реалізації. Спільним у програмах галицьких клерикалів було збереження консервативних засад та легальних методів у процесі втілення у життя національної ідеї [21, с. 101].

Уже аналізовані нами праці М.Москалюка з історії християнсько-суспільного руху в Галичині, а також перевидане у Львові 1997 р. напівмемуарного характеру дослідження діаспорного історика, священика П.Мельничука [19] розбудили дослідницький інтерес до окцидентальної течії в Греко-католицькій церкві. О.Єгрешій у кандидатській дисертації і монографії 2006 р. [11] простежив особливості формування світогляду станіславівського єпископа, проаналізував його культурно-просвітницьку діяльність, показав роль Г.Хомишина у створенні західної ідеологічної течії в ГКЦ, здійснив синтез висунутої владиною програми українсько-польського порозуміння у 1930-х рр. Широкий історичний контекст дозволив авторові показати Г.Хомишина як діяча, що намагався наблизити українців до цивілізаційних та культурних цінностей Заходу. Не випадково польські урядові кола прагнули використати окцидентальну релігійну орієнтацію єпископа, його опозиційне становище в українському суспільстві. Вони намагалися протиставити станіславівського владика митрополиту А.Шептицькому і в такий спосіб ослабити роль ГКЦ в національно-суспільному житті краю.

О.Єгрешій показав, що визначальним етапом у громадській діяльності єпископа стала друга половина 1920-х рр., коли окцидентальна релігійна платформа почала наповнюватися не лише релігійним змістом, а й набула суспільно-політичного, культурно-просвітницького підґрунтя. На переконання автора, автономістські погляди єпископа були викликані

історичною традицією ставлення церкви до влади. "Австролюлялізм" Г.Хомишина свого роду трансформувався у "польськолюлялізм". Тому вибір владики не слід трактувати як зрадницький, винятково пристосовницький. Крім того, як законнослухняний громадянин, він не мав наміру порушувати умов конкордату 1925 р. [11, с. 141-142]. З таких же позицій дослідник оцінив програму українсько-польського порозуміння Г.Хомишина. Вона, на думку історика, мала помірковано-прагматичний характер. Нормалізаторський курс владики відкидав тактику збройної політичної боротьби українських націоналістів, вважаючи її безперспективною. Свою програму намагався будувати на прийнятному компромісі двох народів, вона не була "політичним капітулянством", позицією конформіста. Г.Хомишин мав на меті, насамперед, припинити асиміляцію українців поляками. У майбутньому єпископ сподівався на сприятливі умови для відновлення самостійної соборної Української держави [11, с. 105].

З'явилися публікації, присвячені діяльності єпископа Й.Коциловського. У науково-популярному виданні В.Бадяка [3] перемишльський владику зображений як взірець пошанування християнської моралі, обрядовості й національної гідності. Незважаючи на не дуже активну участь Й.Коциловського у громадських справах, констатував автор, все ж він належав до когорти чільних подвижників Греко-католицької церкви, які в надзвичайно складній і драматичній першій половині ХХ століття на чолі з митрополитом Андреем Шептицьким не тільки визначали стратегічний курс Церкви, а й впливали на суспільно-політичне життя західноукраїнського краю [3, с. 66-67].

Ще один напрям досліджень - взаємини ГКЦ та ОУН. Цього питання вже торкалися Я.Дашкевич, О.Лисенко, І.Пилипів, О.Красівський, В.В'ятрович та інші історики. Новими історичними фактами та інтерпретаціями позначене спеціальне дослідження В.Стефаніва [28]. Виділимо декілька провідних тез автора. Критика ОУН з боку католицького духовенства, наголосив він, була спричинена радикалізацією українського націоналістичного руху. Водночас А.Шептицький підтримував ідею українських націоналістів про створення Української держави, однак перманентну революцію та застосування силових методів уважав шкідливими для українського суспільства. У полеміці ГКЦ з ОУН кристалізувався особливий тип християнського світогляду, основою якого стала національна ідея ("християнський націоналізм"). Це свідчило про масштаб взаємовпливів між клерикально-консервативним і модерним націоналістичним рухами. Авторська концепція взаємин українського націоналістичного підпілля у міжвоєнній Польщі з ГКЦ виразно простежується і в колективній монографії "Націоналізм і релігія" [12].

У цьому тематичному блоці плідно працює О.Беген, предметом вивчення якого є, зокрема, молодіжний католицький рух у Галичині в міжвоєнний період. Простеживши процес підготовки та проведення свята "Українська молодь - Христові" (УМХ), дослідник констатував: Католицька

акція, що мала створити відчуття єдності української молоді, ще більше її розсварила. Свято УМХ, продовжив автор, продемонструвало небажання націоналістичного підпілля сприйняти іншу думку, засвідчило розкол усередині галицького українства, відповідно, не стало виразником національної єдності. Та попри це, свято підтвердило готовність багатьох молодих людей розвивати католицький рух, що вносив у галицький соціум нову альтернативу, і бажання частини молоді сприйняти інший, ненаціоналістичний, світогляд. До того ж маніфестація молоді 1933 р. у Львові показала, що Церква й надалі залишалася моральним авторитетом для більшої частини галицького суспільства [12, с. 286-287].

Роль ГКЦ в суспільно-політичному житті Галичини протягом 1918-1939 рр. уперше комплексно дослідив І.Пилипів [26]. Автор розкрив вагомий внесок Церкви у формування національної свідомості українців, її взаємини з українськими політичними партіями та організаціями, політику у сфері шкільництва, меценатські і благодійницькі заходи, міжнародні акції на підтримку української державності та українців, які проживають за кордоном. У міжвоєнний період, як довів І.Пилипів, ГКЦ намагалася впливати на ідеологію і практику українського національно-визвольного руху, відстоюючи насамперед християнські засади та підтримуючи демократично-ліберальні цінності перед впливом авторитарних тенденцій. На думку вченого, найбільш плідними були відносини ГКЦ з легальними українськими партіями, зокрема з Українським національно-демократичним об'єднанням. Якщо ієрархи Церкви відкрито не оприлюднювали свого позитивного ставлення, то священники брали безпосередню участь у керівництві, структурах партії й виборчих кампаніях до центральних органів влади. І.Пилипів вкотре підтвердив, що ключова роль у відносинах Церкви з політичними силами належала митрополиту А.Шептицькому. Інші ієрархи намагалися дистанціюватися від політичного життя, зосереджуючи увагу переважно на духовному аспекті діяльності церковного кліру [26, с. 210].

Вивчаючи освітню та добротинну діяльність ГКЦ, І.Пилипів констатував: опікуючись навчальними закладами та молодіжними спортивними організаціями, представники Церкви і світська інтелігенція краю виховували громадян, вірних своїй етнічній належності, й оберігали молодь від впливу урядової концепції одно національної унітарної Польської держави [26, с. 258-259]. Ці та інші важливі висновки автор оприлюднив також у колективній монографії, присвяченій історії Станіславської (Івано-Франківської) єпархії УГКЦ [1, с. 146-215].

О.Гайдукевич віднайшла такий кут зору на наукову проблему, під яким вона ще не вивчалася - природоохоронна діяльність ГКЦ в Галичині у міжвоєнне двадцятиліття. На підставі багатой джерельної бази авторка простежила форми природоохоронної діяльності Церкви й обґрунтувала висновки: а) господарство в маєтностях ГКЦ велося на науковій, природоохоронній основі; б) у 1920-1930-х рр. Церква організувала в Галичині ряд природних заповідних об'єктів; в) у міжвоєнний період ГКЦ

розгорнула в лісах маєтності "Переґінсько" широку туристичну діяльність, яку тісно поєднувала з охороною природи; г) Церква сприяла природоохоронній діяльності природничих наукових установ, громадських організацій, товариств; д) керівництво ГКЦ, її священнослужителі, службовці маєтностей проводили в Галичині широку пропаганду ідей охорони природи краю. Грунтуючись на сформульованих висновках, О.Гайдукевич запропонувала цінні практичні рекомендації, які можуть бути використані сьогодні при розробці державних та регіональних краєзнавчих і туристичних програм розвитку карпатського регіону [6].

Не можна не згадати праць В.Ленцика [17], М.Гетьманчука [8], В.Сергійчука [27], У.Кошетар [14], І.Андрухів та П.Кам'янського [2]. Автори сходяться на тому, що існування і діяльність Греко-католицької церкви в Галичині мали подвійний вплив на українське державотворення. З одного боку, залежна від Ватикану уніатська церква формувала універсальний західноєвропейський католицький менталітет, який відрізнявся від православного візантійського. З іншого - за часів панування Польщі, особливо у міжвоєнний період, саме належність до Греко-католицької церкви ідентифікувала національну належність українців Галичини, зберігала українську окремішність краю, допомагала їм попри всі історичні катаклізми втримати "український дух".

Отже, вивчення теми в умовах незалежності України позначене суттєвим приростом наукових історичних знань про суспільно-політичну, культурно-освітню та добродійну діяльність Греко-католицької церкви. Розширення тематичного поля дослідження стало можливим завдяки загальному суспільному інтересу до історії Церкви, використанню вченими архівних матеріалів, творчої спадщини А.Шептицького та наукового надбання представників української діаспори. Водночас доводиться констатувати, що потребують більшої уваги ті аспекти проблеми, розв'язання яких дало б можливість усебічно оцінити роль ГКЦ у процесі духовного відродження українців. Ідеться про ґрунтовніше вивчення тих функцій Церкви, що спрямовувалися на формування національної свідомості вірних, розвиток національної ідеї, політичної культури того часу. Заслужують глибшого осмислення питання співпраці ГКЦ із творчою інтелігенцією, масовими самоврядними інституціями, її впливу на становлення і розвиток інтелектуального потенціалу нації. Подальшого опрацювання потребує величезна творча спадщина А.Шептицького. Тому можна сподіватися на нові докладні біографії митрополита Андрея. У пошуковій роботі необхідно також змістити акценти на місцеву історію, тобто висвітлювати національно-патріотичну діяльність греко-католицького парафіяльного духовенства.

Список використаних джерел

1. Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект / Ігор Андрухів, Олександр Лисенко, Ігор Пилипів. - Надвірна: ЗАТ "Надвірнянська друкарня", 2010. - 499 с.

2. Андрухів І.О. Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: історико-правовий аналіз / І.О. Андрухів, П.Є. Кам'янський. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. - 362 с.
3. Бадяк В. Наш влади́ка. Життя та посмертні митарства перемишльського єпископа Йосафата Коциловського / Володимир Бадяк. - Львів: Вид-во Отців Василіан "Місіонер", 2000. - 110 с.
4. Білас Я.І. Митрополит Андрей Шептицький і проблеми національно-визвольного руху українців: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / Я.І.Білас. - К., 2003. - 18 с.
5. Васьків А.Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919-1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 09.00.11 "Релігієзнавство" / А.Ю.Васьків. - К., 1997. - 25 с.
6. Гайдукевич О.О. Природоохоронна діяльність Греко-католицької церкви в Галичині в 20-30-х роках ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / О.О.Гайдукевич. - Івано-Франківськ, 2007. - 20 с.
7. Гентош Л. Митрополит Шептицький: 1923-1939. Випробування ідеалів / Ліліана Гентош. - Львів : ВНТЛ-Класика, 2015. - 600 с.
8. Гетьманчук М.П. Українська Греко-Католицька церква і політика Польщі в українському питанні міжвоєнного періоду (березень 1921 - серпень 1939 рр.) / М.П.Гетьманчук // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Зб. наук. ст. - Чернівці: Рута, 2002. - Т. 9. - С. 48-58.
9. Гладка Г.Л. Суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького (1899-1939 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / Г.Л.Гладка. - Чернівці, 2000. - 18 с.
10. Гнот С.І. Добродійна діяльність Греко-католицької церкви у 1921-1939 рр. (за матеріалами Галицької митрополії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / С.І.Гнот. - Львів, 2003. - 19 с.
11. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча / Олег Єгрешій. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. - 168 с.
12. Зайцев О. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920-1930-ті роки) / Олександр Зайцев, Олег Беген, Василь Стефанів. - Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2011. - 384 с.
13. Історія релігій в Україні: У 10 т. / За ред. А.Колодного. - К., 1996-2002. - Т. 4: Католицизм. - К.: Світ знань, 2001. - 598 с.
14. Кошетар У.П. Суспільно-політичні та християнські виміри галицького консерватизму (1899-1939 рр.): монографія / У.П.Кошетар. - К.: Вид-во Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтва, 2007. - 214 с.

15. Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А.Шептицького в 1918-1923 рр. / Орест Красівський. - Львів: Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича, 1996. - 84 с.
16. Красівський О.Я. Українсько-польські взаємини в 1917-1923 рр. / О.Я. Красівський. - К.: ІПіЕНД, 2008. - 544 с.
17. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий / Василь Ленцик. - Львів: Свічадо, 2001. - 608 с.
18. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / Василь Марчук. - Івано-Франківськ: Плай, 2004. - 464 с.
19. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин - патріот, місіонер, мученик / Петро Мельничук. - Львів: Вид-во Отців Василіан "Місіонер", 1997. - 415 с.
20. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. - Т. II: Церква і суспільне питання, кн. 1: Пастирське вчення та діяльність / Упор. А. Кравчук. - Львів: Місіонер, 1998. - 570 с.; Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. - Т. II: Церква і суспільне питання, кн. 2: Листування / Упор. А.Кравчук. - Львів: Місіонер, 1999. - 1096 с.; Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899-1944. Том II: Пастирські послання 1918-1939 / Упор. О.Гайова та Р.Тереховський. - Львів: Артос, 2009. - 1248 с.
21. Москалюк М. Державотворча концепція українських християнських суспільників у міжвоєнній Галичині (1920-1939 рр.): історико-політологічний аналіз / Михайло Москалюк // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - Івано-Франківськ, 2000. - № 4. - С. 97-101.
22. Москалюк М. Проблема celibату в християнсько-суспільному житті Галичини 20-х - 30-х років ХХ століття / Михайло Москалюк // Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. - Івано-Франківськ, 1997. - № 1. - С. 58-62.
23. Москалюк М. Український християнсько-суспільний рух Галичини в 20-х роках ХХ ст. / Михайло Москалюк. - К.: Стило, 1998. - 56 с.
24. Мудрий С. Нарис історії церкви в Україні. 4-е вид. / Софрон Мудрий. - Жовква: Місіонер, 2010. - 544 с.
25. Перевезій В.О. Просвітницька діяльність Української греко-католицької церкви в 20-30-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / В.О.Перевезій. - К., 1998. - 18 с.
26. Пилипів І.В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918-1939 рр.): монографія / І.В. Пилипів. - Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. - 428 с.
27. Сергійчук В. Нескорена церква: подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / Володимир Сергійчук. - К.: Дніпро, 2001. - 492 с.

28. Стефанів В.В. Взаємини Греко-католицької церкви та українського організованого націоналізму у Галичині (1920-1930-ті рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / В.В. Стефанів. - Львів, 2013. - 20 с.

Vasyl' FUTALA

**THE NATIONAL-PATRIOTIC ACTIVITIES GREEK-CATHOLIC
CHURCH IN THE INTERWAR PERIOD XX CENTURY:
HISTORIOGRAPHY**

The article analyzes works of Ukrainian researchers, revealing the national-patriotic activities of the Greek-Catholic Church (GCC) in the interwar two decades. The author has identified the main directions and tendencies of development problems in the end of the XX — in beginning of XXI century. Showed the accumulation of historical knowledge, insufficiently investigated and determined not studied questions.

Key words: *historiography, historiographical sources, the Greek-Catholic Church, the Christian Social Movement, the national-patriotic activities of the GCC.*

Секція III

Греко-католицьке духівництво в підпіллі та еміграції

УДК 282/288(477.8)/1987-1991

Іванна ГАВРИШ

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***ОСОБЛИВОСТІ ПІДПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДУХОВЕНСТВА І
ВІРНИХ УГКЦ НА ТЕРЕНАХ СТАНИСЛАВІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ
У 40-60-ТІ РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ**

У статті на основі опублікованих й архівних документів та історіографічного матеріалу проаналізовано особливості підпільної діяльності духовенства і вірних УГКЦ на теренах Станіславівської єпархії у 40-60-ті роки ХХ ст. Особливу увагу автор звертає на формування структури підпільної Церкви, проведення таємних греко-католицьких богослужінь, відносини греко-католиків з православними, поширення протестів проти нелегального становища УГКЦ.

Ключові слова: *Львівський псевдособор, УГКЦ, Станіславівська єпархія, період підпілля, духовенство, миряни.*

Українська Греко-Католицька Церква (далі - УГКЦ) впродовж багатьох століть відігравала важливу роль у громадсько-політичному та релігійно-культурному житті Галичини. Виступаючи духовним натхненником українського народу у визвольних змаганнях, Церква становила значну небезпеку і тому стала об'єктом особливої уваги з боку владних структур сталінського партійно-тоталітарного режиму. Щоб надати актові «самоліквідації» УГКЦ правового оформлення, радянською владою було організовано і проведено 8-10 березня 1946 р. Львівський псевдособор, який прийняв рішення «скасувати постанови уніатського Брестського собору 1596 р., ліквідувати унію, анулювати залежність від Рима і повернутись до нашої батьківської Святої Православної віри і до Руської Православної Церкви» [17].

Незважаючи на «добровільне воз'єднання» із російським православ'ям, закриття та грабунок її храмів, заборону відправлення богослужінь, масові заслання непокірних священників у Сибір, УГКЦ не припинила свого існування, продовжуючи функціонувати в умовах підпілля [17]. Складовою інституцією Церкви була Станіславівська єпархія, до складу якої станом на червень 1945 р. входили Богородчанський, Городенківський, Гвіздецький, Жаб'євський, Жовтневий, Заболотівський, Коломийський, Косівський, Кутський, Ланчинський, Лисецький, Надвірнянський, Обертинський, Отинійський, Печеніжинський, Снятинський, Станіславський, Солотвинський, Тлумацький, Тисменицький, Чернелицький, Яблунівський і Яремчанський райони Станіславської області. Крім того, до складу Станіславівської єпархії належали два деканати - Бучацький і Гусятинський, які за адміністративно-територіальним поділом входили до складу

Тернопільської області [1, с. 26-27]. При цьому, варто відзначити, що такий поділ на єпархії і деканати в умовах підпільного служіння був досить умовним. «Парафією стала вся Україна і всі місця вивезення вірних» [10, с. 33].

У сучасній історичній науці окремі розвідки про греко-католицьку Станіславівську єпархію у період підпілля в контексті історії Церкви зробили Б. Боцюрків [3], І. Андрухів [1, 2], Я. Стоцький [20], В. Марчук [15] та ін. Однак досі бракує комплексного аналізу особливостей підпільної діяльності духовенства і вірних УГКЦ на території Станіславівської єпархії. Широкий доступ до заборонених праць, наукових досліджень західних вчених, архівних матеріалів дозволяє об'єктивно дати оцінку боротьбі греко-католиків проти релігійної політики радянської влади у 40-60-ті роки ХХ ст.

Перші роки нелегального існування УГКЦ були надзвичайно складними. Перед духовенством і мирянами стояло єдине завдання - вистояти у вірі і вижити серед несприятливих умов. Незважаючи на те, що видима структура УГКЦ була зруйнована арештами єпископату, Церкві вдалося в умовах переслідувань і глибокого підпілля зберегти неперервну тяглість єпископського служіння. Навесні 1945 р. станіславівський єпископ Григорій Хомишин, очікуючи арешту з боку органів КДБ, підготував собі заміну, висвятивши на підпільних єпископів-помічників о. Симеона Лукача, о. Степана Вапровича, о. Григорія Балагурака та о. Івана Слезюка [10, с. 17-18]. Після арешту єпископа Г. Хомишина, від травня 1945 р., уряд вікарія у Станіславській єпархії виконував ігумен василіанського монастиря Григорій (Володимир) Балагурак. За допомогою о. Романа Бахталовського йому вдавалося таємно керувати єпархіальним життям і навіть нелегально підтримувати зв'язок із Римом, доки їх обох не заарештували у 1949 р. [3, с. 101].

За словами уповноваженого у справах релігійних культів, із загальної кількості 270 греко-католицьких священників Тернопільської області - 200 виявили згоду возз'єднатися з московським православ'ям і мали на це відповідні довідки від «Ініціативної групи». Решта 70 щодо «возз'єднання» з РПЦ остаточно не визначилися, або прийняли рішення перейти в підпілля УГКЦ [20, с. 55]. У Станіславській області із 322 священників до «Ініціативної групи» вступило 269 [7, арк. 75-76].

На думку В. Пащенка, перехід на православ'я більшості священників був простою формальністю. Фактично у всіх храмах зберігається греко-католицьке начиння, що опосередковано свідчить лише про зовнішній перехід на православний обряд. Це змушені були визнати і органи влади. Заступник уповноваженого Ради у справах РПЦ в УРСР Г. Катунін, проаналізувавши вищезгадані факти, писав: «Перемогою для переходу усіх церков на православний обряд є возз'єднане духовенство, котре у своїй абсолютній більшості зовсім не прагне поривати зв'язки з Ватиканом і відверто продемонструвати власну капітуляцію, зрікшись колишньої церковної і політичної діяльності» [16].

Чимало священнослужителів здатні були терпіти будь-які кривди й випробування і відмовлялись переходити у православ'я. Крім того, що ці священники старалися й надалі нелегально у церквах чи приватних будинках проводити богослужіння та відправляти релігійні обряди, вони ще й проводили «проти православної церкви, єпископа Антонія агітацію серед віруючих і священників» [5, арк. 45]. Так, о. Гончар із Жовтневого району у зверненні до своїх парафіян сказав, що «вам байдуже, яка буде служба проводитися...я присягав папі римському і не можу порушити клятву». Парох с. Жовтневе Левицький Кость проводив збір підписів серед віруючих за відновлення богослужіння за греко-католицьким обрядом, а о. Іван Романовський нелегально відправляв Літургію у себе на квартирі та по домівках жителів с. Пнів Надвірнянського району [5, арк. 45-46]. Слід зазначити, що такі випадки були не поодинокими. Для прикладу, у с. Радча Лисецького району Станіславської області приблизно до 1950 р. не було православного священника, але церква була відкрита. Люди самі кожної неділі сходилися до церкви і разом з дяком співали утреню чи Святу Літургію. Інколи приїжджав о. Остап Стернюк і вечорами відправляв Службу Божу у хатах вірних. Для конспірації вікна закривали веретами. Спочатку люди вночі приступали до святої сповіді, а перед ранком священник відправляв Літургію [14, с. 3]. У с. Дора Яремчанського району о. Казновський «зірвав пломбу з монашої церкви. кожної неділі та кожного свята відправляв богослужіння, хрестив дітей, вінчав та підправляв похоронні обряди». А згодом забрав культові речі з Церкви у свій будинок, де обладнав невеличку капличку і продовжував надавати релігійні послуги вірним [8, арк. 73.].

Місця підпільних відправ умовно називалися станицями, які у Станіславівській єпархії почав запроваджувати о. Зеновій Кисілевський. До приходу священника у станиці вже все мало бути підготовлене до богослужіння - ризи, престіл, чаша [13, с. 14].

За відсутності священника, по селах люди збирались біля капличок і самі відчитували молебні, Святі Години, відспівували акафісти. Хтось із старших відчитував всі ектенії, просьби, а вірні відповідали, пропускаючи освячення [11, с. 9].

Незважаючи на всі зусилля пропагандистського і силового характеру, релігія залишалася панівною у свідомості більшості вірних УГКЦ. Місцевим органам влади та силовим структурам так і не вдалося повністю розправитися із «залишками уніатства» на території єпархії. Незначна частина священників та монахів продовжували свою нелегальну діяльність, а після смерті Й. Сталіна у 1953 р. активізували боротьбу за відновлення УГКЦ. На початку 1954 р. на території Станіславської області, за словами уповноваженого, проживало 35 «невоз'єднаних» священників, які «проводили свою огидливу антирадянську роботу серед віруючих» [2, с. 339]. Посиленню руху за відновлення УГКЦ на території Станіславщини сприяло повернення упродовж 1955-1956 рр. із тюрем і заслань майже 30 священників і монахів, з яких лише один перейшов у православ'я [9, арк. 23, 40]. Станом на

грудень 1956 р. у західних областях УРСР проживало 426 «невозз'єднаних» священиків, з яких 84 - на території Станіславської області [18, с. 120]. і 35 - на території Тернопільщини [20, с. 151].

Навесні 1956 р. з ув'язнення повернувся єпископ Іван Лятишевський, який після смерті Г. Хомишина вважався главою Станіславівської греко-католицької єпархії. Його повернення значно активізувало боротьбу, оскільки, на думку уповноваженого у справах релігії, єпископ став «духовним наставником» групи за відродження УГКЦ на чолі з о. А. Казновським [2, с. 343].

Залишаючись вірними Апостольському Престолу і не бажаючи приймати православ'я, вірні УГКЦ зближуються із римо-католиками і відвідують богослужіння у польських костелах. На 1958 р. із 500 осіб віруючих римо-католиків м. Станіслава «70-80 % склали греко-католики» [6, арк. 84]. Із повідомлення Уповноваженого Ради у справах релігійних культур при Раді Міністрів СРСР по УРСР К. Полонника секретареві ЦК КПУ А. Скабі від 28 грудня 1959 р. дізнаємося, що «більшість парафіян Станіславського костелу становлять уніяти..., яких легко розпізнати по тому, як вони хрестяться. Вони не тільки відвідують богослужіння в костьолі, а й сповідаються в ксьондза, виконують усі католицькі обряди» [19, с. 334]. У своїх спогадах о. Роман Остап'як, який до висвячення на підпільного священика прислужував у Станіславському костелі, відзначав, що сюди приходило багато українців із сіл, яких легко можна було впізнати по тому, «як хто клякає» [4].

Про зближення греко-католицького духовенства із римо-католицьким довідуємось із таємного листа Уповноваженого Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР по УРСР Г. Пінчука від 4 серпня 1958 р. Останній вказував, що у «дні православних свят, які збігалися з празниками ліквідованої уніатської церкви. для віруючих організовували і проводили в римо-католицьких костелах церковні служби за греко-католицьким обрядом [19, с. 303].

Практика відвідування католицьких костелів після 1946 р. була спробою відмежуватися від російського православ'я. Римо-Католицька Церква (далі - РКЦ) вважалася «правдивою», оскільки підпорядковувалась Папі Римському. У зв'язку з цим у період підпілля загроза асиміляції з боку РКЦ вважалася набагато меншою, ніж з боку Російської Православної Церкви (далі - РПЦ). На думку дослідниці історії підпільної Церкви К. Будз, у греко-католиків спостерігалось стійке відчуття приналежності саме до «катакомбної» Церкви. Для вірних УГКЦ «відвідування костелу ніколи не було самодостатнім, а практикувалося лише як додаток до підпільних відправ чи літургії по радіо «Ватикан», і навіть під час римокатолицького богослужіння вірні УГКЦ хрестилися і ставали на коліна «посвоєму» [4].

Частина возз'єданого духовенства не дотримувалася догматів і обрядів московського православ'я. Ця ситуація мала свій вплив на релігійне життя єпархії загалом. З одного боку, УГКЦ офіційно не існувала, але в

підпіллі жила її релігійна традиція, з іншого - легально діяла впроваджена РПЦ, але реально в храмі відправлялися греко-католицькі служби, оскільки деякі священники де-факто залишалися греко-католиками за своїм духом і за богослужінням. Так, у с. Вовчинці православний священник Василь Гринишин відправляв усі богослужіння за католицьким обрядом. На той час православним єпископом станіславівським був Йосиф Сафраш, греко-католики ж перебували у підпорядкуванні кардинала Йосипа Сліпого. Тому досить важко було визначити, кого із них згадує отець на святій Літургії [12, с. 16].

Відомі численні випадки, коли «возз'єднані» священники зі згоди підпільного єпископа «відкликали» при свідках православ'я, часто формально залишаючись на своїй парафії. Наприклад, «підписаний» отець Олександр Ванджура практикував католицькі обряди, а про свою «подвійну» лояльність висловився так: «Практично так виглядало, що правив на парафії, а духом і серцем був прив'язаний до католицької церкви. І були підпільні єпископи, і я з ними мав контакт» [4].

У деяких родинах, щоб не привертати до себе увагу односельчан і державних органів влади, набула поширення традиція відвідування православних храмів для видимості. У своїх спогадах В. Періг, племінниця О. Климентія-Томи Когута, згадує, що святити воду чи паску вони завжди ходили до православного храму (хоча вдома мали все посвячене греко-католицьким священником), щоб менше було пересудів. Отець Когут закликав хоч раз на рік - на Великдень - іти до церкви, «бо від церкви відказуватись не можна», оскільки всі церкви були побудованими задовго до заборони УГКЦ, то вони є греко-католицькими, але забороняв цілувати хреста із рук православного священника [11, с. 2].

Таким чином, після ліквідаційного Львівського псевдособору 1946 р. УГКЦ офіційно була оголошена поза законом. Репресивні дії радянської влади, втрата матеріально-духовної бази частково послабили діяльність Греко-католицької Церкви на території краю, але остаточно її не знищили. Основними організаторами опору Церкви радянському насиллю залишалися патріоти-священники і єпископи, які підпільно проповідували Слово Боже, нелегально відправляли богослужіння перед закритими церквами і по домівках вірних. Міцна підтримка Церкви серед населення області, їхнє глибинне внутрішнє взаємопов'язання дозволила не тільки пережити перші десятиліття підпільної діяльності, але й вистояти у вірі та активізувати рух за відродження УГКЦ.

Список використаних джерел та літератури

1. Андрухів І. Галицька Голгофа. Ліквідація УГКЦ на Станіславщині в 1945-1961 рр. / Ігор Андрухів. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1997. - 84 с.
2. Андрухів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект / І. Андрухів, О. Лисенко, І. Пилипів. - Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. - 500 с.

3. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950 рр.) / Б. Боцюрків. - Львів: Вид-во Укр. Католиц. ун-ту, 2005. - 268 с.
4. Будз К. Обрядова ідентичність підпільних греко-католиків (1946-1989 рр.). [Електронний ресурс] / К. Будз - Режим доступу: <http://history.ukma.edu.ua/docs/iournals/magisterium/41/budz.pdf>.
5. Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО), ф. Р-388. (Уповноважений Ради в справах релігійних культів при РМ СРСР по Івано-Франківській області, 1944-1989 рр.), оп. 1, спр. 5, 153 арк.
6. ДАІФО, ф. Р-388, оп. 1, спр. 21, 95 арк.
7. ДАІФО, ф. Р-389. (Уповноважений Ради в справах Православної Церкви при РМ СРСР по Івано-Франківській області, 1944-1966 рр.), оп. 1, спр. 5, 146 арк.
8. ДАІФО, ф. Р-389, оп. 1, спр. 14, 183 арк.
9. ДАІФО, ф. Р-389, оп. 1, спр. 15, 162 арк.
10. До Світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. - Львів, 2012. - 79 с.
11. Інтерв'ю з п. Василюю Періг від 20.03.1994, м. Бучач. Інтерв'юер: Ярослав Стоцький// Архів Інституту Історії Церкви (далі - АІЦ), П-1-1-301, 22 с.
12. Інтерв'ю з п. Володимирою Кандюк від 30.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Наталія Павликівська// АІЦ, П-1-1-360, 27 с.
13. Інтерв'ю з о. Романом (Андрієм) Кияком від 26.11.1993, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Борис Гудзяк// АІЦ, П-1-1-900, 30 с.
14. Інтерв'ю з о. Романом Остап'яком від 02.06.1995, м. Івано-Франківськ. Інтерв'юер: Наталія Павликівська// АІЦ, П-1-1-518, 24 с.
15. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. / В. Марчук. - Івано-Франківськ: Плай, 2004. - 464 с.
16. Пашенко В. Українська Греко-Католицька Церква середини 40-50-х років ХХ століття: воскресіння з руїн. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2128/1/Paschenko.pdf>.
17. Стасюк І. Діяльність Української Греко-Католицької Церкви у підпіллі (1946-1989). [Електронний ресурс]. / І. М. Стасюк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. - 2014. - № 784. - С. 224-230. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VNULPDA_2014_784_34.pdf.
18. Сергійчук В. Греко-католицька церква у 1944-1973 рр. / В. Сергійчук // УІЖ. -1999. - №1. - С. 120.
19. Сергійчук С. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. - К.: Дніпро, 2001. - 475 с.
20. Стоцький Я. Українська Греко-католицька церква і релігійне становище Тернопільщини (1946-1989 рр.) / Ярослав Стоцький. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. - 432 с.

Ivanna HAVRYSH

**FEATURES OF UNDERGROUND ACTIVITY OF CLERGY AND
FAITHFUL OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH ON
THE TERRITORY OF STANISLAVIVS DIOCESE IN 40-60 YEARS OF
THE TWENTIETH CENTURY**

In the article (on the basis of published and archival documents and historiographical material) features of underground activity of clergy and faithful of the Ukrainian Greek Catholic Church on the territory of Stanislavivs diocese in 40-60 years of the twentieth century have been analyzed. Special attention the author pays to the formation of the structure of underground church, conducting secret Greek Catholic worship, Greek Catholic relations with the Orthodox, the spread of protests against the illegal status of Ukrainian Greek Catholic Church.

Keywords: *Lviv pseudocathedral, UGCC, the Diocese of Stanislaviv, underground period, priesthood, believers.*

УДК 94 (477.83/.86)

Руслан ДЕЛЯТИНСЬКИЙ

*Інститут історії Церкви Івано-Франківського богословського
університету імені Св. Івана Золотоустого
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету*

ВІДНОВЛЕННЯ ТА РЕОРГАНІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО- КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ (1989 - 1993 РР.)

У статті проаналізовано канонічну правонаступність сучасної Івано-Франківської митрополії від Станиславівської єпархії, включно із визначенням ряду її єпископів - ординаріїв (єпархів) та помічників і генеральних вікаріїв, особливості змін адміністративно-територіального поділу єпархії в умовах легалізації та становлення УГКЦ, діяльності єпархіальних органів (консисторії-управління, суду, комісій) та деканальних структур.

***Ключові слова:** організаційна структура, адміністративно-канонічна структура, Станиславівська єпархія, Івано-Франківська єпархія, єпископ-ординарій, єпископ-помічник, єпископ-коадьютор, єпархіальне управління, консисторія, церковний суд, єпархіальна комісія, деканат.*

Актуальність проблеми обумовлюється відзначенням ювілею 25-ліття виходу УГКЦ з підпілля, що спонукає спільноту істориків до вивчення цілого ряду проблем - від легалізації та реабілітації нашої Церкви до становлення її структури в незалежній Україні та участі в суспільному житті. Відродження УГКЦ у 1989-1991 рр. відбувалося одночасно із поступовим здобуттям Україною незалежності. Під час «революція гідності» 2014 р. в Україні УГКЦ виявила активну суспільну позицію, що полягала у невтручанні в політичну сферу при одночасній підтримці громадянського суспільства. Очевидно, тут можна провести певні паралелі, але наразі відзначимо, що в період незалежності України УГКЦ отримала добрі умови для власного розвитку, для утвердження у перспективі її Патріаршого устрою. Одним із елементів Патріархату УГКЦ є її організаційна структура, динамічний розвиток якої за останнє 25-ліття набув значних масштабів.

Особливе місце в структурі УГКЦ на сьогодні займає Івано-Франківська митрополія, проголошена Патріархом УГКЦ Святославом Шевчуком в грудні 2011 р.¹. Її історичний розвиток від заснування

¹ Див.: Розбудова Митрополії - спільна справа вірних і духовенства: Інтерв'ю із Архiepіскопом і Митрополитом Володимиром (Війтишином) за підсумками першої річниці з часу заснування Івано-Франківської Митрополії УГКЦ. Записав розмову о. Ігор Пелехатий // УГКЦ - офіційна сторінка: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://ugcc.org.ua/2635.98.html> [31.10.2014]; Глава УГКЦ проголосив Івано-Франківську митрополію - найбільшу на Західній Україні (опубліковано: 14.12.2011) // Релігія в

Станіславівської єпархії у 1885 р. пов'язаний з діяльністю митрополита Андрея Шептицького, блаженних Григорія Хомишина, Івана Лятишевського та Симеона Лукача, мучеників за віру Івана Слезюка та Софрона Дмитерка та інших ієрархів. Піднесення цієї єпархії до статусу митрополії та архієпархії, зрозуміло, було водночас наслідком і стимулом інтенсивного розвитку структури та релігійно-духовного життя цієї «частини Божого народу». Все це спонукає застановитися над проблемою становлення та розвитку організаційної структури Івано-Франківської митрополії у період легалізації та відродження УГКЦ в незалежній Україні.

Історіографія проблеми. Процеси виходу з підпілля та легалізації УГКЦ у сучасній історіографії вже знайшли певне відображення в працях І.Андрухів, О.Бойка, Б.Боцюрківа, М.Гайковського, С.Кияка, С.Кобути, В.Ленцика, І.Луцького, В.Марчука, В.Пашенка, В.Полека, А.Сапеляка, Я.Стоцького та ін.¹. Розглядаючи вихід УГКЦ із «катакомб», історики зосереджують свою увагу головним чином на зусиллях Апостольської Столиці, ієрархії, духовенства та активних мирян УГКЦ, спрямованих на легалізацію, визнання державою права Церкви на її існування та розвиток, а також висвітлюють реакцію радянського режиму та Руської Православної Церкви на вихід з підпілля, відновлення структур та парафіяльної мережі УГКЦ, у цьому ж контексті з'ясовують особливості міжконфесійних відносин в західних областях України.

Україні: [електронний ресурс] - режим доступу: http://www.religion.in.ua/news/ukrainian_news/13587-glava-ugkc-progolosiv-ivano-frankivsku-mitropoliyu-naibilshu-na-zaxidnii-ukrayini.html [31.10.2014].

¹ Див.: Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990 роки. Історико-правовий аналіз. - Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна друкарня, 2004. - 344 с.; Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Наукова монографія. - Івано-Франківськ; Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. - 500 с.; Бойко О. Боротьба за реабілітацію УГКЦ у добу перебудови // Нова політика. - 2002. - №1. - С.28-32; №2. - С.18-22; Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989) // Ковчег. - Ч.1. - Львів, 1993. - С.123-164; Гайковський М. Папа Римський Іван Павло II і Україна. - Львів: Місіонер, 2004. - 148 с.; Кияк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. - 632 с.; Кобута С. Політичні аспекти легалізації Української греко-католицької церкви (1987-1991 рр.) / С. Кобута // Людина і політика. - 1999. - № 3. - С. 23-28; Ленцик В. Нарис історії Української Церкви. - Львів: Свічадо, 2003. - 600 с.; Луцький І.М. Створення Станіславської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. - 2-е видання. - Івано-Франківськ: Івано-Франківський інститут права, економіки та будівництва, 2004. - 280 с.; Марчук В.В. Церква, духовність, нація: Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. - Івано-Франківськ: Плай, 2004. - 464 с.; Пашенко В. Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ століття до наших днів. - Полтава: АСМІ, 2002. - 616 с.; Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії // Шематизм Івано-Франківської єпархії. - Івано-Франківськ, 1995. - С.99-156.; Сапеляк А. Київська Церква на слов'янському Сході: Канонічно-єкуменічний аспект / Наукові редактори: Ю.Сливка, О.Аркуша. - Буенос-Айрес - Львів: Місіонер, 1999. - 232 с.; Стоцький Я. Українська Греко-католицька церква і релігійне становище Тернопільщини. - Тернопіль: Підручники & посібники, 2003. - 432 с.; Стоцький Я. Історичні аспекти відновлення, реорганізації та структурування православних і католицьких церков у 1988-1999 роках // Київська Церква. - 1999. - №2-3. - С.44-57; Митрополит Володимир: До 85-річчя від дня народження і 60-річчя пастирської діяльності Архієпископа Містоблосителя Верховного Архієпископа Львова Митрополита Володимира Стернюка / Редкол.: В.В.Гаюк, М.О.Гуменний, М.М.Омельчук, І.М.Петрів. - Львів: Вид-во "Логос" Львівського музею історії релігії, 1991. - 79 с.; Патріярх Любачівський: Блаженніший Патріярх Мирослав-Іван Кардинал Любачівський ступає на Святоюрський престол Української Греко-Католицької церкви / Редкол.: В.В.Гаюк, М.О.Гуменний, М.М.Омельчук, І.М.Петрів. - Львів: Вид-во "Логос" Львівського музею історії релігії, 1991.

Так, у ширшому контексті процесів легалізації та відродження УГКЦ розглядається й питання про її організаційну структуру, що, очевидно, потребує детальніших студій. Чому? По-перше, розвиток структур УГКЦ диктує необхідність вивчення історичного досвіду для «теоретичного» і «практичного» обґрунтування процесів створення та реорганізації нових адміністративно-канонічних одиниць - єпархій, екзархатів, митрополій, апостольських адміністрацій тощо - на основі діючих громад греко-католиків як на батьківщині, так і в діаспорі¹. По-друге, розвиток і затвердження норм Партикулярного права УГКЦ, покликано регулювати відносини «в середині» Церкви, також вимагає вивчення історичних, богословських і канонічних проблем розвитку окремих єпархій та інших організаційних форм Церкви. Зрештою, в сучасній історіографії вже порушено та поступово вивчається проблема розвитку організаційних структур УГКЦ². Дослідження цієї проблеми у вужчому контексті, тобто стосовно кожної окремої адміністративно-канонічної одиниці - єпархії, екзархату тощо, очевидно, є справою майбутніх поколінь істориків, богословів і релігієзнавців.

Метою статті є висвітлення особливостей відновлення та розвитку організаційної, адміністративно-канонічної структури Івано-Франківської єпархії УГКЦ у 1989 - 1993 рр., тобто від часу легалізації УГКЦ до реорганізації структури Івано-Франківської єпархії, внаслідок якої додатково створено дві нові єпархії; разом з тим для висвітлення окремих проблем будемо виходити за вказані хронологічні рамки, з одного боку - від 1946 р., тобто часу «державної ліквідації» УГКЦ, а з іншого - до 1997 р., коли єпископ-ординарій Софрон Дмитерко вийшов на емеритуру. При цьому **предметом дослідження** є питання про канонічну правонаступність сучасної Івано-Франківської митрополії від Станиславівської єпархії, включно із визначенням ряду її єпископів - ординаріїв (єпархів) та помічників і генеральних вікаріїв, особливості змін адміністративно-територіального

¹ Оцінки каноніста та історика - порівн.: Нові митрополії УГКЦ відобразатимуть специфіку регіонів, - доктор канонічного права о. Михайл Димид (опубліковано: 11 листопада 2011, 12:25) // Релігійно-інформаційна служба України: [електронний ресурс] - режим доступу: http://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/interview/45366/ [31.10.2014]; Семінар «Від митрополії до патріархату: історичний розвиток ієрархічних структур УГКЦ» (опубліковано: 10.11.2011) // Католицький оглядач: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://archive.catholicnews.org.ua/ceminar-%C2%ABvid-mitropoliyi-do-patriyarkhatu-istorichnii-rozvit#point> [31.10.2014].

² Див., наприклад: Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С.32-48; Делятинський Р.І. Розвиток адміністративно-канонічної структури УГКЦ від Берестейського собору до сучасності (1596 - 2006 рр.): постановка проблеми // Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії "Добрий пастир". - Івано-Франківськ, 2007. - №1. Теологія. - С.167-180; Делятинський Р.І. До питання про розвиток адміністративно-канонічної структури УГКЦ: традиції Галицької митрополії (1807 - 2005 рр.) // Україна - Ватикан: Державно-церковні відносини в контексті досвіду об'єднаної Європи: Матеріали 5-ї Міжнародної наукової конференції (Галич, 26-28 травня 2011 року). - Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника «Давній Галич», 2011. - Вип. 5. - Зошит 2. - С.130-147; Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589-1891). - Львів: ЛБА, Інститут канонічного права, 2000. - 248 с.; Дністрянський М., Ковальчук А. Адміністративно-територіальна організація греко-католицької церкви: історична ретроспектива і сучасні проблеми // Історія релігій в Україні: Тези повідомлень VI Міжнародного круглого столу (Львів, 3-8 травня 1995 року). - Львів, 1996. - С.82-83; Пилипів І.В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918-1939 рр.): монографія / І.В. Пилипів. - Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2011. - 440 с.

поділу єпархії в умовах легалізації та становлення УГКЦ, діяльності єпархіальних органів (консисторії-управління, суду, комісій) та деканальних структур.

Джерельною базою дослідження є опубліковані рішення Апостольської Столиці, Патріаршого Собору УГКЦ (1996), Синодів єпископів та окремих ієрархів УГКЦ, норми Кодексу канонів Східних Церков, статистичні матеріали у «Шематизмах... єпархії» за 1938, 1995 і 2009 рр. та довідкових виданнях о. Д. Блажейовського, неопубліковані архівні матеріали, матеріали окремих періодичних видань. **Методологічною основою дослідження** є принципи об'єктивності та історизму. У статті при проблемно-хронологічному викладі матеріалу більшою чи меншою мірою використано методи системно-структурного аналізу, просопографії та біографістики, канонічно-правового аналізу, методики «мікро-історії» та «усної історії».

Основні положення.

Відродження та організаційне становлення Івано-Франківської єпархії УГКЦ на початку 1990-х рр. мало свої особливості, що обумовлювалися історичними наслідками процесу «державної ліквідації» Греко-Католицької Церкви у 1946 р., тривалого досвіду «катакомбного» життя Церкви й ґрунтувалися на нових реаліях відновлення та «нормативно-канонічного» регулювання структури в умовах «легального» існування.

Особливе значення для відновлення організаційної, адміністративно-канонічної структури УГКЦ на початку 1990-х рр. мало питання канонічної правонаступності від Галицької митрополії 1946 р., що забезпечувалося через продовження ієрархічної структури в «катакомбний» період. Уже 1945 р. ієрархи УГКЦ та органи НКДБ, звичайно, кожен по-своєму, намагалися передбачити можливості створення підпільної структури Церкви після її «державної ліквідації». Так, напередодні свого арешту 11 квітня 1945 р. митрополит Йосиф Сліпий призначив чотирьох вікаріїв - єпископів-помічників Микиту Будку й Миколая Чарнецького, архімандрита Чину Студитів о. Климентія Шептицького і віце-провінціала Чину Редемптористів о. Йосифа де Вохта¹. Організуючи створення «Ініціативної групи по возз'єднанню УГКЦ із РПЦ», полковник НКДБ С. Даниленко-Карін у бесідах з о. Г. Костельником у квітні 1945 р. виразно підкреслював, що після арешту ієрархії передбачені канонічним правом механізми правонаступності влада буде нейтралізувати, зокрема «розпускає» капітулу й ординаріат, а будь-які вибори «капітулярного вікарія» вважатиме «нелегальними»². Враховуючи такий стан, «Ініціативна група» у своїх зверненнях до РНК УРСР і до греко-католицького духовенства 28 травня 1945 р., підкреслювала, що «наша церква опинилась в стані безвладдя та дезорганізації», «ми лишилися наче на

¹ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). - С. 124-125.

² Ліквідація УГКЦ (1939 - 1946). Документи радянських органів державної безпеки. - К.: ПП Сергійчук М.І., 2006. - Т.1. - С.538-539, 557.

розбитому кораблі без керманіча»¹. Львівський собор 8-10 березня 1946 р. вирішив «зліквідувати унію» і приєднати греко-католицькі парафії до РПЦ².

Однак «ліквідатори унії» не передбачили, що канонічне право Католицької Церкви дозволяє зберегти та розвивати структури Церкви не тільки без офіційного дозволу світської влади, але й в умовах переслідування Церкви владою, в умовах підпілля, або «катакомб»; більше того «церковні суб'єкти продовжують існувати ще сто років після того, як була припинена їх фізична екзистенція»³. Адміністративно-канонічна структура «катакомбної» УГКЦ була збережена завдяки таємним хіротоніям владик, що забезпечували правонаступність ієрархії на єпископських престолах Галицької греко-католицької митрополії. Так, упродовж 1945-1989 рр., за підрахунками директора Інституту історії Церкви УКУ С.Гуркіної, було хіротонізовано 20 єпископів, з яких 5 були титулярними, тобто мали перебрати єпископські повноваження у разі арешту чи смерті діючого ординарія та його помічника .

В організаційній структурі «катакомбної» УГКЦ (1946-1989), яка, на думку Б.Боцюрківа, «номінально. відображала структуру старої Галицької митрополії»⁵, Івано-Франківська єпархія займала «почесне друге» місце після Львівської архієпархії. Відповідно до норм канонічного права, так само зберігалася правонаступність на єпископському престолі Станіславівської єпархії. З огляду на це, очевидно, необхідно уточнити перелік єпископів, ординаріїв і помічників, та генеральних вікаріїв Станіславівської (з 1963 р. - Івано-Франківської) єпархії підпільної, «катакомбної» УГКЦ.

В сучасній історіографії, слід зауважити, наявні відмінні погляди щодо такого переліку осіб, що ґрунтуються на використанні різних джерел - документів органів НКДБ, публікацій матеріалів і спогадів, усних свідчень учасників «катакомбної» Церкви тощо. Так, за даними Б.Боцюрківа та інших джерел, перед своїм арештом єпископ Г.Хомишин призначив генеральним вікарієм єпархії ігумена монастиря Чину Василян у Станіславові о. Григорія Володимира Балагурака⁶; за версією В.Полека, це призначення здійснив єпископ-помічник Іван Лятишевський⁷. Тим часом о. д-р Б.Гудзяк та о. І.Качанюк стверджують, що у березні-квітні 1945 р. єпископ Г.Хомишин

¹ Ліквідація УГКЦ (1939 - 1946). Документи. - Т.1. - С.747, 752.

² Сергійчук В. Нескорена церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу. - Київ: Дніпро, 2001. - С. 108-110; Ліквідація УГКЦ (1939 - 1946). Документи. - Т.2. - С.599-600.

³ Цит. за: Суттнер Е.К. Українське християнство на початку III - го тисячоліття: історичний досвід та еkleзіологічні перспективи. - Львів: Свічадо, 2001. - С.78. Порівн.: Кодекс канонів Східних Церков проголошений Іваном Павлом II / Авторизований переклад Й.Кобів; Канонічна комісія: о. Протоархимандрит І.Патрило, о. С.Мудрий, о. К.Корчагін і о. Т.Галицький. - Львів: Вид-во ОО. Василян, 1995. - С.244 (кан.927, §1 - 10); Поспішил В. Східне Католицьке Церковне право. - Львів: Свічадо, 1997. - С.482; Путівник по Східному Кодексу: Коментар до Кодексу Канонів Східних Церков / За ред. Дж.Недунгатта. Т.І. / Переклав з англ. О.Гладкий. - Львів: Свічадо, 2008. - С.518.

⁴ Гуркіна С. Реакція Греко-Католицької Церкви на переслідування влади після Другої світової війни // Український Католицький Університет: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://ucu.edu.ua/research/conferences-and-seminars/2004/martyrs/hurkina/> [зчитано: 28.10. 2014].

⁵ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). - С.137.

⁶ Див. і порівн.: Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). - С.124-125; Сергійчук В. Нескорена Церква. - С.268.

⁷ Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.141-142.

таємно хіротонізував на єпископів-помічників отців Симеона Лукача, Степана Вапровича та Івана Слезюка¹, яких, на нашу думку, імовірно, так само наділено повноваженнями генерального вікарія. З цього приводу офіційний постулятор у справах новомучеників Івано-Франківської єпархії УГКЦ о. І.Пелехатий у короткому біографічному нарисі про о. С.Лукача також зазначає, що, хоча точна дата хіротонії невідома, але «найвірогідніше» він «отримав єпископські повноваження» в березні-квітні 1945 р. від єпископа Г.Хомишина². Характерно, що усіх трьох - С.Лукача, С.Вапровича та І.Слезюка - включено до офіційного переліку «підпільних єпископів» Станіславівської / Івано-Франківської єпархії³. Крім цього, на підставі окремих джерел відомо, що від імені «Єпископського Ординаріату в Станіславові» на початку 1945 р. діяв також ректор духовної семінарії та архідиякон капітули о. д-р Авксентій Бойчук⁴. Б.Головин, без покликань на джерела, навіть називає о. А.Бойчука єпископом підпільної Церкви⁵. Характерно, що в одному з документів органів НКДБ прямо зазначалося, що «у м. Станіславі після арешту керуючого єпархією єпископа Хомишина єпархію намагався нелегально очолити колишній ректор духовної академії священник Бойчук»⁶. Проте інших джерел, котрі б дозволили підтвердити чи спростувати дані про «єпископські повноваження» о. А.Бойчука, досі не

¹ Див.: Гудзяк Борис, о. д-р. Керівництво Української Греко-Католицької Церкви під радянським режимом, 1946-1989: сучасні підходи вивчення релігійного підпілля (11 листопада 2002 р.) // Інститут изучения религии в странах СНГ и Балтии: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://religion.gif.ru/ukr/gudzyaka.html> [04.12. 2012]; Качанюк о. Іван. Душпастирська діяльність мучеників ХХ ст. - жива проповідь Євангелія в «Катакомбній Церкві» (Доповідь на Єпархіяльному Соборі Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ на тему євангелізації) [«Християнський вісник», червень-липень 2009 року; 31.08.2009, [16:18] // Релігієзнавство-дайджест // Релігійно-інформаційна служба України: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://old.risu.org.ua/ukr/study/religidigest/article:31287/> [04.12. 2012]. Порівн.: Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. - С.579-580 (згадує про двох, крім о. С.Вапровича); Експозиція Інституту історії Церкви УКУ «Катакомбна Церква». Підрозділ «Структура УГКЦ» // Інститут історії Церкви УКУ: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://www.ichistory.org/ukrsite/churchex/church19.html> [04.11. 2014].

² Через терни - до зірок: Життя, мученицька смерть і прослава Блаженного Мученика Симеона Лукача / Упорядник о. І.Пелехатий. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. - С.12. Порівн.: Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. - С.580.

³ Див.: Шематизм Івано-Франківської єпархії Української Греко-Католицької Церкви станом на 10 листопада 1995 року Божого. - Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської української греко-католицької єпархії, 1995. - 160 с. - С.19 (список «Попередні ієрархи єпархії», підрозділ «Підпільні Єпископи (або особи, які виконували їх функції)»); Шематизм Івано-Франківської Єпархії УГКЦ на 2009 рік. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2009. - 128 с. - С.15 (список «Попередні ієрархи Єпархії або особи, які виконували їх функції»).

⁴ Див. і порівн.: Ліквідація УГКЦ (1939 - 1946). Документи. - Т.1. - С.797; Т.2. - С.272; Державний архів Івано-Франківської області (далі - ДАІФО). - Ф. Р-388, оп.2, спр.1 (9.09.1944 - 1.08.1945 рр. Книга реєстрації релігійного товариства греко-католицької церкви "Вознесення і воскресіння" Богородчанського району Станіславської області). - арк.11 (довідка за підписом: «Від Єпископського Ординаріату в Станіславові о. А.Бойчук»); ДАІФО. - Ф.Р-388, оп.2, спр.44 (24.03. - 1.08.1945 р. Дані про релігійні общини всіх віросповідань по місту Станіславу). - арк.29 (довідка за підписом: «Від Єпископського Ординаріату в Станіславові о. А.Бойчук»).

⁵ Головин Б. Бойчук Авксентій, єпископ, доктор (1888-1971) // Головин Б.П. Ісповідники віри - наші сучасники. - Тернопіль: Терно-граф, 2009. - С.22-25.

⁶ Ліквідація УГКЦ (1939 - 1946). Документи. - Т.2. - С.272.

виявлено, а тому не включено до вищезгаданого офіційного переліку ієрархів «катакомбної» Станиславівської / Івано-Франківської єпархії¹.

Влітку - восени 1945 р., органи НКДБ провели серію арештів греко-католицького духовенства, жертвами яких стали окремі генеральні вікарії Станиславівської єпархії. Слід зауважити, що досі виявлені джерела не дозволяють наразі уточнити дати арештів усіх духовних осіб, що взяли на себе відповідальність за керівництво єпархією в умовах підпілля. Так, за даними Б.Боцюрківа і В.Полека, у 1945 р., мабуть, у травні або червні, разом були арештовані о. Г.-В.Балагурак та ігумен монастиря Чину Редemptористів о. Роман Бахталовський, обидва за звинуваченням в «організації нелегального єпископату» та «підтримці нелегальних контактів із Ватиканом»²; щоправда, за іншими даними, о. Р.Бахталовський був арештований значно пізніше, аж у вересні 1949 р.³ Вже 2 червня 1945 р. арештований о. І.Слезюк, якого військовий суд 12 червня 1946 р. засудив на 10 років позбавлення волі, своє заслання він відбував у Воркуті⁴. Згодом, за різними даними, на початку червня або 24 жовтня 1945 р. арештований о. А.Бойчук⁵. Тим часом генеральний вікарій о. С.Вапрович, за даними підпільного Комітету захисту УГКЦ, у травні 1945 р., напевно, також був заарештований і «вивезений на Сибір»⁶, хоча д-р Б.Гудзяк стверджує, що «єпископ Вапрович зміг уникнути арешту, переховуючись у Карпатах»⁷. Отже, попри суперечливі відомості, можемо в цілому стверджувати, що до кінця 1945 р. органи НКДБ арештували більшість генеральних вікаріїв та/або єпископів «катакомбної» Станиславівської єпархії УГКЦ, за винятком С.Лукача та, імовірно, С.Вапровича. Пізніше, 26 жовтня 1949 р. органами КДБ у Надвірній був арештований о. С.Лукач⁸. В ході слідства йому висунули звинувачення спершу в спротиві акції «возз'єднання ГКЦ із РПЦ», проведенні «нелегальних богослужінь» та написанні і зберіганні «релігійної

¹ Див.: Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.19 (список «Попередні ієрархи єпархії», підрозділ «Підпільні Єпископи (або особи, які виконували їх функції)»; Шематизм Івано-Франківської Єпархії УГКЦ на 2009 рік. - С.15 (список «Попередні ієрархи Єпархії або особи, які виконували її функції»).

² Див.: Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). - С.125; Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.141; Сергійчук В. Нескорена Церква. - С.268-269.

³ Див.: Біографія о. Романа Бахталовського ЧНІ // Бахталовський о. Роман ЧНІ. Апостол з'єднання наших часів: Спогади. - Львів: Добра книжка, 2001. - С. 219; Голейко с. Надія, Згромадження Сестер Непорочного Серця Марі. Забутий на рідній землі: Життєва дорога о. Романа Бахталовського (21.10. 1887 - 6.10. 1985) // Нова Зоря. - 2014. - Ч.38 (1043). - 16 жовтня. - С.4.

⁴ Див.: Ленцик В. Нарис історії Української Церкви. - С.579.

⁵ Порівн.: Лебедович І. З мартирології духовенства Західної України. - Філядельфія, 1978. - 106 с. - с.95-96; Ліквідація УГКЦ (1939 - 1946). Документи. - Т.1. - С.797; Т.2. - С.272.

⁶ Мартирологія Українських Церков: у 4-х томах. - Т.2: Українська Католицька Церква: Документи, матеріали, християнський самвидав України / Упорядкували і зредагували О.Зінкевич і о. Т.Р.Лончина. - Торонто - Балтимор: Українське видавництво "Смолоскип" ім. В.Симоненка, 1985. - С.112.

⁷ Гудзяк Б. Керівництво УГКЦ під радянським режимом, 1946-1989. [електронний ресурс] - режим доступу: <http://religion.gif.ru/ukr/gudzyaka.html> [04.12. 2012]; Качанюк І. Душпастирська діяльність мучеників ХХ ст. .: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://old.risu.org.ua/ukr/study/religidigest/article:31287/> [04.12. 2012].

⁸ Ленцик В. Нарис історії Української Церкви. - С.580; Через терни - до зірок: Життя. Симеона Лукача. - С.11.

антирадянської літератури», а невдовзі доповнили підозрою в тому, що «був нелегальним єпископом греко-католицької церкви в Станіславській області і керував антирадянською діяльністю, яка здійснювалася уніатським підпіллям». У серпні 1950 р. С.Лукач був засуджений до 10 років ув'язнення, яке відбував у виправно-трудоному таборі Красноярського краю РСФСР, але вже 11 лютого 1955 р. був достроково звільнений і повернувся до рідного села Старуня Богородчанського району Станіславської області, де продовжив нелегальну душпастирську діяльність¹.

Незважаючи на переслідування радянською владою, УГКЦ в умовах підпілля зуміла зберегти правонаступність ієрархічної структури, зокрема, в Станіславській / Івано-Франківській єпархії. Так, після смерті єпископа Г.Хомишина 28 грудня 1945 р. в Лук'янівській в'язниці Києва², зрозуміло, ординарієм Станіславської єпархії став єпископ Іван Лятишевський, який, відбувши 10 років заслання в концтаборі Мерке Джамбульської області Казахської РСР, повернувся 1955 р. до Станіслава, де незадовго до смерті таємно хіротонізував на єпископа і наступника о. Івана Слезюка³. Очевидно, виникає питання щодо можливої «повторної» хіротонії на єпископа о. І.Слезюка, яке, відповідно до різних джерел, було проведено двічі: вперше - у березні-квітні 1945 р. єпископом Г.Хомишином, а вдруге - приблизно у 1955-1957 рр. єпископом І.Лятишевським. З цього приводу можемо припустити, що у 1945 р. о. І.Слезюк був призначений одним із генеральних вікаріїв Станіславської єпархії, а хіротонію на єпископа отримав пізніше.

Чергова хвиля репресій щодо ієрархії Івано-Франківської єпархії УГКЦ пройшла на початку 1960-х рр. Так, у липні 1962 р. органами КДБ вдруге арештований єпископ С.Лукач⁴, приблизно у той же час (за іншими даними, аж 4 квітня 1963 р.) - також єпископ Іван Слезюк⁵. Вже у жовтні 1962 р. у Станіславі відбувся суд, який засудив єпископів Івана Слезюка та Симеона Лукача на 5 років позбавлення волі у виправно-трудовах колоніях суворого режиму та 5 років заслання у віддалені райони СРСР «після відбуття основної міри покарання»⁶. Однак через критичний стан здоров'я С.Лукач був перевезений із в'язниці до рідного села Старуня, де і помер 22 серпня 1964 р.⁷ Тим часом після свого звільнення з ув'язнення єпископ Іван Слезюк як ординарій Івано-Франківської (Станіславської) єпархії, прагнучи забезпечити правонаступність ієрархії, 30 листопада 1968 р. таємно

¹ Цит. за: Через терни - до зірок: Життя. Симеона Лукача. - С. 12, 109-110.

² Див.: Ліквідація УГКЦ (1939 - 1946). Документи. - Т.2. - С.468.

³ Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.139.

⁴ Див. і порівн.: Через терни - до зірок: Життя. Симеона Лукача. - С.13; Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. - С.580.

⁵ Див. і порівн.: Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). - С.132; Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.142; Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. - С.579; Через терни - до зірок: Життя. Симеона Лукача. - С.13-14.

⁶ Через терни - до зірок: Життя. Симеона Лукача. - С.13-14, 33-37.

⁷ Там само. - С.14-15, 38-40.

хіротонізував на єпископа о. Софрона Дмитерка ЧСВВ, призначивши своїм помічником і наступником¹.

За увесь час «катакомб» організаційна структура Галицької митрополії зазнала часткових змін, що полягали в певному «розмиванні» одного з елементів адміністративно-канонічної структури Церкви - «територіальної канонічної юрисдикції» єпископів. Передусім в умовах переслідування органами КДБ та конспірації організаційної структури «катакомбної» Церкви важливо було зберегти правонаступність ієрархії, іноді незалежно від місця та умов перебування (під арештом, на засланні чи на волі) того чи іншого єпископа, внаслідок чого іноді порушувався принцип «територіальної юрисдикції». Так, наприклад, єпископ Йосафат Федорик ЧСВВ (+28.12. 1979), який був таємно хіротонізований єпископом Олександром Хірою на початку 1960-х рр. та призначений екзархом для греко-католиків у Центральній Азії, через декілька років поселився у Львові, однак, як згодом виявилось, без дозволу вищої церковної влади «катакомбної» Церкви². Більше того, у травні 1974 р., єпископ Й.Федорик таємно хіротонізував на єпископа «катакомбної» Церкви о. Павла Василика³, очевидно, без окреслення «територіальної юрисдикції». Відомо, що надалі єпископ П.Василик продовжував душпастирську працю переважно в трьох областях історичної Галичини - Івано-Франківській, Тернопільській і Львівській, а також, за деякими свідченнями, організував громади греко-католиків у Закарпатській, Волинській, Рівненській, Хмельницькій, Дніпропетровській, Одеській та Кримській областях⁴. Крім того, очевидно, «територіальна юрисдикція» єпископів «катакомбної» Греко-Католицької Церкви мусила бути частково пристосована до нового політико-адміністративного поділу УРСР на області, чим уподібнювалася до адміністративно-територіального поділу структури РПЦ в західних областях України. Водночас існували особливості в канонічній дисципліні, зокрема щодо підпорядкування підпільного духовенства єпископам. Так, старше покоління священиків, висвячене до 1946 р., визнавало юрисдикцію місцевого єпископа, а молодші вважали себе підпорядкованими єпископові, котрий їх таємно висвятив⁵. В умовах «катакомб» священики, з метою уникнення переслідувань органами КДБ, не були «прикріпленими» до однієї чи двох парафій, а часто змінювали

¹ Див.: Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). - С.137; Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.144; Орач на Божій ниві: 1 червня Високопреосвященному Єпископу-Оринару Івано-Франківської української греко-католицької єпархії Кир Софронів Дмитерку ЧСВВ виповнюється 75 років // Нова Зоря. - 1992. - Ч.20 (58) (травень). - С.4.

² Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). - С.138.

³ Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.144; Ісус Христос - вчора, сьогодні, завжди - той самий навіки. Ювілейний збірник на пошану Єпископа - Ісповідника Софрона Дмитерка ЧСВВ з нагоди 90-ліття життя та 65-ліття священства. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2007. - 128 с. - С.23.

⁴ Див. і порівн.: Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.144; Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. - С.563; Грабовецький В. Відновлення діяльності греко-католицького собору в незалежній Україні 90-х років // Альманах Станіславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславівщини. Том 3 / Редактор-упорядник Ю.Гаєцький. - Нью-Йорк - Київ - Івано-Франківськ, 2009. - С.636.

⁵ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). - С.139.

місце душпастирського служіння, навіть в межах двох областей, наприклад, Тернопільської та Івано-Франківської¹.

Відродження Івано-Франківської єпархії УГКЦ відбувалося в процесі розвитку руху за легалізацію в другій половині 1980-х рр., в якому, слід підкреслити, ієрархи, священики та миряни цієї ж, Івано-Франківської єпархії «катакомбної» Церкви взяли активну участь. Так, 4 серпня 1987 р., єпископи В.Стернюк і П.Василик разом із 22 священиками, 13 ченцями і 174 мирянами склали заяву про те, «залишають підпілля» і починають відкриту боротьбу за легалізацію УГКЦ; ця заява була надіслана Папі Івану Павлу II та генеральному секретарю КПРС М.С.Горбачову². З цього моменту рух за легалізацію набуває нових форм і масштабів (від масових Богослужінь до вимог легалізації на офіційному рівні), стає більш інтенсивним і масовим. Так, у квітні-травні 1988 р. 11 підпільних громад Буцацького і Чортківського районів Тернопільської області надіслали до місцевих органів влади заяви про реєстрацію УГКЦ³. У червні 1988 р. делегати Апостольської Столиці кардинали Казароллі та Віллебрандс офіційно зустрілися в Москві з делегацією УГКЦ на чолі з єпископами П.Василиком і Ф.Курчабою. Невдовзі, 17 липня 1988 р. у Зарваниці Тернопільської області єпископ П.Василик у супроводі багатьох священиків відкрито відправив Архієрейську Службу Божу, в якій взяли участь, за різними даними, від 15 до 30 тис. вірних⁴. Уже 25 жовтня 1988 р. єпископи С.Дмитерко, П.Василик, Ф.Курчаба, І.Семедій та І.Маргітич відвідали Москву для зустрічі з М.Горбачовим, однак їх прийняв тільки голова Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР К.Харчевий⁵. В лютому 1988 р. зі Львова до Москви виїхала делегація УГКЦ, до якої входили єпископ П.Василик та о. М.Сімкайло, для передачі заяви з вимогою легалізації за підписами понад 35 тис. вірних⁶. У травні 1989 р. делегація УГКЦ на чолі з єпископами С.Дмитерком, П.Василиком та Ф.Курчабою знову відвідала Москву, передала М.Горбачову меморандум та розпочала поетапну голодовку з вимогою легалізації УГКЦ⁷.

В цей час, коли рух за легалізацію УГКЦ набув значних масштабів, Івано-Франківський єпископ С.Дмитерко за участю єпископів І.Семедія та

¹ Див.: «Церква потребує добре освічених людей»: Інтерв'ю з єпископом Володимиром Війтишиним, Правлячим Архієреєм Івано-Франківської єпархії УГКЦ, членом Вченої Ради та професором кафедри теології Івано-Франківської теологічної академії. Розмову провів Руслан Делятинський // Нова Зоря. - 2011. - Ч.27. - 17 листопада. - С.4.

² Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть.. - С.403.

³ Стоцький Я. Українська Греко-католицька церква і релігійне становище Тернопільщини. - С.287.

⁴ Порівн.: Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.146; Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. - С.550; Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть.. - С.409; Стоцький Я. Українська Греко-католицька церква і релігійне становище Тернопільщини. - С.285.

⁵ Див.: Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. - С.550; Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть.. - С.409; Ісус Христос - вчора, сьогодні, завжди - той самий навіки. Ювілейний збірник. - С.24.

⁶ Див.: Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.147-148.

⁷ Див.: Там само. - С.148-149; Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть.. - С.411-412; Ленчик В. Нарис історії Української Церкви. - С.551.

І.Маргітча 15 серпня 1989 р. таємно хіротонізував на єпископа поки-що «катакомбною» Церкви о. Іринія Білика ЧСВВ¹. Так, враховуючи різноманітні можливі варіанти розвитку подій - від песимістичного (у формі масових арештів ієрархії і священників органами КДБ УРСР) до оптимістичного (через державне визнання права УГКЦ на легальне існування), було забезпечено канонічну правонаступність ієрархії Івано-Франківської єпархії УГКЦ.

Проте вже з початку 1989 р., як влучно зазначає Б.Боцюрків, «було зрозуміло, що процес повного виходу УКЦ з підпілля та її фактичної легалізації - питання найближчого майбутнього.»². Врешті, 20 листопада 1989 р. Рада у справах релігій при Раді міністрів УРСР опублікувала заяву, в якій підкреслювалося, що «при умові беззастережного дотримання Конституції УРСР і законодавства про культу греко-католики можуть користуватися всіма правами, встановленими законом для релігійних об'єднань в Українській РСР», зокрема, реєструвати громади та отримувати культові споруди «у відповідності з волевиявленням самих віруючих»³. Ця офіційна заява, на думку Я.Стоцького, означала, що «підпільний період УГКЦ, який тривав із 8 березня 1946 р. до листопада 1989 року, завершився, і завершився перемогою віруючих Української Греко-Католицької Церкви над пануючою комуністично-атеїстичною системою.»⁴. Уже 1-2 грудня 1989 р. Глава УГКЦ кардинал Мирослав Іван Любачівський оцінив офіційну заяву РСР РМ УРСР як «перший крок до нормалізації життя нашої Церкви в Україні»,⁵ висловив сподівання на можливість реалізувати право на «власну питому ієрархічну структуру»⁶. Розвиваючи цю думку, відомий каноніст В.Поспішил⁷ зазначав, що тепер Глава УГКЦ може перенести свою резиденцію до Львова, «на престіл, звідки походить його титул», тому, перебуваючи на «своїй канонічній території», в Україні, зможе користуватися значними правами, близькими до патріарших, зокрема, скликати Синод єпископів, створювати нові єпархії, вибирати, висвячувати та встановлювати нових єпископів, скликати кожних п'ять років Патріарший Собор, представляти на затвердження Папи кандидатури на єпископів для українців-католиків у діаспорі .

Важливе значення для підтвердження канонічної правонаступності ієрархії та розвитку організаційної структури УГКЦ мали рішення Синодів єпископів УГКЦ та Апостольської Столиці у 1989-1991 рр. Так, Синод єпископів УГКЦ в Римі 24 вересня - 8 жовтня 1989 р., вирішив надіслати до

¹ Див.: Грабовецький В. Відновлення діяльності греко-католицького собору в незалежній Україні 90-х років. - С.640.

² Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква в катакомбах (1946-1989). - С. 160.

³ Сергійчук В. Нескорена Церква. - С.457-458.

⁴ Стоцький Я. Українська Греко-католицька церква і релігійне становище Тернопільщини. - С.290-291.

⁵ Сергійчук В. Нескорена Церква. - С.459.

⁶ Патріархат: Орган Українського Патріархального Світового Об'єднання. - 1990. - Ч.1. - С.4-5.

⁷ Біографічну довідку В.Поспішила - див.: Блажейовський Д. Берестейська ре-унія та українська історична доля і недоля. Т.2: Київська Вселенська Церква у діаспорі (1751-1988) / переклад з англ., присвячений 2000-літтю християнства. - Львів: Каменярь, 1999. - С.127-128.

⁸ Поспішил В. Церковний закон і відродження нашої Церкви // Патріархат. - 1990. - Ч.7-8. - С.4-6.

Папи Івана Павла II меморандум «про стан УГКЦ в Україні»¹, в якому детально висвітлено ієрархічну структуру «катакомбної» Церкви. Собор єпископів УГКЦ, скликаний митрополитом Володимиром Стернюком 23 січня 1990 р. у Львові, за участю єпископів Софрона Дмитерка, Павла Василика та Івана Семедія, близько 200 священників і вірних², постановив визнати неканонічними рішення «т.зв. Львівського собору 1946 р.» та звернувся до товариства «Меморіал» з проханням «про порушення судової справи за реабілітацію та легалізацію УГКЦ як інституції, так і окремих її ієрархів», підтримав «волю українців греко-католиків» щодо «довершення справи Українського Патріархату в складі Вселенської Церкви»³. Надзвичайний Синод єпископів УГКЦ у Ватикані 25-26 червня 1990 р. за участю Папи Івана Павла II і всіх єпископів з України та діаспори, вирішив «просити Святішого Отця признати архієрейську хіротонію владик катакомбної Церкви» й схвалення відповідних «архієрейських призначень» на єпископські престоли УГКЦ в Україні⁴. Останній надзвичайний Синод єпископів УГКЦ у Ватикані 3-10 лютого 1991 р., прагнучи «забезпечити тяглість її проводу і почати новий етап її утвердження на землях нашої батьківщини України»⁵, вирішив «однозгідно прийняти ієрархічні призначення Апостольською Столицею владик в Україні»⁶. Повернення Глави УГКЦ кардинала Мирослава Івана Любачівського в Україну, до Львова, 30 березня 1991 р.⁷, на думку істориків і каноністів, позначило кінець «катакомбного» періоду й остаточну легалізацію Церкви⁸, забезпечило УГКЦ, відповідно до норм канонічного права, легальний канонічний статус Церкви на батьківщині⁹. Важливими інструментами для закріплення правого статусу УГКЦ та розвитку її організаційної, адміністративно-канонічної структури стали два юридичних акти: Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», прийнятий Верховною Радою України 23 квітня 1991 р.¹⁰, та Кодекс Канонів Східних Церков, проголошений Папою Іваном Павлом II у жовтні 1990 р. і набув чинності з 1 жовтня 1991 р.¹¹; власне, ці два акти, так би мовити, «вводили» УГКЦ в два нормативно-правових поля - Української держави і Католицької Церкви (що детальніше проаналізуємо нижче).

¹ Рішення і постанови Синодів Єпископів Української Греко-Католицької Церкви 1989 - 1997 років. - Львів: Вид-ня „Благовісника”, 1998. - С.4.

² Патріархат. - 1990. - Ч.3. - С.14.

³ Сергійчук В. Нескорена Церква. - С.462-463.

⁴ Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 - 1997 років.- С.9. Порівн.: Гайковський М. Папа Римський Іван Павло II і Україна. - С.83-88.

⁵ Патріархат. - 1991. - Ч.3. - С.4.

⁶ Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 - 1997 років.- С.12.

⁷ Див.: Гайковський М. Папа Римський Іван Павло II і Україна. - С.94-97; Патріархат. - 1991. - Ч.6. - С.5.

⁸ Марчук В.В. Церква, духовність, нація.. - С.270.

⁹ Патріархат. - 1990. - Ч.7-8. - С.4.

¹⁰ Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» // Верховна Рада України: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12> [31.10.2014].

¹¹ Кодекс канонів Східних Церков. - Львів, 1995. - С.16-17.

У контексті цих подій відновлюється організаційна структура Івано-Франківської єпархії УГКЦ, охоплюючи всі її елементи - від ієрархії та єпархіальних органів до деканатів і парафій. Символічне значення у цьому процесі відродження мало повернення кафедрального собору, який був історичним центром єпархії та канонічним місцем перебування єпископа-ординарія. Так, 28 січня 1990 р., після тривалого опору Івано-Франківського і Коломийського архієпископа РПЦ Макарія Свистуна, голова облвиконкому В.Бойчук урочисто передав єпископам УГКЦ С.Дмитерку та П.Василику ключі від Собору Воскресіння Христового в Івано-Франківську¹. Згодом, за рішенням Синоду єпископів УГКЦ 1990 р., єпископ Софрон Дмитерко був призначений єпархом Івано-Франківської єпархії УГКЦ, єпископ Павло Василик - єпископом-коадьютором, а єпископ Іриней Білик - єпископом-помічником². Напередодні надзвичайного Синоду єпископів УГКЦ, 25 січня 1991 р. Папа Іван Павло II видав буллу про призначення та затвердження єпископа Софрона Дмитерка ЧСВВ «Єпископом-Єпархом Станіслава (Івано-Франківська)»³. Такі ж папські булли по призначення отримали й два інших єпископи: Павло Василик - на коадьютора, Іриней Білик - на помічника. Отже, на початку 1991 р. ієрархічна структура Івано-Франківської єпархії УГКЦ набула канонічно-правового підтвердження в межах нормативно-правового поля Католицької Церкви.

Наступними кроками у становленні організаційної структури Івано-Франківської єпархії УГКЦ було врегулювання правового статусу єпархії у державно-правовому й канонічно-правовому полі, розподіл обов'язків між трьома єпископами (ординарієм, помічником, коадьютором), окреслення «територіальної юрисдикції» єпархії, формування та організація діяльності єпархіальних органів (консисторії / управи / курії, окремих комісій, церковного суду в шлюбних і дисциплінарних справах), відновлення духовної семінарії, визначення меж деканатів та призначення деканів, реєстрація нових громад-парафій і призначення для них парохів, «сотрудників» і адміністраторів. Усі окреслені процеси формування організаційної структури єпархії, зрозуміло, відбувалися із врахуванням нормативно-правового поля Католицької Церкви та Української держави, особливостей міжконфесійної ситуації та потреб і можливостей забезпечення розвитку УГКЦ.

З метою врегулювання правового статусу Івано-Франківської єпархії було попередньо розроблено, обговорено та затверджено на нараді деканів єпархії 14 квітня 1991 р. Статут Івано-Франківського єпархіального управління УГКЦ, який, відповідно до закону України «Про свободу совісті

¹ Див.: Полек В. Нарис історії Івано-Франківської єпархії. - С.150; Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть.. - С.415; Ісус Христос - вчора, сьогодні, завжди - той самий навіки. Ювілейний збірник. - С.25.

² Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 - 1997 років.- С.9. Порівн.: Гайковський М. Папа Римський Іван Павло II і Україна. - С.83-88.

³ Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С. 16.

та релігійні організації» (ст.9, 12, 13, 14), зареєструвала 25 липня 1991 р. Рада в справах релігії при Кабінеті Міністрів УРСР¹. Цей статут, ґрунтуючись на нормах державного законодавства та канонічного права, визначив основні засади розбудови та становлення організаційної структури Івано-Франківської єпархії УГКЦ на тривалу перспективу.

Івано-Франківська єпархія, згідно із згаданим статутом, визначалась «невід'ємною частиною Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ), яка є в нерозривній злуці зі Святом Апостольським Престолом», свою діяльність «здійснює на основі Святого Письма та Священної Традиції, канонів і правил святих Апостолів, святих Вселенських Соборів, вчення Всечесних Отців Церкви, постанов Помісних Соборів.», а «основу її церковного устрою становлять постанови Берестейського, Замойського, Львівського соборів, документи Другого Ватиканського та всіх попередніх Вселенських Соборів, енцикліки св. Отців Пап Римських»². Таким чином, із врахуванням норм канонічного права та відповідно до Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», було визначено «місце релігійної організації в організаційній структурі релігійного об'єднання»³, тобто місце Івано-Франківської єпархії в структурі УГКЦ. Тут варто знову нагадати, що історично склалося так, що станом на 1991 р. Івано-Франківська єпархія займала «почесне друге» після Львівської архієпархії місце в організаційній, адміністративно-канонічній структурі УГКЦ.

Окремої уваги заслуговує визначення, згідно із статутом, основних засад управління Івано-Франківською єпархією УГКЦ. Так, ієрархічний принцип «устрою і управління» передбачав, що єпископ-ординарій Івано-Франківської єпархії «безпосередньо підлягає Верховному Архієпископу УГКЦ і одночасно перебуває в повній і повсякчасній єдності з Апостольською Столицею», їхні взаємовідносини і принцип «субординації» (відображений у літургійній практиці у формі послідовного згадування єпископа єпархії після Вселенського Архієрея Папи Римського, Верховного Архієпископа та митрополита) регламентувалися загальним, спільним для всієї Католицької Церкви, та частковим, або Партикулярним для УГКЦ, канонічним правом⁴. Таке «подвійне підпорядкування» єпископа-ординарія,

¹ Новий статут Івано-Франківського єпархіального управління Української Греко-Католицької Церкви // Луцький І.М. Створення Станіславської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. - 2-е видання. - Івано-Франківськ: Івано-Франківський інститут права, економіки та будівництва, 2004. - С.186-193; Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» // Верховна Рада України: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12> [31.10.2014]. - Ст. ст. 9, 12, 13, 14 ч.2.

² Цит. за: Новий статут Івано-Франківського єпархіального управління УГКЦ. - С.186-187 (див. пункти статуту 1.1, 1.7).

³ Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» // Верховна Рада України: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/987-12> [31.10.2014]. - Ст.12, ч.3, п.2.

⁴ Новий статут Івано-Франківського єпархіального управління УГКЦ. - С.186, 187, 188 (див. пункти статуту 1.2, 2.1, 2.2, 3.6). Порівн.: Димид М. Єпископ Київської Церкви (1589-1891). - С.116-118 (про відносини єпархіальних єпископів з митрополитом Київським, Галицьким і всієї Русі); Мудрий С., єпископ, ЧСВВ. Короткий коментар Кодексу канонів Східних Церков. - Івано-Франківськ: Накладом ІФТА, 2002. - С.196-199, 207-208 (про вибори єпископів); Поспішил В. Східне Католицьке Церковне право. - С. 103,139-

відповідно до окресленої «ієрархічної вертикалі», визначало його права та обов'язки, з одного боку, щодо участі в роботі Синоду єпископів УГКЦ та Патріаршого Собору УГКЦ, з іншого - щодо візиту «ad limina» кожних 5 років до Апостольської Столиці¹.

Справді, єпископ-ординарій Івано-Франківської єпархії Софрон Дмитерко у 1990-1994 рр. брав активну і безпосередню участь в роботі Синоду єпископів УГКЦ², а свої візити до Апостольської Столиці він здійснював декілька разів, принагідно звітуючи про стан довіреної йому єпархії. Так, у червні 1990 р., вперше з часів виходу УГКЦ із підпілля, єпископи Софрон Дмитерко, Павло Василик та Іриней Білик як представники Івано-Франківської єпархії відвідали Апостольську Столицю, де відбувся останній надзвичайний Синод єпископів УГКЦ; згодом, в грудні 1991 р. єпископ Софрон Дмитерко взяв участь в роботі Синоду єпископів Європи у Римі³; в той же час взяв участь в нарадах Синодальної комісії, яка підготувала для засідання Синоду єпископів у травні 1992 р. проект «Спеціального канонічного права УГКЦ», що мав на меті «введення у життя належної форми правління Української Греко-Католицької Церкви згідно з новим Кодексом канонів Східних Церков»⁴.

У межах Івано-Франківської єпархії зазначена «ієрархічна вертикаль» за схемою «Апостольська Столиця - Глава УГКЦ - єпископ-ординарій» набувала продовження та поступового розвитку в загальній організації управління (адміністрування), починаючи від єпископа-ординарія, який очолював єпархіальне управління з осідком в Івано-Франківську, до деканатів і завершуючи парафіями. Так, згідно із статутом, в управлінні Івано-Франківською єпархією єпископові-ординарієві мали допомагати єпископи-помічники, а також призначувані ординарієм канцлер, «інші єпархіальні співробітники», декани, парохи, сотрудники, адміністратори та «покликані єпископом представники мирян»⁵. Отже, Івано-Франківська єпархія УГКЦ, відповідно до вказаних положень статуту, набувала відповідних організаційних форм ієрархічної, адміністративно-канонічної структури. Означена «ієрархічна вертикаль», слід підкреслити, не була виключно адміністративною структурою, а мала й інший вимір - богословський, точніше канонічно-правовий. Так, згідно із кан.177 §1 Кодексу канонів Східних Церков (на основі дефініції Декрету Другого Ватиканського Собору «Christus Dominus», ч.2.1), «єпархія є частиною

142 (про владу патріарха над єпископами, про вибори, іменування, хіротонію, призначення, права та обов'язки єпархіальних єпископів).

¹ Поспішил В. Східне Католицьке Церковне право. - С.103,139-142.

² Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 - 1997 років. - С.9-24.

³ Детальніше див.: Об'єднуємося в молитві: Проповідь, виголошена Високопреосвященим Єпископом-Ординарієм Івано-Франківським Софроном Дмитерком 29 грудні 1991 року по Ватиканському радіо // Нова Зоря. - 1992. - Ч.1 (1-3 січня). - С.2; Пелехатий І. До нової Християнської Європи (підсумки Синоду католицьких Єпископів Європи) // Нова Зоря. - 1992. - Ч.3 (22 січня). - С.1, 3.

⁴ Синод відбудеться у травні. Секретаріат Синоду // Нова Зоря. - 1992. - Ч.3 (22 січня). - С.2.

⁵ Новий статут Івано-Франківського єпархіального управління УГКЦ. - С.187-189 (див. пункти статуту 3.1, 3.5, 4.1, 5.1, 5.7, 5.8, 5.10).

Божого народу, довіреною пастирській опіці Єпископа, якому допомагає пресвітерій, так, щоб вона, тримаючись свого Пастиря і згуртована ним у Святому Дусі через Євангеліє і Євхаристію, утворювала партикулярну Церкву, в якій справді присутня і діє єдина, свята, католицька й апостольська Христова Церква»¹. Тому, отже, суттєвим у єпархії, як влучно зазначав єпископ Софрон Мудрий, є «не територіальне чи адміністративне об'єднання у Вселенській Церкві, в якій єпископ-єпарх є наче Церковним префектом», передусім - це «спільнота вірних, для якої єпископ є «Отець» і «Пастир».», тобто «суттєвою ознакою» єпархії є не «адміністративна посада і влада», а, властиво, саме «служіння єпископа»². І хоча, звичайно, норми Кодексу канонів Східних Церков на початку 1991 р. ще не були «буквально прив'язані» до статуту Івано-Франківського єпархіального управління УГКЦ (в редакції 1991 р.), адже тут навіть немає прямих покликань на норми ККСЦ, разом з тим, підкреслимо, сам Кодекс канонів Східних Церков, регламентуючи функціонування єпархії, як «частини Божого народу», надавав їй чітких організаційних рис, безпосередньо або опосередковано впливав на формування її адміністративно-канонічної структури.

У своїй діяльності в наступні 1991-1997 роки, тобто до виходу на емеритуру за згодою Синоду єпископів УГКЦ та Апостольської Столиці³, єпископ-ординарій Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрон Дмитерко, напевно, керуючись нормою кан.191 §1 ККСЦ про законодавчу, виконавчу та судову владу єпископа-ординарія, спрямував свої зусилля на розвиток організаційної структури єпархії, створення відповідних єпархіальних органів - управління (консисторії), комісій, церковного суду тощо, призначення відповідальних осіб.

Особливими співробітниками єпископа-ординарія Софрона Дмитерка у справі становлення структури Івано-Франківської єпархії були два інших єпископи - коадьютор Павло Василик і помічник Іриней Білик. Призначення цих підпільних єпископів, згідно із кан.212 ККСЦ⁵, на нашу думку, пов'язано із врахуванням їхнього досвіду роботи в підпіллі та потреб відродження єпархії в умовах легального існування. Відповідно, звичайно, і розподілено обов'язки між ними так, щоб більш ефективно організувати процес відродження Івано-Франківської єпархії в умовах легального існування та розвитку УГКЦ.

В цей час владику Павло Василик зосередив свою увагу на відновленні і реєстрації парафій, посвяченні новозбудованих церков, організації масових релігійних і культурно-просвітницьких акцій. Так, у червні 1992 р. єпископ Павло Василик відправив поминальне Богослужіння в урочищі Дем'янів Лаз на околиці Івано-Франківська, де раніше було розкопано масове поховання

¹ Кодекс канонів Східних Церков. - Львів, 1995. - С.66.

² Мудрий С. Короткий коментар Кодексу канонів Східних Церков. - С.194.

³ Детальніше див.: Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 - 1997 років. - С.46.

⁴ Кодекс канонів Східних Церков. - Львів, 1995. - С.70.

⁵ Там само. - С.75.

жертв тоталітарного режиму¹. В грудні 1992 р. Кир П.Василик посвятив новозбудовану церкву в селі Закирничному Рожнятівського деканату², а в часі Різдвяних свят 1993 р. - відправив Архисрейську Літургію в церкві Різдва Пресвятої Богородиці в Рогатині³, в часі свята Трьох Святих 15 лютого 1993 р. - таку ж урочисту Літургію в Надвірній⁴. В січні 1993 р. єпископи П.Василик і С.Дмитерко спільно провели Йорданське водосвяття⁵. Вже 7 березня 1993 р. владыки П.Василик та І.Білик взяли участь у всенародному віче вірних греко-католиків в Івано-Франківську⁶.

Єпископ-помічник Іриней Білик спрямував свої зусилля на відродження системи богословської освіти в єпархії. У 1990 р. він був призначений ректором Івано-Франківської духовної семінарії імені священномученика Йосафата, реорганізованої 1991 р. в Івано-Франківський теологічно-катехитичний духовний інститут⁷. Зокрема, у липні 1992 р. ректор ІФТКДІ єпископ І.Білик під час робочої поїздки до Чехо-Словаччини відвідав Прагу, Оломоуц і Пряшів, де обговорив питання співпраці з місцевими богословськими закладами щодо підготовки богословів⁸, а в грудні 1992 р. - з метою продовження співпраці та отримання фінансової підтримки ІФТКДІ відвідав Пряшів та Оломоуц в Словаччині, Гамбург та Оснабрюк в Німеччині⁹.

Окремої уваги в організаційній, адміністративно-канонічній структурі Івано-Франківської єпархії УГКЦ потребувала організація діяльності єпархіального управління, яке за давньою традицією міжвоєнного періоду деякий час ще називали консисторією, від якої управління майже не відрізнялося за складом посадових осіб (радники-референти, канцлер, протоколіст, просинодальні екзаменатори)¹⁰; тим часом, відповідно до норм кан.243 ККСЦ, такий орган управління називався єпархіальною курією, а до його складу входило уже значно ширше коло «посадовців» - протосинкел, синкелі, судовий вікарій, єпархіальний економ, рада з економічних питань,

¹ Подзвін Дем'янового Лазу // Нова Зоря. - 1992. - Ч.23 (61) (червень). - С.1.

² У Закирничному - нова церква // Нова Зоря. - 1992. - Ч.4/85 (грудень). - С.1.

³ Паньків В. Рогатин вітав Владика // Нова Зоря. - 1993. - Ч.5/93 (лютий). - С.1

⁴ Лета В. Торжество у Надвірній // Нова Зоря. - 1993. - Ч.7/95 (лютий). - С.1.

⁵ Іваницький Ярема. Водохрестя на ріці // Нова Зоря. - 1993. - Ч.4/92 (січень). - С.3.

⁶ Пелехатий І. Боже великий, Творче Всесвіту, вислухай нині наших благань.: У неділю, 7 березня, в Івано-Франківську відбулося всенародне віче вірних греко-католиків // Нова Зоря. - 1993. - Ч.10/98 (березень). - С.1.

⁷ Див.: Інтерв'ю з Владикою Іринеем Біликом, ЧСВВ - Єпархом Буцацьким. Розмову провів дякон Андрій Моргвас // Нарис історії Івано-Франківської (Станіславської) Духовної Семінарії імені Святого Священномученика Йосафата. - Івано-Франківськ, 2007. - С.17-22; Новий Статут Івано-Франківського Українського Греко-Католицького Катехитичного Духовного Інституту // Луцький І.М. Створення Станіславської (Івано-Франківської) єпархії Української Греко-Католицької Церкви. - С.123-126; ІФТКДІ: З історії Станіславської духовної семінарії // Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.87.

⁸ Владика Іриней у Чехо-Словаччині // Нова Зоря. - 1992. - Ч.29 (67) (серпень). - С.1.

⁹ З місією миру і добра // Нова Зоря. - 1992. - Ч.50/88 (грудень). - С.2.

¹⁰ Назву і склад цього єпархіального органу - див. і порівн.: Шематизм всего клира греко-католицької Єпархії Станіславської на рік Божий 1925. Річник ХХХ. - Станіславів: Накладом Клира Єпархіального, Друкарня Льва Данкевича, 1925. - ХХХІІ+325 с. - СХVІІ-ХІХ; Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.4-9.

канцлер, єпархіяльні судді, промотор справедливості, захисник вузла, нотарі та інші особи¹. Очевидно, досвід «катакомбної» Церкви також суттєво позначився на еволюції функцій та окремих посад кожної з посадових осіб консисторії-управління. Уже в перші дні виходу із підпілля та легалізації УГКЦ, у грудні 1989 р., єпископ Софрон Дмитерко призначив першим канцлером Івано-Франківської єпархії о. Романа-Андрія Кияка, досі підпільного греко-католицького священника. Саме о. Р.-А.Кияк упродовж декількох років, до свого звільнення за власним бажанням 24 січня 1995 р., відповідно до кан. 252 ККСЦ², допомагав єпископу-ординарію організувати роботу єпархіяльного управління, сприяв розвитку Івано-Франківського теологічно-катехитичного духовного інституту (на посаді віце-ректора), організації діяльності редакції газети «Нова Зоря», капеланської військової служби, безпосередньо організував роботу обрядової та катехитичної комісій, входив до складу кваліфікаційної комісії для прийняття свячень³. На початку 1990-х років для допомоги канцлеру о. Р.-А. Кияку було призначено помічника або віце-канцлера о. Івана Шевчука, а згодом ще двох віце-канцлерів - о. Василя Гринчишина та о. Миколу Стягара⁴. Водночас поступово відновлено діяльність церковного суду в дисциплінарних та шлюбних справах. Отже, уже на початку 1990-х років було сформовано єпархіяльне управління, структура якого, хоча ще й не повністю відповідала нормам кан.243 ККСЦ, проте його колектив жертовно працював над відродженням Івано-Франківської єпархії УГКЦ.

Важливим елементом організаційної, адміністративно-канонічної структури Івано-Франківської єпархії, відповідно до статуту єпархіяльного управління, є «канонічна територія», на яку поширюється юрисдикція єпископа-ординарія; при цьому в межах єпархії «влада єпископа-ординарія є територіальною, а поза її межами персональною», а взагалі юрисдикція єпархіяльного управління поширюється виключно на осіб греко-католицького віросповідання, що об'єднані в релігійні громади, тим часом «вірні інших обрядів і релігійних конфесій на території єпархії підлягають владі своїх конфесійних органів»⁵. Таким чином, у статуті було поєднано принципи «канонічної території» та «території душ». Так само було визначено, що «єпархія для кращої її обслуги поділена на деканати, які в свою чергу - на парохії»⁶, а управління деканатом здійснюється соборчиком, керованим деканом, або представниками ординаріату, а в період між ними -

¹ Кодекс канонів Східних Церков. - Львів, 1995. - С.84.

² Там само. - С.86.

³ Детальніше див.: Нова Зоря. - 1999. - Ч.1-2. - С.10; Наказ № 2 від 24 січня 1995 р. // Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)».

⁴ Див.: Наказ № 69 від 22 травня 1993 р. // Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)».

⁵ Новий статут Івано-Франківського єпархіяльного управління УГКЦ. - С.186-187, 191 (див. пункти статуту 1.3, 1.5, 9.2).

⁶ Там само. - С.189 (див. пункт статуту 5.6).

деканом, іменованим єпископом-ординарієм «на час, відповідний до звичаю чи потреб»¹.

Відновлення та становлення адміністративно-канонічної структури Івано-Франківської єпархії УГКЦ на «територіальному» рівні - у формі деканатів та парафій - відбувалося у процесі реєстрації громад УГКЦ, що розпочався в грудні 1989 р і затягувався владою через міжконфесійні конфлікти з РПЦ та УАПЦ. Так, станом на 18 лютого 1990 р. у частині Борщівського району, т.зв. Мельниця-Подільському кущі, на 28 населених пунктів зареєстровано було тільки 4 громади УГКЦ, 2 громади подали заяви на реєстрацію, 2 громади мали визначитись, а в решті громад ще велася підготовка до переходу з РПЦ в УГКЦ². Лише після переговорів між представниками Апостольської Столиці та Московського патріархату, що відбулися 12-17 січня 1990 р. в Москві³, процес реєстрації громад-парафій УГКЦ дещо активізується. Так, якщо в лютому 1990 р. до місцевих органів влади в західних областях подано 435 заяв, то до кінця року відновлено 1677 парафій⁴. У цей період, зокрема, виконавчий комітет Івано-Франківської обласної ради народних депутатів 26 вересня 1990 р. ухвалив постанову про реєстрацію релігійних громад, за якою зареєстровано 166 громад УГКЦ та 129 громад УАПЦ⁵. Таку ж постанову в цей час прийняла й Тернопільська обласна рада. Вже на початку 1991 р. чисельність громад УГКЦ значно зросла і становила, зокрема, в Івано-Франківській області - 375, у Тернопільській - 392 громади / парафії⁶. Реєстрація громад УГКЦ мала свою динаміку та особливості у кожному із районів. Наприклад, у Бучацькому районі-деканаті в грудні 1990 р. було зареєстровано 20 громад УГКЦ, однак у 17 населених пунктах священики РПЦ намагалися зберегти свій вплив і не допускали реєстрації греко-католиків⁷. Тим часом, у Чортківському районі станом на 1 червня 1991 р. у 30 населених пунктах були зареєстровані 25 громад УГКЦ, у 14 - співіснували громади УГКЦ і УАПЦ, у 9 - виключно громади УАПЦ, у 3 - зберігалися громади РПЦ⁸.

Власне, державна реєстрація громад УГКЦ, що відбувалася, по-перше, внаслідок виходу з підпілля громад греко-католиків, а по-друге, шляхом прийняття рішень церковних комітетів колишніх парафій РПЦ про перехід під канонічну юрисдикцію УГКЦ, визначала порядок формування

¹ Там само (див. пункт статуту 5.7).

² Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Борщівський деканат (1991-1993 рр.)».

³ Див.: Патріярхат. - 1990. - Ч.4. - С.14-16; Ч.5. - С.4-7; Гайковський М. Папа Римський Іван Павло II і Україна. - С.77-78.

⁴ Чобич С. Історія Християнської Церкви. - Львів: Добра справа, 2001. - С.266-268.

⁵ Реєстрація релігійних громад в Івано-Франківській області: постанова виконкому обласної ради народних депутатів // Альманах Станіславівської Землі: Збірник матеріалів до історії Станіславова і Станіславщини. Том 3 / Редактор-упорядник Ю.Гаєцький. - Нью-Йорк - Київ - Івано-Франківськ, 2009. - С.521-526.

⁶ Стоцький Я. Історичні аспекти відновлення, реорганізації та структурування. - С.54.

⁷ Звіт Бучацького деканату Івано-Франківської дієцезії станом на грудень 1990 р. // Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Бучацький деканат (1991-1993 рр.)».

⁸ Звіт Чортківського деканату Івано-Франківської дієцезії станом на 1 червня 1991 р. // Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Чортківський деканат (1991-1993 рр.)».

організаційної структури Івано-Франківської єпархії УГКЦ, так би мовити, «знизу догори», від парафій, що заново об'єднувались в деканати, до єпархії; водночас зберігалася ієрархічна та організаційно-територіальна структура, в якій канонічна юрисдикція єпископа поширювалася в історичних межах давньої Станиславівської, тепер Івано-Франківської єпархії.

Становлення адміністративно-канонічної структури Івано-Франківської єпархії на «територіальному» рівні на початку 1990-х років мало свої особливості, пов'язані з відновленням поділу єпархії на деканати. Так, з одного боку, мусила бути збережена історична традиція (до 1946 р.) поділу Станиславівської єпархії на 20 деканатів, межі яких лише частково співвідносились із політико-адміністративним поділом (наприклад, на 16 повітів коронного краю Галичини та воєводство Буковина до 1918 р., на 15 повітів у межах Станиславівського і Тернопільського воєводств у Польській державі до 1939 р., на 15 повітів дистрикту Галичина під час німецької окупації 1941-1945 рр., на 37 районів Станіславський і Тернопільської областей в УРСР з 1945 р.) й мали власну історичну традицію об'єднання парафій навколо певного «деканального центру». Для об'єктивності варто нагадати, що до 1946 р. Станиславівська єпархія поділялась на наступні 20 деканатів: Богородчанський, Бучацький, Городенківський, Гусятинський, Єзупільський, Жуківський, Заліщицький, Коломийський, Косівський, Кудринський, Надвірнянський, Пістинський, Скальський, Снятинський, Станиславівський і Станиславів-місто, Тисменицький, Товмацький, Устецький і Чортківський¹. Традиція поділу єпархії на деканати в умовах підпілля УГКЦ (1946-1989 рр.), як вже вище зазначалось, зазнала еволюції; зрештою, у «катакомбній» Церкві, очевидно, переважав принцип «території душ», оскільки канонічна юрисдикція єпископів, деканів, священників реально не могла бути поширена на чітко визначену територію. З іншого боку, у процесі відновлення деканатів Івано-Франківської єпархії УГКЦ на початку 1990-х років необхідно було врахувати сучасний «політичний» адміністративно-територіальний поділ на райони у межах Івано-Франківської та Тернопільської областей, а також частково «церковний» поділ Івано-Франківської і Коломийської єпархії РПЦ, більшість громад якої у процесі реєстрації переходили під юрисдикцію УГКЦ. Відповідно коригуючи межі та центри деканатів єпархії, у 1991 р. Івано-Франківська єпархія УГКЦ була поділена на 21 деканат: Богородчанський, Борщівський, Буковинсько-Чернівецький, Бучацький, Галицький, Городенківський, Гусятинський, Долинський, Заліщицький, Івано-Франківський, Калуський, Коломийський, Косівський, Монастирський, Надвірнянський, Рогатинський, Рожнятівський, Снятинський, Тисменицький, Тлумацький і Чортківський². Отже, у складі Івано-Франківської єпархії УГКЦ станом на 1991 р.

¹ Шематизм всего клира греко-католицкої Єпархії Станиславівської на рік Божий 1938. Річник ХХХК. - Станиславів: Накладом Кліра Єпархіяльного, Друкарня Льва Данкевича, 1938. - 216 с. - С.26.

² Див.: Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)».

перебували 16 деканатів, які до 1946 р. канонічно належали до Станиславівської єпархії, а також 5 деканатів, які раніше належали до Львівської архієпархії (Галицький, Долинський, Калуський, Рогатинський. Рожнятівський).

Об'єктивні потреби розвитку УГКЦ зумовили рішення Синоду єпископів у 1991-1992 рр. щодо реорганізації адміністративно-канонічної структури УГКЦ в Україні. Оскільки після виходу з підпілля до 1991 р. УГКЦ в Україні налічувала тільки три єпархії Львівську, Івано-Франківську та Мукачівську¹, з яких остання з 1991 р. залишалася поза юрисдикцією Глави УГКЦ², то Львівське Верховне Архiepіскопство обмежувалося двома єпархіями. Єдиним виходом із цієї складної ситуації було створення нових єпархій УГКЦ. Останній надзвичайний Синод єпископів УГКЦ у Ватикані 3-10 лютого 1991 р. постановив «назначити комісію владик з України, котрі простудіювали б потребу створення нових єпархій в Україні та узгодили б їхні межі для рішення на наступному Синоді»³. Врешті, Синод єпископів УГКЦ у Львові 16-31 травня 1992 р., відповідно до канонів 85 §1 та 152 ККСЦ⁴, запропонував на розгляд Апостольської Столиці проект визначення меж існуючих та утворення нових єпархій в Україні, за яким до структури УГКЦ включені Львівська архієпархія, Івано-Франківська, Мукачівська, Тернопільська, Коломийсько-Чернівецька, Самбірсько-Дрогобицька та Чернігівсько-Вишгородська єпархії; крім того, в діаспорі просили утворити другу єпархію в Аргентині, митрополії в Бразилії і Польщі⁵. Тим самим фактично було окреслено «територію Помісної Української Греко-Католицької Церкви», чим, як зазначалося у зверненні Синоду до українського народу, «поставили основи під Патріарше Управління»⁶. Хоча не всі рішення Синоду 1992 р. були апробовані згодом Апостольською Столицею у запропонованому варіанті, все ж відображені у них погляди ієрархії УГКЦ засвідчили зростаюче усвідомлення єдності УГКЦ у діаспорі і батьківщині.

Внаслідок реорганізації адміністративно-канонічної структури УГКЦ відбулися певні зміни в середовищі ієрархії. Так, за вибором Синоду єпископів УГКЦ 1992 р. та схваленням Апостольської Столиці 1993 р., єпископом-ординарієм Івано-Франківської єпархії залишився Софрон Дмитерко, а єпископами-ординаріями новостворених Коломийсько-Чернівецької, Тернопільської та Самбірсько-Дрогобицької єпархій стали відповідно Павло Василик, Михайло Сабрига та Юліан Вороновський⁷. Уже

¹ Стоцький Я. Історичні аспекти відновлення, реорганізації та структурування. - С.54.

² Див.: Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 - 1997 років. - С.11; Патріярхат. - 1992. - Ч.11. - С.8-9.

³ Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 - 1997 років. - С.12.

⁴ Кодекс канонів Східних Церков. - Львів, 1995. - С.43, 59.

⁵ Рішення і постанови Синодів Єпископів УГКЦ 1989 - 1997 років. - С.19, 20.

⁶ Патріярхат. - 1992. - Ч.7-8. - С.6-8.

⁷ Детальніше див.: Склад і територія: сучасний стан // УГКЦ: [електронний ресурс] - режим доступу: http://old.ugcc.org.ua/ukr/church_in_action/structure/ [01.11.2014].

12 липня 1993 р. Апостольська Столиця схвалила створення Коломийсько-Чернівецької єпархії, а 31 жовтня 1993 р. у Коломиї відбулася інтронізація єпископа Павла Василика¹. Трохи раніше, 20 квітня 1993 р. канонічно засновано Тернопільську єпархію, а 17 жовтня того ж року в Тернополі відбулася інтронізація єпископа Михайла Сабриги².

В результаті постанов Синоду єпископів УГКЦ 1992 р. та схвалення Апостольської Столиці 1993 р. відбулася також відповідна реорганізація «територіального» рівня адміністративно-канонічної структури Івано-Франківської єпархії, від якої до Коломийсько-Чернівецької єпархії відійшли 7 деканатів (Буковинсько-Чернівецький, Городенківський, Коломийський, Косівський, Надвірнянський, Снятинський, Тлумацький), до Тернопільської єпархії - 6 деканатів (Борщівський, Бучацький, Гусятинський, Заліщицький, Монастириський, Чортківський). Внаслідок цього в Івано-Франківській єпархії залишилось 8 деканатів, а саме: Богородчанський, Галицький, Долинський, Івано-Франківський, Калуський, Рогатинський, Рожнятівський і Тисменицький³. Так було суттєво зменшено «канонічну територію» Івано-Франківської єпархії УГКЦ, яка, за офіційними даними єпархіального управління 1995 р., була поділена на 8 деканатів, налічувала 311 парафій, займала територію 7,2 тис. кв. км. з населенням 920 тис. чол., в тому числі 580 тис. чол. греко-католиків⁴. Отже, внаслідок реорганізації структури УГКЦ у 1992-1993 рр. «канонічна територія» Івано-Франківської єпархії в загальних рисах набула сучасного вигляду (див. додаток № 1: мапа єпархії).

У наступні 1993-1997 роки поступово, керуючись нормами канонічного права (як ККСЦ, так і Партикулярного права УГКЦ), було проведено «реформу» усіх ланок адміністративно-канонічної структури Івано-Франківської єпархії УГКЦ. Передусім, відповідно до норм ККСЦ, було упорядковано ієрархічну структуру Івано-Франківської єпархії. Вперше в історії єпархії запроваджено, відповідно до норм кан.215 і кан.245-246 ККСЦ⁵, посаду протосинкела, що відповідало давній посаді генерального вікарія⁶, а також посаду синкела, тобто помічника протосинкела. Так, згідно з декретом єпископа-ординарія Софрона Дмитерка №1 від 24 травня 1994 р., на підставі кан.191 і кан.215 ККСЦ, протосинкелом Івано-Франківської єпархії був призначений єпископ Іриней Білик, а синкелом єпархії - о. Василь Харук⁷. Але вже з осені 1994 р. до літа 1996 р. єпископ І.Білик

¹ Детальніше див.: Створення єпархії // Коломийсько-Чернівецька єпархія УГКЦ: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://diocese.ko.if.ua/history.html> [01.11.2014].

² Детальніше див.: Архиепархия: Історія // Тернопільсько-Зборівська архиепархія УГКЦ: [електронний ресурс] - режим доступу: <http://www.tze.org.ua/arhyjeparhiia/istoriia.html> [01.11.2014].

³ Див.: Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)».

⁴ Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.23.

⁵ Кодекс канонів Східних Церков. - Львів, 1995. - С.70, 85.

⁶ Див.: Мудрий С. Короткий коментар Кодексу канонів Східних Церков. - С.248.

⁷ Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)»; Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.20.

перебував на богословських студіях у Папському університеті «Анжелікум» в Римі, де захистив ліцензіат з догматичного богослов'я; після повернення з Риму продовжував виконувати обов'язки єпископа-помічника аж до 2000 року¹. У зв'язку із тимчасовою відсутністю єпископа-помічника виникла потреба додатково призначити генерального вікарія, який міг би реально допомагати єпископові-ординарієві. Тому декретом ординарія Софрона Дмитерка №15 від 6 листопада 1995 р. о. доктора Софрона Мудрого, ректора ІФТКДІ, було призначено другим генеральним вікарієм єпархії². Згодом, 2 березня 1996 р. о. С.Мудрого призначено єпископом-коадьютором Івано-Франківської єпархії УГКЦ, а його єпископська хіротонія відбулася 12 травня 1996 р. в кафедральному Соборі в Івано-Франківську³.

Далі у межах «реформи» 1993-1997 рр. було створено нові чи реорганізовано попередні органи адміністрування єпархії, призначено відповідальних осіб тощо. Після «відставки» о. Р.-А.Кияка з посади канцлера єпархії наказом єпископа-ординарія С.Дмитерка №2 від 24 січня 1995 р. наступним канцлером призначено сотрудника кафедрального собору о. Юрія Новицького⁴. Однак вже 10 липня 1995 р., згідно із наказом №8 єпископа-ординарія, наступним канцлером єпархії призначений о. Володимир Чорній⁵. У рамках єпархіального управління сформовано також церковний суд в дисциплінарних та шлюбних справах, до якого, за офіційними даними, у 1995 р. входили, крім голови єпископа-ординарія С.Дмитерка та співголови генерального вікарія о. д-ра С.Мудрого, також члени суду - отці М.Стягар, Р.-А.Кияк, В.Гринишин і М.Підлисецький⁶. Поступово, відповідно до кан.262 ККСЦ⁷, формується і рада з економічних справ Івано-Франківської єпархії. Спершу на посаду єпархіального економа було призначено о. Романа Карпіва⁸, якого на цій посаді згодом, відповідно до декрету № 17 від 18 грудня 1995 р., змінив о. Іван Репела, призначений владикою терміном на два роки (1996-1998 рр.)⁹. Уже 28 грудня 1995 р., відповідно до наказу №18, єпископ-ординарій вирішив «для належного виконання уряду економа єпархії» призначити додатковий штат: бухгалтером єпархії - о. Р.Карпіва, касиром - п. Оксану Матківську, секретарем-друкаркою - с. Рафаїлу Кулиняк¹⁰. Також, відповідно до кан.264 ККСЦ¹, лише 27 березня 1997 р. у

¹ Біографія Кир І. Білика - http://www.ub.wikipedia.org/wiki/Білик_Іриней.

² Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)»; Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.20.

³ Біографія Кир С. Мудрого - http://www.if_eparchia.org/content/view/28/33/.

⁴ Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)».

⁵ Там само.

⁶ Див.: Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.21.

⁷ Кодекс канонів Східних Церков. - Львів, 1995. - С.88.

⁸ Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.20.

⁹ Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)».

¹⁰ Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)».

проведено установче засідання пресвітерської ради Івано-Франківської єпархії². Попри ці успіхи у «реформуванні» єпархіального управління (консисторії) Івано-Франківської єпархії, на жаль, так і не було створено, відповідно до кан.271 ККСЦ, окремого органу - колегії єпархіальних радників, що формується із членів пресвітерської ради³.

Крім цих органів, у структурі єпархіального управління (консисторії) Івано-Франківської єпархії УГКЦ поступово було сформовано декілька єпархіальних комісій, що відповідали за різні сфери релігійно-церковного життя в єпархії. Так, у травні 1993 р. за дорученням владики С.Дмитерка канцлер о. Р.-А.Кияк сформував обрядову комісію⁴, яка підготувала «Рішення Ординаріату у питаннях однозгідності у Службі Божій св. Йоана Золотоустого для всіх священників Івано-Франківської української греко-католицької дієцезії»⁵. Також однією з «найстарших» в єпархії була катехитична комісія, яку до 1995 р. очолював о. Р.-А.Кияк, а потім - почергово о. Антін Путько (1995-1996 рр.), о. Василь Соболю (1996-1997 рр.), о. Зіновій Касько (з 1997 р.); результатом її праці була організація недільних шкіл та видання окремої сторінки «Божий засів» на сторінках часопису «Нова Зоря»⁶. З метою визначення рівня підготовки кандидатів до вищих свячень (дияконів і священників) владики С.Дмитерка наказом №1 від 5 січня 1995 р. створив кваліфікаційну комісію, до якої увійшли: професор морального богослов'я ІФТКДІ о. М.Підлисецький, професор пасторального богослов'я ІФТКДІ о. О.Остапович, віце-канцлер консисторії о. М. Стягар та вікарій Івано-Франківської єпархії о. В. Харук⁷. У серпні 1995 р. створено спеціальну комісію по підготовці документів, зізнань та різних речей, необхідних для беатифікаційного процесу Слуги Божого, мученика, Єпископа Станиславівського Григорія Хомишина, головним координатором якої став викладач ІФТКДІ о. Доротей Шимчій ЧСВВ, а її членами - ректор ІФТКДІ о. д-р С.Мудрий ЧСВВ, о. мітрат Р.-А. Кияк, о. М.Стягар, о. Д.Богун ЧСВВ, декан теологічного факультету ІФТКІ о. мітрат Я.Будуйкевич духовного інституту, декан філософського факультету ІФТКДІ о. І.Козовик, редактор єпархіальної газети «Нова Зоря» п. І.Пелехатий, вікарій єпархії о. В.Харук, доценти Прикарпатського університету п. П.Арсенич та п. В.Полєк⁸. Зроблено перші кроки щодо організації капеланської служби в

¹ Кодекс канонів Східних Церков. - Львів, 1995. - С.0.

² Нова Зоря. - 1997. - Ч.13 (березень). - С.1.

³ Кодекс канонів Східних Церков. - Львів, 1995. - С.91-92.

⁴ Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)».

⁵ Нова Зоря. - 1993. - Ч.30-31. - С.2.

⁶ Див.: Архів Курії Івано-Франківської Архиепархії УГКЦ. - Папка «Декрети, накази, розпорядження Єпископа-Ординарія Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрона Дмитерка ЧСВВ (1990-1997)»; Шематизм Івано-Франківської єпархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.21; Добрий Пастир. Часопис, присвячений церковним і богословським справам. - Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківської української греко-католицької єпархії, 1996. - 152 с.; Нова Зоря. - 1997. - Ч.18 (серпень). - С.6.

⁷ Нова Зоря. - 1995. - Ч.6 (лютий). - С.1.

⁸ Нова Зоря. - 1995. - Ч.19 (серпень). - С.1.

епархії. Так, влади́ка С.Дмитерко наказом № 5 від 7 березня 1995р. призначив о. Р.-А. Кияка головним військовим капеланом епархії для координації праці інших активних капеланів, серед яких були парафіяльні священники о. Орест Путько, о. Микола Білінський, о. Петро Тимцюрак, о. Роман Паньків, о. Дмитро Кривецький та ін.¹; згодом, у 1996 р. священники-капелани були об'єднані в капеланську раду Івано-Франківської епархії, яка проводила щомісячні збори для вирішення назрілих проблем².

Крім зазначених комісій, в структурі консисторії Івано-Франківської епархії УГКЦ були створені й активно діяли благодійний фонд «Карітас» (голова - о. мітрат М.Сімкайло), редакційно-видавничий відділ та редакція газети «Нова Зоря» (завідувач відділу і редактор - п. І.Пелехатий)³.

В цілому, очевидно, до часу виходу на емеритуру єпископа-ординарія С.Дмитерка епархіальне управління (консисторія) Івано-Франківської епархії УГКЦ, зважаючи на сукупність об'єктивних та суб'єктивних причин, так і не було сформовано таким чином, щоб повністю відповідати приписам згаданого кан.243 ККСЦ, однак наявний склад епархіального управління був достатнім для відродження Івано-Франківської епархії.

Наступна реформа адміністративно-канонічної структури Івано-Франківської епархії УГКЦ була проведена 20 лютого 1996 р., коли декретами № 18-25 єпископа-ординарія Софрона Дмитерка, очевидно, за проектом єпископа-коадьютора Софрона Мудрого, була проведено новий розподіл на деканати. Внаслідок цього на основі 8 деканатів створено наступні 19 нових деканатів: Більшівцівський (декан о. Л.Насташенський), Богородчанський (о. І.Яковлюк), Боднарівський (о. Я.Підлуський), Болехівський (о. В.Гладенький), Букачівський (о. М.Любінець), Бурштинський (о. Б.Демків), Войнилівський (о. М.Джиджора), Галицький (о. мітрат В.Завірач), Долинський (о. мітрат В.Керницький), Єзупільський (о. В.Гнатківський), Івано-Франківський (о. мітрат М.Сімкайло), Калуський (о. мітрат М.Бігун), Лисецький (о. М.Залеський), Перегінський (о. мітрат І.Когут), Рогатинський (о. мітрат Д.Бігун), Рожнятівський (о. мітрат Я.Жовнірович), Солотвинський (о. мітрат Б.Івахнюк), Тисменицький (о. мітрат В.Гринишин), Черченський (о. І.Демків)⁴. Створення мережі деканатів дозволило активізувати релігійно-церковне життя на місцях. Зокрема, почали регулярно проводити деканальні соборчики за участю не тільки священників, але й дяків, паламарів, представників старших братств і сестрицтв мирян, членів інших церковних товариств, на яких обговорювали різні актуальні справи⁵. Водночас декани, зважаючи на менші розміри підконтрольних їм територій, отримали можливість проводити регулярні та систематичні

¹ Нова Зоря. - 1996. - Ч.21 (вересень). - С.2.

² Нова Зоря. - 1996. - Ч. 12 (березень). - С.2.

³ Шематизм Івано-Франківської епархії УГКЦ. 1995 р. Б. - С.22.

⁴ Нова Зоря. - 1996. - Ч.4. - С.2.

⁵ Див., наприклад: Нова Зоря. - 1997. - Ч.37. - С.2; Ч.43. - С.2.

візитації усіх парафій своїх деканатів, про що регулярно звітували до єпархіального управління (консисторії) єпархії¹.

Висновки. Отже, процес відновлення та розвитку організаційної, адміністративно-канонічної структури Івано-Франківської єпархії у 1989-1993 рр. відбувався у загальному контексті відродження УГКЦ. Правонаступність відновленої 1990 р. Івано-Франківської єпархії від заснованої 1885 р. Станиславівської єпархії, канонічно підтверджена рішенням Апостольського престолу про визнання хіротонії ієрархів «катакомбної» Церкви, знайшла продовження в діяльності єпископів С.Дмитерка, П.Василика та І.Білика, священників і мирян єпархії щодо відродження релігійно-церковного життя в 1990-х роках. Цей процес «духовного відродження» єпархії мав свої особливості, частково пов'язані із становленням нової адміністративно-канонічної структури УГКЦ у 1991-1993 роках. Створення нових єпархій УГКЦ у 1992-1993 р. та унормування церковного адміністрування відповідно до норм нового Кодексу канонів Східних Церков і Партикулярного права УГКЦ обумовили особливості становлення та розвитку власної організаційної структури Івано-Франківської єпархії УГКЦ як «частини Божого народу», як окремої «партикулярної Церкви», згуртованої навколо Голови УГКЦ та об'єднаної із «наступниками Св. Апостола Петра». Зважаючи на досвід підпілля, ієрархам і духовенству Івано-Франківської єпархії УГКЦ довелося докласти значних зусиль для формування цієї організаційної структури єпархії, складовими елементами якої були єпархіальне управління (консисторія), церковний суд, єпархіальні комісії, а також «територіальна структура» у формі деканатів. Власне, внаслідок реорганізації структури УГКЦ 1992-1993 рр., територія Івано-Франківської єпархії зазнала значних змін, що, врешті, позитивно вплинули на організацію релігійно-церковного життя.

Проблеми для вивчення на перспективу. Попри спроби автора детально висвітлити проблему становлення організаційної структури Івано-Франківської єпархії УГКЦ у 1989-1993 рр., на жаль, не розкритими повністю або частково залишається ряд проблем. По-перше, детальної реконструкції та уточнення окремих фактів потребує питання відновлення «ряду ієрархів єпархії» з часу арешту єпископів Г.Хомишина й І.Лятишевського 12 квітня 1945 р., щодо особливостей їх правонаступності та канонічного статусу (єпископи - ординарії, помічники, коадьютори; генеральні вікарії тощо) у «катакомбний» період (1946-1989 рр.). По-друге, історичної реконструкції на основі аналізу додаткових джерел, особливо Архіву Курії Івано-Франківської архієпархії УГКЦ, потребує також процес відновлення організаційної структури Івано-Франківської єпархії на окремих етапах (зокрема, у 1989-1993 та 1993-1997 рр.), діяльності окремих її органів та відповідальних осіб, а також закладів богословської освіти (духовної семінарії, згодом реорганізованої в духовний інститут), які, ведучи

¹ Див., наприклад: Нова Зоря. - 1996. - Ч.20. - С.2; Ч.24. - С.2; Ч.33. - С.2; Ч.40-41. - С.2; 1997. - Ч.6. - С.2.

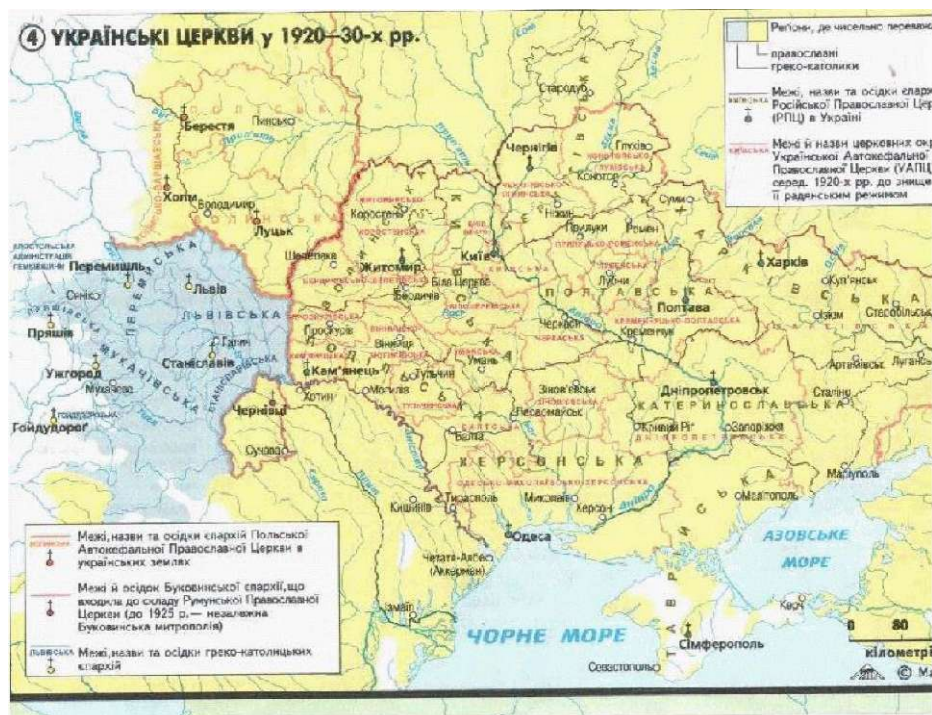
підготовку кандидатів священничого стану, належать до структури єпархії. В цілому, підсумовуючи, відзначимо, що цей нарис є лише стимулом для наступних поколінь істориків у дослідженні історії УГКЦ.

Ruslan DELYATYNSKYIY
RECOVERY AND REORGANIZATION OF THE STRUCTURE OF
IVANO-FRANKIVSK EPARCHY OF THE UKRAINIAN GREEK
CATHOLIC CHURCH (1989-1993)

Analyzed in the article the issue of the canonical law continuation of modern Ivano-Frankivsk Metropolitanate from the Stanislaviv eparchy, including the the definition of a number of of bishops - Ordinary (Eparch) and assistants and vicar general, especially the change of the administrative-territorial division of eparchy in terms of legalization and the formation the UGCC of activity eparchial bodies (consistory-governance, the ecclesiastical court, church committees) and dekanalnyh structures.

Keywords: *organizational structure, administrative and canonical structure, Stanislaviv diocese, Ivano-Frankivsk diocese, Bishop Ordinary, auxiliary bishop, Bishop koadyutor, eparchy council, consistory, the ecclesiastical court, diocesan commission, deanery.*

Додатки

Мапа 1: Станіславівська єпархія ГКЦ на мапі українських Церков у 1920-30-х рр.
 Джерело: Україна: історичний атлас. 10-11 класи / Концепція атласу та авторське опрацювання - Ю.Лоза. - К.: Мапа, 2009. - С.18.

Мапа 2: Івано-Франківська єпархія УГКЦ після реформи адміністративно-територіального устрою 1996 р.

Джерело: Архів Курії Івано-Франківської архієпархії і митрополії УГКЦ.

Фото 2: Станиславівський єпископ-ординарій Григорій Хомишин (1865-1945)

Джерело: [http://uk.wikipedia.org/wiki/Григорій_\(Хомишин\)](http://uk.wikipedia.org/wiki/Григорій_(Хомишин))

Фото 3: Станиславівський єпископ-помічник Іван Лятишевський

Джерело: <http://gk-press.if.ua/index.php?q=node/18029>

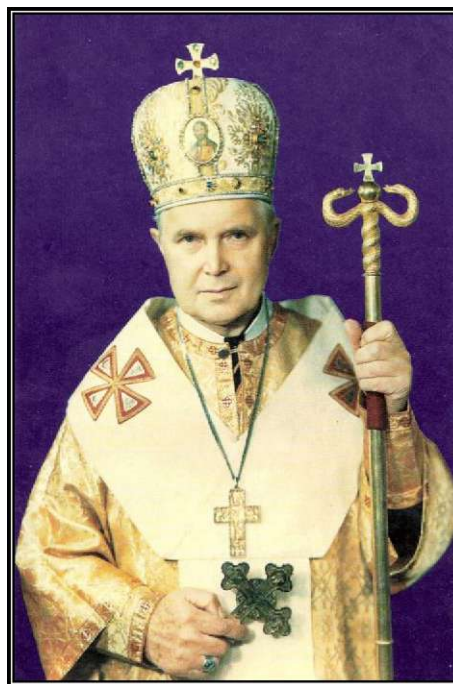

Фото 4: Єпископ-ординарій Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрон Дмитерко

Джерело: Архів Курії Івано-Франківської архієпархії і митрополії УГКЦ.

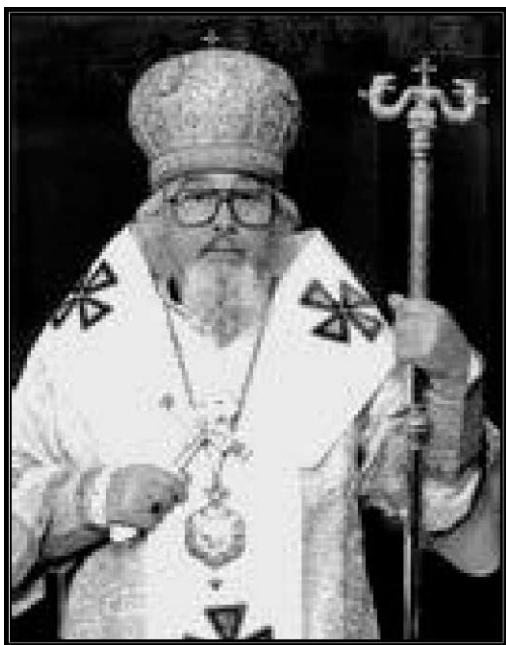

Фото 5 і 6: Єпископ-коадьютор та єпископ-помічник Івано-Франківської єпархії УГКЦ Павло Василик (зліва) та Іриней Білик (справа)

Джерело: Архів Курії Івано-Франківської архієпархії і митрополії УГКЦ.

Фото 7: Єпископ Івано-Франківської єпархії УГКЦ Софрон Мудрий

Джерело: Архів Курії Івано-Франківської архієпархії і митрополії УГКЦ.

УДК 282/288(477.8)/1987-1991

Степан КОБУТА

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***РОЛЬ І МІСЦЕ КОМІТЕТУ ЗАХИСТУ УКЦ В ПРОЦЕСІ
ЛЕГАЛІЗАЦІЇ УГКЦ У 1987 - 1991 РР.**

Проаналізовано вітчизняні наукові дослідження стосовно функціонування Комітету захисту УКЦ, окреслено підходи до з'ясування діяльності, ролі і місця голови комітету І.Геля та його соратників. Звернуто увагу на етапи розвитку і форми активізації релігійного руху, чинники його піднесення, завдяки чому було відновлено законну діяльність УГКЦ в Україні.

Ключові слова: греко-католики, західні області України, І. Гель, Комітет захисту УКЦ, легалізація церкви, релігійний рух, Українська греко-католицька церква (УГКЦ).

Дослідження процесу легалізації Української греко-католицької церкви (УГКЦ) в кінці 1980-х років є однією з актуальних наукових проблем сучасної вітчизняної історичної науки. Їй присвячено чимало монографій і наукових статей, підготовлено ряд дисертаційних робіт історичного, релігієзнавчого, філософського спрямування, триває процес накопичення і розширення джерельного матеріалу. До знаних дослідників даної тематики відносять І.Андрухів, О.Бажана, Б.Боцюрківа, О.Гриніва, Ю.Данилюка, В.Єленського, С.Здіорука, В.Іванишина, А.Камінського, В.Марчука, В.Пашенка, М.Рибачука, В.Сергійчука, Я.Стоцького та ін. Окрім описовості загального процесу у їхніх працях звертається увага на причинно-наслідкові зв'язки ходу легалізації церкви, формуванні її церковної структури, взаємопов'язаність церковно-релігійного і національно-політичного рухів кінця 80-х - початку 90-х років ХХ століття.

Серед ключових дослідницьких питань порушеної проблеми останнім часом активно виокремлюється питання діяльності Комітету захисту Української католицької церкви (УКЦ)*. В дослідженнях вище названих істориків питання функціонування Комітету захисту УКЦ розглядається в контексті загального процесу. При цьому виділяються або важливі події, участь у яких брали представники комітету, або ж документи і заяви, оприлюднені за підписом його керівника чи представників¹. Значну увагу до функціонування та ролі Комітету захисту УКЦ в легалізації церкви у своїх працях приділяють історики молодшої генерації: О.Муравський, Т.Бублик, В.Дем'янчук, В.Субботін та ін. Їхні дослідження ґрунтуються на використанні

* Поширена назва УГКЦ за кордоном.

¹ Див. Камінський А. На перехідному етапі «Гласність», «перебудова і «демократизація» на Україні / Анатоль Камінський. - Мюнхен, 1990. - С. 508-510, 526,538.; Пашенко В. Греко-католики в Україні / Володимир Пашенко. - Полтава, 2002. - С. 489, 501-503.

значної джерельної бази, особливо спогадів та інтерв'ю безпосередніх учасників подій (значний масив яких зібраний в архіві Українського Католицького Університету (УКУ), частково ці документи опубліковані в тематичному виданні «Катакомбна церква»¹. Їхні оцінки функціонування Комітету та особливостей діяльності його учасників у 1987-1989 рр. буде подано нижче.

Метою даної статті є визначення місця і ролі цього громадського об'єднання у процесі виходу УГКЦ із підпілля та боротьби за узаконення своєї діяльності (легалізацію) на українських землях. Джерельною основою є архівні документи і матеріали, опубліковані джерела, спогади учасників тих подій. Певні узагальнення зроблені на основі наукових розвідок названих вітчизняних дослідників², а також попередніх авторських досліджень³.

Сучасна наукова оцінка діяльності Комітету захисту УКЦ ще перебуває на стадії формування. В ряді енциклопедичних видань комітет характеризується як громадський орган, що взяв на себе місію боротьби за права УГКЦ в умовах певної лібералізації комуністичного режиму і забезпечив узаконення діяльності церкви. Так у енциклопедичному шеститомнику «Україна: хронологія розвитку» вказано: «Правозахисна організація священнослужителів і віруючих УГКЦ на чолі з політв'язнем І.Гелем ставила за мету відновлення репресованої церкви в СРСР. Протягом 1988-89 рр. «Комітет» став ініціатором проведення масових богослужінь, маніфестацій і демонстрацій у містах Західної України, а також сприяв підготовці петиційних кампаній, численних звернень до органів державної влади з вимогами реабілітації УГКЦ. З ініціативи "Комітету" в 1988 р. розпочато видання журналу-хроніки "Християнський голос", на сторінках

¹ «Катакомбна церква» (Двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присвячується) : Статі і матеріали / Ред. кол. З.Білик, Я.Дашкевич, О.Киричук та ін. - Львів : Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. - 140 с.

² Бублик Т. Участь греко-католицького мирянства у русі за легалізацію УГКЦ: на прикладі діяльності комітету захисту УКЦ (середина 1980-х - початок 1990-х рр.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. — Запоріжжя: ЗНУ, 2012. — Вип. XXX. — С.302-309.; Батенко Т. «Я повстаю,отже я існую!»: політичний портрет І.Геля : (Нариси з історії українського руху опору кінця 1950-х початку 1990-х роів) / Тарас.Батенко. - Л., 1999. - 222 с.; Дем'янчук В. Один із когорти шістдесятників: громадсько-політична діяльність Івана Геля (1987 - 1991 рр.) / Віталія Дем'янчук. - Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. - 230 с.; Муравський О. «Прийдешнє покоління ніколи не забуде, якою ціною було вистраждане наше єднання» / Олег Муравський // «Катакомбна Церква». - С. 42-54.; Субботін В. Комітет захисту УГКЦ: особливості створення, основні напрями діяльності (1987-1989 рр.) / Володимир Субботін // Вісник Прикарпатського університету. Історія. - 2012. - Вип. 21. - С. 68-73.

³ Кобута С. Політичні аспекти легалізації Української греко-католицької церкви (1987-1991 рр.) / Степан Кобута // Людина і політика. - 1999. - №3. - С. 23-28. ; Кобута С. "Перебудовний синдром": влада і церква в системі політичних координат / Держава і церква в Україні за радянської доби: Збірник наукових статей / С.Кобута / За матеріалами II Всеукраїнської наукової конференції 18-19 жовтня 2007 р. - Полтава: АСМІ, 2008. - С.237-244.; Кобута С.І. Форми і методи протидії відродженню УГКЦ комуністичною владою в 1987-1989 рр. (на прикладі Івано-Франківської області) / С.І.Кобута // Карпати: людина, етнос, цивілізація. - 2014. - Вип.5. - С.224-229.

якого друкувалися християнська публіцистика, духовна поезія, матеріали про факти масового руху за легалізацію УГКЦ»¹.

Більш інформаційною є стаття в багатотомному виданні «Енциклопедія сучасної України» авторства І.Геля. Подаємо її повністю, оскільки вона концептуально відображає точку зору не тільки голови цього Комітету, але й у значній мірі відбиває алгоритм поглядів частини сучасних вітчизняних дослідників, які щедро черпають значний емпіричний матеріал із спогадів І.Геля. Отже, у його баченні: «КОМІТЕТ ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКОЇ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ - неофіційна громадська організація. Заснована 1987 у Львові з ініціативи І.Геля, О.Горинь, Я.Лесіва, С.Січко, С.Хмари, В.Кобрини, священників Г.Будзинського, М.Гаврилів, І.Маргітича, П.Зеленюха. Ком-т очолив суспільний рух на Галичині за вихід із підпілля та легалізацію УГКЦ. Скориставшись лібералізацією комуністичного режиму, що розпочалася у 2-й пол. 1980-х рр., велика група духівництва та мирян (182 особи) 4 серпня 1987 підписала й оприлюднила заяву на ім'я папи Івана-Павла II про вихід частини духівництва та вірян УГКЦ із підпілля. Копію заяви надіслано лідерові СРСР М. Горбачову. Документ і факт виходу мав широкий резонанс у світі й Україні, оскільки греко-католики відкрито повідомили, що не визнають рішення про ліквідацію УГКЦ 1946 й починають легально молитися на подвір'ях закритих храмів, поблизу каплиць, на кладовищах, а також вимагають офіційної реєстрації їхніх церковних громад. Після низки зустрічей і нарад вирішено утворити спеціальну організацію, яка мала б координувати рух за легалізацію УГКЦ (очолив І. Гель). Першу громадську акцію комітет провів 1 листопада 1987 на Янівському цвинтарі Львова з нагоди проголошення ЗУНР. На могилах січових стрільців і вояків УГА о. П.Зеленюх відправив панахиду, І.Гель виступив із промовою. Такі відправи проведено в Івано-Франківську, Тернополі, містах Стрий, Самбір, Дрогобич (усі - Львівська обл.), Коломия (Івано-Франківська обл.), у багатьох смт. і селах. Однією з наймасштабніших акцій комітету, присвячено тисячоліттю Хрещення України-Русі 1988, стало архієрейське богослужіння в с. Зарваниця (Теребовлян. р-ну Тернопільської обл.), у якому взяло участь близько 30 тис. осіб. Літургію відправляв владика П.Василик, виступали І.Гель, Я.Лесів, С.Хмара. Богослужіння відбувалися відкрито щонеділі й у відроджуванні національні свята та поминальні дні, зокрема у Дні Злуки, Героїв, Вшанування пам'яті замордованих енкаведистами у Львові, Золочеві, Стрию, Дрогобичі, Самборі, Івано-Франківську, Тернополі та ін.; на честь утворення УГВР. Голова та члени комітету причетні до заснування та відновлення діяльності НРУ, Укр. Гельсинської спілки, «Союзу українок» тощо. У відповідь на таку активність тоталітарний режим через КДБ і міліцію здійснював тиск: священників неодноразово штрафували, найактивніших членів комітету карали адмін.

¹ Комітет захисту УКЦ [Електронний ресурс] - Режим доступу <http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/perebudova-akt-progoloshennya-nezalezhnost-deklarats-ya-pro-derzhavniy-suveren-tet-ukra-ni-/kom-tet-zakhistu-ugkts/>

арештами на 15 діб. До кін. 1988 зібрано понад 120 тис. підписів, видано 4 номери ж. «Християнський голос» (ред. І.Гель), проведено сотні богослужінь і мітингів. Світова громадськість морально підтримувала подвижницьку боротьбу греко-католиків за легалізацію Церкви. У Москві делегація УГКЦ зустрічалася із кардиналом Казаролі, І.Гель - із послами Австрії, Нідерландів, США. Він також дав низку прес-конференцій найпопулярнішим газетам Європи, зустрічався з держ. секретарем США Дж. Шульцом і президентом США Р.Рейганом. До Шевченківських днів 26 лютого 1989 у Львові на вул. Підвальной і у прилеглому скверу під вікнами обкому КПУ комітет зібрав понад 30 тисяч львів'ян та гостей і провів панахиду пам'яті Т. Шевченка, а також величне віче, на якому вимагали легалізації Церкви й відновлення державності України. Напередодні третьої річниці Чорнобильської катастрофи 16 квітня 1989 ком-т на тому ж місці за участі понад 35-ти тис. осіб організував богослужіння та мітинг протесту. 15 травня 1989 у Москві в день відкриття з'їзду нар. депутатів СРСР 95 мирян, о. П. Зеленюх та І.Гель розпочали ланцюгове голодування, яке тривало безперервно 28 тижнів з ротацією учасників щосуботи (загалом взяли участь бл. 50 священників і 2500 мирян). У день 50-річчя вступу до Західної України Червоної армії 17 вересня 1989 комітет провів богослужіння з вимогою легалізації УГКЦ та національного самовизначення (за оцінкою КДБ, на вулиці Львова вийшло понад 300 тис. учасників і 38 священників). Аналог. маніфестацію проведено 1 жовтня 1989 в Івано-Франківську за участі 50-ти тис. осіб, які після відправи вирушили до Дем'янового Лазу - місця масових захоронень жертв більшовицького режиму. 15 жовтня 1989 у Тернополі 70 тис. осіб взяло участь у богослужінні й поході до місця захоронення січових стрільців; 26 листопада 1989, напередодні зустрічі М.Горбачова з папою Іваном-Павлом II у Ватикані, у Львові знову проведено богослужіння й маніфестацію за участі понад 200 тис. осіб. Голодування в Москві та маніфестації у Львові стали кульмінаційними моментами у діяльності комітету, завдяки яким УГКЦ самолегалізувалася»¹. Таким чином, автор цієї енциклопедичної статті однозначно стверджував провідну роль очолюваного ним комітету у процесі узаконення УГКЦ.

Спеціальні наукові розвідки про функціонування Комітету захисту УКЦ присвятили Т.Бублик та В.Субботін. У їхніх працях підкреслюється його спадкоємність від створеного ще у 1982 р. за ініціативою Й.Терелі «Комітету захисту католицької віри в Україні» (на початковому етапі він мав назву «Ініціативна група захисту прав віруючих і церкви в Україні»), частина членів якого у 1987 р. продовжила діяльність під керівництвом І.Геля. На думку Т.Бублика, «прихід до керівництва Комітетом політичного діяча декларував важливий момент у зміні ведення боротьби за права Церкви - від пасивного опору (під поняттям «пасивний опір» слід розуміти підпільну

¹ Гель В. Комітет захисту Української католицької церкви / І.Гель / Енциклопедія сучасної України. Т.14. - К., 2014. - С.202-203. [Електронний ресурс] - Режим доступу : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=4594

душпастирську діяльність, відкриття підпільних парохій, написання поодиноких заяв, тобто те, що підпільне духовенство робило для збереження Церкви) до активних і масштабних дій. Для І. Геля, за його словами, було важливо «розбудити» українське суспільство і позбавити його страху перед можливими переслідуваннями»¹. Серед конкретних форм діяльності комітету дослідник визначив наступні: кампанію по збору підписів з вимогами легалізації церкви; «інформаційну війну» з радянською владою (шляхом видання позацензурного часопису «Християнський голос»); звернення від імені комітету до представників зарубіжних країн та налагодження контактів з представниками дипломатичних місій в СРСР щодо підтримки з їх боку зусиль УГКЦ відновити законну діяльність; організацію багатолюдних богослужінь, що дозволяли «не тільки мобілізувати віруючих, але й наочно демонструвати радянській владі ставлення населення до релігійних питань» та ін. заходи². Логічним завершенням діяльності комітету, на думку автора, «стало проголошення Заяви Ради у справах релігій при Раді Міністрів УРСР від 28 листопада 1989 р., за якою греко-католики отримували можливість реєструвати свої громади»³.

Подібну оцінку діяльності комітету дав у своїй статті і В.Субботін відзначивши, що «після реорганізації Комітету рух за легалізацію забороненої церкви постав на якісно вищий рівень, набув широкого суспільного розмаху»⁴. Основним інструментом у боротьбі греко-католиків за визнання стали: багатолюдні богослужіння, маніфестації, звернення відомих церковних діячів до республіканського та союзного керівництва, участь у міжнародних форумах тощо. Неофіційні заходи святкування 1000-ліття хрещення Русі та багатотисячні маніфестації греко-католиків восени 1989 р., за твердженням В.Субботіна, змусили комуністичну владу 1 грудня 1989 р. (після візиту М.Горбачова до Ватикану) офіційно визнати легалізацію УГКЦ. Тож автор робив висновок, що «завдяки спільним зусиллям Комітету захисту УКЦ, священнослужителів та віруючих, а також тиску світової громадськості на керівництво СРСР, наприкінці 1989 р. греко-католицька церква відновила свою діяльність на батьківщині, що, однак, не вирішило низки наболілих проблем, передусім, повернення її храмів і церковного майна. Легалізація УГКЦ стала можливою не тільки дякуючи активним діям віруючих і духівництва церкви, але й завдяки пасивності та байдужості (подекуди свідомої) місцевих компартійних чиновників»⁵.

Висвітлення діяльності І.Геля як голови Комітету захисту УКЦ здійснено і в дисертаційній роботі В.Дем'янчук. Подаючи широку панораму його участі у численних релігійних і суспільно-політичних акціях 1988-1989 рр., дослідниця солідаризується з парадигмою оцінок І.Гелем процесів

¹ Бублик Т. Участь греко-католицького мирянства у русі за легалізацію УГКЦ. - С.306.

² Там само. - С.307.

³ Там само. - С.308.

⁴ Субботін В. Комітет захисту УГКЦ: особливості створення, основні напрями діяльності. - С.69.

⁵ Субботін В. Комітет захисту УГКЦ: особливості створення, основні напрями діяльності... - С. 72.

розвитку релігійного руху, ролі і місця самого діяча та очолюваного ним комітету. Підсумовуючи дослідження, В.Дем'янчук зробила висновок, що «основна заслуга у цій історичній події (легалізації церкви - С.К.) належить Комітету захисту УКЦ, який очолював І.Гель»¹.

Зважаючи на джерельну базу проаналізованих публікацій впадає у вічі певне підпорядкування авторських оцінок ролі Комітету захисту УКЦ умовній «гелівській парадигмі», широкого використання і цитування його персональних підходів та пояснень. Безумовно, роль Івана Геля в процесі боротьби за права греко-католиків і легалізацію УГКЦ як церковно-релігійної структури у 1987-1989 рр. достатньо вагома, а його спогади (і опубліковані², і ті, що знаходяться в архіві УКУ) є цінним історичним джерелом до вивчення новітньої історії УГКЦ. Водночас, коли мова йде про історичний аналіз і науковий контекст даного питання загалом та ролі Комітету захисту УКЦ зокрема, то вони повинні ґрунтуватися на всебічному відображенні цього складного процесу національно-релігійного та й національно-державного відродження. Тож висловлені нижче міркування спрямовані на окреслення об'єктивних критеріїв наукового осмислення порушеної теми, пошуку методологічних і історіософських підвалин, що дозволять поглибити якість дослідження питання легалізації УГКЦ в цілому.

На нашу думку, при скрупульозному вивченні різних аспектів порушеної авторами теми слід врахувати особливості тогочасного суспільного життя, реалії (у тому числі й в межах хронологічних періодів) радянської «перебудовної» дійсності, розриву між декларованими лозунгами та реальною політикою влади, особливо на місцях.

Рух за відновлення законної діяльності УГКЦ починався в умовах, далеких від декларованої лібералізації режиму, особливо в релігійній сфері, коли навіть дозволена Російська православна церква (РПЦ) залишалася під жорстким контролем владних структур. У 1987 р. горбачовські гасла «демократизації» та «гласності» були більше декорацією, ніж дійсністю внутрішньополітичного життя. Заява про вихід з підпілля від 4 серпня 1987 р., інформації про реорганізацію Комітету захисту УКЦ та прагнення греко-католиків до узаконення своїх прав всіляко замовчувалися чи перекручувалися в офіційній пресі і стали відомими в Україні завдяки західним «радіоголосам».

Релігійний рух у початковий період мав вузьку соціальну і вікову базу - переважну більшість учасників релігійних зібрань склали літні люди та особи середнього віку. Це було обумовлено кількома факторами. В умовах радянської атеїстичної політики релігійність була виявом тих не багатьох, хто свідомо не сприймав нав'язаний владою «кодекс будівника комунізму»,

¹ Дем'янчук В.А. Громадсько-політична діяльність Івана Геля (1987-1991). / Дис. канд. іст. наук: 07.00.01 - Історія України / Дем'янчук Віталія Андріївна; Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Львів, 2015. - С.105-106.

² Гель І. "У людей був такий ентузіазм і завзяття, що влада почала боятися": хроніка буремних літ / І. Гель / Катакомбна церква. - С. 83-89.

або ж пенсіонерів, яким державний режим «дозволяв» подібну «оману свідомості». Натомість, соціально активна частина дорослого населення залишалася під ідеологічним контролем комуністичної системи. Трудова зайнятість обмежувала можливості участі працюючих у релігійних заходах під час робочого дня чи поза межами населеного пункту проживання. Адже подібні випадки могли кваліфікуватися як порушення трудової дисципліни (прогул, порушення правил внутрішнього розпорядку закладів праці чи навчання) з цілим арсеналом засобів тиску на таких осіб. Для представників інтелігенції, які працювали у сфері освіти, науки, культури (за радянським критерієм були «інженерами людських душ»), потенційний прояв релігійності загрожував заборону на професію, втратою можливості безпосереднього спілкування з учнівськими, студентськими, творчими колективами. Молодь у своїй масі залишалася поза релігією, їхня участь у релігійних богослужіннях була швидше винятком, ніж прикладом дозвілля. Для тих молодих людей, які брали участь в релігійних заходах, виникали проблеми по місцю роботи чи навчання. Для комуністів чи комсомольців релігійність вважалася неприйнятною, а подолання «пережитків минулого» однією із повсякденних ліній «роботи» численних партійних чи комсомольських комітетів. За таких умов збір підписів за право реєстрації релігійної громади, а тим паче відновлення діяльності УГКЦ, був не буденною справою, вимагав сміливості підписантів та довіри до осіб, які їх збирали.

Церква (офіційно діюча РПЦ) залишалася відособленим від соціальної структури радянського суспільства інститутом, до того ж під пильним контролем радянських органів і Комітету державної безпеки (КДБ). В умовах активізації греко-католиків їй була відведена роль релігійного опонента УГКЦ, хоч з боку комуністичних органів використання можливостей РПЦ мало тактичний характер. У галицьких областях прискорений процес творення православних «двадцятки» був методом запобігання потенційній реєстрації греко-католиків і розпочався саме у 1988 р. (за неповних два роки було створено 1100 нових громад, при цьому більшість таких громад реєструвалося у селах, де власного визнання вимагали греко-католики¹). На практиці до цього долучалися не тільки «православні активісти», але й представники місцевої влади та силових структур. Це провокувало конфлікти у середовищі віруючих і стало першопричиною майбутнього конфесійного протистояння.

Динамічний розвиток політичних процесів в республіці влітку 1989 р. спричинив суттєві збої в об'єктивності оцінки ситуації та прийняття адекватних рішень з боку республіканського керівництва. На початку липня 1989 р. на розгляд ЦК КПУ був подано серйозний аналітичний матеріал щодо тенденцій розвитку релігійного руху, у якому вказувалося на репутаційні

¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГОУ. ф.1, оп.32, спр.2659, арк.7, 17.

втрати радянської сторони на міжнародній арені від затягування проблеми визнання УГКЦ¹. Серед пропонованих кроків були обережні пропозиції піти на зустріч греко-католикам, зняти напругу у суспільстві. Але ортодоксальність позиції партійних ватажків завадила здійснити відповідні заходи. Як наслідок, питання релігійного характеру набрало виразних політичних форм і опинилося в пакеті загальнополітичної боротьби в республіці.

Суттєві демократичні зрушення на рівні масової свідомості мешканців західноукраїнських областей відбулися тільки на початку 1989 р. і у першу чергу були пов'язані із політизацією суспільної поведінки молоді та людей середнього віку. Суспільний рух за легалізацію УГКЦ сформувався у другій половині 1989 р., одночасно із піднесенням несанкціонованих політичних заходів тогочасної опозиції в рамках «мітингової демократії»². Масові релігійні зібрання осені 1989 р. мали широку соціальну базу і глибоку причинну основу. Громадянська активність віруючих відбивала колосальну подвижницької роботи єпископату і духовенства УГКЦ, які своєю жертвовною (часто небезпечною особисто для них) працею відновлювали для сотень тисяч людей духовну основу, що витісняла із їхньої свідомості облудливість комуністичної утопії³. Саме звідси і грандіозність львівської маніфестації 17 вересня 1989 р. та інших масових релігійних зібрань у різних містах Галичини.

Безперечно, ситуація з УГКЦ стояла на порядку денному взаємин між Ватиканом і радянським керівництвом, перебувала у полі зору дипломатичних представників західних демократій. Контакти керівництва Комітету захисту УКЦ із зарубіжними дипломатами були одним із способів донесення інформації по стан боротьби греко-католиків за свої права, відіграли важливу роль у справі їхньої підтримки західним світом. Водночас, питання визнання УГКЦ опинилася в центрі політичних інтриг чиновників Ради у справах релігій при Раді Міністрів СРСР, ідеологічного відділу ЦК КПРС, союзного КДБ та Московського патріархату РПЦ та стало частиною зовнішньополітичної комбінації радянської сторони у взаєминах з Ватиканом напередодні візиту радянського лідера⁴. Зрозуміло, що серед таких гравців суб'єктність Комітету захисту УКЦ була доволі умовною.

¹ ЦДАГОУ. ф.1, оп.32, спр.2659, арк.13-14.

² Детальніше: Кобута С. Суспільна легалізація УГКЦ як чинник національно-релігійного відродження 1987-1991 рр. / Степан Кобута // Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий пастир». Збірник наукових праць / Гол. ред. Д.А.Горбань. - Випуск 6. Богослів'я : до 120 річчя з дня народження Блаженного Миколи Чернецького. - Івано-Франківськ : Івано-Франківський богословський університет, 2014. - С.190-196.

³ Яскравою ілюстрацією цього стало перепоховання у Дем'яновому Лазі біля Івано-Франківська 29 жовтня 1989 р. виявлених місцевими активістами у таємних могилах жертв сталінського терору. Участь у цьому скорботному дійстві, яке відправляли отці УГКЦ, взяли кілька сот тисяч осіб з усього західного регіону України.

⁴ Камінський А. На перехідному етапі «Гласність», «перебудова і «демократизація» на Україні.С.510-151,540-546.

Формальний дозвіл комуністичної влади на реєстрацію греко-католицьких громад від 21 листопада 1989 р. став своєрідним бюрократичним прикриттям формули «реєстрація замість легалізації», але не заклав основ для узаконення церкви. Зрештою, про це відверто від імені комітету заявляв сам І.Гель¹.

Рішення Львівського собору УГКЦ 23 січня 1990 р. поставило крапку в питанні так званої «самоліквідації» церкви 1946 р. Нав'язані радянською стороною в рамках чотирьохсторонньої комісії переговори між УГКЦ та РПЦ очікувано результатів не дали і мали на меті одне - затягування часу. Але як показали події, час був на стороні УГКЦ. Перемога демократичних сил на місцевих виборах 1990 р. і формування нового складу місцевих рад суттєво змінили політичну ситуації в західних областях. І місцеві ради взяли на себе сміливість та конечну потребу врегулювання міжконфесійних суперечок, що загрожували суспільному спокою в регіоні. Саме рішення демократичних рад стали правовою основою початку легалізації і реабілітації Церкви, яка упродовж чотирьох десятків років в умовах підпілля зберегла себе і перспективу свого відродження. Незаперечною є роль голови та членів Комітету захисту УКЦ, які докладали максимум зусиль для цієї мети. Їхня боротьба була важливою складовою загальної боротьби за права церкви, що проводили її єпископат і духовенство, десятки тисяч вірних і сотні тисяч небайдужих людей, для яких відродження УГКЦ тісно пов'язувалося з відродженням незалежної України.

Stepan KOBUTA

ROLE AND PLACE OF THE DEFENCE COMMITTEE OF THE UGCCCh IN THE PROCESS OF ITS LEGALIZATION IN 1987-1991

The article analyses Ukrainian scientific works and researches concerning the functioning of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCCCh) Defense Committee. It determines main approaches to the characteristics of the activity, place and role of the committee's head I.Gel as well as his supporters and followers. The articles draws attention to the stages of development of the religious movement and to the forms its realization took, it also describes factors of the religious movement upheaval, which contributed greatly to the process of legalization of the UGCCCh activity in Ukraine.

Key words: *Greek-Catholics, Ukrainian western regions, I.Gel, UGCCCh Defense Committee, church legalization, religious movement, Ukrainian Greek Catholic Church (UGCCCh).*

¹ . Заява Комітету захисту Української католицької церкви від 4 грудня 1989 р. // Сергійчук В. Нескорена церква / Володимир Сергійчук. - К.:Дніпро, 2001. - С.460-461.

УДК 262.12(477.8):321.7

Наталія КОНЦУР-КАРАБІНОВИЧ*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу***ПОСТАТЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО В
АНТИУНІЙНІЙ ПОЛІТИЦІ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ**

У статті на широкому фактологічному матеріалі аналізується становище Української греко-католицької церкви у період відновлення радянської влади. Простежуються чинники, що спонукали радянський тоталітарний режим до широкого загального наступу на УГКЦ та роль митрополита А.Шептицького до цієї влади.

Ключові слова: *Українська греко-католицька церква, митрополит, режим.*

Окрім адміністративних та економічних методів тиску, що були доволі звичними для комуністичної практики попередніх десятиліть, в існуванні УГКЦ комуністичний режим вбачав насамперед політичний аспект її підпорядкування Ватикану, що сприймався як ворог Радянського Союзу. Крім всього, церква була своєрідним бар'єром на шляху радянизації Західної України та русифікації її населення. То ж зрозумілою ставала антицерковна політика комуністів, спрямована на підрив організації УГКЦ, її сили та впливу на українське суспільство. Так було запроваджено дію радянського чинного законодавства про відокремлення церкви від держави і школи від церкви та положення про релігійні об'єднання, що призвело до обмеження ролі церкви у суспільному житті. Були закриті її навчальні заклади: Богословська академія, духовні семінарії, наукові установи, видавництва, призупинені релігійні видання, скасоване викладання релігії у школах і вузах. Таким чином комуністичний режим намагався суттєво обмежити сфери діяльності та впливу церкви і духовенства на суспільство.

Сучасна дослідниця Л.Бабенко вважає, що, прийшовши в Західну Україну, більшовики перейняли антиунійну ненависть, притаманну колишньому царському самодержавству. Але якщо самодержавство дбало про усунення УГКЦ винятково як конкурента православ'ю, то політика комуністичної влади зумовлювалася комплексом інших за сутністю причин: виключення релігії із суспільного життя згідно марксистської парадигми; ворожими стосунками з Ватиканом як центром антикомунізму; сприйняття УГКЦ як «агента Ватикану» [1, с. 166].

Позбавлення духовних осіб громадянських прав, непомірне (п'ятиразове у порівнянні із представниками трудових категорій) оподаткування, залучення священиків до виконання обов'язкових громадських робіт, заборона священикам спілкуватися з віруючими у лікарнях та тюрмах, віднесення священнослужителів до категорії «нетрудових елементів» - далеко не всі засоби, якими послуговувалася

радянська влада для приниження служителів церкви. Щоб запобігти безцеремонному втручанню державних органів в церковні справи, обмежити тиск на священників, митрополит А.Шептицький звернувся із скаргою безпосередньо до керівника республіки М.Хрущова. У листі від 3 вересня 1940 року він акцентував увагу секретаря ЦК КП(б)У на великих податках з духовенства, несплата яких тягнула до судового переслідування парохів. Усвідомлюючи критичність своїх вимог, митрополит закінчив лист в дипломатичному тоні: «Глибоко пересвідчений, що це не є ані вашим наміром, ані наміром вашого уряду України, ані центрального уряду... А всі ми лояльно відносимося до Радянської влади і хотіли би, щоб нижчі органи не підкопували надмірними податками довір'я до неї» [2, с.128]. Невдовзі розміри оподаткування священників було дещо переглянуті в сторону зменшення.

Митрополит А.Шептицький послідовно дотримувався визначеного ним курсу щодо нової влади, який аж ніяк не був до неї прихильним. «Настала нова епоха, - писав він на початку жовтня 1939 р. у своєму пастирському зверненні «До духовенства». - Програма нашої праці така: будемо повинуватися владі, слухатись законів, оскільки вони не противні Божому законіві, не будемо мішатися до політики і світських справ, не перестанемо жертвенно працювати для Христової справи в нашій народі» [3, с.356-360].

В умовах заборони публічних виступів духовенства, що йшли у розріз з офіційною декларованою політикою комуністичних органів, невизначеності майбутнього самої церкви, А.Шептицький, незважаючи на реальну загрозу репресій, протестував проти радянської пропаганди безбожництва, втручання влади в релігійні і церковні справи. Митрополит усвідомлював шкідливість фанатичної пропаганди атеїстичних постулатів і тому вимагав від вірних стійкості у вірі.

В сучасній історіографії, присвяченій постаті та діяльності А.Шептицького (на це вказували М.Гайковський, В.Марчук, В.Пащенко та ін.), утвердилася думка, що саме завдячуючи його вмілому керівництву та безперечному авторитету, Греко-католицька церква зазнала найменших серед інших конфесій втрат і змогла організовано й ефективно протистояти антирелігійній політиці більшовиків у передвоєнний період. Національно спрямована релігійна, політична, суспільна діяльність А.Шептицького перетворили його на одну з найавторитетніших постатей західноукраїнської спільноти і, водночас, політично вразливу, оскільки вона викликала пильну увагу органів радянської влади [4, с.167].

Атмосфера, в якій приходилося проводити свою діяльність греко-католицькому духовенству, з кожним місяцем погіршувалася. Цікавими в цьому плані є свідчення греко-католицького священника Григорія Харчука про становище церкви та духовенства на периферії, зокрема, на Тернопільщині. Зазначаючи, що загалом «большевицькі часи в парохії Кїйданці з дочерного Романове село були страшні», що «большевики під час свого побуту в парохії нікого не вбили... місцевого священника з

парохіяльного дому не прогнали... оставили [йому] біля дому одноморговий город, котрів мусів сам управляти». Характеризуючи спробу проведення владою антирелігійних зібрань, очевидець зазначав, що ці заходи успіху не мали і ніхто з місцевих людей участі в них не брав. Щодо культових споруд, то церкви не закривали, але «треба було бути завсігди обережним з відправою богослужінь в неділі і свята, а головно коли ходило о яку трудову ударну кампанію» [5, с.164].

Частина духовенства була піддана арештам, ув'язненням або депортаціям, частина покидала свої парафії, переїздила у Львів, інші міста, або на території окуповані німцями. Наприкінці 1939 року А.Шептицький у листі до секретаря Східної конгрегації Ватикану кардинала Є.Тіссерана зазначав, що: «певне число священників, не маючи з чого жити та впавши в нервову депресію внаслідок паніки та загальної атмосфери, втекли з нашого регіону та перейшли на території, окуповані німцями. Таким чином єпархія втратила 30 священників; ця еміграція продовжується і я даю дозвіл на виїзд з краю кожному, який вважає, що не може працювати під цим режимом» [6, с.894].

Радянські спецслужби розгорнули активну роботу щодо вербування агентів серед духівництва. У таємному наказі НКВС УРСР «Про недоліки в агентурно-оперативній і слідчій роботі Управлінь НКВС Західних областей УРСР» від 13 листопада 1939 року органам НКВС наказувалося створювати спеціальну агентуру з релігійного активу для «розкладання і профілактичної роботи серед церковників» [7, с.57]. Відповідні заходи на місцях не забарилися.

Наприкінці 1939 року УНКВС по Львівській області відкрило оперативну справу під назвою «Ходячие». Об'єктам цієї розробки приписували антирадянську діяльність, а також вороже ставлення до радянської влади та факту возз'єднання західноукраїнських земель з УРСР. В коло оперативних заходів потрапили митрополит Андрей Шептицький, архімандрит монастирів ордену Студитів Климентій Шептицький, архієпископ Йосиф Сліпий, єпископи І.Бучко, М. Будка, отці Л.Куницький, О.Ковальський, В.Лаба та інші (всього приблизно 50 осіб) [7, с.67]. На цей час органи НКВС на Львівщині провели арешти ряду священників УГКЦ.

Конкретизація стратегічного та оперативних завдань щодо роботи проти УГКЦ давалася в наказі Л.Берії «Про агентурно-оперативну роботу по антирадянських формуваннях серед католиків» від 8 лютого 1940 р. У ньому зазначалося, що «католицька церква останнім часом активізувала свою роботу в СРСР у напрямку залучення осіб з релігійного середовища у католицтво, з подальшим вербуванням для шпигунської та іншої антирадянської пропаганди на території Радянського Союзу», а також зазначалося, що існуючий стан агентурно-оперативних заходів органів НКВС проти католиків залишається на низькому рівні [7, с.69]. Цим же наказом визначалася структура в системі НКВС, яка безпосередньо забезпечувала відповідну роботу - 2-й відділ Головного управління державної безпеки

(ГУДБ) НКВС СРСР та, відповідно, 2-гі відділи УДБ НКВС союзних республік. Керівники союзного і республіканського наркоматів внутрішніх справ та обласних управлінь зобов'язані були подавати у НКВС СРСР доповідні записки про стан агентурно-оперативної роботи по католицькому духовенству і «антирадянських формуваннях» серед католиків. Таким чином, боротьба проти релігійних організацій, підпорядкованих Ватикану, виходила за рамки суто антирелігійної, атеїстичної боротьби радянської держави, набираючи форм боротьби з політичним противником методами і засобами політичної розвідки та контррозвідки. Уся репресивна структура СРСР зосереджувала свою увагу на заходах по локалізації з наступною ліквідацією діяльності такого супротивника.

Першим етапом цього плану став відбір та аналіз інформації про становище УГКЦ, її лідерів, сильні та слабкі місця церкви. Упродовж двох місяців в західних областях України працювала група відповідальних оперативних працівників УДБ НКВС УРСР, які вивчали релігійну ситуацію на місцях. За підсумками їхньої роботи була підготовлена й відправлена в 2-ий відділ ГУДБ НКВС СРСР доповідна записка, в якій зроблено аналіз церковної структури УГКЦ, характеристика чільних представників церковної ієрархії, внутрішні церковні течії та напрями. Згідно із отриманими оперативними даними церква на території західних областей складалася з трьох єпархій: Львівської, Станіславської і Перемишльської під управлінням митрополита А.Шептицького. Результатом вивчення релігійної ситуації в західноукраїнських областях став висновок про те, що УГКЦ залишається серйозним чинником впливу на свідомість західних українців, антирелігійна робота належно не організована, серед першочергових заходів визначено завдання посилення розкладницької роботи серед духовенства та віруючих [8, с.126-130].

Внаслідок зростаючого тиску влади траплялися випадки відходу від унії віруючих, деякі священники полишили свої парафії. Через проведення заходів провокаційного характеру, щоб підірвати авторитет церкви, влада різними заходами домагалася виникнення сварок та загострення стосунків між священниками за парафії, прихожан, прибутки. Вищі органи інформувалися про приклади розкладницької діяльності місцевими відділами НКВС.

У грудні 1940 року було складено, а в січні 1941 р. затверджено особисто Л.Берією план агентурно-оперативних заходів, спрямований на внутрішній розкол та ослаблення УГКЦ. Показовим фактом цього документу була кількісна інформація про структуру церкви - три єпархії, що об'єднували 2821 парафію, 11 монастирів і три монаші ордени (Василіан, Студитів, Редemptористів), де вказувалося на тенденцію зменшення кількості діючих церков і громад. Серед заходів, спрямованих на «розкладання» і підірив впливу церкви, були виділені наступні:

«1. Організація розколу уніатської церкви шляхом використання існуючих протиріч між прихильниками так званих західного і східного обрядів.

2. Дискредитація керівників уніатської церкви в очах віруючих шляхом оприлюднення фактів їх побутових суперечностей, порушення канонічних законів і зловживань в справах управління церковним майном.

3. Організації серед уніатів течії за відрив від Ватикану і створення «незалежної» уніатської церкви.

4. Активізація православних церковників на боротьбу за приєднання уніатів до православної церкви...» [9, с.100-101].

Реалізація цих заходів значно ускладнила церковну діяльність, обумовлювала труднощі здійснення душпастирської місії, провокувала суперечки між священниками, духовенством та віруючими.

Митрополит А. Шептицький у листі до Риму від 7 листопада 1941 р. підсумував: «Більшовицька займанщина, що тривала майже два роки, спричинила повну руїну нашого бідного і знедоленого народу. Число жертв, що їх вивезено, ув'язнено чи вбито, дуже велике. Тільки у моїй архієпархії їхнє число доходить до 200 000. У моїй єпархії (Львівській - Н.К.) було вбито або померло у в'язниці 12 священників, а в Перемиській близько - 20. Крім того, з моєї єпархії у Сибір вивезено 33 священників» [10, с.23].

Та, незважаючи на жорсткі заходи комуністичних державних і репресивних органів, церква зуміла зберегти свою ієрархію та структуру. Більшість священників залишилися вірними в своєму духовному покликанню.

Відповідь на питання, чому ж радянський режим не зумів ліквідувати УГКЦ у передвоєнний період, висловлена у листі митрополита А.Шептицького до папського нунція Ротти від 30 березня 1941 року. Митрополит відзначав, що більшовики не приховували свого устремління знищити церкву, однак робили це «уповільнено, оскільки боялися, щоб не збурило надто великого спротиву серед цілого загалу населення», також через побоювання громадської думки в Європі, а ще через те, що «не почувалися тут як вдома» [11, с.49].

Що ж стосується відношення радянської держави до проблеми УГКЦ, то вона в цілому була половинчастою. Приєднавши західноукраїнські землі до складу СРСР, більшовицький режим розпочав здійснювати звичну для себе політику войовничого атеїзму і безбожництва, намагаючись звужити суспільну діяльність УГКЦ та інших релігійних організацій. В умовах Західної України УГКЦ як релігійно-церковна організація мала розвинену структуру і релігійну інфраструктуру. Тому обмеженість часу не дозволила правлячому режиму повністю ліквідувати її. Перепоною цьому були і суб'єктивні чинники: постать глави УГКЦ - митрополита А.Шептицького; консолідованість вищих ієрархів і духовенства; широка суспільна підтримка церкви з боку місцевого населення.

Оскільки атеїстична агітація та пропаганда не мали помітного успіху, влада у звичний для себе спосіб залучила до боротьби з УГКЦ репресивні

органи, які з кінця 1939 року розпочали планомірну роботу по ослабленню і розколу церкви як організації, політику тиску, шантажу та репресій стосовно духовенства з метою залякати та підпорядкувати своєму впливу греко-католицьке духовенство. Незважаючи на часткові успіхи в цьому напрямі, владі загалом не вдалося встановити контроль над УГКЦ, підірвати її суспільний авторитет, підпорядкувати греко-католиків Московському патріархату Російської православної церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бабенко Л. Митрополит Андрей Шептицький на зламі суспільно-політичних альтернатив початкового періоду радянської західноукраїнських земель / Людмила Бабенко // Україна і Ватикан. - Вип. I. - Івано-Франківськ-Київ, 2008. - С.165-171.
2. Возз'єднання: зб. архівних документів і матеріалів (травень 1944 - січень 1946) [упоряд., передмова та покажчики О. Д. Довганича та ін.; ред. кол.: В. І. Балого та ін.]. - Ужгород, 2000. - 344 с.
3. Митрополит Андрей Шептицький. Життя і діяльність: документи і матеріали. 1899-1944. - Кн. 1: Церква і суспільне питання. - Львів: Місіонер, 1998. - 570 с.
4. Бабенко Л. Митрополит Андрей Шептицький на зламі суспільно-політичних альтернатив початкового періоду радянської західноукраїнських земель / Людмила Бабенко // Україна і Ватикан. - Вип. I. - Івано-Франківськ-Київ, 2008. - С.165-171.
5. Культурне життя в Україні. Західні землі. - К.: Наукова думка, 1995. - Т.1.: 1939-1953. - 748 с.
6. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: документи і матеріали 1899-1944. - Львів. - Т.2; кн.2: Церква і суспільне питання. - 1998. - 940 с.
7. Ліквідація УГКЦ (1939-1946): документи радянських органів державної безпеки - К.: ПП Сергійчук М.І., 2006. - Т.1. - 920 с.
8. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.). - Київ, 2005. - 480 с.
9. Ліквідація УГКЦ (1939-1946): документи радянських органів державної безпеки - К.: ПП Сергійчук М.І., 2006. - Т.1. - 920 с.
10. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.). - Київ, 2005. - 480 с.
11. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / Б. Боцюрків. - Львів: Вид-во УКУ, 2005. - 268 с.

Nataliya KONTSUR-KARABINOVYCH
THE RECULIARITIES OF ANDREY SHEPTYTSKY AS THE HEAD OF
THE UKRAINIAN GREEK-CATHOLIC CHURCH RELATION WITH
THE SOVIET AUTHORITIES

The article examines the way metropolitan Andrey Sheptytsky stayed proponent of the rights of the Ukrainian greek-catolik church. He didn't swear alliance to the Polish officials of the time and advocated the tenets of the Ukrainian Greek-catholic church even after the Western Ukraine became a part of the Soviet Ukraine.

Key word: *Ukrainian Greek-catholic church, metropolitan, regime.*

УДК 94(477.8)

Олег МАЛЯРЧУК

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу***ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ У
ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ РСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ
1980-Х РОКІВ**

У статті охарактеризовано процес відродження національної пам'яті через перші релігійні, громадсько-культурологічні спілки, клуби, комітети, товариства, асоціації, організації - форми роботи самодіяльних об'єднань з метою збереження національної гідності, рідної мови, народних звичаїв і обрядів, вільного віросповідання.

Ключові слова: Київ, Львів, парійно-радянська влада, протести, Українська греко-католицька церква, національна атрибутика.

Генеральна лінія КПРС - творення нової радянської спільноти, не встигла реалізуватися в бажаному партією обсязі. Більшість українців не втратили національну гідність і болюче реагували на національне приниження. Найкоштовнішим скарбом виступала рідна мова, яку постійно витісняла російська («великий, могутий русский язык»). На західноукраїнських землях до цього долучилося збереження історичної пам'яті народу та дотримання релігійних звичаїв і обрядів. «Притлумлені страхом» громадяни активізувалися й поступово вимагали проведення змін у суспільному житті. Використання різного роду комуністичних міфів досягло своєї критичної межі. Незважаючи на це, компартія і далі монополює насаджувала суспільно-політичні і соціально-культурні схеми, принципи, ідеї.

З приходом до керівництва в СРСР М.Горбачова ідеологічний тиск на суспільно-політичне життя почав слабнути. Політика гласності й демократизації суспільства надала сміливості й можливість підняти свій голос на захист українства. Зміст політичного курсу запропонованого новим керівництвом на чолі з М.Горбачовим на пленумі ЦК КПРС у березні 1985 р. виражався формулою: через прискорення соціально-економічного розвитку країни - до нового якісного стану радянського суспільства. Паралельно з реформуванням економіки відбувався складний процес суспільно-політичних зрушень. На ХХУІ з'їзді КПРС (лютий 1986 р.) було висунуто гасло «широкої демократизації й гласності», яке «перетворилось на потужний каталізатор радянських суспільних змін». Уже влітку 1988 р. на ХІХ партійній конференції було порушене питання про необхідність реформування радянської політичної системи. Проте зміна гасел у союзному центрі ще не означала зміни політики на місцях, зокрема в Українській РСР, де до кінця 1980-х років під керівництвом В.Щербицького «все залишалося

по-старому». На противагу наростанню нових суспільно-політичних тенденцій, у республіці проводився жорсткий консервативний курс.

Мета статті - здійснити характеристику складових національної ідеї і релігійного життя західноукраїнської спільноти, вироблення нею дієвих форм самозахисту проти політики комуністичної партії і радянського уряду у період будівництва «розвинутого соціалізму» і «перебудови».

Основний масив в історіографії відродження Української Греко-Католицької Церкви становлять публікації І. Андрухів і П. Кам'янського¹, А. Васьківа², І. Гнипа³, Р. Делятинського⁴, О. Єгрешія⁵, О. Лисенка і О. Реєнта⁶, В. Марчука⁷, О. Малярчука⁸, В. Перевезія⁹, І. Пилипіва¹⁰ та багатьох інших науковців.

Проблема відродження діючої у підпіллі Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) набула особливої актуальності у середині 80-х років ХХ ст. унаслідок заявленого новим радянським керівництвом курсу на дотримання в СРСР демократичних прав людини, в тому числі на вільне віросповідання. Активна діяльність віруючих УГКЦ, спрямована легалізацію своєї церкви, розпочалася у 1987 р. у містах і селах західних областей України. Для координації зусиль представників церкви, а також діячів національного руху, які підтримували греко-католицьку церкву, у Львові восени 1987 р. було створено Комітет захисту Української Католицької Церкви (УКЦ). За ініціативи Комітету почав видаватися позацензурний часопис «Християнський голос», у якому друкувалися матеріали про боротьбу греко-католицьких віруючих за свої права. Особливо активними були греко-католики у 1988 р. під час відзначення 1000-ліття хрещення Київської Русі. Одне з найбільших на той час зібрань (понад 5 тисяч осіб) було проведено 17 липня на території Гошівського монастиря. Кілька тисяч греко-католиків взяли участь у традиційній прощі і релігійних відправах у Зарваниці на Тернопільщині. Релігійні відправи спрямовувалися на

¹ Андрухів І. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х - 50-х роках ХХ ст. Історико-політологічний аналіз / І.Андрухів, о. П.Кам'янський. - Івано-Франківськ : Нова зоря, 2005. - 363 с.

² Васьків А.Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919-1939) : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / А.Ю.Васьків; НАН України, Інститут філософії. - К., 1997. - 25 с.

³ Гнип І.Я. Греко-католицька-церква на сторінках галицької міжвоєнної преси / І.Я.Гнип. - Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. - 208 с.

⁴ Делятинський Р. Історія Станіславської єпархії (1885-1900 рр.) / Р.Делятинський. - Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001. - 96 с.

⁵ Єгрешій О. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904 - 1945 рр.): автореф. дис. канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / О.Єгрешій; Прикарпатський ун-т ім. В.Стефаника. - Івано-Франківськ, 2003. - 20 с.

⁶ Лисенко О. Українська національна ідея і християнство / О.Лисенко, О.Реєнт. - К. : Ін-т історії України НАН України, 1997. - 190 с.

⁷ Марчук В. Українська Греко-католицька Церква. Історичний нарис / В.Марчук. - Івано-Франківськ : Ліра, 2001. - 146 с.

⁸ Малярчук О.М. Міжвоєнне село Західної України : соціум, господарство, духовність / Р.О.Гусак, Н.Ж.Коростіль, О.М.Малярчук. - Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2014. - 308 с.

⁹ Перевезій В. Греко-католицька церква в 20 - 30-х рр. ХХ ст. / В.Перевезій. - К. : Основа, 1998. - 48 с.

¹⁰ Пилипів І.В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918 - 1939 рр.) / І.В.Пилипів. - Тернопіль : Економічна думка, 2011. - 440 с.

національне відродження і відновлення таким чином традиції дорадянської епохи, коли священики і клір були активними учасниками суспільного життя на Західній Україні.

Найбільш небезпечними, поряд з «уніатами», влада вважала діяльність активістів і прихильників Української Гельсінської спілки (УГС), Української асоціації незалежної творчої інтелігенції, Українського культурологічного клубу, Українського демократичного союзу та ін. Із перерахованих організацій першим виник Український культурологічний клуб (УКК) у серпні 1987 р. у Києві. За його ініціативи проводилися публічні громадські вечори («Білі плями в українській історії»), обговорювалася тема голодомору в Україні 1932-1933 рр., відбувся перший вечір пам'яті Василя Стуса. Організаторами УКК стали С. Набока, Л. Мілявський, О. Шевченко, О. Матусевич.

23 жовтня 1987 р. у Львові в клубі Львівського лісотехнічного інституту під час зібрання представників творчої інтелігенції і молоді міста виникло неформальне об'єднання культурницько-етнографічного характеру - «Товариство друзів Лева». Офіційними організаторами виступили Львівське відділення фонду культури УРСР, Товариство охорони пам'яток архітектури і культури, об'єднання молодіжних клубів при ЦК ЛКСМУ. Під час зібрання було схвалено пропозицію вважати «Товариство друзів Лева» філіалом київського Українського культурологічного клубу. Невдовзі у Рівному та Луцьку почали діяти філії організації. Як реакція суспільства на жахливий екологічний стан у республіці, спричинений Чорнобильською катастрофою, у 1987 р. зародилася організація «Зелений світ». У жовтні 1987 р. відбувся її перший установчий з'їзд, на якому було проголошено намір створити Партію зелених України. У січні 1988 р. при Будинку вчених АН УРСР створено українознавчий клуб «Спадщина», в якому об'єдналися здебільшого співробітники академічних установ. Березень 1988 р. позначився створенням товариства «Громада» - самодіяльного історико-культурного об'єднання студентської молоді Київського державного університету. У 1988 р. відновила свою діяльність правозахисна організація Українська Гельсінська група до складу якої входили В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, З. Красівський, М. Горинь, Б. Горинь, О. Мешко, О. Матусевич, В. Шевченко, П. Скочок, В. Барладяну, П. Січко, В. Січко, В. Стрильців, Я. Лесів, П. Розумний, С. Сапеляк, І. Зісельс, Н. Муратов, Н. Матусевич. Поступово філії УГС утворилися в Києві, Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Одесі, Донецьку, Чернівцях та інших містах України. На зібраннях творчої інтелігенції й студентської молоді обговорювалося відродження національної історії й символіки - тризуба, жовто-блакитного, а також повстанського (УПА) червоно-чорного прапорів.

Під впливом Демократичного союзу (створений у Москві у травні 1988 р., проголосив себе першою політичною опозиційною партією) члени УКК Л. Мілявський, І. Запорожець та інші зробили практичні кроки на шляху створення Національної християнсько-демократичної фракції ДС. Її програма

передбачала вільне обговорення ідеї виходу республік зі складу СРСР, забезпечення її політичної та економічної незалежності, створення національного уряду й армії, звільнення і реабілітацію політв'язнів і т. д. Невдовзі виникла самостійна Українська демократична спілка, але через радикальність не отримала необхідної соціальної підтримки, проіснувала недовго¹.

Радянське суспільство постійно перебувало під контролем структур Комітету державної безпеки (КДБ), зокрема його найбільш кількісного п'ятого управління (діяло з липня 1967 р.), на яке покладалася боротьба з так званою «ідеологічною диверсією противника». Саме цей підрозділ контролював дисидентський рух, опозиційні настрої, інакомислення, а в УРСР - прояви «українського буржуазного націоналізму». КДБ був найпотужнішою репресивною організацією і джерелом інформації для радянської партійно-державної верхівки про стан суспільства та його настрої. Особливий інтерес становили особи засуджені до кримінальної відповідальності за статтями 62 (антирадянська агітація і пропаганда) і 187 (наклеп на радянський державний і суспільний устрій) Кримінального кодексу УРСР, а також всі ті особи, котрі повернулися з місць ув'язнення і спецпоселення.

Однією з форм роботи самодіяльних об'єднань щодо піднесення соціальної активності громадян була підготовка і розповсюдження позацензурної преси. Одними з перших були незалежні видання - «Кафедра» та «Євшан-зілля» (Львів), «Скарби гір», «Крок» (Івано-Франківськ), «Вільна думка» (Волинь), «Шлях до волі» (Рівне), «Тернове поле» (Тернопіль), «Гомін Буковини» (Чернівці) та багато інших.

У містах і селах західних областей України насипалися символічні могили «Борцям за волю України!», які були зруйновані радянською владою. На сходах сіл чи громадськості міст приймалися рішення про насипання і освячення таких могил. Як згадує один з перших активістів Я. Шпенюк: «Робили це вручну, глину носили відрами. А щоб кожен запам'ятав назавжди цю подію і відчув себе учасником цього урочистого дійства, то треба було принести скільки хто зможе глини зі свого городу й поля. За це проголосували одногосно. Не можна передати словами, як піднесено працювали всі - навіть діти у маленьких відерках несли землю, намагаючись якомога вище висипати на могилу. Це були не окремі громадяни, а велика громадська спільнота, дивлячись на яку, думалось про волю» .

У західноукраїнській пресі офіційного характеру почали все частіше появлятися замітки про різноманітні демократичні акції. Так, у газеті «Вільна Україна» від 22 червня 1988 р. була вміщена інформація про утворення у Львові товариства рідної мови ім. Т.Г.Шевченка. «Позавчора у Львові, в Будинку культури будівельників, відбулася установча конференція

¹ Даниленко В.М. Шлях до незалежності : громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр. / В.М.Даниленко, М.К.Смольницька // Український історичний журнал, 2011. - № 4. - С. 9.

² Шпенюк Я. Щербата але багата доля / Я. Шпенюк. - Брошнів : Таля, 2005. - С. 233.

товариства рідної мови ім. Т.Г.Шевченка. Організаціями - засновниками його є обласні відділення Українського фонду культури, організація Спілки письменників України, відділення Товариства охорони пам'яток історії та культури і відділення товариства «Україна». Установчі збори обрали раду товариства рідної мови. До її складу увійшли представники творчих спілок, громадських організацій, трудових колективів, Головою ради обраний письменник Роман Іваничук»¹.

У вересні 1988 р. у Львові було засновано ініціативний комітет «народного фронту», який на основі досвіду Литовського руху за перебудову і Народного фронту Естонії прийняв рішення про проведення масової агітаційної роботи серед населення з перетворенням «фронту» на масову організацію. 1 листопада 1988 р. ідея створення «народного фронту» стала предметом обговорення на звітних виборчих партзборах Спілки письменників України (СПУ). Саме ця організація відіграла основну роль у формуванні масової опозиційності населення УРСР. Подібна група, як зазначають В. Даниленко і М. Смольницька, була створена в Інституті літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР. Згодом вони об'єдналися. 23 листопада в республіканському Будинку літераторів відбулися збори активу СПУ за участю представників УКК, «Громади», «Спадщини» та інших. Промовці запропонували кілька варіантів назв для створюваного об'єднання: «Національний рух», «Народний фронт» і «Народний рух». 31 січня 1989 р. загальні збори СПУ схвалили запропонований проект програми Народного руху України за перебудову (НРУ). За рішенням пленуму СПУ, 16 лютого проект програми НРУ було опубліковано в «Літературній Україні». Відразу ж партійні і державні органи розгорнули широку кампанію протидії шляхом нищівної критики проекту на всіх рівнях .

Підтримкою ідеї НРУ за перебудову стало заснування в Українській РСР об'єднаного Товариства української мови ім. Т. Шевченка (ТУМ), члени якого займалися не тільки питаннями відродження мови і культури, а й активно цікавилися політичним життям країни. Резонансним стало повідомлення газети «Червоний прапор» від 7 жовтня 1988 р. про створення товариства шанувальників української мови і культури ім. Т.Г.Шевченка у м. Ровно. «Днями при Палаці культури хіміків у Ровно відбулись установчі збори новоствореного об'єднання за інтересами, що отримало назву Товариство шанувальників української мови і культури ім. Т.Г.Шевченка. На зборах обрано раду Товариства, до складу якої увійшли вісімнадцять членів. Серед них - працівники ВО «Азот», шкіл, дошкільних закладів, що розташовані у мікрорайоні «Ювілейний», словом, ті люди, що побажали взяти участь у становленні об'єднання. Прийнято і статут товариства. Згідно з його положенням, воно керуватиметься принципами соціалістичного

¹ Суспільно-політичний розвиток західних областей УРСР. 1939-1989. Збірник документів і матеріалів / [Відп. ред. Ю. Сливка]. - К. : Наук. думка, 1989. - С. 335-336.

² Даниленко В.М. Шлях до незалежності : громадські рухи й суспільні настрої в УРСР другої половини 1980-х рр. / В.М.Даниленко, М.К.Смольницька // Український історичний журнал, 2011. - № 4. - С. 13-14.

інтернаціоналізму та патріотизму. А свої завдання члени товариства вбачають у залученні громадян та організацій до популяризації та розширення сфери функціонування української мови, сприяння повнішому та глибшому освоєнню рідної мови, естетичному, патріотичному та інтернаціональному вихованні молоді. Члени об'єднання вирішили також протидіяти засміченню та каліченню мови, лихослів'ю, проявам бездуховності.

11-12 лютого 1989 р. Спілка письменників України, Український фонд культури, Інститут мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР та Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка на установчій конференції у Києві заснували Товариство української мови ім. Т. Шевченка (ТУМ). Головою Товариства був обраний поет з Івано-Франківщини Д. Павличко. Це перша громадська організація, створена не за ініціативи компартії, а української інтелігенції. Її гасло - «українській мові - статус державної». Створення ТУМ стало юридичною підставою для організації його осередків по всій Україні. Так, за ініціативи 47 громадських активістів 8 червня 1989 р. на загальних зборах нафтогазовидобувного управління «Долиналифтогаз» було вирішено створити первинний осередок ТУМ. Працівники обрали керівний орган - раду осередку, робочі комісії і оформили звернення до адміністрації управління, ради трудового колективу, партійної, комсомольської і профспілкової організацій про співпрацю з Товариством. Успішне впровадження української мови у діловодство було можливе тільки за сприяння керівництва підприємств, державних установ та громадських організацій, оскільки Конституцією УРСР у новій редакції ще не була прийнята норма про вирішення мовної проблеми².

На квітень 1989 р. тільки у Львівській області ТУМ нараховувало 13 тис. членів, які об'єдналися у 66 первинних осередків і продовжували роботу зі створення філій товариства у населених пунктах краю. Навесні 1989 р. місцеві осередки Руху почали виникати в різних населених пунктах України. Найактивнішими були мешканці Львівщини. 7 травня у місті відбулася установча конференція місцевого осередку НРУ за перебудову, а 1 липня було створено Київську міську організацію. Цей процес завершився проведенням 8-10 вересня 1989 р. загальних установчих зборів Народного руху України за перебудову у Києві. Поряд з НРУ і ТУМ, почало організаційно виникати й товариство «Меморіал». З кореспонденції в газеті «Радянська Волинь» про обласну установчу конференцію товариства «Меморіал» у Луцьку від 26 березня 1989 р.: «Як справедливо відзначив у своїй доповіді голова обласного оргкомітету «Меморіалу» директор обласного краєзнавчого музею В. А. Наконечний, суд пам'яті - найчесніший

¹ Суспільно-політичний розвиток західних областей УРСР. 1939-1989. Збірник документів і матеріалів / [Відп. ред. Ю. Сливка]. - К. : Наук. думка, 1989. - С. 342.

² Мисьович Р. Становлення нафтогазовидобувного управління «Долиналифтогаз» / Р. Мисьович // З історії Долини : зб. історико-краєзнавчих статей. - Долина, 2012. - Вип. V. - С. 198.

і найсправедливіший суд.»¹. У Львові був сформований Міжнаціональний комітет захисту політв'язнів на чолі з М. Горинем. Діяльність цих та багатьох інших організацій, що функціонували на території УРСР, поступово виходила за рамки нечисленних зібрань.

У суспільно-політичних умовах УРСР кінця 80-х років минулого століття осередки НРУ, ТУМ, УГС, «Меморіалу» та інші могли тільки частково скеровувати ідеологічну пропаганду і культурно-просвітницьку роботу на відродження національної свідомості. Партійні органи і правоохоронна система держави насторожено і вороже сприймали їх створення. Протидія аргументувалася фальшивими обуреннями на зразок: «Навіщо в Україні створювати громадські товариства на захист української мови, від кого є потреба її захищати?! Адже про мову піклується держава, а створення Товариств на її захист ганьбить УРСР»².

Протягом перших років «перебудови» зміни в суспільно-політичному житті України відставали від аналогічних процесів у Москві. Коли на союзному рівні відбувалися суттєві перестановки в складі вищого керівництва партії й уряду, першим секретарем ЦК КПУ до осені 1989 р. залишався В.Щербицький. Він та його команда докладали всіх зусиль для того, щоб зміни не досягали Української РСР. Боротьба за національне відродження проявилася у підготовці і проведенні перших багатотисячних віче влітку 1989 р. з вимогою надання українській мові статусу державної. Верховна рада УРСР 27 жовтня прийняла у новій редакції Конституцію УРСР, в якій згідно ст. 73 українській мові надавалося статус державної з забезпеченням її функціонування в усіх сферах суспільного життя. Одночасно з прийняттям Конституції 28 жовтня 1989 р. був прийнятий Закон «Про мови в Українській РСР».

Конституція УРСР і Закон про мови, надаючи українській мові статус державної, одночасно гарантували вільне використання російської мови. Успішне розв'язання мовної проблеми ставало можливим тільки при наполегливій праці осередків ТУМ на місцях. Влада проявила половинчастий підхід до вирішування суспільних проблем. У промисловості ситуація ускладнювалася загальносоюзними міністерствами з веденням діловодства, технічної документації російською мовою. Суспільство поступово виходило зі страху перед всесильним КДБ.

За підрахунками О. Муравського, у 1989 р. тільки у Львівській області проведено 273 заходи, із них 182 - несанкціоновані (88 - у Львові, з них 72 - несанкціоновані). Серед них: 100 мітингів (70 - несанкціоновані); 7 (4) зібрань; 1 демонстрація; 24 (24) вуличних походи; 73 (68) молебні; 12 (7) інших масових заходів. У 156 випадках використовувалася «націоналістична атрибутика». У заходах, що проводилися на території області, узяли участь

¹ Суспільно-політичний розвиток західних областей УРСР. 1939-1989. Збірник документів і матеріалів / [Відр. ред. Ю. Сливка]. - К. : Наук. думка, 1989. - С. 380.

² Мисьович Р. Становлення нафтогазовидобувного управління «Долинанафтогаз» / Р. Мисьович // З історії Долини : зб. історико-краєзнавчих статей. - Долина, 2012. - Вип. V. - С. 198.

близько 557 тис. осіб, з них 341 тис. - у несанкціонованих владою. За цей самий період за порушення законодавства затримано 394 особи, більшість з яких притягнуто до адміністративної відповідальності. «... упродовж 1989 р. у західноукраїнських областях прокотилася хвиля т. зв. «мітингової демократії». Вуличні акції національно-демократичних сил досягли поставленої мети - послабили страх суспільства перед існуючою системою, показали ідейну слабкість Комуністичної партії, продемонстрували значні організаційні можливості представників національно-демократичного табору, здобутки в морально-психологічній площині - ідеологам комуністичної системи ставало все важче маніпулювати свідомістю народу, спекулювати на історичних фактах»¹.

У республіці відбувалося загострення соціально-політичної ситуації, особливо у великих промислових регіонах та західних областях України. Головними причинами невдоволення населення стали дефіцит багатьох товарів, інфляція, тіньова економіка, ріст злочинності, діяльність опозиційних політичних угруповань і недоліки в роботі Верховної Ради УРСР. Проголошений головою Ради міністрів СРСР М. Рижковим на сесії Верховної ради СРСР на початку 1990 р. у доповіді «Про економічне становище країни і концепцію переходу до регульованої ринкової економіки» курс на ринкові реформи означав згортання соціального забезпечення, захисту громадян державою і був сприйнятий, як посягання на життєві інтереси населення.

У вирі національного відродження ключове місце посіли передруки письмових джерел і досліджень з історії України та Церкви, виданих за кордоном, так звана «буржуазно-націоналістична література» та «клерикально-уніатська». Органи КДБ вважали її небезпечною зброєю проти радянської влади, ворожими випадками проти Радянського Союзу. У переліку забороненої антирадянської літератури одне з перших місць займали видана М. Грушевським «Історія України-Руси», В. Винниченком «Заповіт борцям за визволення», С. Бандерою «Перспективи Української Революції» та інші. Порив до пізнання справжньої історії свого народу і Церкви засвідчив, що за роки панування тоталітарної системи комуністична ідеологія не зуміла знищити національну гідність і духовність українців, а демонстрація відданості КПРС більшістю її членів і комсомольців була способом суспільного маскуванню та меркантильних інтересів.

Протестні виступи у республіках Прибалтики, Закавказзя, України, на яких лунали заклики про вихід зі складу СРСР посіяв страх у керівництва країни. Закон «Про порядок вирішення питань, пов'язаних з виходом Союзною Республіки з СРСР» від 23 березня 1990 р. передбачав можливість такого виходу при умові, що 10 % громадян вимагатиме обов'язкового проведення повторного референдуму, на якому це бажання було б

¹ Муравський О. «Мітингова демократія» 1989 р. у західних областях України / О. Муравський // Галичина. - Івано-Франківськ, 2011. - Вип. 18-19. - С. 272.

підтверджено не менше двома третинами громадян республіки. А вже 3 квітня вступив в дію Закон «Про правовий режим надзвичайного стану», за яким президент СРСР міг вводити надзвичайний стан в союзній республіці навіть без її згоди.

Закон «Про мови народів СРСР» від 24 квітня 1990 р. надавав російській мові статусу офіційної мови, чим узаконювалася двомовність на всій території Союзу. Наступні Закони - «Про розмежування повноважень між Союзом СРСР і суб'єктами федерації» від 26 квітня 1990 р., «Про громадянство СРСР» від 2 липня 1990 р. утверджували на державному рівні протидію національному відродженню українців, унеможлилювали впровадження Закону УРСР «Про мови в Українській РСР».

Перебудовні новації лише прискорили наростання деструктивних тенденцій у самій комуністичній партії, яка намагалася зберегти монополію на політичну владу. Наслідком ослаблення компартійного режиму стало наростання економічних вимог громадян, котрі переросли у політичні - національно-демократичні рухи.

Діяльність Народного руху України за перебудову «є унікальним прикладом у вітчизняній історії, коли громадська політична організація виникає не стільки за ініціативи її творців, ідеологів, скільки внаслідок суспільної потреби, всупереч перешкодам, які чиняться зі сторони. Ідея створення НРУ, як і належить, була висловлена представниками національної еліти, однак її здійснення цілковито стало заслугою активістів «середньої» ланки, які в умовах боротьби з аморфними, але все ще небезпечними силами влади, реалізували задум»¹. Рухівці використовували різні форми і методи політичної боротьби: мітинги, демонстрації, молебні, страйки, акти громадянської непокори. Політичне протистояння проходило через зустрічі з народними депутатами СРСР, пікетування, панахиди на могилах борців за волю України (Січових стрільців, воїнів УПА), масове відновлення парафій Греко-Католицької Церкви і будівництво нових храмів.

Своєрідним каталізатором розгортання «мітингових стихій», «провінційних революцій» став «живий ланцюг» Київ - Житомир - Рівне - Тернопіль - Львів - Івано-Франківськ, ініційований Рухом на відзначення об'єднання українців в одну державу 22 січня 1919 р. «І якщо на Тернопільщині, де протяжність «Української хвилі» становила 160 кілометрів, не було жодних проблем із розстановкою по трасі людей, то дещо складніше було на Ровенщині, але за допомогою львів'ян, тернопільчан та волиняків ланцюг єднання і тут був безперервний. Безперервний він був і на житомирській трасі, хоч і помітно рідший, ніж в усіх інших областях. Мешканців сіл, крізь які пролягала траса єднання, місцеві керівники просто залякували тим, що мовляв, зі Львова приїдуть жовто-блакитні екстремісти,

¹ Бондаренко С. Діяльність Народного Руху України в Західній Україні наприкінці 80-х на початку 90-х років ХХ ст. : матеріали Міжнар. науково-практ. конф. [«Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)»], (Тернопіль, 20-21 квітня 2012 р.) / С.Бондаренко. - Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. - Ч. II. - С. 211.

які невідомо чого хочуть, а тому слід триматися від них подалі і ні в який ланцюг з ними не ставати»¹.

Ідея «живого ланцюга» належала відомому українському дисиденту М. Гориню². Проведення «живого ланцюга» мало на меті показати єдність України, зблизити західний та східний регіони, апробувати та показати реальну можливість НРУ, відкрито пропагувати національно-демократичні ідеї, протестувати проти політики правлячої комуністичної партії. На багатолюдних мітингах виступали представники народних фронтів Прибалтики, Вірменії, Азербайджану. Поглиблення та радикалізація опозиційних сил проявилася у ході виборів у березні 1990 р. до Верховної ради УРСР. У трьох західних областях - Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській - Рух одержав повну перемогу, компартія в багатьох місцевих радах опинилася в опозиції.

«Мітинги, вертепи, гаївки, - усе те, за що бралось товариство Лева, заповнювало вакуум української духовності, пробуджувало національну свідомість. Самі писали сценарії вертепів (серед маститих сценаристів були тоді Ігор Марків та Марія Процев'ят), де свідомо вводили таких заборонених персонажів, як Січові Стрільці, Козаки. І обов'язково - політичний момент, скажімо, згадувалося про акт Злуки, про визнання української мови як державної»³.

Демократичні ради Галичини як виконавці народної волі виступили ініціаторами рішень про використання національної символіки, перейменування вулиць, демонтаж пам'ятників В. Леніну, деполітизацію підприємств, державних установ та навчальних закладів, українізацію освіти. Це викликало різкий протест як з боку місцевих комуністів і підконтрольних їм міліції, прокуратури, спецслужб, суду, так і центральних органів влади. Влада намагалася боротись проти наростаючої «мітингової стихії» не лише заборонами, а й адресними репресивними заходами, так званими «мікрорепресіями». До адміністративної відповідальності притягувалися сотні осіб, передусім організатори та активні учасники несанкціонованих масових заходів, панахид і молебнів.

16 липня 1990 р. за ініціативою Народної Ради Верхована рада УРСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України в якій проголошувалося «верховенство, самостійність, повнота і неподільність влади республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах»⁴. Вартою уваги, на нашу думку, є стаття Р. Рахманного «І знову: один крок вперед - два назад. Навколо Деклярації про державний суверенітет України», вміщена у одному з випусків часопису

¹ Гарбар І. І прокотилась «Українська хвиля» / І.Гарбар, В. Саквука // Дзвін. - 1990. - № 4. - С. 151.

² Львова І. Прощавай, великий Михайле. У кращій світ на 83-му році життя відійшов один з найвідоміших українських дисидентів / І.Львова, Т. Вархоляк // Експрес. - № 5 (6753). - 17. 01. 2013 - 24. 01. 2013. - С. 7.

³ Федорів Л. І кілька ремінісценцій на доповнення / Л.Федорів // Дзвін. - 2002. - Число. 1. - С. 158.

⁴ Декларація про державний суверенітет України : Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. - К. : В-во "Україна", 1991. - С. 1.

«Визвольний шлях»: «Українські самостійники знають теж сьогоднішню дійсність в Україні, бачать всі суперечності між словесними заявками і діями партійної адміністрації там і розуміють усі труднощі, на які натрапляють ширі патріоти України ще й сьогодні - в час т. зв. лібералізації умов життя в імперії. Ми високо цінімо кожен прояв самостійної української думки в українській пресі, наукових виданнях і самоуправлінні крайових установ. З радістю спостерігаємо, що там вирости молоді таланти з умінням глибоко вглянути в українську проблематику і чесно висловити свої висновки високоякісною формою. Справді, там ожила українська національно-політична думка, овіяна морально-духовним ідеалізмом, - радіємо ми тут»¹.

19 липня «Globe and Mail» оприлюднила статтю професора Едмонтонського університету Девіда Морфі, який пояснював, що «Деклярація про державний суверенітет України» є тільки свідченням того, що український нарід бореться за незалежність України. Але сама «Деклярація» є звичайнісінькою фікцією, бо ж ніякої незалежності не проголошує. І це має мусити знати кожний українець, аби не стати жертвою чергової московської провокації.»²

Четвертий з'їзд народних депутатів СРСР проголосував проти визнання декларації про державний суверенітет республік. Керівництво СРСР розпочало агітаційну кампанію за проведення загальносоюзного референдуму для отримання відповіді на запитання: «Чи вважаєте ви необхідним збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, в якій повною мірою гаратуватимуться права і свободи будь-якої національності?». За ініціативою Народної Ради Верховна Рада УРСР ухвалила одночасно з референдумом провести опитування населення УРСР для отримання відповіді на запитання: «Чи згодні ви з тим, що Україна має бути у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік на засадах Декларації про державний суверенітет України?». Івано-Франківська обласна рада першого демократичного скликання прийняла ухвалу одночасного з загальносоюзним провести обласний референдум для отримання відповіді на запитання: «Чи хочете ви, щоб Україна стала незалежною державою, яка самостійно вирішує всі питання внутрішньої і зовнішньої політики, забезпечує рівні права громадянам незалежно від національності та релігійної приналежності?».

Українці-західняки, і не тільки вони, активно агітували громадян взяти участь у референдумі і проголосувати проти збереження СРСР як оновленої федерації, сказати «Так» на запитання бюлетеня опитування населення республіки і бюлетеня обласного референдуму. Прагнення побудувати незалежну демократичну державу, відповісти на запитання бюлетенів

¹ Рахманний Р. І знову : один крок вперед - два назад. Навколо Декларації про державний суверенітет України / Р.Рахманний // *Визвольний шлях*. - 1990. - Кн. 11 (512). - С. 1302.

² Барладяну В. Ситуація: політичне становище в Україні / В.Барладяну // *Визвольний шлях*. - 1990. - Кн. 12 (513). - С. 1431.

опитування населення була підтримкою тих народних депутатів, які в умовах парламентської боротьби, при сильній протидії партійно-державного керівництва СРСР і застосування ними адміністративних важелів робили виважені кроки на шляху до суверенітету України.

Під час святкування 500-річчя Запорізького козацтва члени осередків ТУМ Прикарпаття були учасниками рейду агітації автобусної колони до місць козацької слави. Західні українці з розумінням сприйняли проблему страйкуючих шахтарів Донбасу і активно відгукнулися на пропозицію допомогти шахтарям матеріально.

Ситуація в компартії ускладнювалася втратою довіри населення. Загалом лави КПУ лише в 1990 р. полишило 220 тис. осіб (при тому, що вступило 38 тис. осіб). На середину 1991 р. її чисельність налічувала 2 732 408 осіб, скоротившись до рівня 1981 р.¹. Вражаючим було падіння чисельності Комуністичної партії в Галичині. Конфронтація між партапаратом і рядовими членами призвели до стрімкого скорочення чисельності КПУ та департизації підприємств, колгоспів та установ західного регіону. Декомунізація суспільно-політичного життя призвела до розпаду компартійної системи на Прикарпатті. В південно-східних регіонах республіки становище не було настільки хитким.

Політична коаліція «Суверенна демократична Україна» (СДУ) сформувалась як опозиційне до КПРС об'єднання політичних партій, громадських та національно-культурних організацій, які стояли на засадах побудови суверенної Української держави. Членами СДУ стали майже всі новостворені партії, передусім Народний Рух України, Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта», «Зелений світ», «Меморіал», Українська Студентська Спілка, Союз Українок та ін. Першим робочим органом СДУ став комітет «Референдум - суверенна Україна», який координував та узгоджував дії опозиції в ході підготовки та проведення референдуму СРСР та опитування 17 березня. Очолив комітет народний депутат України, співголова Партії демократичного відродження України О. Ємець.

Загальносоюзний референдум відбувся 17 березня 1991 р. Громадяни Радянського Союзу у своїй більшості висловилися за його збереження. Президент СРСР М.Горбачов, отримавши на референдумі підтримку щодо збереження Союзу, розпочав кампанію з підписання так званого Союзного договору - між центром і республіками. Загроза втрати Україною досягнутих демократичних завойовань ставала реальною. Депутати-комуністи Верховної ради УРСР були налаштовані на підписання договору. Постала потреба залучення до боротьби широких мас населення республіки. Для цього було розгорнуто кампанію по створенню страйкових комітетів для захисту прав громадян. Громадські активісти продовжували агітувати проти підписання

¹ Литвин В.М. Історія України : [в 3 т.]. - Т. 3. - Кн. 2 : Новітній час (1914-2004) / В.М.Литвин. - К. : Альтернативи, 2005. - С. 373.

Союзного договору. Політичне протистояння у республіці зростало. Партійно-державна система, опираючись на КДБ, намагалася усіма силами втримати ситуацію під своїм контролем.

Деякі керівники-комуністи почали застосовувати свою владу для розправи над працівниками - відчайдушними сміливцями, прихильниками Греко-Католицької Церкви, організаторами осередків ТУМ, НРУ, демократичних партій тими, хто покинув лави КПРС і комсомолу. Кампанія з підписання Союзного договору припинилася 19 серпня 1991 р. - у Москві відбувся державний заколот. Керівництво державою перейшло до так званого Державного Комітету з Надзвичайного Стану (ДКНС, російською - ГКЧП), який задекларував верховенство Конституції і Законів СРСР на всій території Радянського Союзу. ДКНС знехтував Декларацією про державний суверенітет України, законами, прийнятими Верховною радою УРСР. Більшість населення з обуренням і тривогою сприйняли політичні події у Москві. Звичайно, що були і ті громадяни, хто з боєм сприймали розвал СРСР і вбачали в діях ДКНС кроки до припинення розвалу країни і наведення порядку в економіці.

Позачергові сесії районних і обласних рад західноукраїнських областей засудили дії ДКНС як такі, що спрямовані проти національного відродження суверенної держави, проти демократичних прав і свобод народу України. Вони зобов'язували всі підприємства і установи у своїх діях керуватися верховенством Законів УРСР та принципами, закладеними у Декларації про державний суверенітет України. Перші секретарі райкомів і обкомів компартії, керівна номенклатура намагалися довести доцільність введення постанови ДКНС, зважаючи, чим всі ці події можуть обернутися проти них. Свій «обережний патріотизм», «принципову політичну позицію» прикривали готовністю відстоювати національні інтереси. Частина керівництва республіканських відомств беззастережно підтримали ДКНС і телефонограмами зобов'язували свої структурні підрозділи виконувати указ № 1 в. о. президента СРСР - голови ДКНС Янаєва. На терміново скликаних рознарядках місцеве керівництво усно переадресувало вимоги центру начальникам виробничих підрозділів, управлінським службам.

21 серпня ДКНС припинив керувати СРСР, а 24 серпня 1991 р. Верховна рада УРСР проголосила незалежність України.

За розпорядженнями голів низки районних рад були створені комісії по з'ясуванню фактів підтримки 19-21 серпня 1991 р. державного перевороту з боку окремих підприємств і установ. На зборах трудових колективів, засіданнях профспілкових комітетів обговорювалися телефонограми і визнавали їх свідченням активної підтримки деякими керівниками організованого заколоту з висловленням їм недовіри і вимогами звільнення з посад. Листи-звернення з відповідними пропозиціями направлялися у республіканську, обласні комісії по розслідуванню дій ДКНС, народним депутатам. Однак у бюрократичній тяганині вони блокувалися, «губилися».

Таким чином, національно-демократичне відродження відбувалося через відродження Української Греко-Католицької Церкви, процес створення відділень Руху, ТУМ ім. Т.Шевченка та інших за схемою «знизу - вгору». Релігійні організації, товариства, партії доповнювали один одного. Відродження української духовності, мови, освіти - як одне з важливих завдань, ставили перед собою численні культурологічні неформальні об'єднання, товариства, асоціації, гуртки, які почали діяти в Україні з другої половини 1980-х років. Серед них виділялися осередки Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, Народного руху України за перебудову, «Меморіалу», «Пласту», «Січі», Українського козацтва, Комітету захисту Української Католицької Церкви і т. д. Ідея національно-культурного відродження стимулювала процес демократизації культурно-освітньої сфери, утвердження плюралізму в житті суспільства. Найбільша кількість осередків з'явилася у західних областях і поширилася на центральні, а згодом на схід і південь республіки. Логічним підтвердженням національно-державницьких устремлінь стало проголошення незалежності України як головної політичної умови для практичної реалізації народного суверенітету. В історії України почався новий етап національного поступу. У цьому значна заслуга Народного руху України на чолі з В. Чорноволом, зближення Західних та Східних регіонів на основі єдиної національної ідеї. Як наслідок - закладено початок важливих політичних рішень на основі «Акта проголошення незалежності України» та продовження складних державотворчих процесів, відродження української духовності.

Oleh MALYARCHUK

**THE REVIVAL OF NATIONAL AND RELIGIOUS LIFE IN THE
WESTERN AREAS OF UKRAINIAN SVIET SOCIAL REPUBLIC IN THE
SECOND HALF OF 1980s**

Abstract. The article describes the revival of the national memory through the first religious, social and cultural associations, clubs, committees, societies, associations, organizations as forms of amateur associations in order to preserve national identity, native language, folk customs and rituals, free religion etc.

Keywords: Kyiv, Lviv, Party and Soviet government, protests, Ukrainian Greek Catholic Church, national attribute.

УДК 291.65-055.2:28(477.83/.86) «XIX»

с. Андрея (Ольга) МАСЛІЙ, ЗСМ

*Інститут історії, політології і міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,
Управа Згромадження Сестер Мироносиць***ЖІНОЧІ ЧЕРНЕЧІ СПІЛЬНОТИ ГАЛИЧНИНИ В КОНТЕКСТІ
ЛЕГАЛІЗАЦІЇ УГКЦ НАПРИКІНЦІ 80-Х РР. ХХ СТ.**

У статті розглянуто участь жіночих чернечих спільнот Галичини в процесі легалізації УГКЦ наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Висвітлюється роль чернецтва в маніфестаціях, зверненнях до державної влади та ін., що мали на меті тиск на партійно-радянське керівництво з метою відновлення УГКЦ.

Ключові слова: державна влада, легалізація, Українська греко-католицька церква, чернецтво.

Дослідження процесу виходу Української Греко-Католицької Церкви (далі - УГКЦ) з підпілля в 1980-х рр. неможливе без висвітлення участі в цьому і важливої ролі чернецтва. Монашество залишалося складовою інституцією УГКЦ упродовж усього часу заборони і переслідування церкви під радянською владою. У сучасній історичній науці зросло зацікавлення процесом легалізації УГКЦ, що було безпосереднім наслідком демократизації суспільного життя в радянській Україні періоду горбачовської «перебудови». Однак об'єктом дослідження, як правило, виступали політичні передумови, внесок релігійних правозахисників, єпископів, священиків, мирян у процес відновлення УГКЦ, тоді як роль греко-католицького монашества досі залишалася поза увагою дослідників.

Досліджувана нами тема майже не розкрита в сучасній історіографії. Окремі її аспекти відображені на сторінках спогадів черниць, які зібрав Інститут історії Церкви Українського Католицького Університету в м. Львові [3; 4; 5; 6]. Важливу інформацію для пропонованого дослідження знаходимо в офіційних документах організацій за легалізацію УГКЦ, які були скеровані до вищого державного керівництва [12; 23].

Мета статті - проаналізувати внесок жіночих чернечих спільнот Галичини у процес легалізації УГКЦ наприкінці 80-х рр. ХХ ст.

Рух за легалізацію УГКЦ тривав понад 40 років, починаючи з 1946 р., коли Церква «припинила своє існування» на неканонічному Львівському соборі шляхом «возз'єднання» з Російською Православною Церквою (далі - РПЦ), а всі греко-католицькі єпископи на чолі з митрополитом Й. Сліпим були арештовані, а згодом засуджені до різних термінів ув'язнення. Протягом усього часу переслідування УГКЦ демонструвала стійкість, незважаючи на негативне ставлення радянської влади до релігії загалом та пропаганду войовничого атеїзму. Владні структури в різний спосіб викорінювали

релігійні переконання, закривали та перетворювали на господарські будівлі храми УГКЦ, радянська «система» була впевнена у незворотному процесі - самоліквідації «залишків уніяцтва».

Діяльність переслідуваної церкви активізувалася на початку 80-х рр. ХХ ст. невдовзі після обрання главою Католицької Церкви Івана-Павла II (1978 р.), першого папи-слов'янина, поляка. Обрання Папою людини з комуністичної держави сприяло прискоренню процесів розпаду Радянського Союзу, визволенню країн Центрально-Східної Європи і повернення релігійної свободи на всій пострадянській території. У вересні 1982 р. був утворений громадський комітет «Ініціативна група для захисту прав віруючих», який очолив громадський активіст Й. Тереля, а секретарем був призначений о. Г. Будзінський. Після арешту в 1982 р. Й. Терелі комітет очолив В. Кобрин. У 1987 р. Й. Тереля емігрував на Захід, передавши керівництво комітетом колишньому політв'язню, дисиденту І. Гелю, що провів його реорганізацію [21, с. 422].

З реорганізацією комітету рух за легалізацію забороненої Церкви піднявся на якісно вищий рівень, набувши широкого суспільного розмаху. Основним інструментом у боротьбі греко-католиків за легалізацію УГКЦ на початковому етапі стали багатолюдні богослужіння, маніфестації, звернення відомих церковних діячів до республіканського та союзного керівництва [18, с. 48]. Комітет почав також надавати західним засобам масової інформації записи аудіо- та відео-доказів існування УГКЦ, а також свідчення про репресії щодо неї з боку радянської влади [25].

Провісником легалізації УГКЦ стало оприлюднення 4 серпня 1987 р. заяви групи священників і вірних під керівництвом владики П. Василика до Папи Римського та генерального секретаря ЦК КПРС М. Горбачова, в якій вони оголошували про свій вихід з підпілля. У заяві, зокрема, було написано: «Ми, єпископи, священники, монахи, монахині і вірні Католицької Церкви в Україні¹, що нижче підписалися, заявляємо, що у зв'язку з перебудовою в СРСР і більш сприятливими умовами, що склалися, а також з ювілеєм 1000-ліття хрещення в Україні вважаємо за недоцільне перебувати в підпіллі.» [12].

Вагомий внесок у процес легалізації УГКЦ зробили черниці. Вони не тільки проводили релігійну діяльність протягом усього періоду заборони Церкви, але й були активними учасниками процесу легалізації Церкви. Заяву 4 серпня 1987 р. про вихід з підпілля підписали чотири монахині: с. Діогена Кулинич Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії (далі - ЗССНДМ), с. Стефанія Городицька Чину святого Василя Великого (далі - ЧСВВ), с. Анастасія Плячок ЧСВВ і с. Іванна Цебрин ЧСВВ [12].

Поштовхом до легалізації УГКЦ стало святкування ювілею 1000-ліття Хрещення України-Руси. Єпископ П. Василик згадував про ці події:

¹ З 1960 р. до початку 90-х рр. ХХ ст. в офіційних документах під впливом діаспори фігурувала назва Українська Католицька Церква. Однак вона не прижилася в середовищі українців греко-католиків, тому залишилася давня історична назва УГКЦ, як і називається ця церква в наш час.

«Надходив великий ювілей 1000-ліття хрещення Київської Русі, напередодні, а саме 1986 р., Святіший Отець запитав нас, що думаємо ми робити з нагоди цього ювілею. Таке питання нам передали священники, і монахині від папи Івана Павла II... У 1987 р. з представниками комітету захисту прав греко-католиків ми зійшлися у Львові на вул. Угорській 2/17 і там вирішили написати заяву «Виходимо з підпілля». Написали на ім'я Папи, однак апелювали через нього до М. Горбачова» [7, с. 12].

Окреме місце в боротьбі за легалізацію УГКЦ займала акція голодування греко-католиків на захист своїх прав на Арбаті в Москві. Акцію розпочали єпископи П. Василик, С. Дмитерко і Ф. Курчаба в Секретаріаті Верховної Ради СРСР 15 травня 1989 р., пізніше їх підтримали представники духовенства і миряни. Голодування викликало великий резонанс у Радянському Союзі і світі [18, с. 62]. Ініціатор голодування владика П. Василик згадував: «Коли ми розпочали голодування, нас фільмували журналісти зі всіх кінців світу. Тоді був симпозіум міжнародної журналістики в Москві, я був запрошений головою того симпозіуму, американським журналістом, на прес-конференцію і тоді представив весь стан нашої церкви» [7, с. 19].

Активними учасниками голодування на Арбаті були черниці УГКЦ, які представляли різні монаші спільноти. Протягом усього періоду акції протесту в Москві взяли участь 20 монахинь: Згромадження сестер Пресвятої Родини (далі - ЗСПР) - с. Тереса Надія Тишківська, с. Тетяна Теофілія Войтович, с. Розалія Надія Витвицька, с. Юліана Віра Гошовська, с. Андрея Галина Стецевич, с. Анатолія Галина Дмитришин, с. Мартирія Любов Стокіпна, с. Димитрія Дарія Олійник, с. Клавдія Катерина Халацька, с. Михайла Марія Смеречанська, с. Йосифа Розалія Чорна, с. Маргарета Марія Дуган; Згромадження сестер свящ. Йосафата - с. Гавриїла Олена Дяк, с. Мокрина Мирослава Стех, с. Олімпія Мудь; сестри служебниці Непорочної Діви Марії - с. Марія Андрусак, с. Вероніка Хитра; сестри ЧСВВ - с. Стефанія Мандрик, с. Тереня Гутник, с. Ірина Пагулич [16, с. 1; 14, с. 1; 22, с. 316].

Богосвячені особи відкрито вимагали легалізації УГКЦ, для того, щоб репрезентувати не тільки духовенство і мирян, монахині прилюдно були вдягнуті в чернечий одяг. Сестра Анатолія Дмитришин ЗСПР згадувала: «Напевно, вперше Москва побачила греко-католицьких монахинь. Ми з плакатами виходили на площу і вимагали легалізації УКЦ» [3, с. 9]. Присутність монахинь справляла неабияке враження на оточуючих. Учасниця акції протесту Ярослава Людкевич у своїх спогадах писала: «Чернечий одяг монахинь притягає до себе загальну увагу, фотографують нас безперервно. Більше всього зупиняються біля молоденької монахині, сестри Олімпії. Бідну дівчину замучують питаннями, у більшості безглуздими, примітивними, на кшталт: як може молода дівчина повністю зректися земських утіх? Ну, ті літні, нехай, але для чого нехтувати молодістю?» [19]. Учасниця голодування на Арбаті с. Ірина Пагулич ЧСВВ

свідчила про переконання, які надихали переслідуваних греко-католиків до відваги за легалізацію УГКЦ: «Я відчувала, що легалізація УГКЦ неминуча від 1988 р., 1000-ліття хрещення Київської Русі-України. Ми підписували анкети за нашу Церкву, збирали багато разів підписи, їздили де тільки мали бути відправи, на голодовку в Москву.» [22, с. 316].

На наш погляд, найбільш дієвим методом боротьби за легалізацію УГКЦ була організація «відкритих» богослужінь у містах і селах Західної України. Спочатку вони збирали порівняно невелику кількість вірних, але згодом переросли в багатотисячні маніфестації. Так, зокрема, сталося із святкуванням 1000-ліття Хрещення Русі в липні 1988 р. в с. Грушів Дрогобицького району Львівської області та с. Зарваниця Терехівського району Тернопільської обл. під проводом владики П. Василика та його учнів - священників. Масовим було також урочисте богослужіння на честь 175-річчя з дня народження Т. Шевченка в березні 1989 р. у Львові. З травня 1989 р. у центрі Львова, біля колишнього монастиря кармелітів босих (нині - вул. В. Винниченка), греко-католицькі священники щонеділі служили Богослужіння [10, с. 72]. Сестра Марта Козак ЗСНДМ згадувала, як сестри допомагали священникам у відправі цих Богослужінь: «Ми приносили частинці, священничі ризи, упорядковували престіл для відправи, молилися з вірними» [5, с. 24].

Влада різними способами намагалася покласти край масовим богослужінням, застосовуючи репресії проти їх організаторів. Священників за проведення «недозволених заходів» карали штрафами від 50 крб. і більше, викликали на «профілактичні бесіди» до прокуратури чи КДБ, засуджували на різні терміни ув'язнення (переважно на 15 діб) [10, с. 72-73]. У червні 1989 р. с. Андрея Галина Стецевич ЗСПР написала відкриту заяву генеральному секретареві ЦК КПРС М. Горбачову про приєднання до голодування на знак протесту проти арештів греко-католицьких священників. У заяві, зокрема, зазначалося: «Останнім часом посилюються репресії проти УКЦ. Всі священники періодично відбувають адміністративні арешти. Я, сестра-монахиня УКЦ, підношу молитви до Господа і приєднуюся до голодовки протесту братів і сестер по вірі в надії на відновлення легального статусу нашої Церкви» [23, с. 451]. Навряд, чи заява була передана безпосередньо М. Горбачову, але саме написання листа свідчило про відвагу і активну участь монахинь у подіях легалізації Церкви.

Наймасовішим за кількістю учасників та за своїм значенням у справі легалізації УГКЦ був похід вулицями Львова до собору св. Юра 17 вересня 1989 р. в 50-ту річницю офіційного відзначення «возз'єднання» Західної України з Українською РСР і зібрав від 250 до 300 тисяч чоловік під гаслами свободи віросповідання для греко-католиків. Така кількість маніфестантів свідчила про подолання страху перед партійно-тоталітарною системою та репресіями і незворотністю процесу відродження УГКЦ [10, с. 74]. У поході брали активну участь черниці. Про це, зокрема, згадувала с. Володимира Дмитришин ЗСПР: «17 вересня 1989 р. я брала участь у поході за легалізацію

нашої церкви. У чернечій одежі була тільки я і моя рідна сестра, теж монахиня, с. Анатолія Дмитришин. Люди ще не бачили сестер у монашій одежі, хіба ті, які були в Москві на голодуванні. На мітингу були кореспонденти різних видавництв, також від програми «Час», і саме після трансляції походу в ефірі багато людей дізналися, що я монахиня» [4, с. 75]. Однак не всі черниці мали відвагу відкрито визнавати свою приналежність до УГКЦ, тому на маніфестації не одягалися в монашу одягу. «Ми на акції не йшли в чернечій одежі, йшли як звичайні люди, молилися і співали», - згадувала с. Олімпія Ольга Катала Студійського уставу [6, с. 25].

Масові акції протесту з вимогами легалізації УГКЦ, що відбувалися в обласних центрах Галичини, додавали відваги богопосвяченим особам наполегливіше визнавати свою належність до чернечих спільнот. Після походу 26 жовтня 1989 р. у Львові Уповноважений Ради в справах релігії Львівської області Ю. Решетило повідомляв 27 жовтня 1989 р. Раду Міністрів УРСР: «26 жовтня 1989 р. в м. Львові так званий «комітет захисту УКЦ», товариство «Меморіал» та інші нелегальні об'єднання з дозволу міськвиконкому провели похід греко-католиків від вулиці Підвальної до площі Б. Хмельницького - до собору Юра. Учасники походу несли: хрести (8), портрети Шептицького, Сліпого, Папи римського, Рутського (4), хоругви (89), плакати за легалізацію УКЦ (більше 10), синьо-жовті прапори (215). Очолювали процесію 32 уніатських священники і близько 20 монашествуючих» [2, арк. 94].

Однак з огляду на внутрішній і зовнішній тиск радянська влада була змушена визнати право УГКЦ на свободу віросповідання. 20 листопада 1989 р. напередодні запланованої на 1 грудня 1989 р. зустрічі Івана Павла II з М. Горбачовим була оприлюднена заява Ради у справах релігій при Раді міністрів УРСР, згідно з якою греко-католики отримували право створювати і реєструвати релігійні громади: «Рада в справах релігій при Раді міністрів Української РСР з розумінням ставиться до побажань віруючих греко-католиків, прагне знайти вирішення цієї непрості проблеми. Рада в справах релігій офіційно заявляє, що при умові беззастережного дотримання Конституції Української РСР і законодавства про культу греко-католики можуть користуватись усіма правами, встановленими законом для релігійних об'єднань в Українській РСР» [23, с. 457, 458]. Документ став поштовхом до масового подання вірними заяв на реєстрацію церковних громад, а також до переходу священників і парафій РПЦ під юрисдикцію греко-католицьких єпископів.

Важливе значення для легалізації УГКЦ мала зустріч Папи Івана-Павла II з М. Горбачовим у Римі 1 грудня 1989 р. Цього ж дня предстоятель УГКЦ оприлюднив у Римі заяву наступного змісту: «Усвідомлюючи надзвичайно історичну важливість сьогоднішньої зустрічі між Святим Отцем Папою Іваном-Павлом II та Президентом СРСР М. Горбачовим, я, Мирослав Кардинал Любачівський, Верховний Архієпископ Львова для українців, Синод Української Католицької ієрархії та всі священники, ченці, черниці й

вірні УКЦ в Україні та на поселеннях єднаються в молитві з Його Святістю в надії на краще майбутнє. УКЦ сподівається, що напрямні, визначені Святішим Отцем у його промові на Шостому Синоді УКЦ 5 жовтня 1989 р., будуть здійснені, а саме: повна релігійна свобода; публічне визнання з боку цивільних властей; вільний доступ до місць богочитання; право організувати власну питому ієрархічну структуру; можливість підтримувати вільні зв'язки з їхніми громадами як у власній країні, так і за кордоном» [24, с. 3].

Зустріч Папи Римського з Президентом СРСР остаточно підтвердила право греко-католиків на вільне віросповідання. Уже 2 грудня 1989 р. з Риму кардинал М.-І. Любачівський закликав духовенство і мирян реєструвати громади УГКЦ: «Українська Католицька Церква в Україні й на поселеннях вітає Заяву УРСР, що відтепер наші вірні можуть спокійно реєструвати свої громади. Як Голова Української Католицької Церкви звертаюсь до наших вірних в Україні здійснювати це право, і почати чим скоріше реєструвати свої громади перед властями... Ми молилися понад 43 роки, щоб діждатися цього благословенного дня» [24, с. 4].

На 1989 р. до УГКЦ належало десять жіночих спільнот богосвяченого життя: Згромадження Сестер Милосердя св. Вікентія, Згромадження Сестер Мирносиць, Згромадження Сестер Непорочного Серця Марії Фатімської, Згромадження Сестер Пресвятої Євхаристії, Згромадження Сестер Пресвятої Родини, Згромадження Сестер священомученика Йосафата, Згромадження Сестер Службниць Непорочної Діви Марії, Згромадження сестер святого Йосифа-Обручника Пречистої Діви Марії, сестер Чину святого Василя Великого і Свято-Покровський монастир Студійського уставу.

Довгі роки переслідування і заборони монашого життя негативно вплинули на розвиток чернечих інституцій. Однак жодна спільнота не ліквідувалася. За час нелегального існування з 1946 по 1989 рр. сестри Василіянки до своєї спільноти прийняли 145 нових членів, сестри св. Йосифа ОПДМ - 32 сестер, сестри мирносиці - 24 сестри, сестри Пресвятої Родини - 69 сестер, сестри Пресвятої Євхаристії - 48 сестер, сестри службниць - 60 сестер, сестри Студійського уставу - 20 сестер [22, с. 399-403; 15, с. 2; 20, с. 87-89; 16, с. 2; 17, с. 2; 11, с. 61; 9, с. 25, 26]. Однак державні органи влади в офіційному діловодстві суттєво знижували кількість молодих черниць. Так, перед легалізацією УГКЦ в 1986 р. голова Ради Львівського обкому партії Н. Колесник повідомляв Раду в справах релігії при Раді Міністрів УРСР в інформаційному звіті: «Служителі уніатського культу, які не прийняли рішень Львівського собору 1946 р., у своїй більшості зійшли з сцени релігійної діяльності. Однак вони підготували собі зміну. Відомі є факти залучення до уніатського чернецтва дівчат і молодих жінок в кількості 16 осіб» [1, арк. 46].

Таким чином, тривала боротьба радянських чиновників проти УГКЦ не принесла очікуваних результатів, остаточної ліквідації церкви. УГКЦ де-юре

була ліквідована на Львівському псевдособорі 1946 р., але де-факто ніколи не припиняла свого існування. Можливості для легалізації відкрилися з послабленням карально-репресивної системи в другій половині 80-х років ХХ ст., поступовою демократизацією партійно-тоталітарного режиму і розбудовою інституцій національно-демократичних сил.

Першим важливим сигналом для влади, що засвідчив зростання напруги навколо релігійного питання в Галичині, був ультиматум від духовенства і мирян, проголошений 4 серпня 1987 р. Небажання радянської влади йти на компроміс з УГКЦ спонукало католиків східного обряду вдаватися до більш активних методів боротьби за визнання: проведення багатолюдних богослужіння, маніфестації, звернення відомих церковних діячів до республіканського та союзного керівництва та ін. Пасивність офіційних властей у справі відновлення УГКЦ спонукала греко-католиків розпочати в середині травня 1989 р. безстрокове голодування в Москві. Акція, хоч і закінчилася безрезультатно, привернула увагу світової громадськості до проблем УГКЦ.

У процесі легалізації УГКЦ вагомий внесок зробили представники жіночих чернечих спільнот, що були активними учасниками акцій протесту в Галичині наприкінці 80-х рр. ХХ ст. Богопосвячені особи представляли складову інституцію забороненої Церкви - чернецтво, яке насильно було ліквідоване радянською владою. Активізація католиків східного обряду змусила 20 листопада 1989 р. Раду в справах релігій при Раді Міністрів УРСР висловити своє ставлення до конфлікту на релігійному ґрунті в Західній Україні. Від цього часу розпочався нерідко болючий процес реєстрації релігійних громад та монастирів, але це питання виходить за хронологічні межі пропонованого дослідження.

Джерела та література

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГОУ), ф. 1 Центральний комітет Комуністичної партії України. Документи загального відділу ЦК Компартії України (секретна частина), оп. 25, спр. 2980, арк. 52.
2. Державний архів Львівської обл., ф. Р-1332 Уповноважений Ради у справах релігій при РМ УРСР по Львівській області, оп. 3, спр. 588, арк. 123.
3. Архів Інституту історії Церкви Українського Католицького Університету м. Львів (далі - ІІЦ). Інтерв'ю з с. Анатолією (Галиною Дмитришин) ЗСПР, від 6.11. 1999, с. Гошів, Івано-Франківська обл. Інтерв'юєр: с. П. Вакула // АІЦ, П-1-1-1005, с. 25.
4. Інтерв'ю з с. Володимирою (Стефанією Дмитришин) ЗСПР, від 19.11. 1997, м. Моршин. Інтерв'юєр: с. П. Вакула // АІЦ, П-1-1-747, с. 9.
5. Інтерв'ю з с. Мартою (Ганною Козак) ЗССНДМ, від 7.11. 1998, м. Львів. Інтерв'юєр: У. Суботіна // АІЦ, П-1-1-912, с. 28.
6. Інтерв'ю з с. Олімпією (Ольгою Каталюю) Студійський Устав, від 31.08.1993, м. Тернопіль. Інтерв'юєр: Л.Грабчак // АІЦ, П-1-1-211, с. 9

7. Інтерв'ю з владикою Павлом Василюком, від 22.10. 1996 р., м. Коломия. Інтерв'юер: Л. Купчик // АПЦ, П-1-1-455, с. 32
8. Вус Галина (с. Наталія). Історія східної вітки Згромадження сестер милосердя св. Вінкентія у Львівській митрополії 1926 - 2000 роки. Магістерська праця № 66069 / Г. Вус. - Люблін: Люблінський Католицький Університет, 2003. - 105 с.
9. Гнатів Х. схм. Монахині Святопокровського монастиря - у советських тюрмах та на засланнях / схм. Хризантія Гнатів // Наш монастир: тематичний збірник Святопокровського жіночого монастиря Студійського Уставу. - Львів, 1999. - № 11. - С. 45-47.
10. До світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. - [вид. 2-ге, випр. і доп.]. - Львів: Вид-во Українського Католицького ун-ту, 2014. - 84 с.
11. Заброцька Анастасія. Українська Провінція Сострадання Матері Божої ССНДМ в умовах тоталітарних режимів 1939-1989 рр. Дипломна робота / А. Заброцька. - Львів: Львівська Богословська академія, 2003. - 82 с.
12. Заява про вихід з підпілля (1987) // Католицький оглядач [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.christusimperat.org/ru/node/18408>
13. Інтерв'ю з с. Валентиною Рябушко ЗСМСВ, 1982 р. нар. Запис 25.09. 2015, м. Львів, інтерв'юер Маслій О. Д. / О. Д. Маслій // Особистий архів Маслій О. Д. - 3 арк.
14. Інтерв'ю з с. Василюю Чорниш ЗССЙ, 1977 р. нар. Запис 2.09. 2015, м. Львів, інтерв'юер Маслій О. Д. / О. Д. Маслій // Особистий архів Маслій О. Д. - 4 арк.
15. Інтерв'ю з с. Маркіяною Василюшин ЗССЙОПДМ, 1978 р. нар. Запис 1.09.2015, м. Львів, інтерв'юер Маслій О. Д. / О. Д. Маслій // Особистий архів Маслій О. Д. - 2 арк.
16. Інтерв'ю з с. Наталією Мельник ЗСПР, 1969 р. нар. Запис 2.09.2015, м. Львів, інтерв'юер Маслій О. Д. / О. Д. Маслій // Особистий архів Маслій О. Д. - 3 арк.
17. Інтерв'ю з с. Терезою Генсьор ЗСПЄ, 1976 р. нар. Запис 22.09.2015, м. Івано-Франківськ, інтерв'юер Маслій О. Д. / О. Д. Маслій // Особистий архів Маслій О. Д. - 2 арк.
18. «Катакомбна церква» (двадцятиліттю виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля присвячується): Статті і матеріали / Ред. кол.: З. Білик, Я. Дашкевич, О. Киричук, Л. Моравська, М. Омельчук, І. Орлевич, І. Паславський, О. Сидор. - Львів: Вид-во Львівського музею історії релігії «Логос», 2009. - 140 с.
19. Людкевич Я. Спогади про голодівку на Арбаті у Москві у 1989 році / Ярослава Людкевич [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://druzi.by/?page_id=1080.
20. Маслій О. (сестра Андрея). Згромадження Сестер Мироносиць: історичний нарис / О. Маслій. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. - 103 с.

21. Пащенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів / Володимир Пащенко. - Полтава, 2002. - 616 с.
22. Сало С., с. ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину Святого Василя Великого: нариси з історії / Серафима Сало. - Жовква: Місіонер, 2012. -Т.1. - 432 с.
23. Сергійчук В. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / В. Сергійчук. - К: Дніпро, 2001. - 492 с.
24. Соціально зорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви 1989-2000 (джерела християнського суспільного вчення та служіння) / за ред. Лесі Коваленко. - Львів: В-во Українського Католицького Університету. 2008. - 711 с.
25. Українська греко-католицька церква в СРСР [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/>.

Andreya (Olga) MASLIY

WOMEN MONASTIC COMMUNITIES IN GALICIA IN THE CONTEXT OF THE LEGALIZATION OF UGCC END OF 80-IES IN XX CENTURY

Monastic communities continued their activities during the years of persecution of Church, from 1946 to legalization in 1989. The nuns were active participants in the underground organization of persecuted church. In 1989 to UGCC belonged ten female religious communities, which had more than 300 nuns, who joined the community after the dissolution of the monasteries by the Soviet authorities in 1946. Consecrated persons represented also a constituent institution of banned church - monasticism, which suffered harassment, imprisonment and persecution from the government.

The article deals with the analysis of participation of female monastic communities in Galicia in the legalization of UGCC. The role of religious in demonstrations, public statements directed to the highest state leadership of the end of 80-ies of XX century is analyzed. The joint efforts of clergy and laity led the Council on Religious Affairs in the USSR's Council of Ministers on the 20th November 1989 to allowing of registration for religious communities.

Key words: *state government, legalization, Ukrainian Greek Catholic Church, monasticism.*

УДК 282(477.83/.86)" 1944/1964"

Діана СЕМКОВИЧ

*Парафія Стрітєння Господа нашого Ісуса Христа УГКЦ***СТАНОВИЩЕ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ
У ГАЛИЧИНІ В 1944-1964 РР.**

У статті проаналізовано конфесійні зміни у Римо-католицькій церкві на території Галичини у 1944-1964 рр. Основну увагу приділено антицерковній політиці радянських органів влади, спрямованій на різке обмеження діяльності РКЦ у Львівській, Дрогобицькій, Тернопільській областях та особливо у Станіславській області.

Ключові слова: *Римо-католицька церква, Галичина, римо-католицьке духовенство, державно-церковні відносини.*

Після проголошення незалежності України склалися сприятливі умови для досягнення реальної релігійної свободи. Це дало поштовх для активного вивчення становища і діяльності Римо-Католицької Церкви. Переважно увага дослідників при цьому зосереджується на релігійному житті у всеукраїнському контексті. Локальні ж особливості діяльності римо-католицьких громад залишаються мало дослідженими. Значний науковий інтерес становить конфесійне життя РКЦ у Галичині в 1944-1964 рр.

Основу для написання публікації склали матеріали Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) та Державного архіву Львівської області (ДАЛО). Використані документи дали змогу провести комплексне дослідження становища Римо-Католицької Церкви (РКЦ) на території Галичини в 1944-1964 рр. та проаналізувати вплив політики радянського керівництва на римо-католицьку конфесію.

Доповнюють цю архівну базу опубліковані Я. Стоцьким частина архівних джерел Державного архіву Тернопільської області (ДАТО) - за період 1946-1989 рр. у книзі «Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини» [15]. В. Сергійчук опублікував архівні матеріали Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), що хронологічно охоплюють період 1920-1980 рр. в праці «У боротьбі за рідну віру: римо-католики України завжди були несхитні» [12].

Особливості політики радянської влади щодо Римо-Католицької Церкви у перші повоєнні роки і в період часткової лібералізації партійно-тоталітарної системи за правління М. Хрущова досліджували П. Панченко [11], В. Байдич [2], О. Калакура [8], Е. Бистрицька [3], О. Григоренко [6] та деякі інші. У своїх працях науковці зосереджували увагу на антирелігійній політиці радянської влади, подекуди оминаючи територіальні особливості її реалізації.

Більш комплексно локальні особливості становища РКЦ у західних областях України досліджували А. Моренчук [10], Я. Стоцький [13], Т. Дідух

[7], І. Андрухів [1]. У працях цих вчених ґрунтовно висвітлено деякі аспекти діяльності РКЦ у період антирелігійної кампанії радянської влади, проте ряд проблем потребують більш ґрунтовного висвітлення.

Метою даної праці є дослідження конфесійного життя РКЦ у Галичині в контексті антицерковної політики повоєнного періоду у 1944-1964 рр. Мета спрямовує дослідницьку діяльність і визначає розв'язання таких завдань: висвітлення становища РКЦ на території Львівської, Дрогобицької (у 1959 р. об'єднана з Львівською), Тернопільської і Станіславської (з 1962 р. - Івано-Франківська) областей та аналіз заходів радянської влади у реалізації політики обмеження права громадян на задоволення релігійних потреб.

9 вересня 1944 р. в Любліні Голова Ради Народних Комісарів Української Радянської Соціалістичної Республіки (УРСР) Микита Хрущов і керівник Польського Комітету Національного визволення Едвард Осубка-Моравський підписали Угоду про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території України [13, с. 35]. Акція тривала до 1946 р. і прикривалась гаслом - «обмін населенням», хоча, по суті, це була примусова депортація за етнічною ознакою. Опір цим заходам чинило як українське, так і польське населення. Переселення поляків із Галичини до Польщі призвело до змін у конфесійному житті краю. Це насамперед торкнулось РКЦ.

Католицьке духовенство сприймалось владою як вороже налаштоване угруповання, яке діє за вказівками Папського престолу із Ватикану. Останній, в свою чергу, нібито організовував систематичні нападки у різній формі проти СРСР. Тож про жодну толерантність до духовенства і віруючих католиків не могло й бути мови.

В 1944 р. римо-католицькі громади Галичини належали до Львівської архідієцезії Римо-Католицької Церкви. Її митрополитом був архієпископ Болеслав Твардовський (до листопада 1944 р.), після його смерті - Євгеніюш Базяк. Капітула складалася з львівського декана о. Дюшинського і каноніка о. Горлинського та курія з канцлера о. З. Галуновича і нотаріуса о. Чесоцького, секретарем був о. Гумоль. У березні 1946 р. архідієцезія була перенесена до Любачова і капітула у Львові була розпущена у зв'язку з масовим виїздом польського населення і католицького духовенства до Польщі [13, с. 45].

За попередніми даними уповноваженого Ради у справах релігійних культів (РСРК) з жовтня 1944 р. до 1 січня 1946 р. кількість костелів на території Львівської архідієцезії Римо-Католицької Церкви різко скоротилася з 1 099 до 277, парафій - із 400 до 79, ксьондзів - із 754 до 135 [9, с. 105]. Так, у Львівській області нараховувалося наприкінці 1944 р. 285 костелів, з них 124 - парафіяльних і 161 - каплиця, у котрих служило 180 ксьондзів, проте вже станом на 1946 р. залишилося тільки 18 діючих храмів. У Дрогобицькій області налічувалося 114 костелів у 1944 р., а в 1946 р. залишилися діючими 36. У Тернопільській області станом на 1 грудня 1945 р. діючим був 131

костел, де працював 61 священник, діючими в 1946 р. залишилися 83 костели [15, с. 93]. На території Станіславської області також збереглася тенденція до зменшення кількості римо-католицьких парафій, зокрема на жовтень 1944 р. було 92 громади, на липень 1945 р. - 53 [16, арк. 20-21], на січень 1946 р. - 8, на серпень 1946 р. - тільки 4 зареєстровані громади і всього два ксьондза [17, арк. 64].

Примусова міграція польського населення із Галичини суттєво вплинула на різке скорочення кількості римо-католицьких громад і духовенства. Вже на початок 1948 р. залишилося у Львівській області 12 громад РКЦ, 8 ксьондзів; у Дрогобицькій області - 17 громад, 17 ксьондзів; у Тернопільській області - 11 громад, 6 ксьондзів; у Станіславській області - 4 громади, 2 ксьондзи [12, с. 103]. Статистичні дані про ситуацію в зазначених областях часто містять незначні суперечності й неточності, які часто траплялись у доповідних записках. Це, насамперед, було зумовлено швидкими темпами евакуації етнічного польського населення, що не давало змогу оперативно вносити зміни у статистичні дані. До того ж, духовенство і діючі костели бралися лише місцевими органами влади на тимчасовий облік, не існувало єдиного реєстру.

Пустуючі ж костели передавалися під культурні цілі місцевим органам влади. Молитовні будинки переобладнувалися під спортзали, бібліотеки, читальні, лекторії, кінотеатри [20, арк. 44]. Була поширена практика використовувати культові споруди як складські приміщення чи виробничі цехи [18, арк. 66, 68, 73, 74]. Рідше костели передавалися вірним РПЦ. У цьому не було гострої проблеми, адже православні громади займали церкви УГКЦ [15, с. 196]. Храми, які під час Другої світової війни зазнали значних пошкоджень, звичайно, ніхто не відбудовував і не реставрував. Вони використовувалися як будівельний матеріал у господарських цілях місцевих органів влади або ж просто місцевим населенням для особистих потреб [18, арк. 69, 84, 98]. Проте костели, які були внесені до списку пам'яток історії і архітектури відновлювались, але це були поодинокі випадки (кафедральний костел у м. Тернополі) [12, с. 147]. Велика кількість святинь залишалася зачинена і не використовувалась для жодних цілей.

Уповноважений РСРК постійно отримував вказівки щодо основних напрямків роботи з віруючими і духовенством РКЦ, і щоразу вони все більше обмежували членів громад. Так, у листі за січень 1947 р. зазначалося: слід додатково і всесторонньо вивчити особистість кожного ксьондза; в чому виявляється його активність - чи часто відвідує своїх парафіян вдома, про що з ними розмовляє, чи навчає Закону Божого; визначити політичні погляди священнослужителя - як він ставиться до господарсько-політичних заходів радянської влади; детально характеризувати кожну громаду та її актив; з'ясувати активність самих віруючих, як часто виконують релігійні обряди, збирають гроші тощо; виявляти й особливо ретельно вивчати діяльність різних масових організацій католиків («ружанці», молодіжні організації тощо) [19, арк. 24-23].

Особливо детальні характеристики склалися на священнослужителів. Наприклад, у характеристиці на ксьондза В. Ольшовського, який проводив богослужіння у м. Станіславі, зазначалося, що він неодноразово згадує під час молінь Папу Римського [20, арк. 31]. Вже в 1949 р. ця негативна характеристика відіграла чи не головну роль в арешті і репресіях, що були застосовані щодо кс. В. Ольшовського [24, арк. 306]. Така тенденція була непоодиноким і охоплювала всю територію Галичини. Парох костелу св. Антонія у Львові кс. І. Хвірут був ув'язнений на 5-річний термін. Отець Р. Керницький, служитель кафедрального храму у Львові, був засуджений на 4-річний термін.

У діяльності ксьондзів детально фіксувалися випадки виїзду в інші міста з приводу різних особистих цілей. РСРК, насамперед, цікавило чи священнослужителі проводять служби у костелах відвідуваних міст. У випадку порушення чинного законодавства до ксьондза повинні бути прийняті міри для припинення незаконної діяльності служителів католицького культу - зняття з реєстрації, розпуск виконавчого органу костелу [23, арк. 95]. Таке «порушення» було вдалим приводом для зняття громади з реєстрації.

Натомість реєстрація католицьких громад, яка була передбачена законодавством, і надання костелів для потреб вірних були поодинокими випадками. Хоча громади виконували всі безпосередні вимоги: організовували виконавчі органи - «двадцятки», ревізійні комісії. Проте уповноважені РСРК категорично відмовляли в реєстрації, обґрунтовуючи рішення браком священників і костелів, які були успішно націоналізовані і використовувались для потреб місцевої влади. Прохання громад про можливість запросити ксьондза з іншої області УРСР, категорично відхилялися. Тож у кінці 40-х рр. ХХ ст. збереглася тенденція попередніх років - зняття католицьких громад та священнослужителів з реєстрації і відмова вірним у реєстрації. Вірні ліквідованих римо-католицьких парафій не припиняли свою релігійну діяльність і продовжували збиратися на молитовні зустрічі нелегально. Уповноважені РСРК інколи фіксували більшу кількість незареєстрованих громад, ніж зареєстрованих (у кінці 1960 р. в Тернопільській області 9 і 6 відповідно).

Ефективність даної антицерковної політики радянської влади можна побачити у кількісному зменшенні парафій РКЦ у Галичині. Так, на 1951 р. у Львівській області було 16 діючих костелів і 6 ксьондзів, така чисельність збереглася й у 1953 р. [13, с. 221]. У Дрогобицькій області у вище вказані роки кількість діючих костелів була такою - 10 і 6 відповідно [32, арк. 17]. У Тернопільській області - 8 діючих парафій і 5 ксьондзів [15, с. 194]. У Станіславській області - 4 [25, арк. 53] і 2 відповідно [26, арк. 54] у 1951 р., 3 діючі костели [27, арк. 30] і 2 ксьондзи [28, арк. 37] у 1953 р.

Смерть Й. Сталіна 5 березня 1953 р. викликала надії на припинення репресій щодо РКЦ. Частина ув'язнених священнослужителів була звільнена за амністією, частина - реабілітована. На початку політики «відлиги», що

проводилась після приходу до влади першого секретаря Центрального комітету Комуністичної партії Радянського Союзу (ЦК КПРС) М. Хрущова (1953-1964), офіційно було визнано порушення чинного законодавства при боротьбі з РКЦ. Протягом 1954 р. ЦК КПРС двічі ухвалює постанови стосовно атеїстичної пропаганди: «Про великі недоліки в науково-атеїстичній пропаганді та заходи для її поліпшення» (7 липня) та «Про помилки в проведенні науково-атеїстичної пропаганди серед населення» (10 листопада). Однак постанови ЦК КПРС містили заклики до викриття реакційної суті, переглядали й засуджували «примиренську» церковну політику [10, с. 27].

У 1956 р. у Львівській області було зареєстровано 10 діючих костелів і 8 ксьондзів. Діючі храми відвідували віруючі не тільки тих населених пунктів, де знаходились костели, але й віруючі з сусідніх районів та областей. Чисельність католиків постійно зменшувалася через виїзд поляків на постійне місце проживання до Польщі [15, с. 371].

Повернення з ув'язнення священників суттєво вплинуло на конфесійне життя римо-католиків Дрогобиччини. Станом на 1 січня 1956 р. на території області було зареєстровано 16 католицьких громад. Духовну обслугу даним громадам надавало 16 ксьондзів, з яких упродовж 1955 р. з ув'язнення повернулося 10 осіб. Зростання чисельності священників сприяло піднесенню релігійної активності серед римо-католиків. Це виявлялося у збільшенні відвідуваності костелів та виконання в них релігійних обрядів. Значні зміни відбулися у кількісному складі католиків у Дрогобицькій області через виїзд до Польщі, з понад 25 тис. залишилось близько 13-15 тис. вірних [7, с. 209].

У 1959 р. Дрогобицька область стала складовою частиною Львівської. В результаті об'єднання збільшилась і мережа громад РКЦ Львівщини. Так, на початок 1959 р. у Львівській області вже налічувалось 24 зареєстровані громади, в яких служили 7 ксьондзів [33, арк. 5].

У 1957 р. в Тернопільській області діяло 8 офіційно зареєстрованих громад римо-католиків зі своїми костелами, але в цьому ж році загальне число віруючих зменшилось. На січень 1958 р. на Тернопільщині були зареєстровані й надалі діяли офіційно 8 костелів. У цей же період уповноваженим П. Чазовим було виявлено 8 незареєстрованих громад із кількістю 431 вірних, якими опікувалися п'ять священників [15, с. 197].

Уповноважений РСРК по Станіславській області тов. Романов у 1956 р. в інформаційному листі, адресованому Уповноваженому РСРК при Раді Міністрів УРСР П. Вільховому, звітував про 3 діючі костели (м. Болехів, смт. Букачівці, м. Станіслав), 2 ксьондза (Я. Павеланіс, Ю. Сліпко) [29, арк. 7-8].

В черговому звіті уповноваженого РСРК по Станіславській області зазначалось, що у 1958 р. римо-католицька громада в селищі Букачівці саморозпустилась. Малочисельність цієї релігійної громади (до 40 поляків, які проживали в районі), і фізична слабкість ксьондза Ю. Сліпко стали частково причинами припинення діяльності. Костел було передано для використання під інші цілі. Що ж до римо-католицької громади в

м. Станіславі, то збереглась тенденція зменшення відвідуваності з причини продовження переселення поляків. В громаді нараховується до 1000 вірних. Відвідуваність костелу «колишніми греко-католиками» збільшується і перевищує кількість римо-католицьких парафіян. Відвідує цей костел і духовенство уніатів [30, арк. 3]. Звичайно, цей факт не міг не дратувати радянську владу, яка всіма можливими способами намагалась ліквідувати УГКЦ. Висока активність греко-католиків стала однією з причин щодо пошуку приводів розірвання договору на право користування костелом з громадою РКЦ.

В інформаційному звіті за 1960 р. про стан релігійних громад римо-католиків, наявних у Станіславській області зазначалося, що на даній території було дві зареєстровані громади, одна в м. Болехові, а інша - у м. Станіславі. Римо-католицька громада в м. Болехові РСРК при Раді Міністрів СРСР постановою від 19 грудня 1959 р. була знята з реєстрації як така, що саморозпустилась і костел переданий під спортивний зал Болехівської середньої школи. Римо-католицька громада м. Станіслава користувалася костелом, який знаходиться на обліку, як пам'ятка архітектури у Відділі будівництва і архітектури. Будівля потребувала ремонту. Це дало привід Відділу будівництва і архітектури пред'явити виконавчому органу релігійної громади і настоятелю вимогу, щодо проведення капітального ремонту на суму 600 тис крб. Члени громади просили про поступовий ремонт на протязі 10 років., прохання місцева влада відхилила. Народний суд 19 лютого 1960 р. прийняв рішення про розірвання договору на право користування костелом. Зрештою, громаду зняли з реєстрації, як малочисельну [31, арк. 36].

На початку 1960-х рр. наступ держави на релігію набирає нового оберту в зв'язку з прийняттям у 1961 р. на XXII з'їзді КПРС Програми партії. «Розгорнуте будівництво комунізму» вважалось неможливим без перемоги над релігією. При цьому вказувалось, що висока релігійність радянських людей не має соціальних коренів, а зумовлюється незадовільною антирелігійною пропагандою, пасивністю Комуністичної партії у цьому питанні та надмірними свободами, наданими державою релігійним конфесіям. Владою вкотре було розпочато потужний наступ на Католицьку Церкву [6, с. 95].

Наприкінці 1964 р. у Львівській області були діючими тільки 13 костелів: у Львові (кафедральний і св. Антонія), Золочеві, Самборі, Мостиській, Щирці, Новім Місті, Дунаєві, Пнікуті, Добромилі, Городку, Стрию і Поморянах. З них тільки 7 мали постійних парохів, в решті костелів громади самостійно проводили моління [14, с. 76].

На кінець 1964 р. у Тернопільській області діяло 6 релігійних громад римо-католиків (близько 1000 віруючих), котрі знаходились у м. Борщові, м. Кременці, м. Підволочиську, с. Галушинці Підволочиського району, с. Лосяч Борщівського району і с. Ридодуби Чортківського району. Ці громади обслуговували два священники: о. Я. Мацишин і о. Ю. Адамчик.

Обласний уповноважений С. Коваленко планував зняти з реєстрації половину цих громад, мотивуючи тим, що після смерті о. Ю. Адамчика, послабилась релігійність у Підволочиську, с. Лосяч і с. Ридодуби [13, с. 393].

З метою обмеження діяльності римо-католицьких громад всіх зареєстрованих священиків перевели на фіксовані оклади, які сплачувались з костельної каси, заборонили обслуговування більше однієї громади. Релігійні обряди в помешканнях віруючих чи за межами громади можна було здійснювати з дозволу уповноваженого. Заборонялося ксьондзам отримувати гроші від вірних, вводилася система квитанцій і обліку. Не вдалось оминати втручань і в сферу надання св. Таїнств, рекомендувалося сповідати раз на рік.

Підсумовуючи вище наведені факти, можна стверджувати, що політика радянської влади була спрямована на обмеження діяльності римо-католицьких громад і священиків з метою планомірного зниження чисельності, а в кінцевому результаті - ліквідації конфесійного життя на теренах Галичини. В досліджуваній період кількість зареєстрованих католицьких громад у Львівській і Тернопільській областях різко скоротилась, а на території Станіславської - всі парафії зняті з реєстрації. Незважаючи на намагання комуністичного режиму ліквідувати РКЦ на території Галичини, римо-католицькі громади, хоч і в значно меншій кількості, все ж продовжували існувати і зберігати віру своїх батьків.

Низка аспектів діяльності Римо-католицької конфесії у Галичині в перші повоєнні роки і в період хрущовської лібералізації ще потребує докладних досліджень. Насамперед це стосується діяльності католицьких священнослужителів і громад. Мало вивчене питання духовного і адміністративного керівництва римо-католицьких священиків, після перенесення архієпископії зі Львова до Любачова. Практично не досліджені архівні матеріали Львівської архієпископії перших повоєнних років. Потребує більшої уваги з боку дослідників також діяльність незареєстрованих католицьких громад і тих, які були зняті з реєстрації.

Джерела та література

1. Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944-1990 роки. Історико-правовий аналіз / І. Андрухів - Івано-Франківськ, 2004. - 344 с.
2. Байдич В. Римо-католицизм у контексті розвитку державно-церковних стосунків в СРСР (1920-1960-ті рр.) [Електронний ресурс] / В. Байдич. - Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12423/19-Baidych.pdf?sequence=1>.
3. Бистрицька Е. В. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого престолу з Росією та СРСР (1878-1964 рр.): Монографія / Е. В. Бистрицька. - Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. - 416 с.
4. Білас І. Г. Репресивно-каральна система в Україні. 1917 - 1953: Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2 кн. Кн. 1. / І. Г. Білас. - К., 1994. - 432 с.

5. Войналович В. А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років: політичний дискурс / В. А. Войналович. - К., 2005. - 741 с.
6. Григоренко О. П. Деякі аспекти становища Церкви в умовах радянської тоталітарної держави / О. П. Григоренко // Регіональні виміри міжконфесійних і церковно-державних відносин: збірник наукових праць Всеукраїнської наукової конференції (м. Хмельницьк, 25 листопада 2010 р.) / за наук. ред. проф. Л. Виговського, А. Колодного та Л. Филипович. - Хмельницьк, 2011. - С. 86-98.
7. Дідух Т. Г. Становище Римо-католицької церкви на території Дрогобицької області у 1953-1958 рр. / Т. Г. Дідух // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. - 2014. - Вип. 38. - С. 207-212. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/i-pdf/Npifznu_2014_38_43.
8. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті / О. Калакура. - К., 2007. - 508 с.
9. Лисенко О. Є., Розп'яті на хресті: католицькі конфесії України в період Другої світової війни / О. Є. Лисенко, В. В. Михайлюк. - К., 2003.
10. Моренчук А. А. Церковно-релігійне життя в Україні в 1953-1964 роках (на матеріалах західних областей): монографія / А. А. Моренчук. - Луцьк, 2009. - 196 с.
11. Панченко П. П. Релігійні конфесії в Україні (40 - і - початок 90-х рр.) / П. П. Панченко. - К., 1993. - 49 с. (Історичні зошити).
12. Сергійчук В. У боротьбі за рідну віру: римо-католики України завжди були непохитні / В. Сергійчук. - К., 2001. - 228 с.
13. Стоцький Я. Держава і релігія в Західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944-1964 / Я. Стоцький. - К., 2008. - 510 с.
14. Стоцький Я. Римо-католицька церква в Західних областях України під тиском влади в хрущовський період / Я. Стоцький // Схід. - 2008. - № 5. - С. 73-78.
15. Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946-1989 рр.) / Я. Стоцький. - Тернопіль, 2003. - 432 с.
16. Державний архів Івано-Франківської області (ДАІФО). - Ф. Р-388. - Оп. 1. - Спр. 1.
17. ДАІФО. - Ф. Р-388. - Оп. 2. - Спр. 64.
18. ДАІФО. - Ф. Р-388. - Оп. 2. - Спр. 102 19/31.
19. ДАІФО. - Ф. Р-388. - Оп. 1. - Спр. 5.
20. ДАІФО. - Ф. Р-388. - Оп. 1. - Спр. 5.
21. ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 7.
22. ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 8.
23. ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 8.
24. ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 8.
25. ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 11.

- 26.ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 11.
27.ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 11.
28.ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 11.
29.ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 16.
30.ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 19.
31.ДАІФО. - Ф. Р-388с. - Оп. 1. - Спр. 22.
32.Державний архів Львівської області (ДАЛО). - Ф. П. 5001. - Оп. 17. - Спр. 56.
33.ДАЛО. - Ф. Р-1332. - Оп. 2. - Спр. 2.

Diana SEMKOVYCH

**THE POSITION OF THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE
GALICIA IN 1944-1964**

An article analyzes the changing of the Roman Catholic Church on the territory of Galicia in the years between 1944-1964. The main attention is focused on the anti-Church policy of the Soviet authorities, aimed at limiting the activities of Catholic Church in the Lviv, Ternopil, Drohobych region and especially in the Stanislaw region.

Keywords: *Roman Catholic Church, Galicia, Roman Catholic clergy, church-state relations.*

Секція IV

Українська Греко-Католицька Церква перед викликами XXI ст.

УДК 282:262.7+316.422

Олег ЄГРЕШІЙ

*Інститут історії, політології та міжнародних відносин
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Інститут історії Церкви Івано-Франківського
богословського університету імені Св. Івана Золотоустого*

**СУПЕРЕЧНОСТІ НАВКОЛО ВІДКРИТТЯ ПАМ'ЯТНИКА
МИТРОПОЛИТУ А. ШЕПТИЦЬКОМУ У ЛЬВОВІ, 2015 Р.:
ОРГАНІЗАЦІЙНЕ НЕПОРОЗУМІННЯ ЧИ ІДЕОЛОГІЧНЕ
ПРОТИСТОЯННЯ?**

У статті автор намагається з'ясувати сутність суперечностей навколо відкриття пам'ятника митрополиту А. Шептицькому у Львові, 2015 р. Автор вважає, що суперечності викликані ідеологічним протистоянням між ліберальним і консервативним напрямками українського греко-католицизму.

Попри майже двадцятип'ятирічну історію української державної незалежності, у неофіційній столиці Галичини - місті Львові - до липня 2015 року (150-літнього ювілею Архієрея) не вдавалося відкрити пам'ятник видатному церковнослужителю, громадсько-політичному і просвітницькому діячеві, меценату - митрополитові Греко-католицької Церкви Андрею Шептицькому. Не будемо задля з'ясування причин здійснювати глибокого історичного екскурсу в 1990-і - 2000-і рр. (так звані «нульові» роки), а зосередимося на аналізі минулорічних суперечностей навколо відкриття пам'ятника А.Шептицькому в громадському просторі міста Львова. Відчутно, на наш погляд, проглядаються глибші, ідеологічні причини суспільних протиріч навколо спорудження пам'ятника священнослужителю у цьому місті, про що відзначили не лише представники вищого греко-католицького духовенства, деякі католицькі аналітики, а й окремі українські чиновники.

У пропонованій статті передусім прагнемо з'ясувати сутність суперечностей навколо відкриття пам'ятника митрополиту Андрею Шептицькому у м. Львові, 2015 р., а також визначити ступінь громадського резонансу стосовно цієї проблеми. В силу історичної близькості зазначеної події, сучасні українські науковці наразі не торкалися цього питання. Водночас, ця тема стала об'єктом уваги окремих католицьких аналітиків-публіцистів (виокремимо о.Ореста-Дмитра Вільчинського та о.Юліана Бойка) та деяких інших осіб. Утім, більшість першоджерел становлять інтернет ресурси.

Напередодні проголошеного року митрополита А. Шептицького (2015 р.) державними, громадськими та церковними структурами різного рівня було прийнято низку організаційних заходів щодо встановлення у

Львові пам'ятника священнослужителів. Зокрема, Верховна Рада України 17 червня 2014 р. прийняла постанову «Про відзначення 150-річчя від дня народження Митрополита Української Греко-Католицької Церкви Андрея Шептицького»; 12 грудня того ж року виконавчий комітет Львівської міської ради прийняв рішення «Про спорудження пам'ятника Митрополиту Андрею Шептицькому та відновлення площі Святого Юра у м. Львові»; 26 лютого 2015 р. сесія Львівської міської ради ухвалила ввести зміни до переліку об'єктів, на які у 2015 р. будуть виділятися кошти з міського бюджету м. Львова, поповнивши перелік також «реконструкцією (відновленням) площі Святого Юра зі спорудженням пам'ятника Митрополиту Андрею Шептицькому». Підтримку проекту відновлення площі та спорудження на ній пам'ятника галицькому ієрарху висловила також шістдесят п'ята сесія Синоду Єпископів Києво-Галицького Верховного Архієпископства УГКЦ, що проходила у Львові впродовж 14-15 листопада 2014 р.¹.

Однак досить несподівано у Львові з'явилися опоненти відкриттю пам'ятника. Так, зокрема, ініціативна група «Збережемо дерева у сквері на площі Святого Юра» закинула організаторам спорудження пам'ятника його завищений кошторис (30 млн. гривень), а також те, що спорудження пам'ятника митрополиту, а з ним і реконструкція території спричинить вирубку цінних дерев у сквері навпроти собору св. Юра². Як зазначали представники Форуму громадських організацій Львівщини, серед опонентів були також окремі представники Львівської міської ради, Національного Університету «Львівська Політехніка»³. У зв'язку з цим, заначений вище Форум громадських організацій Львівщини в особі таких відомих інституцій як: Конгрес української інтелігенції Львівщини, Національна Спілка журналістів, Крайове Братство ОУН-УПА, Союз Українок, Обласна Спілка політичних в'язнів України, Міський осередок товариства «Рідна школа», Асоціація видавців Львівщини та ін. звернулися до Президента України Петра Порошенка, Голови Верховної Ради України Володимира Гройсмана і прем'єр-міністра України Арсенія Яценюка з проханням терміново вжити заходів щодо своєчасного виконання робіт зі спорудження у Львові пам'ятника «найвизначнішій постаті української історії ХХ століття митрополиту Андрею Шептицькому»⁴.

8 березня 2015 р. у Храмі св. Климентія Шептицького у Львові відбулася зустріч громадськості на тему спорудження пам'ятника митрополиту в цьому місті. Модератором зустрічі виступив ієромонах

¹ Форум громадських організацій Львівщини просить владу посприяти пам'ятнику Андрею Шептицькому. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/forum-gromadskih-organizaciy-lvivshchini-prosit-vladu-pospriyati-pamyatniku-andreyu-sheptickomu>.

² Про істерію навколо спорудження пам'ятника митрополиту Андрею у Львові. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/pro-isteriyu-navkolo-sporudzhennya-pamyatnika-mitropolitu-andreyu-u-lvovi>;

³ Форум громадських організацій Львівщини просить владу посприяти пам'ятнику Андрею Шептицькому. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/forum-gromadskih-organizaciy-lvivshchini-prosit-vladu-pospriyati-pamyatniku-andreyu-sheptickomu>.

⁴ Там само.

Севастиан Дмитрух, член оргкомітету по спорудженню пам'ятника¹. Присутній на зустрічі отець-студит Юстин Бойко звернув увагу на тональність окремих виступів учасників громадських слухань. На думку священнослужителя, деякі репліки і слова молодих людей були сповнені антицерковності. Отець Ю. Бойко зробив висновок, що у галицькому середовищі з'явилося нове молоде ліберальне покоління, для якого Церква і духовенство вже не є дороговказами. А захист скверу - просто-напросто своєрідна завіса за якою приховується справжня антиклерикальна сутність. Священнослужитель акцентував на значній виховній складовій встановлення пам'ятника митрополиту Андрею Шептицькому в контексті збереження власної гідності та ідентичності: «Пам'ятник - це не тільки кусок заліза чи каменю, це великий носій інформації і педагог для поколінь. У цьому світлі пам'ятник Митрополиту Андрею слід розглядати як великий ідеологічний і виховний чинник у такі нелегкі часи для нашого Народу»³.

Врешті, 22 березня 2015 р. у Львові з ініціативи Львівської Архієпархії УГКЦ на площі Святого Юра було представлено погоджений проект пам'ятника митрополитові Андрею Шептицькому та реконструкції площі Святого Юра. Після благословення єпископа-помічника Львівської Архієпархії Владика Венедикта (Алексійчука), зі своїми міркуваннями та схваленням проекту пам'ятника виступили відомі й авторитетні львів'яни: Петро Франко, Леся Крип'якевич, Ігор Калинець⁴ та ін. Суперечності навколо спорудження пам'ятника митрополиту А. Шептицькому виступаючи пов'язали пережитками радянського тоталітарного минулого та антиукраїнською підривною роботою проросійських сил, які проживають у Львові. Згодом голова Львівської обласної державної адміністрації Олег Синютка відзначив, що в ескалації суперечностей навколо встановлення пам'ятника Андрею Шептицькому зацікавлені передусім антиукраїнські сили, які виступають не так проти митрополита, як проти всього українства: «Насправді мова йде не про пам'ятник Шептицькому, - відзначив очільник ОДА, - мова йде про спроможність українців, спроможність церкви, української церкви, і про спроможність громади»⁵.

У цілому, дискусії щодо спорудження у Львові пам'ятника митрополиту А. Шептицькому впродовж березня - червня 2015 р. набули доволі широкого резонансу. Архієпископ Львівський Української Греко-католицької Церкви Ігор Возняк, назвавши митрополита А. Шептицького «однією з провідних постатей України першої половини ХХ століття»,

¹ Зустріч громадськості відносно спорудження пам'ятника митрополиту Андрею Шептицькому у Львові 8 березня 2015 р. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/zustrich-gromadskosti-vidnosno-sporudzhennya-pamyatnika-mitropolitu-andreyu-u-lvovi-8-bereznua-2015>

² З ім'ям Шептицького на устах, але без любові до Церкви - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/z-imyam-sheptickogo-na-ustah-ale-bez-lyubovi-do-cerkvi>.

³ Про істерію навколо спорудження пам'ятника митрополиту Андрею у Львові. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/pro-isteriyu-navkolo-sporudzhennya-pamyatnika-mitropolitu-andreyu-u-lvovi>.

⁴ Пам'ятник до гідності Львова - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/pamyatnik-do-gidnosti-lvova>.

⁵ Зірвати будівництво пам'ятника Шептицькому зацікавлені антиукраїнські сили. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/zirvati-budivnictvo-pamyatnika-sheptickomu-zacikavleni-antiukrayinski-sili>.

висловив жаль, що є противники встановлення пам'ятника ієрархові: «Я не знаю, які вони мають на це підстави. Ні я, ні наші вірні не сподівалися, що пам'ятник викличе такий спротив та обурення в активістів. Проте, як з'ясувалося, маємо ворогів». Священнослужитель висловив пропозицію скликати майдан, який би продемонстрував волю церковної громади¹.

Верховний архієпископ-емерит Любомир Гузар назвав непорозуміння довкола встановлення пам'ятника митрополиту «великим замішанням» та зауважив, що в час воєнних лихоліть, які переживає Україна станом на середину 2010-х рр. будь-які протистояння серед громадян видаються дуже шкідливими. Він висловив припущення, що ці незгоди можуть бути результатом «спланованого та оплачуваного якоюсь стороною підривання доброї слави міста та його мешканців». На думку священнослужителя, постать і заслуги митрополита Андрея навпаки повинні об'єднати спільноту Львова².

Своєю чергою, капелан львівської міської ради, речник УГКЦ у Львові отець Павло Дроздяк різко зазначив: «Якщо місту не потрібний пам'ятник, то ми його зробимо самі і поставимо там, де він стоятиме тимчасово. Бо те, що відбувається, дуже боляче. Перестаньмо вбивати Митрополита Андрея! Ми його вбиваємо питаннями невиконання норм закону, коштів, та багато чого іншого. Ми вбиваємо глибу нашої національної свідомості. Бо зараз забрати Шептицького - це забрати все, все те, що він своїм життям посіяв і що тепер проростає. Адже плоди Майдану - це плоди Шептицького. Тому що він навчив, що таке державність і як ту державність боронити, як її відбудувати»³.

Значний громадський резонанс отримала інформація, що супротивниками встановленню пам'ятника митрополиту А. Шептицькому виступила частина студентів та окремі викладачі Українського католицького університету (УКУ). У березні 2015 р. інтернет сайт «Католицький оглядач» умістив серію статей відомого католицького аналітика отця Ореста-Дмитра Вільчинського під промовистою назвою «Пам'ятник, гей-скандал, гендер і ліберальний фашизм», у якій автор опозиційні настрої окремих представників УКУ пов'язує з їхніми ліберальними поглядами. Оскільки, за словами О.-Д. Вільчинського, для УГКЦ особа митрополита А. Шептицького

¹ Нам дуже гірко, що є противники встановлення пам'ятника митрополитові, - владика Возняк. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/nam-duzhe-girko-shcho-ie-protivniki-vstanovlennya-pamyatnika-mitropolitovi-vladika-voznjak>; Митрополит Ігор Возняк: «Наша архієпархія зобов'язалася і це годиться - спорудити пам'ятник митрополиту Андрею Шептицькому. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/mitropolit-igor-voznjak-nasha-arhiieparhiya-zobovyazalasya-i-ce-goditsya-sporuditi-pamyatnik-andreyu>; Звернення щодо спорудження пам'ятника митрополиту Андрею та реконструкції площі св. Юра у Львові - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/zvernennya-shchodo-sporudzhennya-pamyatnika-mitropolitu-andreyu-ta-rekonstrukcii-ploshchi-sv-yura-u>

² Звернення Блаженнішого Любомира до львів'ян щодо спорудження пам'ятника митрополита Андрея. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/zvernennya-blazhennishogo-lyubomira-do-lvivyan-shchodo-sporudzhennya-pamyatnika-mitropolita-andreya>.

³ Павло Дроздяк: «Перестаньмо вбивати митрополита» - Режим доступу : <http://portal.lviv.uahttp://catholicnews.org.ua/pavlo-drozdyak-perestanmo-vbivati-mitropolita>.

такого ж масштабу, як і особа Мойсея для юдаїзму, пам'ятник цьому ієрарху і громадсько-культурному діячеві має сакральне значення. Без особи митрополита, якого нерідко сприймають як галицького «етнарха», неможливо говорити ані про історичну ідентичність автохтонного населення Галичини, ані про історичну й культурну ідентичність УГКЦ. Тож опонування пам'ятнику - виклик цій ідентичності. о. О.-Д. Вільчинський відзначив, що принаймні частина організаторів акції «Врятуй сквер Святого Юра» схильні до типу поведінки, який можна окреслити терміном «ліберальний тоталітаризм». Тобто світогляду, побудованого на принципах проголошення толерантності, політкоректності, секуляризму найвищими цінностями, а з іншого боку - на тоталітаристському способі мислення, який виключає будь-яку можливість дотримуватися іншого світогляду, що фактично заперечує право на свободу совісті»¹. На думку о. О.-Д. Вільчинського, поява і суспільна активність радикальних ліволіберальних груп становить серйозну небезпеку, що ймовірно в подальшому може призвести навіть до розколу серед українського суспільства.

Одним із опозиційно налаштованих громадських активістів виступив, зокрема, викладач школи журналістики УКУ Отар Довженко, та створена ним фейсбук-група «Врятуй сквер Святого Юра». Отар Довженко одним із аргументів проти пам'ятника висунув, зокрема, завищені фінансові показники, які мають бути витрачені містом на його будівництво. Ще один опозиціонер - Володимир Беглов (декларований ЛГБТ-активіст), хоча і не є безпосередньо викладачем УКУ, на кафедрі соціальної педагогіки цього навчального закладу читав майстер-клас лекції, що кидає тінь на християнський навчальний заклад та дисонує з консервативним галицьким суспільним середовищем. Поведінку окремих активістів, на думку о. О.-Д. Вільчинського, доводиться окреслювати терміном «ліберальний фашизм», адже супротивникам встановлення пам'ятника А.Шептицькому, на його погляд, притаманний войовничий антиклерикалізм, секуляризм, гендеризм та індиферентність до християнських переконань»².

Як уважає католицький аналітик, вірогідно у Галичині існує ліволіберальна суспільна течія, яка за своїм впливом не поступається консервативно-національній. Суперечності навколо встановлення пам'ятника - це тільки невеликий прояв існування ліволіберального, за своєю суттю, й доволі тоталітарного, за своїми проявами, напрямку. Симптоматично, на думку о. О.-Д. Вільчинського, що ця ліволіберальна течія у суспільних уподобаннях гучно рекламує свою проєвропейськість і саме проєвропейськістю прикриває свої суспільно-політичні гасла і вимоги. Події довкола спорудження у Львові пам'ятника митрополитові А.Шептицькому та

¹ о.Вільчинський О.-Д. Пам'ятник, гей-скандал, гендер і ліберальний фашизм. Ч. I. / О.-Д. Вільчинський. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/pamyatnik-gey-skandal-gender-i-liberalniy-fashizm>.

² Там само. - Ч. II [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/pamyatnik-gey-skandal-gender-i-liberalniy-fashizm-chastina-ii>.

гей-«скандал» з УКУ є, на думку згаданого нами аналітика, також відображенням певних суспільних тенденцій, які уже роками існують в Галичині.

У ситуації, що склалася, не слід також нехтувати реальною, а не віртуальною пропагандою гендеризму, до якої залучені значні фінансові ресурси. У цьому контексті доволі промовистими виглядають факти, що УКУ, як католицький заклад у своїх партнерах має чи не найбільшого поширювача гендеристських ідей в Україні - Міжнародний Фонд «Відродження» та тісно співпрацює зі Школою журналістики, яка значною мірою і стала осередком гей-«скандалу»¹. Звідси, виникає питання присутності таких ліволіберальних сил у католицькому вищому навчальному закладі. Така ситуація, на думку о. О.-Д. Вільчинського, насправді, є небезпечною не тільки для УКУ, як для католицького вищого навчального закладу, але й для УГКЦ у цілому.

О.-Д. Вільчинський схильний вважати, що перед організаторами акції стояло завдання через баналізацію пам'ятника зірвати його спорудження у 2015 р., і, врешті дискредитувати УГКЦ. У статті католицьких оглядачів простежується думка, що в умовах загострення українсько-російських відносин на сучасному етапі суперечності навколо встановлення пам'ятника митрополиту А. Шептицькому вигідні передусім російським спецслужбам, які будуть послідовно компрометувати УГКЦ в очах українців. Крім того, суперечності на руку сектантам-догналівцям (УПГКЦ), які також послідовно виступають проти пам'ятника митрополиту А.Шептицькому у Львові².

Тема місця Українського католицького університету в суперечностях навколо спорудження пам'ятника А. Шептицькому стала предметом обговорення не лише окремих католицьких аналітиків, а й багатьох священиків, богословів та мирян³. Викладацько-дослідницький стипендіат Фулбрайта 2014-2015 рр. в Українському католицькому університеті Олександр Січ, де він викладає філософію природи в аристотелівсько-томістській традиції, і по сумісництву професор фізики Францисканського університету Стюбенвілю (Огайо, США) написав промовисте звернення до громадських активістів - противників встановлення пам'ятника А. Шептицькому: - «Не рвіть УКУ й віру на шматки». У ньому науковець відзначив, що позиція громадських активістів може призвести до руйнації не тільки Українського католицького університету, а й самої віри: «Ви втратили здатність відрізнити добро від зла і чесноти від пороків, і підтримуєте популярні політичні гасла, щоб одержати владу над іншими і засуджувати їх.

¹ Там само. - Ч. II. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/pamyatnik-gey-skandal-gender-i-liberalniy-fashizm-chastina-in>.

² Безгрішний Я. Кому заважає Шептицький? / Я.Безгрішний. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/komu-zavazhaie-sheptickiy>.

³ Публічна пропозиція УКУ від о. Юстина Бойко [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/publicna-propoziciya-uku-vid-oyustina-boyko>.

Ви не можете запропонувати жодного позитивного внеску, тому сієте розбрат та смуту»¹.

Директор видавництва «Свічадо» у Львові, громадський діяч Богдан Трояновський відзначив, що у відкритті пам'ятника митрополитові А. Шептицькому є значно більше переваг аніж недоліків. До переваг Б. Трояновський відніс інтегральне поєднання самого пам'ятника і собору св. Юра, які можуть бути об'єднані в один ансамбль; реконструйована площа дозволить організовувати духовно-культурні заходи перед собором, та буде приваблювати туристів і гостей міста. До мінусів громадський діяч відніс високий кошторис пам'ятника, а також вирубку близько 20 % дерев старого скверу. В цілому, Богдан Трояновський зауважує, що «дискусію слід перенести з площини емоцій і непідтверджених фактів чи міфів на площину аргументів», які своєю чергою переконують, що переваги проекту з реконструкцією площі є дуже виразні .

Наприкінці квітня 2015 р. Глава УГКЦ Блаженніший Святослав Шевчук звернувся з посланням до Українського католицького університету. У ньому передусім ствердив, що без митрополита Андрея УГКЦ не була б тією Церквою, якою є в сучасних умовах, а, ймовірно, і питання існування незалежної української держави без особи і діяльності митрополита могло би залишитися невирішеною проблемою. На думку Глави УГКЦ, пам'ятник митрополиту Андрею має бути споруджено саме на Святоюрській площі, а його спорудження - справа сумління львів'ян. Святослав Шевчук зауважив, що Андрей Шептицький стояв біля витоків Українського католицького університету, що зобов'язує УКУ стати «осердям збереження та розвитку української християнської цивілізації» та «духовним спадкоємцем цивілізації Київської Русі й одночасно її продовжувачем». Саме на УКУ Святослав Шевчук покладає важливу місію в умовах поширення новітніх атеїстичних та секуляризаційних ідеологій, що насуваються як зі Сходу, так і з-за Заходу, і можуть легко спокусити неутверджених у вірі й традиції Церкви та народу³.

Блаженніший ставить завдання перед УКУ включитися в боротьбу проти гендеризму та інших форм новітнього лібералізму та лівацтва, які й стали у наш час основною загрозою свободи віросповідання християн: «Після Майдану ми глибоко відчули, наскільки нашому суспільству потрібне духовне навернення, духовне прозріння і духовне порозуміння. Тому, щоб відповісти на вищевказані запитання і виклики, потрібні глибока віра, молитва та євангельський погляд на людину в усіх її вимірах, зокрема щодо християнського розуміння антропології, статевості, подружжя, сім'ї та соціуму. Пошук відповідей вимагає поєднання морально-етичного виховання

¹ Іє рвіть УКУ й віру на шматки [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/ne-rvit-uku-y-viru-na-shmatki>.

² Пам'ятник Шептицькому у Львові. Кому це потрібно? [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/pamyatnik-sheptickomu-u-lvovi-komu-ce-potribno>.

³ о. Вільчинський О.-Д. Два звернення Глави УГКЦ - інтерв'ю і Послання до УКУ / О.-Д. Вільчинський. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/dva-zvernennya-glavi-ugkc-intervyu-i-poslannya-uku>.

з високим рівнем експертних знань у різних сферах, співпраці широкої мережі фахівців і копітких наукових досліджень. Саме така цілісна фахова допомога ширшій спільноті Церкви в її служінні Істині і є завданням кожного католицького університету, а УКУ, зокрема, чи навіть - особливо, оскільки він є єдиним осередком такого рівня християнської академічної науки в Україні»¹. Святослав Шевчук дав зрозуміти, що суперечності, спричинені публічними заявами та виступами окремих викладачів та студентів УКУ з приводу відкриття пам'ятника митрополиту А.Шептицькому, спонукають до переосмислення ролі цього закладу в житті УГКЦ.

Свою чергою, ректор УКУ - о. Богдан Прах висловив переконання, що особа митрополита А.Шептицького мусить консолідувати «всі здорові сили нашого суспільства воєдино», а не навпаки. Ректор висловив жаль з приводу суперечностей навколо спорудження пам'ятника митрополита у Львові: «питання вшанування та увіковічення пам'яті Мойсея Українського народу стало причиною сварок, напруження, розчленування нашого суспільства. Видно, робимо щось неправильно. Щось не допрацьовуємо». Водночас, ректор вузу висловив переконання, що пам'ятник митрополитові А. Шептицькому у Львові - головному місті його архіпастирського служіння, є потрібним².

На думку згаданого нами вище о. О.-Д. Вільчинського, вже сьогодні закладені підвалини для серйозної руйнації українського суспільства через кристалізацію двох нових українських ідентичностей, протиставлених у своїй суті - національно орієнтованої ідентичності, опертої на фундаменті традиційного християнського світогляду, та космополітичної ідентичності, яка не зважає на надбання минулого власного народу. Тенденція до внутрішнього розколу українського суспільства на лінії ліберал (антинаціональний секуляризм) - консерватор (національно та клерикально забарвлений патріотизм) показує ознаки поглиблення і радикалізації.

Отець О.-Д. Вільчинський вважає, що українським християнам потрібно вже заздалегідь готуватися до розколу, який нині характеризує більшість суспільств демократичних країн - розколу громадянського суспільства на ліберальний і консервативний табори. На жаль, попри помірний консерватизм українського загалу, на цей момент цілком вірогідною є зміна цієї позиції на поміркований лібералізм, який насправді, відкріє дорогу більш радикальним ліберальним елементам, які не зупиняться на руйнуванні Церкви. Радикальний лібералізм «постгуманітарної доби» має на меті не лише деконструювати суспільні взаємовідносини і сім'ю, а й деконструювати саму людину. Ця тенденція у найближчому майбутньому, на думку католицького аналітика, може стати серйозною складовою

¹ Там само. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/dva-zvernennya-glavi-ugkc-intervyu-i-poslannya-uku>.

² Ректор УКУ: Ми не маємо права сумніватися - пам'ятник митрополитові у Львові, головному місті його архіпастирського служіння, є потрібним. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/rektor-uku-mi-ne-maemo-prava-sumnivatisya-pamyatnik-mitropolitovi-u-lvovi-golovnomu-misti-yogo>.

українських проблем. У цьому контексті цілком можливою є спроба використання Москвою не тільки римо-католицьких / греко-католицьких протиріч в Україні, але також і спроб протиставлення ліберально налаштованих сегментів усередині греко-католицької спільноти України з доволі консервативно налаштованою більшістю українських католиків¹.

Згаданий нами вище отець Юстин Бойко зауважив, що у Львові все частіше практикує християнство чи патріотичний націоналістичний чин сприймають за пережитки середньовіччя, що нібито дисонують із справжніми європейськими цінностями. Утім, це, на думку священнослужителя, радше псевдоцінності, - «звичайна воююча світськість, яка пропонується за критерій оцінки нейтральної позиції і яка приймається за єдину правильну». «Світськість», як уважає о. Ю. Бойко, ніколи не може бути нейтральною, вона ідентична атеїзму, тільки «її обличчя вкриті іншим кремом від зморшок. А ціль одна і та сама - прогнати Бога з людських душ тільки іншими методами»². Водночас, справжній патріотизм «світськість» підміняє космополітизмом. «Світськість», як вважає о. Ю. Бойко, «не гребує жодними методами, вона навіть і Біблію цитує, і Христа показує як мовчазного свідка історії людства. А віру у Триєдиного Бога «світськість» представляє як справу суто приватну, показуючи негласно непотрібність Церкви, як спільноти дітей Божих»³.

Безумовно суперечності, пов'язані з відкриттям пам'ятника митрополиту А. Шептицькому у Львові, 2015 р. (споруду таки було урочисто відкрито у Львові, 29 липня 2015 р. за присутності Блаженнішого Святослава Шевчука, президента України Петра Порошенка та десятків тисяч львів'ян і паломників з усього світу), це лише епізод, але його можна розглядати в контексті виражених тенденцій часу. Навіть побіжний погляд на європейське повсякдення переконує, що західна цивілізація видається дуже контрастною і поряд з виразними позитивами (високий рівень громадянського суспільства і правової держави, захист прав громадянина тощо), мають місце і негативи, виклики (легалізація одностатевих шлюбів, гендерна ідеологія). Тож, українське середовище, яке декларує євроінтегративний курс мусить бути обізнаним із цими викликами, а відтак - берегти власну ідентичність (і національну і релігійну). Прикметно інше, - відомі події, пов'язані з відкриттям пам'ятника А.Шептицькому у Львові є лише ланкою останніх подій суспільно-політичного життя України (розробка Конституційною Комісією нових частин Конституції, які стосуються прав людини, де створюються підґрунтя для легалізації неприйнятних для природнього розвитку суспільства одностатевих партнерств та прийняттям Верховною

¹ о. Вільчинський О.-Д. Тенденції до різних полюсів - або до лібералізму, або до консерватизму / о.Орест-Дмитро Вільчинський [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/tendenciyi-do-riznih-polyusiv-abo-do-liberalizmu-abo-do-konservativizmu>

² Думка про львівську (і не тільки) світськість. - Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/dumka-pro-lvivsku-i-ne-tilki-svitskist>.

³ Там само.

Радою України, 12 листопада 2015 р., так званої антидискримінаційної поправки до Трудового кодексу України, що запобігає дискримінаціям на сексуальній основі лесбійок, гомосексуалістів, бісексуалів, трансгендерів (ЛГБТ)). Враховуючи, що багато європейських держав, які нині вважаються виражено секуляризаційними починали свій поступ типово з українськими, на наш погляд, є чимало симптоматичного.

Oleg YEGRESHIY

**CONTRADICTIONS AROUND THE OPENING OF THE
METROPOLITAN A. SHEPTYTSKY'S MONUMENT IN LVIV, 2015 :
ORGANIZATIONAL MISUNDERSTANDING OR IDEOLOGICAL
OPPOSITION?**

The author tries to find out the essence of the monument controversy around Metropolitan A. Sheptytsky in Lviv, 2015. The author believes that the controversy caused by the ideological confrontation between liberal and conservative Ukrainian Greek Catholic.

УДК 94(477.8)

Василь ОСТАП'ЯК

*Навчально-методичний центр політичних та євроінтеграційних досліджень
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника***ПОЛІТИЧНЕ ПАРТНЕРСТВО УКРАЇНИ В РЕЛІГІЙНИХ ВИМІРАХ**

Досліджується перспективи налагодження релігійної комунікації в українському суспільстві та взаємодія політичного та релігійного просторів. Проводиться дослідження сучасних політичних процесів в Україні, що спричиняють зміну векторів суспільного руху, зокрема в релігійних вимірах.

Ключові слова: партнерство, трансформація, культурний простір, циклічність, конфесійні відносини.

Постановка проблеми. В політичному просторі України переломним видався 2013 рік, котрий змінив не тільки вектори політичного руху, але й геополітичну орієнтацію всієї Європи. Відповідно видається цікавим нам для дослідження процеси становлення регіонального політичного і міжнародного партнерства в контексті конфесійних процесів. Доволі цікавими видається також дослідити вплив постаті А.Шептицького, інтелектуальні і філософські надбання, які справили колосальний вплив на формування сучасного політичного, культурного, релігійного життя України.

Актуальність дослідження. Варто зазначити та підкреслити феномен Андрея Шептицького, як одного з провідних діячів української нації, котрий своєю активною релігійною, суспільною, культурною і політичною діяльністю намагався трансформувати певні деструктивні та кризогенні впливи, що трансформували Європу ХХ століття. Викликає також захоплення процес розбудови греко-католицької церкви за проводу А. Шептицького, що дозволило на території тогочасної Галичини розбудовувати фундаментальні засади українського культурного простору.

Отже, актуальним видається розглянути постать А.Шептицького, як тогочасного релігійного, духовного провідника нації, котра провадить своє формування і по сьогоднішній день. Той значний внесок, котрий вклав митрополит Андрей у фундамент свідомості тогочасного українства своїм інтелектуальним та духовним єством проростає по сьогоднішній день. Варто врахувати, що в системі тогочасної політичної і духовної кон'юктури Андрей Шептицький звертав увагу:

- по - перше, на виховання та формування клерикальної еліти, тобто концентрував увагу на освітньому процесі майбутніх душпастерів. Відомо, що Шептицький активно реформував підхід до семінаристського навчання [1]. Відповідно зростає рівень освіченості та обізнаності священиків, котрі пропри значний авторитет могли використовувати власні

знання задля розбудови української нації, а відтак і зміцнювати основні засади релігійного та культурного життя Галичини;

- по - друге, проводив вдалі реформи, котрі призвели до розширення впливу греко-католицької церкви та намагався реформувати і впровадити поширення Російської греко-католицької церкви. Варто зазначити, що на той час в умовах глибинних трансформацій політичного життя Європи, це був доволі відважний крок, котрий мав далекосяжні наслідки і міг виступити фундаментом подальшого зміцнення греко-католицької церкви, котра піддавалася певному тиску з боку інших конфесійних об'єднань та політичних об'єднань [2].

Спостерігаємо, що попри доволі складне становлення та драматичний розвиток греко-католицька церква за проводу А.Шептицького доволі динамічно і продуктивно розвивалася, інтегрувалася та плекала розвиток української нації Галичини, позаяк саме на основі УГКЦ виросла свідомість та культура українського спротиву тому тоталітарному явищу, котре можна згадати як формування СРСР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто згадати, що серед українських дослідників державно-конфесійних процесів цікавим є напрацювання: Є. Цепенди, В. Марчука, В. Війтишина, О. Левицького, Р. Горбаня, М. Кугутяка, І. Райківського, С. Кия, О. Когут, М. Москалюка, О. Грешія, О. Малярчука, О. Дрогобицької.

Мета і завдання дослідження. Проводячи дослідження налагодження політичного партнерства та впливу, який чинить державно - конфесійний процес на формування партнерства, ми ставимо за мету звернути увагу, перш за все, на постать Андрея Шептицького, як політичного і релігійного діяча, авторитета, який в надзвичайно складних умовах трансформації української нації зумів сформувати засади розвитку держави Україна.

Виклад основного матеріалу А. Шептицький відіграв значну роль в утворенні тогочасного політичного об'єднання ЗУНР. Варто підкреслити, що своєю саме не політичною, а просвітницькою службою українській нації, митрополит спромігся сформувати ті підвалини етичного буття кожного українці, котрі спонукали тогочасне українство боротися за власну землю, власні права і ідею. Та коли настав час такої боротьби, поштовхом для утворення ЗУНР, так як і багатьох держав тогочасної Європи 1918 року, стало падіння найбільших імперій зокрема Австро-Угорської, чим вдало скористалися чехи, словаки, поляки та галицькі українці. Вважаємо, що поштовхом для утворення тогочасних державних об'єднань виступили кризові та конфліктні процеси, що може свідчити про головну роль криз у трансформуванні чи створенні нових держав у системі міжнародних відносин. Відповідно ті процеси політичного формування української нації, що культивувалися в середовищі УГКЦ стали тим поштовхом, завдяки якому продовжилося формування і утворення ЗУНР.

На території тогочасної Галичини найбільш активними були міста Станіславів та Калуш, жителі, яких протестували проти захоплення

Радянською Росією території України. Також свідченням становлення національної свідомості українців стали події біля залізничної станції під Крутами на Чернігівщині [3].

Визначну роль у становленні ЗУНР відіграла постать громадського та політичного діяча Костя Левицького, який очолив Тимчасовий Державний секретаріат ЗУНР. К. Левицький також виступав автором багатьох законопроектів і нормативних актів [4].

Свідченням активного формування та трансформації ЗУНР в УНР можуть виступати такі документи, як:

- «Вступний (прелімінарний) договір про об'єднання», підписаний між ЗУНР та УНР наприкінці 1918 року [5];
- «Про об'єднання Західно-Української Республіки з Українською Народною Республікою», підписаний 3 січня 1919 року;
- «Універсал Директорії УНР про об'єднання (злуку) УНР та ЗУНР», що був проголошений 22 січня 1919 року;

Активна позиція ЗУНР та спроби сформувати та укріпити слабку державну політику, деструктивні процеси після завершення першої світової війни, наростання і формування Радянської Росії негативно відзначилося на ЗУНР та УНР. Можемо також пригадати весь спектр політико-державних утворень, які утворювалися на території нашої держави в ті часи, зокрема: Українська Народна Республіка доби Центральної Ради, Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, Українська Народна Республіка доби Директорії, Західноукраїнська Народна Республіка. Звісно, можна, проаналізувавши останні події, зробити висновок, що ЗУНР могла стати автономною державою, проте не могла б проіснувати через події, що відбулися в тогочасній Європі. Проте також варто врахувати вплив того просвітництва, яке було сформоване завдяки Андрею Шептицькому і котре використовується також в сучасній українській політичній та релігійній дійсності і допомагає зміцнити формування засад сучасної української нації.

Сучасна Україна також як і УНР має багато спільного, хоча за внутрішнім наповненням, це зовсім різні держави, одна з яких є спадкоємцем іншої. Україна, будучи молодого, проте міцною державою, також зіштовхнулася з низкою проблем та суперечностей, що негативно вплинули на УНР. Перш за все це геополітичне розташування між двох цивілізаційних просторів Європейського і Азійського. Проте наша держава гідно протистоїть всім викликам сучасного міжнародного середовища, серед яких згадаємо:

- подолання низки внутрішніх криз та конфліктів початку 90-х років, економічного характеру, що були спровоковані переходом до капіталістичної моделі економічного розвитку;
- Україна спромоглася створити якісну програму розвитку, яка дозволила подолати кризи внутрішнього характеру [6, 7];

- вдала політична та економічна стратегія дозволила налагодити тісні зв'язки з Західною Європою та протистояти торговим війнам нашого Східного сусіда;

- в сучасному політичному бутті Україна також протистоїть агресії нашого східного сусіда і доволі значну роль в подоланні цієї агресії відіграє також УГКЦ, не тільки як релігійна, але й, в першу чергу, як просвітницька структура, засади якої сформував Андрей Шептицький.

Бачимо, що наша держава успішно долає загрози, кризи та конфлікти пов'язані як з внутрішніми, так із зовнішніми чинниками. Зміцнюючи власні політичні, економічні та культурні надбання, Україна з периферії Європи та Росії трансформується у потужного гравця на політичній арені Центральної Європи. Подальший розвиток та зміцнення нашої держави забезпечує курс на Європейську інтеграцію. Та варто зазначити, що постать Андрея Шептицького є фактично основоположною у процесі формування української нації, як ХХ так і ХХІ століття. Саме завдяки Андрею Шептицькому, Йосифу Сліпому та Любомиру Гузару ми можемо говорити про таке явище в політичному, культурному, просвітницькому та духовно-релігійному житті України, як міжконфесійний діалог та налагодження політичного партнерства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Україна, враховуючи історичний досвід останніх трьохсот років, зуміла вибороти власну незалежність. Боротьба за незалежність та самодостатність нації відповідно неможлива без духовного супроводу, котрий формується завдяки таким постатям, як митрополит Андрей Шептицький. Історичне минуле корисно та ефективно вплинуло на формування української самоідентичності, котра загалом ще повинна до кінця трансформуватися у сприйнятті українського народу. Вивчення минулого української нації дозволить більш глибоко усвідомити культурне та політичне надбання нашого народу. Особливої уваги привертає вивчення історії нашого краю в ретроспективі подій початку ХХ ст., також варто підкреслити, що основоположним фундаментом, що формує подальшу стратегію розвитку нашої країни, є просвітництво, а воно не можливе без реалізації духовного життя, яке можливо проводити зокрема завдяки налагодженню релігійної взаємодії. Відтак варто врахувати колосальне значення УГКЦ як в історичному, так і в сучасному політичному житті України.

Аналіз та оцінка діяльності УГКЦ надзвичайно корисна для усвідомлення історії галицького краю у формуванні української нації та української державності загалом. У минулому наша земля подарувала світу безліч видатних діячів, а зараз є тою культурною основою, що формує буття всієї України.

Список використаної літератури:

1. Митрополит Андрей Шептицький. *Пастирські послання 1899-1914 рр.* — Т. 1. — Львів: Видавничий відділ «Артос» Фундації «Андрей», 2007. - С. 255-287.
2. Бриндак І. Останній лист Митрополита // «Жива вода» — 2014 — № 11.
3. Чапуга С. Ходан І. Під Крути йшла галичина // Галичина. - 1997. - № 13. - 28 січня
4. Андрусак Т. Кость Левицький - адвокат, учений, політик // Республіканець. - 1993. - №11 - 12. С. 73 - 84
5. Захарченко П. П. Історія держави та права України: навч. посіб. для дист. навч. / П. П. Захарченко. — К. : Університет «Україна», 2005. — 208 с.
6. Постанова Верховної Ради України Про рекомендації парламентських слухань: Духовна криза суспільства і шляхи її подолання» від 20 квітня 2004 року // Відомості Верховної Ради України. - 2004. - №32. - 397 с.
7. Резолюція 1364 (2004) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Політична криза в Україні» від 29 січня 2004 року (сьоме засідання). -[Електронний ресурс] Режим доступу: - http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_610 Переклад з англійської.

Vasyl OSTAP'YAK

**POLITICAL PARTNERSHIP IN UKRAINE : RELIGIOUS
DIMENSIONS**

***Abstract.** The prospect of religious communications in Ukrainian society and interaction between political and religious spaces are examined. Special attention is paid to the current political processes in Ukraine, causing changes of social movement vectors, particularly in religious dimensions.*

***Keywords:** partnership, transformation, cultural space, cycle, confessional relations*

УДК 262.12:321.01(477)

Ігор ПИЛИПІВ

*Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету***ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ У ДІЯЛЬНОСТІ
МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ЄПИСКОПА
ГРИГОРІЯ ХОМИШИНА**

Анотація. Розкриваються основні аспекти діяльності визначних діячів Греко-католицької церкви митрополита А.Шептицького та Станіславівського єпископа Г.Хомишина в захисті української державності в період ЗУНР. Проаналізовано їх вклад в формуванні державницької ідеології серед українського населення Галичини.

Ключові слова: Митрополит, єпископ, ЗУНР, Греко-католицька церква, Галичина.

Серед видатних постатей української історії, які присвятили себе боротьбі за Українську державність та становлення національної Церкви визначну роль відіграли духовні лідери УГКЦ першої третини ХХ ст. митрополит Андрей Шептицький та єпископ Григорій Хомишин. Актуальність дослідження цих постатей, незважаючи на вже наявний значний масив літератури, серед якого можна відзначити праці Б. Боцюрківа¹, Л. Гентош², Я. Заборовського³, О. Єгрешія⁴, В. Ленцика⁵, В. Марчука⁶, о. П. Мельничука⁷, о. І. Нагаєвського⁸ та інших, зумовлена як науковою, так і суспільно-релігійною потребами. Відкриття нових архівних документів дає можливість більш ширше поглянути на їх діяльність з погляду сьогодення. А демократизація державно-церковних відносин в умовах державної самостійності України зумовлює необхідність популяризації державницьких ідей митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина, висловлювані ними в умовах короткочасного

¹ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939 - 1950) / Переклад з англійської Наталії Кочан, за редакцією Олега Турія. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. - 266 с.

² Гентош Л. Постаць митрополита Шептицького в українських та польських виданнях останнього десятиріччя / Ліліана Гентош // Україна модерна. Ін-т іст. досліджень Львів. нац. ун-ту ім Івана Франка. - Київ : Критика ; Львів, 2003. - Чис. 8. - С. 179-212.

³ Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький: нарис про життя і служіння Церкві та народові (1865 - 1944 рр.). - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 1995. - 64 с.

⁴ Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. - 168 с.

⁵ Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. - Львів: Свічадо, 2001. - 608 с.

⁶ Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України ХХ ст. - Івано-Франківськ, 2004. - 464 с.

⁷ о. Мельничук П. Владика Григорій Хомишин - патріот, місіонер, мученик. - Львів, 1997. - 416 с.

⁸ Нагаєвський І., о. проф. д-р. Патріярхати їх початок і значення в церкві та українській патріярхат. Історико-правна студія. Друге, виправлене й доповнене видання. - Лондон: ЦПКПУКЦ, 1976. - 216 с.

існування ЗУНР та Польщі, в складі якої опинилися західноукраїнські землі після поразки національно-визвольної боротьби 1917-1920 рр., є актуальними й нині. Водночас, незважаючи на широкий масив літератури, у ній ще недостатньо повно висвітлено національно-державницьку ідеологію у діяльності митрополита Андрея Шептицького та єпископа Григорія Хомишина в умовах ЗУНР та міжвоєнну добу, що і стало предметом дослідження даної статті.

Мета і завдання дослідження полягають в аналізі умов, під впливом яких формувалася державницька ідеологія владик, та висвітленні форм і методів їх реалізації в зазначений хронологічний проміжок часу.

Утворення Української Центральної Ради в Києві у березні 1917 р. стало початком української національно-демократичної революції, яку активно підтримувало й духовенство ГКЦ, надіючись на возз'єднання українських земель в одній державі. Так, у січні 1918 р. митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин та Й. Коциловський видали спільне Пастирське послання до українського народу, в якому, зокрема, відзначали, що починається нова історична епоха для українців. Ієрархи заохочували священників до «єдності і лучности з народом» і просили не ставити «ніякої перепони в всестороннім розвитку національного життя і культури українського народу», а, навпаки, «служити йому і зичливо відносився до всіх його справ»¹. А 3 березня 1918 р. у Станіславі відбулася маніфестація з підтримки умов Брест-Литовського договору. Єпископ Г. Хомишин у своїй проповіді, зокрема, відзначив, що після чотирирічного воєнного лихоліття

український народ має можливість «воскреснути до нового життя» .

Визначною подією на шляху до відтворення Української державності стало створення у Львові Української Національної Ради до складу якої ввійшли й ієрархи ГКЦ та її рішення про створення Західноукраїнської народної республіки. Листопадовий зрив та проголошення ЗУНР стало новою віхою державотворчих процесів, які розвивалися в Україні³. Духовно і матеріально підтримувала молоду державу й ГКЦ. Зокрема, Станіславський єпископ Г. Хомишин звернувся до мирян та духовенства з Пастирським листом, в якому просив священників згадувати в літургіях уряд ЗУНР та українське військо⁴. Крім того, єпископ приймав активну участь у засіданнях Укрази, вітав «Акт злуки» з УНР. Після повернення делегації ЗУНР з Києва, у кафедральному соборі Станіслава єпископ відправив урочисту Архієрейську Службу Божу за участю представників уряду та членів

¹ Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С. 40.

² Ставничий І. Від повітового міста до столиці ЗУНР. Альманах станіславської землі. - Т. 1 - Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1975-С. 118; Пастирський лист Григорія Хомишина Станіславівського єпископа до Всечесного духовенства і вірних Станіславівської дієцезії. - 1941. - с.7.

³ Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С.36.

⁴ Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С. 10.

делегатії. За його рекомендацією отець-доктор І. Лятишевський став референтом релігійних справ при Державному секретаріаті освіти ЗУНР¹. Протоколи засідань єпископської консисторії в Станіславі за 1919 р. свідчать про те, що духовенство єпархії активно підтримувало державотворчі процеси в Галичині². А своєму Пастирському посланні до духовенства і вірних «В переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського» єпископ Г. Хомишин, зокрема відзначав, що право на державну самостійність український народ виборов своїм багатовіковим невільницьким стражданням .

У березневому посланні «О грозі нещастя для українського народу» владика застерігав від внутрішніх чварів, що є більш «страшнішою грозою» на етапі державотворення, ніж лихоліття війни⁴. Слід зазначити, що владика мав рацію, оскільки цієї негативної вади українські політики не позбавилися й на сучасному етапі будівництва Української держави.

На початку травня 1919 р. у Станіславі відбувся з'їзд релігійних діячів, який за дорученням митрополита А. Шептицького скликав Г. Хомишин. Учасники з'їзду (понад 200 священників) звернулися до духовенства й вірних самовіддано працювати й захищати незалежність ЗУНР⁵.

На думку Г. Хомишина, уряд ЗУНР у своїй політиці не приділяв належної уваги релігійному питанню. Зокрема, в Пастирському посланні владика докоряв уряду ЗУНР за те, що ГКЦ, яка століттями «поділяла гірку судьбу народу» тепер має «бути копною і позбавленою прав горожанських», оскільки їй не відведена роль як провідної духовної сили молодій республіці⁶.

Після падіння уряду ЗУНР, у липні 1919 р. польська армія окупувала територію Східної Галичини. 26 серпня 1919 р. митрополит А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин та Й. Коциловський звернулися до духовенства і вірних з відозвою, в якій закликали краян до спокою та терпіння .

Восени 1919 р. польський уряд розвинув антиукраїнську політику. Було скасовано існуючу за Австро-Угорщини автономію, ліквідовано крайовий сейм, усунуто з посад національно свідомих українських чиновників, заборонено вживання назв «українець», «Галичина» (натомість вводилися терміни «русин», «русинський», «Малопольща»), було закрито

¹ Полек В. Нарис історії Івано-Франківської греко-католицької єпархії. Шематизм Івано-Франківської єпархії. -Івано-Франківськ, 1995. - С. 136.

² ДАІФО. - Ф.504 (Станіславська консисторія, 1788-1939 ррОГоп.1, спр.808 (Протокол засідань єпископської консисторії Станіславської, 15 січня - 15 жовтня 1919 р.), арк. 8.

³ Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства і Вірних єпархії Станіславівської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського. - Станіславів, 1919. - С. 8.

⁴ Вісник Станіславівської Єпархії. - Станіславів. - 1919. - Ч.1-3. - С.56.

⁵ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001. - С. 87.

⁶ Посланіє пастирське Григорія Хомишина до Духовенства і Вірних єпархії Станіславівської в переломову добу історії українського народу з нагоди торжества Йорданського. - Станіславів, 1919. - С. 1; Кравчук А. Конференції архиєреїв Української греко-католицької церкви (1902-1937). -Львів, 1997. - С. 14.

⁷ Посланіє пастирське А. Шептицького, Г. Хомишина, Й. Коциловського до Всечесного Духовенства і Вірних. - Перемишль, 1919. - 7 с.

українські громадські установи. тисячі галицьких українців вивезено в концентраційні табори, вбито 5 греко-католицьких священників та понад 200 ув'язнено¹. Наприклад, станом на 1921 р. із 20 священників Рогатинського деканату на волі залишилося лише чотири .

У «Вістнику Станиславівської Епархії» було опубліковано звернення Г.Хомишина «О дев'ятниці за душі усопших», в якому відзначалося, що «тяжко смагає справедливість Божа цілий наш нарід за гріхи і провини наші. Карає нас Христос посередно через людей, але карає і впрост, бо пошесть страшна лютиться і десяткує вірних, нема також майже дня, щоби не упав жертвою сеї пошести священник» .

2 листопада 1919 р. єпископ Г. Хомишин написав листа до Львівського окружного генерального управління, в якому просив зарадити незаконному та несправедливому вивозу парохів зі Станіславської епархії⁴.

Польська влада прагнула оздоровити ситуацію в регіоні шляхом нейтралізації митрополита А. Шептицького і переведення його до Риму. Польському послу при Апостольській столиці Йозефу Веруш-Ковальському 11 вересня 1919 р. було адресовано листа. У ньому відзначалося, що для заспокоєння українського національного руху в Східній Галичині бажано призначити митрополитом Г. Хомишина, який заміняв А. Шептицького в час Першої світової війни і зумів налагодити взаємини з польською адміністрацією. Однак у листі-відповіді до Владислава Скшинського 8 жовтня того ж року польський дипломат відповів, що А. Шептицький у Римі користується великим авторитетом, тому може отримати там посаду кардинала, а це було б не на руку Польщі⁵.

Улітку 1920 р. суспільно-політична ситуація в Галичині знову ускладнилася внаслідок радянсько-польської війни, в ході якої на території зайнятих Червоною армією 16 галицьких повітів було створено Галицьку Соціалістичну Радянську Республіку (ГСРР). Її тимчасовий уряд - Галревком першого серпня 1920 р. видав декрет, який не тільки обмежував права церкви, а й ставив її поза законом. Єпископат ГКЦ висловив протест проти обмежень радянською владою громадянських прав людини, свободи совісті та віросповідань. У спільній заяві митрополита А. Шептицького, єпископів Г. Хомишина і К. Чехівського наголошувалося: «Галицька радянська республіка є штучним утворенням більшовицької окупаційної влади, яка

¹ Кравчук А. Конференції архиєреїв Української греко-католицької церкви (1902-1937). - Львів, 1997. - С. 55.

² ДАІФО. - Ф.2 (Станіславське воєводське управління м. Станіслав 1921-1939рр.), оп.1, спр.45 (Листування з Міністерством внутрішніх справ і повітовими староствами про запровадження польської мови в службову діяльність, жалоби греко-католицького духовенства на заборону в листуванні української мови, 24 вересня 1921-3 липня 1925), арк. 45.

³ Вістник Станиславівської Епархії. - Станиславів. - 1920. - Ч. 1-3.

⁴ Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С. 13.

⁵ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001. - С. 291.

нічим не відрізняється від царської чи польської окупації»¹. У вересні 1920 р. в Галичині знову була встановлена польська окупаційна влада. Антицерковна політика уряду ГСРР лише вкоренила у світогляді Г. Хомишина «радянофобію».

Станіславський єпископ по-своєму бачив вихід зі складної суспільно-політичної ситуації в Галичині. Перш за все він прагнув домогтися консенсусу між представниками українського та польського духовенства. У червні 1921 р. на засіданні католицьких єпископів у Кракові було прийнято рішення провести найближчим часом спільний з'їзд з греко-католицьким єпископатом з метою подолання незгод та усунення конфліктів між поляками й українцями. Ця зустріч мала би стати початком польсько-українського порозуміння .

Однак перемишльський єпископ Й. Коциловський, генеральний вікарій львівської капітули О. Бачинський, який заміняв митрополита А. Шептицького, не підтримали «нормалізаторських» ідей Г. Хомишина. Як наслідок цього, єпископ залишився не почутим у галицькому суспільстві та дещо ізольованим.

На наш погляд, ініціатива Г. Хомишина нормалізувати українсько-польські взаємини була пов'язана певною мірою з активізацією діяльності українського націоналістичного підпілля. Поява націоналістичної Української Військової Організації (УВО) в серпні 1920 р. була реакцією на антиукраїнську політику польської влади у Галичині. Протягом 1920 - 1921 рр. націоналісти вчинили ряд саботажницьких і терористичних актів проти представників окупаційної влади .

У четверту річницю польської окупації Східної Галичини керівництво ГКЦ підписало звернення «До всього культурного світу», в якому рішуче засуджувалася «екстермінаційна» (вимищувальна) політика властей⁴. У документі говорилося: «Перед українським народом стоїть страшне марево позбавлення усіх прав людини і нації на своїй власній землі, яку щедро скроплено кров'ю у боротьбі за власну державу». Крім владик під документом стояли підписи таких відомих діячів, як Юліан Романчук, Володимир Бачинський, Лев Бачинський⁵. Це була реакція галицьких українців на посилення антиукраїнської кампанії польської влади наприкінці 1922 р.

15 березня 1923 р. Рада послів країн Антанти, ігноруючи інтереси українців, прийняла рішення про передачу території Східної Галичини

¹ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001. - С. 90.

² Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С. 17.

³ Марчук В. Українська Греко-Католицька Церква: історичний нарис.-Івано-Франківськ: Плай, 2001. - С. 160.

⁴ Паславський І. Між Сходом і Заходом // Дзвін. - Літературно-мистецький та громадсько-політичний часопис. - 1990. - № 10. - С. 107.

⁵ ЦДАГО України. - Фонд 6 (Центральний комітет Компартії Західної України 1917-1936 рр.), опис 6-1, справа 31 (Оправки, інформації, проект програми, листування, заклики і інші документи УНДО), арк. 216.

Польщі за умови надання їй територіальної автономії. Владика бачив, що за таких обставин добитися поступок у поляків буде важко. 7 квітня 1923 р. в листі до лідера християнських суспільників О. Барвінського писав: «Удар зісланий на нас за допустом Провидіння нехай буде великим упімненням, не треба попадати у зневіру або голосити сентиментальні нарікання, але взятися треба до позитивної праці в ім'я ідеї Христової. Лишень в тім можемо сподіватися побіди»¹.

Антанта, передавши Галичину Польщі, легітимізувала її антиукраїнську політику. Врегулювання проблеми галицьких українців відтепер ставало внутрішньою справою поляків.

Польські спецслужби стежили і за єпископом Г. Хомишином. 18 червня 1924 р. воєводське управління отримало звіт про релігійну місію владики в Городенці. У ньому вказувалося, що 10 червня в місцевому храмі єпископ відслужив службу, уникаючи під час проповіді політичних тем. Городенківський староста при зустрічі з Г. Хомишином наголосив, що потрібно зберігати лояльність щодо польської держави. Польський чиновник натякнув вищим органам у Варшаві, що Г. Хомишин не був знярядям у руках місцевої адміністрації, однак зауважив, що найменший відсоток вороже налаштованих священиків до влади саме у Станіславській єпархії, найбільший - у Львівській. Воєвода Юристовський пов'язував це з тим, що єпископ Г. Хомишин основне своє покликання вбачав у «піднесенні життя релігійного», а не займався політикою. Водночас митрополит А. Шептицький та єпископ Й. Коциловський, за його словами, свідомо залучалися до шкідливого для польської держави «розбудження петрушевицького духа українського» .

Можна вважати, що Г. Хомишин лояльно ставився до польської держави, вважаючи протиурядові дії в цей час малоефективними. Це переконання зросло після з'їзду польських єпископів у місті Ченстохові в липні 1924 р. Католицький єпископат дав зрозуміти, що вважає Східну Галичину невід'ємною частиною Польщі, а тому засуджував прояви будь-якого опору³ .

Однак, Г. Хомишин активно підключився до розроблення тексту конкордату - нормативного договору між Ватиканом і Річчю Посполитою, що був покликаний юридично врегулювати взаємовідносини між двома сторонами⁴. Апостольський нунцій у Польщі зауважив, що при його твердженні мають бути враховані побажання і греко-католиків. У зв'язку з

¹ ВР ЛННБ ім. В. Стефаника. - Ф.11 (Барвінський Олександр - педагог, історик, громадський і політичний діяч 1847-1927 рр.), спр.2665/п.160 (Хомишин Григорій. Листи до Барвінського Олександра Григоровича, 1904-1923), арк. 103.

² Єгрешій О.Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. - Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. - С. 46.

³ Красівський О. За Українську державу і церкву. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита А. Шептицького в 1918-1923 рр. - Львів, 1996. - С. 18.

⁴ ЦДІА України у м. Львові. - Ф.358, оп.3, спр.57 (Листування з папською нунціатурою у Варшаві і єпископом Хомишином в справі заключення Конкордату між Польщею і Ватиканом), арк. 1 -25.

цим, 19 березня 1924 р. у митрополита відбулася нарада, де, крім духовенства, взяли участь представники світської інтелігенції. На ній прийняли текст звернення у справі конкордату¹.

10 лютого 1925 р. цей договір було підписано. В одному з його «артикулів» (положень) говорилося: «Католицька церква без різниці обрядів буде користуватися в Польській Республіці повною свободою. Держава запевняє церкві свобідне виконування її власти і юрисдикції, а також свобідну адміністрацію й управу її справами та майном згідно з Божими правами і канонічним правом»². 8 вересня 1925 р. греко-католицькі єпископи склали присягу на вірність Речі Посполитій, беручи на себе зобов'язання дотримуватися Конституції, зберігати лояльність щодо польської держави та керувати духовенством в такому ж дусі .

Підписання конкордату 1925 р., на нашу думку, стало визначальним рубежем у суспільно-політичній діяльності станіславського владика. Г. Хомишин як законотворчий громадянин дотримувався умов договору.

Отже, Г. Хомишин підтримав національно-визвольні змагання українців, брав участь у становленні Західноукраїнської народної республіки, позитивно сприйняв акт злуки ЗУНР і УНР 1919 р. Владика вважав, що у державотворенні УНРада не приділяла належної уваги релігійним питанням, тому був малоактивним у її засіданнях. Після падіння ЗУНР єпископ засудив антиукраїнську кампанію польського уряду. Польський уряд, враховуючи консервативність поглядів, готовність ієрарха йти на компроміс з владою, а також окцидентальну орієнтацію, почав підтримувати Г.Хомишина з метою протиставлення його більш антипольськи налаштованому митрополиту А. Шептицькому.

Рішення Ради послів країн Антанти про передачу території Східної Галичини Польщі, умови конкордату між Ватиканом і Річчю Посполитою, за якими греко-католицька церква як суспільна інституція юридично підпорядковувалася польській державі, змусили Г.Хомишина переглянути свою суспільно-політичну позицію відповідно до нових реалій.

У 1931 р. станіславський владика написав Пастирського листа «Про політичне положення українського народу в Польській державі», в якому виклав свою думку і про поразки національно-визвольного руху 1918 - 1923 рр.

На наш погляд, Г. Хомишин не розумів усієї складності тогочасної політичної ситуації у Галичині, переоцінював роль Антанти у вирішенні українського питання на міжнародній арені. Митрополит А.Шептицький докладав усіх зусиль для захисту українського населення Галичини, про що

¹ Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30 рр. ХХ ст. - К., 1998. - С.20.

² Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С. 33.

³ Гайковський М. УГКЦ в часи митрополитування Андрея Шептицького // Київська Церква. - 2001. - №2-3. - С. 34.

свідчать його зустрічі з лідерами провідних країн світу під-час подорожі у країни Європи та США на початку двадцятих років двадцятого століття.

Igor PYLYPIV

**QUESTION OF UKRAINIAN STATEHOOD IN ACTIVITIES
OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY AND
BISHOP HRYHORIY KHOMYSHYN**

Abstract. The basic aspects of the prominent figures of the Greek Catholic Church Metropolitan A. Sheptytsky and Stanislav Bishop H. Khomyshyn in defending Ukrainian statehood during ZUNR. Analyzes their contribution to the formation of statist ideology among the Ukrainian population of Galicia.

Keywords: metropolitan, bishops, WUPR, Greek Catholic Church, Galicia.

УДК 227; 241.521; 262.12 (477)

Марина САБАДУХА

*Житомирський державний університет ім. І. Франка***ПРОБЛЕМА СПРАВЕДЛИВОСТІ В ПАСТИРСЬКИХ ПОСЛАННЯХ
МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО**

У статті досліджено проблему справедливості в Пастирських посланнях Митрополита Андрея Шептицького, а саме «До руської інтелігенції», «О квестії соціальной». Проаналізовано погляди Митрополита на проблему справедливості з позиції моралі, совісті, Закону Божого та природних прав людини. Доведено, що істинна справедливість має будуватися на законах моралі та совісті.

Ключові слова: *справедливість, Закон Божий, інтелігенція, власність, закон, влада, мораль, Євангелія, належне.*

Проблема справедливості була і є актуальною для всіх часів і народів, особливою загостренням вона набула в середині XIX століття. Її досліджували відомі європейські (Г. Гегель, Ф. Енгельс, І. Кант, К. Маркс, Л. Фюрбах) та російські (М. Бердяєв, О. Лосєв, Н. Лоський, П. Флоренський) філософи. Пробудження національної свідомості українського народу в кінці XIX - на початку XX століття поставило на порядок денний проблему справедливості. Андрей Шептицький як Митрополит, а Іван Франко як філософ і письменник не могли залишити цю проблему поза увагою. Проблема справедливості в зазначений період не залишилися без уваги тогочасних церковних діячів Греко-Католицької Церкви (Й. Боцяна), дослідників української діаспори (А. Базилевича, Ю. Рибачака) та новітніх українських вчених (А. Кравчук) [2]. Отже, метою розвідки є аналіз поглядів А. Шептицького та І. Франка на проблему справедливості.

Поняття справедливості проходить червоною стрічкою через Пастирські послання Митрополита А. Шептицького, а саме «До руської інтелігенції», «О квестії соціальной». Проблема справедливості для Митрополита мала не теоретичний характер, а була пов'язана із його власними принципами душпастирської діяльності. З одного боку, його розуміння проблеми справедливості ґрунтувалося на власних спонуканнях до діяльності, а саме вони перебували в інтересах українського народу: «Як у кожній праці, в кожному слові, так і в тій моїй писемі я шукаю лиш добра народу, виглядом котрого почувуюся до важних і святих для мене обов'язків» (*Тут і надалі мову оригіналу збережено, М. С.*) [9, с.175], а, з іншого, - на Божих законах: «Дорогу, котрою сам іду, знаю віддавна і добре; знають се і всі, що мене ближше знають. Дорога та - се дорога Закону Божого, Христової любові, церковної праці, християнської організації, застосованої до потреб нашого народу і часу» [9, с.175-176]. Такі спонукання до душпастирської діяльності свідчили про те, що почуття справедливості

було органічно притаманне Митрополитові. Він уважав, що подібними спонуканнями має керуватися інтелігенція, яка мусить бути взірцем моралі й совісті, бо усвідомлював, що її просвітницька, соціально-політична діяльність підґрунтям для розв'язання соціально-економічних проблем у суспільстві.

У посланні «До руської інтелігенції» Митрополит орієнтував інтелігенцію, щоб вона спиралася на чотири складові: владу, закон, доктрину, особистий вплив [9, с.176]. Під владою А. Шептицький розумів духовну владу, яка має бути самостійною, незалежною від політичної, а під законом - не юридичний, а Закон Божий. Він писав: «Закон, котрий приносить Христос, не має і не може мати собі рівного, бо опертий < ... > на Законі Божому, має найсовершеннішу санкцію безвзглядної справедливості Божої» [9, с.178]. Настанови Закону Божого мають статус абсолютної справедливості. Христос, у розумінні А. Шептицького, виступає її уособленням, бо у своєму проводі він керувався визначеними складовими: духовною владою, Законом Божим, християнським ученням, власним прикладом.

Роздуми Митрополита про справедливість ґрунтуються на думках Т. Аквінського - ідея справедливості органічно притаманна Богу, вона є його сутністю, і полягає в тому, щоб кожний отримав те, що йому належить відповідно до вимог природи. Справедливість - це «те, що належить кожному» [1, с. 287]. У розумінні Митрополита зазначена думка звучить так: «Вистарчить розглянути по світі, щоб признати поза гробом якусь справедливість, яка *«кожному віддасть по ділам его»*» [9, с. 185]. Окрім того Т. Аквінський розумів справедливість як християнську чесноту разом із мудрістю, поміркованістю та мужністю [1, с. 286].

Митрополит усвідомлював, що дотримання засад справедливості в соціальній сфері рід складна й важка. Людині тяжко віддавати іншому те, що їй належить. Для реалізації цього принципу людина має дотримуватися доброї волі й взаємних обов'язків [10, с. 533]. Життя доводить, що в сперечаннях люди апелюють до справедливості, утім у дійсності переслідують власну вигоду, а тому об'єктивно постає питання критеріїв. Усвідомлюючи цю проблему, Митрополит поставив перед інтелігенцією завдання - відшукати критерії для оцінки справедливості [10, с. 533]. Незважаючи на її складність, він висловлював переконання, що справедливість, побудована на засадах Євангелія, найдосконаліша і поступово буде реалізовуватись у житті: «Мусимо признати, що поступаємо і що поволі впроваджуємо в житті принципи Євангелія» [10, с. 533]. А. Шептицький визнавав, що абсолютної справедливості не може бути, наївно очікувати, що «коли-небудь дійдемо до абсолютної, безвзглядної справедливості < . > це < . > надія хитка і непевна» [10, с. 533].

Світоглядним підґрунтям як власного, так і людського буття взагалі в А. Шептицького є релігія, що охоплює не лише приватне життя, але й суспільне: «У всіх часах кожда релігія була все доктриною етичною, а проте

суспільною, і не було ще релігії, котра би, відносячися лиш до приватного життя чоловіка, не мала з конечності і суспільного значення»[9, с. 192]. Митрополит розумів принципову різницю між релігією як світоглядною та етичною підставою людського буття та політичними доктринами. Якщо останні часто стають причиною розбрату, то християнство виступає під гаслом загальної любові: «Всі часткові прапори суть майже завжди є прапорами роздору і партійності. Прапор же Христа є завжди прапором мира, бо є загальнолюдським прапором любові»[9, с. 193]. Як духовний пастир українського народу він розумів значущість особистих якостей руської інтелігенції. Провідник будь-якого рівня має бути уособленням християнських та громадянських чеснот. Так, А. Шептицький писав: «Особистий вплив тим ширший, могутніший, чим більше люди по нім надіються, чим більше знаходять у ньому правдиве добро» [9, с.176]. Митрополит розумів, що народні маси хочуть бачити в провідникові взірць добра, а тому сформулював вимоги до інтелігенції, що охоплюють як загальне (влада і закон), так і конкретне (особистість як провідник). За цією логікою мислення А. Шептицького слід бачити його ґрунтовну філософську підготовку.

Отже, у посланні «До руської інтелігенції» Митрополит наголошував на тому, що інтелігенція має не лише дотримуватися духовних та світоглядних орієнтирів, а й відповідати тим настановам своїм способом життя. А. Шептицький розумів, що людину переконують не слова, а приклад провідника, а тому закликав інтелігенцію до об'єднання, патріотизму, глибокої віри в учення Христа, а особливо до важливості дотримання етичних принципів, наголошуючи, що без них будь-яка діяльність не матиме користі. Суспільство треба розбудовувати саме на етичних засадах. Він переконував, що інтелігенції ще багато над чим слід працювати в галузі культури, економіки, політики. Без опертя на етичні принципи не постане української держави. Лише за цих умов інтелігенція буде здатна реалізувати своє соціально-політичне, культурне, духовне призначення.

Проблема ролі та значення інтелігенції в соціально-політичному житті була актуальною й активно досліджувалася І. Франком. Так, у статті «Чи вертатись нам назад до народу?» (1881) він критикував інтелігенцію, уважав її не достатньо свідомою та сформованою: «Інтелігенція досі надто мало застановлялась над тим, що вона робить і до чого прямує, надто мало проявляла почуття своєї ролі, не кажучи вже свідомості своєї цілі» [7, с. 140]. І. Франко дорікав, що вона не спонукається інтересам свого народу, не усвідомила власної ролі в історії боротьби українського народу за державність. Її фундаментальний недолік він бачив у тому, що у своїй більшості вона не стоїть на позиціях української нації, навіть називав її антинародною за своїм духом [7, с. 143]. Франко-філософ бачив причини такої позиції в тому, що Україна довгий час перебувала під владою Австро-Угорщини та Польщі. Це, безперечно, позначилося як на національній свідомості народу, так і на національній орієнтації інтелігенції.

І. Франко поставив завдання перед інтелігенцією: нести в народ «обряди східної церкви, а хоч би саме євангеліє Христове, < . > ходити від хати до хати, <... > навчати народ» [7, с. 146]. Філософ не заперечував роль християнської віри і вчення Христа, але для втілення цих ідей потрібно, щоб інтелігенція сама відповідала високим вимогам - освітою, щирістю, працелюбством, бажанням служити народові: «Інтелігенція повинна передовсім бути інтелігенцією» [7, с. 148]. Ці вимоги І. Франка до інтелігенції подібні до вимог, які висував А. Шептицький. У процесі критичного аналізу І. Франко дійшов висновку, що такої інтелігенції в Україні немає, тому її слід виховувати: «У нас нема інтелігенції, - значить, приходиться виробляти її < . > котра зможе не тільки з щирим чуттям піти в народ, але zarazом зможе сильними руками порятувати його, широкою наукою просвітити його» [7, с. 150].

У Франка-письменника уособленням українського інтелігента є головний герой роману «Перехресні стежки» (1900) [5] Євгеній Рафалович, який уважав, що визначальне для інтелігента - це розум, знання, освіченість. Неважко побачити витoki цієї світоглядної позиції. Вони знаходяться в поглядах епохи Просвітництва, представники якої стверджували, що за допомогою розуму можна розв'язати будь-які соціально-політичні й життєві проблеми. І. Франко стоїть на цих же позиціях, недооцінюючи роль моральних і духовних засад життєдіяльності людини й суспільства. Отже, І. Франко критикував інтелігенцію, утім як А. Шептицький намагався пробудити її свідомість, щоб у неї прокинулося почуття відповідальності й внутрішня потреба займати більш активну громадянську позицію.

На початку ХХ століття загострилися соціально-економічні, політичні протиріччя в Російській імперії. А. Шептицький не міг не відчувати, що це може закінчитись кровопролиттям - революцією. Його послання до духівництва «О квестії соціальной» (1902 - 1904) продиктоване саме тим, щоб зменшити можливі трагічні наслідки революції. Він доводив, що Церква не повинна стояти осторонь соціальних питань. У цьому посланні А. Шептицький проаналізував проблему справедливості в соціальній сфері й орієнтував духівництво не відокремлюватися від них, а намагатися брати активну участь в їх розв'язанні. Духівництво має об'єднувати народні маси, його діяльність мусить ґрунтуватися не лише на євангельському законі, але й враховувати право [10, с. 513]. На противагу Церкві, політичні партії спекулювали на проблемі справедливості для того, щоб отримати політичну владу. Митрополит здійснив докладний аналіз ліберальної й соціалістичної доктрини щодо соціальної проблематики. Програму соціалістів він однозначно критикував й уважав, що вона несправедлива й однобічна, бо заперечувала природні права людини на власність [10, с. 522-523]. А. Шептицький обґрунтовував права людини на власність, з одного боку, природними правами, а, з іншого, - право власності освячено Божим правом, Божими заповідями й звичаєвістю.

А. Шептицький сформулював закон справедливості: «Віддати кожному то, що єму належиться» [10, с. 529], з одного боку, а, з іншого, - у пошануванні прав кожного [10, с. 529]. У цих твердженнях бачимо фундаментальну позицію Митрополита як філософа, він вимагав вирішувати проблему справедливості, виходячи із природних прав людини. Соціально-економічне розв'язання проблеми справедливості має бути підпорядковане етичному. А. Шептицький докладно проаналізував у контексті ідеї справедливості обов'язки працедавців, а саме те, що вони мають надавати робітникові не лише належну платню, але й шанувати людську гідність. Платня має бути достатньою для харчування, утримання помешкання, вбрання [10, с. 531].

Окремим пунктом роздумів А. Шептицького є вимоги до священика щодо справедливості, а саме він мусить «держатися якнайстрогшої справедливості» [10, с. 532], тобто бути взірцем. Посередницька роль Церкви в регулюванні взаємовідносин між працедавцем і робітником має бути піднятою до рівня принципу. Митрополит уважав, що на основі справедливості Церква має повне право втручатися у виробничі відносини. Священик має всі підстави бути посередником між працедавцем і робітником. Зазначений підхід є актуальним і на сьогодні. Виробничі відносини нині регулюються тарифними та профспілковими угодами, утім, виходячи із роздумів А. Шептицького, Церква має право втручатися в їх регулювання. Митрополит засуджував тих священиків, які дозволяють використовувати безоплатну працю найманих робітників й уважав, що такий вчинок є його кривдою.

А. Шептицький усвідомив, що правовим шляхом проблему справедливості не завжди можна розв'язати. Її вирішення можливо лише на основі людської совісті: «Перед тими же труднощами власть світська буде безсилою, бо вона кінчиться там, де зачинається внутренна совість людей» [10, с. 534]. Справедливо - не те, що пройшло через суд, а те, що відповідає поняттям людської совісті. На думку Митрополита, мораль первинніша права як у контексті окремої людини, так і суспільства. Він порівнював мораль із піснею: «Се початок пісні, се перший звук слова «справедливість», по котрим мусять наступити дальші» [10, с. 187].

Отже, проблему справедливості Митрополит аналізував не лише з позиції Євангелія, а й в контексті соціальних проблем, а також побутового життя людини. А. Шептицький зрозумів, що справедливість - це складне, багаторівневе поняття, яке не можна зводити до окремих повсякденних, соціальних чи моральних аспектів життя. Хоча, воно, безумовно, має соціально-економічний, етичний, філософський та релігійний контексти. Після аналізу соціальних аспектів справедливості А. Шептицький сформулював її християнське розуміння - усі люди рівні у своїй гідності незалежно від соціального статусу [10, с. 532].

Послання до духівництва «О квестії соціальній» було на часі й отримало громадський і політичний резонанс. На нього відгукнулися єпископ

Української Греко-Католицької Церкви Йосиф Боцян та письменник і філософ Іван Франко. Як філософ, громадський та політичний діяч І. Франко не міг не відреагувати на звернення Митрополита. І. Франко визнавав актуальність і значущість послання, утім не з усіма думками погоджувався, а тому важливо з'ясувати світоглядну і соціально-політичну позицію, яку займали кожен із них. Факт полеміки філософа з Митрополитом говорить про наявність в тогочасній Галичині європейських цінностей.

Дискусія між А. Шептицьким й І. Франком відбувалася з різних світоглядних позицій. І. Франко докладно проаналізував основні положення послання «О квестії соціальній». Варто зазначити, що на цьому етапі своєї творчості І. Франко стояв на соціально-демократичних позиціях, яка, на нашу думку, не давала йому можливості адекватно зрозуміти позицію Митрополита. Наприклад, на твердження А. Шептицького, що справедливість - це віддати кожному те, що йому належить, філософ писав: «Все се було би дуже ясне й гарне, якби ми в кожному або хоч би в яким-будь одним випадку знали, що кому належиться і яке його *«кожне право»*» [6, с. 850]. І. Франко не розумів, як можна визначити, що кому належить? Він наголошував на тому, що такий підхід абстрактний, бо ґрунтується на вроджених здібностях, вихованні: «Се продукт безмірно скомплікованих впливів вроджених здібностей <...>, виховання, пристрастей, оточення, економічного і соціального положення, свідомих і несвідомих чинників» [6, с. 850]. Франко-філософ зазначав, що справедливість вимагає знати й оцінити всі чинники, а це - неможливо. Осмислюючи цю позицію, зазначимо, що з точки зору моралі, конкретні соціально-політичні аспекти не мають вирішального значення. Справедливість вимагає діяти в будь-якій ситуації з позиції належного, що й доводив Митрополит. Висловлювання І. Франка наводять на думку, що він не знав, на чийх працях ґрунтується позиція А. Шептицького про справедливість. Для І. Франка справедливість полягала в тому, «щоб той, хто працює, володів тим, що заробить; а коли працює чужим знаряддям, віддавав би їхньому власникові лише стільки, скільки припадає за користування знаряддям» [8, с. 45]. І. Франко стояв на позиції розподільчої справедливості, що говорить про його соціалістичні погляди. (Для довідки зазначимо, що розподільчу справедливість досліджував і критикував Т. Аквінський [1, с. 286]. Його роздуми відбивають типову соціально-політичну позицію, що в розв'язанні проблеми справедливості пріоритет має надаватися матеріальним чинникам. Але, як правило, політичні партії відкидають моральність і стоять на засадах класової вигоди. І. Франко як людина, що мала на той період соціалістичні погляди, перебільшував класовий підхід до розв'язання соціально-економічних протиріч у суспільстві й видавав це за абсолютне вирішення проблеми.

Звинувачення І. Франком Митрополита в абстрактності не відповідають дійсності, бо А. Шептицький не ухилявся від конкретного соціологічного аналізу, тому що досліджував справедливість з позиції як працедавця, так і робітника, чітко визначивши, у чому вона полягає з одного

та іншого боку. І. Франко намагався дійти до розуміння справедливості з партійних позицій, утім як А. Шептицький спеціально наголошував, що такий підхід до її розуміння веде до несправедливості. На жаль, ця думка пройшла для І. Франка непоміченою. Отже, Митрополит займав більш виважену й об'єктивну позицію - він доводив, що не може бути абсолютної справедливості, людство лише рухається в цьому напрямі, але ніколи її не досягне. А. Шептицький усвідомлював, що розв'язання проблеми справедливості з політичних позицій, з одного боку, приведе до кровопролиття, а, з іншого, - зрівняльна справедливість, яку відстоювали соціал-демократи, теж не є справедливою. Проте, І. Франко стояв на конкретно історичному розумінні справедливості, він трактував її з позиції робітників і селян, а не суспільства як цілісного організму. Соціально-класове розуміння справедливості І. Франко видавав за істину, за її розв'язання, утім як Митрополит розумів, що дана проблема є вічною і до неї можна лише наближатися. Дискусія між А. Шептицьким та І. Франком залишається актуальною й на сьогодні. Митрополит розглядав справедливість як християнську чесноту, утім як І. Франко - лише як засіб для розв'язання соціально-економічних проблем.

Наприкінці своєї критичної статті І. Франко докоряє А. Шептицькому, що він не достатньо обізнаний, бо «виявляє дуже слабке познайомлення з предметами, які порушує»[6, с. 856]. Уважаємо, що звинувачення І. Франка недоречні, бо, як ми виявили, - соціально-економічний підхід до трактування справедливості є обмежений. Правдивість цього висновку продемонструвала історія соціально-економічних відносин у Радянському Союзі.

В українській історії вважається, що І. Франко відображав інтереси української нації. Безумовно, А. Шептицький теж стояв на цих позиціях, але зауважимо, як по-різному вони її трактували. І. Франко як політичний і громадський діяч стояв на соціально-класових позиціях, утім історичні події змушували його швидко розвиватися і в останній період своєї творчості, за висновками дослідників, він перейшов на позиції української ідеї [3].

Утім, зовсім інший підхід І. Франка в поемі «Мойсей» (1905)[4], в якій проаналізовано проблему взаємовідносин провідника й народних мас. Франко-поет зрозумів, що для того, аби народ піднявся до певного рівня духовного розвитку, він має пройти через страждання, що пробудять його свідомість і душу. У поемі соціально-політичне підпорядковане духовному. Духовне в людині народжується, коли вона долає соціально-економічні перешкоди, - іншого шляху немає. Цю закономірність І. Франко на рівні свідомості розумів, утім не наважився стати на цю позицію в реальному соціально-політичному житті. У конкретних українських реаліях періоду Першої російської революції (1905-1907) він духовне підпорядкував матеріальному. Безумовно, це протиріччя, яке не зміг розв'язати І. Франко. На прикладі історії єврейського народу він зробив правильний висновок, утім як в реальності цього зробити не зміг. Франко-поет зрозумів,

що не вистачає українській нації, з одного боку, провідника, а, з іншого, - здатності бути суб'єктом історичної діяльності.

Отже, проблема справедливості багатогранна, вона має соціально-політичний, моральний, філософський та релігійний виміри. Для її конкретного розуміння важливо усвідомити, з якої позиції вона досліджується. Наголос на соціально-економічних аспектах її розв'язання буде одностороннім і може привести до ще більшої несправедливості. Аналіз проблеми справедливості, безумовно, має враховувати соціально-економічні аспекти життєдіяльності нації, але він обмежений і буде вести до боротьби в суспільстві. Поняття справедливості з моральної точки зору має ґрунтуватися на людській совісті. Філософський рівень розуміння справедливості, з одного боку, має виходити з інтересів суспільства як органічного цілого, а, з іншого, - не може бути абсолютною раз і назавжди істинною розуміння справедливості. Християнське розуміння справедливості побудоване на Божих заповідях, і в ньому, напевне, більше історичної правди.

Література

1. Аквинський Т. Сумма теології / Т. Аквинський // Сумма теології. - Ч. 1. - Вопросы 1-43. - К. : Ника-Центр. - 2002. - 560 с.
2. Кравчук А. Митрополит Андрей Шептицький та Іван Франко про християнську соціальну акцію / А. Кравчук // Соціальна доктрина Церкви. - Львів : Свічадо, 1998. - С. 248-274.
3. Тихолаз Б. Іван Франко - філософ / Б. Тихолаз // Сучасність. - 2002. - № 12. - С. 106-119.
4. Франко І. Я. Мойсей / І. Я. Франко // Збір. творів : у 50 т. - К., 1976. - Т. 5. - С. 201-264.
5. Франко І. Я. Перехресні стежки / І. Я. Франко // Збір. творів : у 50 т. - К., 1976. - Т. 20. - С. 173-459.
6. Франко І. Я. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над Пастирським посланієм Митроп[олита] А. Шептицького «О квестії соціальній» / І. Я. Франко // Андрей Шептицький Пастирські послання 1899-1914рр., Т. 1. - Львів : АРТОС, 2007. - С. 837-856.
7. Франко І. Я. Чи вертатись нам назад до народу? / І. Я. Франко // Збір. творів : у 50 т. - К., 1986. - Т. 45. - С. 140-150.
8. Франко І. Я. Що таке соціалізм? / І. Я. Франко // Збір. творів : у 50 т. - К., 1986. - Т. 45. - С. 44-55.
9. Шептицький А. До руської інтелігенції / А. Шептицький // Пастирські послання 1899-1914рр., - Т. 1. - Львів : АРТОС, 2007. - С. 175-198.
10. Шептицький А. О квестії соціальній / А. Шептицький // Пастирські послання 1899-1914рр., - Т. 1. - Львів : АРТОС, 2007. - С. 513-836.

Maryna SABADUKHA

**THE PROBLEM OF JUSTICE IN THE PASTOR S MESSAGES OF
METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY**

The problem of justice in metropolitan Anriy Sheptytsky's Pastor's messages is studied, namely in «To the intellectuals of Rus», «On the social question». His views upon the problem of justice from the position of moral, conscience, God's Law and human's natural rights are researched. It is proved, that the real justice must be based on the laws of moral and conscience.

Keywords: *justice, God's Law, intellectuals, property, law, power, moral Gospel.*

УДК 14:21: 26/1

Олег САВЧУК, Наталія СКРИННИК

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника***ФІЛОСОФІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У ПОГЛЯДАХ
МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО**

У статті аналізується шляхи досягнення національної єдності української нації в філософсько-релігійних та соціально-політичних рефлексіях А. Шептицького.

Ключові слова: нація, ідеал, національна єдність, держава, влада.

Актуальність дослідження національної ідеї в українському греко-католицизмі, на наш погляд, зумовлена тим, що впродовж історичного розвитку УГКЦ поставала в ролі конфесії, здатної зберегти менталітет українців, що сприяє самозбереженню нації, відпорності щодо чужих релігійстворів. Саме в даному контексті доцільним є досліджувати здобутки українського греко-католицизму в розрізі взаємозв'язку етносу і релігії.

Як засвідчує досвід українського етнорелігієгенезу, романтичний спосіб реалізації та втілення національного конструкта зазнав невдачі, оскільки в умовах переважання прагматичного світогляду, навіть у релігійному середовищі, питання про національну ідею набуло доволі практичного звучання, а відсутність будь-яких переваг у процесі творення єдиного національно-релігійного дискурсу є яскравим свідченням недостатньо ефективного втілення національної ідеї в контексті прогностичної експлікації проблем національної та духовної безпеки в Україні. Перед українською державою постають питання власного майбутнього, адже постійне прагнення до національної єдності, національної самостійності все ж дає змогу утвердити національно-релігійну ідентичність.

Постановка проблеми. У статті робиться спроба з'ясування світоглядних і філософських підвалин національної єдності українців, а також ролі держави у процесах національної самосвідомості, збереження власної ідентичності в творчості митрополита А. Шептицького.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема філософсько-релігійних поглядів митрополита А. Шептицького практично не вивчена сучасною релігієзнавчою наукою. Однак окремі аспекти національних проблем багатогранної творчості та діяльності А. Шептицького висвітлені в працях В. Бліхара [1], І. Іванишина [4], А. Колодного [5], А. Кравчук [6] та інших. Узагальнюючі праці з даної проблематики відсутні, що зумовлює актуальність представленої розвідки.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняному науковому просторі побутує думка, що українське національна ідея передбачає поєднання тріади «особа-народ-державна», тобто визнає статус буття передусім за індивідом, однак робить це на підставі християнських настанов, згідно з якими людина

розглядається як «образ і подоба Божа». Цей континуум розглядає людину не ізольованою, а як особу, здатну на гносеологічному рівні до об'єднання на переломних, критичних етапах історії, до жертвності в ім'я великої мети, розуміння народом сенсу свого життя, свого призначення. Має рацію український дослідник О. Шморгун, коли стверджує, що основою консолідації українського народу на національному ґрунті, формування його етнічного, релігійного та економічного патріотизму є, насамперед, «міжособистісний, духовно-психологічний зв'язок на засадах спільних культурно-гуманістичних цінностей, що мають одночасно національне і загальнолюдське значення» [11, с. 17]. Йдеться про вартості, основою яких є християнські ідеали, що інтегрують окремих осіб в одну органічну спільноту, орієнтуючи на співробітництво з іншими народами.

Зазначимо, що українська національна ідея, пройшовши низку історичних етапів у розвитку, видозмінювалась за формою, сферою дії, функціональним призначенням та глибиною вираження, зберігаючи при цьому свою сутність передусім завдяки релігійній складовій її експлікації у суспільне життя. Одним із базових елементів релігійної домінанти, на наш погляд, є релігійна ідентичність як вид соціальної ідентичності. Вона містить у собі об'єктивний еволюційний компонент, що розкривається шляхом аналізу історичного досвіду його втілення.

Синтез національного та релігійного в українському суспільно-політичному житті першої половини ХІХ ст. найяскравіше виявився у підавстрійській Україні завдяки старанням духовної еліти УГКЦ, що стала носієм ідеї національного відродження, яка за умов лояльного ставлення влади отримала можливість розвиватися. Як зазначає дослідник В. Іванишин, саме греко-католицьке духовенство реалізувало власний потенціал щодо очолення національного руху, зробивши український греко-католицизм не лише фактором національного відродження, а й національного державотворення [4, с. 22].

Беручи до уваги мету незалежної Української держави, А. Шептицький закликав до соціальної та релігійної солідарності, висуваючи етичні критерії, засновані на християнському законі любові. Адже в соціально-політичній та релігійно-церковній сферах історичну перспективу об'єднання зумовлювали доцентрові сили (єдність, послух, любов), а перешкоджали їй відцентрові сили (бунт, ненависть, егоїзм) [7, с. 134]. Оскільки християнський вибір обов'язково зорієнтований на любові, він завжди прямував до об'єднання. Для А. Шептицького це було моральним стандартом, критерієм, за яким слід розпізнавати сутність історичних процесів та оцінювати поступ у справі єднання.

А.Шептицький акцентує увагу на важливості раціонально реалізувати ентузіазм молоді людини, одночасно підкреслює, що з віком важливо не втратити цього ентузіазму, виявляючи свої знання тонкого психолога.

Цінністю українського народу та однією з умов єдності, на думку А. Шептицького, є українська мова. „Що ж робить якесь число людей народом?

- запитує А. Шептицький - Передовсім мова. Всі, що по-українськи говорять, або що вважають українську мову за рідну, будуть становити український нарід" [7, с. 142]. Отже, для митрополита мова є одним із чинників (поряд з волею), що творять націю. Адже рідна мова закладена в людині на рівні національного генетичного коду. Таке розуміння особливо актуальне для теперішньої України, оскільки воно єдине спроможне погодити проблему мовно зрусифікованого Сходу з ідеєю національного відродження.

Проявом глибокого патріотизму А. Шептицького, на думку професора А. Колодного, було те, що Україну він називав „Рідною Хатою". І це не просто образний вислів. Саме українська хата - праматір пристанку людського, була тією колискою нашого народу, в якій від покоління до покоління передавалися його традиції, художні смаки, мораль, світобачення. А. Шептицького турбувало й те, що ця Хата хоч і рідна, але поділена ворогуючими братами. Проте, зауважує він, український народ є одним народом і йому належить стати монолітом [6, с. 140].

Включаючи в основу національної єдності принцип субсидіарності, соціальної та релігійної солідарності, виховання молоді, мову, А. Шептицький наголошує, що ці елементи є головними критеріями для виховання в молоді патріотизму і любові до Батьківщини.

За А. Шептицьким, ніяка нація не може мати на довкільні народи жодного впливу, якщо вона не репрезентує якоїсь ідеї універсального значення, що стає історичним призначенням того народу. Тільки народ, який стає носієм великої універсальної ідеї, здатен належно здійснити волю Божу, використати талант, йому даний від Бога, щоб царство Боже ширилося по цілому світі. Народ, що вкладає значний ціннісний елемент у культуру християнського світу, а згодом і цілого роду людського стає духовно великим і здобуває повагу та визнання в сім'ї народів.

В рефлексіях митрополита А. Шептицького національна ідея постає соборною ідеєю, тобто однаково спроможною для сприйняття різними суспільно-політичними силами. Хоча суспільство і розвивається на засадах ідеологічного плюралізму, але різноманітні підходи до ролі національного у суспільному житті повинні сприйматися як рівні засобів реалізації ідеї. Це в свою чергу дає змогу наповнити українську національну ідею принципами плюралізму й толерантності, що вписується в традиційну для греко-католицизму формулу єдності у багатоманітності.

У творах митрополита А. Шептицького висувається теза інтеграції культурних, національних та загальнолюдських цінностей через самореалізацію інтелектуального, релігійного, духовного потенціалу особистості, народу. У такому тлумаченні національна ідея передбачає основний соціально-релігійний механізм її об'єктивізації. Закладена теоретико-методологічна основа сприйняття національного в контексті релігійних проблем стала запорукою збереження національного характеру

українського народу, була єдиним провідником «часто зневірених мас на шляхах до віри в краще майбутнє українського народу» [8, с. 247].

Базовими теоретичними положеннями інтерпретації національної ідеї митрополитом А. Шептицьким є морально-релігійна солідарність і субсидіарність, що виражається через неформальні морально-етичні засади впорядкування суспільно-політичного життя, які втілюються через духовний корпоративізм, наголос у якому робиться, насамперед, на духовно-психологічних міжособистісних стосунках. Практичний спосіб осягнення національної єдності релігійний діяч бачить через реалізацію церковної єдності, про що детально йтиме мова в наступних розділах роботи.

Одним з елементів української національної ідеї є особливості взаємин церкви і держави, адже релігійний чинник у розвитку суспільства є найбільш автентичним генератором ставлення до національної ідеї, оскільки довіра більшості населення до представників релігійних спільнот є апріорі вищою, ніж до будь-яких інших громадських інституцій. Не менш важливу роль у втіленні національної ідеї відіграє релігійна діяльність особи. Богословське сприйняття природи людини базується на двох головних складових, що характеризують особистісне існування людини.

Шукаючи позитивний фактор для розуміння філософсько-етичного виміру національної ідеї, митрополит А. Шептицький, неодноразово звертається у своїх пастирських посланнях до поваги людського життя як морального обов'язку християнина у сфері людських відносин. Почуття власної гідності А. Шептицьким розуміє як основу для побудови взаємин з іншими. Повага гідності передбачає визнання іншості як самодостатньої цінності: гідність людського життя, як важлива моральна вимога, вибудовується за аналогією з заповіддю любові, що є фундаментальним принципом католицької антропології. Для митрополита безсумнівно, що людина - це істота розумна, яка покликана діяти згідно із природним законом. Митрополит вважає за абсолютно неможливе відмовитися від визначення людини як розумної істоти: «Як одиниця, так і кожна суспільність спосібна до поступу і мусить поступати, якщо хоче розвинути всі свої сили і дійти до повного ладу й гармонії» [10, с. 5]. Дане розуміння дозволяє людині поводитися гідно за будь-яких життєвих випробувань, у межах розуміння цінності власного життя. Слушним у цьому аспекті є думка Л. Гузара: «Ми мусимо сприйняти найвищого і найнижчого, дбати один про одного. Треба дивитись на кожного як дитину Божу. Мусимо сприймати кожного, поважати і тішитися ним, обмінюватися культурними надбаннями» [2, с. 174].

Основними цінностями для А. Шептицького у національній ідентифікації є людина, її гідність, мова, традиції. Вагоме місце, на його думку, займають ті інституції, які формують та плекають моральний імператив особистості. Можна сказати, що в українському греко-католицизмі А. Шептицький став творцем своєрідного нового типу гуманізму, котрий характеризується вищим ступенем антропологізації. Гуманізація, на

протипагу «абсолютній теологізації» католицизму, є, по суті, його «персоналізацією», тобто спрямуванням на становлення особистості й гуманізацію суспільних відносин.

В посланні до «Руської інтелігенції» (1901 р.) митрополит А. Шептицький критикуючи засади ліберальної демократії лівого зразка, поширеної у тодішньому галицькому суспільстві зазначає: «Принципи християнства ... вищі над усяку партійність, стремлять до того, щоб усіх людей зібрати в одну родину і впровадити в людський рід гармонію і згоду. А всі групи суспільні часто ведуть людей до взаємної боротьби» [9, с. 177]. Громадяни й влада зобов'язані виконувати християнські обов'язки супроти Бога, забезпечуючи ту цивільну свободу, яку від природи має кожна людина: не бути змушеною до певних зовнішніх виявів внутрішніх переконань, яких не має, і свободу реалізувати ті світоглядні переконання, котрі поділяє.

Практично всі заклики митрополита переплітаються з поняттям солідарності. У посланні «До української інтелігенції» він осмислює процес поєднання солідарності з моральними принципами, оскільки усвідомлював, що саме засади християнського соціального вчення є базовою основою для прогресу людської солідарності і єдності. «Добро нашого народу, — писав А. Шептицький, - каже мені шукати порозуміння з людьми, що в цьому народі який не будь мають провід. Найліпша воля і найбільша посвята в суспільній праці принесе мало овочів, може бути зовсім без користи» [8, с. 270]. Митрополит висноував, що задля нормального розвитку народу та спільноти, необхідно дбати про солідарність поміж самими собою. Такий солідарний підхід до вирішення суспільних проблем був основою творення незалежного українського суспільства.

Бачення держави у митрополита Андрея Шептицького формувалося поступово. Перші роздуми про державотворчі процеси знаходимо у посланні до духовенства «Наша державність» (1941р.), в якому митрополит Андрей констатує, що народ як елемент державного організму творить група людей, об'єднана спільною мовою, а також волею одиниць до об'єднання на засадах спільного суспільного договору. Ефективною рушійною силою в процесі державотворення митрополит вважав працю патріотів, адже держава не є простим збором розрізаних суб'єктів, а є спільнотою, об'єднаною потребою захисту власних прав та інтересів, а також здійснення професійного обов'язку. В цьому контексті Шептицький стверджував, що у християнських державах немає більшої консолідуючої сили, ніж сила церкви [7, с. 150].

Визначення поняття держава митрополитом Андреем в значній мірі окреслюється в її обов'язках, перший з яких полягає в забезпеченні добробуту своїх громадян: «Держава є тою організацією людей, яка має на цілі зберігати і боронити їх свободу, давати їм можливість розвою тої свободи, усувати злочини і насильства, котрі тої свободи перешкоджають, але не є метою держави провадити людьми так, щоби вихованням виробляти людей такими, якими хоче їх мати, себто викривляти їх розвій проти їх волі, проти їх традиції, проти свобідного розвою суспільних сил, котрими держава може

опікуватися, але яких не повинна накидувати, викривлювати або їм відбирати що-небудь зі свободи, не противної принципам природного права і моральності» [3, с. 458].

Із цих слів Митрополита стає зрозумілим, що під терміном держава розуміється насамперед певне згромадження людей, організація, що покликана стояти на сторожі і обороні свободи і розвитку кожної суспільної одиниці, тобто громадянина, і не противитися природному праву і моральним принципам особи.

В згаданому творі митрополит конкретизує свої роздуми щодо ролі і завдань, наголошуючи, що держава є певною організацією яка формується із громадян. Цю організацію А. Шептицький вибудовував у вигляді батьківщини. Батьківщина запевнює громадянам щастя і безпеку від внутрішніх розколів і міжусобиць та захищає від зовнішніх ворогів. Ця безпека і запорука щастя можлива в тому випадку, коли батьківщина не буде сформованою із різнорідних частин, а буде монолітним організмом, який є оживлений одним духом і розвивається із внутрішньої своєї сили.

Теоретичні узагальнення митрополита спрямовані на з'ясування відцентрових тенденцій українського державотворення шляхом осмислення особливостей ментальних рис українців. А. Шептицький підкреслює, що український народ у своїй суспільній організації далекий від природного організму, намагаючись при цьому відповісти на складні питання: чому незважаючи на єдність мови та звичаїв українська нація перебуває у «хронічному стані антагонізмів» [7, с. 136]. Мислитель зазначає, що це відбувається передусім через брак релігійної єдності. Проявом глибокого патріотизму митрополита було те, що Україну він називав «Рідною Хатою», а церкву - «Рідною матір'ю». у «Рідній хаті» має бути і «Рідна мати». Такою родиною і справжньою матір'ю для українців є їхня Церква. Саме єдність нації у державі митрополит вважав безпосередньо залежною від єдності церкви. І це не просто образний вислів. Саме українська хата - була тією колискою нашого народу, в якій від покоління до покоління передавалися його традиції, художні смаки, мораль, світобачення [5, с. 19].

Аналізуючи думки А. Шептицький дослідник А. Кравчук вважає, що держава, збудована на християнських принципах, повинно характеризуватися чотирма рисами: загальним сприйняттям принципів Євангелія; вірністю християнському життю та чеснотам серед більшості громадян; соціальним життям та молитвою, що заслуговують на Боже благословення; свободою Церкви, яка може виконувати свою Богом дану місію (проповідувати Євангеліє, освячувати свій народ та молитись за нього). Саме дотримання цих умов дає змогу мирно вирішувати всі труднощі, пов'язані з верховною владою, в такий спосіб, який сприяв би загальному добробуту, і навпаки, «коли тих умов немає, а тому немає Божого благословенства, на поверхню суспільного життя висуваються одиниці, не здібні на провідників, які тим самим приносять радше шкоду, ніж хосен ...» [7, с. 142]. В даному контексті дослідник В. Бліхар вирізняє бачення митрополитом особливостей функціонування держави.

Шептицький настоював на тому, що якщо в суспільстві проявляються аморальні справи, то держава не зміцнює, а занепадає, у подібній державі керують далеко не моральні урядовці [1, с. 12].

Митрополит Андрей надавав перевагу демократичним формам держави та методам політичної боротьби: «демократичний рух, що в цілій Європі під стиг оборони убогих і скривджених покликує всіх благородних, не єсть для церкви чужим бо і дух Євангеліє єсть духом щиро і широко демократичним»¹. Саме в даній формі митрополиту Андрею бачилося розширення прав та свобод громадянина, серед яких слід виокремити право на гідні умови та гідну оплату праці, шляхом заснування професійних спілок; право на вільний релігійний вибір; право участі у політичному житті та прав меншин (в царині мови та освіти).

Висновуючи зазначимо, що державотворчі процеси у поглядах А. Шептицького ґрунтуються на моральних засадах християнської етики та сприяє встановленню позитивної української моделі державно-церковних стосунків.

Питання держави і влади та її суті від самого початку відіграло важливу роль у християнській думці. Саме перебуваючи у тих складних суспільно-політичних умовах розвитку Західної України тема побудови державного організму стала однією з ключових позицій в працях митрополита Шептицького.

Висновки. Важливою рисою української національної ідеї, зокрема її філософсько-релігійної складової є не просто укоріненість її в історичному минулому, а й піклування про історичну долю нації, а значить - розуміння в теоретичному плані суті нерозв'язаних проблем, релігійно-національних інтересів українського народу. В теоретичних розробках дослідників даної проблеми з покоління в покоління передавались віковічні традиції. Філософський вимір національної ідеї в творах А. Шептицького формується на базі онтології та містить цілісний контекст євангельської віри. Глибокий зв'язок проблем віри і моралі витворює із народу цілісний організм, тобто єдину спільноту, котра не може сприйматися фрагментарно. Зasadничче твердження християнської суспільної моралі ґрунтується на тому, що в її основі закладена духовна цінність, що є етичним твердженням, у якому виражається християнська позиція.

Література.

1. Бліхар В. С. Соціально-філософські погляди Андрея Шептицького : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : 09.00.05 „історія філософії" / В. С. Бліхар. - Львів, 2006. - 16 с.
2. Гузар Л. Доповідь єпископа-помічника глави УГКЦ владики Л. Гузара на Першому всеукраїнському християнському конгресі «Примирення - дар божий, джерело нового життя» / Л. Гузар // Соціально-зорієнтовані

¹Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та народу: О квестії соціальної // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали 1899-1944. Т. I. Пастирські послання. 1899-1914. Львів 2007, с. 513.

документи Української Греко-Католицької Церкви (1989-2008). Джерела християнського суспільного вчення та служіння / заг. ред. Леся Коваленко. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2008. - С. 172-174.

3. Декрет Митрополита Андрея Четверта заповідь Божа. Права родини і Церкви до школи та правила до декрету. Львів, грудень 1941 р. / Андрей Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання. Т. III. Пастирські послання 1939-1944. Львів 2010, с. 458.

4. Іванишин В. Українська Церква і процес національного відродження / В. Іванишин. - Дрогобич, 1990. - 92 с.

5. Колодний А. Андрей Шептицький про будівництво Рідної хати / А. Колодний // Християнство і національна ідея: Науковий збірник. - Тернопіль: Укрмедкнига, 1999. - С. 17-24.

6. Кравчук А. Соціальне вчення та діяльність митрополита Андрея Шептицького під час Німецької окупації / Андрей Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Документи і матеріали. 1941-1944. Київ 2003 с. 239

7. Пастирське послання Митрополита Андрея до духовенства та народу Наша державність. Львів, грудень 1941 р. / Андрей Шептицький // Митрополит Андрей Шептицький. Пастирські послання. Т. III. Пастирські послання 1939-1944. Львів 2010, с. 131-159.

8. Пастирське послання митрополита Андрея до духовенства: О кестії соціальній (1902-1904 рр.) / Андрей Шептицький // Шептицький А. Пастирські послання.- Т. I. Пастирські послання 1899-1914 р. - Львів, 2007. - С. 270.

9. Пастирське послання митрополита Андрея до руської інтелігенції (від 09.02.1901р.) // Шептицький А. Пастирські послання 1899-1914 рр. - Т. I. Пастирські послання 1899-1914 р. - Львів, 2007. - С. 177.

10. Шептицький А. Пастирське послання Єпископа Андрея до вірних Станіславської єпархії «Перше слово Пастиря» / Андрей Шептицький // Шептицький А. Пастирські послання : в 3 т. - Львів: Артоз, 2007. - ... - Т. 1. Пастирські послання 1899-1914 рр - С. 5.

11. Шморгун О. Основний зміст поняття "українська національна ідея" / О. Шморгун // Розбудова держави. - 1997. - № 6. - С. 17.

Oleg SAVCHUK, Nataliy SKRYNNYK
PHILOSOPHY OF NATIONAL IDEA IN LOOKS OF METROPOLITAN A.
SHEPTYTSKIY

The article deals with the ways of Ukrainian national unity achievement as developed in the philosophical - religious and social-political reflections of Andrey Sheptytskiy.

Key words: Nation, ideal, national unity, state, power.

Секція V

*Постать митрополита Андрея Шептицького
в українській літературі та мистецтві*

УДК 262.12:7(477.83/.86)

Галина ЛИТВИН

*Благодійна організація «Апостол», м. Івано-Франківськ***РОЛЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У РОЗВИТКУ
МИСТЕЦТВА ГАЛИЧИНИ**

Занепад культури якогось народу та її творчої сили - це більша трагедія, як упадок держави, яка є тільки найважливішим засобом для розвитку культури. Державу інколи легше відзискати, як відродити силу своєї культури.

Андрей Шептицький

Нарешті по 150-роках від дня народження Митрополита Андрея Шептицького про нього заговорили на Україні. Давно пора належно оцінити цю незвичайну постать, що своєю діяльністю залишила слід геть у всіх сферах суспільного життя Галичини, включаючи економіку, освіту, мистецтво, політику, міжнародні відносини і, звичайно, релігію. Хоча ні, обрії його діяльності виходили далеко за межі ввіреного йому краю. Ім'я владики Андрея добре відоме в Бельгії, Голландії, серед українських поселень США, Канади, Аргентини, Бразилії. Добре усвідомлюючи труднощі народу, якому взявся служити, він брав на себе ініціативи, які за нормальних обставин мали б виконувати миряни, а не єпископ. Складається враження, що чим детальніше вивчатимемо його життя і діяльність, тим виразніше перед нами поставатимуть питання, відповіді на які ми не знайдемо, не взявши до уваги роль надприродного в цьому дивовижному житті. Незвичайним є уже сам факт, що нащадок відомого спольщеного роду графів Шептицьких раптом, зрікшись високого становища й багатств, повернувся до своїх пракоренів і свої знання, любов, усю потугу своєї душі віддав зневаженому народові. Думками, планами, ділами він випередив час, у якому жив, а тому не міг бути до кінця зрозумілим сучасниками. Як писала Олена Теліга, потрібен не лише герой, а й світ, вартий його, бо інакше герой пройде безслідно. Щоб зрозуміти велич Митрополита, треба самому піднятися. Святе Письмо розумів він так, як розуміли його Апостоли та Учителі Церкви. Велика ідея єдності, прагнення виконати Ісусове «я прийшов, щоб усі були одно» були для нього провідним мотивом і метою усього його життя.

Становище в краю справді було важким: ліквідовувалися українські школи, в університетах та гімназіях викладання велося лише польською мовою. Українська молодь вливалася в атмосферу польської культури, жила нею і поволі віддалялася від рідного берега. Володіючи митрополичим престолом, Андрей Шептицький був, безперечно, правдивим благословенням для українського народу та його культури. Як ніхто інший, розумів, що, у

народу, який має «високу живу власну культуру, з відповідною внутрішньою силою, політичний тиск викликає відповідну реакцію і збільшує національну свідомість». І навпаки, коли занепадає культура народу, він втрачає силу і піддається чужій культурі. Звідси і старання Митрополита дбати про освіту, культуру, розвиток мистецтва.

Згадаймо хоча б його роль у розвитку сакрального мистецтва. Андрей Шептицький одним із перших оцінив красу та високу естетичну вартість давнього українського іконопису. Свої ще дитячі враження він описує так: *«Заки я навчився читати й писати, ще дитиною, коли я не здавав собі справи з почувань, я серцем відчував красу старої нашої ікони. Я був відай дуже малим хлопчиком, коли в нашій старенькій дерев'яній церкві в Прилбичах, стоячи перед іконостасом, відчув я ту незрозумілу емоцію, що її я нині назвав би артистичною... На мене звернений зір Христа Спасителя і святої його Матері, та якась містична темрява, в якій світили тільки свічки і їх відблиск на золотих тлах ікон, дим кадила, що підносився до неба разом із звуками пісні, все те разом складалось на якесь враження, таке глибоке, яке ледве чи колись в житті пам'ятаю... Серце відчувало якусь таємну глибину, наче промінчик спливав на душу з-поза світу, наче з неба»*[3,40].

Тонке відчуття краси і малярський хист Андрей Шептицький успадкував від матері, графині Софії з Фредрів. З нею його єднала рідкісна спорідненість душ. Разом вони подорожували по мистецьких центрах Європи, відвідували виставки і музеї, вивчали історію мистецтва, дискутували. Творчий дух матері наповнив усе його буття. Ще юнаком пробував різьбити і малювати. У фондах національного музею Львова збереглися дві роботи: «Пейзаж із корчмою» та олійний етюд «Бойко», який Митрополит 1906 р. подарував адміністраторові маєтків митрополії Титу Войнаровському. У музеї Католицького університету в Римі збереглася ікона його роботи «За гріхи світу».

Як згадує графиня Софія, уже в молодості Роман (його ім'я до монашества) був неперевершеним гідом по палацах і музеях Рима. Якщо взяти до уваги його ґрунтовні теолого-філософські знання, глибоке осмислення правд християнської віри, обізнаність із вченням східних релігій, то із впевненістю можна стверджувати, що в Європі того часу небагато було людей такого рівня освіченості.

Митрополит багато працював над збереженням давнього та розвитком нового сакрального мистецтва. На найвищому ієрархічному рівні було прийнято рішення про проведення конкурсів на плани будівництва і реконструкції храмових споруд, проектування іконостасів. До цього були залучені професійні архітектори, науковці, художники.

Працював він з багатьма митцями, які вже мали досвід роботи з сакральними об'єктами, а також готував ціле покоління молодих художників, що пропонували сміливі модерні проекти, створюючи таким чином нетрадиційний підхід до творення сакрального екстер'єру та інтер'єру. Ці нововведення далеко не відразу були сприйняті консервативно настроєними

священиками. «Ламати» століттями сформовані стереотипи було справою нелегкою. Тільки завдяки великому авторитету, толерантності, виваженості митрополита Андрея вдавалося знайти компроміс між художниками, священиками та церковними громадами. Одним із перших художників, хто активно долучився до співпраці з УГКЦ, був Михайло Бойчук - стипендіат Шептицького, який вивчав сакральну культуру в європейських мистецьких закладах. Плідною стала співпраця з Модестом Сосенком, відомим художником-іконописцем та монументалістом. Сприяння Шептицького «відкрило двері» до галицького сакрального мистецтва талановитому художнику і вченому Петру Івановичу Холодному. За кошти Шептицького отримали освіту за кордоном Антін Манастирський і Михайло Осінчук. Повернувшись, вони отримували замовлення від церков і фактично фінансувалися ними. Художники добре усвідомлювали, що за їхнім мистецьким успіхом стоїть постать Шептицького - мецената, знавця мистецтва, реформатора церковної культури.

Навіть важко назвати точну кількість молодих художників, що одержували допомогу від митрополита: О. Новаківський, Михайло Паращук, Микола Федюк, Дам'ян Горняткевич, Святослав Гординський та ін. Фінансова підтримка митрополита, який більш ніж щедро спонсорував навчання молодих українців у вищих навчальних закладах Європи, є просто неоціненною.

Можна стверджувати, що процес оновлення церковного мистецтва в Галичині в першій половині 20 ст., підтриманий митрополитом Андреем, дав якісний поштовх розвитку всього українського мистецтва, що увійшов у історію під назвою «Українське відродження». Спільні дії Церкви та прогресивної української інтелігенції призвели до творення феномену в історії української культури, який називаємо «Епохою митрополита Андрея».

Окрему сторінку меценатської діяльності Митрополита становить його довголітня співпраця з художником Олексою Новаківським та фінансова підтримка цього митця. Познайомився Андрей Шептицький з Новаківським у Кракові 1911 р. на виставці Товариства Приятелів Красних мистецтв. Він зрозумів, що цей художник має неабиякі можливості, що він не тільки опанував сучасну культуру малярської мови, але й здатний порушувати філософські та суспільно-патріотичні теми. 1913 р. Митрополит запросив Олексу Новаківського до Львова, дав можливість на вигідних умовах працювати і жити у купленій на його кошти віллі біля підніжжя Святоюрської гори (нині в будинку знаходиться музей Олекси Новаківського). Від того часу він постійно дбав про те, щоб забезпечити матеріально творчу працю художника. Звичайно, що спілкування з такою людиною не могло минути безслідно для художника, воно визначило собою зміст зрілої творчості Новаківського.

Владика Андрей був натхненником та ініціатором заснування 1923 р. першої в Галичині Мистецької школи під проводом Олекси Новаківського, яка проіснувала до 1935 р. Весь час він підтримував її матеріально і навіть

сам впродовж двох років викладав у цій школі історію світового мистецтва. У стінах цієї школи отримали професорські знання багато молодих талантів, які згодом відіграли значну роль у мистецькому процесі 20-х - 30-х років минулого століття, а після війни - у вимушеній еміграції. Вони стали активними речниками української культури та національної гідності свого народу у різних країнах світу: у США (М. Мороз, Св. Гординський, О. Козакевич, С. Луцик, М. Морачевська, А. Малюца та ін.); у Польщі (Лев Гец), у Канаді (М. Левицький, І. Кейван), у Франції (С. Зарицька, К. Мазур), у Австралії (М. Кміт).

Не випадково влаштована у Львові 1936 р. виставка, що презентувала кращі творчі сили Галичини, мала назву «Мистці - друзі мистців». Звичайно, вона була присвячена Андрею Шептицькому. Так художники віддавали своєму благодійникові борг вдячності від усього мистецького українського світу. Один із учасників виставки писав, що без співучасті Шептицького ледве чи можна було б говорити про будь-яке мистецьке відродження в Галичині, але й не тільки в Галичині: величезна школа монументалістів-бойчукістів - найвидатніше явище у всеукраїнському мистецтві - зросла в ідейній та мистецькій атмосфері, що її організував Митрополит. Хто знає, що значить для розвитку митця відповідне середовище, той зрозуміє, що воно було б неможливе без таких підвалин, як опіка над старими мистецькими скарбами і на їх основі - творення нових; без виховання художників у великих мистецьких осередках, де пульсували б нові напрями й експерименти, відроджувалося завмерле в провінційній глушині мистецтво.

Меценатські дії Митрополита були свідомо спрямовані на те, щоб формувати на наших землях власне мистецьке середовище, в якому могли б народжуватися передові ідеї і, у свою чергу, те середовище сприяло б зростанню нових поколінь митців. Саме тому його діяльність у цьому напрямі мала такий широкий резонанс не тільки в Галичині, а й у всій Україні. З певністю можна сказати, що в першій половині 20 ст. в історії національної культури взагалі і церковного мистецтва зокрема діяльність митрополита Андрея була знаковою. Він проводив послідовну і далекоглядну політику, яка найповніше проявилася 1913 р., коли подарував українському народові власну мистецьку збірку, заснувавши таким способом Національний музей. Він завжди любив гарні речі, які є лише відбитком Божої краси, і завжди був пристрасним колекціонером. Під час пастирських візитацій єпископ Андрей мав нагоду збирати церковні предмети, які йому радо віддавали: стародавні тканини, антиминоси, що вийшли з ужитку, давні ікони, які лежали так-сяк по захристіях українських церков та нікого не обходили і над якими нависла загроза ще більшого знищення, тому що не було умов для їх збереження.

Поступово він зібрав доволі багату колекцію. Ставши митрополитом, задумав створити музей, щоб мати можливість розмістити зібрані речі. Музей мав поповнюватися коштом добродійних дарів, які, як він надіявся,

неодмінно почнуть надходити, як тільки колекціонери довідаються, що є осередок, де кожен предмет належним чином зберігатиметься. Із цією метою був придбаний і реставрований ошатний будинок, і 1913 р. в ньому урочисто відбулося відкриття музею. Його хранителем був призначений український археограф доктор Іларіон Свенціцький, і установа одержала офіційне визнання. Це давало змогу обмінюватися друкованими матеріалами з такими ж музеями Австро-Угорщини. Дари потекли не тільки з Галичини, а й з усієї України. Газета «Діло» друкувала довгі списки подарованого, що засвідчувало справжнє культурне пробудження краю. Під час відкриття в музеї була виставлена унікальна колекція стародавніх ікон. Деякі експонати датовані 12 століттям. Колекція церковного одягу містила кілька сімейних реліквій родини Шептицьких, зокрема одяг митрополитів Атаназія і Лева, а також багато давніші речі. Важливе місце займав доісторичний період, скульптура, ткацтво, друковані чи намальовані народні образки різних часів. При музеї працювали архів і бібліотека. В архівах зберігалися старі реєстри, документи, шляхетські грамоти, зібрані по всьому краї, часто дуже цінні для історії. У самому Митрополичому палаці у спеціальних залізних шафах, спеціально виготовлених у Відні, зберігалася велика кількість листів і приватних документів 17-19 століть, які стосувалися історії українського народу і церкви.

Однак одним із найцінніших скарбів музею була бібліотека, в якій було зібрано давні слов'янські видання, видрукувані у Венеції, в українських провінціях колишнього польського королівства і в Росії. Зберігалися тут і давні грецькі, польські, латинські видання з богослов'я, літургіки, історії, полемічної літератури. 1908 р., задовго до відкриття музею, Іларіон Свенціцький видав каталог стародавніх слов'янських книг із детальним бібліографічним описом, який складався із 709 позицій.

Музей надрукував також декілька гарно ілюстрованих великоформатних видань про давні дерев'яні церкви, яких у Галичині було дуже багато. Цим було закладено підвалини творення професійного музейництва в Галичині. Протягом десятиліть Митрополит Андрей власноруч привозив до музею речі, які збагачували фонди, за власні кошти утримував музей, брав активну участь у всіх його заходах.

Найкраще, напевно, сказав про нього його наступник Йосиф Сліпий: *«Як меценат мистецтва митрополит втілює у своїй особі дуже рідкісне поєднання рис, які роблять його постать справжнім феноменом в історії української культури. З одного боку — це можновладець, що перебував на найвищих щаблях церковної та світської ієрархії в суспільному житті тогочасної Галичини... З другого боку — це українець, який зусиллям власної думки прийшов до національної свідомості, а тому особливо чуйно дбав про гідність та інтереси свого поневоленого народу. До того ж Андрей Шептицький — рідкісний у тогочасному суспільстві тип справжнього аристократа духу, людини великої особистої культури та ґрунтовної європейської освіченості»*[3, 41].

Література:

1. Королевський Кирило, Митрополит Андрей Шептицький, Львів, «Свічадо», 2014.
2. Ленцик Василь, Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий, Львів, «Свічадо», 2004.
3. Слідами Митрополита, Методичний посібник для проведення заходів, присвячених Митрополиту Андрею, Львів - 2001.

Halyna LYTVYN

**THE ROLE OF METROPOLITAN ANDREY SHEPTYTSKY IN THE
DEVELOPMENT OF GALICIAN ARTS**

УДК 262.12:291.96(477.83/.86)

Надія РУСКО

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу***РОЛЬ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО У ЗБЕРЕЖЕННІ
САКРАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ ГАЛИЧИНИ**

У статті проаналізовано роль митрополита Андрія Шептицького у збереженні сакральної спадщини Галичини, а також визначні іконописні роботи галицьких іконописців, з'ясовано тенденції розвитку галицької ікони наприкінці ХІХ- на початку ХХ століття.

Ключові слова: *ікона, галицький іконопис, іконографія, іконошанування, церковне мистецтво.*

Актуальність дослідження. Сучасна духовна ситуація в країні слугує чи не найскравішим свідченням актуальності для кожного українця питань віри, моральності, релігійності та тих їх основ, що викарбовують своєрідність як української ментальності і культури, української філософії та національної самоідентифікації. Галицьке сакральне мистецтво в такому контексті є тим ідейним та аксіологічним джерелом, що вказує на самотність української культури та її цілісність, а також співмірність із релігійним життям. Актуалізація в науковому дискурсі питань та проблем галицького сакрального мистецтва слугує, таким чином, популяризації української духовної культури, що надто важливо в умовах євроінтеграції та секуляризації. З усвідомленням масштабу духовної катастрофи за роки тоталітарного режиму виникла необхідність осмислення втраченої сакральної спадщини, а також регенерації українського іконопису як цілісного мистецького явища.

Тож сьогодні вивчення іконописних творів галицьких художників є актуальним дослідницьким завданням, що обумовлено такими чинниками: 1) наприкінці ХІХ - початку ХХ століття церковне мистецтво Галичини переживало етап піднесення, завдяки діяльності митрополита А. Шептицького, проте не знайшло належного місця в культурній та релігійній ієрархії цінностей; 2) особливості галицької ікони кінця ХІХ - початку ХХ століть у науковій літературі висвітлено фрагментарно, що свідчить про недостатню увагу науковців до цієї проблематики; 3) персоналії іконописців, їхній творчий доробок потребують комплексного осмислення та узагальнення.

Мета статті - визначити роль митрополита Андрія Шептицького у збереженні сакральної спадщини Галичини.

Відповідно ставимо перед собою такі **завдання:**

- проаналізувати внесок митрополита Андрія Шептицького у розвиток галицького іконопису ХІХ - початку ХХ століття;
- з'ясувати характерні риси галицького іконопису;

- висвітлити тенденції розвитку галицької ікони кінця ХІХ - початку ХХ століття.

Основний зміст статті. У своєрідних умовах відбувався розвиток українського іконопису, як і всього мистецтва, на території Галичини. Як відомо, наприкінці ХІХ століття, ці українські землі входили до складу Австро-Угорської імперії. Соціально-політичний і національний гніт, що тривав тут упродовж ХІХ та ХХ століть, - все це негативно позначалося на розвитку не лише світоглядних, релігійних принципів, але й усієї національної культури загалом. Тривалий час культурне життя в краї ледь жевріло. Бідне і зовсім неписьменне сільське населення виявляло мало інтересу до культури. Не було й багатих меценатів, які могли б купувати твори місцевих майстрів. Майже упродовж усього ХІХ століття, не кажучи вже про попередню добу, основним замовником творів залишалася церква, відтак західноукраїнські художники, виходячи з матеріальних потреб, змушені були розробляти головним чином релігійну тематику: писати ікони, композиції на сюжети священної історії, розписувати церкви тощо. Так виникло особливе духовно-сакральне явище - галицька ікона, яка приваблювала тим, що майстри вкладали в неї душу, зображували образи зі щирістю віри, з простотою й строгою духовністю. "В іконах є багато цікавого матеріалу, історичного, етнічного. Наше старе мистецтво далеко ще так не оцінене і досліджене, як воно на те заслуговує. Зразу ми цінимо перше всього їх вік, лише по довгому часі, ми дійшли до вивчення прикмет нашої старої ікони. У нелегкий період зламу століть та світових воєн, я ставлю завдання не лише зберегти, але й розвинути українську культуру на зразок європейської. Занепад культури якогось народу та її творчої сили, ще більша трагедія, ніж упадок держави, яка є найважливішим засобом для розвитку культури. Державу легше відзискати, ніж відновити силу культури." - писав митрополит Андрій Шептицький. [11, с. 15]

Галицькі розписи були одними з тих, якими цікавився митрополит Андрій, причому він ними не тільки цікавився, але й досконало вивчав, зобов'язуючи своїх стипендіатів копіювати та вивчати ці ікони.

На Західній Україні міцно переплетена Східна і Західна обрядовість, де з ХУІІ століття Греко-Католицька Церква займає провідні позиції і найбільше поширена на теренах Галичини, дала вона можливість сформуватися новій іконографії.

Так виникає новий напрямок у мистецтві, що базується на наших вікових традиціях, продовжує їх, але не копіюванням старого, а опануванням нових течій. Церковне мистецтво, що впродовж століть було полем найвищої людської творчості, поєднується з новим стилем - модерном. Спроби нового підходу до церковного мистецтва належать визначним українським іконописцям: К. Устияновичу, М. Сосенку, А. Монастирському. Характерною прикметою творів цих митців є те, що їх виконано в традиціях візантійського мистецтва з додаванням нових елементів, яке в нашій культурі має вікову історію.

Іконописці створили наприкінці ХІХ століття фактично новий вид сакрального малярства в греко-католицьких церквах Галичини - іконо-картину. Вони використовували освячені віками суто іконні образи й сюжети, але вводили їх у конкретну історичну епоху, коли жили біблійні персонажі або коли відбувалися вікопомні події. У зв'язку з цим, в іконо-картинах зросла роль довкілля, особливо пейзажу та зображення інтер'єру. Образ набував більшої ілюстративності, приковував увагу віруючих численними історичними деталями, які, проте, не відвертали уваги від іконного, містичного характеру самого образу чи події. І ще одна характерна риса цих іконо-картин: прагнення митців актуалізувати образ, наблизити його до умов України.[10, с.92] Без Митрополита А. Шептицького не відбувалось б ніяких змін в галицькому сакральному мистецтві. Та були і критики цього іконопису.

В галицькій газеті "Діло" сказано: "При відкритті нової Ватиканської інакотеки (галереї образів) виголосив Святий Отець промову, в котрій гостро осудив новітні напрями релігійного мистецтва. Митці повинні пристосовуватися до канонічного права, котре має ясні приписи в тій справі. Отець у своєму зверненні підкреслює, що хоче, щоб це мнине мистецтво, не допускати до церков, і не звертатися до нього в справі відновлювання, або украшування церков, бо це гальмує розвиток гарних традицій, котрі не раз дали докази здібності до розвитку, коли ним користувалися генії і віра. " (Слова Папи Пія ХІ. Звернення до громадян і єпископів, щоб звернути увагу, до тих процесів, які відбувалися у сакральному мистецтві наприкінці ХІХ - початку ХХ століття). [1, с.10]

Наприкінці ХІХ століття митці зверталися до минулого та використовувати такі нові напрями, як експресіонізм, сецесія, які проникали і в сакральне мистецтво, і не завжди воно відповідало тим канонам, які хотіли бачити священнослужителі у своїх храмах. Тому на рівні Ватикану, було прийнято рішення, щоб все таки єпископи дивилися за цими процесами, які відбуваються в церквах і контролювали цей процес. Почала повертатися стара традиція, коли жоден процес, не міг бути реалізований в матеріалі, без благословення єпископа. В такий спосіб церква могла контролювати і головне, створювати стиль, який би відповідав теологічним засадам християнства.

Митрополит Андрій не заперечував цього, але відстоював і надалі, щоб дотримуватись візантійської традиції з додаванням особливостей свого обряду. В уривку послання митрополита Андрія Шептицького "Про музейні вартості церковних речей", розповідається про те, як писати ікони: "Від маляра потрібно домагатися таких ікон, які б відповідали переданням нашого обряду. Важною річчю для нашого народу є розуміння кожного образу в іконостасі. Мудрими були рішення нашої давньої церкви, якими заказували вживання в церквах інших ікон, крім тих, що відповідали уставленому і прийнятому уставу. Хто, хоч трохи, розуміє вартість візантійського мистецтва, мусить признати, що у напрямі релігійного

мистецтва жодна школа не змогла досі зрівнятися зі школою візантійською. Що цілі століття створили, того не досягне один чоловік." [2].

Галицькі іконописці зуміли поєднати давню візантійську традицію з новітніми європейськими здобутками. Вони вносили в образ святого такі риси, які кожна людина хоче бачити для себе, стоячи навколішки перед нею. Надавали образу святого внутрішнього наповнення, яким повинен володіти образ, щоб спонукати до молитви. В Східному обряді людина спілкуючись з Богом має посередника - ікону. Вона повинна відповідати головним своїм критеріям, спонукати до діалогу між віруючими і Господом. Кожна людина, яка стоїть перед іконою хоче бачити розуміння, співчуття, бажання висловити все те, що наболіло. Галицькі ікони набули саме такого характеру.

Прикладом служать ікони "Христос і діти" та "Страшний суд". У першій іконі галицькі іконописці зобразили дітей, убраних в національні строї всіх регіонів України. А на другій - серед грішників, які відпроваджуються до пекла, - ненависників України, і серед них - портретне зображення тодішнього намісника Галичини, польського графа Голуховського.

Ікона "Буря внутрі імея" (несправедливі докора Йосипа Марії) надзвичайно рідкісна і використовується тільки в галицькій іконографії.

Ікона "Вознесіння" намальована для храму Різдва Христового у селі Вістова Калуського району Івано-Франківської області збереглася до наших днів. На іконі зображено мальовничу українську природу і Вознесіння Христа. Та люди, що спостерігають за його вознесінням не апостоли, юдеї, та жінки, а українські прості люди, що плачуть біля Христа. З боку біля них зображений Іван Франко в кайданах. К. Устиянович зобразив його на іконі в кайданах, які розірвані, щоб показати - Христове воскресіння вселяє надію на національне визволення, воскресіння України та її народу.

У Відні створена теж друга його іконо-картина "Христос перед Пилатом". Обличчя Христа, - це автопортрет самого художника, і в цьому цілий зміст як тієї композиції, так і всієї художньої творчості К. Устияновича. Кожна людина страждає, а за ним приходить спасіння і воскресіння. Іконо-картина позначена глибоким психологізмом і має символічне значення. Христос в білому одязі стоїть твердо і непохитно перед Пилатом, тобто перед судом юрби, яка не знає "що це істина". Обличчя його нагадує автопортрет самого К. Устияновича, в якому малюється незламна віра в Правду. Це символічна персоніфікація самого іконописця, що віддав себе у жертву мистецтва, а "батьки народу", тобто провідники українського суспільства Галичини не розуміючи "істини" іконописання, віддають митця на поталу жорстокої долі, вмиваючи руки наче Пилат, від всякої відповідальності.

Ікона "Мойсей". На цій іконі Устиянович зобразив Мойсея на горі Синай з піднятими вгору скрижалями. Образ Мойсея в нього пов'язаний з очікуванням змученою Україною свого Мойсея, котрий вивів би народ із рабства. Ці символи перенесені з Старозавітньої історії про виведення

Мойсеєм народу до Обіцяної землі. Так і Україні потрібен Мойсей, який виведе її з полону чужинного. У промінні сонця, яке заходить, величавий Мойсей кидає прощальний погляд з гори, де йому належить закінчити земний шлях, на західний берег Йордану, куди він привів народ. Навколо мальовнича природа Карпат, все це спонукає людину задуматись над своїм життям. Ця ікона й до сьогодні не визнається церквою, але носить назву іконо-картина. Постать Мойсея могутня, монументальна й сувора, в обличчі сконцентрована незламна воля, фанатична віра й екстаза. Такі ж враження викликають його руки - тверді, рішучі й самовпевнені, що вірно характеризують провідника народу, який знає чого хоче й куди веде свій народ. Одяг - Мойсея та інші атрибути суто-біблійні, що підкреслює виразно біблійний характер картини, без виразного натяку на провідника українського народу.

"Покрова" М. Сосенка відноситься до синтезного композиційного типу, західного зразка притаманна. До неї від періоду бароко введено постаті єрархів Церкви, провідників світської влади, представників вельможних родів тощо. В іконі М. Сосенка по центру - постать Богородиці, із злегка похиленою вліво головою, із піднесеними до грудей руками і долонями відкритими до глядача, одягнена у блакитний хітон і червоний мафоріон, який розширюється до низу, покриваючи осіб, які опустилися на коліна. Сяйво за головою Богородиці поступово розподіляється на окремі промені, які розходяться до країв полотна, створюючи виразний декоративний ефект. Підкреслена декоративність була притаманною мистецтву модерну, представником якого у західноукраїнському мистецтві і був М. Сосенко. Праворуч під плащем зображено колінопоклонні постаті селян, звернені обличчями до Богородиці - дівчинка, молодиця в народному вбранні з покритою головою й руками схрещеними на грудях, похилений старий чоловік з довгою сивою бородою та молитовним жестом руки, скраю чоловік середніх років у темній свиті із складеними біля вуст долонями. По середині нижньої частини полотна дві дівочі постаті навколішки: одна у вишиваній сорочці та горбатці, зображена із спини, руками спирається на траву, інша - з укладеною у вінець косою та молитовно стуленими долонями, одягнена у темний верхній одяг - у правому профілі. Ліворуч, під покровом Богородиці - священик, єпископ з митрою на голові, похилений над молитовником у правій руці, у лівій тримає єпископську палицю із характерним завершенням двох сплетених змій, розвернених головами до хреста на кулі й монах із сивою бородою у каптурі із схрещеними на грудях руками. У лівому куті композиції, перед монахом, у правому профілі зображено чоловіка у костюмі з похиленою головою й закритим правою рукою обличчям. Образ Покрови закомпоновано на тлі сільського краєвиду. Ліворуч - придорожній хрест з Розп'яттям, за ним побілена хатка з високою солом'яною стріхою. Праворуч - тридільна одноверха дерев'яна церква.

Народні іконописці використовували переважно яскраві фарби. Вони не розмірковували над символізмом окремих кольорів, а користувалися тими

фарбами, які мали. Треба зазначити, що галицькі ікони писалися під впливом емоцій, тоді як на професійних іконах лики святих були умиротвореними. Наприклад, для селян Богородиця або Христос ставали майже членами родини, не були недосяжними та караючими.[4, с. 68] Ось як писав із цього приводу К. Устиянович: "Народ має наш чим повиливатись. Наш обряд, то вже не грецький обряд, то обряд руський зі зрушеною церковною мовою. Іконопис не є візантійський, ні з гори Афона... український народ вкладає своє розуміння, своє бачення і чуття духовності. Треба полюбити свої скарби, свій іконопис, і плекати його та розвивати" .[1, с. 7] "У нас сумну жалобу співає релігійне малярство, ідеалом його є ідеал карикатури, занесений чужинцями в наші церкви. Але в нашому народі є інший ідеал, релігійний, - продовжує автор, - в наших колядках, у щедрівках, релігійних піснях. Там відбивається ясно його світогляд релігійний, повен краси і глибокого чуття. Бог сходить з неба, ходить поміж людьми (бо він не той граф, чи князь, котрого треба боятись). весь світ, все що в нім є, має поклонитись Господеві не мертвим візантійським способом, не штивною церемонією, не багатством костюмів та зверхнім ефектом, але багатством душі народної, багатством народних понять, тим цілим живим життям, яке народ наш проявляє." [1, с. 9].

К. Устиянович зазначає також, що українці в своїх домівках вішають ікони латинських святих, хоч мають своїх руських. Художник пише: ".Нарід культурний знає і вміє почитати пам'ять своєї історії, своїх славних предків, а, маючи їх славні діла на думці, кріпиться їх духом. Де ж може наш мужик мати почуття пошанування і прив'язання до руськості, до свого обряду. якщо він замість преподобного Нестора, святих наших князів Володимира і Ольги, Бориса і Гліба. бачить чужих святих і до них молиться.".[1, с.8] Отже, нездоланність національного духу нашого народу в тому, що він завжди черпав силу із животворних витоків святості, духовно воскресав у тяжкі часи. Галицький іконопис потребував нових ідей, нових святих, щоб людина розуміла, що молиться до Всевишнього, але попри все те має свою культуру, традиції, самобутність.

Багато галицьких ікон зберігаються у колекціях Національному музею імені Андрея Шептицького у м. Львові. Вцілому ікони Галичини кінця XIX - початку XX століття, засвідчують нам наявність високого національного патріотизму, згуртованість іконописців навколо визвольних ідей нації. Вони засвідчують про присутність нездоланного національного духу в нашому народі, який у всі часи своєї тяжкої багатовікової історії, в часи національно-визвольних змагань завжди черпали силу зі своїх животворчих витоків їхньою святістю і духовно воскресав.

Висновки. Галицькому іконопису наприкінці XIX - початку XX століття були притаманні такі риси:

- з'являється новий вид сакрального мистецтва іконо-картина;
- в галицьких іконах цього періоду зростає роль доквілля та інтер'єру;

- лики святих на іконах нагадують обличчя простих людей, а Христос і Богородиця мали риси, що нагадують типаж українців;
- галицька ікона розвивалася у тісному зв'язку з життям народу;
- галицькі ікони прикрашені українським орнаментом, а святі зодягнуті в одяг, притаманний для сільського населення Галичини кінця ХІХ - початку ХХ століть;
- ікона наприкінці ХІХ - початку ХХ століття із християнської святині перетворилася на декор і втратила свою функцію сакралізації.

Література:

1. Діло - 1888. - Ч. 7-10.
2. Діло - 1890. - Ч. 283.
3. Жолтовський П. Художнє життя на Україні в ХУІ - ХІХ ст. / Павло Жолтовський. - К. : Наук. думка, 1983. - 180 с.
4. Івасенко С. Мистецький рух за утвердження національних святостей в церковному мистецтві Галичини ІІ-ої половини ХІХ - початку ХХ ст. / С. Івасенко // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи. - Львів, 1995. - С. 68.
5. Овсійчук В. Оповідь про ікону / В. Овсійчук, Д. Кривавич. - Львів - 2000. - С. 391.
6. Овсійчук В. Українське мистецтво другої половини ХУІ - першої половини ХУІІІ ст. Гуманістичні та визвольні ідеї/ Володимир Овсійчук. - К.: Наукова думка, 1985. - С. 118-119.
7. Откович В. Народна течія в українському живопису ХУІІ - ХІХ століть / Віктор Откович. - К. : Наукова думка, 1990. - 96 с.
8. Откович В. Народний живопис Гуцульщини / Василь Откович // Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження. - К.: Наукова думка, 1987. - С. 431-436.
9. Свенціцький І. Іконопис Галицької України ХУ - ХХ століть / Іларіон Свенціцький. - Львів : Видання національного музею у Львові: друкарня «Наукова думка», 1928. - 100 с.
10. Степовик Д. Історія Української ікони Х-ХХ століть / Д. Степовик - К.: Либідь, 1996. - 341 с.
11. Степовик Д. Митрополит А. Шептицький і мистецтво ікони / Д. Степовик // Галичина. - 2002. - № 8. - С. 15-158.
12. Степовик Д. Українська ікона крізь віки / Д. Степовик // Українська культура. - 1994. - №1. - С. 18 - 20.

Nadiya RUSKO

**THE ROLE OF METROPOLITAN ANDREI SHEPTYTSKY IN
PRESERVING THE SACRAL HERITAGE OF GALICIA**

Abstract. *The role of Metropolitan Andrey Sheptytsky in preserving the sacral heritage of Galicia and outstanding masterpieces of Galician iconographers is analyzed. Galician icons' development trends of the late XIX - early XX century have been investigated.*

Keywords: *icon, Galician icon painting, iconography, iconolatriy, church art.*

УДК 821.161.2+811.161.2+82-94

Марія ФЕДУНЬ

*Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти*

АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ І ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

У даній статті аналізується доробок митрополита Андрея Шептицького на тлі західноукраїнської мемуарної літератури першої половини ХХ століття. Авторка звертається й до галицьких спогадів про А. Шептицького, зокрема мемуарів священника О. Пристая. Зроблено висновок про те, що митрополит мав особливий вплив на молодих людей, високо ставив справу національного виховання, основною провідницею, справедливо, вважав церкву. В контексті тодішньої художньої літератури в Галичині проповіді А. Шептицького будили кращі людські цінності, оперті на релігійність, протидіяли бездуховності тощо.

Ключові слова: *письменство, західноукраїнська література, проповіді, мемуари, спомини.*

Художнє письменство часового періоду першої половини ХХ століття - унікальне за своїм змістом, тематикою, колоритністю мистецьких почерків тощо. Останнім часом воно ставало об'єктом пильних досліджень наших науковців (С. Андрусів, М. Ільницького, Ф. Погребенника, Н. Мафтин та інших). І все ж таки є ще чимало прогалин, які не ставали, в силу певних обставин, предметом уваги науковців. Зокрема зацікавлюють такі питання: чи відображається у західноукраїнській мемуарній літературі постать митрополита Андрея Шептицького, як гармонізує його творчий набуток із контекстом тогочасної літератури? На названих вище проблемах ми й хочемо зупинитися.

У масиві нашої мемуаристики є чимало споминів, які належать священникам. До таких належить і книга отця О. Пристая "З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного". Прикметно, що це видання присвячене, як зазначено у ньому, "ексцеленції Андреєві Шептицькому, галицькому митрополитові". А це багато про що свідчить. Адже присвяти подаються лише тим особам, які нам близькі по духу.

Спогади О. Пристая - це звіт з його життя, розповідь про те, як він, селянська дитина, гусій і пастух, зумів стати пастирем людських душ. Один із розділів книги має назву "Граф у чернечій рясі". Мова йде, звичайно ж, про Шептицького. Як мотто до вказаного розділу автор-мемуарист взяв слова Сенеки: "Шляхетні приклади заохочують нас до шляхетних чинів і сама історія великих громадських діячів захоплює людину великодушними думками". Саме таким прикладом був для мемуариста граф-чернець А. Шептицький.

О. Пристай - хороший і прискіпливий мемуарист. Перед його очима пройшло чимало картин, тому поза увагою письменника, який відтворює минуле й має добру пам'ять, не залишається жодна дрібниця. Розповідь сповнена художніх вдало відтворених малюнків. Завдяки їм перед очима читача постає «мальовнича, лісиста і горбковата добромиська околиця. Монастир о. о. Василіан розсівся на добромиській горі серед розкішної зелені» [5, с. 218]¹. Саме у цьому монастирі зустрів автор Шептицького.

Коротка зустріч врзалася в пам'ять. Як отець ректор назвав його: "Це є брат граф Андрей Шептицький", тоді відбулося наступне, про що занотував наш мемуарист: ""Так, - сказав від себе брат Андрей, - граф, але не з цього світу!" А потім почав з'ясовувати мені, яку велику вартість мають усі багатства і всі почести цього світу, та що вони не в силі задоволити бажань душі. Бо лише служба Богові та посвята Йому свого життя може принести людині правдивий спокій і задоволення з її існування. Я прислухався пильно до його слів, не переривав їх своїми запитам і не сумнівався у їхню щирість, бо брат Андрей говорив з глибокою вірою у них і з великим, правдивим захопленням [5, с. 220]".

Оскільки праця письменника - це творча лабораторія, в якій окреслюється людина і як першоджерело насаги автора, і як об'єкт, на котрий буде спрямований згодом потенціал майбутнього твору, а священничий сан теж зобов'язує до прискіпливого спостереження на людському лані життя, то зовсім не важко зрозуміти, чому зі священничого середовища постають майстри в царині художнього слова (взяти, до прикладу, хоча б праці Марка Мурави (батька Б. Лепкого), о. М. Петрушевича, о. Т. Бордуляка, о. О. Пристая та ін.). Вважаємо, що більшість добротних проповідей отців церкви - це цікаві зразки праць, котрі стоять близько до творів художньої літератури. Особливої уваги, звичайно, заслуговують праці кардинала Й. Сліпого та митрополита А. Шептицького. Що ж до особи останнього, то часто ще за життя його називали (приміром, як свого часу галицькі радикали) польським шляхтичем, хоча він сам у своєму першому пастирському листі зазначав, що є русином (українцем) по дідові та прадідові.

Не можемо не згадати тут принагідно праці Лонгина Цегельського "Митрополит Шептицький", в якій автор, подаючи життєпис і огляд церковно-народної діяльності А. Шептицького, зазначав у вступному слові, що покликано його до праці: "Бажанням автора [Л. Цегельського. - М.Ф.] є звернути увагу на те, що може дати нашому народові Владика, котрий співчуває прагненням народу, та яким благословенним може стати аристократ з магнатського роду, коли він почуватися Українцем [7, с. 5-6]". Зазначаючи, що "...всі оці Сапіги, Сангушки, Чорторійські, Шептицькі, Дідушицькі, Тишкевичі (коли згадати тільки західноукраїнську

¹ Цитати із книг та часописів минулого (перша половина ХХ століття) подасмо із збереженням стилю оригіналу, однак дотримуючись сучасного правопису.

аристократію) - провинилися перед нашим народом [7, с. 6]", автор брошури, разом із тим, пише про те, що й наша суспільність завинила перед цими старими та багатими родами, бо часто відкидала їх бажання працювати для України. Цікаво, що автор короткого життєпису Шептицького подає і його портрет: ".Митрополит Андрій - це і на вид велична постать. Високий, могутньої будови, з поважною довгою бородою, високим чолом під буйними кучерями, з проникливими і безмежно добрими синіми очима під густими бровами, приязний та привітний у спілкуванні, рівний, хоч живий в успособленні...[7, с. 20]".

Андрей Шептицький належав до числа тих людей, котрі, не дивлячись на переплетіння у своєму родоводі коріння польського з українським, не цуралися останнього, а, навпаки, вважали за обов'язок прислужитися добрими справами народу, хлібом якого годувалися. Більше того, він оцінював усі події українського народу як істинний син своєї нації. Зокрема, смерть І. Франка вважалася йому найбільшою втратою, якої зазнав народ України. Принагідно зауважимо, що ми нині загалом маємо феномен "польської школи" в українській літературі. Тут вимальовуються творчі постаті Галини Журби, В. Антоновича, М. Тишкевича, Ст. Вінченца та ін. У своїй статті "Ідеї національного виховання молоді в мемуарній спадщині Осипа Назарука" (див.: Обрії. - 1998. - № 2. - С. 30) ми частково торкалися цієї проблеми, зауважуючи, що для таких людей український патріотизм (на противагу польському "обов'язуючому") "...виростав сам із себе, із землі, з повітря, ніким не підсичуваний, не вирощуваний штучно, надиханий самою землею, довкіллям, таємничим нашептом самої України [2, с. 347]", як це тонко підмітила свого часу Галина Журба. Не станемо заперечувати, що й А. Шептицький належав до тих одиниць, котрі були осяяні правдивим українським патріотизмом. Це настільки ж очевидне, як і розуміння того, що митрополита зачисляємо до поодиноких провідників нації, котрі ще за свого життя мали широке визнання і повагу від народу. Як свідчення цього можна навести хоча б рядки із "Ювілейного привіту в честь Їх Ексцеленції Високопреосвященого Владика Митрополита Кир Андрея":

Привіт Тобі шле весь народ,
Твій рідний з кости - крові.
З ним житимеш від рода в род
В почуваннях любови:
Ти здвиг у нас своїм життям
Не пам'ятник із криці, -
Ми сонцесяйний жертви храм
Завдячуєм Владиці [3, с. 3].

Що ж знаходимо у художній літературі Галичини того часу, на який припадає розквіт діяльності А. Шептицького? Насамперед, спостерігаємо те, що тогочасне красне письменство вийшло із церкви і приходств священників. Так, як церква стояла на сторожі інтересів нації, то маємо і у літературі пріоритет національної ідеї. Аналізуючи спогадову спадщину О. Назарука

(громадсько-політичного діяча, доктора світського та церковного права, митця слова тощо), ми зауважили, що письменник порушував низку питань національного виховання молоді: доконечність формування твердого характеру, релігійного світогляду, поваги до жінки, потребу жертвовності та ін.

З яких же позицій виступав митрополит А. Шептицький? Насамперед дбав про збереження ідеалу Батьківщини. Зокрема, у його статті "Як будувати рідну хату" читаємо: "Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенациональна Хата-Батьківщина [13, с. 70]". Священослужитель високого рангу підкреслював: "Що Церква чи Церкви відіграватимуть важну роль в будівництві Батьківщини, про це не можна сумніватися. В християнських народах немає більше виховної сили, ніж сила Церкви [13, с. 88]". Тут напрошується паралель із релігійно-філософськими поглядами Осипа Назарука, в котрого змалювання соборів, розуміння значення Божої іскри в житті людини, сили біблійних мотивів бере гору в переважній більшості його спогадів. Чимало думок О. Назарука звернені до молоді. До юних сердець апелювала і О. Кисілевська своїми "Листами знад Чорного моря (до сина)", і о. О. Пристай мемуарами "З Трускавця у світ хмародерів...", які, як ми зазначали, автор присвятив А. Шептицькому. Митрополит, у свою чергу, теж розумів значення молодого покоління в житті нації, тому звертався до нього зі своїм "Словом до української молоді", яке друкувалося в 1932 р. в часописі "Мета" і провідні думки якого в цьому ж році наводила газета "Нова Зоря". Цього ж, 1932 року, "Слово..." вийшло у Львові окремою брошурою. Автор звертається до молодих зі словами приятеля, обіцяючи їм сказати про все добре і зле ("від'ємне", як він писав), що є в них.

Перше, що відзначає митрополит у своєму зверненні, - це патріотичні пориви: "Бачу у Вас гарячу любов Батьківщини - України; любов, що йде аж до пожертви, а не раз цілковитої жертви зі себе, зі свого добра і добра Ваших батьків [11, с. 104]". Він зауважує у молоді "зріст любови до Батьківщини, зріст бажання принести за неї жертви [11, с. 104]". Так, на його думку, християнські ідеали стоять, мов на твердій основі, "на жертві зі себе - і без жертви зі себе нема в християнстві правдивих цінностей [11, с. 104]". Однак автор застерігає молодь, щоб вона не йшла в жертві так далеко, що могла б пожертвувати загальнонаціональними цінностями: "Бо найкраща ціль не освячує лихих засобів [11, с. 105]". А. Шептицький наголошував ще на одній хибі молодого покоління - невмінні бути толерантними: "Маєте ту недостачу, що свою думку сміливо і буйно ставите вище від думки всіх старших, що при найбільшій любові до своїх батьків, себе вважаєте мудрішими і вищими [11, с. 105]". Та автор з батьківською розважливістю констатує, що може через роки, "коли удари життя змусять Вас [молодь. - М. Ф.] похилити голову перед конечностями, що тепер не признаєте, почасті хороби, почасті терпіння і біль прикриють інеем Ваші голови [11, с. 106]", - молодь зрозуміє і цю проповідь, розв'яже для себе і цю проблему. А тим

часом А. Шептицький писав: "Хочу Вам дати змогу зрозуміти, якою помилкою у Вашому житті є легковаження гадки й досвіду старших [11, с. 106]". Він порівнює народ, якого кожне покоління наново для себе починало б національну працю на благо Батьківщини, зі "слабою дитиною [11, с. 106]". Тут, зауважимо принагідно, цілком актуальними і дотичними до цієї проблеми є думки знову ж таки того О. Назарука, який акцентував увагу своїх сучасників на необхідності написання мемуарів. Нехай навіть автор спогадів опише ті справи, в яких були зроблені прорахунки. Тому, наголошуючи на сповідальному характері споминів, він часто картав сучасників, які відходили з життя без мемуарів: "Се для публичного діяча дуже подібне до смерті без сповіди [4, с. 4]".

Митрополит А. Шептицький зазначав, звертаючись до молоді: "У наших руках лише одна хвилина існування нашої нації. Якщо у тій хвилині не зв'яжемо нашої праці з тими, що були перед нами, і коли ті, що прийдуть після нас, знову свою працю у своїх хвилинах не зв'яжуть з нашою працею і з працею тих, що були перед нами, - тоді ж яку ціль осягне нація, хоч би й протягом століть? [11, с. 106]". Тому А. Шептицький наголошував у своєму зверненні: "Ви мусите з'ясувати собі, що легковаження гадки й досвіду старших є відкиненням авторитету віку... [11, с. 106]". Загалом же упадок авторитету автор вважав дуже небезпечним, адже той, хто відкине авторитет батьків, відкине дуже легко і будь-який інший авторитет, у т. ч. церкви, Бога, етики. А це призведе до анархії. Митрополит закликав молодь вміти сумніватися, пам'ятати, що всяка конспірація може бути пов'язана із провокацією і зрадою. Наголошував він на тому, що "служба любови [мається на увазі національна справа. - М.Ф.], мої Дорогі, не знає лаврів [11, с. 107]". І далі читаємо: "Не зривами одної хвилини, лише безупинним напруженням і безупинними жертвами аж до крові і смерті многих поколінь двигасться народ [11, с. 107]".

Так, митрополит А. Шептицький, дійсно, переживав за те, щоб український народ рухався вперед, до вершин вселюдської культури. Тому такою щирою була свого часу "Молитва слуги Божого митрополита Андрея за український нарід", де він просив Господа дати провідникам свого народу світло премудрості з неба, взяти під опіку його молодь, "щоб не тратила ласки святого Хрещення, щоб одержувала в родині й школі основне християнське виховання і виходила на пожиточних синів свого народу [9, с. 35]". Митрополит благав, звертаючись до Бога: "Благослови всі наші родини, щоб батьки були зразковими й ревними християнами, а матері відзначались мудрістю, побожністю й дбайливістю у вихованні дітей [9, с. 35]". Він прагнув, щоб український народ мав свободу, міг вільно розвивати свої природні сили.

Цікавою і повчальною для молоді нашого часу є праця "Будь завжди вірним Христові. Зі слів митрополита Андрея до української шкільної молоді", датована 1933 роком. Високо ставлячи духовну віру, автор зауважує, що в словах "Вірність Христові" для молодих людей повинна

актуалізуватися програма цілого життя. У чому ж вона полягає? Насамперед, у дотриманні всіх християнських обов'язків, любові до Бога і ближніх, розумінні потреб ближніх та поданні їм, по мірі можливості, милостині, дотриманні християнської моралі. Митрополит закликав кожного з молодих: "Не стидайся своєї віри, свого обряду, хоч би з тебе насміхалися нерозумні люди [8, с. 17]".

У своєму пастирському листі "Правдива віра" духовний провідник українського народу, наголошуючи на тому, що кінцевою умовою єдності та сили церкви є її голова, слушно повчав вірних: "В кожному товаристві людей бачимо одно: Де нема голови, там нема ладу, ні сили. Військо, яке не має полководця, є розбите. Громада без голови розходиться, - родина без голови ділиться. Бо й в товариствах з переминаючими й маловажними завданнями мусить бути голова, якщо має бути в них лад і сила [10, с. 6]". На значенні вміння підкорятися ватажку, голові наголошував і о. О. Пристай у своїх мемуарах "З Трускавця у світ хмародерів...", де як приклад для політиків наводив життя у пастуших громадах, і О. Назарук у спогадovому циклі "Венеція", де писав про брата Івана, котрий повинен визнавати провідника, керманіча.

Називаючи церкву для українського народу рідною матір'ю, митрополит наголошував, чому саме вона є такою. Насамперед тому, що "проповідає до людей їхньою власною, рідною мовою [10, с. 11]", є "скарбницею та опікункою наук [10, с. 11]", чим "причиняється до незвичайного розвою народньої культури і письменства [10, с. 12]", "від усіх домагається справедливості та веде всіх до любові [10, с. 12]", "причиняється в кожному народі до морального здоров'я [10, с. 12]", "причиняється до розвитку народнього будівництва та красних штук, якими ублагороднює людей [10, с. 12]"; "виховує наші діти в українському народньому дусі [10, с. 12]", "всюди дбає про добро нашого народу [10, с. 12]".

Загалом нині налічується біля ста послань та пастирських листів А. Шептицького. Л. Цегельський справедливо зауважував, що вони є не лише чисто релігійного і морального змісту, але водночас і суспільного та патріотичного. Серед них зустрічаємо послання до священників, світських людей, до українців в Канаді, до молоді і т. д. Серед пастирських листів є листи про Святу Землю, становище Східного обряду в церкві, про соціальне питання та соціалізм, про шкідливість комунізму і т. д. Зустрічаємо в них неупереджений погляд філософа на світ Божий, гуманізм, віру в світлу долю України, батьківську розважливість. Саме остання істотно вирізняє і "Слово митрополита", яке друкувалося 1943 р. у "Краківських вістях". Апелюючи в часи воєнного лихоліття до свого народу, митрополит наголошував, що хоче, перш за все, звернутися до старших людей, однак зразу ж кидав заувагу: "Це не значить, щоб я легковажив думку й бажання молоді. Вона ж є цвітом, будучністю нашого народу... [12, с. 1]". Однак звертався насамперед до батьків, щоб ті вберегли молодих від злоби, національної ненависті,

партійних роздорів, бажання помститися ворогам тощо. Передаючи пересторогу в руки батьків, зазначав: "Ви, їх батьки, в важкій хвилині історії нашого народу стережіть своїх синів перед злочином, яким могли б стягнути на село страшні нещастя [12, с. 1]". Молодь просив не піддаватися на провокації, радитися із батьками, не зраджувати Божих законів. Звертався митрополит і до "християнських невіст, матерів родин", щоб вони застерігали своїх синів від нерозважливих вчинків, стерегли від нещастя, не давали "їм душу заваляти невинно проллятою кров'ю [12, с. 2]", чим причинилися б вони, матері, на думку владики, "до ясного розвою нашого національного життя [12, с. 2]".

Отже, А. Шептицький, як провідник, духовний наставник українського народу, мав особливий вплив на людей, надзвичайно високо ставив справу національного виховання молоді, акцентуючи увагу на вихованні любові до Батьківщини, толерантності, поваги до старших, визнанні авторитету батьків, формуванні дбайливого виховання матерями своїх дітей, дотриманні християнської моралі. І основною провідницею цих ідей митрополит справедливо вважав церкву. В контексті тодішньої художньої літератури в Галичині, коли прогресивні письменники того часу, як, наприклад, О. Кисілевська, Б. Лепкий, О. Назарук, Я. Окуневський та ін., ставили духовність свого народу на найвищий щабель, а також писали про церкви (зокрема, див. низку статей і книг О. Назарука), проповіді митрополита були надзвичайно актуальними, вони будили кращі людські цінності, сперті на релігійність, протидіяли бездуховності тих людей, в душах котрих, як писав Б. Лепкий, "не народився Христос". Заявлена нами тема, вважаємо, може підлягати й ширшому дослідженню.

Література

1. Журба Галина. Далекий світ. Розповідь автобіографічна / Галина Журба. - Буенос-Айрес: Перемога, 1955. - 380 с.
2. Заборовський Я. Митрополит Андрей Шептицький. Нарис про життя і служіння церкві та народові 1865-1944 рр. / Митрополит Андрей Шептицький: Матеріали та документи (1865-1944 рр.) / Я. Заборовський. - Вид. 2-е. доп. - Львів-Івано-Франківськ: Олір, 1995. - 176 с.
3. Заверуха І. Ювілейний Привіт в честь Їх Екселенції Високопреосвященного Владика Митрополита Кир Андрея / І. Заверуха // Нова Зоря. - 1926. - 24 січня. - № 3. - С. 3.
4. Назарук О. Венеція. Найбільша саля в Палаті дожив / О. Назарук // Нова Зоря. - 1934. — № 67. - 6 вересня. - С. 4.
5. Пристай О. о. З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного / О. Пристай. - Львів - Нью-Йорк : З друкарні видавн. спілки "Діло", 1933. - 250 с.
6. Храплива-Щур Л. Віршований життєпис на пошанування пам'яті святця із Свято-Юрської гори... / Л. Храплива-Щур // Добрий пастир. - Івано-Франківськ. - 1990. - № 3. - С. 27-31.

7. Цегельський Л. Митрополит Андрей Шептицький. Короткий життєпис і огляд його церковно-народної діяльності / Л. Цегельський. - Львів: Місіонер, 1995. - 79 с.
8. Шептицький А. Будь завжди вірним Христові. Із слів митрополита Андрея до української шкільної молоді (1933) / А. Шептицький // Добрий пастир. - Івано-Франківськ, -1990. - № 3. - С. 17.
9. Шептицький А. Молитва слуги Божого митрополита Андрея за український нарід / А. Шептицький // Добрий пастир. - Івано-Франківськ, -1990. - № 1. - С. 34-35.
10. Шептицький А. Правда віра. Пастирський лист до вірних на Буковині Станиславівської єпархії, писаний у Марківцях під Станиславовом, даний у надвечер'я св. Михаїла 1890 р. / А. Шептицький // Добрий пастир. - Івано-Франківськ, -1990. - № 3. - С. 6-12.
11. Шептицький А. Слово до української молоді / А. Шептицький // Нова Зоря. - 1932. - № 38. Те ж: Шептицький А. митрополит. Твори (морально-пасторальні). - Рим, 1983. - 548 с.
12. Шептицький А. Слово митрополита / А. Шептицький // Краківські вісті. - 1943. - 17 серпня. - С. 1-2.
13. Шептицький А. Як будувати рідну хату? / Митрополит Андрей Шептицький: Матеріали та документи (1865-1944 рр.). - Вид. 2-е. доп. - Львів-Івано-Франківськ : Олір, 1995. - 176 с.

Mariia FEDUN

ANDREY SHEPTYTSKYI AND WESTERN UKRAINE LITERATURE

This article analyzes the legacy of Metropolitan Andrey Sheptytskyi against the background of Western Ukraine memoir literature of the first half of the XXth century. The author refers also to the Galician memories of A. Sheptytskyi, including memoirs of the priest O. Prystai. It is concluded that Metropolitan had a particular impact on young people, highly valued national education, the main guide, rightly, considered the church. In the context of the literature in Galicia of that time A. Sheptytskyi's sermons awakened best human values, based on religion, antagonized the lack of spirituality etc.

Keywords: *literature, Western Ukrain literature, sermons, memoirs, memories.*

УДК 262:12:398.22(477.85/.87)

Марія ФЕДУЩАК*Івано-Франківський міський центр
дитячої та юнацької творчості***2015 РІК: НОСТАЛЬГІЯ ЗА ВЕЛЕТАМИ,
АБО РАХМАНИ, ДЕ ВИ?**

Вступ. Некомфортно почуваючись у сьогоденні, українці прагнуть наздогнати тих, хто розвивався у благополучніших умовах. Спершу, після здобуття незалежності, причиною своїх негараздів ми здебільшого вважали зовнішні чинники. Революція гідності виявила і наш героїзм, і нашу мізерність, спонукала звернути погляд всередину себе.

Вшанування з нагоди ювілею митрополита Андрея Шептицького, велета духу, засвідчило, що серед багатьох заслуг найбільше вражає його подвиг зречення заради Бога і народу (ближніх). Саме цієї риси так не вистачає як українським лідерам, так і переважній більшості громадян.

Легендарна постать митрополита викликає асоціації з українськими переказами. В них є згадки про такі спільноти: велетів - грізних завойовників, вихідців із Карпат, і рахманів - богомільних, миролюбних альтруїстів-аскетів.

Факти. Чи можна легенду вважати фактом? Археологи, перш ніж проводити розкопки, цікавляться переказами, збереженими місцевим населенням. Дуже часто ці розповіді підтверджуються матеріальними знахідками.

«Були ж того часу велетні на землі - були вони й потім, коли сини Божі жили з дочками людськими, й ці їм родили. То були славетні велети давнини» [Бут. 6, 4].

Про велетів, що вийшли з Верховини, розповідають легенди, занотовані С. Вінчензом. Коли спливли первісні води і почали рости гори, появилось «покоління воїнів-велетів, ясноволосих борців, прадавніх володарів землі». Це газдівське плем'я королів безупину росло і дужчало. Коли познаходили в скелях золото й срібло, перекували їх на топори і поплили рікою на плотах «до дунаїв, до морів далеких». «Закладали держави, здобули королівства, топорами права велетів на скелях писали...». Це нечисленне, але могутнє плем'я ні перед ким в бою не поступалось. Мед-вино пили з позолочених черепів убитих ворогів. Головною вірою був топір-бог. З цього верховинського роду вийшли царі різних племен. «Чимало світу повивертали, але й багато що оновили». Спорудили міста, замки, храми. А по літах чи по віках, коли закон топора віджив своє, вони повернулися на батьківщину, до Верховини, до газдівства. Скеля Писаний Камінь з темничими ревашами (знаками) - саркофаг патріарха велетів [1, с. 107-111].

Західно-русько-українська усна народна традиція зберегла і таку приказку: «Мала баба три сини, А всі були русини: Один гори перейшов, Другий море переплив, Третій в Бога під столом Накрився постолом».

Давно зацікавили дослідників і загадкові рахмани. Фрагменти легенд про них записано від респондентів у Карпатах (В. Шухевич, С. Вінценз та ін.) і в Центральній та Східній Україні (П. Чубинський, О. Воропай та ін.). У 2013 р. в Криворівні на Верховинщині від місцевих старожилів майже нічого не вдалося довідатися. Відомості дуже скупі і дещо суперечать занотованому попередніми дослідниками, і як і колись, «уявлення хисткі, мінливі і не надто поширені» [1, с. 125].

Знаходження. Рахманія - країна земної досконалості - є десь у східній стороні, поміж небом та землею, в неприступних горах, омитих з усіх боків водою [1, с. 123-125]. Блаженні люди рахмани живуть десь далеко, в раю. За одним сказанням цей рай є на острові, а за другим варіантом - під землею [2, с. 221].

Окремі повір'я поселяють рахманів у потойбіччі. «Як дивисі у воду, у ріку - то видитсі, що там є другий світ під водов: є й дерева, й трава, й небо, й хмари так, як на сім світі. То кажут, що на тім світі є тоти Рахмани [3]. На Херсонщині існувало повір'я, що в ніч на Рахманський Великдень мерці сходяться до церкви на всеношну. Там він називався Навським Великоднем [4, с. 49].

Віра і «національність». Рахманини (рахмани) - це інший народ іншої віри, не знали Нового і Старого завіта, твердо дотримувалися своїх свят» [5]. І, навпаки, плем'я рахманів споріднене з нами [1, с. 123-124]. Рахманові - такі самі, як ми, цісарські християни [1, с. 315]. «Гуцули повістують, що Рахмани - се ченці, справедливі Руснаки; вони такої віри, як і ми. Вони жиють далеко на сході в монастири (деякі Гуцули додають до того - «в Сочеві»), де ведуть богомільне жите; ми за них жиємо на світі, бо вони відпокутовуют наші гріхи, говіючи через цілий рік, скоромятся тільки тим, що у Великдень ділится їх 12 одним яйцем». [6, с. 246]. «Ми от вашого рода есми» [7, с. 221-222].

Спосіб життя. «Рахмани й удень і вночі проводять час у молитві, живляться плодами землі й п'ють солодку воду, що б'є джерелом з-під кореня одного дерева. Немає в них ані винограду, ані залізного посуду, ні ножів залізних, ні хатів, ні вогню, ані золота й срібла, нема й одержі. Коли у подружжя (жінки й чоловіка) народиться двоє дітей, рахмани розлучаються й живуть цоттно... Вони сплять у печерах на землі, устеленій листям з дерев... Рахмани живуть від 100 до 360, а навіть до 1.800 років. Вони знають час своєї смерти й умирають без мук і страху» [7, с. 221-222]. В них немає літочислення (літоліку) [8, с. 222].

Вдача. Наші діди були ласкаві й мирні, рахманний народ. «Самі працювали, нікого не боялися на землі, ні перед ким не схилялися, хіба що перед святістю небесною» [1, с. 120]. Рахманам невідомі незгоди, чвари, ворогування, вони ласкаві, сповнені приязні та милосердя [1, с. 123-124].

Рахмани були безгрішні, святі люди, які жили задля інших. Досі в горах збереглося поняття «рахманна людина». Це - найвищий ступінь похвали [9]. В СУМ Б. Грінченка рахманний - це бідний, смирний, тихий.

Таємничий Дід наказує Довбушеві: «не дай, щоб помста та ненависть заповнили тебе. Бо здоров'я світові і приязнь, а не кров має принести наш рід... рахманний...» [1, с. 152].

Великдень. На Великдень люди спускали на воду шкарлупу від яєць. Допливши до рахманів, вона знов ніби перетворювалася на яйце і завдяки цьому рахмани знали, що Великдень вже настав. 12 рахманин ділилися 1-м яйцем [5]. На двадцять п'ятий день після Великодня, середину між Великоднем і Трійцею, припадає свято - Рахманський Великдень, що його ще називають Переполовненням або «Правою середою» [4, с. 48]. Цей день вважався святом, ніхто нічого не робив. У деяких місцевостях пекли паски та красили яєчка [2, с. 222].

Згадки. Найдавніша літературна згадка про рахманів зустрічається у літописі Нестора, але й цей літописець покликається на одне з найстаріших джерел нашої історичної літератури - хроніку Георга Амартоли від початку світу до 842 р. (II половина IX ст.) [за 4, с. 49-50].

Рахманський Великдень відомий лише в Україні [2, с. 221]. Досі він фігурує у народних [10, с. 5] і навіть у православних церковних настінних календарях.

Мова. В українській мові є однокореневі слова: рахувати, рахуба (рахунок, розрахунок), Рахів (місто в Карпатах), рахва (дерев'яна шкатулка круглої форми).

Однокореневі прізвища і слова є і в інших мовах світу. Арабське слово «ар-рахмату» означає «милість», відповідний прикметник «всемиловитий» вживається виключно як епітет Аллаха [11].

Версії та доведені твердження попередніх досліджень. Представники археологічної культури шнурової кераміки (інша назва - культура бойових сокир), вихідці з території України, формували індо-європейську цивілізацію [12, с. 158-181; 13, с. 40-43].

Дехто з дослідників вбачає в рахманах індійських праведників - брахманів [14, с. 190; 15, с. 290]. Рахманський Великдень - це залишок стародавніх, ще дохристиянських звичаїв [4, с. 50].

Східнослов'янські ритуали за змістом і формою значно архаїчніші від античних [16, с. 116].

Народна орнаментика - не стільки творчість соціальних низів, скільки релікти «високої» архаїки [17, с. 20]. При пануванні вульгарно-позитивістської ідеології сталінської доби «масовій свідомості українців цілеспрямовано прищеплювалася аксіома, що селянство є не тільки носієм, а й основним творцем ледь не всіх видів традиційного мистецтва». «Неприйняття комуністичною радянською ідеологією будь-чого пов'язаного з глибинною етнічністю, релігією, потойбічністю, духовністю, інтелектуалізмом виключало навіть постановку питання про приховану

багатошарову символіку форм і номінаційного осмислення орнаментики» [18, с. 19-20].

Аналіз фактів, гіпотези. Враховуючи силові можливості наших сучасників і цивілізаційний рівень ер кількатисячолітнього правіку, не можемо повірити і збагнути, яким чином були викладені кам'яні плити і брили, як, наприклад, у загальновідомому Стоунхенджі, чи на поки що мало знаних карпатських мегалітах. Легенди про неймовірних силачів дещо полегшують роздуми над рукотворними скельними пам'ятками, залишеними прапредками.

Впродовж століть русини українці не можуть позбутися негараздів. Може, це покута за кровопролиття прапредків-велетів? Можливо, рахмани намагалися виправити їхні хиби?

Унікаємо поняття «народної творчості» чи «фольклору», а послуговуємося поняттям «народної традиції», хоча означення «народний» може бути дискусійним стосовно часу зародження української культури. Функція народу в мистецтві (переважно) - відтворювати, зберігати і передавати наступним поколінням безсмертні шедеври духовної і матеріальної культури, тобто формувати традицію. Укладати символи, створювати образи мали б вибрані і підготовані особистості. У нас, можливо, цю місію виконували таємничі рахмани - записували здобуті знання і враження художньою мовою. Якщо ця гіпотеза колись буде доведена, то «українське народне мистецтво» варто перейменувати на «рахманське».

Переконливіші дані про те, що рахмани - реальні люди в старовіку, ніж, що - міфічні істоти потойбіччя. Належали до племені наших предків. «Дотримувалися своїх свят», «вели богомільне жите», «схилялися... перед святістю небесною», «відпокутовуют наші гріхи, говіючи через цілий рік» - були дуже релігійні. Рахманський Великдень свідчить, що основне свято пов'язувалося з весняним рівноденням. Рахмани жили на наших землях в дохристиянську добу - «не знали Нового і Старого завіта», проте «вони такої віри, як і ми» - їхня релігія, хоч прадавня, близька християнству (монотеїзм); тому і Великдень рахманський ще досі зберігається в православному календарі. Підтвердженням монотеїзму рахманів може бути і те, що однокореневий прикметник «всемилостивий» вживається в корані.

Були це ласкаві й мирні, сповнені приязні та милосердя праведники, святі люди, які жили задля інших, самі працювали, нікого не боялися на землі, притримувалися убогості, не сварилися, не ворогували. Добром впливали на світ. Їхнє переселення «у східні сторони» було або добровільне, щоб «нести світові здоров'я і приязнь», або вимушений відступ, можливо, під натиском агресивних іновірців.

Нестачу фактів ми змушені компенсувати здогадами. На підставі співзвучності слів *рахувати-рахмани* висловлюємо здогад про їхню смислову спорідненість: слово «рахувати» натякає на відношення рахманів до лічби. Кругла форма шкатулки-рахви асоціюється із сакральньо-астральним колом.

Висновки. Перекази про велетів і синів-русинів, археологічні дані про культуру бойових сокир сприяють розумінню ролі прарусинів-українців як генераторів і носіїв індоєвропейської культури. Легендарні спільноти велетів і рахманів уособлюють силу тіла і силу духу.

Рахмани - мудреці, духовно-інтелектуальний провід. Можна думати, що в доісторичний час вони поклонялися Богу, проводили спостереження за небом, вели лічбу часу, встановлювали і виконували обряди, прогнозували погоду, визначали норми поведінки, творили топоніми, гідроніми, придумували форми накопичення і передачі (шифрування) інформації (петрогліфи, орнамент, співанки, казки).

Література:

1. Вінценз С. На високій полонині (Правда старовіку): (Пер. з польськ. Б. Сенежак, Р. Гнатів) / С. Вінценз. - Львів: Червона калина, 1994. - 452 с.
2. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. / С. Килимник. - К.: АТ «Обереги», 1994. - Кн.2, т. 3: Весняний цикл; т.4: Літній цикл.- 528 с.
3. Онищук А. «Народний календар». - Опис. за: <http://www.vines.org.ua>
4. Воропай О. Звичаї нашого народу: Етнографічний нарис: у 2 т. / О. Воропай. - К.: Оберіг, 1991. - Т.2. - 1991. - 448 с.
5. Респондент Марія Мойсейчук, донька Андрія, 1926 р.н., проживає в присілку Березове с.Криворівні.
6. Шухевич В. Гуцульщина: у 5 т. Друге видання. / В. О. Шухевич. - Верховина: Журнал «Гуцульщина», 1999. - Четверта частина. - 304 с.: іл.
7. Памятники отреченной литературы. Т. II, стр. 78-92. Энциклопедический Словарь, том XXVI Ф. А. Брокгауза (Ляйпціг), та И. А. Ефрона (СПБ, С. - Петербург, 1899 г.). - Цит. за: Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. / С. Килимник. - К.: АТ «Обереги», 1994. - Кн.2, т. 3: Весняний цикл; т.4: Літній цикл.- 528 с.
8. Чубинський, т. 1-й, стор. 220. - Опис. за: Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні: у 3 кн., 6 т. / С. Килимник. - К.: АТ «Обереги», 1994. - Кн.2, т. 3: Весняний цикл; т.4: Літній цикл.- 528 с.
9. Респондент Зеленчук Іван Михайлович, нар. 1952 р. в с. Зелене Верховинського району, проживає в с. Криворівня; к. ф. -м. н.
10. Гуцульський календар. 2014 рік / Ред. К. Ватаманюк. - Чернівці: ДрукАрт, 2014 р. - 116 с.
11. <http://salaf-forum.com>
12. Свешніков І. К. Племена культур шнурової кераміки / І. К. Свешніков // Стародавнє населення Прикарпаття і Волині (доба первіснообщинного ладу). -К.: Наук. думка, 1974. - С. 158-181.
13. Нестер О. Орнамент народного ткацтва і питання етногенезу / О. Нестер // Артанія. - 1998.р - №4 - С. 40-43.
14. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології / Х. К. Вовк. - К.: Мистецтво, 1995. - 336 с.

15. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: (Іст.-реліг. монографія) / митрополит Іларіон. - К.: АТ «Обереги», 1992. - 424 с.
16. Пропп В. Я. Русские аграрные праздники: Опыт историко-этнографического исследования / ст., коммент. И.В.Пешкова / В. Я. Пропп. - М.: Лабиринт, 2000. - 192 с.
17. Павлуцький Г. Історія українського орнаменту / передм. М. Макаренка / Українська Академія наук. Всеукраїнський археологічний ком-т, відд. Мистецтва / Г. Павлуцький. - К.: Вид. УАН, 1927. - 28 с., 12 табл., портр. - Опис. за: Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, Київ. Держ. ін-т декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука, музей укр. нар. декоративного мистецтва / М. Р. Селівачов. - К.: Редакція вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. - 400 с.: іл.
18. Селівачов М. Р. Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) / ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, Київ. Держ. ін-т декоративно-прикладного мистецтва і дизайну ім. М. Бойчука, музей укр. нар. декоративного мистецтва / М. Р. Селівачов. - К.: Редакція вісника «Ант»; Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. - 400 с.: іл.

Mariya FEDUSHCHAK

2015: NOSTALGIA FOR GIANTS OR 'RAHMANS, WHERE ARE YOU'?

Для нотаток

Відомості про наших авторів

1. **Винник Наталія Мирославівна** - кандидат історичних наук, доцент кафедри філософії, політології та юридичної логіки Львівського державного університету внутрішніх справ.
2. **Гавриш Іванна Вікторівна** - аспірант кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
3. **Гайдукевич Олена Олександрівна** - кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-економічної та гуманітарної підготовки приватного вищого навчального закладу «Інститут менеджменту та економіки «Галицька академія», м. Івано-Франківськ.
4. **Геник Любов Ярославівна** - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри релігієзнавства, теології і культурології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
5. **Гладка Галина Любомирівна** - кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства і філософії Івано-Франківського національного медичного університету.
6. **Горан Тетяна Анатоліївна** - аспірант кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
7. **о. Горбань Річард**, доктор богослов'я (теології), віце-ректор з наукової роботи Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого, професор кафедри богослов'я.
8. **Делятинський Руслан Іванович** - магістр історії, науковий співробітник Інституту історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого, здобувач кафедри гуманітарних та фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.
9. **Дрогобицький Ігор Іванович** - кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та методики навчання Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.
10. **Єгрешій Олег Ігорович** - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, викладач і директор Інституту історії Церкви Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого.
11. **Кавацюк Дмитро Іванович** - студент 4-го курсу Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
12. **Кияк Святослав Романович, отець** — доктор богослов'я (теології), доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри релігієзнавства, теології і культурології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, професор кафедри богослов'я Івано-Франківського богословського університету імені св. Івана Золотоустого.

13. **Кліш Андрій Богданович** - кандидат історичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри стародавньої та середньовічної історії Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка.
14. **Кобута Степан Йосипович** — кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
15. **Концур-Карабінович Наталія Миколаївна** - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та політології Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
16. **Королько Андрій Зіновійович** - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
17. **Кочкодан Віра** - аспірантка кафедри історіографії і джерелознавства Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
18. **Литвин Галина Йосипівна** - журналіст, директор Благодійної організації «Апостол».
19. **Малярчук Олег Михайлович** - кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
20. **Маслій Ольга Данківна, с. Андрея, ЗСМ** - аспірант кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, магістра новітнього та генеральна дорадниця Управи Згромадження Сестер Мироносиць.
21. **Москалюк Михайло Федорович** — кандидат політичних наук, доцент кафедри політології, заступник директора Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
22. **Огірко Олег Васильович** - доктор філософії, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри філософії, професор кафедри українознавства Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.
23. **Остап'як Василь Іванович** - кандидат політичних наук, директор навчально-методичного центру політичних та євроінтеграційних досліджень Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
24. **Пасіцька Оксана Ігорівна** - кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник відділу новітньої історії Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича.
25. **Пилипів Ігор Васильович** - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.
26. **Предка Софія В'ячеславівна** - аспірант кафедри новітньої історії України Львівського національного університету імені Івана Франка.

14. **Райківський Ігор Ярославович** - доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Інституту історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
27. **Руско Надія Михайлівна** - асистент кафедри філософії Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, викладач філософських дисциплін і голова циклової комісії з гуманітарної та природничо-математичної підготовки Калуського коледжу економіки, права та інформаційних технологій Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.
28. **Сабадуха Марина Володимирівна** - аспірант кафедри філософії історичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка.
29. **Савчук Олег Ігорович** - кандидат філософських наук, викладач кафедри релігієзнавства, теології і культурології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
30. **Семкович Діана Вікторівна** - катехит парафії Стрітіння Господа нашого Ісуса Христа УГКЦ, м. Івано-Франківськ.
31. **Скринник Наталія Михайлівна** - кандидат філософських наук.
32. **о. Смицнюк Орест** - краєзнавець, священник, член Комісії сакрального мистецтва, культури і спорту Єпархіального управління Коломийсько-Чернівецької єпархії УГКЦ.
33. **Соловка Любов Михайлівна** - заступник начальника відділу використання інформації документів Державного архіву Івано-Франківської області.
34. **Старка Володимир Васильович** - кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, заступник декана історичного факультету Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.
35. **Федик Лідія Богданівна** — кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і права Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького.
36. **Федунь Марія Романівна** - доктор філологічних наук, доцент кафедри теорії та методики навчання Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.
37. **Федушак Марія Львівна** - кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри містобудування Івано-Франківського університету права імені короля Данила Галицького, керівник гуртка квітчання (фотодизайну) Івано-Франківського міського центру дитячої та юнацької творчості.
38. **Футала Василь Петрович** - доктор історичних наук, професор кафедри нової та новітньої історії України Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

До відома авторів

Вимоги

Редакції до наукових статей, що подаються для публікування в Науковому віснику Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»

До друку приймаються лише наукові статті, підготовлені за наступною схемою:

1. УДК (жирним шрифтом у лівому верхньому куті аркуша);
2. автор (співавтори) - ім'я, прізвище (жирним шрифтом у правому куті; прізвище - заголовними літерами),
3. назва установи - основного місця роботи автора (співавторів) (курсивом у правому куті);
4. назва статті (заголовними літерами, жирним шрифтом по центру);
5. резюме й ключові слова українською мовою (курсивом по ширині тексту);

6. виклад основного матеріалу із дотримання вимог постанови Президії ВАК України від 15.01. 2003 року №7-05/1, що передбачає наступні складові елементи:

а. вступ - актуальність і постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями (5-10 рядків);

б. вихідні передумови - аналіз останніх досліджень та публікацій, на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття (звичайно ця частина статті становить близько 1/3 сторінки);

в. постановка завдання - формулювання цілей статті; вказаний розділ вельми важливий, бо з нього читач визначає корисність для себе пропонованої статті; мета статті впливає з постановки загальної проблеми і огляду раніше виконаних досліджень, тобто дана стаття має на меті ліквідувати «білі плями» у загальній проблемі (обсяг цієї частини статті 5-10 рядків);

г. виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (від 5-6 сторінок тексту);

г. у закінченні наводяться висновки з проведеного дослідження і стисло подаються перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.

7. список використаних джерел і літератури подається вкінці тексту статті, оформлений за вимогами ВАК України (Бюлетень ВАК України. - 2009. - № 5. - С. 26-30); покликання на джерела і літературу у тексті статті можна використовувати двох видів: внутрішньо-текстові (у квадратних дужках вказується нумерація відповідно до порядкового номеру джерела у списку, через кому номер сторінки; наприклад: [3, арк. 9; 7, с. 124]) або підрядкові (індексом на кожній сторінці в нижньому колонтитулі за наскрізною нумерацією відповідно до стандарту бібліографічного опису

(наприклад: «... У 1939 - 1941 рр. єпископ Г. Хомишин став об'єктом уваги радянських органів безпеки (в рамках агентурної справи «Чума»)¹. ...»).

8. анотація англійською мовою має включати наступні елементи: автор (співавтор), назва статті, резюме й ключові слова (курсивом по ширині тексту);

9. додатки до статті - графіки, діаграми, таблиці, ілюстрації тощо - розміщувати вкінці статті (при необхідності - в середині тексту).

До статті додаються (окремим файлом) відомості про автора (за схемою: прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи, адреса проживання, електронна пошта, контактний мобільний телефон).

Технічні вимоги до оформлення рукопису

Рукописи для публікації в наступних випусках наукового вісника подаються до редакції в одному роздрукованому примірнику й електронному варіанті.

Електронний варіант статті виконується у вигляді файлу у форматі rtf. або doc. у текстовому редакторі Microsoft Word на CD-диску, обсягом 0,5 друкованого аркуша (приблизно 20 тисяч знаків із пробілами):

Шрифт	Times New Roman;
Розмір шрифту	14 пунктів;
Відстань між рядками	1,5 інтервалу;
Параметри сторінки	формат А4;
Верхнє і нижнє поле	20 мм;
Ліве поле	30 мм;
Праве поле	15 мм.

Роздрукований примірник статті та її електронний варіант мусять бути ідентичними.

Увесь матеріал статті повинен міститись в одному файлі. Файл повинен бути підписаний українською мовою відповідно до прізвища та ініціалів автора статті та містити в другій частині вид матеріалу (наприклад: Петренко А.Б._стаття; Петренко А.Б._дані про автора).

¹ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939 - 1950) / Б. Боцюрків; переклад з англ. Н. Кочан, за ред. О. Турія. - Львів: Вид-во УКУ, 2005. - С. 27-53.

Наукове видання

НАУКОВИЙ ВІСНИК
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО БОГОСЛОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ СВ. ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО
«ДОБРИЙ ПАСТИР»

Богослов'я
Збірник наукових праць
Випуск 8

Наукове редагування: *Олег Єгреший, Руслан Делятинський*
Комп'ютерний набір: *Автори статей*
Технічне редагування, комп'ютерна верстка: *Руслан Делятинський*
Літературне редагування: *Олег Єгреший, Руслан Делятинський*
Оригінал-макет: *Мирослав Крицак*

Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир». Збірник наукових праць. Богослов'я / Гол. ред. Р. А. Горбань. - Вип. 8: до 150-річчя від дня народження Митрополита Андрія Шептицького. - Івано-Франківськ: ІФБУ, 2015. - 358 с.

Свідоцтво Міністерства юстиції України
про державну реєстрацію засобу масової інформації
Серія ІФ № 580-53-р від 03.03.2008 р.

Підписано до друку: 01.12.2015 р.
Папір офсетний. Друк лазерний. Формат 60X84/8.
Умов. друк. арк. 48,07. Гарнітура Times New Roman.
Зам. № 127. Наклад 300 примірників.

Видавець: Івано-Франківський богословський університет
імені св. Івана Золотоустого
Україна, 76019, м. Івано-Франківськ, вул. Гарбарська, 22.

Друк: Видавництво «Нова Зоря»
76018, м. Івано-Франківськ, пл. Міцкевича, 5
Тел.: (0342) 52 73 48; факс: (0342) 55 24 45

Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності
ДК № 402 від 04.04.2001 р.